



FOR THE PEOPLE  
FOR EDUCATION  
FOR SCIENCE

LIBRARY  
OF  
THE AMERICAN MUSEUM  
OF  
NATURAL HISTORY









# AQUILA

A MAGYAR KIRÁLYI MADÁRTANI INTÉZET FOLYÓIRATA  
ZEITSCHRIFT DES KÖNIGLICH UNGARISCHEN ORNITHOLOGISCHEN INSTITUTES

59.82106 (43.91)

MEGINDÍTotta  
HERMAN OTTO

SZERKESZTI  
CHERNELHÁZI  
CHERNEL ISTVÁN

GEGRÜNDET VON  
OTTO HERMAN

REDAKTEUR  
STEFAN CHERNEL  
VON CHERNELHÁZA



XXVII. ÉVFOLYAM \* 1920 \* JAHRGANG XXVII.

1 ARCKÉPPEL, 1 TÁBLÁVAL, 1 TÉRKÉPPEL ÉS 1 SZÖVEGÁBRÁVAL.  
MIT 1 PORTRAIT, 1 TAFEL, 1 KARTE UND 1 TEXTILLUSTRATION.

BUDAPEST

A MAGYAR KIRÁLYI MADÁRTANI INTÉZET KIADVÁNYA.  
VERLAG DES K. UNG. ORNITHOLOGISCHEN INSTITUTES.

1920.

# AJTUQA

2-89881  
Kiadatott 1921. március 15. — Herausgegeben am 15. März 1921.  
Megjelenik 450 példányban. — Erscheint in 450 Exemplaren.

BUDAPEST, 1921.  
MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI NYOMDA.

442.

# TARTALOM.

	Oldal
BARTHOS GYULA: Adalékok az erdei szalonka vonulási viszonyaihoz . . . . .	245
BERTALAN SZILÁGYI JÁNOS: A biarmegyei Sárrét leírása 1827. . . . .	60—69
CERVA FRIGYES: A környezet hatása a vedlésre és a szineződésre . . . . .	258, 259
— KÁROLY: Recurvirostra avocetta . . . . .	254
CHERNELHÁZI CHERNEL ISTVÁN: Törvény- vagy rendelettervezet honi madaraink védelméről . . . . .	7—11
— — Adatok a Balatoni és Velenczei tó madárafaunájához . . . . .	244, 245
— — Hegyi billegetők ( <i>Motacilla boarula</i> L.) az etetőn . . . . .	263
CSÖRGEY TITUS: Madárvédelmi tanulmányok az 1919—20. évekből . . . . .	16—21
DR. DORNING HENRIK: Ákácfán fészkkelő kerti sármány . . . . .	257
— — A búbos banka fészkkelése padlásokon . . . . .	257, 258
DR. GRESCHIK JENŐ: A kerti sármány ( <i>Emberiza hortulana</i> ) budapesti előfordulásáról . . . . .	254
— — <i>Tortrix viridana</i> és a madárvilág . . . . .	261
— — A házi veréb a selyemhernyót is megeszi . . . . .	261
— — Dr. FÜRBRINGER MIKSA nekrologusa . . . . .	293, 294
DR. LÄUBMANN ALFRÉD: Madárvonulási adatok az 1901—1920. évekből Kaufbeuren vidékéről . . . . .	246, 247
M. KIR. MADÁRTANI INTÉZET: A madarak bogyótáplálékáról . . . . .	262
NAGY LÁSZLÓ: Vörösfejű gébics . . . . .	254
RÁCZ BÉLA: Madárállományunk fölszaporodása . . . . .	259, 260
SCHENK JAKAB: Madárvonulási adatok Magyarországból . . . . .	39—55
— — ZEYK MIKLÓS élete és működése . . . . .	71—86
— — A dunna réce magyarországi előfordulása . . . . .	248—250
— — <i>Cygnus musicus</i> . . . . .	250
— — <i>Tadorna cornuta</i> . . . . .	250, 251
— — Cinegehéju dió . . . . .	260
— — Madarak kártételei az éredő szőlőben . . . . .	261, 262
— — HAUER BÉLA nekrologusa . . . . .	294, 295
SZEMERE LÁSZLÓ: A kis békászó sasról . . . . .	55—59
— — Különféle adatok a buhúról . . . . .	255—257
— — A konyhakertet ásassuk fel minél későbben . . . . .	262, 263
— — Népies madárnevek . . . . .	264
IPJ. SZOMJAS GUSZTÁV: Hortobágyi levél . . . . .	254, 255
DR. TARJÁN TIBOR: Egyes madárfajok terjedése a városokban . . . . .	258
— — A meggyvágó viselkedése a párzás alatt . . . . .	258
— — A béka mint madárfiúka pusztító . . . . .	263
VITÁNYI LÁSZLÓ: Madárvédelmi kísérletek és megfigyelések . . . . .	31—36
WARGA KÁLMÁN: Adalékok Budapest orniszához . . . . .	251—154
— — <i>Acanthis flavirostris</i> . . . . .	254

	Oldal
ZÉYK MIKLÓS: Erdély madarai . . . . .	87—144
— — Ornithologai Naplók . . . . .	145—164
Levelezés: J. E. M. MELLOR levele a <i>Passer hispaniolensis</i> ügyében és az arra adott válasz . . . . .	282—285
Intézeti ügyek . . . . .	290, 291
Personalia . . . . .	292
Nekrologus (DR. FÜRBRINGER M. és HAUER BÉLA) . . . . .	293—295
Index alphabeticus avium . . . . .	299—304

## CONTENTS.

	Page
Csörgey Titus: Studies on the protection of birds in the years 1919 and 1920 in Hungary . . . . .	29
Schenk James: To the memory of the forgotten hungarian ornithologist MIKLÓS DE ZÉYK (1810—1854.) . . . . .	242, 243
Vitányi László: Extract from the article about „Experiments and observations on Bird protection“ . . . . .	38

## TABLE DES MATÉRIES.

	Page
Csörgey Titus: Études sur la protection des oiseaux en 1919—20. . . . .	30
J. E. Mellor: Lettre au sujet de <i>Passer hispaniolensis</i> et réponse de l'institut .	285—290

# INHALT.

Seite

BARTHOS JULIUS: Beiträge zur Kenntniss der Zugsverhältnisse der Waldschneepfe	266
BERTALAN SZILÁGYI JOHANN: Beschreibung des grossen Sárrét-Sumpfes im Komitate Bihar aus dem Jahre 1827. . . . .	69, 70
CERVA FRIEDRICH: Einfluss der Umgebung auf Mauser und Färbung des Gefieders	276—278
— KARL: Recurvirostra avocetta . . . . .	272
CHERNEL STEFAN v. CHERNELHÁZA: Entwurf einer Verordnung oder eines Gesetzes betreffend den Schutz der heimischen Vögel . . . . .	11—15
— — Beiträge zur Vogelfauna des Balaton und Velenceer Sees . . . . .	264—266
— — Gebirgsstelzen ( <i>Motacilla boarula</i> L.) am Futterplatze . . . . .	281
CsÖRGEY TITUS: Studien über den Vogelschutz in Ungarn in den Jahren 1919—1920. . . . .	22—28
DR. DORNING HEINRICH: Das Nisten der Gartenammer auf einem Akazienbaum .	275
— — Das Nisten des Wiedehopfen auf dem Dachboden der Häuser . . . . .	275, 276
DR. GRESCHIK EUGEN: Zum Vorkommen der Gartenammer ( <i>Emberiza hortulana</i> L.) bei Budapest . . . . .	272
— — <i>Tortrix viridana</i> und die Vogelwelt . . . . .	279, 280
— — Der Haussperling verzehrt auch Seidenraupen . . . . .	280
— — Necrolog von DR. MAX FÜRERINGER . . . . .	295—297
DR. LAUBMANN ALFRED: Ankunftsdaten für die Umgebung von Kaufbeuren im bayrischen Algau aus den Jahren 1901—1920. . . . .	246, 247
NAGY LADISLAUS: Rotköpfiger Würger . . . . .	272
RÁCZ BÉLA: Die Vermehrung unseres Vogelbestandes . . . . .	278
SCHENK JAKOB: Vogelzugsdaten aus Ungarn . . . . .	39—55
— — Leben und Wirken von NIKOLAUS ZEYK . . . . .	165—183
— — Das Vorkommen der Eiderente in Ungarn . . . . .	266—269
— — <i>Cygnus musicus</i> . . . . .	269, 270
— — <i>Tadorna cornuta</i> . . . . .	270
— — Meisenschalige Nüsse . . . . .	278, 279
— — Vogelschaden im Weingarten . . . . .	280, 281
— — Necrolog von BÉLA HAUER . . . . .	297, 298
SZEMERE LADISLAUS: Über den Schreiadler . . . . .	59, 60
— — Ungarische Vogeltrivialnamen . . . . .	264
— — Allerlei Beobachtungen über den Uhu . . . . .	273—275
— — Das Aufgraben des Küchengartens . . . . .	281
SZOMJAS GUSTAV jun: Brief aus der Hortobágy Puszta . . . . .	273
DR. TARJÁN TIBERIUS: Der Einzug einiger Vogelarten in die Städte . . . . .	276
— — Das Verhalten des Kirschkernbeissers während der Paarungszeit . . . . .	276
— — Der Frosch als Vogelschädling . . . . .	281, 282

Seite

VITÁNYI LADISLAUS: Versuche und Beobachtungen auf dem Gebiete des Vogelschutzes . . . . .	36, 37
WARGA KOLOMANN: Beiträge zur Ornithologie von Budapest . . . . .	270—272
— — Acanthis flavirostris . . . . .	272
ZÉYK NIKOLAUS: Siebenbürgens Vögel . . . . .	165—242
Institutsangelegenheiten . . . . .	291
Personalia . . . . .	292
Necrolog (Dr. M. FÜRBRINGER, BÉLA HAUER) . . . . .	295—298
Index alphabeticus avium . . . . .	298

### KÉPEK JEGYZÉKE.

Oldal

Aquila pomarina Tab. I. . . . .	58
" fészke Tab. I. . . . .	58
A biharmegyei Sárrét térképe az 1880-as évek elején . . . . .	61
ZÉYK MIKLÓS arcképe Tab. II. . . . .	70
Nagyenyed látképe, az előtérben a Bethlen-kollégium épülete . . . . .	164

### VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN.

Seite

Aquila pomarina Tab. I. . . . .	58
Horst von Aquila pomarina Tab. I. . . . .	58
Der Sárrét-Sumpf Anfang der 1880-er Jahre . . . . .	61
Portrait von NIKOLAUS ZÉYK Tab. II. . . . .	70
Ansicht von Nagyenyed, im Vordergrunde das Gebäude des Bethlen-Kolleg. . . . .	164

# Törvény- vagy rendelettervezet

## honi madaraink védelméről.

Irta: CHERNELHÁZI CHERNEL ISTVÁN.

„Aquilánk” mult évi (1919.) kötetében közöltem azt a nemzetközi madárvédelem érdekében irott emlékiratomat, mely a párisi békétanácskozások alkalmából készült, de rendeltetését el nem érhette, mert hiszen a világháboru borzalmasságainak nem békétárgyalások, hanem a győztes hatalmak reánk parancsolt határozatai vetettek véget, azok szabályozták egyoldaluan világrészünk jövőjét, új rendjét. Hogy ez az új szabályozás, mely Európa legtöbb államainak régi kereteit fenekestül felforgatta és a nemzetek nyugalmát felzaklatta, mikor érleli meg azt az állapotot, amit a béke áldásaiban óhajtunk megtalálni? s mikor hozza el azt az időpontot, melyben a népek felkavart élete annyira kiegyensulyozódik, hogy a nemzetközi ügyek sörán a madarak védelme is — mint az emberiség közös érdeke — megértő méltánylásra fog találni és vállvetett egyetértéssel fog tárgyaltatni? Azt egyelőre nem is sejthetjük, de tartunk tőle, hogy egyhamar nem.

Bármint legyen is azonban, mi a magunk részéről megtettük e tekintetben a tisztünkbeli sugalmazott s kötelességünknek érzett lépést s emlékiratunk közzétételével szaktársaink összessége, minden nemzetbeli képviselői előtt feltártuk a madarak nemzetközi védelme dolgában elfoglalt álláspontunkat, hogy módot adjunk nekik felfogásunk megismerésére, megfontolására, mérlegelésére és megvitatására.

Emlékiratunk kiegészítéseképen most azután azt a „tervezetet” is közreadjuk, mely a nemzetközi madárvédelem rendezésével párhuzamosan az országos, tehát az általanossal szemben a szükebbkörű, helyi vagyis a hazai rendezését madaraink védelmének célozza.

Igaz ugyan, hogy Magyarország már régebben különféle törvényes intézkedéseket alkotott a madarak hathatós oltalma érdekében s az ügyet kielégítő módon rendezte<sup>1)</sup>; ámde azóta évek multak, a viszonyok változtak s tapasztalataink is öregbedtek. Bizonyos fogyatékossága volt a mi madárvédelmi intézkedéseinknek, hogy nem külön madárvédő törvényben vagy rendeletben foglaltatnak, hanem különböző más törvények vagy rendeletek részei, azoknak bizonyos szakaszait alkotják.

<sup>1)</sup> 1883: XX. t-c. a Vadászatról 9., 12., 15., 20., 30. §§.

1894: XII. t-c. a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről 57., 58. §§.

A földmivelésügyi minister 1901. márc. 18-án kelt 24.655/VII. 1. sz. körrendelete.

Gyakorlati követelmény tehát e törvényes intézkedések hatállyosságának fokozására, hogy egyetlen törvényben vagy rendeletben foglaltasanak, még pedig mostanság már a fejlődés menetét is kifejezésre juttatva a várható nemzetközi megállapodásokkal összhangzásban.

Mindezeket figyelembe véve szerkesztettük meg e tervezetet s kivált abban is javitani igyekeztünk a régebbi kormányrendeleten, hogy ahhoz nem a védendő madárfajok névjegyzékét csatoljuk, hanem ellenkezően a pusztithatókét. Az utóbbi csoport mindenben kevés fajt foglal magában, tehát a köztudat e néhánynak nevét könnyebbszerrel bevezetheti, emlékezetbe vészheti, mint sok-sok fajnak hosszu lajstromát.

Ama kéréssel közöljük e tervezetünket szaktársainkkal, hogy megismerve felfogásunkat, elveinket és nézeteinket, azokat esetleg birálat tárgyává tehessék, megvitathassák s így aink lényegét és részleteit meg-hánytorgatva szövegünköt megrostálhassák avagy kiegészíthessék, hogy azután e tervezet a végleges megszövegezésben madaraink oltalmát ne csak szándékolja és parancsolja, hanem minden izében kifogástalanul biztositsa is.

Öröminel és készségesen vesszük hát szaktársaink indokolt és a dolog lényegébe vágó észrevételeit, megjegyzéseit, sőt azokat a jó ügy érdekében melegen kérjük.

Tervezetünk íme a következő :

## I.

Minden vadon élő madár köztulajdon. Minthogy pedig madaraink — kevés számu „*tulnyomóan káros*“ fajtól eltekintve — az emberi érdekeknek nincsenek ártalmára, sőt jórészük hathatósan közremunkálkodik a különböző gazdasági ágak természeti ellenségeinek (káros rovarok, dudvák) apasztásában; minthogy továbbá valamennyi madár kivétel nélkül nevezetes tényezője környezetünk, a Természet, megélenkitésének, meg-szépítésének; s minthogy emberi érzésünk is sugalja, hogy e vonzó lényeket oltalomba fogadjuk; s minthogy végül még az ember érdekeit károsító fajoknak is van létjogosultságuk a Természet egyetemében s teljes kiirtásuk már csak tudományos szempontból is pótolhatatlan veszteség volna: mindezen okokból madarat bántani, elfogni, megölni, valamint a madarak fészkeit, tojásait, fiókáit háborgatni, megsemmisíteni, velük és madarakból eredő anyagokkal (tollak) kereskedni, azokat szállítani, más területekről behozni vagy másokra kivinni általában tilos.

## II.

Ez általános tilalom alól kivételek annyiban van helye, amennyiben esetől-esetre, meghatározott helyen és időközben megengedtetik, hogy indokolt kérelemre :

1. tudományos célból szakemberek vagy a müvelődést szolgáló intézetek megbizottai gyűjteményeik részére madarakat, fészkeket, tojásokat és madárfiókákat meghatározott számban és időközben gyűjthessenek és megfigyelés vagy tanulmányozás céljából foghasanak és fogásban tarthassanak ;
2. házák, lakások tulajdonosai, haszonelvezői a belső területeken alkalmatlanságot okozó madárfészkeket eltávolíthassanak ;
3. kedvtelés céljából kalitkában bárki gazdaságilag közömbös madarakat tarthasson. (Kanári madarak, tenyészett és házisárnyas számba menő fajok tartása természetesen szintén szabad.)
4. Külön felhatalmazott és vadászati engedélyel bíró egyének külső területeken — kérelem nélkül is — elejthessék és foghassák a következő fajokat s ezek fészkeit, tojásait és fiókáit pusztithassák :

*a) minden időben korlátlanul :*

Héját (*Astur palumbarius*),  
 Karvalyt (*Accipiter nisus*),  
 Réthéjákat (*Circus*),  
 Dolmányos varjut (*Corvus cornix*),  
 Fekete varjut (*Corvus corone*),  
 Szarkát (*Pica rustica*),  
 Házi verebet (*Passer domesticus*),  
 Mezei verebet (*Passer montanus*),  
 Bukókat (*Mergus*),  
 Jegesbuvárokat (*Colymbus*).

*b) A költés szakának, azaz márc. 15-től—jul. 1-ig kivételével, a következőket ;*

Sólymok (*Falco*) minden faját, kivéve a vércséket: kék vércsét (*Cerchneis vespertinus*), vörös vércsét (*Cerchneis tinnunculus*), fehérkarmú vércsét (*Cerchneis Naumanni*).

Búbos vöcsök (*Podiceps cristatus*),  
 Kárókatonák (*Phalacrocorax*),  
 Szürke gém (*Ardea cinerea*),  
 Vörös gém (*Ardea purpurea*),  
 Szajkó (*Garrulus glandarius*),  
 Nagy örgébics (*Lanius excubitor*).

5. Az előbbi *b)* pont alatt felsorolt s minden egyéb időként és helyenként a gazdaság különböző ágainak és egyéb emberi érdekeknek kártokozó madárfajok ellen szőlökben, kertekben, fáiskolákban, ültetvényekben, bevetett területeken bármikor szabad védekezni. A károsítás azonban minden esetben megokoltan

bejelentendő, mire a kérelmező a védekezésben követendő eljárásra tűzetes utasítást kap.

6. Vad számba fogható, tehát szorosan a vadászat körébe tartozó madárfajokról, melyek húsa konyhára kerül s így köztáplálék, a vadászatról szóló törvény s az azt kiegészítő rendeletek külön intézkednek. Az e fajoktól eredő tollakkal kereskedni, azokat ipari célokra felhasználni csak ugy szabad, mint akár a házi-szárnyasok tollait.

### III.

A madarak megismerésére, jelentőségük ismeretére ugy a nép-, polgári valamint a középiskolák tanulói eleve kioktatandók, hogy az idevágó tudnivalók általánosan beszívárogjanak a serdülő ifjúság fogékony lelkébe. Szintugy tanitandó az észszerű gyakorlati madárvédelem. Mindezek megvalósításának hatásos eszközei és intézményei minők: az „*Ifjúsági Madárvédő Liga*“ és a „*Madarak és fák napja*“, és azok fejlesztése, minden iskolában kötelezően elrendeltetnek.

### IV.

Minden a madárvédelem érdekében létesített ültetvénynek, mesterséges fészekodunak, etetőnek s egyéb madárvédő berendezésnek bántalmazása és rongálása tilos.

### V.

A mezőgazdaságra alkalmatlan kopár területek (vizmosások, partok, szakadékok stb.) bokrokkal és fákkal beültetendők. Az ilyen régebben beültetett, elbokrosodott területek tisztítása, kiirtása tilos. Kertek, szölök, rétek s egyéb területek mesgyéin eleven gyepük (élősövények) ültetése nagyon ajánlatos. A már meglevőket nyomós ok nélkül kiirtani nem szabad. A délről északi irányban fekvők azonban  $1\frac{1}{2}$  méternél, a nyugat-keleti irányban fekvők pedig 1 méternél magasabbak csak az esetben lehetnek, ha a határvonaltól legalább 2 méternyiire esnek, de akkor is 3 méternél magasabbak nem lehetnek.

### VI.

Minden e törvényben (rendeletben) említett engedélyért az elsőfokú közigazgatási hatóság (vármegyékben a járási főszolgabíró, városokban a polgármester) utján a „*Magyar Királyi Madártani Intézethez*“ (Budapest, Debrői-ut 15.) kell folyamodni, sürgős esetekben táviratozni. Ugyancsak oda intézendő minden bejelentés. A kérelem dolgában az intézet véleményezése alapján a m. kir. Földmivelésügyi Minister dönt. Említett intézet szolgál egyuttal minden madárvédelmi és egyéb a madártan körébe vágó ügyben tanáccsal és utbaigazítással.

## VII.

E rendelet ellen vétők — kiskorukért szülőik vagy gyámjuk felelősek — kihágást követnek el, mely a beszámítás mértéke szerint 100—2.000 koronáig vagy behajtathatatlanság esetén megfelelő elzárással büntethető.

## VIII.

A törvény (rendelet) kibocsátása napján nyomban érvénybe lép s egyben minden régebbi a madarak védelmére vonatkozó törvényes intézkedés hatálját veszti.

Badacsony, 1920. szeptember 22-én.

## Entwurf

### für eine Verordnung oder eines Gesetzes betreffend den Schutz der heimischen Vögel.

Von STEFAN CHERNEL VON CHERNELHÁZA.

Im Jahrgang 1919 unserer „Aquila“ habe ich meine für die Friedensberatungen in Paris bestimmte Denkschrift, betreffend der Regelung des internationalen Vogelschutzes veröffentlicht, welche jedoch ihre Bestimmung nicht erreichen konnte, weil ja den Schrecknissen des Weltkrieges keine normalen Friedensverhandlungen folgten, sondern vielmehr nur die Machtspüche und Befehle der Siegerstaaten, durch welche die Zukunft und die Neuordnung unseres Weltteiles ganz einseitig aufgebaut wurde.

Wann diese Neuregelung, welche die alten Rahmen der meisten europäischen Staaten zerrissen und ihre Grenzen gänzlich umgeändert hat, jenen Zustand zeitigen wird unter welchen wir uns die ersehnten Segnungen eines Friedens vorstellen? und wann wohl der Zeitpunkt näher rücken wird, in dem das aufgewühlte Leben der Völker soweit wieder ausgeglichen und beruhigt sein wird, dass man in der Reihe internationaler Angelegenheiten auch den Vogelschutz, als gemeinsames Interesse der Menschheit, in gemeinsamer Arbeit zur Beratung und Erledigung heranziehen wird? lässt sich vorderhand kaum ahnen; eher dürften wir die Ansicht aussprechen, dass es sobald kaum geschehen wird.

Es sei dem wie immer, wir erachteten es trotzdem als unsere Pflicht und Aufgabe diesbezüglich einen Schritt vorwärts zu machen und mit der Herausgabe unserer Denkschrift unseren Standpunkt betreffs des internationalen Vogelschutzes vor die Augen unserer Fachgenossen zu führen, dieselben der Gesamtheit der Vertreter des Vogelschutzes bekannt zu machen, damit sie in Kenntnis unserer Auffassung dieselbe erwägen, diskutieren und ein Urteil darüber fällen mögen.

Als Ergänzung unserer Denkschrift wollen wir nun auch einen Entwurf für ein Vogelschutzgesetz veröffentlichen, welches gewissermassen im Einklang der eventuellen Neuregelung der internationalen Vogelschutzfrage, die gesetzlichen Bestimmungen speciell für Ungarn ins Auge fasst.

Allerdings hat Ungarn schon vor längerer Zeit durch verschiedene gesetzliche Massregeln den Vogelschutz erspriesslich gefördert und tadellos geordnet<sup>1)</sup>; doch sind seither Jahre verflossen, die Verhältnisse erfuhren seitdem auch eine wesentliche Änderung und unsere Erfahrungen eine Erweiterung. Es erscheint daher geboten, nun endlich die bisherigen in verschiedenen Gesetzartikeln und Verordnungen zerstreuten Vogelschutzverfügungen in einem besonderen Vogelschutzgesetze zu vereinigen, den neueren Erfahrungen gemäss zu verbessern und zu modifizieren, dabei aber auch mit den erhofften von uns in unserer Denkschrift angebahnten internationalen Abmachungen in Einklang zu bringen. All dies in Betracht gezogen, haben wir den folgenden Entwurf ausgearbeitet. Wir trachteten auf eine bündige, kurze Fassung des Textes und haben die lange Liste der zu schützenden Vogelarten, welche unserer früheren Vogelschutzverordnung beigefügt war, gänzlich weggelassen, an Stelle derselben aber jene der nicht- oder nur zeitweise (Brutzeit) zu schützenden Vogelarten aufgenommen, da es ja auf der Hand liegt, dass durch die Kenntnis eines, ganze Reihen von Namen enthaltenden Verzeichnisses das Gedächtnis viel zu viel belastet wird, um in die Allgemeinheit zu dringen, hingegen die Namen einiger Arten von jedermann leicht gemerkt werden können.

Wir übergeben hiemit unseren Entwurf mit der Bitte an unsere heimischen Fachgenossen, sie mögen denselben in Kenntnis unserer Ansichten und Prinzipien einer Beurteilung unterziehen, den ursprünglichen Text nach eigener Erwägung verbessern, ergänzen oder umschreiben, damit man dann nach Aufarbeitung der verschiedenen Bemerkungen und Äusserungen die endgültige Abfassung des Textes in Angriff nehmen könne und derselbe seinen Zweck, den nachhaltigen Schutz der Vögel zu erlangen, nicht nur bestrebe, sondern in vollem Masse, unanfechtbar tatsächlich sichere.

Wir nehmen daher alle diesbezüglichen Bemerkungen und Äusserungen unserer Fachgenossen stets mit Freude entgegen und bitten sie auch darum im Interesse der guten Sache.

Nun möge der Text des Entwurfes folgen:

### I.

Alle wildlebenden Vögel bilden ein Gemeingut. Da nun unsere Vögel — mit Ausnahme einiger, „vorwiegend schädlichen“ Arten —

<sup>1)</sup> XX. G. A. v. J. 1883 über die Jagd. §§ 9., 12., 15., 20., 30.

XII. G. A. v. J. 1894 über Landwirtschaft und Feldpolizei. §§ 57., 58.

Circ. Verord. des Ministers f. Landwirtschaft No 24., 655/VII. 1 v. 18. März 1901.

die menschlichen Interessen nicht schädigen, vielmehr die meisten zur Verminderung der natürlichen Feinde (schädliche Insekten, Unkraut) der verschiedenen Zweige unserer Wirtschaft erheblich beitragen, da nun ferner alle Vögel ausnahmslos einen wichtigen Faktor zur Belebung und Verschönerung unserer Umgebung und der ganzen Natur darstellen, da aber auch unser menschliches Gefühl dem Zuge der besseren Überzeugung folgend, uns dazu anspornt, dass wir diese reizenden Wesen in Schutz nehmen sollen; und da nun endlich selbst die den menschlichen Interessen schädlichen Arten eine Existenzberechtigung in dem Naturganzen haben und ihre Ausrottung schon aus wissenschaftlichen Gründen einen unersetzblichen Verlust bedeuten würde, ist daher aus all diesen erwähnten Ursachen im Allgemeinen verboten: der Fang, das Töten und Beschädigen der Vögel, das Stören, die Wegnahme oder das Vernichten ihrer Nester, Eier und Jungen, gleichwie der Handel mit denselben, der Transport derselben und von Vögeln herstammenden Materialien (Federn), sowie die Ein- Durch- und Ausfuhr von all diesem.

## II.

Von diesem allgemeinem Verbot sind insoferne Ausnahmen gestattet, indem nach Einbringung eines motivierten Gesuches von Fall zu Fall, für bestimmte Gebiete, zeitweise die Erlaubnis gegeben werden kann:

1. dass für wissenschaftliche Zwecke Fachmänner oder die Bevollmächtigten der interessierten Kulturinstitutionen für ihre Sammlungen Vögel, Nester, Eier und Jungvögel in bestimmter Zahl und bestimmtem Zeitraum zu sammeln und behufs Beobachtung und Studium Vögel zu fangen und zu halten berechtigt sind;
2. dass Eigentümer und Nutzniesser von Häusern, Wohnungen die an oder in den Gebäuden und inneren Hofräumen stehenden nicht erwünschten Vogelnester entfernen dürfen;
3. dass jedermann wirtschaftlich indifferente Vögel aus Liebhaberei als Käfigvögel zu halten berechtigt sei. [Das Halten von Kanarienvögeln oder gezüchteten Arten (Hausgesflügel) ist natürlich erlaubt].
4. dass eigens Bevollmächtigte und Inhaber eines Jagdscheines auf extravillanem Gebiet — auch ohne besondere Erlaubnis — die folgenden Arten erlegen oder fangen, ihre Nester und Eier vernichten dürfen:

### a) Zu jeder Zeit schrankenlos:

Habicht (*Astur palumbarius*),  
 Sperber (*Accipiter nisus*),  
 Weihen (*Circus*),  
 Nebelkrähe (*Corvus cornix*),

Rabenkrähe (*Corvus corone*),  
 Elster (*Pica rustica*),  
 Haussperling (*Passer domesticus*),  
 Feldsperling (*Passer montanus*).  
 Säger (*Mergus*),  
 Eistaucher (*Colymbus*).

**b) Mit Ausnahme der Brutzeit, vom 15. März bis 1. Juli:**

Edelfalken (*Falco*) alle Arten mit Ausnahme des Rotfussfalken (*Cerchneis vespertinus*), Rötelfalken (*Cerchneis Naumannii*), Turmfalken (*Cerchneis tinnunculus*),  
 Haubensteifuss (*Podiceps cristatus*),  
 Kormorane (*Phalacrocorax*),  
 Grauer Reiher (*Ardea cinerea*),  
 Purpurreiher (*Ardea purpurea*),  
 Eichelhäher (*Garrulus glandarius*),  
 Grosser Raubwürger (*Lanius excubitor*).

5. Es ist jedoch in jeder Zeit gestattet die Verteidigung sowohl gegen alle unter dem letztthin erwähnten Punkt b) aufgezählten und allen anderen jeweilig oder örtlich den verschiedenen Kulturzweigen und den menschlichen Interessen schädlichen Arten in Weinrägen, Gärten, Baumschulen, auf Saaten und angebauten Flächen. Die Schädigung ist jedoch in jedem einzelnen Falle motiviert anzumelden, auf das hin der Anmelder die nötige Instruktion für die Abwehr erhalten wird.
6. Über das Flugwild, d. h. über die zur Jagd gehörenden Vogelarten, deren Wildpret für Küchenzwecke verwendet wird und als Volksnahrung dient, verfügen das betreffende Jagdgesetz und die dasselbe ergänzenden Verordnungen. Die vom Flugwild stammenden Federn dürfen zwecks gewerblicher Aufarbeitung benutzt werden und ist daher auch der Handel mit denselben erlaubt, gleichwie mit den vom Hausgeflügel herrührenden Federn.

### III.

Zur Kenntnis der Vögel und ihrer Bedeutung sind die Schüler der Volks-, Bürger- sowie Mittelschulen gehörig zu unterrichten, damit das diesbezügliche Wissen in der Seele der Jugend allgemein Wurzel fasse. Gleichfalls ist der rationelle, praktische Vogelschutz und dessen zweckdienliche Mittel zu lehren. Ferner sind Institutionen wie solche „*Der Jugendbund für Vogelschutz*“, „*Der Vogel- und Baumtag*“ darstellen, in den angeführten Schulen offiziell einzuführen und zu fördern.

## IV.

Das Zerstören, die Beschädigung und Beunruhigung der im Interesse des Vogelschutzes geschaffenen Anpflanzungen, künstlicher Nisthöhlen, Futterapparate und anderer Vogelschutzeinrichtungen ist verboten.

## V.

Für landwirtschaftliche Zwecke ungeeignete öde Stellen und Gründe (Hohlwege, Wasserrisse, Uferböschungen) sind mit Buschwerk und Bäume zu bepflanzen, etwa schon bepflanzte zu schonen und ist deren Ausrodung verboten. An den Grenzen der Gärten, Wiesen, Weingärten ist die Pflanzung von lebenden Zäunen oder Hecken sehr zu empfehlen; schon vorhandene dürfen ohne ernsten Grund nicht beseitigt werden. Die von Süd nach Nord sich erstreckenden Hecken dürfen aber höchstens nur  $1\frac{1}{2}$  Meter, die von West nach Osten verlaufenden höchstens 1 Meter hoch gehalten werden; nur wenn dieselben von der Grenzlinie 2 Meter entfernt stehen, kann ihre Höhe bis zu 3 Meter erreichen.

## VI.

Eine jede laut dieser Verordnung einzuholende Erlaubnis ist auf dem Wege der Verwaltungsbehörden erster Instanz (in Bezirken der Oberstuhlrichter, in Städten der Bürgermeister) von dem „Kön. ung. Institut für Vogelkunde“ (Budapest, II. Debröi ut 15) einzuholen, eine jede Anmeldung dorthin zu richten, u. zw. in dringenden Fällen telegrafisch. Nach Gutachten des genannten Institutes entscheidet darüber der kön. ung. Minister für Landwirtschaft. In allen den Vogelschutz oder überhaupt die Vogelkunde betreffenden Fragen und Angelegenheiten gibt das kön. ung. Institut für Vogelkunde Aufschluss und Anweisung.

## VII.

Zuwiderhandlungen gegen diese Verordnung werden nach dem Masse des Vergehens mit 100 bis 2.000 Kronen Geldstrafe, oder mit entsprechender Haft bestraft. Für Minderjährige haften die Eltern oder der Vormund.

## VIII.

Diese Verordnung tritt am Tage der Herausgabe in Kraft und sind damit ältere, den Vogelschutz betreffende Gesetze und Verordnungen ausser Kraft gesetzt.

Bádaesny, 22. September 1920.

## Madárvédelmi tanulmányok az 1919—20. évből.

Irta: CsÖRGEY TITUS.

Amikor ezelőtt 15 ével a gyakorlati madárvédelem állami megszervezéséhez láttunk, a kinestári, valamint az állami kezelésben levő több millió holdnyi erdőterületeket választottuk kiindulásul. Tervünköt arra a számításra alapítottuk, hogy a kiváló erdészeti tisztkarunktól várható buzgalom és a velejáró eredmény szélesebb társadalmi körben is serkentőleg fog hatni, követésre fog ösztönözni. A közvetlen, gyakorlati eredményt pedig abban remélük, hogy a Kárpátok lejtőin tömegesen termelt hasznos madárvadék, főképen cinege, az eddiginél nagyobb számban fog telenként Alföldünkre özönleni s egyrészt az itteni gyümölcsösökben az annyira fontos téli rovarirtást fogja végezni, részint az itt is kihelyezett fészekodvakat a téli kóborlásból visszamaradók fokozatosan be fogják népesíteni. Az eszmének társadalmi téren való terjedését röpiratoknak, valamint madárvédelmi eszközöknek díjtalannal történt szétosztásával is iparkodtunk elősegíteni, óvatosan kerülve minden rátuknálást, lehetőleg az önként vállalkozókra támaszkodva, ezeknek példájától várva a szétsugárzó hatást. Az eddigi eredmények szerint számításunk helyesnek is bizonyult.

Ámde a közbejött végzetes események következménye, országunk szét-daraboltatása, csaknem összes kinestári erdőbirtokaink elvesztése e 15 éves munka eredményét is javarészen megsemmisítette. Legkiválóbb munkatársaink elüldöztetésével megszünt a szellemi irányítás s a kihelyezett fészekodvak ezrei és téli etetők százai felügyelet hijján pusztulásnak vannak kitéve. A Kárpátok felől tehát egyelőre nem számíthatunk hasznos madarak fokozottabb betelepülésre; ehelyett az elszakított terület kultúrújának súlyedése folytán annál több emlős és szárnyas ragadozó, fészekrabló *szarka* és *szürkevarju* bevándorlására lehetünk előkészülve.

Munkatervünk a vázolt állapotokhoz képest oda módosul, hogy kinestári erdőterület hijján Csonkamagyarország egyéb állami intézményeit, elsősorban erdő- és mezőgazdasági tanintézeteket és az állami mezőgazdasági birtokokat vesszük alapul és erőnk maradékával az Alföld terjedelmes gyümölcsöseiben iparkodunk a madárvédelmet tovább fejleszteni. E téren dicséretes kezdeményezésképen említeni buzgó munkatársunknak, DR. IFJ. THÓBIÁS GYULÁNAK a magyaróvári gazdasági akadémia területén vállalt közreműködését.

Tervünk megvalósításának azonban egyelőre súlyos akadálya van: a madárvédelmi eszközök hiánya és előteremtésüknek nagy nehézsége.

Az Első Magyar Fészekodugyárnak sikerült ugyan fűrőgépeit a román megszállás elől megmenteni és régi telepén, Baranyakáráson felállítani. A nyersanyag, a szerelvénnyel és a munkabér széddíjai emelkedése folytán azonban egyhamar alig lesz képes az eszközökkel elfogadható árban előállítani. Készlete pedig csupán téli etetőben van; fészekoduból csupán a nagy *D*-minta áll csekély mennyiségen rendelkezésre.

Egyelőre tehát csak arra a 2.000 fészekodura számíthatunk, amelyet a forradalom idején készítettünk a kalocsai měhészeti egyesület telepén, az Aquila XXIII.-ik (1916.) kötetében ismertetett deszkaodú mintájára. E készlet egy részét már felhasználtuk Kiskunhalas, Kiskörös, Kecskemét és Nagykörös gyümölcsöseinél felszerelésére, továbbá a budapesti erdősségek és a budapest—salgótarjáni vasúti vonal telepeinek felújítására. A megmaradt rész a Dunántúlra van szánva. Mindez természetesen kezdetnek is kevés s ezért a magántulajdonú telepek berendezőit ujból a fészekodvak házi előállítására kell felhívni. Amennyiben pedig a deszkaanyag drágulása a háborús pótlékül szerkesztett deszkaodú előállítását is akadályozná, talán célszerűbb lenne fatörzs-odut készíteni: a lágyfa-tömköt előbb hosszában kettéfűrészelve, az üreget két fél részben homoruvésővel kivája, majd a két részt bádogszalaggal vagy kátránylemezzel egyesítve, amint azt az Aquila XIX-ik (1912.) kötetében leírtam. Ezen kívül a kertre néző falak vagy kerítésoszlopok üregeit is szükséges volna mindenütt fészkkelésre berendezni, ugy elzárvva azokat deszkával, fedőcseréppel vagy élére állított tégladarabbal, hogy csak 4—5 cm-es bejáró nyilás maradjon szabadon. A helyesen készült falirés-oduk oly tartósak, hogy érdemes azokat ép falakon, téglák kiemelése árán is előállítani. Végül még ághónaljba vagy ágvillákra szegezett fakéregből is lehet odulakóinknak ideiglenes fészkkelőhelyeket készíteni, ezeket azonban állandóan gondoznunk kell, hogy a lecsurgó esővíztől felülről mindig védve legyenek.

A beérkezett észleleti anyag csekély volta miatt egybefoglaló jelentést nem adhatok. Egyenként közlöm tehát ezeket, kezdve az intézetünk egykor mintatelepéről, a **kiskunhalasi Fehértóerdőről** szóló adatokkal, melyeket, miként a kecskeméti jelentést is, **SELYMESSY FERENCZ** m. kir. erdőtanácsos buzgalmának köszönhetünk.

Ezen a 400 holdas, tipikus alföldi erdőöázison az odulakó madarak mintegy 5 ével előtt már csaknem teljesen a mesterséges fészekodvakba voltak áttelepítve. A szálerdő ugyanis, melynek harkályvája valamint természetes üregeiben eddig tanyáztak, fokozatosan vágás alá került. A háború és forradalom éveiben ezek a műödvök is elpusztultak, ugy hogy egyidőre mindössze 4 műödöt maradt az erdőben. Egyidejűleg elpusztultak azok a speciális odutípusok is, amelyeket az eddig természetes faödvakban tanyázó denevérek (*Pterygistes noctula* SCHREB., *Plecotus*

*auritus* L. és *P. pipistrellus* SCHREB.) áttelepítésére szerkesztettem.\*.) Itt az a cél vezetett, hogy ezeknek a rendkívül hasznos és oly érdekes kis emlősöknek ne csupán nyári szállását, hanem telelőhelyét is pótolhassam. Erre pedig a madárodu nem alkalmas, mert nyilása felül lévén, a téli hideg levegő azon a fenékre áramlik, egyidejűleg pedig az ott pihenő állat kisugárzó melege felemelkedve eltávozik. Az ily odu levegője tehát annyira lehül, hogy abban a denevér téli álmát nem alhatja. Ennek tulajdonitható, hogy a madárovakban csakis nyáron találunk denevéreket.

Az ideiglenesen 2 B-oduból egyesített denevérodunak ez okból alul volt a bejárója s a denevéreknek a felső boltozatban volt a pihenőhelye, hova a sűrűbb hideg levegő fel nem hatolhat, testük melege ellenben a boltozatban megmarad. Ez az odutípus tehát lényegileg a fejjel lefelé fordított madárodunak felel meg. Hogy a betelepülést siettessem, csalogató színmotot is alkalmaztam; denevérguanó vizes oldatát öntöttem az odvakba, melyeket, mihelyt a próba beválik, egyetlen fatörzsdarabból akartunk előállítani. Ámde mindez elpusztult, mielőtt eredmény mutatkozott volna s ennek tulajdonithatók azok az érdekes tünetek, melyeket SELYMESSY FERENCZ az idei őssi revízió alkalmából feljegyzett. A telep felújítása csak 1920 tavaszán volt lehetséges, egyelőre 30 deszkaoduval, melyekhez a megmaradt 4 régi fatörzsodu járult. Hogy az első őssi vizsgálat mégis oly jó eredményt mutat, annak nyilván az az oka, hogy az apró odulakók a szomszédos erdőségekben sem tudtak elhelyezkedni, amennyiben az általános tüzifainségnek első sorban azok a korosabb szálerdők estek áldozatul, melyeknek odvai eddig oly sok madár szállásai voltak.

A megvizsgált 34 odu közül 21 volt lakott s ezekben 28 fészek volt (tehát részben 2 is egymás fölött); még pedig 10 *kékchinege*, 16 *szénchinege* és 1 *kerti rozsdafarkú* lakott fészke, mig *mezei véréb* minden össze 1 oduban épített, de költéshez itt sem jutott. A törpe denevérekből (*P. pipistrellus* SCHREB.), melyek régebbi évek nyarán gyakran csapatosan tanyáztak az üresen maradt műödvakban, ezidén minden össze 2 volt található. Ezek helyett 42 levélibéka (*Hyla arborea* L.) szunnyadt az odvakban; egyikben 12 volt egy rakás, másikban a töpedenevér társaságában is akadt egy. Öt oduban a gyapjas pille (*Ocneria dispar* L.) petecsomói voltak, melyeket könnyű szerrel lehetett megsemmisíteni. Ujabb példája ez annak, hogy a kellőképen gondozott műödvak káros rovarok csalogatására és irtására is alkalmasak. A telep régebbi lakói közül egyelőre kimaradt a *nyaktekeres* és a *seregély*. A kihelyezett odvak száma ezidén 74-re emelkedett és még 70 odu van tartalékban. A téli etetés, addig is, amig a szintén elpusztult etetőkunyhó pótolható lesz, egyelőre az erdésztlak padlásán történik, hova a cinegék már a mult télen is rendesen bezártak.

\*) A kezdeményezés érdeme MALONYAY GYULA, sátoraljaujhelyi földbirtokosé, aki ez ügyben már 1913-ban intézetünk közreműködését kérte. Cs. T.

**Kecskemét város koháriszentlőrinci erdeje:** Amint az Aquila XXIII. kötetében megemlítettem, ezt az erdőt azért jelöltük ki tenyésztő-telepnek, mert a város közelében lévő gyümölcsösökben a cinegetelepítés a verebek tolakodása miatt alig volt lehetséges. Ide tehát célszerűbb volt inkább a téli etetőket helyezni, hogy a külterület erdeiben elszaporított cinegék rovarirtó munkáját legalább télire biztosítsuk a gyümölcsösökben. Ismeretes u. i. hogy a téli etető köré sereglett cinegék naphosszat a közeli fákon tartózkodva, azokat igen alaposan tisztogatják.

A régi szerelvényből minden össze 1 fatörzsodú maradt, mihez az 1920. márc. 30-án SELYMESSY által kihelyezett 33 deszkaodú járult. Ezekben 12 széncinege, 5 kékcinége és 1 kerti rozsdafarkú fészke volt; 5 odurban 8 törpedenevér, 2 odurban 1—1 leveli béka, 8-ban darázsfészek és 2-ben gyapjaspille petecsomója került szem elé; 4 odut a harkályok rongáltak meg. Az oduk számát a jövő évben jelentékenyen szaporítjuk.

**Kecskemét város nagynyiri erdeje:** A 12 uj deszkaodú közül minden össze egyben volt használt cinegefészek, verébfészek ellenben 9 odurban; 1-ben törpedenevér szunnyadt. Itt egyelőre nem tanácsos több odut elhelyezni, mert az erdő nagyobb része fiatalos, az álló részben pedig a fokozatos felújító vágás hátrálta a megtélepülést.

**DR. IFJ. THÓBIÁS GYULA adatai Felsőlánczról:** A házi gyümölcsösben lévő minden össze 10, de jól gondozott műodurban 7 év alatt összesen 140 széncinege- és 27 nyaktekeresfióka nevelődött fel. A téli etetés a németországi Antispatz-készülékkel verebektől háboritatlanul folyt; 1919/20. telén 69 nap alatt 15 liter kendermagot fogyasztott el a 4—5 cinege és 1—2 csuszka. Annál több bajt okoztak a rendkívül elszaporodott verebek a fészelés idején. A cseh megszállás folytán lőfegyverrel nem lehetett ellenük védekezni s emiatt a fészekodvak naponkénti gondos ellenőrzésével sem sikerült eredményt elérni. Többször megtörtént, hogy az egyik napon készülőben talált cinegefészek másnapra már tyúktollal és kóróval volt átépitve. Ez okból az eddigi 6 pár széncinege közül 1919-ben csak 2, 1920-ban már csak 1 volt képes fiakat nevelni.\*)

**Pazonyi ELEK ÁRPÁD közlései Sajószentpéterről:** A házilag készült 50 odu nagy része be van telepitve. Emellett azonban a szőlőben leásott függőleges vascsövekben is csaknem minden évben van cinege fészkek és 2—3 év óta egy cserépből készült virágváza lettőr alsó részében is cinege fészkel; egy izben 11 fiat repített. A téli éjjelket pedig emadarak a tejeskőcsögök alatt töltik, amelyek az udvaron lévő állványra vannak borítva. Nyilván a cinegék munkája következtében ezidén már egyetlen almában sem volt almamoly; csak az araszolóhernyóval nem

\*) A verebek távoltartására illetőleg utalok VITÁNYI LÁSZLÓ-nak az Aquila jelen kötetében közreadott kísérleteire.

tudtak még eléggyé megküzdeni. A bokorlakó énekesek számára BERLEPSCH-rendszerű ágesomók készültek; ezzel s a macskák távoltartásával reméli a *fülemileket* is megtételepíteni.

**Kártevő szárnyasok viselkedése és irtása:** A vadászfegyvereknek a forradalom, majd az elleneséges megszállás idején történt elkobzása folytán nemcsak a verebek, hanem a varjufélék is rendkívül elszaporodtak. Még pedig nem csupán a rovarokkal, egerekkel és magvakkal élő *vetési varjak*, hanem a fészekrablásukról ismeretes *szürkevarjak* és *szarkák* is, Ezeknek mostani tömege az énekesmadarak, apró szárnyas és emlősvadak, végül a házi szárnyasok fiainak is oly nagy veszedelme, hogy leküzdésére már a végső eszközökhöz, a méreghez kell nyulnunk. A m. kir. Földmiveléstügyi Minister e téren országos akciót tervez, melynek bevezetéseképen ez év tavaszán körrendeletben hívta fel a hatóságokat a *szarkák* és *szürkevarjak* mérgezésének propagálására, egyidejűleg intézetünk részéről engem bizva meg a tavaszi kísérletek végrehajtásával.

Az irodalomból ismert módszerek közül a *tyuktojáshéjakba rakott foszforos husvagdalék* alkalmazását választottam, mert ez csakis a fészekrabló állatokra lehet veszélyes s minthogy a foszfor csak bizonyos idő multával öl, a kártevők nem pusztulnak el ott helyben, a hulláikkal nem riasztják el az ujonnan érkezőket. Az eljárás nagyon egyszerű. Fasorok és erdőszélek mentén a réteken vagy tavaszi vetésekben ökölnyi mélyedést kaparunk, maroknyi száraz fűvel hélezjük s végül minden ily mesterséges fészekbe 2—2 fél tojáshéjat teszünk, hegyműkkel felfelé, hogy tartalmukat eső ne érhesse. A Rúkoskeresztúrról, WIRKER J. gyógyszerésztől beszerzett foszforszörpből  $\frac{1}{2}$  kilogrammnyi husvagdalékhoz 3 kávéskanálnyit kell vennünk, a husból pedig minden tojásba 2 kávéskanálnyit teszünk. A fehér tojáshéj csakugy világlik a vetés között s így minden látótávolba került fészekrablót odacsal. Az eredmény nem is maradt el, de nem is volt meglepő ama kísérletek után, melyeket HEGENDORF (LUDVIG v. MÉREY) *Terragraph* című kiváló művében ismertet. Önműködő villamos jelzőóráját 1912. április 21-én reggeli 6 órakor helyezte el a *varjaktól* látogatott hereföldön. Kontaktusul egy fészekszére mélyedésbe tett, gipszzel töltött tyuktojást alkalmazott. A villamos óra esti  $\frac{1}{8}$  óráig 50 látogatást jelzett. E szám még nagyobb lett volna, ha a készüléket már előző este helyezte volna ki, mert úgy tapasztaltuk, hogy a legtöbb fészekrablás már a hajnali szürkületben történik s az esténkint kirakott foszforos tojások többnyire már reggeli 5 óráig eltünnék. Ez az egyetlen kísérlet is meggyőzhet bárkit is afelöl, mi sor vár a *szarka* vagy *szürkevarju* szeme elé kerülő bármilyen tojásra — még ha azt a nagy előnyt is számításba vesszük, amit a vadmadarak tojásainak védő szinezete és fészküknek többé-kevésbé rejtett volta nyújt. És megértjük, hogy amily mértékben szaporodik valahol a *szarka* és *szürkevarju*, ugyanoly

mértékben pusztul az énekesmadár, a szárnyas és emlős apróvad és sok helyt a házi szárnyas ivadéka is.

A hivatalos mérgezési kisérleteket április és részben május havában Boglár, Lelle, Dég, Bábolna és Isaszeg határában végeztem. A módszer helyesnek bizonyult, amennyiben az esténként kirakott tojások rendesen már másnap délelőttre eltüntek, akár 20, akár 50 volt belőlük egyszerre elhelyezve. A legjobb eredményt a 7.000 holdas bábolnai állami ménésbirtokon értük el s ezt első sorban **KEMÉNY GÉZA** jószágigazgató és **BABIK JÓZSEF** főállatorvos példás buzgalmának és szakértelmének köszönhetjük. Mire odaérkeztem — április 22-éig — a *szarkák* és *szürkevarjak* tömegének mintegy  $\frac{9}{10}$ -ed része el volt már pusztítva. Ehhez 300 tojás volt szükséges. Ottlétem idején ujabb 120 tojást raktunk ki. Az addig talált mintegy 100 madárhulla főképen a vizerek mentén, részben a vizben is feküdt, hova a mérgezettek égető szomjukat oltani szálltak. A hullák egy részét a nyomok szerint a szintén rendkívül elszaporodott rókák falták fel. A jószágigazgató értesítése szerint „a mérgezés befejezése után a tavaszi megmunkálás alá kerülő táblákon igen sok *szarka*- és *szürkevarju*-hullát találtak az emberek. A nyár folyamán *szarka* és *szürkevarju* alig volt látható az uradalomban; kevés család töltötte itt a nyarat. A hideg idő beálltával azonban — sajnos — igen megszaporodott a számuk, valószínűleg bevándorlás folytán, miután tudomás szerint a környéken senki sem végezte a mérgezést. Ezen okból kifolyólag az igazgatóság a téli mérgezést vette tervbe . . . .”

A szokásos téli mérgezési módok közül kettőt ajánlottam. Egyik a hóra terített foszforos marhavér alkalmazása. Ennek csak az a hátránya, hogy az ilyen vérfoltra a vetési varjak is seregesen szállnak, eleszik a csalátket a *szarkák* és *szürkevarjak* elől s ily elpusztulnak ott is, ahol gyéritésük nincsen szándékunkban.

Célszerűbbnek tartom tehát a másik módot, a hóra fektetett kisebb dögtetem használatát, melynek kitisztított has- és mellüregébe foszforos husvagdaléket rakunk s ezt a töltést szükség szerint folyton megújítjuk. Itt csak arra kell ügyelnünk, hogy a dögtetem faktól távol, tágas mezőn legyen, ne pedig erdőszélen vagy kisebb tisztáson, mert különben a cinegék is rájárnak és halálukat lehethetik.

A bábolnai tapasztalatokból kétségtelenül megállapítható a többi közt az is, hogy a *szarkák* és *szürkevarjak* mérgezését országosan kell végeznünk és folytatnunk mindaddig, amíg a kártevők számát annyira nem apasztottuk, hogy további fékentartásukra ujból elég lesz a fészek elpusztítása és az öregeknek lőfegyverrel való gyéritése is. Amikor tehát már nem leszünk kénytelenek ezekre a különben oly érdekes, magasfokú értelmességükkel is vonzó, ligeteinket és mezeinket annyira élénkitő szárnyasainkra a hosszantartó, heves fájdalmat okozó méreggel támadni.

# Studien über den Vogelschutz in Ungarn in den Jahren 1919—1920.

Von TITUS CSÖRGEY.

Als wir vor 15 Jahren die staatliche Organisierung des praktischen Vogelschutzes in Angriff nahmen, wählten wir die mehrere Millionen Joch umfassenden ärarischen und staatlichen Forste zum Anfang. Wir rechneten hierbei, dass der Eifer unserer vorzüglichen Forstbeamten und das damit verbundene Resultat auch in weiteren Kreisen der Bevölkerung anregend wirken und zur Nacheiferung führen wird. Einen unmittelbaren praktischen Erfolg erwarteten wir von dem auf den Lehnen der Karpathen massenhaft erbrüteten nützlichen Vogelzuwachs, besonders Meisen, welcher in grösserer Anzahl, wie bisher im Winter unsere Tiefebene besuchen und teilweise in den dortigen Obstbaum-pflanzungen die sehr wichtige Insektenvertilgung während des Winters bewerkstelligen, teilweise die auch dort ausgehängten Nisthöhlen — vom Winterstrich zurückbleibend — langsam bevölkern würde. Die Verbreitung dieses Gedankenganges auf gesellschaftlichen Gebiete gedachten wir durch Flugschriften und unentgeltliche Verteilung von Vogelschutzmitteln zu erlangen. jeden Zwang vorsorglich meidend, tunlichst auf Volontäre sich stützend, vom Beispiele der letzteren den entscheidenden Erfolg erwartend. Nach den bisherigen Resultaten erwiesen sich unsere Erwartungen auch richtig.

In Folge der eingetretenen katastrophalen Ereignisse, welche unser Land verstümmelten und uns fast alle ärarischen Forste raubten, wurden jedoch auch die Ergebnisse der 15-jährigen Tätigkeit grösstenteils vernichtet. Durch Vertreibung unserer besten Mitarbeiter hörte die geistige Führung auf, Tausende von ausgesetzten Nisthöhlen und Hunderte von Winterfütterungsapparaten gehen mangels an Aufsicht zugrunde. Von den Karpathen können wir nun vorläufig auf eine grössere Menge sich ansiedelnder nützlicher Vögel nicht rechnen, statt ihrer ist auf Grund des gesunkenen Kulturniveaus der entrissenen Gebiete, eine umso grössere Einwanderung von Raubsäugern und Raubvögeln, von Nester zerstörenden Elstern und Nebelkrähen zu erwarten.

Unser Arbeitsprogramm wurde in Folge der geschilderten Zustände dahin modifiziert, dass wir statt den verlorenen ärarischen Forsten, die übrigen staatlichen Institutionen des zerstückelten Ungarns, in erster Linie die Forst- und Ackerbauschulen und die staatlichen Güter als Grundlage nehmen und mit den übriggebliebenen Kräften in den grossen

Obstbaumpflanzungen unserer Tiefebene den Vogelschutz weiterführen wollen. Einen lobenswerten Anfang machte in dieser Hinsicht unser eifriger Mitarbeiter JULIUS THÓFIÁS jun. in der landwirtschaftlichen Akademie zu Magyaróvár.

Unserem Plane stellt sich jedoch vorerst ein grosses Hindernis entgegen: das Fehlen an Vogelschutz-Geräten und die schwierigen Herstellungsverhältnisse. Die Bohrmaschinen der Ersten Ung. Nisthöhlenfabrik konnten zwar vor den Rumänen gerettet werden und es gelang auch dieselben am alten Platze zu Baranyakárász aufzustellen. Wegen Mangel an Rohmaterial, Bestandteilen und in Folge der fabelhaft gestiegenen Arbeitslöhne wird dieselbe jedoch noch lange nicht in der Lage sein, Nisthöhlen zu annehmbaren Preisen zu liefern. Vorrat besitzt dieselbe bloss an Winterfütterungsapparaten; von Nisthöhlen sind nur einige D-Höhlen vorhanden.

Wir können uns daher vorerst nur auf die 2.000 Nisthöhlen stützen, welche wir während der Revolution in den Werkstätten des Bienenzüchtervereines zu Kaloesa, nach dem im XXIII. Bande der Aquila (1916) beschriebenen Brettermodell anfertigen liessen. Ein Teil dieses Vorrates wurde bereits in den Obstgärten von Kiskunhalas, Kis-körös, Kecskemét und Nagykörös angewendet, ausserdem wurden dann auch die Wälder von Budapest und die alten Nisthöhlen der Bahnstrecke Budapest-Salgótarján aufgefrischt. Der übriggebliebene Rest wird jenseit der Donau verwendet werden. Alles dies ist natürlich auch für den Anfang zu wenig, darum werden die Privatbesitzer von Stationen neuerdings zur häuslichen Anfertigung der Nisthöhlen aufgefordert. Im Falle jedoch die Verteuerung des Brettermateriale auch die als Kriegsnotmittel gedachte Anfertigung der Bretternistkästen unmöglich machen sollte, so wäre es vielleicht besser Baumstamm-Höhlen zu ververtigen. Ein Stamm aus Weichholz wird der Länge nach zersägt, beiderseits mit einem concaven Meissel ausgehöhl, dann werden beide Hälften mit Blechstreifen oder Teerpappe zusammengefügt, wie ich dies im XIX. Bande der Aquila (1912) beschrieb. Ausserdem wäre es wünschenswert auch die Höhlungen der Gartenmauern und Zäune überall zum Nisten herzurichten. Dieselben werden mit einem Brett, Dachziegel oder mit einem auf die Kante gestellten Ziegel dermassen versperrt, dass blos ein 4—5 cm breiter Raum als Flugloch frei bleibt. Die richtig hergestellten Mauernisthöhlen sind dermassen beständig, dass es der Mühe wert ist dieselben auch an unversehrten Mauern durch Ausheben einiger Ziegel, herzustellen. Endlich kann man auch durch Aufnageln von Baumrinde an Astgabeln oder an der Ausgabelung von stärkeren Ästen eine temporäre Nisstelle für unsere Höhlenbrüter herstellen. Dieselben müssen jedoch beständig gepflegt werden, damit sie oben vom ablaufenden Regen immer geschützt seien.

Wegen Dürftigkeit des eingelaufenen Beobachtungsmateriales kann ich einen zusammenfassenden Bericht nicht abgeben. Ich gebe die einzelnen Berichte separat und beginne mit den Angaben der einstigen Musterstation des Institutes von **Fehértó bei Kiskunhalas**, welchen wir, ebenso wie den Bericht aus Keeskemét, **FRANZ v. SELYMESSY**, königl. ung. Forstrat, verdanken.

In dieser 400 Joch umfassenden tipischen Waldoase der Tiefebene waren vor ca 5 Jahren die Höhlenbewohner fast sämtlich in den künstlichen Nisthöhlen brütend anzutreffen. Der Hochwald, in dessen von Spechten herrührenden oder natürlichen Höhlen sie bisher nisteten, wurde nämlich stufenweise abgeholt. Während des Krieges und der Revolution gingen auch diese künstlichen Nisthöhlen zugrunde, so dass vorläufig bloss 4 künstliche Nisthöhlen im Walde verblieben. Gleichzeitig sind auch jene speziellen Nisthöhlentypen zugrundegegangen, welche ich zur Übersiedelung der bisher in natürlichen Baumhöhlen sich aufhaltenden Fledermäuse (*Pterygistes noctula* SCHREB., *Plecotus auritus* L., *P. pipistrellus* SCHREB.) verfertigte.\* Ich wollte damit diesen überaus nützlichen und interessanten kleinen Säugern nicht nur ihre Sommerwohnung, sondern auch den Winteraufenthalt ersetzen. Hierzu war jedoch die Vogel-Nisthöhle ungeeignet, da dieselbe oben das Flugloch hat, durch welches im Winter die kalte Luft auf den Boden strömt, gleichzeitig auch die vom ruhenden Tiere ausströmende Wärme nach oben entweicht. Die Luft einer derartigen Höhle wird daher derartig abgekühlt, dass darinnen die Fledermäuse ihre Winterruhe nicht halten können. Hieraus erklärt es sich, warum man in den Vögeln-Nisthöhlen bloss im Sommer Fledermäuse antrifft.

Die vorläufig aus 2 B Höhlen verfertigten Fledermaus-Höhlen hatten aus diesem Grunde unten das Flugloch und konnten die Fledermäuse oben, wo die dichtere kalte Luft nicht hinaufkommen kann und die Körperwärme der Tiere sich aufstappelt, ihre Winterruhe ungestört abhalten. Dieser Nisthöhlentypus entspricht daher im wesentlichen einer auf den Kopf gestellten Vogel-Nisthöhle. Um die Besiedelung zu beschleunigen, wendete ich eine Lock-Witterung an, ich goss in die Höhlen eine wässrige Lösung von Fledermaus-Guano. Diese Höhlen wollten wir, im Falle des Gelingens der Probe, aus einem einzigen Baumstammstück herstellen. Jedoch alle diese Höhlen gingen zugrunde, bevor noch ein Resultat erzielt worden wäre und diesem Umstände sind jene interessanten Beobachtungen zuzuschreiben, welche **FRANZ v. SELYMESSY** bei der diesjährigen Herbstrevision feststellen konnte. Die Erneuerung der Station war erst im Frühjahr 1920 möglich, vorläufig mit 20 Bretternistkästen, zu welchen

\*) Die Initiative hierzu verdanken wir **JULIUS MALONYAY**, Grundbesitzer in Sátoraljaújhely, der bereits 1913 in dieser Angelegenheit das Mitwirken unseres Institutes verlangte.

noch die 4 alten Stammhöhlen hinzukommen. Dass die erste Herbst-Revision trotzdem ein derartig gutes Resultat zeitigte, ist offenkundig dem Umstände zuzuschreiben, dass die kleinen Höhlenbewohner auch in den benachbarten Wäldern sich nicht unterbringen konnten, da der allgemeinen Not an Heizmaterial in erster Linie jene älteren Hochbestände zum Opfer fielen, deren Höhlen bisher so zahlreichen Vögeln Quartier gaben.

Von den untersuchten 34 Höhlen waren 21 besiedelt und in diesen fanden sich 28 Nester (also teilweise auch 2 übereinander) und zwar 10 *Blaumeisen*, 16 *Kohlmeisen* und 1 *Gartenrotschwanz*. Ausserdem baute auch 1 *Feldsperling*, kam jedoch auch hier nicht zum Brüten. Von der Zwergfledermaus (*P. pipistrellus* SCHREB.), welche in früheren Jahren im Sommer oft scharenweise die leer gebliebenen Höhlen bewohnte, waren dieses Jahr nur 2 zu finden. Statt dieser waren 42 Laubfrösche (*Hyla arborea*) in den Höhlen anzutreffen; in einer Höhle waren 12 in einem Haufen, in einer anderen fand sich 1 Exemplar sogar in Gesellschaft der Zwergfledermaus. In 5 Höhlen traf man die Eiklumpen des Schwammspinnners (*Ocneria dispar* L.), welche leicht vernichtet werden konnten. Dies ist ein neueres Beispiel, dass die gehörig gepflegten künstlichen Höhlen auch zur Anlockung und Vernichtung von schädlichen Insekten gebraucht werden können. Von den älteren Bewohnern der Station fehlten vorläufig *Wendehals* und *Star*. Die ausgesetzten Höhlen erreichten dieses Jahr die Zahl 74, ausserdem sind noch 70 Höhlen in Reserve. Die Winterfütterung wird, solange man die gleichfalls eingegangene Fütterungshütte nicht ersetzen kann, auf dem Boden der Försterwohnung bewerkstelligt, welchen die Meisen bereits im vorigen Winter regelmässig besuchten.

**Der Kohár Szentlörincer Wald der Stadt Kecskemét.** Wie im XXIII. Bande der *Aquila* erwähnt, wurde dieser Wald darum als Zuchstation gewählt, weil in den Obstgärten der Stadt die Ansiedelung der Meisen wegen der Sperlinge kaum gelingen wollte. Hier war es eher angebracht Winterfutterhäuschen aufzustellen, um die in den nahen Wäldern sich vermehrten Meisen wenigstens im Winter zur insektenvertilgenden Arbeit in die Obstgärten zu locken. Es ist nämlich bekannt, dass die um die Winterfutterhäuschen sich scharenenden Meisen, tagsüber auch die nahen Bäume sehr gründlich reinigen.

Von den alten Nisthöhlen blieb nur 1 Baumstammhöhle übrig, zu welcher am 30. März F. SELYMESSY noch 33 Bretternistkästen hinzusetzte. In diesen nisteten 12 *Kohlmeisen*, 5 *Blaumeisen* und 1 *Gartenrotschwanz*; in 5 Kästen waren 8 Zwergfledermäuse, in 2 Kästen 1—1 Laubfrosch, in 8 Kästen Wespennester und in 2 Kästen Eiklumpen des Schwammspinnners; 4 Kästen wurden von Spechten beschädigt. Die Zahl der Nistkästen werden wir künftiges Jahr bedeutend erhöhen.

**Nagynyirer Wald der Stadt Kecskemét.** Von den 12 ausgesetzten neuen Bretternistküsten wurde von Meisen bloss 1 besetzt, Sperlinge nisteten in 9 Kästen, in 1 Kasten schliessend eine Zwergfledermaus. Hier ist es vorläufig nicht angezeigt mehr Nistküsten auszusetzen, weil der grössere Teil Jungwald ist, und in den älteren Beständen die stufenweise erfolgende Abholzung der Besiedlung entgegenarbeitet.

**Bericht von JULIUS THÓBIÁS aus Felsőlánca.** Im Hausobstgarten wurden in 10 gut gepflegten künstlichen Nisthöhlen während 7 Jahren 140 *Kohlmeisen*- und 27 *Wendehalsjunge* grossgezogen. Die Winterfütterung vermittelst des deutschen „Antispatz“-Apparates vollzog sich sperlingsfrei; im Winter 1919/1920 verzehrten 4—5 Meisen und 1—2 *Kleiber* während 69 Tagen 15 Liter Hansamen. Umsomehr störten die sich ausserordentlich vermehrten Sperlinge während des Brütens. Der tschechischen Besetzung zufolge konnte man gegen dieselben mit der Waffe nicht vorgehen und darum konnte auch durch tägliches gründliches Revidieren der Höhlen kein Erfolg erzielt werden. Öfters geschah es, dass das den einen Tag halbfertig aufgefundene Meisennest, den folgenden Tag bereits mit Hühnerfedern und Halmen überbaut war. Aus diesem Grunde konnten von den bisher in 6 Paaren nistenden *Kohlmeisen*, 1919 bloss 2, 1920 aber 1 Paar Junge aufziehen.\*)

**Mitteilungen ÁRPÁD ELEK's v. PAZONY aus Sajószentpéter.** Die häuslich angefertigten 50 Höhlen sind grösseren Teils besiedelt. Ausserdem befinden sich auch fast jedes Jahr in den senkrecht eingegrabenen Eisenröhren des Weingartens Meisennester und seit 2—3 Jahren nistet eine *Kohlmeise* im abgebrochenen unteren Teile eines tönernen Blumentopfes, einmal kamen 11 Junge aus. Die Winternächte verbringen diese Vögel unter den auf einem Ständer umgestülpt aufbewahrten Milchhaefen im Hofe. Offenbar ist es den Meisen zu verdanken, dass dieses Jahr keine Apfelmotten mehr in den Äpfeln zu finden waren; nur mit den Spannerraupen konnten sie bisher nicht aufräumen. Für die Buschnister wurden Astquirle nach System BERLEPSCH gezogen, mit deren Hilfe und durch Fernhalten der Katzen will der Besitzer auch *Nachtigallen* ansiedeln.

**Das Verhalten schädlicher Vögel und deren Vernichtung.** Da die Jagdgewehre während der Revolution und während der feindlichen Besetzung requirierte wurden, vermehrten sich nicht bloss die Sperlinge, sondern auch die Krähenarten ausserordentlich und zwar traten ausser den von Insekten, Mäusen und Körnern lebenden *Saatkrähen* auch die durch ihre Nesträubereien bekannten *Nebelkrähen* und *Elstern* sehr zahlreich auf. Die grosse Menge dieser Schädlinge bedeutet eine derartig grosse Gefahr für die Singvögel, für das kleine Jagdgespül und für die

\*) Was das Entfernen der Sperlinge betrifft, verweise ich auf die in diesem Bande der Aquila mitgeteilten Versuche von L. VITÁNYI.

kleinen Jagdsäugetiere, ausserdem für die Brut des Hausgeflügels, dass wir um ihrer Herr zu werden, als letztes Mittel bereits zum Gift greifen müssen. Das Kgl. Ung. Ackerbauministerium plant diesbezüglich eine Landesaktion, zu deren Einleitung im Frühlinge dieses Jahres die Behörden in einer Cirkularverordnung zur Propagierung einer *Elstern* und *Nebelkrähen*- Vergiftung aufgefordert wurden. Gleichzeitig wurde ich seitens unseres Institutes mit der Durchführung der Frühjahrsversuche betraut.

Von den aus der Literatur bekannten Methoden wählte ich zerhacktes Fleisch, welches ich mit Phosphor vergiftete und in Hühnereischalen eingeschlossen auslegte, welches nur für die nestraubenden Tiere gefährlich werden kann, und da der Phosphor nur nach ein gewisser Zeit tödend wirkt, so gehen die Räuber nicht an Ort und Stelle zugrunde und vertreiben daher mit ihren Kadavern nicht die später ankommenden Gefährten. Das Verfahren ist sehr einfach. Neben Baumreihen und Waldesrändern graben wir auf den Wiesen oder in der Frühjahrsaat faustgrosse Vertiefungen, füttern diese mit trockenem Grase aus und legen in solch ein künstliches Nest je 2 halbe Eierschalen mit ihrer Spitze nach oben, damit ihrem Inhalte der Regen nicht schaden kann. Vom Phosphorsyrup (bezogen vom Apotheker J. WIRKER in Rákoskeresztúr) nimmt man 3 Kaffeelöffel zu  $\frac{1}{2}$  Kg zerhackten Fleisch, von diesem Fleische geben wir 2 Kaffelöffel in jedes Ei. Die weissen Eierschalen locken durch ihre Farbe schon von weitem jeden Nesterdieb an. Der Erfolg blieb nicht aus und war nach den Versuchen, welche HEGENDORF (L. v. MÉREY) in seinem ausgezeichneten Werke „Terragraph“ schildert, auch zu erwarten. Er setzte seinen Registrierapparat am 21. April 1912 morgens um 6 Uhr auf einen von *Krähen* besuchten Acker. Als Kontakt benützte er ein mit Gips ausgegossenes Hühnerei in einer muldenartigen Vertiefung. Der Registrierapparat verzeichnete bis  $\frac{1}{2}$  Uhr abends 50 Besuche. Diese Zahl würde noch grösser gewesen sein, wenn HEGENDORF den Apparat bereits den Abend vorher ausgelegt hätte, weil nach unseren Erfahrungen die meisten Nesträubereien bereits in der Morgendämmerung geschehen und die abends ausgesetzten phosphorisierten Eier meistens schon um 5 Uhr in der Frühe verschwunden sind. Schon dieser eine Versuch kann jeden überzeugen, welchem Schicksal die von den *Elstern* oder *Nebelkrähen* erürgten Eier entgegensehen — trotz Schutzfärbung und Verstecktheit der Wildvögelnest. Es ist daher verständlich, dass in dem Masse, wie sich die *Elstern* und *Nebelkrähen* vermehren, die Singvögel, das kleine Wildgeflügel und die kleinen jagdbaren Säugetiere, an vielen Orten auch die Jungen der Hausvögel, abnehmen.

Die amtlichen Vergiftungs-Versuche vollzog ich im April und teilweise im Mai bei Boglár, Lelle, Dég, Bábolna und Isaszeg. Das Verfahren bewährte sich insofern, als die abends ausgelegten Eier

gewöhnlich bis zum Vormittage des anderen Tages verschwunden waren, ob nun 20, oder 50 Stück auf einmal ausgelegt waren. Das beste Resultat erzielten wir auf dem 7.000 Joch grossen staatlichem Gestütsgrundbesitz zu Bábolna und dies ist in erster Linie dem Eifer und Wissen des Güterdirektors GÉZA KEMÉNY und des Oberveterinärarztes JOSEF BABIK zu verdanken. Als ich am 22. April dort anlangte, waren bereits  $\frac{9}{10}$  der *Elstern* und *Nebelkrähen* ausgerottet. Dazu brauchte man 300 Eier. Während meines Aufenthaltes wurden neuere 120 Eier ausgelegt. Die bisher aufgefundenen ca 100 Vogelkadaver waren hauptsächlich entlang der Wasserläufe, teilweise selbst im Wasser aufzufinden, wohin die vergifteten Vögel ihren brennenden Durst stillen kamen. Ein Teil der Kadaver wurde den Spuren nach von den sich überaus vermehrten Füchsen aufgefressen. Laut dem Berichte des Güterdirektors „fanden die Leute nach Beendigung der Giftlegung auf den im Frühjahre zur Bearbeitung kommenden Feldern sehr viele Kadaver von *Elstern* und *Nebelkrähen*. Während des Sommers waren *Elstern* und *Nebelkrähen* auf dem Gute kaum zu beobachten; wenige Familien verbrachten hier den Sommer. Beim Anbrueh der kalten Jahreszeit vermehrte sich jedoch leider ihre Zahl, wahrscheinlich durch Einwanderung, da meines Wissens nach in der Nachbarschaft niemand Gift legte. Aus diesem Grunde plant die Direktion eine Giftlegung im Winter . . .“

Von den üblichen Vergiftungsmethoden im Winter empfahl ich zwei. Die eine ist die Anwendung phosphorisierten Rinderblutes auf den Schnee ausgestreut. Diese Methode besitzt nur den Nachteil, dass auf dieses Blut auch die *Saathänen* in Menge einfallen, dasselbe den *Elstern* und *Nebelkrähen* wegfressend und so gehen dieselben auch dort zugrunde, wo ihre Abnahme nicht bezweckt wird.

Ich halte daher die zweite Methode, auf den Schnee gelegte kleine Kadaver, in deren ausgeweidete Bauch- und Brusthöhle mit Phosphor vergiftetes fein zerhacktes Fleisch gelegt wird, für zweckmässiger. Die Füllung wird nach Bedarf fortwährend erneuert. Man achte bloss darauf, dass der Kadaver von Bäumen entfernt, auf freim Felde, nicht am Waldrand oder in kleineren Lichtungen liege, da sonst auch Meisen den Kadaver angehen und ihren Tod finden.

Aus den Ergebnissen von Bábolna geht unzweideutig hervor, dass man das Vergiften der *Elstern* und *Nebelkrähen* im ganzen Lande betreiben und weiter fortsetzen muss, bis die Zahl der Schädlinge derartig vermindert wird, dass ihre Imzaumhaltung wieder bloss durch Nesterzerstörung und Abschiessen der Alten möglich werden kann. Dann brauchen wir diesen übrigens so interessanten und durch ihre grosse Intelligenz anziehenden, unsere Auen und Felder belebenden Vögeln nicht mehr durch das langen und heftigen Schmerz verursachende Gift zu Leibe rücken.

# Studies on the protection of birds in the years 1919 and 1920.

By TITUS CSÖRGEY.

As a basis for the organisation by the State concerning the practical protection of birds, we took the forest of the State, which were situated at the foot of the Karpathian mountains surrounding the Kingdom. We reckoned that the increasing number of useful birds, especially the *Titmouses*, would in roving about during winter proceed from there to the orchards of lower Hungary and settle down there for good. Our reckoning was right. Now however through the dismembering of our Country, the result of 15 years work has been almost totally destroyed. We nearly lost all our State forests, the emblems for the protection of birds, which remained there, are doomed to destruction in consequence of the banishment of their keepers. But those settlements for the protection of birds, we could keep in our hands, were greatly damaged at the time of war and revolution are urgently needing renovation. Those special nestingboxes, which I constructed for the settling down and especially wintering of bats living in the hollows of the trees (*Pterygistes noctula* SCHREB., *Plecotus auritus* L., *Plecotus pipistrellus* SCHREB.) at our model settlement at Kiskunhalas, were likewise destroyed. The bird nesting-box is not practical for these, because through the entrance above, the cold air in winter is freely streaming in downwards, whereas the warmth of the animal resting at the bottom, escapes upwards; therefore the box for the bat has it's entrance at the bottom, so that the thicker cold air can't reach the top, where the bats are resting. To attract the bats to the boxes I prepared a lure of guano solution. In consequence of the requisition of every kind of guns during the occupation by foreign troops after the war, the number of harmful animals as well as the nestrobbing Magpies and Grey Crows has increased incredibly. To lessen these birds an action has been prepared by the authorities through all the Kingdom. The experiments were made by putting in artificial nests half shells of hen's eggs, filled up with a mixture of phosphorated hashed meat; the result was exceedingly good, at some places even to the extent of 90%. We didn't like to use this last expedience, the poison, but considering the interest of our singing birds and the diminished small game, we were obliged to proceed with it.

# Études sur la protection des oiseaux en 1919—1920.

Par: TITUS CSÖRGEY.

Dans l'organisation de la protection pratique des oiseaux, notre institut a pris pour base les domaines fiscales de forêts qui étaient situées, en forme d'une couronne, sur les côtes des Carpates. Nous avons compté sur le résultat que les oiseaux utiles, y multipliés, surtout les mésanges, dans leurs errations d'hiver, descendront — en agrandissant peu à peu leur nombre — dans les vergers de la plaine et s'y établiront. Cette compte venait se montrer comme juste. Mais, à présent par conséquent de la partition de notre pays, tous les résultats de cet oeuvre, durant 15 années, vont se perdre. Nous avons perdu presque tous nos forêts fiscales, nos appareils pour la protection des oiseaux, par suite de la relégation de nos gens, sont destinés à la dévastation.

Mais nos établissements dans les contrées nous restées, attendent aussi à être renouvelés, car il-y-a un grand nombre qui était dérangé pendant la guerre et la révolution. Par exemple, on a détruit à notre station-école à Kiskúnhalas les nichoirs spéciaux, que j'ai construit pour y faire établir et surtout hiverner les chiroptères, habitants les creux des arbres (*Pterygistes noctula* SCHREB., *Plecotus auritus* L. et *P. pipistrellus* SCHREB.). Les nichoirs pour les oiseaux ne conviennent pas à ce but ayant leurs bouches au dessus, par laquelle l'air froid peut entrer, tandis que la chaleur de l'animal, demeurant au fond, s'envole rapidement. C'est la cause de ce que les nichoirs faits pour les chiroptères ont leurs bouches au-dessous de la boîte; l'air froid ne peut ainsi y monter jusqu'au toit de la boîte, où les animaux font se pendre. Pour y faire établir les animaux, j'ai donné à ces nichoirs une odeur alléchante à l'aide d'une solution de gouano.

Par la confiscation des armes pendant l'occupation roumaine, les oiseaux nuisibles, comme les pies et les corbeaux gris se sont extrêmement multipliés. Pour les combattre nous allons à organiser une action officielle régionale. Nous avons déjà fait des expérimentations avec des demi-écales de poule, qui étaient remplies de la viande hachée et phosphorisée. Les résultats étaient très respectables, en atteignant dans certains cas le 90 pour cent.

Nous n'avons pris ce moyen radical que par nécessité, à l'intérêt de nos oiseaux chanteurs et de notre contingent de gibiers.

# Madárvédelmi kísérletek és megfigyelések.

Irta: VITÁNYI LÁSZLÓ.

Ezideig a m. kir. Madártani Intézet által vezetett madárvédelmi intézkedésekktől elszigetelten foglalkoztam a madárvédelemmel, mintán azonban épen kísérletezésem önállóságánál fogva bizonyos tekintetben új utakon haladtam; azon reményben, hogy ezen nagyfontosságú ügynek némi szolgálatot tehetek, bátor vagyok ezen kísérletezésem eddigi eredményeit a következőkben közre adni.

1900 körül mint kis gymnazista, édes atyám utmutatása folytán, ki gyermekéibe nevelte a madár szeretetét, egy vörös papirral körülragasztott kis faládikából, amilyent vadásztöltények szállítására használtak, „madárházikót” készítettem, egyik oldalára kb. 4 cm. átmérőjű lyukat furván. Ezt egy öreg szilfa törzsére akasztottam. És ime, tavasz fordultával egy pár *széncinege* bele is költözött.

Ebben a ládikában aztán a *széncinege* több éven át költött, dacára annak, hogy a rikitónan vörös papir jóideig rajta maradt. Ez volt az első madárvédelmi ténykedésem, melynek tanuságaképen leszürtem, hogy a széncinege nagyon igénytelen és bizalmas, úgy hogy lakásul szükség esetén a legkezdetlegesebb alkalmatosságot is elfogadja.

Később hozattam Baranyakárásról kész fészekodvakat. Ezekben a széncinegek teljesen háborítatlanul költöttek, mert 6 mm.-es flóberttel házunk környékéről öcséinmel egyetemben az összes verebeket és macskákat kiirtottuk, annyira, hogy a téli etetés alkalmával, a ház ablakára alkalmazott nyitott etetőbe is csak a legritkább esetben került veréb, de ez is csakhamar életével lakolt. Tapasztaltam, hogy egy 6 mm.-es flóbert, vagy egy jó légfegyver a legtökéletesebb eszköz a verebeknek és a hasznos madarak egyéb ellenségeinek a távoltartására.

A vörös uralom, később pedig a cseh megszállás alatt teljes fegyvertilalom lévén, a hasznos madarak ellenségei annyira elszaporodtak, hogy kénytelen voltam új védelmi eszközökhöz folyamodni.

A verebek elhalámasodása ellen az odu nyilás szükitésével és önműködő verebesapdákkal védekeztetem. Erre vonatkozólag, mint bevezető megfigyelést megemlítem, hogy 1919. év tavaszán egy pár *nyaktekercs* is beköltözött kertünkbe, s egy, már tojásain ülő cinegepárt ki akart verni fészkéből. Erre a veszélyeztetett odu 4 cm.-es nyilását 32 mm. magas és 30 mm. széles ovális nyilásra szükittem. És ime! a nyaktekerespár meddő próbálgatások után, nem férvén be a nyiláson, felhagyott a további küzdelemmel. Másnap Béla öcsém, kitatarozván egy

elkorhadt régi odut, melynek nyilása 4 cm. átmérőjű környilás volt, az előbbi fészektől kb. 4—5 méternyre álló fára akasztotta. Ebbe az oduba aztán a nyaktekerespár minden további aggodalom nélkül csakhamar beköltözött és így egynás mellett a két madárpár a legnagyobb egyetértésben nevelte fel fiókáit.

A *nyaktekeres* azon egyetlen rossz tulajdonsága ellen, hogy néha a gyengébb hasznos odulakó madarakat fészkkükön kiveri, a 30 mm. széles és 32 mm. magas ovális nyilással biztosan lehet védekezni. Megfigyeltem, hogy a *nyaktekeres széncinegét, mezei verebet*, sőt egyizben az odujával épen elkészülő *kis tarka harhályt* vert ki fészkkéből. A fenti megfigyelés mutatja, hogy a nyaktekereset nem kell félteni a cinkékre nézve oly veszedelmes verebktől, viszont amiatt, hogy a cinegét is kiveri, sokan halálra itélik és elpusztítják, amint pl. PASZLAVSZKY JÓZSEF a Természettudományi Közlöny 1916-iki évfolyamában leírja, hogy a szén-cinegét fészkkéből kiverő nyaktekerespár ellen nem tudtak védekezni, végre is kénytelenek voltak lelőni.

A *nyaktekeres* pedig, különösen a méhészek szemében, nagyon hasznos madár, amennyiben a méhészetre sok esetben veszedelmes hangyáknak szorgalmat pusztítója, így elpusztítása annál inkább is kárhoztatandó, mert ha az általam fentebb vázolt módon védekezünk rossz oldala ellen és a 4 cm.-es környilású oduval megtételezjük kertünkben, semmiféle összeférhetetlen, civakodó természetet nem árul el, sőt a legbékesebb tagjává lesz a hasznos madártársadalomnak.

A *házi veréb* sem képes a 30 mm. széles és 32 mm. magas odunyiláson bebjogni és ezzel az odunyilással a házunk előtt levő szemmel tartatott helyeken, ahova a *mezei verebek* nem merésztek, megtudtam védelmezni a zaklatástól a cinegéket, ellenben szabad kertünkben az odunyilás szükitésével a *mezei verebktől* a széncinegeket nem lehetett megoltalmazni.

Itten alkalmaztam sikkerrel aztán az általam szerkesztett önműködő verébcsapdát, melynek egyszerü szerkezete a kettős homlokfal között van elhelyezve, sem kívül, sem belül, semmi gyanus sem látszik rajta, egy inesterséges, fakéreggel bevont fészekodú látszatát kelti, — s mihelyt a veréb bele megy, a kettős homlokfal között levő toló ajtócska azonnal bezáródik utána.\*)

Ezzel az önműködő verébcsapdával a kertünkbe tolakodó összes *mezei* és *házi verebeket* ártalmatlanná tetteim és így a szigorú fegyvertilalom idejében, a költési időszakban megbecsülhetetlen hasznát vettetem a verebek elleni küzdelemben.

Használata a következő: Ha észrevettem, hogy egy cinkeodura veréb

\*) Az idő rövidsége miatt az ábrákat az *Aquila* következő kötetében adjuk közre.  
Szerk.

is pályázik, a fészekodu száját kis papir- vagy szalmacsutakkal bedugtam és közvetlen föléje elhelyeztem a csapdát; a veréb, a fészekoduba nem tudván bejutni, rövidesen bebjuk a csapdába, ahol megfogódik. Megtörtént, hogy egy nap egy oduból 4 tolakodót fogtam ki egymásután. Érdekes, hogy csaknem kivétel nélkül ♂ verebek fogódnak meg, mivel a felfedezett fészkkelő-helyre a him csalogatja a tojót. Cinege a költési időszak alatt a csapdában is hasem fogódott meg.

A télen át a cinege-hálótanyákat elfoglaló verebek ellen kitett csapdába több izben belement a cinege, persze sértetlenül elbocsátottat.

Hogy azonban ezen fogóval a verebek ellen sikeresen küzdhetünk, szükséges, hogy a védelmi telepet állandóan és pontosan figyeljük és azonnal észrevegyük a betolakodót, ne csak akkor, amikor már hasznos cinegénk bucsut mondott kapufélfánknak.

A kék- és *barátcinegék* kisebb testalkatunknál fogva az odunyilás szükitésével teljesen meg lehet védelmezni a verebek üldözésétől. Erre vonatkozólag az utmutatást a természetből merítettem. A kisgeresi szőlő-hegy egyik diófaján Béla öcsém egy *barátcinege* által lakott odura tett figyelmessé. Az odu vizszintes galyon kb. 2 és  $\frac{1}{2}$  m. magasságban volt a földtől. A bejárónyilása, melyet pontosan lemértem és lerajzoltam, szabálytalan, oldaltfekvő ékalaku volt, legnagyobb magassága 21 mm., átlagos magassága 19 mm., legnagyobb szélessége 37 mm., a cinke által bejárásra használható átlagos szélessége 34 mm. volt. Ezen a csöpp nyiláson át a barátcinegepár tüneményes könnyedséggel járt fészkére és nem egyszer láttam, hogy *mezei veréb* és *széncinege* eredménytelenül próbálkozott ezen nyiláson bebjui.

Ezen bejárónyilást mintául véve, csináltam otthon 20.5 mm. magas és 34 mm. széles nyilású fészekodvakat és 1919. év őszén kisérletképen kertünk megfelelő helyein kiraktam őket. A csapatokba verődő fiatal verebek serege csakhamar megostromolta a jó hálótanyáknak igérkező odvakat, de eredménytelenül. Örömmel tapasztaltam aztán, hogy a tél beálltával jelentkező *kékcinegék* előszeretettel vették igénybe és háborítatlanul birtokolhatták a kis hálótanyákat.

A verebek ellen való védekező kisérleteim kiterjedtek a köralaku nyilás leszükitésére is. Ezzel kapcsolatban megemlítek még egy másik idevágó kisérletezést is. A verebeknek a cinegeoduktól való távoltartására, illetőleg elvonására ugyanis kertünk egy alkalmas helyén, a galambducok mintájára, verébducot állítottam fel 12 szakasszal. Ezen verébducban állandóan költött 3—4 pár veréb s ezek felnött fiókái, mint izletes falatok, konyhára kerültek. Ezt a néhány pár verebet a verébduc már a cinegeoduktótól vonta el. Érdekes, hogy amint hirül vettem (a költési időszak kezdete előtt eljöttem otthonról), 1920. tavaszán ezen verébducba, a verebek közvetlen szomszédságába, egy széncinegepár is beköltözött.

Ezen verébduchan és egyéb kisérleti fészekodvakban tanyázó verebek kijárónyilásait a költési időszak különböző fázisaiban különböző méretű környílásokkal láttam el. Az I. számu kisérleti odu nyilását a mezei verebek által való elfoglalás után azonnal leszükittem 30 mm.-ről 29 mm.-re, a verebek befértek ugyan a nyiláson, azonban a fészeket megrakni nem voltak képesek, mert a szük nyilás a fészekanyagot állandóan kisodorta a szájukból még a bebüvés előtt, ugy, hogy az odu előtt a földön egész halom szalma és mindenféle egyéb gaz, szemét feküdt. Tovább szükitve 28 mm.-re, (15 mm. vastag deszkán volt a nyilás), ez a pár veréb már nem ment be a nyiláson s elhagyta az odut. A II. számu kisérleti odurban le hagytam tojni a verebet s aztán leszükittem 27 mm.-re; a him nem tudott bemenni, de a tojó nagy erőfeszítés utáu átpréselte magát a szük nyiláson. A verébdeban 3 pár verébnél és a III. számu kisérleti odunál a fiókákat tollasodásig engedtem fejlődni s ekkor leszükittem 29—28—27—26 mm.-re. A him verebek a 28 mm.-es nyiláson már sehol sem tudtak bejutni, a tojó verebek közül azonban kettő erős vergődések után be tudott jutni kétségezesen csiripelő fiaihoz. Viszont ezen kisérletek kiegészítése-képen egy fiait etctő *széncinegepár* odunyilását leszükittem 28 mm.-re, mely nyiláson a tojó könnyedén, a him kissé nehezen, de folytatták a fiatalok táplálását. Erre vonatkozólag ajánlanám 28 mm.-es környílású fészekodvak kirakását kisérletképen *széncinegék* számára, mert véleményem szerint ezekbe az odvakba *mezei verebek* nem igen költözhetnek be, mivel a háztünnézést mindenig a him végzi s az csalagatja be a tojót, már pedig a himek eddigi kisérleteim alapján 28 mm.-es nyiláson nem férnek be, holott a széncinege himje ezen a nyiláson is képes átbujni. Ezen ajánlat életrevalóságát minden esetre a kisérletnek kell eldöntenie, mert eddigi kisérletezésem erre nézve csak bevezetésül szolgálhatnak. Miután azonban eszközök adhat kezünkbe a mezei verebek ellen való védekezésre, érdemes vele foglalkozni.

A 34 mm. széles és 20.5 mm. magas ovális nyilású fészekodvak kirakására a kisebb testű cinegék részére egyenesen felhívom az érdeklődők figyelmét, amennyiben ezen odunyilás megóvja ezen kedves és hasznos csöppsségeket a verebektől és mert ezek a madárkák, különösen a *kékchinege*, nem igen maradnak szorgalom tekintetében a *széncinege* mögött, sőt a *kékchinege* a legfinomabb ághegyrészletek lelküismeretes és fáradhatatlan átkutatásában szinte utolérhetetlen.

A bejárónyilás leszükitésével, illetőleg fából készült bejárónyilás alkalmazásával védelmeztem a molnárfeeskéinket a házi verebektől. A házi verebek ugyanis a molnárfeeskék költésének kb. 80%-át megsemmisítették. Amint ugyanis a feeske  $\frac{3}{4}$  részben kész volt fészkével, a már előzően ravaraszul ott ólalkodó veréb azonnal elfoglalta. Ekkor 23 mm. magas

és 34 mm. széles nyilású szürke színüre festett deszka előtételt alkalmaztam a fészekre, a hézagokat enyves agyaggal betapasztva. A házi veréb már ekkor nem volt képes bebjújni a fészekbe, de a sok csiripeléssel odacsödített verebek közül, amit még sohasem tapasztaltam, egy pár *mezei veréb* költözött be a fecskefészekbe. Ekkor több lakott molnár-fecskefészek bejárónyilását lemértem s miután azokat 20—21 mm. magasaknak találtam, 20.5 mm. magas és 34 mm. széles nyilásra szüktettem le a fecskefészek bejáróját. Erre aztán a mezei veréb is eltávozott és estére visszajött a kiüldözött fecskepár is és biztos háboritatlanságban nevelte fel fiókáit. Ilyen bejárónyilás alkalmazásával minden szomszédunk veréblakta fecskefészkébe csakhamar visszatelepítettem a kiüldözött hasznos fecskéket. Ezen bejárónyilás alkalmazásának még egy igen jelentős haszna is van a fentemlitetten kívül. Az összes fecskefészkek ugyanis télen át kivétel nélkül veréb hálótanyákul szolgálnak, ezen faelőtét alkalmazásával a veréb nem képes a nyilást kiszélesíteni és azon bebjújni. Ezen üresen maradó fészkeket aztán nálunk a kékcinégek nagy előszeretettel keresték fel hálóhelyüük.

A téli madáretetésre, mig 6 mm. floberttel a verebeket távol tudtuk tartani, teljesen nyílt ablaketetőket alkalmaztam. A fegyvertílalom miatt elhalászodott verebek ellen aztán a saját szerkesztésü rácsos etetőkkel védekeztem. Az ablaketetőre nálunk *mezei veréb* sohasem merészkedett, csakis a *házi veréb*. Ide 23 mm. rácsközü vizszintes rácszásu etetőt alkalmaztam, ez a rács a házi verebeket teljesen kiszorította és a széncinegek a legnagyobb mohósággal hordták ki elvitathatlan tulajdonukat. Miután azonban a széncinegek a kék cinegéknek nagyrészét elűzték az etető környékéről, kint a szabad kertben 20-5 mm-es rácsközü hasonló rendszerű rácsos etetőt állítottam fel, ez aztán a kék cinegéknek lett kedvenc csemegező helye, ahol a verebek a lakkározást egyáltalán nem tudták megzavarjni. Mint érdekes dolgot megemlítem, hogy egy fiatal karcsu széncinege is bejárt, bár kissé nehezen, ebbe az etetőbe.

A kék és széncinegék viselkedése az etetőknél különböző volt. A széncinege bebjúván, hirtelen felkapott egy napraforgómag-szemét és azonnal kirepült vele, rá sem hederítvén a bent felakasztott féldiókat. A kék cinege ellenben nem törödött a napraforgómaggal, hanem mohón felfüggeszkedett az etetőben lógó féldióra és ott torkoskodott belőle, mig csak jól nem lakott.

A fészekodvakkal és rácsosetetőkkel kapesolatban meggyült a bajunk a harkályokkal, melyek a bejáró nyilást kitájították, az etetőket pedig szilánkokká verték. Erre a nyilásokat vastag bádoglemezekkel (a vékony fehérbádogot leverték) és eternittel védtem meg, az etetőket pedig úgy alakítottam át, hogy a csőrével a harkály is elérhesse a magot, ezen kívül tisztán a harkály részére külön etetőt is készítettem. Egy erős

bádoglemezzel bevont függőlegesén felakasztott válueskába féldiókat akasztottam fel, a féldiókat a külvilágtól egy rácsként alkalmazott puha pálcika zárta el. A dióhoz más madár nem tudott hozzáférni, esakis a harkály, mely a fapálcika kiácsolása után élvezettel fogyasztotta el a csemegét. A *nagy tarka harkály* annyira bizálmás volt, hogy az ablaketetőt rendszeresen látogatta.

A széncinege hasznosságára vonatkozólag még megemlítem (ezen megfigyelésem alatt kertünkben más cinege nem fészkelte), hogy a kertészek szemében oly rettegett vértetüt, mely az almasáknak veszedelmes ellenisége, a széncinege szorgalmasan és eredményesen pusztítja. Amikor még a cinegék téli etetésével és fészkekodvak kirakásával nem foglalkoztam, a vértetü kertünkben hatalmasan pusztított, sok almasánk kiveszett. A cinegék meghonosodásával a vértetü fogyni kezdett, dacára, hogy egyáltalán nem védekeztünk semmiféle eljárással ellene.

Csak egyetlen egy almasán diszlik még a vértetü jelenleg és ez egy, a vizért járók által szorgalmasan látogatott kút mellett áll.

Béla öcsémmel aztán távcsővel is gyönyörűen megfigyeltük, hogy a *széncinegék* kilesték azt a kis időt, amikor a kút környéke háboritatlan, gyorsan a fára surrantak és szorgalmasan szedték elő a farepedések ből a fehér lepelbe zárt vörös tetveket.

## Versuche und Beobachtungen auf dem Gebiete des Vogelschutzes.

von LADISLAUS VITÁNYI.

**Deutscher Auszug.** Der Verfasser beschreibt seine Versuche, welche er zwecks Ermittelung des kleinsten Flugloches anstellte, welches eine Vogelart noch zum unbehinderten Einfluge benützen kann. Der praktische Nutzen derselben besteht darin, dass man für die *Meisen*-arten eine Nisthöhle mit so kleinem Flugloche herstellen kann, welche selbst für den *Feldsperling* zu eng ist, wodurch der Sperlingsplage, welche den Vogelschutz in Ungarn fast illusorisch zu machen drohte, vorgebeugt werden kann. Seine diesbezüglichen, ebenso interessanten, als wertvollen Resultate sind kurzgefasst die folgenden :

Der *Wendehals* kann durch ein  $30 \times 32$  Millimeter fassendes etwas ovales Flugloch nicht mehr in die Höhle schlüpfen, so dass die *Meisen* in solchen von demselben nicht mehr behelligt werden. Die für den *Wendehals* ausgehängten Nisthöhlen mit grösserem Flugloche konnte

dieser jedoch benützen, da sich der *Sperling* nicht in die Bruthöhle des *Wendehalses* getraut.

Der *Haussperling* kann in die Nisthöhle mit dem Flugloche von  $30 \times 32$  Millimeter Durchmesser ebenfalls nicht mehr hinein. Wo also der *Feldsperling* nicht gefährdet, dort können die *Meisen* durch diese Nisthöhlen vor fremden Eindringlingen geschützt werden.

Die *Blau- und Sumpfmeise* schlüpft ganz leicht in die Nisthöhlen, deren Fluglöcher einen Durchmesser von  $20,5 \times 34$  Millimeter haben, dieselben können daher in solchen Nisthöhlen überall ungestört brüten. Die *Kohlmeise* kann jedoch in solche Nisthöhlen auch nicht mehr hinein. Für diese wurden Nisthöhlen mit runden Fluglöchern von 28 Millimeter Durchmesser in die unmittelbare Nähe des Hauses ausgehängt. In solche konnte sich zwar auch der *Feldsperling* hineinzwängen, aber nur ohne *Nestmaterial*. Unter der Versuchsnisthöhle lagen eine Menge Stroh und Heu, welche dies bewiesen. Den schlagendsten Beweis ergab jedoch die Tatsache, dass solche Nisthöhlen nach 1—2 Tage andauerndem Versuche von den *Feldsperlingen* verlassen wurden.

Durch dasselbe Verfahren, nämlich durch die Verengung des Einflugloches schützte er auch die Bruten der *Mehlschwalben* vor den *Sperlingen*, welche z. B. in Királyhelmecz 80 Prozent der Schwalbennester in Besitz zu nehmen pflegten. Es wurde ein dem Neste gleichfarbig angestrichenes Brettchen mit einem Einflugloche von  $20,5 \times 34$  Millimeter Durchmesser, zuerst mittels leimdurchdrungenem Lehm an das Nest geklebt und dann mittels eines Verbindungsrettchens an den Dachsparren genagelt. In derartig hergerichteten Nestern konnten die *Mehlschwalben* ungestört brüten und wurden diese Nester im Winter von den kleineren *Meisen* als willkommene Schlafplätze benützt.

Auch bei den Winterfutteraparaten bewährte sich diese Verengung der Einflugstellen. Es wurden Gitteraparate benützt, bei welchen die Distanz der Stäbe für die kleineren *Meisen* 20,5, für die *Kohlmeisen* 23 Millimeter betrug. Die Sperlinge konnten diese Futterstellen ebenfalls nicht benützen.

Verfasser beobachtete ausserdem noch dass die *Kohlmeisen* den durch Blutläuse verseuchten Garten vollständig säuberten und diese gefährlichen Schädlinge des Apfelobstes gänzlich vertilgten.

Extract from the article about  
„Experiments and observations on Bird-  
protection“.

BY LÁSZLÓ VITÁNYI.

As the Sparrows intrude also through the narrow opening of nest-boxes prepared for *Titmouses* and are almost endangering the breeding of useful hollowdwelling birds in Hungary, the author has made different experiments to prevent this calamity. He found out, that the Wryneck (*Jynx torquilla* L.) cannot intrude though the somewhat oval shaped, only  $30 \times 32$  mm. wide entrance of a box whereas the Titmouses can use it quite well. The Tree Sparrow (*Passer montanus* L.) however dare not use theese boxes with larger entrance prepared for Wrynecks, though the Sparrow might intrude also there (Tree Sparrows cannot). The Blue Titmouse (*Parus caeruleus* L.) and Marsh Titmouse (*Parus palustris* L.) can easily slip in to a box with an entrance wide  $20.5 \times 34$  mm, whereas the Great Titmouse (*Parus major* L.) cannot. The author used for the last mentioned boxes 28 mm in diameter, with round holes for an entrance, which he placed near the house. Into theese only the Tree Sparrows could just but slip, but only without any nestmaterial, because he couldnt gather in the straw-halms, which would stick to the edge of the hole. Through narrowing the entrance of the nest, which was obtained by attaching a little board of wood with a mixture of clay and glue and nailing it afterwards to the moulding the nest-hole being of  $20.5 \times 34$  mm in width, the author could protect also the nests of the House Martin (*Delichon urbica* L.) against the intrusion of Tree Sparrows, and made it possible that in winter only the Titmouses could use them as a refuge over night.

He applied also a more narrow opening to the feeding-box, further bars over the food in a distance of  $20.5 — 23$  mm so that only the Titmouses could reach it.

# Madárvonulási adatok Magyarországból.

Közreadja: SCHENK JAKAB.

III. (1920-as) évfolyam.\*)

## Vogelzugsdaten aus Ungarn.

Herausgegeben von JAKOB SCHENK.

III. Jahrgang (1920).\*)

Ha végignézünk a megfigyelők során szomoruan látjuk, hogy számuk mennyire megfogyatkozott. Sok régi kedves név hiányzik — nehányat a halál szólított el közülünk, a legtöbbet azonban az idegen megszállás választotta el tőlünk. Reméljük azonban, hogy ez az elválás nem véleges s a viszonyok tisztázása után ujból kivehetik részüket a magyar kulturmunkából.

Addig is azonban fölkérjük megmaradt megfigyelőinket a további adatgyűjtésre s figyelmeztetjük őket arra, hogy valamely megfigyelő-állomás ornithophagenologiai jellegét csakis minél hosszabb megfigyelési sorozatok után állapíthatjuk meg. Ezekből a hosszu sorozatokból állapítjuk meg a középszámokat s ha minél több helyről származó minél hosszabb sorozatokkal rendelkezünk, akkor az egyes fajokról pontos föl- vagy elvonulási térképeket szerkeszthetünk. Tekintetbe veendő itt még az a szempont is, hogy a folyton változó kulturával a madárvilág és annak életmódja, így vonulási viszonyai is változnak, úgy hogy a vonulási jelenségek megfigyelését tulajdonképpen sohase lehet lezárni. Arra is kell gondolni, hogy ezek a megfigyelési adatok tulajdonképpen adalékok a hazai madárvilág történetéhez, amelyek annál értékesebbek, minél régebbiek s ezért a meddig csak módunkban lesz ezeknek az adatoknak a közlése, addig közölni is fogjuk. Ezekre való tekintettel kérjük régi és új megfigyeléseiket a madárvonulási adatok további beszolgáltatására.

**Deutscher Auszug.** Die Beobachter werden aufgerufen den Vogelzug auch fernerhin zu beobachten und die Daten einzusenden, damit von je mehr Stationen lange Beobachtungsreihen erreicht werden können.

\*) Az előzőet l. Aquila XXIV. p. 241. és XXVI. p. 46.

\*) Die vorangehenden siehe Aquila XXIV. p. 241. und XXVI. p. 46.

CHERNYL ISTVÁN, Kőszeg.

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

↔↔ *Acanthis cannabina*. II. 26. az első csapat — erster Flug.

↔↔ *Accentor modularis*. III. 27. az első — die erste.

↔↔ *Alauda arvensis*. 1919. XII. 29. Ligvándon egyesek és egy 40 fönyi csapat, 30-án szintén 3—4 fönyi társaságok a mezőn — am 29. XII. 1919 in Ligvánd einzelne und ein Flug von 40 St., am 30-ten ebenfalls einzelne und Flüge von 3—4 St.; I. 17. 4 db. — 4 St.; I. 21. 2 db., 2 St. Felsőpulya; I. 28. egyesek — einzelne; I. 30. Tömörön kisebb társaságok és 25 fönyi csapat — in Tömör kleinere Gesellschaften und ein Flug von 25 St.; II. 21. először énekel — erster Gesang.

↔↔ *Anas boschas*. II. 24. ♂ ♀.

↔↔ *Anas crecca*. III. 24.

↔↔ *Anas penelope*. III. 23. 2 ♂, 3 ♀.

↔↔ *Anser fabalis*. I. 30. nagy csapat — grosser Flug.

↔↔ *Anthus trivialis*. IV. 7. szól — singt.

↔↔ *Archibuteo lagopus*. I. 27. 1 db. — 1 St.

○ *Buteo communis*. II. 26. 2 db. — 2 St.

○○ *Cinclus aquaticus medius Brhm.* I. 15. 1 db. — 1 St.

↔↔ *Circus cyaneus*. II. 27. ad ♂.

↔↔ *Columba oenas*. II. 26. az első 3 db. — die ersten 3 St.; III. 28. 4—5 pár megtelkedve — 4—5 Paare angesiedelt.

↔↔ *Columba palumbus*. II. 27. az első 2 db. — die ersten 2 St.; III. 6. többfelé szól — mehrerorts rucksend; IV. 13. a házi kertben 1 db. szól, eddig még sohasem volt — im Hausgarten 1 St. rucksend, bisher noch nie hier beobachtet.

↔↔ *Coturnix communis*. V. 4. szól — schlägt.

↔↔ *Cuculus canorus* IV. 13. szól — ruft.

↔↔ *Cypselus apus*. IV. 28. az első 3 db. a várnál — die ersten 3 St. am Schloss; V. 1. 5 db. u. ott — 5 St. ebendaselbst.

↔↔ *Erithacus phoenicurus*. IV. 10. első ♂ ad — erstes ♂ ad; IV. 13. több, ♀ is — mehrere, auch ♀.

↔↔ *Erithacus rubecula*. I. 11. 1 db. a szőlőkben — 1 St. im Weingarten; III. 4. énekel — singt; III. 6. többfelé — mehrerorts; III. 7. felszaporodott — hat sich vermehrt; IV. 1. mindenfelé sok — überall häufig.

↔↔ *Erithacus titys*. III. 26. az első vén ♂ — das erste alte ♂; IV. 1. több helyt a városban ♂♂ — an mehreren Stellen in der Stadt ♂♂; IV. 12. sok felé — an vielen Stellen.

↔↔ *Falco peregrinus*. II. 26. ♂ ad.

↔↔ *Fringilla coelebs*. I. 31. nagy csapat ♂♂ — grosser Flug ♂♂; III. 2. első énekel — erster singt; III. 14. sok felé — an vielen Stellen.

↔↔ *Hippolais icterina*. V. 14. az első — der erste.

↔↔ *Hirundo rustica*. IV. 5. az első 4 db. házi kertünk fölött — die ersten 4 St. über dem Hausgarten; IV. 8. 1—2 db. látható — 1—2 St.; IV. 11. fölszaporodott — hat sich vermehrt; IV. 13. a házban fészkelt egyik párocska megjött — eines von den am Hause nistenden Pärchen ist angekommen.

↔↔ *Lanius collurio*. V. 10. az első ♂ ad — das erste ♂ ad; V. 13. egyes ♂♂ — einzelne ♂♂; V. 17. sok, egyes ♀♀ is — viele, auch einzelne ♀♀.

↔↔ *Lanius minor*. V. 17. első — der erste.

↔↔ *Ligurinus chloris*. II. 27. az első 5 ♂ — die ersten 5 ♂; III. 31. 2 db.,

eddig még többet nem láttam — 2 St., bisher weitere noch keine gesehen; IV. 5. több — mehrere; IV. 6. szól a házi kertben — singt im Hausgarten.

↔↔ *Locustella fluviatilis*. V. 17. pirreg — schwirrt.

*Loxia curvirostra*. III. 7. Kupfalva mellett csapat — ein Flug bei Kupfalva; IV. 13. egy párocska az alsó erdőben — ein Pärchen im unteren Wald.

↔↔ *Motacilla alba* III. 2. az első — die erste; III. 24. 2 db. → É, — 2 St. → N.

↔↔ *Motacilla boarula*. I. 9. 1 db. — 1 St.

↔↔ *Motacilla flava*. IV. 1. az első — die erste.

↔↔ *Muscicapa collaris*. IV. 25. az első — der erste; V. 6. több — mehrere; V. 12. sok — viele.

↔↔ *Muscicapa grisola*. V. 4. első — erster.

↔↔ *Oriolus galbula*. IV. 30. az első — erster; V. 7. 1 db. a házikertben — 1 St. im Hausgarten; V. 12. több felé — an mehreren Stellen.

↔↔ *Phylloscopus collybita*. III. 18. sok helyen szól — an vielen Stellen singend; III. 28. dtto.

↔↔ *Phylloscopus trochilus*. IV. 9. az első szól — der erste singend.

↔↔ *Pyrrhula rubicilla*. I. 13. 4 ♂; III. 2. 2 db. — 2 St.

↔↔ *Regulus cristatus*. I. 11. 1 db. — 1 St.; III. 24. dtto.

↔↔ *Scolopax rusticola* L.

III. 2. az első az „Óházi vágásban“ esti húzáson — die erste am Abendstriche im Schlag beim „Óház“.

III. 3. u. o. 1 db. — ebendort 1 Stück.

III. 4—13.ig semmi — nichts.

III. 14. Esti húzáson 1 db.-ot hallottam az „alsó erdőben“ — am Abendstrich 1 Stück gehört im „Unteren Wald“.

III. 21—22. A szomszédos Tömörd község erdejében este 3—4 db. húz. — in den Wäldern der nachbahrlichen Gemeinde Tömörd streichen 3—4 St. des Abends.

Ezentúl több nem került elő — Seither keine mehr gesehen.

↔↔ *Serinus canarius hortulanus*. IV. 1. az első énekel — der erste singt; IV. 5. többfelé szól — mehrorts singend; IV. 13. sok felé — an vielen Stellen.

↔↔ *Spatula clypeata*. III. 24. Gyöngyösapáti 2 ♂ lövetett — in Gyöngyösapáti 2 ♂ erlegt.

↔↔ *Stornus vulgaris*. II. 27. az első 4 db. *Vanellus*-ok társaságában föliaszta a bibicsekkel együtt elvonulnak → ÉK kb. 300 méter magasságban — die ersten 4 St. in Gesellschaft von *Kiebitzen*, mit welchen sie dann zusammen → NO weiter ziehen in ungefähr 300 Meter Höhe.

↔↔ *Sylvia atricapilla*. III. 25. házi kertünkben az első ♂ énekel — das erste ♂ singt im Hausgarten; IV. 5. a szőlőben is énekel — auch im Weingarten singend; IV. 8. 1—2 db. énekel — 1—2 St. singend; IV. 12. sokfelé énekel — an vielen Stellen singend.

↔↔ *Sylvia communis*. IV. 13. az első szól — die erste singend.

↔↔ *Sylvia curruca*. IV. 17. első szól — die erste singt.

↔↔ *Sylvia nisoria*. V. 10. az első 2 db. — die ersten 2 St.

↔↔ *Turdus iliacus*. II. 28. 3 db. — 3 St.

↔↔ *Turdus muscicapus*. II. 28. 2 db. a szőlőskertben, ilyen korán még sohasem láttam — die ersten 2 St. im Weingarten, so früh noch nie gesehen; III. 1., 2. 1 db. — 1 St.; III. 4. énekel — singt; III. 17. sokfelé énekel — vielerorts singend; IV. 1. két átvonuló csapat — zwei Flüge durchziehend.

↔↔ *Turdus pilaris*. II. 15. 50 db. — 50 St.; II. 26. 25—30 db. — 25—30 St.; III. 13. utolsó — letzte.

↔ *Turtur communis*. IV. 21. első — erste; V. 4. több felé — mehrerorts  
↔ *Upupa epops*. IV. 13. 1 db. — 1 St.

↔ *Vanellus capella*. II. 27. az elsök, 42 db. pihen, majd → ÉK vonul kb. 300 méter magasságban — die ersten, 42 St. ruhen und ziehen dann in ungefähr 300 Meter Höhe → NO.

**BARTHOS Gyula**, Nagykanizsa.

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Anas boschas*. V. 28. röpképes fiatalok — flügge Junge. — *Anthus pratensis* IV. 8. — *Ciconia alba* IV. 7. — *Coracias garrula* V. 4. — *Coturnix communis* IV. 19. — *Cuculus canorus* IV. 7. — *Erithacus luscinia* IV. 13. — *Erithacus rubecula* III. 23. — *Hirundo rustica* IV. 4. — *Lanius collurio* IV. 19. — *Lanius minor* V. 2. — *Milvus ictinus* IV. 16. — *Motacilla flava* IV. 8. — *Oedicnemus scolopax* VI. 24. lövettet Gyóta pusztán, Zala megye déli részén; 20 év után az első, melyet itt láttam; 10—12 év előtt figyeltek meg Nagykanizsa mellett őszi átvonuláson egy párt — am 24. VI. wurde ein Stück bei Gyóta im südlichen Teile des Komitates Zala erlegt; des erste Stück, welches ich seit 20 Jahren zu Gesicht bekam; vor 10—12 Jahren wurden bei Nagykanizsa 2 Stück auf den Herbstdzuge beobachtet. — *Oriolus galbula* V. 3. — *Plegadis falcinellus* VI. 2., 13. egy-egy példány — je ein St. — *Scopopax rusticola* III. 1. — *Turdus pilaris* III. 25. utolsó csapat — letzter Flug. — *Turtur communis* IV. 13. — *Upupa epops* IV. 1. — *Vanellus capella* II. 26. kis csapat — kleiner Flug.

**BESSENYEI ISTVÁN**, Dég (Veszprém m.)

Tavaszi vonulás 1919. — Frühjahrszug 1919.

*Accentor modularis* III. 2S. — *Acrocephalus arundinaceus* III. 23. — *Acrocephalus streperus* III. 18. — *Actitis hypoleucus* III. 23. — *Alauda arvensis* III. 7. — *Anthus campestris* IV. 30. — *Ardea cinerea* III. 23. — *Ciconia nigra* III. 23. — *Columba palumbus* III. 3. — *Coturnix communis* IV. 29. — *Cuculus canorus* III. 2. — *Delichon urbica* III. 23. — *Egretta alba* III. 23. — *Erithacus luscinia* IV. 16. — *Erithacus phoenicurus* III. 17. — *Erithacus rubecula* III. 23. — *Erithacus tillys* III. 17. — *Falco subbuteo* III. 27. — *Fulica atra* III. 5. — *Gallinula chloropus* III. 23. — *Hirundo rustica* III. 28. — *Jynx torquilla* IV. 2. — *Lanius collurio* IV. 20. — *Lanius minor* IV. 29. — *Ligurinus chloris* III. 3. — *Motacilla alba* III. 6. — *Muscicapa collaris* IV. 6. — *Oriolus galbula* IV. 27. — *Pavoncella pugnax* III. 16. — *Phylloscopus collybita* III. 28. — *Phylloscopus trochilus* IV. 6. — *Podiceps nigricans* III. 23. — *Pratincola rubetra* III. 28. — *Pratincola rubicola* III. 17. — *Rallus aquaticus* III. 20. — *Saxicola oenanthe* III. 20. — *Sylvia atricapilla* IV. 23. — *Sylvia curruca* IV. 13. — *Totanus fuscus* III. 21. — *Turtur communis* IV. 17. — *Upupa epops* III. 28.

Áttelelők 1919/20. telén. — Überwinternde im Winter 1919/20.

*Archibuteo lagopus* sok — viele. — *Buteo communis*. — *Certhieis tinnunculus*. — *Columba oenas*. — *Emberiza calandra* — *Emberiza schoeniclus*. — *Falco aesalon*. — *Fringilla montifringilla*. — *Larus ridibundus*. — *Ligurinus chloris*. — *Nyroca clangula* jan., február hónapokban kisebb csapatok, február végén föltűnően sok, 200—300 darab a 15 holdnyi vizen; áprilisig folyton fogyott a számuk s ápr. 1-én már csak 5 darabot, az utolsókat figyeltem meg — im Jänner und Feber kleinere Flüge, Ende Feber auf-fallend viele, 200—300 St. auf einen 8 Hekter grossen Teiche, bis April in immer abnehmender Anzahl, am 1. April die letzten 5 St. — *Nyroca fuligula* február és

március hónapokban nem ritka, március 28-án az utolsó — im Feber und März nicht selten, am 28-ten März die letzten. — *Otocorvus alpestris* I. 5., 6 db. — 6 St. — *Plectrophenax nivalis* I. 12. 3 db. — 3 St. — *Sturnus vulgaris*. — *Turdus pilaris*.

### Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Acrocephalus streperus* IV. 4. — *Alauda arvensis* II. 21. — *Anas acuta* II. 28. — *Anas querquedula* III. 14. — *Anas strepera* II. 28. — *Anser ferus* II. 28. — *Anthus pratensis* III. 25. — *Ardea cinerea* III. 21. — *Ardea purpurea* III. 28. — *Botaurus stellaris* III. 21. — *Ciconia alba* IV. 4. — *Circus aeruginosus* III. 21. — *Circus cyaneus* III. 25. — *Circus macrourus* III. 25. — *Clivicola riparia* IV. 4. — *Columba valumbus* II. 28. — *Delichon urbica* IV. 3. — *Fulica atra* II. 12. — *Gallinago gallinaria* III. 14. — *Gallinago gallinula* III. 21. — *Gallinago major* III. 21. — *Gallinula chloropus* III. 28. — *Hirundo rustica* IV. 1. — *Motacilla alba* III. 21. — *Motacilla flava* III. 28. — *Numenius arquatus* III. 14. — *Nyroca ferina* III. 21. — *Nyroca ferruginea* II. 28. — *Pavoncella pugnax* II. 29. — *Phylloscopus collybita* III. 28. — *Podiceps cristatus* III. 21. — *Podiceps grisegena* III. 25. — *Podiceps nigricans* III. 28. — *Podiceps nigricollus* III. 25. — *Rallus aquaticus* III. 21. — *Saxicola oenanthe* IV. 3. — *Serinus canarius hortulanus* IV. 3. — *Spatula clypeata* III. 21. — *Totanus calidris* II. 28. — *Totanus ochropus* III. 25. — *Turtur communis* IV. 14. — *Upupa epops* IV. 1. — *Vanellus capella* II. 28.

### BODNÁR BERTALAN, Hódmezővásárhely.

### Tavaszi vonulás 1918. — Frühjahrszug 1918.

A február 27-től március 24-ig tartó déli és délnyugati szelek a korai fajokat siettették, ellenben a március 25-én beállott északi szél és reggelekenként  $-6^{\circ}$ -ra esett hőmérséklet, mely a hó végéig tartott, a vonulás derekát erősen késleltette. Ez magyarázza meg a *Botaurus* és *Motacilla alba* korai s a *Charadrius*, *Delichon* és *Gallinula* szokatlanul késői érkezését.

Die Süd- und Südwestwinde in dem Zeitintervalle von 27-ten Feber bis 24-ten März liessen die frühen Arten früher erscheinen, während der am 25-ten März herein gebrochene Nordwind, sowie das Fallen der Temperatur (morgens bis  $-6^{\circ}$ ) den Hauptzug stark verspäteten liess. Dadurch erklärt sich das frühe Erscheinen von *Botaurus* und *Motacilla alba*, sowie das ungewöhnliche Verspäteten von *Charadrius*, *Delichon* und *Gallinula*.

*Acrocephalus arundinaceus* IV. 8. hirtelen fölmellegedést ( $20^{\circ}\text{C}$  középhőmérséklet) hozó déli széllel az elsők — erscheint bei Südwind, welcher plötzliche Erwärmung  $20^{\circ}\text{C}$  mittlere Tagestemperatur mit sich bringt. — *Alauda arvensis* II. 28. déli fordult tartós északi szél után  $6^{\circ}$  — bei Südwind, welcher nach einem andauernden Nordwinde einsetzte,  $6^{\circ}$ . — *Anas boschas* II. 21. az elsők érkezése északnyugati széllel — die ersten mit NW-wind. — *Anas crecca* II. 28. — *Anas querquedula* III. 4.  $13^{\circ}$ . — *Anser ferus* III. 10. nagy csapatok → ÉK. — grosse Flüge → NO. — *Ardea cinerea* III. 19. nyugati széllel,  $12^{\circ}$  — bei Westwind,  $12^{\circ}$ . — *Ardetta minuta* IV. 1. déli széllel,  $14^{\circ}$  — mit Südwind,  $14^{\circ}$ . — *Botaurus stellaris* III. 6. keleti szél,  $9^{\circ}$  — Ostwind,  $9^{\circ}$ . — *Charadrius apricarius* IV. 7. sok — viele. — *Ciconia alba* IV. 5. déli szél, elsők a városi fészeknél — Südwind, die ersten am Horste in der Stadt. — *Clivicola riparia* IV. 8. esőben, déli széllel,  $20^{\circ}$  — bei Regen, Südwind,  $20^{\circ}$ . — *Coturnix communis* IV. 14. eső, déli szél — Regen, Südwind, — *Cuculus canorus* IV. 21. tartós déli szél után,  $12^{\circ}$  — nach andauerndem Südwinde,  $12^{\circ}$ . — *Delichon urbica* IV. 10. déli szélben — bei Südwind. — *Erithacus phoenicurus* IV. 10. erős déli szél,  $15^{\circ}$  — bei

starkem Südwinde,  $15^{\circ}$ . — *Gallinago gallinula* III. 12. — *Gallinula chloropus* IV. 9. déli szél,  $15^{\circ}$  — Südwind,  $15^{\circ}$ . — *Hirundo rustica* IV. 8. zöme csak IV. 16.-án érkezik a városba — das Gros zieht erst am 16. IV. in die Stadt ein. — *Lanius collurio* IV. 30. déli szél,  $18^{\circ}$  — Südwind,  $18^{\circ}$ . — *Larus ridibundus* III. 18. — *Motacilla alba* III. 3. déli szél,  $15^{\circ}$  — Südwind,  $15^{\circ}$ . — *Motacilla flava* IV. 3. déli szél,  $18^{\circ}$  — Südwind,  $18^{\circ}$ . — *Oriolus galbula* IV. 1. — *Ortygometra porzana* IV. 11. déli szél — Südwind. — *Rallus aquaticus* III. 24. — *Scolopax rusticola* III. 4. első huzásuk a Tisza mentén déli szélben,  $14^{\circ}$  — erster Strich längs des Tiszaflusses bei Südwind,  $14^{\circ}$ . — *Sterna hirundo* IV. 13. — *Sturnus vulgaris* III. 1. déli szél,  $8^{\circ}$  — Südwind,  $8^{\circ}$ . — *Sylvia atricapilla* IV. 9. — *Turdus merula* II. 16. több példány bejött a botanikus kerthe a fagyabokrokra,  $-1^{\circ}$  — mehrere Exemplare kamen in den botanischen Garten auf die Ligusterstauden bei  $-1^{\circ}$ . — *Upupa epops* IV. 12. — *Vanellus capella* III. 4.

### Öszi vonulás 1918. — Herbstzug 1918.

*Alauda arvensis* X. 23. délkeleti széllel,  $18^{\circ}$ , kezd költözni — Beginn des Zuges bei Südostwind und  $18^{\circ}$ . — *Delichon urbica* X. 12. utolsók, tartós szép idő mellett — die letzten bei andauernd schönem Wetter. — *Grus communis* X. 30. északkeleti szélben vonulnak az első csapatok → DNy. — bei Nordostwind ziehen die ersten Flüge → SW. — *Hirundo rustica* X. 26. az utolsók, délkeleti szél,  $15^{\circ}$  — die letzten, Südostwind,  $15^{\circ}$ . — *Oriolus galbula* IX. 24. déli széllel kezd költözni,  $25^{\circ}$  — bei Südwind beginnt der Zug,  $25^{\circ}$ .

### Áttelelők 1918/19-ben. — Überwintertende im Winter 1918/19.

Az esős enyhe október sok madarat csábított az itt maradásra és a  $0^{\circ}$  alá alig süllyedő középhőmérsékletű december és január hónapokban is itt maradtak. Január 30-tól kezdve azonban hidegre fordult az idő ( $-11^{\circ}$  volt pl. február 11-én) s emiatt elkezdt költözésre kényszerültek *Anas boschas*, *Certhneis timunculus*, *Columba oenas*, *Emberiza calandra*, *Scolopax rusticola*, *Turdus merula*.

Der sehr milde Oktober verlockte mehrere Vogelarten zum Hierbleiben, ebenso waren auch die Monate Dezember und Jänner durch milde Witterung ausgezeichnet, da die Mitteltemperatur kaum unter  $0^{\circ}$  sank. Vom 30-ten Jänner an wurde es jedoch kalt ( $-11^{\circ}$  am 11-ten Feber), wodurch die folgenden Arten zum verspäteten Wegzuge gezwungen wurden: *Anas boschas*, *Certhneis timunculus*, *Columba oenas*, *Emberiza calandra*, *Scolopax rusticola*, *Turdus merula*.

### Tavaszi vonulás 1919. — Frühjahrszug 1919.

A február első felében uralkodott erős hidegek a korai fajokat késleltették, mig az enyhe március a későbbieket siettette.

Die strenge Kälte, welche in der ersten Hälfte des Februar herrschte, liess die am frühesten erscheinenden Arten verspätet, während infolge des milden Märztes die später ankommenden sich relativ verfrühten.

*Acrocephalus arundinaceus* IV. 8. erős szél,  $15^{\circ}$  — starker Wind,  $15^{\circ}$ . — *Alauda arvensis* II. 27. déli szél,  $10^{\circ}$  — Südwind,  $10^{\circ}$ . — *Anas boschas* III. 2. az első visszatérők, alig egy hónapig voltak oda — die ersten Zügler. — *Anas crecca* III. 8. eső, nyugati szél — Regen, Westwind. — *Anser ferus* II. 21. déli szélben kis csapat → ÉNy. — bei Südwind zieht ein kleiner Flug → NW. — *Ardea cinerea* III. 25.  $16^{\circ}$ . — *Botaurus stellaris* III. 25. — *Buteo communis* III. 1. keleti szél,  $6^{\circ}$  — Ostwind,  $6^{\circ}$ . — *Caprimulgus europaeus* IV. 1. — *Charadrius dubius* III. 4. — *Certhneis timunculus*

II. 24. — *Ciconia alba* III. 26. elsők a város fölött — die ersten über der Stadt. — *Coturnix communis* IV. 30. déli szél,  $8^{\circ}$  — Südwind,  $8^{\circ}$ . — *Crex pratensis* IV. 29. — *Cuculus canorus* IV. 6. északi széllel,  $13^{\circ}$ -nál sok érkezik — bei Nordwind und  $13^{\circ}$  erscheinen viele. — *Delichon urbica* IV. 2. északi szél,  $10^{\circ}$  — Nordwind,  $10^{\circ}$ . — *Erythacus phoenicurus* IV. 12. északnyugati szél,  $17^{\circ}$  — Nordwestwind,  $17^{\circ}$ . — *Erythacus rubecula* III. 13. északnyugati szél,  $12^{\circ}$  — Nordwestwind,  $12^{\circ}$ . — *Fulica atra* III. 9. — *Gallinago gallinago* III. 16. északi szél,  $8^{\circ}$  — Nordwind,  $8^{\circ}$ . — *Gallinula chloropus* III. 24. tartós déli szél után — nach andauerndem Südwinde. — *Hirundo rustica* IV. 8. déli szélben tömegesen érkezik — erscheint massenhaft bei Südwind. — *Lanius collurio* V. 1. déli szél — Südwind. — *Lullula arborea* III. 4. déli szél,  $8^{\circ}$  — Südwind,  $8^{\circ}$ . — *Motacilla alba* keleti szél,  $6^{\circ}$  — Ostwind,  $6^{\circ}$ . — *Motacilla flava* III. 14. északi szél,  $12^{\circ}$  — Nordwind,  $12^{\circ}$ . — *Oriolus galbula* IV. 26. — *Rallus aquaticus* III. 21. — *Scolopax rusticola* III. 6. — *Sturnus vulgaris* III. 6. — *Sylvia atricapilla* IV. 1. — *Upupa epops* IV. 1. — *Vanellus capella* II. 28. délkeleti széllel  $7^{\circ}$  mellett érkeztek — erschienen mit Südostwind bei  $7^{\circ}$ .

### Öszi vonulás 1919. — Herbstzug 1919.

A meleg szeptember erősen visszafogta vonulóinkat, sok faj szokatlanul későn vonult el.

Der warme September hielt viele Zugvögel zurück und wanderten dieselben ungewöhnlich spät.

*Alauda arvensis* X. 31. havas esőben, déli széllel  $5^{\circ}$  mellett az utolsók — in schneegemischtem Regenwetter mit Südwind bei  $5^{\circ}$  die letzten. — *Clivicola riparia* IX. 30. északi szél,  $16^{\circ}$  — Nordwind,  $16^{\circ}$ . — *Coturnix communis* X. 26. — *Delichon urbica* X. 5. északnyugati szélben az első elvonulók,  $19^{\circ}$  — bei Nordwestwind  $19^{\circ}$  die ersten weggezogen. — X. 13. hirtelenül északra fordult szélben, ködben,  $9^{\circ}$ , az utolsók — bei plötzlich nach Nord umgesprungenem Winde, Nebel,  $9^{\circ}$ , die letzten. — *Grus communis* X. 26. nyugati szélben  $10^{\circ}$ -nál az első esapákok → DNy — bei Westwind,  $10^{\circ}$ , die ersten Flüge → SW. — *Hirundo rustica* X. 11. erős északnyugati széllel  $8^{\circ}$ -nál indulnak — bei starkem Nordwestwinde,  $8^{\circ}$ , Beginn des Wegzuges. — X. 25. nagy ködben, nyugati szélben  $10^{\circ}$ -nál az utolsók — im starken Nebel mit Westwind bei  $10^{\circ}$  die letzten. — *Oriolus galbula* IX. 29. borús időben indulnak  $20^{\circ}$ -nál — Abzug in trüben Wetter bei  $20^{\circ}$ . — *Sylvia borin* IX. 12. kezd tartós déli szél és  $21^{\circ}$ -nál költözni — Beginn des Zuges mit starkem Südwind bei  $21^{\circ}$ . — IX. 20. utolsó — letzte. — *Totanus calidris* X. 13. kezd költözni északnyugati szélben  $7^{\circ}$ -nál — Beginn des Zuges mit Nordwestwind bei  $7^{\circ}$ . — *Upupa epops* IX. 22. délnyugati szélben, viharos napon  $12^{\circ}$ -nál az első költöznek — mit Südwestwind bei  $12^{\circ}$  an einem stürmischen Tage Beginn des Wegzuges. — IX. 28. utolsó — letzte.

### Áttelelők 1919/20. telén. — Im Winter 1919/20. überwinteren.

*Anas boschas*, *Fulica atra*, *Turdus merula*. A hideg esős, havas november nem kedvezett a telelésnek. — Der kalte, regnerische, schneereiche November war dem Überwintern nicht günstig.

### Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Acrocephalus arundinaceus* IV. 11. déli széllel  $17^{\circ}$ -nál az elsők — mit Südwind bei  $17^{\circ}$  die ersten. — *Alauda arvensis* III. 1. déli széllel  $8^{\circ}$ -nál az elsők — bei Südwind  $8^{\circ}$  die ersten. — *Anas crecca* III. 8. — *Anas querquedula* III. 9. tartós déli szélben  $19^{\circ}$ -nál — bei andauerndem Südwinde  $19^{\circ}$ . — *Ardea cinerea* III. 18. — *Botaurus*

*stellaris* III. 16. nagy szél után 5°-nál — nach starkem Winde bei 5°. — *Caprimulgus europaeus* IV. 19. — *Certhneis tinnunculus* IV. 28. — *Charadrius dubius* III. 20. — *Ciconia alba* IV. 2. déli széllel elsők a városban — bei Südwind die ersten in der Stadt. — *Coturnix communis* IV. 29. délnyugati széllel érkeznek az elsők — die ersten bei Südwestwind. — *Crex pratensis* V. 1. — *Cuculus canorus* IV. 15. délnyugati szél után 20°-nál szól az első — nach vorangehendem Südwestwinde bei 20° der erste Ruf. — *Delichon urbica* IV. 15. tartós déli szél után 19°-nál az elsők — nach andauerndem Südwinde bei 19° erste Ankunft. — *Erithacus phoenicurus* IV. 10. déli szél, 18° — Südwind, 18°. — *Erithacus rubecula* III. 19. — *Fulica atra* III. 9. — *Gallinula chloropus* III. 28. — *Hirundo rustica* IV. 6. nyugati széllel érkeznek a városba 15°-nál — mit Westwinde die ersten in der Stadt bei 15°. — *Lanius collurio* IV. 30. — *Motacilla alba* III. 9. — *Motacilla flava* III. 18. — *Oriolus galbula* IV. 26. északi széllel 17°-nál sok érkezik — bei Nordwind und 17° viele. — *Rollus aquaticus* III. 18. — *Scolopax rusticola* III. 12. — *Sturnus vulgaris* III. 8. — *Vanellus capella* III. 2. keleti szélben 10°-nál — mit Ostwind bei 10°.

Csapó Dániel, Tengelicz (Tolna m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Ardea cinerea* III. 2. — *Coracias garrula* V. 2. — *Cuculus canorus* IV. 20. — *Cypselus apus* VI. 15. kb. 40—50 fönyi csapat északkeleti irányban; kb. 30 esztendőre visszaemlékezve még soha ezen a vidéken nem láttam — ein Flug von ungefähr 40—50 Stück → NO; seit 30 Jahren beobachtete ich diese Art hier zum erstenmale. — *Gallinula chloropus* IV. 12. — *Scolopax rusticola* III. 6. — *Sturnus vulgaris* III. 10. — *Turtur communis* IV. 30. — *Upupa epops* IV. 13.

Csörgey Titus.

Megfigyelések 1920-ban. — Beobachtungen im Jahre 1920.

*Coracias garrula* V. 1. Nagyzenek. — *Cypselus apus* VIII. 9., 27. IX. 1. Rendes, egy-egy csapat — je ein Flug. — *Hirundo rustica* IV. 2. Nagyzenek. — *Oriolus galbula* V. 1. Nagyzenek.

ENDREY ELEMÉR. A m. k. Országos Meteorológiai Intézethez beküldött megfigyelések az 1920. évből. — Beobachtungen vom Jahre 1920., welche an das k. ung. Meteorologische Institut eingesandt wurden.

*Ciconia alba* IV. 15. Kalocsá. — *Hirundo rustica* IV. 3. Alhó, IV. 9. Kalocsá. Zalaegerszeg.

FERNBACH KÁROLYNÉ, Babapuszta (Bács-B. m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Anser fabalis* 1919. XI. 1—28. állandóan nagy csapatok a vetékeken — ständig grosse Flüge auf den Saaten. — *Certhneis tinnunculus* 1 példány áttelelt — einer überwinterle. — *Certhneis vespertinus* IV. 23. — *Columba oenas* III. 5. — *Columba palumbus* II. 29. — *Cuculus canorus* IV. 9. — *Emberiza calandra* II. 19. — *Erithacus luscinia* IV. 9. — *Erithacus phoenicurus* IV. 9. — *Erithacus rubecula* telelt — überwinterte. — *Fringilla coelebs* III. 5. — *Gallinago gallinaria* 1919. XI. 14. — *Hirundo rustica* IV. 2. — *Lanius collurio* V. 4. — *Lanius minor* V. 1. — *Ligurinus chloris* III. 8. — *Motacilla alba* III. 4. (II. 10. Zombor). — *Muscicapa collaris* IV. 12. —

*Muscicapa grisola* V. 2. — *Oriolus galbula* IV. 27. (IV. 13. Szond). — *Phylloscopus sibilator* IV. 12. — *Scolopax rusticola* III. 1. (1919. XI 10). — *Sturnus vulgaris* III. 5. — *Sylvia atricapilla* IV. 15. — *Turdus iliacus* IV. 11. nagyobb csapatok átvonulóban — grösse Flüge durchziehend. — *Turdus merula* IV. 11. nagyobb csapatok átvonulóban — grösse Flüge durchziehend — *Turdus musicus* IV. 11. nagyobb csapatok átvonulóban — grösse Flüge durchziehend. — *Turdus pilaris* 1919. XI. 15—26. nagyobb csapatok — grösse Flüge. — *Turtur communis* IV. 21. — *Upupa epops* III. 30.

IFJ. GRAEFL ANDOR, Kétkutkőz (Heves m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Anas penelope* III. 18. — *Ardea cinerea* III. 24. — *Pavoncella pugnax* III. 28. — *Phylloscopus collybita* III. 28. — *Saxicola ocyanthe* III. 28.

DR. KELLER OSZKÁR, Keszthely.

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Anser ferus* II. 24. (Kisbalaton) — *Ardea cinerea* telelt — überwinterte. — *Botaurus stellaris* III. 3. — *Ciconia alba* III. 18. (IV. 1. Vörs). — *Clivicola riparia* IV. 12. Fonyód. — *Columba oenas* II. 27. — *Columba palumbus* III. 2. Haláp. — *Coracias garrula* V. 2. — *Coturnix communis* IV. 27. — *Cuculus canorus* IV. 5. — *Delichon urbica* IV. 2. — *Egretta alba* IV. 10. Kisbalaton (jelenleg 10—12 párfészkel — derzeit horsten hier 10—12 Paare). — *Erithacus philomela* IV. 15. — *Gallinago gallinaria* I. 4. Haláp. — *Gallinago gallinula* I. 4. Haláp. — *Hirundo rustica* IV. 2. — *Jynx torquilla* V. 9. — *Lanius callurio* V. 13. — *Motacilla alba* II. 29. Haláp. — *Muscicapa grisola* IV. 17. — *Oriolus galbula* V. 2. — *Platalea leucorodia* IV. 10. Kisbalaton. — *Plegadis falcinellus* IV. 2. Kisbalaton. — *Scolopax rusticola* II. 26. (Halastó, Zala m.). III. 7. — IV. 8). — *Serinus canarius hortulanus* IV. 8. — *Sylvia atricapilla* III. 28. — *Sylvia curruca* IV. 11. — *Upupa epops* IV. 13. Balatonboglár. — *Vanellus capella* II. 29. Kisbalaton.

KIRÁLY IVÁN, Bogyoszló (Sopron m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 16. — *Ciconia alba* IV. 11. (IV. 17. fészkére jön — erscheint am Horste). — *Columba oenas* III. 2. — *Corvus frugilegus* II. 18 elvonulás kezdete → ÉNy. — Beginn des Wegzuges → NW.. — III. 6 tőmeges elvonulás — massenhafter Wegzug. — *Delichon urbica* IV. 17. — *Fringilla coelebs* III. 3. — *Hirundo rustica* IV. 1. — IV. 15. elfoglalja a fészkét — Nestbesiedelung. — *Jynx torquilla* IV. 15. — *Ligurinus chloris* III. 2. — *Motacilla alba* III. 6. — *Muscicapa grisola* IV. 15. — *Oriolus galbula* IV. 28. — *Phylloscopus collybita* IV. 7. — *Sturnus vulgaris* II. 27. — *Sylvia atricapilla* IV. 11. — *Turtur communis* IV. 29. — *Vanellus capella* II. 25 csekély számban vonul → ÉNy. — in geringer Anzahl → NW.

Öszi vonulás 1920. — Herbstzug 1920.

*Ciconia alba* VIII. 20. — *Hirundo rustica* IX. 10. zöme eltünt — Masse abgezogen. — X. 2. elkésett csapat északkelet felöl — ein verspäteter Flug von Nordost.

Kovács István, Rezét. Bajaszentistván.

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Ardea cinerea* telelt — überwinterte. — *Ciconia alba* IV. 14. — *Ciconia nigra* III. 20. — *Columba palumbus* III. 15. — *Crex pratensis* V. 7. — *Cuculus canorus* IV. 5. — *Erithacus rubecula* III. 24. — *Fringilla coelebs* III. 15. — *Fulica atra* II. 15. — *Hirundo rustica* IV. 10. — *Motacilla alba* III. 1. — *Oriolus galbula* IV. 18. — *Phalacrocorax carbo* III. 16. — *Scolopax rusticola* II. 28. — *Sturnus vulgaris* II. 16. — *Turtur communis* V. 2. — *Upupa epops* III. 31. — *Vanellus capella* II. 16.

NÁDASSY KÁLMÁN, Szentgotthárd (Vas m.)

*Alauda arvensis* III. 11. — *Caprimulgus europaeus* IV. 15 (sok van, egy esti lesen 15—20 darabot láttam — häufig, auf einem Abendanstande beobachtete ich 15—20 St.) — *Certhia tinnunculus* III. 4. — *Ciconia alba* III. 23. — *Circus macrourus* IV. 3. — *Columba palumbus* II. 23. — *Coturnix communis* IV. 29 (gyakori — häufig). — *Crex pratensis* IV. 29. — *Cuculus canorus* IV. 4. — *Cypselus apus* V. 2. (V. 15, 23-án 80—100 darabot, VI. 4-én pedig este 6—8 óráig folyton nagy számban vonult — am 15. 23. V. beobachtete ich 80—100 St., am 4. VI. zogen viele abends 6—8 Uhr) — *Delichon urbica* IV. 8. — *Erithacus luscinia* IV. 17 (egész tavaszon csak egyet hallottam — im ganzen Frühjahre nur eine gehört). — *Erithacus phoenicurus* IV. 12. — *Erithacus titys* III. 19. (gyakori — häufig). — *Falco subbuteo* IV. 15. — *Gallinago gallinaria* II. 29. — *Hirundo rustica* III. 28. — *Lanius collurio* IV. 18. — *Motacilla alba* II. 24. — *Muscisca griseola* V. 2. (gyakori — häufig). — *Oriolus galbula* IV. 30. — *Phylloscopus collybita* III. 14. — *Saxicola oenanthe* IV. 29. — *Scolopax rusticola* II. 25. — *Sturnus vulgaris* II. 11. — *Sylvia atricapilla* IV. 14. — *Turdus musicus* II. 29. — *Turtur communis* V. 3. — *Upupa epops* IV. 5. — *Vanellus capella* II. 28.

Fióka repítés: — Ausfliegen der Jungen:

*Columba palumbus* V. 7. — *Motacilla alba* V. 21. — *Parus ater* V. 7. — *Parus major* V. 21.

PÉTER IMRE, Szada (Pest m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 27. — *Buteo communis* III. 4. — *Columba oenas* III. 3. — *Columba palumbus* II. 28. — *Coracias garrula* IV. 19. — *Coturnix communis* IV. 18. — *Cuculus canorus* IV. 11. — *Erithacus luscinia* IV. 7. — *Erithacus phoenicurus* IV. 7. — *Erithacus rubecula* III. 4. — *Hirundo rustica* IV. 5. — *Jynx torquilla* IV. 12. — *Lanius collurio* IV. 23. — *Lanius minor* IV. 29. — *Motacilla alba* II. 26. — *Oriolus galbula* IV. 17. — *Phylloscopus collybita* III. 3. — *Pratincola rubricola* IV. 2. — *Scolopax rusticola* III. 8. — *Turtur communis* IV. 26. — *Upupa epops* IV. 7. — *Vanellus capella* III. 2.

POLAKOVICS GYULA, Vácz (Pest m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 23. elsők — die ersten; III. 5. mindenfelé szól — überall singend. — *Erithacus luscinia* IV. 7. — *Erithacus rubecula* II. 29. az első — das erste; III. 11. a többi is megjött — auch die übrigen angekommen. — *Hirundo rustica* IV. 2. az első — die erste; IV. 9. mind megjöttek — alle angekommen. (IV. 10. Kriván

Zölyom m.) — *Jynx torquilla* III. 31. Hegybánya Hont m. — *Motacilla alba* III. 7. — *Motacilla boarula* telelt — überwinterte. — *Scolopax rusticola* III. 10. Püspökhatvan Pest m. III. 15. Pomáz, Pest m.

### Őszi vonulás 1920. — Herbstzug 1920.

*Anas boschas* X. 15. 10 fönyi csapat → K. — ein Flug von 10 St. → O. — *Anser fabalis* X. 2. az első csapat — der erste Flug. — *Hirundo rustica* IX. 4. egy része elköltözött — ein Teil weggezogen; IX. 11. a zöm elvonult — Masse weggezogen; IX. 27. utolsó csapat — letzter Flug. — *Motacilla alba* X. 21. — *Motacilla boarula* X. 25. még itt — noch hier.

RÁCZ BÉLA, Szerep (Bihar m.)

### Tavaszi vonulás 1919. — Frühjahrszug 1919.

*Alauda arvensis* II. 18. — *Certhneis tinnunculus* telelt — überwinterte; III. 25. első érkező — erste Ankunft. — *Ciconia alba* III. 27. 70—80 darabot számláló csapat átvonulóban — durchziehender Flug von 70—80 St.; IV. 10. fészkére érkezett — Ankunft am Horste. — *Coturnix communis* IV. 10. — *Cuculus canorus* V. 1. — *Delichon urbica* IV. 5. — *Erihacus luscina* IV. 11. — *Erihacus philomela* IV. 10. — *Grus communis* III. 26. 38 darabból álló átvonuló csapat — durchziehender Flug von 38 St.; VI. 26. 35—40 darab átvonul → ÉÉNy. — 35—40 St. ziehen → NNW. — *Hirundo rustica* III. 30. első — erste; IV. 4. tömeges érkezés — massenhaft anget kommen; IV. 10. fészekre érkezett — am Neste erschienen. — *Lanius minor* V. 5. — *Motacilla alba* III. 11. — *Motacilla flava* III. 29. — *Muscicapa collaris* IV. 29. — *Muscicapa grisola* III. 16. (?) méhesemben — in meinem Bienenhause. — *Oriolus galbula* IV. 28. — *Phylloscopus collybita* III. 27. — *Regulus cristatus* IV. 5. — *Saxicola oenanthe* III. 12. — *Turtur communis* IV. 28. — *Upupa epops* IV. 12. — *Vanellus capella* II. 21.

### Őszi vonulás 1919. — Herbstzug 1919.

*Alauda arvensis* X. 23. — *Certhneis tinnunculus* telelt — überwinterte. — *Ciconia alba* IX. 2. — *Coturnix communis* X. 16. — *Delichon urbica* IX. 29. — *Grus communis* X. 8. 25 drb → DK; — 25 St. → SO. — *Hirundo rustica* IX. 29. — *Motacilla alba* X. 13. — *Motacilla flava* IX. 13. — *Oriolus galbula* IX. 16. — *Phylloscopus collybita* X. 5. — *Regulus cristatus* X. 7. érkezés — Ankunft. — *Saxicola oenanthe* IX. 30. — *Turtur communis* IX. 22. — *Vanellus capella* XI. 15.

### Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 28. — *Certhneis tinnunculus* telelt — überwinterte. — *Ciconia alba* IV. 3. — *Coturnix communis* IV. 14. — *Cuculus canorus* IV. 17. — *Delichon urbica* IV. 4. — *Erihacus philomela* IV. 17. — *Hirundo rustica* IV. 9. — *Lanius minor* V. 4. — *Motacilla alba* III. 9. — *Motacilla flava* III. 30. — *Muscicapa collaris* V. 6. — *Oriolus galbula* IV. 26. — *Phylloscopus collybita* IV. 2. — *Saxicola oenanthe* IV. 15. — *Turtur communis* V. 1. — *Vanellus capella* II. 28.

### Őszi vonulás 1920. — Herbstzug 1920.

*Alauda arvensis* X. 25. — *Certhneis tinnunculus* X. 27. — *Ciconia alba* VIII. 28. — *Coturnix communis* X. 23. — *Delichon urbica* IX. 20. tömeg — Masse, IX. 30. utolsó — letzte. — *Grus communis* még soha annyi át nem vonult vidékükön, mint az idén, az első 13 fönyi csapat IX. 24-én vonult → D, X. 6-án négy csapat, egyenként 50—70 fönyi

vonult → D., az utolsó 30—35 főnyi csapat X. 10-én vonult át szintén → D. — noch niemals sind so viel Kraniche hier durchgezogen, als heuer; der erste aus 13 Stück bestehende Flug zog am 24. IX. → S., am 6. X. zogen vier Flüge je 50—70 St. → S., der letzte aus 30—35 St. bestehende Flug zog am 10. X. → S. — *Hirundo rustica* IX. 23. tömeg — Masse; IX. 30. utolsó — letzte. — *Lanius minor* IX. 2. — *Motacilla alba* X. 10. — *Motacilla flava* IX. 23. — *Oriolus galbula* IX. 20. — *Phylloscopus collybita* X. 9. — *Saxicola oenanthe* IX. 30. — *Turtur communis* IX. 23. — *Vanellus capella* X. 28.

### RADETCZKY DEZSŐ. Tárnok (Fejér m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Acrocephalus arundinaceus* IV. 24. — *Acrocephalus schoenobaenus* IV. 20. — *Alauda arvensis* II. 22. — *Anthus campestris* IV. 29. — *Anthus pratensis* III. 8. — *Anthus trivialis* IV. 20. — *Ardea purpurea* IV. 8. — *Ciconia alba* IV. 6. — *Columba oenas* II. 15. — *Coracias garrula* IV. 26. — *Coturnix communis* IV. 17. — *Crex pratensis* IV. 26. — *Cuculus canorus* IV. 21. — *Delichon urbica* IV. 10. — *Erithacus luscinia* IV. 10. — *Erithacus svecica cyanecula* III. 30. — *Erithacus titys* II. 18. — *Gallinago gallinaria* IV. 2. — *Hippolais icterina* V. 10. — *Hirundo rustica* IV. 3. — *Jynx torquilla* IV. 5. — *Lanius collurio* IV. 20. — *Lanius minor* IV. 30. — *Locustella lusciniooides* IV. 25. — *Motacilla alba* II. 27. — *Motacilla flava* III. 28. — *Muscicapa grisola* V. 12. — *Oriolus galbula* IV. 28. — *Pratincola rubetra* IV. 28. — *Pratincola rubicola* III. 15. — *Saxicola oenanthe* IV. 1. — *Sylvia communis* IV. 15. — *Totanus calidris* III. 28. — *Turdus musicus* IV. 3 — *Turtur communis* IV. 20. — *Upupa epops* IV. 10. — *Vanellus capella* II. 22.

### IFJ. RADVÁNYI LÁSZLÓ, Kótaj (Szabolcs m.)

Őszi vonulás 1919. — Herbstzug 1919.

*Buteo communis* XI. 2. — *Ciconia alba* VIII. 29. — *Clivicola riparia* IX. 30. — *Coturnix communis* VIII. 21. — *Delichon urbica* IX. 20. — *Erithacus luscinia* VIII. 30. — *Fulica atra* XI. 19. — *Hirundo rustica* IX. 10. — *Motacilla alba* X. 9. — *Oriolus galbula* VIII. 2. — *Scolopax rusticola* X. 2. — *Turtur communis* VIII. 30. — *Upupa epops* VIII. 1. — *Vanellus capella* IX. 12.

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 24. — *Ciconia alba* IV. 10. — *Columba oenas* II. 19. — *Columba palumbus* III. 19. — *Coturnix communis* IV. 19. — *Crex pratensis* IV. 20. — *Cuculus canorus* IV. 15. — *Delichon urbica* IV. 1. — *Fringilla coelebs* III. 18. — *Hirundo rustica* IV. 7. — *Motacilla alba* III. 1. — *Muscicapa collaris* IV. 19. — *Phylloscopus collybita* IV. 12. — *Scolopax rusticola* III. 2. — *Sturnus vulgaris* IV. 10. (?) — *Turtur communis* IV. 18. — *Upupa epops* IV. 9. — *Vanellus capella* III. 4.

### SCHENK JAKAB, Budapest, Rendes (Zala m.)

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

Április 11-én tömeges vonulás Rendesen, amely főleg sok éneklő faj megérkezésében nyilvánult — am 11. April Massenzug in Rendes, welcher sich besonders in der Ankunft vieler Kleinvögel offenbarte.

*Actitis hypoleucus* IV. 11. Rendes. — *Acrocephalus arundinaceus* IV. 11. Rendes. — *Acrocephalus schoenobaenus* IV. 11. Rendes. — *Alauda arvensis* III. 1.

Budapest. — *Anthus trivialis* IV. 11. Rendes. — *Columba oenas* III. 7. Budapest. — *Cuculus canorus* IV. 13. Rendes. — *Erythacus luscinia* IV. 11. Rendes; IV. 13. Budapest. — *Erythacus phoenicurus* IV. 11. Rendes. — *Erythacus rubecula* III. 30. Budapest. — *Hippolais icterina* V. 15. Budapest. — *Hirundo rustica* IV. 6. Budapest. — *Jynx torquilla* IV. 1. Budapest. — *Lanius collurio* V. 8. Budapest. — *Lanius minor* V. 8. Budapest. — *Ligurinus chloris* III. 31. Budapest. — *Locustella lusciniooides* IV. 11. Rendes. — *Lusciniola melanopogon* IV. 6. Rendes, már itt — schon hier. — *Muscicapa grisola* V. 7. Budapest. — *Oriolus galbula* V. 1. Budapest. — *Phylloscopus collybita* III. 30. Budapest. — *Phylloscopus sibilator* IV. 13. Rendes; IV. 17. Budapest. — *Phylloscopus trochilus* IV. 11. Rendes. — *Podiceps cristatus* III. 25. Budapest. — *Serinus canarius hortulanus* IV. 3. Budapest. — *Sylvia atricapilla* IV. 16. Budapest. — *Sylvia borin* IV. 25. Budapest. — *Sylvia communis* IV. 10. Rendes. — *Sylvia curruca* IV. 11. Rendes; IV. 17. Budapest. — *Sylvia nisoria* V. 4. Budapest. — *Turdus musicus* III. 6. Budapest (az idén föltünő gyakori; a Rókushegy kertjeiben legalább 5 pár s a Várhelyen is 1 pár — heuer auf-fallend häufig; auf dem Rókusberge wenigstens 5 Paare, auf dem Schlossberge ebenfalls 1 Paar). — *Turtur communis* V. 1. Budapest.

### Öszi vonulás 1920. — Herbstzug 1920.

*Hirundo rustica* X. 8. Budapest utolsó 4 drb — die letzten 4 St. — *Merops apiaster* Rendes IX. 4. két csapat → Ny., az első csapatnak csak a hangját hallottam, a második kb. 30 fölött állott; nem vonultak egyenes vonalban, hanem folytonosan keringve és cikázva huzódtak kb. 300 méter magasságban → Ny.; 1919-ben ugyanebben az időtájban ezen helyen szintén megfigyeltem az elvonulást. — Am 4. IX. zwei Flüge → W.; den ersten Flug konnte ich nicht sehen, nur hören, der zweite Flug bestand aus etwa 30 Stück, welche nicht in gerader Linie zogen, sondern fortwährend kreisten und so langsam nach W. zogen in ungefähr 300 Meter Höhe; im Jahre 1919 beobachtete ich den Wegzug an dem gleichen Orte in nahezu demselben Zeitpunkte.

### STOLL ERNŐ, Nyiregyháza.

#### Tavaszi vonulás 1919. — Frühjahrszug 1919.

*Alauda arvensis* II. 15. — *Ciconia alba* III. 4. (?). — *Columba oenas* III. 14. — *Cuculus canorus* IV. 13. — *Delichon urbica* IV. 7. — *Grus communis* IV. 2. — *Hirundo rustica* IV. 3. — *Motacilla alba* III. 4. — *Oriolus galbula* IV. 15. — *Scopula rusticola* II. 27. — *Turtur communis* IV. 6. — *Upupa epops* III. 30. — *Vanellus capella* II. 25.

#### Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* III. 7. — *Ciconia alba* III. 11. — *Columba oenas* III. 10. — *Coturnix communis* V. 15. — *Cuculus canorus* IV. 18. — *Delichon urbica* IV. 16. — *Fulica atra* III. 11. — *Hirundo rustica* IV. 9. — *Motacilla alba* III. 19. — *Oriolus galbula* IV. 24. — *Turtur communis* IV. 24. — *Upupa epops* IV. 9. — *Vanellus capella* III. 12.

### SZABÓ LAJOS, Balatonszentgyörgy (Kisbalaton), (Somogy m.)

#### Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* III. 2. — *Ardea cinerea* III. 10. — *Ardea purpurea* III. 22. — *Ciconia alba* III. 25. — *Columba oenas* II. 20. — *Columba palumbus* II. 23. — *Coturnix communis* IV. 20. — *Cuculus canorus* IV. 9. — *Delichon urbica* IV. 7. — *Egretta alba*

IV. 22., 8 drb — 8 St. — *Motacilla alba* II. 29. — *Platalea leucorodia* IV. 22. — *Scolopax rusticola* III. 2. — *Sturnus vulgaris* telelt — überwinterte. — *Turtur communis* IV. 18. — *Upupa epops* IV. 12. — *Vanellus capella* II. 26.

SZEŐTS BÉLA, Miskolc.

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 20. — *Anthus trivialis* IV. 3. — *Certhieis tinnunculus* II. 28. — *Circus cyaneus* III. 5. — *Columba oenas* II. 17. — *Columba palumbus* III. 8. — *Coturnix communis* IV. 20. — *Crex pratensis* IV. 30. — *Cuculus canorus* IV. 23. — *Cypselus apus* V. 11. — *Delichon urbica* IV. 11. — *Emberiza calandra* III. 6. — *Erithacus luscinia* IV. 12. — *Erithacus phoenicurus* IV. 18. — *Erithacus rubecula* IV. 2. — *Erithacus tillys* III. 21. — *Hippolais icterina* V. 14. — *Hirundo rustica* IV. 7. — *Jynx torquilla* IV. 14. — *Lanius collurio* V. 7. — *Lanius minor* V. 1. — *Ligurinus chloris* IV. 2. — *Milvus migrans* III. 17. — *Milvus ictinus* III. 7. — *Motacilla alba* III. 8. — *Muscicapa atricapilla* IV. 30. — *Muscicapa grisola* V. 3. — *Muscicapa parva* V. 3. — *Oriolus galbula* IV. 28. — *Phylloscopus trochilus* IV. 2. — *Pratincola rubetra* IV. 17. — *Pratincola rubicola* III. 6. — *Saxicola ocyanthe* IV. 17. — *Scolopax rusticola* III. 7. — *Serinus canarius hortulanus* IV. 2. — *Sturnus vulgaris* II. 21. — *Sylvia atricapilla* IV. 18. — *Sylvia curruca* IV. 17. — *Sylvia nisoria* IV. 30. — *Turtur communis* V. 1. — *Upupa epops* IV. 30.

DR. SZLÁVY TIBOR, Vágbánya (Trencsén m.)

Tavaszi vonulás 1919. — Frühjahrszug 1919.

*Acrocephalus modularis* III. 23. — *Alauda arvensis*, II. 26. — *Columba oenas* II. 28. — *Erithacus luscinia* IV. 12. — *Erithacus phoenicurus* IV. 4. — *Erithacus rubecula* III. 15. — *Erithacus tillys* III. 25. — *Hirundo rustica* IV. 6. — *Jynx torquilla* IV. 8. — *Lanius collurio* V. 7. — *Muscicapa collaris* IV. 14. — *Oriolus galbula* V. 5. — *Phylloscopus collybita* III. 25. — *Saxicola ocyanthe* IV. 22. — *Scolopax rusticola* III. 12. — *Serinus canarius hortulanus* IV. 6. — *Sylvia atricapilla* IV. 16. — *Sylvia nisoria* V. 1. — *Turdus musicus* III. 8. — *Upupa epops* IV. 8.

Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 28. — *Buteo communis* II. 26. — *Columba oenas* II. 28. — *Columba palumbus* III. 3. — *Erithacus rubecula* III. 8. — *Erithacus tillys* III. 9. — *Fringilla coelebs* III. 7. — *Motacilla alba* III. 6. — *Scolopax rusticola* III. 7. — *Turdus musicus* III. 5. — *Vanellus capella* II. 29.

DR. TARJÁN TIBOR, Békéscsaba.

Tavaszi vonulás 1919. — Frühjahrszug 1919.

*Acrocephalus arundinaceus* IV. 16. — *Anthus pratensis* III. 13. — *Caprimulgus europaeus* V. 6. — *Columba palumbus* III. 27. — *Delichon urbica* IV. 3. — *Erithacus luscinia* IV. 3. — *Erithacus phoenicurus* IV. 2. — *Gallinago gallinaria* III. 13. — *Hirundo rustica* IV. 1. — *Jynx torquilla* IV. 2. — *Lanius collurio* V. 4. — *Lanius minor* V. 4. — *Motacilla alba* III. 11. — *Muscicapa atricapilla* IV. 3. — *Oriolus galbula* IV. 22. — *Phylloscopus sibilator*. IV. 7. — *Phylloscopus trochilus* IV. 3. — *Sylvia atricapilla* IV. 9. — *Sylvia curruca* IV. 4. — *Turtur communis* IV. 18. — *Vanellus capella* II. 21.

## Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Acrocephalus arundinaceus* IV. 16. — *Acrocephalus palustris* IV. 9. — *Coturnix communis* IV. 8. — *Gallinula chloropus* IV. 1. — *Hirundo rustica* IV. 3. — *Jynx torquilla* IV. 12. — *Lanius minor* IV. 22. — *Muscicapa grisola* IV. 23. — *Phylloscopus collybita* III. 15. — *Phylloscopus sibilator* IV. 9. — *Sylvia atricapilla* IV. 17. — *Sylvia curruca* IV. 7. — *Turtur communis* IV. 19.

DR. THÓBIÁS GYULA, Felsőlánecz, (Abauj Torna m.).

## Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* II. 23. — *Ciconia alba* III. 21. — *Columba oenas* II. 22. — *Columba palumbus* II. 28. — *Coturnix communis* IV. 16. — *Cuculus canorus* IV. 10. — *Delichon urbica* IV. 4. — *Erithacus luscinia* IV. 12. — *Erithacus rubecula* III. 12. — *Erithacus titys* III. 15. — *Hirundo rustica* IV. 6. — *Jynx torquilla* IV. 5. — *Lanius collurio* IV. 22. — *Motacilla alba* III. 1. — *Muscicapa collaris* IV. 7. — *Muscicapa grisola* IV. 20. — *Oriolus galbula* IV. 19. — *Sturnus vulgaris* II. 27. — *Turtur communis* IV. 9. — *Upupa epops* III. 30.

UJVÁBY JENŐ, Polgárdi, (Fejér m.).

## Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* III. 7. — *Columba oenas* II. 27. — *Columba palumbus* III. 2. — *Cuculus canorus* IV. 12. — *Delichon urbica* IV. 2. — *Erithacus luscinia* IV. 12. — *Hirundo rustica* IV. 1. — *Scopopax rusticola* III. 12.

VASVÁRI MIKLÓS, Ormánd, (Zala m.).

## Öszi vonulás 1919. — Herbstzug 1919.

*Caprimulgus europeus* IX. 26. — *Coracias garrula* IX. 6. — *Erithacus titys* XI. 8. — *Hirundo rustica* X. 21. — *Motacilla alba* X. 26.

## Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Alauda arvensis* III. 1. — *Ciconia alba* III. 23. — *Coracias garrula* V. 1. — Taródháza. — *Coturnix communis* IV. 27. Taródháza. — *Crex pratensis* V. 2. — Taródháza. — *Cuculus canorus* IV. 9. — *Cypselus apus* V. 4. Taródháza. — *Delichon urbica* IV. 6. — *Erithacus luscinia* IV. 9. — *Erithacus rubecula* III. 6. — *Hirundo rustica* IV. 3. — *Lanius collurio* IV. 24. Taródháza. — *Lanius minor* V. 2. Taródháza. — *Motacilla alba* II. 26. — *Muscicapa grisola* V. 1. Taródháza. — *Oriolus galbula* IV. 30. Taródháza. — *Scopopax rusticola* II. 29. — *Sylvia atricapilla* IV. 8. — *Totanus ochropus* IV. 3. — *Turtur communis* IV. 17. Taródháza. — *Upupa epops* IV. 11. — *Vanellus capella* II. 20.

WARGA KÁLMÁN, Budapest (Városliget).

## Tavaszi vonulás 1919. — Frühjahrszug 1919.

*Certhneis tinnunculus* III. 8. — *Chrysomitris spinus* IV. 15. 1 pár — 1 Paar. — *Ciconia alba* IV. 15. — *Delichon urbica* IV. 13. — *Erithacus luscinia* IV. 17. — *Erithacus rubecula* IV. 1. — *Fringilla coelebs* telelt — überwinterte. — *Hippolais icterina* V. 6. — *Hirundo rustica* IV. 9. — *Jynx torquilla* IV. 7. — *Lanius collurio* IV. 7. (?). — *Ligurinus chloris* IV. 1. — *Muscicapa atricapilla* V. 25. egy elkesett pár.

többször nem láttam — ein verspätetes Paar, später nicht mehr gesehen. — *Muscicapa collaris* V. 4. — *Muscicapa grisola* V. 4. — *Oriolus galbula* IV. 25. — *Phylloscopus collybita* IV. 2. — *Phylloscopus trochilus* IV. 6. — *Serinus canarius hortulanus* IV. 7. — *Sylvia atricapilla* IV. 12. — *Sylvia curruca* IV. 10. — *Sylvia nisoria* V. 3. — *Upupa epops* IV. 7.

### Egyéb megfigyelések — Sonstige Beobachtungen.

*Corvus cornix* IV. 1. fészket rak — Nestbau. — *Corvus frugilegus* IV. 4. fészektelepen fészket rak — Nestbau in der Kolonie. — *Erithacus luscinia* VI. 26. anyányi fiókák — flügge Junge. — *Fringilla coelebs* III. 10. első éneke — erster Schlag. — *Lanius collurio* VII. 6. anyányi fiókák — flügge Junge. — *Sylvia atricapilla* VII. 18. második költésből eredő anyányi fiókák — flügge Junge aus der zweiten Brut. — *Turdus merula* II. 19. első ének — erster Gesang.

### Őszivonulás 1919. — Herbstzug 1919.

*Certhneis tinnunculus* X. 5. — *Delichon urbica* IX. 23. — *Erithacus luscinia* IX. 8. — *Erithacus phoenicurus* X. 1. — *Erithacus rubecula* XI. 23. — *Hippolais icteria* IX. 24. — *Hirundo rustica* IX. 28. — *Jynx torquilla* IX. 7. — *Lanius collurio* VIII. 31. — *Ligurinus chloris* IX. 24. — *Muscicapa atricapilla* IX. 24. — *Muscicapa collaris* VIII. 27. — *Muscicapa grisola* IX. 24. — *Phylloscopus collybita* X. 1. — *Phylloscopus sibilator* VIII. 31. — *Phylloscopus trochilus* IX. 26. — *Regulus cristatus* X. 19—XI. 23. — *Serinus canarius hortulanus* IX. 28. — *Sylvia atricapilla* IX. 28. bodzán bogýzva — Hollunderbeeren verzehrend. — *Sylvia curruca* IX. 24. — *Sylvia nisoria* VIII. 28. — *Turdus musicus* X. 5. — *Turtur communis* IX. 7. — *Upupa epops* VIII. 29.

### Tavaszi vonulás 1920. — Frühjahrszug 1920.

*Accentor modularis* IV. 4. — *Alauda arvensis* III. 7. — *Certhneis tinnunculus* III. 7. — *Ciconia alba* IV. 11. — *Columba oenas* III. 10. — *Delichon urbica* IV. 13. — *Erithacus luscinia* IV. 18. ezidén soha nem tapasztalt számban, kb. 20 párból fészkeltek — nistete heuer in einer bisher unerhörten Anzahl, 20 Paare. — *Erithacus phoenicurus* IV. 6. — *Erithacus rubecula* III. 14. — *Hirundo rustica* IV. 11. — *Jynx torquilla* IV. 10. — *Lanius collurio* V. 9. — *Ligurinus chloris* III. 21. — *Milvus migrans* IV. 4. — *Muscicapa atricapilla* IV. 6. — *Muscicapa collaris* IV. 4. — *Muscicapa grisola* V. 6. — *Oriolus galbula* IV. 24. — *Phylloscopus collybita* IV. 6. — *Phylloscopus sibilator* IV. 4. — *Phylloscopus trochilus* IV. 4. — *Regulus cristatus* III. 15—IV. 5. — *Serinus canarius hortulanus* IV. 11. — *Sylvia atricapilla* IV. 11. — *Sylvia borin* V. 9. — *Sylvia curruca* IV. 8. — *Sylvia nisoria* V. 2. — *Turdus musicus* III. 25. — *Turtur communis* IV. 24. — *Upupa epops* IV. 10.

### Egyéb megfigyelések — Sonstige Beobachtungen.

*Aegithalos caudatus europacus* IV. 18. fészekrakás — Nestbau. — *Certhneis tinnunculus* V. 24. fészkén ül — im Horste brütend. — *Corvus frugilegus* III. 19. a fészektelepnél tömegesen fészket épít és javít — in der Kolonie werden Horste gebaut und ausgebessert; IV. 4. párzás — Paarung; V. 2. fióka etetés — Füttern der Jungen; V. 16. kiröppent fiókák — flügge Junge. — *Dendrocopos major pinetorum* III. 7. először dorombol — erstes Trommeln; V. 13. kotol — brüdet; V. 16. fiókák a fészekben — Junge im Nest; V. 24. fiókák kirepültek — Junge ausgeflogen. — *Erithacus luscinia* V. 30. kotol — brüdet. — *Fringilla coelebs* III. 7. első ének — erster Schlag; V. 13. repitet fiókák — ausgeflogene Junge. — *Hirundo rustica* V. 2. fészekrakás — Nest-

bau. — *Jynx torquilla* IV. 25. oduját tatarozza — reinigt die Nisthöhle; V. 2. kotol — brütet; VI. 3. fiókák a fészekben — Junge im Nest. — *Lanius collurio* VI. 3. kotol — brütet. — *Ligurinus chloris* VI. 3. anyányi fiókák — flügge Junge. — *Muscicapa grisola* V. 23. fészekrakás — Nestbau. — *Parus caeruleus* VI. 3. fiókák fészekben — Junge im Neste. — *Parus major* V. 13. kirepitett fiókák — ausgeflogene Junge. — *Passer domesticus* IV. 18. párzás — Paarung; V. 2. fiókák a fészekben — Junge im Neste; V. 13. kirepitett fiókák — ausgeflogene Junge. — *Passer montanus* IV. 25. párzás — Paarung. — *Sitta europaea caesia* V. 13. fiókákat etet — füttet die Jungen. — *Sylvia atricapilla* V. 2. fészekrakás — Nestbau; V. 30. anyányi fiókák — flügge Junge. — *Turdus merula* III. 7. első ének — erster Gesang.

Őszi vonulás 1920. — Herbstzug 1920.

*Anser fabalis* X. 2. éjjel 10—1/2—12-ig több csapat hangosan átvonul — nachts von 10 bis 1/2 12 mehrere Flüge über die Stadt ziehend. — *Chrysomitis spinus* XI. 14. — *Delichon urbica* IX. 18. — *Erihacus phoenicurus* X. 17. — *Erihacus rubecula* XII. 5. — *Hirundo rustica* IX. 16. — *Lanius collurio* IX. 12. — *Ligurinus chloris* IX. 26. — *Motacilla boarula* XI. 14., XII. 5. — *Muscicapa atricapilla* IX. 20. — *Muscicapa grisola* IX. 21. — *Phylloscopus collybita* X. 17. — *Phylloscopus sibilator* IX. 12. — *Phylloscopus trochilus* X. 17. — *Pyrrhula rubicilla europaea* XI. 1—XII. 8. — *Regulus cristatus* X. 3—XII. 8. — *Regulus ignicapillus* XI. 1. — *Sylvia atricapilla* X. 3. — *Sylvia communis* IX. 18. — *Sylvia curruca* IX. 21. — *Turdus musicus* X. 17.

## A kis békászó sasról.

(*Aquila pomarina* BREHM.)

Irta: SZEMERE LÁSZLÓ.

Ezen sas Csíkmegyének legközönségesebb ragadozó madarai közé tartozott a háboru kezdetéig. Mivel a megye időnként harctér volt, azért számuk 1918-ra nagyon megeszappant. Annakidején főleg a tavaszi vonulások alkalmával lehetett csoportosan is látni e sasokat, és pedig 5—15 darabot kitevő laza társaságokban. Több példány fordult meg kezemen s 4 fészkét is letem, ezekről szólnak az itt következő adatok.

1. 1910 április 13-án Csíkesatós szeg mellett lőtt foltnélküli, barna példány, már citromsárga szemmel, szemeiben azonban a barna szín márványozásszerűleg még visszamaradt. Méretei: H: 62, sz: 48, f: 24, cs: 3·4, l: 9·5 cm. Röptere 1·38 m.

2. 1910 május 15-én Csíkcséke falván fészkéről lőtt öreg tojó. Citromsárga szeméből már hiányzik a barna márványozás. Igen fakóbarna, minden nagyobb folt nélkül, csak a feje világosabb. Méretei: H: 60, sz: 49, f: 24, l: 9·5 cm. Sulya 1·75 kgr. A fészek vékonyabb fenyőfán volt, a Csíkcséke falvi Csípkésvápa nevű hegy keleti lejtőjén levő fenyvesben, nem messzire egy kigyászoly fészkétől. Fentirt napon

két gyengén kotolt tojás volt benne. Foltozásuk tipikus, belsejük kifuvás után világos fűzöldnek látszott. Méreteik: I. 64—51·5, II. 66—53 cm.

Az erdő tengerszínfeletti magassága kb. 1.000—1.100 méter között lehet, kivülről fenyvest mutat, de fiatal, elég sürű bükk aljnövényzettel. Az erdő állománya igen vegyeskorú és vastagságú fákból áll, a fészek egy vékonyabb fenyőfán kb. 6—7 m. magasan volt. Szilárd alapzata volt, amennyiben a fa azon magasságban régebben kettétörött s egy oldalág vette át a vezérhajtás szerepét, de a törzstől annyira távol, hogy a fészek a letört törzsön centrikusan nyugodhatott. Egyébként lazán volt megépítve. Déli irányban kis kirepülő tisztása volt.

Ugyanazon erdőben 1911-ben — julius 10-én — ismét letem egy kis békászó sasfészket, alig 200 méterre a leírt fészektől. Ez is egy vékonyabb fenyőnek 6—7 méter magasan levő kigörbülésébe volt építve. Kirepülő tisztása igen kicsiny. Egyetlen egy, gyér pettyezésű, jól kinöött fióka volt a fészekben. Barna tollain még imitt-amott rajta volt a pihe.

Megjelöltem a M. kir. Madártani Intézet 3447. számu sasgyűrűjével. Az öreg madarakat nem bántottam, azon reményben, hogy ott 1912-ben újra kapok fészket, esetleg a gyürűzött fiókát is viszontlátom. 1912-ben azonban ismét más fészekben költött a saspár, ráakadni azonban nem tudtam, bár az öregeket többször láttam s hallottam a fióka hangját is. Nagyon tömött az erdő, azután meg a hely valóságos ragadózomadár-kolónia, kirepitett *egerészölvek* és *karvalyok* lármájukkal untalan félrevezettek. Ott szolt a *kigyászolyp* fióka is, hangja nyomán annak a fészkét meg is találtam. (Közölve az 1912 évi Aquila 449. oldalán.)

Mindezeknek a nyávogását a *szajkók* mestérileg utánozgatták s bizonysokszor megesett, hogy egy-egy vijjogás után megindulva, *szajkót* kaptam.

Valószinű, hogy a békászó sasok titokban szerencsésen felneveltek fiaikat.

3. 1910 augusztus 1-én Csíkcsatószegeen lött tojó. Nagyon kopott. Csak tarkótollazata világosabb feltünőbben, kevésbé a szárnytő a szárnyhajlásig. Szeme barna. Méretei: H: 66, sz: 47·5, f: 24, l: 10. Röptere 1·5 m.

4. 1911-ben Marostordamegyében lött, csinos pettyes példányt kaptam. Méretei: H: 65, sz: 45, f: 23, l: 10, cs: 4·7 (viaszhártyával). Röptere: 1·4 m. Gyomrában egy patkány volt.

5. 1911 április 18-án Csíkszentimronon lött vén tojó példány. Méretei: H: 59, sz: 45·5, f: 24, l: 9, sulya 1·2 kgr. Kopottas, egyszínű barna, farkán 10 jól kivehető sötétebb keresztsáv, az alsó farkfedők végei pettyesek, szárnyán a harmadrendű fedők (fent, párhuzamosan a vállal) erősen világosbarnák, inkább mocskos fehérek. Szeme világosbarna.

6. 1911 augusztus 3-án nálam nyaraló unokaöcsém lött egy szép

barna, tömött tollazatu kis békászó sast a csíkszentmártoni Telek-aszó nevü erdőségen. ♀. Méretei: H: 63, sz: 45, f: 24, l: 9, cs: 3·3 (viaszhártya nélkül). Röptere 1·48 m. Sulya 1·5 kgr.

7. 1911 szeptember 4-én az užvölgyi Aklos-csárda nevü hely közelében lött fiatal (?) példányt vettem, ez sötétbarna színü, világos okker pettyezéssel a háton, szárnyon, fejen, farkfedőkön, combon. Gyérebben az alsó testen is. Méretei: H: 56, sz: 46, f: 24, l: 8, cs: 4·3 (viaszhártyával). Röptere 1·4 m. Sulya 1·25 kgr. Szeme barna.

8. 1912 június 18-án Csíkszentmártonon Finta József járáshírő lött egyet, melyet nekem ajándékozott. Ez vedlés által igen meggyérült tollazatu ♂ példány volt. Ugy láttam, hogy nyáron az álltollai feltünően meggyérülnek e sasoknak. Méretei: H: 60, sz: 45, f: 22, l: 8, cs: 5 (viaszhártyával) (3 anélkül). Röptere 1·52 m.

Kopott tollazata alól rendes barna, csak az alsó farkfedők világos okkersárgák, csaknem fehérek. Álláról feltünően sok toll hiányzik, kevesebb a tarkójáról is, de azok már utónövésben vannak, sötétbarna színükkel (barna heggyel) élesen kirinak a környező világosbarna, kopott tollak közül. A hát is vegyes színü, főleg a válla erősen világos, csaknem mocskosfehér. A bal válon is van új növésü toll, ezek csaknem feketék, barna pettyel a végeiken. A kisebb szárnyfedők rendes barnák, széles, világos okker szegéssel, erősebben felfelé. A másodrendű evezők és a nagyobb fedők sötétbarnák, főleg előbbiek határozottabban csíkoztak. Kimetszésükig az elsőrendű evezők is ilyenek, innét csaknem feketék. Felső farkfedők barnák, világos okker hegyekkel. Az alsó 8—10 tollról a vitorla felülről 8—10 centiméter hosszant lekopott. Ilyen megtépett toll akad az alsó farkfedők között is.

Láthatjuk tehát, hogy az előtörő (új növésü) tollak a sas minden részén sötétebbek a régi tollazatnál, sőt pettyesebbek is, úgy hogy a sas a kivedlés után jóval pettyesebb lett volna. Ezen példány szeme barna volt.

9. 1912 július 17-én Csíkszentmártonon unokaöcsém lött egy vékony termetű, igen tarka-barka tollazatu ♂ példányt. Ez igen jámboran bevárt minket egy utszeli füzfa hegyén, még a békászó sasoknál tapasztalható csekélyfokú óvatosságot sem tartotta be.

Méretei: H: 59, sz: 47, f: 23, l: 9·5, cs: 4·3 viashártyával, anélkül 3 cm. Röptere: 1·58 m.

Színe kopott, de határozott barna, álltollai járészti hiányoznak. A régi barna tollazaton a pettyezés első szemlélésre általánosan piszkosfehér mutat. Előtörő barna tollak, világosbarna heggyel, az egész testen elszórva találhatók, legsürűbben pedig a tarkón.

Nyaktől az alsó farkfedőig is barnaszínű, minden tollhegyen 1—3 cm. hosszu piszkosfehér pettyel. Ilyenek a szárnyhajlásban levő fedők is. Evezők és fark sötétbarnák, harántcsíkozás nyomaival. Az evezőtollak

feletti szárnyfedők is kopott-barnák. Ellentétdús a csüd és lábszár, ahol a barna tollakon nagyobb a folt s világosabb is az okkerszin (a foltok).

Az új tollazata ennek is a 8. szám alatt leírt példány tollazatához lett volna hasonlatos, a mostani tollazata azonban amazénál jóval pettyesebb. Szeme barna, átmenet a sárgába.

10. 1913 június 4-én Csíkszeredán lőtt ♂ példány méretei: H: 62, sz: 47, f: 24, l: 9·3, cs: 2·8 cm. (Leírási adatai felett most nem rendelkezem).

11. 1913 augusztus 19. Beregszászról kaptam egyet. Alól gyér pettyes, fölül főleg a válltollak pettyes végük. Tarkó sötét okkerbarna. A madár fő alapszíne sötét csokoládébarna. Méretei: H: 62, sz: 45, f: 24·5, l: 10, cs: 3·5 cm.

12. 1913 szeptember 5. Csíkszereda ♀ példány, határozottan barna szemmel, más adatai, mint a méretei, nem állnak rendelkezésre. H: 62, sz: 47, f: 23·5, l: 9·5, cs: 3·4 cm (viaszhártyától ivben).

Mivel a szín és nagyságbeli adatakon kívül adataim e sas elterjedési köréhez is támaszpontok, azért fentieken kívül korábbi, részletesebb leírás nélküli adataimat is közzököm.

13. 1907 augusztus 7-én Farkasfaluról (Szepes m.) kaptam egyet. Méretei: H: 60, sz: 46, f: 26, l: 9, cs: 2·5 (viaszhártyától a hegyéig). Röptere 1·4 m. Sulya (üres gyomorra) 1·35 kgr.

14. 1907 augusztus 6-án VITÁNYI LÁSZLÓ barátomtól kaptam egy öreg ♀ példányt Királyhelyeczeről (Zemplén m.). Szeme sárga volt. Méretei: H: 61, sz: 48, f: 25·5, l: 8·5. Sulya 1·5 kgr. Röptere 1·5 m.

Zemplénmegye erdős részein is közönséges, vagy legalább is volt régebben, amerre megfordultam, észleltem is. Két darab van a sáros-pataki ev. ref. Kollégium gyűjteményében is. Közelebbi adataik hiján méreteiket nem közölhetem. 1908 augusztus 25-én azonban egy bizonyító példány is megfordult a kezemen és pedig Tavarnán (Zemplén m.), ahol id. SZEÖTS BÉLA uradalmi intéző ur — intézetünk levelező tagja — vendége voltam s ahol mint kezdő, a madártanba bevezetést is nyertem.

Ezeken kívül fészkkelési időben észleltem Keletgaliciában 1915-ben, Keresztenyfalván (Brassó m.) 1916 tavaszán és nyarán, Herkulesfürdőn 1913 tavaszán, végül Csíkmegyében 1918-ban (tavasszal és nyáron) ugy az északi (gyergyói), mint a déli (alesiki és felesiki) részeken.

Adataim szerint is (dacára, hogy kevésről van szó) látnivaló, hogy e sas az egész Kárpátokban elterjedt, mert a közbülső megyékből is bőven került lőtt példány a tömészekhez és a gyűjteményekbe; ezeket azonban, nem lévén célom itt e sas elterjedési körét tárgyalni, nem említtem fel.

Részemről főként azt akartam kidomboritani, hogy a kis békászó sas színezetének kiinduló pontja — pettyes tollazat, barna szem — és vég-



Phot. DR. SZLÁVY TIBOR.

*Aquila pomarina.*



Phot. DR. SZLÁVY TIBOR.

*Aquila pomarina* fészek. = Horst von *Aquila pomarina*.



állomása — fakóbarna, alig petties tollazat, citromsárga szem — között időlegesen a réginél sötétebb tollazat meg-megszakítja a fokozatos átmenetet, lehet ugyan, hogy csak látszólagosan.

Ugyanis a napfény szintompitó (faktitó) hatását is számításba kell venni, mert az tény, hogy az új tollak a régi, napfénynek sok időn át kitett tollaknál sötétebbek, de az nem bizonyos, hogy sötétebbek még a korábbi tollazat kezdeti színénél is, mig t. i. az ki nem fakult.

Az 1. ábra egy bükkfán lévő fészket ábrázol, ezt egy kissé kotolt tojással 1913 május 16-án leltük Fitőd község (Csik m.) alsó bükkösében.

Mivel Csikmegye javarészt fenyves, e sasok ott úgy látszik, túlnyomólag fenyőfára rakják fészkeiket. 1913 tavaszán Zsögöd község Rejtekvölgy nevű erdejében is leltem egy fészket, ez vastagabb fenyőfán kb. 8 méter magasan a törzs közelében, az oldalágakon nyugodott. Ezen fészkekben két egymásután következő éven költött, egy izben a tojást kiszedtem.

A 2. ábra egy Csikszentmártonról származó, sebesült példányt ábrázol és pedig 1913 május hóból, méreteit és leírását azonban nem rögzíthettem, mivel a sas a fényképezés után eltünt a sűrű aljnövényzetű erdőben, nagy bosszuságára dr. SZLÁVY TIBOR barátomnak, kivel ezen felvételeket eszközöltük.

Budapest, 1920 szeptember hó.

## Über den Schreiadler.

(*Aquila pomarina* BREHM).

Von LADISLAUS SZEMERE.

**Deutscher Auszug.** Es werden die Masse und teilweise Beschreibung von 14 Exemplaren des Schreiadler gegeben. Ausser den unter No 4, 11, 13 und 14 beschriebenen, stammen sämtliche aus dem Comitate Csik in Siebenbürgen, wo dieser Vogel ziemlich häufig ist. In den Jahren 1910 bis 1914 als ich ständig hier wohnte, habe ich hier viele gesehen. Wenn man die Daten anderer Sammlungen, sowie die Litteratur herbeizieht, so kann man ganz bestimmt behaupten, dass der Schreiadler in den Karpathen überall verbreitet ist.

Die Masse geben der Reihenfolge nach die Totallänge, dann die Länge des Flügels, Schwanzes, Laufes und Schnabels an. Stellenweise wird die Flugbreite und auch das Gewicht angeführt.

Bezüglich der Färbung möchte ich hervorheben, dass der successive Übergang vom Jugendkleide — geflecktes Gefieder, braunes Auge — zum Alterskleide — fahlbraunes, kaum geflecktes Gefieder, zitronengelbes

Auge — bei den älteren Exemplaren zeitweise und möglicherweise nur scheinbar durch lichtere und mehr gefleckte Farbenkleider unterbrochen wird. Es muss hier nämlich auch der Einfluss des Sonnenlichtes in Betracht gezogen werden, da infolgedessen das abgenützte Gefieder lichter erscheint, als es ursprünglich war.

Einen Horst fand ich am 15-ten Mai 1910 in Csíkeskéfalva mit zwei Eiern; die Masse waren  $64 \times 51.5$ ,  $66 \times 53$  cm. Der Horst stand auf einer Fichte. Ebendort und ebenfalls auf einer Fichte fand ich am 10-ten Juli 1911 einen Horst, welcher ein flüges Junges enthielt.

Ausser diesen fand ich noch mehrere Horste, hauptsächlich auf Fichten, am 16-ten Mai 1913 einen Horst in Fitód auf einer Buche. Diesen Horst zeigt die eine Abbildung. Die andere Abbildung zeigt ein Exemplar, welches im Mai 1913 verwundet fotografiert wurde, nach dem Fotografieren jedoch entfloh.

## A Biharvármegyei Sárrét leirása 1827.

Irta BERTALAN SZILÁGYI JÁNOS.

biharnagybajomi ref. pap.\*)

Ez a rétség napkeletéről kezdődik esaknem éppen a Bakonszegi határ, hol Bakonszegi végződik és napnyugot felé nyúlik három jó magyar alföldi mértföldekre és végződik az ugynevezett Bucsa pusztájában, mely Szerephez tartozik. Szélessége hasonló jó egy olyan mértföld. Délre fekszik a Sákai puszta Tsili és Füzesgyarmati határokban. Éjszak felé a puszta Rét Szent-Miklósi, Nagy Rábai, Bajoni, Udvári és Szerepi földön uly, hogy a Sárrétinek középen menvén, az említett helységeknek határi fele amoda, fele pedig az innen levő Helységeknek határahoz tartozik. Ez az ennyi térséget magába foglaló rétségre nézve megjegyzésre méltók a következők:

1-ször mindenütt igen szép nádak teremnek benne, kivált a Bajoni határban van egy Láp, mellyet Batányász-nak neveznek; bámulatra méltó magas, vastag nádak teremnek itten, uly, hogy ha távolról néz is az ember a rétre, mint egy magas laponyag a sík téren, úgy emelkedik fel a többi nádak felett. Hossza vagy magossága a három ölet is kiüti, vastagsága egy jó hüvelyknyi, mindenállal botanikai visgálás szerént

\*) A Sárrét, a hajdani híres magyar madártanya alanti, eredeti formájában való leírását DR. GYÖRFFY ISTVÁN, a Magyar Nemzeti Muzeum néprajzi osztályának igazgató öre találta meg a Muzeum kézirattárában. (Quart. Hung. 897.) Az eredeti kéziratnál szerző nem szerepel, azonban DR. GYÖRFFY más irányú munkálata közben megállapította, hogy azt BERTALAN SZILÁGYI JÁNOS bajomi református pap írta.

esak az, ami a fedőnád. Ez nem fedőléknek való, amint hogy mintegy 2.000 □-ölet magába foglaló lápon terem, hanem ezt így használják mégis, hogy a szegényebb sorsú emberek hármat-négyet ezekből gyékénnyel öszve kötvén, szöllőkarók gyanánt három esztendeig is szöllőjöket igen csinosan felkarózzák vele. De kivált a bordakötők igen szép alkalmatos szövő bordákat készítenek belölle, melyeket nemcsak a körülbelül lévő, de még a távolabb helyiségekbe is elhordanak a szövő asszonyok.

2-szor. Ennek a nádat termő rétségnek tisztája vagy tisztán álló vize nincs, kivéven az Udvari határban a Tsarna, kis és nagy Halas nevezetű tavakat, ezekben lehet csak nagy hálókkal potykákat, csukákat s egyéb féle keszegeket halászni.

A Csarnába száraz időkben kevés viz marad, de a két Halas soha ki nem szárad és ez a forrás kútfeje az egész Sárrét-ének.



A biharmegyei Sárrét térképe az 1880-as évek elején.  
Der Sárrét-Sumpf Anfang der 1880-er Jahren.

A honnan gyönyörűség őszí időkben szemlélni, hogy mely szörnyű soka-sággal, hosszan elnyúlt rendekben a *vad ludak*, *gyöngyvirérek* elegy kellemetes hangzású gegegéssel estenden az itt körül belül lévő szántóföldek-ről, tarlókról, vetések-ről azon tókra takarodnak, kivált száraz időkben éjszakai hálásra. Reggel hasonlóképpen vissza a vetésekre. Ködös időkben mitsoda panaszolkodó lármákkal tévelyegnek ők is a levegőben, sokszor olyan alantan, hogy a puskások szerencsés vadászatot térsznek ezen, már akkor szépen meghízott kövér madarakban.

3-szor. Ezen rétnek az olyan helyein, ahol a víz egy vagy két öl mélységű, ott az ostorindás vizi plánták tanyáznak, melyek is gyökerek-nél fogva a színföldben a víz fene-kén tartózkodván, hosszú indákat bocsátanak szintén a víz szinéig és ottan leveleket hajtanak, virágognak, gyümölcsöznek a napnak tényszűtő melegén: milyenek a vizi fejér nimfa, *Nymphaea alba*, melyet a köznép vizitöknek nevez levelezésénél fogva, mivel vastag bőrlevelei hasonlítanak az úri tök leveleihez, melyeket a

kertekben termesztenek. Ilyen továbbá az Imer kolokán. Stratiotes aloides. Melynek tüskés aloe forma levelek alatt az úszó madarak: *szárcsák* Fulica atra kiválképpen szeretnek bujkálni, bogarászni. De ők is fiasításokat a rétben elvégezvén, őszi idő felé a tiszta tavakra bámulásra méltó sokasággal kijönek.

Szemem láttára esett, egyszer egy szélesen terjedő nagy tó mellett járván, mellynek színe a *szárcsáknak* sűrűsége miatt feketéllett, amikor egyszer nagy vízzúgásokat hallok, tekintvén arra, hát a teménytelen madárság mind a víz színén repdesnek, szárnyaikkal, lábaikkal harsogtatják a vizeket, mert ők fent nem igen repkednek, valamint szárazon tehetetlenek, hogy lábaikon előbb mehessenek, mivel lábaikat egyedül az úszásra testeknek hárulós részébe helyheztette nékiek a természet.

Széjjel tekintek, hogy valyon mi lehet ezen ő nagy megzavarodásoknak oka. Hát egy nagy *sust* fent a levegőben vettek észre feléjek közelíteni, de ezen hatalmas prédáló elleniségeink előtt is a vízbe bukás által mesterségesen tudják magokat elrejteni és megmenteni, mert ha mélyescske vízbe elbukhatnak, egy fertályig vagy tovább is elvagynak a víz alatt és csak orraikat ütven fel, egy kevés lélekzettel.

4-szer. Ahol ezen rétségen a víz rendszerént csekély szokott lenni és száraz időben hellylel hellylel ki is szárad; a színföldje tiszta és nem gazos, az ilyen helyeken két ember együtt dolgozván alkalmatos téli időben, egyik az ő mesterségesen készült nádvágó tolókájával a jég hátán kéve számra tolja rakásra a nádat és iparkodjon a másik utána, hogy kévélbe öszve kötözhesse s ketten legalább is 200 jó kéve nádat rakásra tesznek estvére, mely rendszerént 4 szekérré való és egy szekérért, ha Debreczenbe viszik 50 s 60 garast megkaphatnak, mely város Bajon-hoz négy országos mérföld. Megjegyzésre méltó, hogy ahol téli időn az ilyen nádak levágattatnak, tavasszal a kijövésékkal vagy újrakihajtásokkal az együgyű, de tapasztaláson fundált népnek ítélete szerént jelennek meg először az éjjelenként alkalmatlankodó csípős és marós szunyogok. Majd annakutána a víz színén a nádak levelezni kezdenek, levelezésekkel fogva jönek velek együtt a vízaloli, a szunyogokat, legyeket, lepkéket sőt még a méheket is sáskák módjára pusztító acsáknak (*Libellula*) sokasága, és ha az essős idő, zivatar őket nem pusztítja, száraz időkben még a méhek sem mernek kijönni miattok kassaikból. Ez nálunk a méhes gazdákra nagy esapás, kivált eresztes idején, fogdosnák bár a haszontalan heréket, de az annyokat, melyet legkönyebben elkaphatnak, ha elfogják, már egész kárunk megvan.

Annyi jót csakugyan ezen éménkes állatok tesznek, hogy mig divatjában vagynak, mintegy nyár kezdetéig, a szunyogok sein az emberekben, sem az állatokon, barmokon nem igen hatalmasodhatnak. Továbbá:

ő-ször. Megjegyzésre méltó ezen rétségre nézve is, hogy ahol a nádtermő helyek a télnek viszontagságai miatt le nem vágattathatnak, tavasszal, mikor árviz nem jő a rétre, az olyan helyeket a rétet bujkáló emberek önként megszokták gyűjtani, noha ez tilalomba van, mert Füzes Gyarmat tövébe lévén éppen ezen rétségnak, megesett már az, hogy észak szél támadván, a helységben is gyuladások történtek, mind pedig azért, hogy az olyan megégett helyek azon a nyáron gyikinnel fordulnának fel, azaz a nádtermő helyeken a gyikiny adja fel magát, mégpedig oly sűrűséggel, mint a nád a földjének tulajdonra szerént itt mogyoró gyikiny, amint ők szokták nevezni (*Typha angustifolia*) amott *Latifolia*: Hati gyikiny. Mind a kettő Bajonira nézve igen fontos dolog, és még több hasznú, mint a nád is. A Hati gyikiny a szöllő kötésre a legalkalmasabb és a bodnározásra úgyannyira, hogy nem vághatnak annyit, hogy mindenfele jótéren el ne kapkodnák. A mogyoró gyikiny pedig melyet az ő gömbölyű szárára nézve különöztetnek meg a lapos szárú gyikintől, mikor amaz nincs, ebből is készítének ugyan gyikint, de amaz mindenkor alkalmatosabb és csinosabbakat is készítének belőle. Ezelőtt 20 vagy 30 esztendőkkel esmeretlen volt és csak kapogatták nemely nem restelkedő asszonyok és leányok a gyikinyszövésnek mesterségét, de már most úgy lehet képzelni az egész Bajont, mint egy nagy gyikintkészítő fabrikát. Még a gyermek is, mihelyt járni tanult, már az ő gyermeki játékához illő foglalatosságot talál a gyikintkészítés munkájában, melyet szemlélni gyönyörűség a gyermekekben is. Oskolából kikelvén pedig a leány gyermeket mihelyt két karjával szövőjének bordaját eléri, már pénzt keresnek; mert ez az, ami őket ezen mesterségen szorgalmaztatja, még a restet is ez ébreszti, mert minden nap pénzt lát belőle, s szükségét mindenjárt van miből pótolni. Sőt találkoznak akármennyien olyan munkás leányok, kik elnyomorodott attyokért az adót is lefizetik s ruháztatjok is van. Meg is tetszik rajtok kinek-kinek szorgalmatossága, mert innep napokon úgy feltudnak öltözökni, hogy idegen látván őket, meg nem tudná különböztetni, melyik legyen tehetős gazda, melyik szegény ember gyermek. Ez a munka pedig csak az olyan háznál akad meg még téli időben is, aki nyáron nem vághatott elégsges gyikint, téli munkájára és keresetére valót is. Valamint nyáron az udvarokon szín alatt, úgy télen a meleg házban egyaránt művelik ezt a munkát. Szakadatlan minden időben a szorgalmatosoknál a pónzkereset. Csak az a kár, hogy a Bajoni előljáróság, a nemesi fundusokat ellepő sidóság miatt ezt a nagy gyikiny fabrikát még jó rendbe nem vehette, akik miatt magok a lakosok is munkálkodásokba megkárosítatnak, mint pedig mesterségek tökéletesítésében hátrálattnak, holott a jól készült gyikinyért helyben is 20—22 garast megkapnak. Nem különben a férfiak nyáron télen takarnak, amiatt amaz kényeret úgy a nádvágás pénzt ad kezekbe, mikor a téli idő alkal-

matos ezen munkára. De mikor a tél lágy, vagy zúzos, a legnyomorú-ságosabb ezen téli munka, mivel ha zúzos a nád, a vágás közben omlik rájok a zúz, a munkában levő test pedig izzad és rajta elolvad, merő csatak minden ruhája mikor estenden házához megy. Ha pedig fagy nincs, még csónakokból is vágják vizben is, nemkülönben hozzákészült öltözetekben. A haszon, a szükség így hajhássza, így szorgalmatoskodtatja az embereket. Innen kitetszik az, hogy a Bajoni szegények között csak az nem lát pénzt, aki restelli a munkát, vagy hogy egézségtelensége miatt nem dolgozhatik, de az is igaz, hogy sehol egy-egy ilyen helységben annyi bor, pálinka el nem kél, mint Bajonba.

6-szor. A Sárrétének a víz színén feljebb emelkedett tájéka, a sombokos helyek, aholott is szintugy teremnek nádok, de már ezek nem oly tiszták, gazosok, de fedőléknek még alkalmatosabb az ilyen. Az ilyen sombokos helyekből áll nagyobb részént a Sárréte, mely is iszonyatos, aki ahoz nem szokott, vagy még olyan helyeken nem járt. Magam tapasztalásából írhatom. 1811-dik esztendőben árvíz nem jövén télire a rétbe, gyalog is lehetett által menni Füzes Gyarmatra. Nagy mortalitás lévén nállunk azon esztendőnek elein, megszólít a rektor, ö is én is belefáradván már a sok éneklésbe, temetkezésbe, mond: Tiszteletes úr, szökjünk meg már. Én is örömnest kapván rajta: de hova? s elvégezzük magunk közt, hogy gyalog Gyarmatra a réten keresztül. Megfogadunk egy rétes vagy amint szokták nevezni az ollyast, pákász embert vezérül, másnap reggel el is indülünk és estvére érének Gyarmatra. Ezen ugyan csudálkozhatna valaki, hogy egy nap, bár téli időben, minden tévelyedés tsavargás nélkül egyenesen csak egy mérföldet tudánk haladni. A következendő dolgok világosítják az egész utazást. Eleinte bátran lépegettünk egyik sombok hátáról a másikra, mert a közei közt levő viz békagyott, de mikor a mélyebbre jutottunk, minden lépésünket figyelhessé tette annak látása, hogy a kemény téli időben is híg vizek vagynak a sombokok közei között, még annyival rémitőbb lett egyik sombokról a másikra való lépésünk, mikor nádszálakkal kezdénk méregetni a hig viz mélységét, itt egy ölnyi majd mélyebb, sőt még fenekét sem éri nádszálunk, és borzadózással egész vízi pokolnak képzeltette velünk azon helyet, hol esak a csíkok laknak a nékiek rendeltetett országokban, és ők az ilyen helyeken nagy böséggel fogattatnak téli időn, mikor árvíz el nem borítja a rétet és ő érettek a Palótzok Eger tájékáról eljövén, az itt lévő tsikászoknak pénzt adnak és magok is jó nyereséget kapnak, mint szintén akik Debreczenbe takarítják.

Az ilyen kotús réteket soha képzelhetőbbekké nem lehet tenni, mint már a Körös mellékén a Komádi és Vésztői lápos és kotús rétek bámulásra méltó nagy munkával canalisok által lecsapolhattak, úgy hogy a kotúk víz nélkül maradván, a sombokok úgy állottanak, mint a körako-

mányoknak boltozatait tartó oszlopok, és az emberek bátorsággal és nagy bámulással járhattak alattok. Szerentséítette az idő járása is ezen nagy munkát, mert száraz esztendők fordulván elő, a nyári hévség miatt a sombokoknak s több olyan helyeken termő vizi plántáknak gyökerei megszáradván és összel meggyűjtöttük, a színföldig hamuvá lettek, és mint legkövérebb itt szántóföldűl, amott kaszálóul használhatták is ideig a határos birtokosok. De vizes esztendőkben minden időkig egész tengerszinben látszanak, de mégis azzal a haszonnal, hogy menedéke lévén a víznek, az apadással együtt eltakarodnak igazitott utjokon.

Ennek példája szerént a Sárrétének is, határa közepén végig a víz szabados folyásának, hogy canalis készítődjön, munkába van véve. Mivel amiolta a Berettyó folyása a Bakonyzegi határban a Sárrétének igazítódott, ezelőtt mintegy 50 vagy 60 esztendővel, azolta a Sárréte mellett levő helységek pascuumába s kaszállójokba sok károkat tészen, a két szélere vévén magát a Berettyó folyása, minthogy szabados folyása egyébfele nincs. Azelőtt pedig, míg a Tiszából kiszakadó és kiömlő Mirkó el nem gátoltatott mely is a Kunságon jövén keresztül, a Sárrétét is mindenkor tele öntötte, de az mégse terjeszthette ki a széleken a Sárrétét annyira, mint a mennyire a Berettyó már most azt kiterjesztette. Ezen nagy károsításoknál fogva indultanak ezen rétségnek helységei a canalis készítéséhez, melynek használatos voltát, ahol már el van készítve, hathatósan tapasztalják csak eddig is. Végezetre:

7-szer. Vagynak még a Sárrétében olyan nagy lápok, melyeket a földből nőtt plántáknak gyökerei nem tartanak, hanem csak a víz tetején feküsznek és a víz áradásával fellyebb emelkednek, a víz alászállásával azok is alább szállanak. Az ilyen lápok füvet, szénát termő helyek, kaszállók, hol semmi nád, káka, gyikiny nem terem, hanem szarvasmarhának való sás, fenyer, tippan s több effélék. Az ilyen lápok egy-egy helyt mintegy 10—20 köblös földet foglalnak magokba. A földláp pedig, melyet úgy neveznek, 50 köblös van. Mellyeknek az alj vagy színföldjét csak úgy lehet képzelniük, mint a szikes, salétromos földet, melyek ezen a földön a pascuumokon, sós tavakban a színföldén is elégé találtatnak. Az ilyen nemű földek semmiféle plántát magokba meggyökerezni nem engednek, de a plántáknak sem kell és tapasztalásom szerént mások utánn is esak a szilfa *Ulmus campestris* gyökeredzik és jól nevelkedik benne, minden egyébb plántának a gyökerét, sőt akár-mennyi ráhalmozott trágyát, sőt még a jóféle kövér fenékföldet is takaritsák rá, mind megemészti, haszontalanná tészi. Az ilyen helyt levő lápoknak eredeti nem századokra, hanem ezeknek esztendeire mutatnak, ahol is a rétből giz-gazok megtorlódván, a szelek által ide s tova a Rét közepén nem hánynak, ott álló helyekben időről-időre rothadásba jövén, bémohosodtanak, meggyepesedtenek, gyökereik rothadásából rothadásra menjén,

a viz tetején is kövér födekké formálódtanak, úgy annyira, hogy talán a minden emberi dolgokat ellátó isteni munka ezeket a lápokat készítette előre, hogy az országokat kóborló ellenseg előtt illyen helyeken is találhasson menedéket a Sárrét mellyéki lakosság. Ahonnan még kutakat is készített maga a természet, az olyan lápokon, úgy hogy azt soha bé nem nőheti semmiféle vizi plánta. A Tsikászok, mikor a rétnek nincs áradása, használhatják az olyan kutakat, fogott tsikjaikat azokba töltik és mintegy kútból, amikor eladják, hálójokkal meregetik ki. Ami pedig ezen Rétségnek állatait, madarait és plántáit illeti, a nevezetesebbek ezek:

1-ször. Az állatok országából a vidra (*Lutra vulgaris*) ez a halakat és csíkokat és ha talán a piócákat is csemegeálni szerető állat, sem télen, sem nyáron nem éhezik. Télen a csíkok pesegnek előtte, nyáron a piócák, úgy hogy a viz színén ásott lyuka szájából ha ki nem jő is, eledelét bőséggel halászhatja. Bőrét ezen állatnak a vadászok vadász-tarisznyának kedvelik, de igen érzékeny állat a viz mellyékén és ritka pákász az, aki elfogásával dicsékedhetne.

Ilyen a nyérc (*Lutra minor*). Találtatnak menyét nemük is u. m. hőlgy (*Mustella Erminea*), Görény (*Mustella putorius*). Vagynak kártékony patkány nemük is, azok közt első maga a patkány, melly mikor elszaporodik, egész csapás a háznál, hanem ahol jó kutyák és egerésző maeskák vannak, olyan helyeken nem sokat alkalmatlankodik, bár a szomszéd háznál minden ennivalót puszticsanak is. Illyen az ő faja a pocz (*Marena amphibius*), mely árvizes időben ha elszaporodik, a gyümölcsös fákban is károkat tesz, azoknak gyökereit elrágván. Az *amphibiumok* közzül a tekenős békáról méltó a megjegyzésre, hogy ez a szárazon egy tehetetlen lomha állat, a lakó vizében pedig nincs nálla virginoncabb.

Halászatját próbáltam, veszekedtünk vele tovább egy óránál, mint inár ugyis fogollyal, mig a vészből kezünkre tudtuk keríteni. Ez a halászatunk mulatságos volt és nevetséges, de leírása tzélomhoz képest rövidséget nem enged.

2-szor. Nemesak a vizi, hanem még a szárazon erdőkön, magos fákon költő vagy fiasító madaraknak fészke a Sárréte. Nem is említtem a vadludakat, melyeknek libái gyenge korokban elfogdostatván, a legszelidebb és emberek társaságát keresők, de mégis mindég nyughatatlan-kodók, szökők, kóborlók, a legnagyobb vigyázat mellett is hirtelen eltudnak tündí, kivált őszi időn, midőn természetekbe oltott meneteleket érzik, lehetetlen tartani és akkor szárnyra ha kaphatnak, végbúcsút mondanak az önéiek leghűségesebben gázdálkodó asszonyoknak is, mely történet szemem láttára esett.

De minden vizi madarak között, melyek a Sárrét mellyékén szeretnek tanyázni és költeni, megjegyzésre méltóbbak a gémek.

A fészkelés idején legelsők a *kalános gémek*,<sup>1)</sup> ezek kezdik el a geometriai rendet a fészkeknek készítésében egyenes lineában, hig viz canalist csinálván fészkeik előtt, egy ölnyi szélességüt, minden giz-gazt alájok takarítván a fészkek ajjának, mert ő nekiék az a tulajdonok, hogy mig tojásokon ülnek is, mindig vizbe kalánozzanak orraikkal, de főképpen fiaikért, mikor kelnek, az előttök levő tiszta vizben úszó bogarakat, nadályokat s több effélket el kapkodván, fiaikat azzal táplálják. Aki ezen ő fészkeléseknek rendet látja, bámulással telik el, mely tökélletes rendet tartanak fészkelésekben, a készített canalisoknak két oldalain oly tökélletes-séggel tudják egy jó lépésnyire egymástól csinálni fészkeiket, mintha valamely geometra mérte volna ki fészkeknek egymástól való távolságokat. Másod rendben ezeknek, felettek mintegy második contignációban ugyanazon renddel, magassággal az avas nádat, gyikinyt, kákát alájok letördelvén, a kék,<sup>2)</sup> fejér gémek,<sup>3)</sup> kis<sup>4)</sup> és nagyobb<sup>5)</sup> kócsagok. (A nagyobbak ugyan ritkábbak és ritka nyár az, amelyekben csak annyi jelent volna is meg, mint az 1826. esztendőben akkor a puskások tudtomra három vagy négy szép kócsagot kaphattak.) Ezek mind egy barátságos tanyában fiasitanak.

Még pedig úgy, hogy ha a rétnek fekvése engedi, egy egész tökélletes  $\square$  quadrátumot formálnak. Ezek közül ismét a *saskák*,<sup>6)</sup> ezek is gémfajok, de kisebbek, mint egy varjú és krákogó hangjoknál fogva vizi varjuknak is nevezi őket a köznép. Ezeknek tulajdonok az, hogy azon gémek tanyájuk körül kereken renddel fészkelnek és magossabban, mintegy harmadik contignációban.

Én ugyan ezeket szemeimmel nem láttam, noha minden igéretemet ajánlottam a pákászoknak, csakhogy ezt a remekelt fészkeléseket ezen madaraknak láthassam. De hogy ők is ajánlásokat nem teljesítették, ez az oka, mert az olyan helyeket, ahol az ilyen madarak tanyát vernek, úgy kikeresik, hogy még az ember is csaknem lehetetlenséggel küzködő munkával juthat el hozzájuk.

Szerencsés pákászok azok, kik sok munkájok s fáradtságok után egy ilyen költő madaraknak tanyáira eljuthatnak. Egy öreg, nálam is lakott ember szavai ezek. Fiatal korában rétet bujkáló volt. Soha az ember madaraknak annyi sokaságát egy rakáson nem lát, mint az olyan helyet. Ugy, hogy az ég madárfellegbe borul. Soha olyan sипításokat, lármát nem hall, mint az olyan madarak csinálnak akkor, de soha annyi tojásokat

<sup>1)</sup> *Platalea leucorodia*.

<sup>2)</sup> *Ardea cinerea* és *Nycticorax griseus*.

<sup>3)</sup> *Ardeola ralloides*.

<sup>4)</sup> *Egretta garzetta*.

<sup>5)</sup> *Egretta alba*.

<sup>6)</sup> Valószínűleg *Plegadis* vagy *Phalacrocorax pygmaeus*.

egy rakáson nem találhat, ugy hogy három csónakkal voltak és mind a hármat amint csak birhatta, tojásokkal rakták tele. Darvak is fiasitnak ezen rétségen, de ezen vigyázó állatok olyan tanyákat keresnek, ahol még csak ember sem járhat az ő fiasitásoknak idején. Legnevezetesebbek a *Sasok* (*fekete sas*: *Falco Melanaetus*),<sup>1)</sup> ezek a magos fákon fiasitani szerető nagy madarak, de a Sárrében is fiasitani szeretnek, és amely pákász sasfészekre és fiakra talál, már ott egész halászat tanyára talált, mivel ezek halakkal, vad madarakkal, rucákkal táplálják fiaikat. Melyet is a réti pákászok magok hasznokra így játcódoznak: Megeölöpölök láboknál fogva a sas fiakat fészkekbe, hogy el ne repülhessenek. Az anyjok pedig nappal vad madarakat, éjjel pedig halakat annyit hord tápláltatásokra, hogy emészteni nem győzik fiai, de reggelre már ott vannak a pákászok és a szép potykákat, nagy csukákat elragadozzák előlük. A fiaik sипитnak, az anyjok pedig még inkább hordja nézik az ennivalókat, de mindeneket a lesi pákászok emésztik meg. Több efféle nemü *solyom*, *karoly*<sup>2)</sup> madarak is szaporítanak ezen rétben.

3-szor. A palánták országára nézve csak azt jegyezhetem meg, hogy minden abban levő gyönyörüségeni itt holt el; nem elevenítetvéni semmi újabb tárgyak által, melyek már előttem esmeretesek azelőtt is ne lettek volna. Ide botanikus ne jöjjön, mert sikertelen lészen, minden vizmellyéki plánták körül való fáradozása.

Mindazáltal megjegyzésre méltó 1-ször a gyilkos csomorika (*Cicuta virosa*), mely bőven terem ezen rétségnél mellyékén, még pedig ott, ahol a szarvasmarhák is hasig éró vizben a sások között legelnek és ezen plántának leveleit is minden ártalom nélkül lerágják. Torzsájában van csak a megölő méreg, mely olyan formájú, mint a karalábé. Ennek próbatételeben magam egy virtsének gyilkosa lettem. Hárrom s négy kis szeletet belőle szájába báradt, mellyeket jó izűn bék is falatosszott, de alig tölt el öt minutum, reszketésbe jött ártatlan foglyom és nagy rángatódással terült el a földön. Szántam szegényt, de kivánságomnak néki kellett áldozatja lenni. A csomorikának mérges torzsáját, mely édes izűn ízel, csak a juhok szeretik csemegélni, de ez is csak téli időben szokott megförténni, mikor a rét fagyban lévén, a juhászok nyájaikat a réthez is bebocsájtják és ha valamely juhot észrevesznek, hogy csomorikát evett és ledobbant, a már nálluk készen lévő órvoslását, a sót szájába bényomják, vagy pedig, ha az nincs, szájába pesel és semmi baja nincs. 2-szor. A szarvasmarháknak ártalmatlan fűnek írják a botanicusok is a kolokánya, mely bővséggel van ezen rétben ott is, ahol marhák legelnek, és írják ezen plántáról, hogyha ezt meggeszi, a több fűvek között felpuffantván a marhát, megöli. A köznép az ilyen esetben azt tartja, hogy vizi pókot

<sup>1)</sup> Tán inkább a *Haliaeetus albicilla*? SZERK.

<sup>2)</sup> Valószínűleg *Circus*-ok. SZERK.

evett és amiatt puffadt fel. Mások, hogy nyári esőzésekben a fodor sás (*Poa aquatica*) szintugy megüszgösödik és ennek megétele okozná a marháknak azon veszedelmét.

Akármely ok légyen ezek közül az, de legtermészetesebb oka ennek az, hogy a barmok is sokszor szintugy szorulásba, még pedig mint az emberek, makacs obscurtioba esnek, az embereken klystély által szoktak segíteni; az olyan marhákon pedig ezzel, hogy az ember a végbél hurkáján bé nyúl és kihuzza kezével a ganéját ameddig csak lehet, ekkor tölesön a marhának szájába tojással összehabart egy pohár jó borecetet, magába feláll a marha és semmi baja nincs.

Ezt szemem láttára egy csordástól tanultam. Óh fájdalom, hogy helyiségek még ebben tudatlanok és megesett káron csak sopánkodnak. Én is azóta tele torokkal papolom, hogy a pásztor nevet sem érdemli meg az olyan ember, akinek keze alatt vértályogban döglenek a marhák, mert így nevezik az olyan dögét a marhának, mivel a nagy erőszak miatt a vérerek megszakadoznak és az olyan marhának orrán száján adják ki magát a vér, s belső részét is elfutja.

Ez a nyavalya pedig valamint a gyermeken, úgy a szopós borjúkon is, melyek még füvet nem kóstoltak, megesik, az állat szintén úgy fellívódik, izzad, erőszakot szenvéd, a ganéját azonképpen csak ujjal, ameddig egy leány gyermek elérheti, kihuzattam belőle, ecetet a szájába és megszabadult nyavalýajától. Akárm a okból származzon a barmoknak ezen nyavalýajok, de az bizonyos, hogy ők is szorulásba, sőt ami veszedelmesebb, vizellet megrekedésbe is esnek, melyet ha az ember orvosolni nem tud, vagy pedig már az orvoslás is késő, veszettségebe esnek.

## Beschreibung des grossen Sárrét-Sumpfes im Komitate Bihar aus dem Jahre 1827.

von JOHANN BERTALAN SZILÁGYI.

Ref. Geistlicher in Bihar nagybajom.\*)

Der grosse Sumpf Sárrét war eine der ausgedehntesten und berühmtesten Sumpfgegenden Ungarns, von dessen Vogelreichtum die mündliche Überlieferung auch heute noch Wunder erzählen kann. Eine Beschreibung fehlte jedoch. Aus den Aufzeichnungen des reformierten Geistlichen JOHANN BERTALAN SZILÁGYI vom Jahre 1827, welche im ungarischen Texte im Originalwortlaut gegeben werden, entnehmen wir hier die folgenden Notizen, welche von ornithologischem Interesse sind.

\*) Manuscript im National-Museum (Quart Hung. 897.) aufgefunden von DR. STEFAN GYÖRFFY.

Der Sumpf hat stellenweise einen kolossalen Rohrwuchs. Der Halm ist daumendick und erreicht ein Höhe bis zu 3 Klaftern. Dasselbe ist so haltbar, dass die Einwohner drei Stücke zusammenbindend dieselben als Weinstockpfähle verwenden.

Von den Säugetieren werden Fischotter, Nörz, Hermelin und andere Marderarten und Wasserratten als Bewohner erwähnt.

Die freien Wasserflächen werden von Unmassen von *Wildgänsen* und *Blässhühnern* belebt. Die Reiherkolonie besteht aus *Löffel*-, *Grau*-, *Seiden*-, *Silber*- und *Nachtreiher*, denen sich noch *Sichler* oder *Zwergscharben* (welche Art kann nicht genau bestimmt werden) beigesellen. Der *Silberreiher* ist ziemlich selten und es kommt nicht oft vor, dass man, wie im Jahre 1826, drei bis vier dieser schönen Vögel erlegen kann.\*). Über die Masse der hier brütenden Reiher kann der Umstand einen Begriff geben, dass bei einer Gelegenheit 3 Kähne voll Eier von den Pákász-en herausgebracht wurden. Auch *Kraniche* brüten im Sumpfe, ebenso auch *Adler*\*\*) („Schwarzer Adler *Falco Melanaetus*“), welche ansonsten auf hohen Bäumen horsten, pflegen sich in dem Sárrét-Sumpfe fortzupflanzen. Wenn nun die Pákász-en (Moor- oder Sumpfgänger, Leute welche die animalen und vegetativen Produkte der Sümpfe verwerten und davon ihre Lebensbedürfnisse bestreiten und daher eine sehr genaue Kenntniss über die Beschaffenheit, Tierwelt u. s. w. der Sümpfe haben) einen solchen Horst auffinden, so haben sie schon eine wahre Speisekammer entdeckt, denn sie binden die Jungen im Horste an Pfähle, so dass sie nicht wegfliegen können und deshalb die ganze Zeit hindurch von ihren Eltern versorgt werden, welche ihnen Karpfen, Hechte und Wildgeflügel in Menge zuführen. Morgens pflegen dann die Pákászen zu erscheinen und nehmen die bis dorthin zugetragenen Fische weg. Ausser den Adlern brüten noch andere Raubvögel im Ried (warscheinlich *Circus* Arten).

\*) Wie der Verfasser angibt „*Falco melanaetus*“; wahrscheinlich jedoch *Haliactus albicilla*. **RED.**

\*\*) Es geht aus dieser Angabe ganz deutlich hervor, dass ich mich in meiner Anuahme, dass der Silbereiher auch in früheren Zeiten kaum ein häufiger Vogel in Ungarn gewesen sein mag. (Die einstigen und gegenwärtigen Brutkolonien der Edelreiher in Ungarn *Aquila* XXV. Beilage), kaum geirt haben dürfte. Wenn der Verfasser dieser Aufreinigungen auch kein Fachmann war, so erhellt doch aus seinen Ausführungen, dass er seine Daten von gut informierten Gewährsmännern, von den sogenannten „Pákász“-en erhielt, denen die Häufigkeit der Edelreiher schon mit Hinsicht auf ihr Gewerbe genau bekannt war. Es kann hier also kaum eine grösser Kolonie bestanden haben, wenn das Erlegen von 4 Exemplaren in einem Sommer eine Aufsehen erregende Begebenheit war. In meiner Ansicht werde ich noch durch die unten folgende (nur in ungarischer Sprache erschienene) Notiz von **ZEYK** bestärkt. Dieser hervorragende ungarische Ornithologe fand im Jahre 1849 bei einer Excursion in eben dieses Gebiet insgesamt 8—10 „sehr scheue Silberreiher“. Zur Beurteilung der früheren Verbreitung des Silberreiher in Ungarn ergeben diese Aufzeichnungen einen sehr wertvollen Beitrag. **J. SCHENK**.



*Zeyl. chloroform*



# Erdély madarai.

**ZEYK MIKLÓS**  
hátrahagyott kézirata.

Közreadja és bevezetéssel ellátta SCHENK JÁKAB.

1. arcképpel.

## BEVEZETÉS.

### **ZEYK MIKLÓS** élete és működése.

A XVIII. század végén és a XIX. század kezdetén csodálatosan hatalmas erőfolyamat járta át a nemzetnek majd ezer esztendős törzsét és oly számban fakasztotta ki rajta a nagyobbnál nagyobb tehetségeket, mint soha azelőtt és azóta. Ezeknek a türeményes tehetségeknek — SzÉCHÉNYI, Kossuth, Deák, Arany, Petőfi, Vörösmarty, hogy csak a legnagyobbakat említsem — a munkája volt a közbejött 1849. évi katasztrófa dacára is a modern Magyarország kialakulása, a magyarság európai szinvonala emelése. Erre az óriási, a nemzet sorsát döntően irányító munkára nemesak istenadta tehetségek képesítette őket, hanem egész lényüket átható altruisztikus, mély hazafias érzésük és neimes tettrevágásuk, amely tán soha se buzogott a magyarságban oly lángoló hévvel, mint ebben a korszakban.

Ez a jelenség a nemzeti fejlődés és erőgyültés minden terén mutatkozik. Igy a magunk szerény körében, a magyar madártan terén is ez a korszak szülte az első igazi tehetségeket és a leglelkesebb apostolokat. Első helyen áll közöttük Petényi János Salamon, a korát megelőzőt nagy tudós és fáradhatatlan agitátor, a második hely Zeyk Miklós nagyenyedi tanárt, a külföldi egyetemeket járt tudóst és kora legmodernebb paedagogusát illeti meg. Mind a kettőnek nemesak egész lénye, lángoló hazafisága, a nemzeti kulturáért való tudatos odaadó munkássága kapcsolódik szorosan és szervesen kora légitörébe, hanem tragikus sorsa is. Amint az akkori magyar államférfiak és hadvezérek minden tehetségét, hazafiságát, az egész nemzetnek páratlan hősiességét és áldozatkézségét nem a siker, hanem a világosi katasztrófa fejezte be, ugy ennek a két kutatónak a működése is befejezetlen maradt. Sem Petényi, sem Zeyk nem adhatta ki élete művét s a sors csak annyiban volt kegyes hozzájuk, hogy kézirataik, habár csak részben is, fönnyel maradtak, így legalább a történelem számára maradt meg az emlékük.

A véletlen uly akarta, hogy a következő korszak vezető magyar és erdélyi ornithologusainak, **HERMAN OTTO**-nak és **CSATÓ JÁNOS**-nak jusson az a földat, hogy emléküket és hátrahagyott kézirataikat átmensisék az új korszakba. **HERMAN OTTO** volt tudvalevőleg az, aki szerencsés kézzel fólkutatta, szívós akarattal kiadatta és érvényre juttatta **PETÉNYI** nagyértékű irodalmi hagyatékát, mig **ZÉYK** iratait az erdélyi ornithologusok vezére **CSATÓ JÁNOS** őrizte meg az utókor számára. Hogyan jutott a kéziratokhoz és **ZÉYK** életrajzi adataihoz, azt az alábbiakban maga mondja el abban a bevezetésben, amelyet **ZÉYK** legértékesebb madártani kéziratának a készülő kiadásához írt. **CSATÓ**-nak ez a jó szándéka azonban nem járt sikkerrel — a balsors még másodszor is meghiusította az értékes kézirat megjelenését.

Még talán az is hozzátartozik **ZÉYK** tragikumához, hogy annyi viszontagságon átmennet irodalmi hagyatéka, melyet ünnepi iratnak szántam az *Aquila XXV.* jubileumi kiadásába, csak most láthat napvilágot, amikor Erdélynek magyar építette kultúráját ujból pusztulással és kisajátítással fenyegeti ugyanaz az oláhság, amely 1848-ban tönkretette élete munkáját, fölguyította Nagyenyedet, a magyar kultúrának ezt az ősi fészkét, elüzte őt eredményes tudományos és oktató működésének szinteréről, földön-futóvá tette és tulkorán bekövetkezett halálát is okozta. **ZÉYK** sorsa mintegy szimbolizálja a magyarság évszázados zizifuszi küzdelmét Erdély kultúrája érdekében, amelyet konok következetességgel mindig ujból és ujból megakaszt és elgáncsol hol a tatár, hol a török, majd meg az oláh dulás.

Mikor „*Régi hires erdélyi madárgyűjtemények*” című tanulmányomhoz (*Aquila XXIII.* 1916. p. 163.) adatokat gyűjtöttem, akkor bukkantam rá **ZÉYK** MÍKLÓS-nak a Magyar Királyi Madártani Intézetben levő irodalmi hagyatékára, melynek nagy tudományos becsét azonnal föl kellett ismernem. Akkoriban még könnyebben lehetett volna kiadni a kéziratot, de nem volt sajtó alá rendezve. **CSATÓ** kézirata csak félén volt készen, részben esak német nyelven. Ezenkívül **CSATÓ** igen jelentős kihagyásokkal, a rendszer, a magyar elnevezések, a lokális elterjedési viszonyok és majdnem az összes oekológiai és ethológiai elemek mellőzésével adta volna ki a munkát s ezért elhatároztam, hogy ujból sajtó alá rendezem azt, teljesen az eredeti szövegben, hogy ilymódon méltóan képviselhesse azt a korszakot, amelynek egyik büszkesége lett volna, ha megjelenhetett volna.

A **CSATÓ** által közölt életrajzi és irodalomtörténeti adatok is hézagosak voltak, így elhatároztam, hogy ebben az irányban is tovább kutatok. Első sorban fölkértem Dr. **SZILÁDY ZOLTÁN** barátomat, **ZÉYK**-nek utódját a nagyenyedi kollégium természetrajzi tanszékén, hogy a kollégium levél-tárában esetleg meglevő vagy szájhagyományban élő adatok megszerzésében segítségemre legyen. Kaptam is tőle nemesak érdekes adatokat, hanem **ZÉYK**-nek egy fiatalkori **BARABÁS** mestertől való arcképének fényképét is.

Még ujabb adatokat is helyezett kilátásba, közlök ZEYK-nek egy öregkorú igen jó és kedves arcképét is, melyekre a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban bukkant rá, sőt azzal is biztatott, hogy apósa megirja ZEYK életrajzát, de mindebben megakadályozta az oláh megszéllás, a mely elől SZILÁDY is Magyarországba menekült, éppen ugy, mint 1848-ban ZEYK MIKLÓS az oláh fölkelés elől.

Másodsorban, minthogy ZEYK a berlini egyetemet is látogatta, SCHALOW HERMAN-hoz, a kiváló ornithologushoz, intéztünk mindenkorú jó barátjához fordultam adatokért, főleg azért, mert igen valószínűnek látszott, hogy ZEYK berlini tartózkodása alkalmával szerezte madártani és muzeológiai tudását. Kimerítő és becses adatai alább következnek. Itt még csak azt a kellemes kötelességet teljesitem, hogy ugy SZILÁDY-nak mint SCHALOW-nak hálás köszönetet mondjak eredményes fáradozásukért, amelyet az elfeledett tudós apotheozisa érdekében kifejtettek.

CSATÓ JÁNOS valószinüleg a „Zeitschrift für die gesammte Ornithologie” című folyóiratba szánta a kéziratot, de ennek a folyóiratnak a megszűnése következetében már nem jelenhetett meg, azután pedig jelenleg már ki nem puhataltható okok akadályozták meg a kiadást. A bevezetés mely csak németül volt meg, magyar fordításban a következő :

„Alsófehér és Hunyad vármegyék madárvilágára, vonatkozó, a Zeitschrift für die gesammte Ornithologie II. 1885. évf. 392—522. lapjain megjelent tanulmányomban már említettem, hogy ZEYK MIKLÓS n a g y e n y e d i tanár Erdély egyik legkorábbi és legkiválóbb ornithologusa volt. Minthogy azonban madártani megfigyeléseit nem adhatta közre, velem együtt mások is azon a véleményen voltak, hogy kéziratai elkallódtak. Nagy és örömteljes volt tehát a meglepetésem, amikor mélyen tisztelt özvegye kitüntetett azzal, hogy rendelkezésemre bocsátotta férjének szeretettel őrzött természetrajzi vonatkozású kéziratait. Az iratok között volt két nagyobb madártani munka, amelyek közül az egyik a madárvonulást tárgyalta, a másik pedig Erdély madaraira vonatkozó jegyzeteket tartalmazott.

Utóbbi munkában vannak tulkorán elhunyt első erdélyi madártani kutatóknak a legnagyobb gondossággal és lelkiismeretességgel gyűjtött adatai, amelyek azért is rendkívül érdekesek a honi madártan szempontjából, mert abból a korból valók, amely a madárvilág számára még sokkal kedvezőbb viszonyokat nyújtott, mint a jelen kor.

Abban az időben Erdélybe még nem vonult be a góz korszaka s a folyton terjedő földmivelés még nem irtotta ki az utolsó bokrot a mezőkről s a fakereskedelem még nem szállította le erdeinket a kereskedelemi tárgyává.

Hány gyönyörű, árnyas folyómenti ligetünk adott azóta helyet az ekének! Hány szálerdönket irtotta ki a fejsze! Hány apró tócsánk, amelyben akkoriban még élénk madárélet vidította fel a természetkedvelőt,

lett azóta kiszáritva! Véget értek a keselyük és más hatalmas ragadozómadarak közös lakomái, amióta az elhullott marhát azonnal el kell földelni!

Ahol néhány századdal ezelőtt az őserdők sűrűjében a bölény oltotta szomját a kristálytiszta hegyi patakban, ott most vasuti vonatok viszik súlyos terhüket, vagy műútakon élenk forgalmat bonyolitanak le s széles és termékeny folyóvölgyeinkben ez még sokkal inkább van így.

A madárvilág alkalmas fészkelő és tartózkodási helyei közül jelenleg már nagyon sok elpusztult és mindenki által elmulik az az állapot, amelyben **ZÉYK MIKLÓS** figyelte meg madárvilágunkat s üzte kedvenc tudományunkat. Mindez elmult és többé nem is tér vissza.

Azt hiszem ennél fogva, hogy a hazai madártan érdekében cselekszem. amidőn a rendelkezésemre bocsátott adatokat közreadom.

Mielőtt azonban rátérnék magának a munkának a közlésére, előre-bocsátok még néhány adatot a szerző életrajzáról.

**ZÉYK MIKLÓS** 1810-ben született Bécsben, ahol édesatyja **ZÉYK JÁNOS** udvari tanácsos volt. A gimnáziumot és a felsőbb osztályokat Nagyenyeden végezte s miután Marosvásárhelyen a jogot hallgatta, tudományos képzettségének kibövitése céljából két évig a bécsi és három évig a berlini egyetemet látogatta. 1838-ban választották meg Nagyenyeden a természetrájz tanárává s ezt a választást ő csak a tudomány iránt való szeretetből s azzal a nemes elhatározással vállalta el, hogy a természettudományoknak minél több hivet és mivelőt nevel.

1842-ben megnöött. Meghalt 1854-ben Nagyenyeden."

Bármilyen becsek az itt közölt életrajzi adatok **ZÉYK MIKLÓS** életéről és működéséről, mégse lehet elhallgatni, hogy azok nagyon hiányosak. Hiszen még azt se mondják meg, hogy ki volt **ZÉYK** mestere, ki oltotta belé a természettudományok iránt való szeretetet, kinek a hatása alatt lett ornithologus. Hiába keresünk azonban életrajzi adatokat az idevágó irodalomban. **SZINNYEI JÓZSEF** Magyar írók élete és munkái című nagy műve **ZÉYK**-nek még csak a nevét sem ismeri. Említ ugyan egy idősebb **ZÉYK MIKLÓS** nagyenyedi tanárt, akinek írásai **ENYED** pusztulása alkalmával szintén elvesztek, de az nem azonos a mi **ZÉYK**-ünkkel.

A kortársak is bár dicsérőleg emlegetik mindenütt **ZÉYK MIKLÓS** nevét, életrajzi adatokat nem nyújtanak. **PETÉNYI** a következő szavakkal emlékezik meg róla. „Erdély állattani tekintetben” című munkájában. (A magyar orvosok és természettudományosok Pécsen tartott VI. nagygyűlésének munkálatai 1846. p. 383.): „Méltán tündöklik az erdélyi madárbuvárok elején **ZÉYK MIKLÓS** is, nagyenyedi tanár, kinek az erdélyi ornithologia több honi ritkaságok fölfedezését már is köszöni, de majd még bizonytal többeket fog köszönni”. **HANÁK JÁNOS** „Az állattan története és irodalma

Magyarországon" című 1849. megjelent munkájának 180 lapján is csak a következőket írja róla: „ifj. ZEYK MIKLÓS nagyenyedi tanár alapos készültséggel és ernyedetlen buzgalommal vizsgálja Erdély állatait és szaporítja a collégium állatgyűjteményét.“

Ezután közel 50 esztendeig hiába keressük nevét az irodalomban. 1885-ben jelenik meg Csató munkája Alsófehér és Hunyad vármegyék madárvilágáról a Zeitschrift für die gesammte Ornithologie II. kötetében s itt a 395 lapon ZEYK-ról is esik szó, mint aki STETTER-rel egyidőben alapított gazdag madártani gyűjteményt. Enyeden s hogy nemesak nagytudományú férfiu volt, hanem kiváló megfigyelő is, aki azonban megfigyeléseit nem közölhette. Csató itt ugylátszik csak visszaemlékezéseit vetette papirra, akkoriban még nem került hozzá ZEYK irodalmi hagyatéka, de már négy évvel későbben az Orvos- és Természettudományi Értesítő 1889. évi kötetének 39—56 lapjain Dr. ENTZ GÉZA kiadja a Csató kezéhez került irodalmi hagyatékból „A madarak költözése" című értekezést.

Ettől fogva most már állandóan, kisebb-nagyobb időközökben találkozunk ZEYK nevével a madártani szakirodalomban. Ornithologiai naplóiból HERMAN OTTO közölt egyes adatokat „A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig" című 1895-ben megjelent művében. Ugyanitt a 77 lapon rövid kivonatát adja a madarak költözése című értekezésének, de életrajzi adatok nélkül. Az Aquila IV. 1897. évi kötetében (p. 164—169) ujból szóba kerül ZEYK hagyatéka és némileg működése is; ezuttal a hagyatékában talált Dr. KNÖPFLER VILMOS-féle gyűjtemény jegyzéke lett kiadva.

Részletesebb adatokat tartalmaz Dr. SZILÁDY ZOLTÁN székfoglalója „Bethlen kollégiuma és a természettudományok" (Nagyenyed 1904.), de itt főleg a kiváló tanárt és paedagogust ismerteti. ZEYK-ról szóló tudásunk fogyatékosságát tán legjobban jellemzi az ugynevezett „Faunkatalogus", melyet a Természettudományi Társulat megbizásából irtam a Magyarország ezer éves fennállásának emlékére kiadott gyűjteményes mű számára, befejeztem 1914-ben, megjelent 1917-ben. Ebben PETÉNYI mellett, mint korának egyetlen számonkötevő ornithologusát csak STETTER-t nevezem meg.

Az Aquila 1916. évi kötetében „Régi hires erdélyi madárgyűjtemények" című munkámban p. 166 már részletesebben, de még mindig igen hézagosan ismertetem működését s csak az Aquila 1918. évi kötetében az említett Faunkatalogus német fordításában (p. 41—42) tudtam ZEYK életét részletesen ismertetni és működését méltatni.

Dr. SZILÁDY ZOLTÁN, SCHALOW HERMAN és a fent fölisorolt irodalni források mellett most már csak a legautentikusabb forrás van hátra, t. i. saját féljegyzései, amelyekből még néhány adatot ki lehet tallózni. Ezen

följegyzései alapján bizonyosra kell vennünk, hogy madártani tudását és tán hajlandóságát is Berlinból hozta magával. A bécsei egyetemen ugyan **HYRTL** József-nek a növendéke volt, akitől anatomicai praeparátumok elkészítését sajátította el, de a madárpraeparálást a „berlini módszer” szerint végezte, ellentétben a többi hazai gyűjtővel, akik szerinte a bécsei vagy francia módszer szerint dolgoztak.

**ZÉYK**-nek ez a följegyzése határozottan megkülönbözteti őt a többi erdélyi gyűjtőtől és ornithologustól, akik valamennyien közvetlenül **STETTER**-től\*), illetőleg ennek a közvetítésével **PETÉNYI**-től kapták meg az első ösztökést a madártan mivelésére és tőle tanulták meg a madártömést. Arzén szappan készítésére szolgáló receptje azonban ugyanaz volt, amelyet **PETÉNYI** is használt s az ő utasítása alapján **HERMAN KÁROLY**, **HERMAN OTTO** édesatyja, amiint ezt **ZÉYK** receptjére **HERMAN OTTO** sajátkezüleg rávezette. Ez a recept a következő:

„Végé: 1. Finomul megtört egérkövet (Arsenische Säure) vizzel	
annyira nyirkítva, hogy pora ne terjedjen a töréskor 4 latot	
2. Késsel faricskált orvosi szappanyt	4 „
3. Oltatlan meszet (kaustischer Kalk)	1 „
4. Lugsót (Pottasche)	3 „

Ezeket egy Reibschaléban kámfosor spirituszt csepegtetve belé, dörzsölés által elegyitsed ugy egybe, hogy sűrű tejfelkinézésű tésztává váljon.

Tedd üveg- vagy porcellánedénybe. Jegyezd: Becsaur egérköves szappanya kitöltendő állatok praeserválására használandó az én felelősségemre. Zeyk Miklós tanár.“

Alatta **HERMAN OTTO** sajátkezü írásával „*Ez Petényi és apám receptje is.*“

A mi **ZÉYK** följegyzései alapján csak valószinünek látszott, hogy t. i. Berlinból hozta magával madártani tudását és madártömési készségét, az **SCHALOW** levélbeli értesítésének adatai szerint egészen bizonyosra vehető. Tanító mestere nem lehetett más mint **LICHENSTEIN** M. H. KÁROLY, aki **ZÉYK** diáksága idején a berlini egyetemen a természetrájz tanára volt. **LICHENSTEIN**-ről följegyezték, hogy igen nagy hatással volt növendékeire különösen azért, mert lebilincselő és tanulságos elméleti előadásai alkalmával mindenkor szemléltette és bemutatta a megfelelő természetrájzi objektumokat, a bemutatott tárgyakat diákjaival meghatározta és ilyen irányban gyakorlati tanfolyamokat is tartott. Növendékeivel meglátogatta az állatkertet — melyet az ő kezdeményezésére alapítattak — a menettségi és tisztán gyakorlati irányú kirándulásokat is tett velük, mindenütt oktatva őket és megismertetve velük az állatokat. **LICHENSTEIN** főleg ornithologus volt s így csak természetes, hogy növendékeit is föleg

\*) Lásd **Stetter**: Adatok Erdély ornithologiájához. A magyar orvosok és természettudósok Kolozsvárott tartott V. nagygyűlésének munkálatai 1845. p. 141 és 159.

a madártanban oktatta. Ezenkívül LICHENSTEIN volt a berlini zoologiai muzeum igazgatója s éppen ő alatta dolgozott ott abban Rammelsberg preparátor, aki a HOFFMANN által föltalált u. n. berlini preparálási módszernek a tökéletesítője volt. Azt hiszem, nem szorul bizonyításra, hogy ZEYK LICHENSTEIN-től nyerte természetrájzi és főleg ornithologai elméleti és gyakorlati tudását s hogy a berlini zoologiai muzeumban tanult meg a berlini módszer szerint preparálni.

SCHALOW megemlíti még azt is, hogy ZEYK a berlini egyetemen valószínüleg együtt jár CABANIS-szal, a XIX. század legnagyobb német ornithologusával. Ez tényleg nagyon valószínü, különösen ha meggondoljuk, hogy CABANIS is az 1835—39 években járt a berlini egyetemen, tehát 3 évig együtt lehetett ZEYK-kel. Alig hihető, hogy két fiatal ember — ZEYK akkor 25 éves volt, CABANIS 20 — akik közösen lelkesedtek a madártanért ne találtak volna egymásra. ZEYK írásaiban azonban ennek semmi nyomát se találjuk, éppen így CABANIS-nál sem.

ZEYK saját féljegyzései és SZILÁDY barátom szóbeli közlése alapján életrajzi adatait még a következőkkel lehet kiegészíteni. 1848. november 8-án az oláh dulás következtében elhagyta Nagyenyedet. Ö maga is fegyvert fogott s fegyveres diákjait vezette a bánsághunyadi csatában, amelyben diákjai közül többen el is estek, ami az érzékeny lelkü tudóst egész életére beteggé tette. Állítólag itt szerezte korai halála esiráit. A szerencsétlen kimenetelű csata után Magyarországon Tiszaroffon telepedett meg, mint menekült. Innen 1850. november 8-án Miskolra költözött és csak 1851. április 25-én tért vissza Roffra. 1851. május 27-iki és június 3-iki féljegyzései szerint visszatért Enyedre. Augusztus 7-én átköltözött a Nagyenyed közelében fekvő Diódra. Jegyzeteiben ezután nincs többé nyoma annak, hogy tartózkodási helyét megváltoztatta volna, de azért biztosra kell venni, hogy állandó lakhelye mégis Nagyenyed volt. Régi és új diákjai itt is felkeresték, bár rendes előadásokat a kollégiumban többé nem tartott.

Iratai szerint a szabadságharc után tanári működésének az volt az akadálya, hogy a megszokott gazdag gyűjtemény hiányzott. Többször hozzákezdtet a tanításhoz, de a hiányok miatt kedvét vesztve, tanári fizetését sem vette föl és tanítás helyett lakásán foglalkoztatta az érdeklődőbb ifjakat és itt kezdett újra praeparálgatni a Bethlen-utcai régi tanári házban. Tervezetet is nyújtott be az intézetnek a teendőkről és reformokról, de ez már nem valósulhatott meg.

Halálának pontos napja nem ismeretes, de 1854. március havában történt. Utolsó madártani jegyzete 1854. január 5-én kelt, utolsó meteorológiai féljegyzése ennek az esztendőnek február havára vonatkozik.

Erdélyből menekültéről és további utjáról ornithologai naplójába a következőket írta: „Eddig terjed naplóm e villangós évben. Ez időtől

fogva a hadi készületek és utóbb a háboruzások minden munkásságomat és időmet igénybe vették. November 8-án elhagyva N.-Enyedet a táborral jöttem B.-Hungarodig. Innen 19-én indultam N.-Várad felé s 25-én érkeztem Roffra. Decembernek 10 első napját Pesten töltöttem. Mindezalatt csak az uteon s a Pesti Muzeumban szerezhettem néhány tudományos adatot. A Magyarországra vonatkozó tapasztalataimat külön naplóban jegyeztem fel. Leendévalaha alkalmam ezen Erdélyi naplót folytatnom, Isten tudja! Én nem hiszem. Enyed nincs. Azon tömérdek kincs, melyet egy évtizeden keresztül a Muzeumba gyűjtögettem, papirosaimnak legnagyobb részével hamuvá lett.“

Ezt az idézetet főleg azért tartottam szükségesnek, mert bizonyos tümaiszpontokat tartalmaz arra vonatkozólag, mikor irta ZEYK ezt a munkáját. minden jel arra vall, hogy magyarországi tartózkodása alatt. Emellett szól elsősorban ZEYK fenti kijelentése, hogy irásainak legnagyobb része megsemmisült. De vannak közvetlen bizonyítékok is. Igy az *Anas purpureo-viridis* leírásánál szóról-szóra a következőket mondja: „Ezen récze, valamint rajza és leírása, melyet mielőtt kitöltöttem volna, róla készítettem, Enyeden elpusztultak. Ezért csak emlékezetemből irhatom itt le.“ Természetes dolog, hogy az „itt“ nem vonatkozhatott egy-szerűen Tiszaroffra, de hogy mégis ott kellett azt megírnia, azt egész világosan mutatja kéziratnak a *Strix noctua*-ra vonatkozó része. A kézirat véges-végig állandóan ugyanazzal a tintával ugyanazzal az egyöntetű írással van irva. Láthatólag egyfolytában megszakítás nélkül készült a kézirat s így a későbbi betoldásokat élesen meg lehet különböztetni az eredeti irástól. A *kuvik*ról már most azt írja, hogy Erdélyben ritka, ellenben az Alföldön a Tisza mentén gyakori. A mikor tehát ezt leírja, akkor már részben ismerte új tartózkodási helyének, Tiszaroffnak madártani viszonyait. Most jön aztán a pótlás, mely szerint Erdélybe való visszatérése után a *kuvik* sokkal gyakoribb volt, mint annak előtte. Ezt a megfigyelést mindenjárt 1851 augusztus 19-én és 21-én tette — ornithologiai naplójának tanusága szerint — tehát azonnal a visszatelepülése után való első hetekben s így kétségtelen, hogy kéziratának ezt a részét készen magával hozta. Kéziratának és ornithologiai naplójának tüzetesebb összehasonlítása minden egyes fölmerülő esetben azt eredményezi, hogy kéziratát Tiszaroffon írta s a legnagyobb valószínűség szerint 1849 szeptember második fele után kezdte meg. Ezt közvetlenül bizonyítja a *Muscicapa parva*-ra vonatkozó leírás, mely szinte szószerint egyezik ornithologiai naplójának idevágó és 1849 szeptember második felében kelt részletével és ugyanazt a rajzot is tartalmazza, amely a kis légykapó farkatartását szemlélteti. Kétségtelen, hogy kéziratának ez a része a fenti dátum után készült. A készülés hozzávetőleges időpontjára nézve tehát két határértékünk van, egyszer 1849 szeptember, másrészt 1851 augusztus.

Ezt az időközt aztán némileg megrövidíti és jobb megközelítését engedi ZEYK-nek 1850 január 23-án kelt GÁSPÁR JÁNOS-nak Pestre címzett levele — az egyetlen ZEYK levél, amelyről tudomásom van s amelyet a PETÉNYI levelezése között találtam meg. Valószínüleg a címzett adta át PETÉNYI-nek az abban foglalt kérések foganatosítása céljából ZEYK-nek ez a levele a következőképpen hangzik :

„Édes Gáspár Úr! Utolsó kérésem nyomán arra szólítom fel, hogy legyen szives nekem a következendő könyveket megszerezni, *nehány hetekre*. Pontosan vissza fogok minden küldeni. Die Wirbelthiere Europas von G. KEYSERLINK und BLASIUS. A Magyar Természetvizsgálók 1844-ben Kolosvárt tartott nagygyűléseknek munkálatai. Vollständiges Handbuch der Naturgeschichte der Vögel Europas von L. GLOGER. Ha ezen könyvek nem volnának megkaphatók néhány hétre is, azon esetben arra kérnéim, hogy jegyezze ki azokból számomra legalább a következő adatokat, vagy ha ideje nem volna, jegyeztesse ki valaki által. A Természetvizsgálók Munkálataiból a STETTER által közrebecsített lajstromát az Erdélyi Madaraknak, de *csak a neveket* jegyezze le. GLOGER-ból minden, ami mondatik énekéről a következendő *Sylvia* fajoknak: *Sylvia palustris* B., *S. arundinacea* LATH., *S. fluvialis* WOLF., *S. phragmitis* BECHST., *S. cariceti* NAUM., *S. hortensis*, *S. cinerea*, *S. prasinopyga*, *S. trochilus*.“

(Ezután következik 2 *Totanus* faj s a *Limosa* hosszu leírása meg-  
határozás végett).

„Még több hasonló nemű kéréseim is volnának, de ezuttal nem akartam többekkel alkalmatlankodni. Szeretném, miután több mint egy éve hogy itt lakom, ezen vidéket természettudományi tekintetben leirni, bárha töredékesen is s így a haza ösmeretét bár egy lépésecskével előbb mozdítni, de minden könyvek és tudományos eszközöktől megfosztatva, az utolsó időkben még lőfegyveremtől is, alig tudok haladni. A Pesti Muzeum, Természetvizsgáló Társulat, ha önérdékét és kitüzött célját érti, uly vállalatomat pártolni fogja. Ezeket is azért irom, hogy ez alkalommal puhatolja ki, hogy mennyi segítségre számolhatok. Ha lesz pártolásom, akkor majd több kéréseimet is fogom közölni.“

„**VAJDA** urat azon kérjük, hogy látogasson meg időről-időre leveleivel, hogy tudhassunk mi is valamit a világ dolgairól, mert ha a tudományt üzni bajos itt, még bajosabb tudni valamit arról, mi a helység határain tul történik.“

Tehát 1850. elején foglalkozott azzal a gondolattal, hogy leirja Tiszaroff vidékét természettudományi tekintetben. Azonban kétségtelen, hogy nemcsak ez lehetett a szándéka, mert hiszen Tiszaroff madárvilágának ismertetése céljából mi szüksége lett volna STETTER munkájára Erdély madarairól? Ezen az alapon a munka készülésének éve minden valószínűség szerint az 1850-iki esztendő volt, és pedig annak első fele,

a mire rávilágít az a tény, hogy 1850. áprilisában már igen jól ismerti a *Sylvia communis*-t, holott a kézirat szerint a szabadban még összetéveszti más *Sylvia*-fajokkal.

A fentközölt levél alapján még egy érdekes kérdés kinálkozik tisztázásra s ez **ZÉYK**-nek viszonya **PETÉNYI**-hez. A madártani napló fentidézett nézete szerint **ZÉYK** Erdélyből menekült után 10 napig Pesten tartózkodott s ekkor megnézte a Muzeumot is, de később is föl fölrändult Pestre, így biztosan találkozott **PETÉNYI**-vel. Kétségtelennek tartom, hogy a kettőjük között lefolyt beszélgetésből tudta meg **ZÉYK** az *Aquila clanga* fajnak **PETÉNYI** és **NAUMANN** által megállapított magyarországi előfordulását, mert hiszen ennek az irodalomban nyoma nincsen. Hogyan történetet mégis, hogy hazánknak e két akkoriban mindenkép vezető ornithologusa között nem fejlődött bensőbb összeköttetés vagy barátság? Hiszen **PETÉNYI** annak idején mindenivel összeköttetésben volt, mindenkit buzdított és segített, aki a magyar madártan szolgálatára csak félíg-meddig is alkalmASNak látszott. Még csak nem is leveleztek egymással. Mindenesetre föltünnő és a tudomány szempontjából is fölötte sajnálatos, hogy ez a két első igazi ornithologusunk, akik egyforma hozzáértéssel és lángoló buzgalommal mivelték Magyarországon a madártant és általában a természettudományokat s akik sajnos még abban is hasonlitanak egymáshoz, hogy életük virágjában, életük művének befejezése és munkájuk közreadása előtt ragadta el őket a korai halál a magyar madártan pótolhatatlan kárára, nem tudtak egymás között szorosabb kapcsolatot és együttműköést létesíteni. Mi volt az oka, nem tudjuk, semmiféle adatunk nincsen a kérdés tisztázására.

A napvilágra került életrajzi adatok, de főleg az irodalmi hagyatékában, nevezetesen ornithologiai és gyűjtemény naplóiban található adatok alapján most már elég plasztikusan áll előttünk **ZÉYK MIKLÓS** nemes céloktól áthatott munkás élete. A bécsi és berlini egyetemekről hazahívott fiatal 28 éves tanár a régi nagyhirü enyedi főiskolán, amelyben ő is tanult, átveszi a természetrájzi tanszéket. Természetesen nagyfokú elmaradottságot tapasztal különösen a természetrájzi oktatás terén és kitüzi magának a célt, hogy mindenek változtat. Fiatalos lelkesedéssel és ambicióval fog hozzá a nagy munkához, hogy külföldön szerzett készsültségét és tapasztalatait idehaza a magyar természettudományok fejlesztése érdekében gyümölesztese és azok számára minél több s lelkesebb tanítványt neveljen.

Megkezdte a kollégiumnak 1796-ban megnyilt és elég tekintélyes anyaggal rendelkező de elavult és rendezetlen gyűjteményének\*) rendezését és kibővítését s ebben oly buzgalommal és sikerkel járt el, hogy

\*) DR. SZILÁDY Z. BÉTHLEN kollégiuma és a természettudományok 1904. p. 19.

1848-ban már igazán nagyszabású s csak Nemzeti Muzeuméval összehasonlitható értékű gyűjteményt szerzett, melyet „*Régi hires erdélyi madárgyűjtemények*“ című közleményben (Aquila XXIII. 1916. p. 166. részletesen ismertettem. Ezzel egyidejűleg kisebb tankönyveket ir a természettudományok minden ágából tanitványai számára, melyek kéziratosan forogtak közkézen. Ezek közül ránk maradtak a növénytanra, emlősökre, közettanra és kristallografiára vonatkozók. Ezek mellett megkezdi madártani, meteorológiai és phytophaneológiai jegyzeteit, szóval gyűjti az anyagot Erdély természetről viszonyainak ismertetéséhez. Ő volt az első, aki rendszeresen figyelte és jegyezte a madárvonulási jelenségeket és pedig már az 1840-es évek elejétől kezdve és *párhuzamosan a meteorológiai jelenségekkel*. Meteorológiai naplójában errenzéve a következő érdekes bevezetés található:

„Ezen időjárási észrevételeknek célja az, hogy a madarak délire költözésének, visszajövetelének és néha történni szokott, utazás közbeni messzi eltévedésének jelenései az idő járásával egybehasonlittassanak. Ezért is thermometernek és barometernek állásai ninesenek ide feljegyezve, mint a célra nézve szükség feletti aprólékoságok. Szükség lett volna a szeleknek irányára és erejére, de széliránymutató és szélerőmérőknek birtokában nem lévén, csak nagyjában jegyeztem föl a szeleket is, ugy amint azoknak irányát és sebességét, a fellegek és a füst mozgásából ki lehetett venni.“

Ebben a sokalaku és eredményes működésében éri el az 1848-iki esztendőt, majd az oláh dulást, mely megsemmisítette munkájának legértékesebb eredményeit, öt magát pedig földönfutóvá teszi. Magyarországi tartózkodása idején érlelődik meg az addig folytonos munkához szokott férfiúban az az elhatározás, hogy megirja Erdély madaraira vonatkozó tapasztalatait s minthogy erre vonatkozólag megfelelő gyűjtemény állott rendelkezésére, melyet annak elpusztítása után is emlékezethűl és megfelelő jegyzetek alapján jól ismert s minthogy egyuttal ismerte kortársainak Dr. KNÖPFLER-nek, STETTER VILMOS-nak és BUDA ELEK-nek gyűjteményeit, ezt a munkáját el is végezhette, bár annak megjelenését már meg nem érhette.

Ugyanakkor, valószínűleg már ennek a munkájának a megírása közbeni, gondolt arra, hogy új lakhelyének, a Tiszamenténnek természetről viszonyait is tanulmányozza és ismerteti, minthogy azok lényegesen eltértek az erdélyiek től, különösen a vizimadarak sokasága által, de ezt a tervt már nem tudta végrehajtani. Hiányzott a lőfegyver, amellyel gyűjteményt szerezhetett volna s hiányzott az irodalom, amellyel a szükséges meghatározásokat eszközölnihez volna, de hiányzott egyéb irodalmi tevékenységéhez is a megfelelő irodalom, ugy hogy itt csak a madártani naplóit vezette.

Irodalmi munkásságát Erdélybe való visszatelepülése után folytatta. Kimutathatólag ebből az időből származik a madarak költözéséről s valószínűleg a hazai kártékony állatokról szóló kézirata. Mindezekből semmi se jelent meg, bizonyára azoknak a nyomasztó viszonyoknak a hatása alatt, melyek szabadságharcunk vérbefojtása után uralkodtak hazánkban. Talán betegsége is megakadályozta abban, hogy munkáit kiadhassa. Kéziratait azonban özvegye megörizte, átadta Csató-nak, akinek a révén a M. Kir. Madártani Intézetbe jutottak, hogy végre mégis megmenthessék érdemes szerzőjük nevét a feledéstől s végteré mégis csak elfoglalhassa az őt megillető helyet a magyar természettudományi irodalomban. PETÉNYI mellett ZEYK MIKLÓS volt az akkori legképzettebb magyar ornithologus. Ha nem is ér föl teljesen PETÉNYI nagyságához, ha szaktudásban nem is egyenrangú vele, de éppen ilyen lelkes apostola volt a magyar madártannak s általában a természettudományoknak mint nagy kortársa.

Hátra van még irodalmi hagyatéka legértékesebb részének, amely Erdély madárvilágát tárgyalja, rövid ismertetése és jellemzése. Ez a kézirat minden jel szerint a maga egészében maradt ránk s a cím, valamint a bevezetés hijjával teljesen készen volt. A kézirat áltanulmányozása után azonnal tisztában voltam vele, hogy a madártani irodalomnak egyik gyöngye, hogy értékre megközelíti PETÉNYI irodalmi hagyatékát. A mű tiszta képet nyújt Erdély madárvilágának akkori állapotáról s az erdélyi madártani kutatás színvonaláról s hivatva lett volna arra, hogy megvesse a későbbi fejlődés alapjait. Szerzője avatott szakember, mert az egyes fajok előfordulásának megállapítását lehetőleg csakis gyűjteményekben meglévő példányokra alapítja. Egész munkájában mindenütt az önmagát állandóan bírálható és ellenőrző szigorú szakember áll előttünk. Elve: „inkább keveset, de biztosat irni, mint sok kéteset megzavarni a tudományt és megnehezíteni az utána következő buvárok munkáját“. Munkájában ennek az elvnek szigorú érvényesülését láthatjuk. Nem igyekszik azon, hogy minnél több fajt mutason ki Erdélyből s így nem is találjuk nála a *Cypselus melba*, *Monticola solitaria*, *Lagopus*, *Columba livia* stb. stb. kétes fajokat, amelyek annyira ártanak a régebbi madártani munkák hitelének, de találunk ezzel szemben nála oly megállapításokat, amelyeket csak jó félszázaddal későbben fedezett föl újból a tudomány. Igy ő már tudta azt, hogy Erdélyben a két fülemlé faj közül a *philomela* a gyakoribb, pontosan vázolta a *Lyrurus tetrix* előfordulási viszonyait, úgy ahogyan azokat később Csató János tisztázta s pl. a *Syrinium uralense* faunisztikáját csak 1907-ben tudtam azzal a precizitással jellemezni, amelyet az ő munkájában találunk. Kézirata esupa eredeti pontos megfigyelést és igen kevés kivétellel az akkori gyűjtemények (STETTER, BUDA ELEK, DR. KNÖPFLER és saját nagyenyedi

gyűjteménye) példányai által hitelesített adatot tartalmaz. Első sorban ez az eredetisége és megbizhatósága emeli a kortársai fölé s munkáját értékesebbnek kell minősíteni akár **STETTER**, akár **BIELTZ** idevágó munkáinál, dacára annak, hogy ő jóval kevesebb fajt mutat ki Erdélyből, mint azok.

Ami a szóbanforgó kéziratot az utókor számára különösen értékessé teszi, az az a körülmény, hogy **ZEYK** elsősorban faunisztikus volt. Nem meghatározó könyvet akart irni, hanem elsősorban a fajok előfordulására s kisebb részben azok oekológiai viszonyaira terjeszkedett ki. Igaz, hogy ha a munka a maga idejében meg tudott volna jelenni, akkor éppen hibája lett volna ez a körülmény, mert akkoriban jó használható meghatározó könyvre lett volna inkább szükség, de jelenleg már sokkal nagyobb értékük a faunisztikai adatok. Hiszen a fajok meghatározó bélyegeinek leírását, továbbá az oekológiai és ethológiai viszonyok kutatását a jelen korban is meg lehet csinálni, erről még nem készünk le, de ma már nem lehet megállapítani azt, hogy régebben hol fordultak elő és mekkora mennyiségben lakták hazánkat. Áll ez különösen azokra a fajokra, amelyek az azóta gyökeresen megváltozott viszonyok következtében pusztulásnak indultak. A hajdani faunisztikai viszonyokat csakis az egykorú adatok és megbizható megfigyelők főjegyzéseiből ismerhetjük s minél régebbi időkre vonatkoznak azok, annál becsesebbek. **ZEYK** kézirata az idevágó adatok valóságos kincsesbányája s bár alig hét évtizedes multra vonatkoznak, mégis **PETÉNYI**-éi mellett a legkorábbi rendszeres megfigyeléseket tartalmazzák s ezért a magyar madártan legértékesebb emlékei és ereklyei közé tartoznak.

Minden egyes fajnak az ismertetését a faunisztikai jellemzéssel kezdi meg. Tömören néhány szóval elmondja, hogy gyakori vagy ritka, költöző vagy átvonuló, téli vendég vagy rendkívüli jelenség-é, melyik évszakban hogyan viselkedik, ugy az előfordulást, mint a vonulást illetőleg, melyek a jellegzetes előfordulási tájékaí stb. Idevágó megállapításai rendkívül pontosak, mert tisztára saját megfigyelésein alapulnak s nagyjában a mai állapotokat is visszatükröztetik. A faunisztikai viszonyok mellett igen jól ismerte a vonulási viszonyokat is és azokat minden egyes fajnál tömören néhány szóval, de rendkívül szabatosan tárgyalja. Igy pl. már igen jól tudja, hogy nagyon kevés az ahszolut állandó madár. Legtöbb madarunk költözik, vagy télire legalább is alacsonyabban fekvő vidékeket keres föl. Különösen a fiatal példányok szoktak eltávozni s helyüket északról érkező fajtársaik foglalják el.

A faunisztikai és phaenológiai viszonyok mellett a fészekelésre vonatkozókat is tárgyalja. Azután következnek egyes oekológiai, esetleg ethológiai megfigyelések, továbbá a táplálkozásra vonatkozó adatok, javarést az elejtett példányok begy- és gyomortartalom vizsgálatai alapján. Stilusa

mindenütt tömör, világos és nagyon kifejező, úgy hogy néhány szóval is teljesen határozott képet szokott adni valamely faj faunisztikai és egyéb viszonyairól. Feljegyzései alapján szinte fölelevenedik előttünk az 1848. előtti Erdély madártani arculatja: a dögön gyülekező *keselyűcsapatok*, a *sasfajok* gyakorisága, az apró *ragadozók* sokasága, a szőlők, gyümölcsösök. kertek változatos és gazdag madárélete, a völgyekben, berkekben, havasalji erdőkben gyülekező apró *madárvilág*, a tavakon és a folyók mentén lejátszódó *vizimadár*élet, a szálerdők és havasok, végül a kopasz havas madárvilága, valamennyi az öt jellemző keretben, évszakok szerint is pompásan beállítva, mely fajok mikor vonulnak, mikor mily idéken bolyongnak, hol fészkelnek stb. stb.

A fölsoroltakon kívül még egy igen értékes elem van ebben a kéziratban: a *pompás magyar madárnevek*\*, ezek jó részükben ma is érvényben vannak.

Az elmondottak **ZÉYK MIKLÓS**-nak ezt a kiadatlan kéziratát külföldi viszonylatban is kora színvonalán álló szakmunkának mutatják be s ezért nem is volt nyugtom addig, amig állandó betegeskedésem dacára és saját megkezdtet és félben levő munkáim rovására is sajtó alá nem rendeztem azt. Hangsulyozni kívánom, hogy minden változtatás nélkül, teljesen az eredeti nyelvezetben rendeztem sajtó alá s éppen csak azokat a fajokat hagytam el, amelyeknek csak pusztán a nevük volt meg a kéziratban.

Az Erdély madarait tárgyaló (jelen) kézirat közreadásával **ZÉYK MIKLÓS** madártani vonatkozású irodalmi hagyatékából már csak madártani naplói maradnának kiadatlanul. Először jelent meg a madarak költözéséről szóló értekezése az Orvos Természettudományi Értesítő XIV. 1889. II. Természettud. Szak XI. kötet 39—56. lapjain, mely az első idevágó, kora színvonalán álló s alapvető magyar munka. Madártani naplóinak egyes adatai **HERMAN OTTÓ** „A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig” című művében jelentek meg. Az *Aquila* IV. 1897. évf. 164—169. lapjain jelent meg a hagyatékában talált **DT. KNÖPFLER**-féle madárgyűjtemény jegyzéke és „Régi hires erdélyi madárgyűjtemények” című tanulmányomban (*Aquila* XXIII. 1916. p. 163. etc.) közöltem a n a g y e n y e d i kollégiumban megvolt gyűjteményének jegyzékét és eredeti gyűjtemény-naplóit. Attól tartok, hogy ha most az Erdély madárvilágát tárgyaló kézirattal egyidejűleg nem közölném az eredeti ornithológiai naplókat is, akkor már alig van rá kilátás, hogy azok valaha is a nyilvánosság elő kerüljenek. Pedig **ZÉYK MIKLÓS** ornithológiai működésének minél tökéletesebb jellemzése s a bennük foglalt történeti és tudományos becseléssel bíró adatok értékesít-

\* ) Számos helyen a népies elnevezések hiányzanak, ellenben a madarak költözése című, már megjelent kéziratában megvannak. Ilyen esetekben az utóbbi kéziratból pótoltam a népies elnevezéseket, de ezeket az eredeti kéziratban levőktől \*)-gal külön-böztettem meg.

hetése céljából mindenképpen érdemesek a közreadásra, dacára annak, hogy anyaguk egy része már megjelent. **HERMAN OTTÓ** föntidézett művében azonban csak a tavaszi vonulásra vonatkozó adatok vannak felvéve s ezek is helyenként korrekturára és kiegészítésre szorulnak, mert az adatok kiírását nem előzte meg a kéziratok tüzetesebb áttanulmányozása, minek következtében több faj kiírása téves. Nem jelentek meg azonban az őszi vonulási és faunisztikai adatok, pedig utóbbiak között igen becsesek azok, amelyek a Tiszamentére és a bihari Sárrétre vonatkoznak. Habár **ZEYK**-nek ezen a naplóin nagyon is meglátszik, hogy ő Erdélyben szerezte madártani tapasztalatait, amelyek ennél fogva az apró madárvilágra vonatkozólag, sokkal gazdagabbak és pontosabbak voltak, mint a vizimadárvilágra vonatkozók s habár fegyver hiján nem is tudta utóbbiakra vonatkozó tudását a kellő mértékben tökéletesíteni, ezek a naplói mégis kiváló történeti becsesel birnak s mint a *legrégibb ilyenmű magyar feljegyzések* is teljes mértékben megérdelik a közreadást.

Miután választanom kellett a közlés alakját illetőleg, úgy határoztam, hogy nem fogom feldolgozni az anyagot, mert hiszen az erdélyi adatokat **ZEYK** ugyis feldolgozta, hanem a naplókat azon eredetiben adom közre, ahogyan azokat **ZEYK** maga írta. Azért választottam ezt a formát, mert így közvetlen betekintést nyerünk **ZEYK** megfigyelési módszerébe és mindenkinél lehetővé teszi a kritikát. Látható ezekből a naplókból, hogy **ZEYK** mint uttörő, nemesak a szigoruan vett vonulási jelenségeket jegyezte fel, hanem az összes ornithologai tünményeket, akár phaenologiára, akár faunisztikára vonatkoztak azok, mert hiszen ő neki magának kellett azt megállapítani, hogy mely fajok költözök (vonulók), melyek bolyongnak (kóborlók), melyek a téli vendégek melyek állandók s melyek a rendkívüli jelenségek. Naplóból is világosan és határozottan bontakozik ki **ZEYK** egyénisége, a gondos és lelkiismeretes megfigyelő, aki csak azt írja meg, amit pontosan tud, vagy amiről legalább is meg van győződve, hogy pontosan tudja, aki nem hallgatja el kételyeit, jegyzeteket csinál ott, ahol tudása fogyatékos s mindezzel lehetővé teszi azt, hogy a kétes fajokat még utólagosan is biztosan meg lehet határozni.

**ZEYK MIKLÓS** hátrahagyott kézirati anyagának madártani része jelen közleménnyel teljesen közre lesz adva, kivéve a madárrajzokat, amelyek Enyeden vannak; az egyéb vonatkozásukat alább még felsorolom, hogy az érdekelt tudományszakok tudomást vehessenek róluk és a magyar kultura emlékeiként megfelelően értékesíthessék. **ZEYK** kézirati anyaga a következőkből áll:

## I. Ornithologai rész.

1. *Erdély madárvilága* közölve jelen közlemény keretében.
2. *Ornithologai naplók* " " " "
- 2/a *Madárképek*.
3. *A nagyenyedi kollégium 1849. előtti gyűjteményére vonatkozó különfélé jegyzetek* az állattan minden köréből. A madártani vonatkozásuakat felhasználtam „Régi hires erdélyi madárgyűjtemények” című közleményben *Aquila* XXIII. 1916. p. 163.
4. *Ornithologai gyűjtemény-lajstromok* a n a g y e n y e d i kollégium irattárában.
5. *A madarak költözése*. Megjelent: Orvos Természettud. Értesítő XIV. 1889. II. Term. Tud. Szak. XI. p. 39—56.
6. *Dr. Knöpfler Vilmos erdélyi madárgyűjteménye 1848. május 22-én*. Megjelent: *Aquila* IV. 1897. p. 164—169.

## II. Egyebek.

7. *A hazai kártékony állatokról*.
8. *Az ember életét veszélyeztető állatokról*.
9. *Orvosi alkalmaztatással bíró állatokról*.
10. *A hazai emlősállatok rövid leirása*. (Nem ZEYK kezeirása, valószínűleg tankönyv célját szolgáló jegyzet az ifjúság számára).\*
  - 10/a *Leírása az erdélyi vadon élő emlős állatoknak*. Készítette tanítványai számára ZEYK MIKLÓS nagyenyedi tanár 1842-ben. Tö m ö s v á r i példánya, de ZEYK kezeirása. DR. SZÜTS ANDOR ajándéka a M. K. Madártani Intézetnek.
11. *A növények kihajtása és virágzása*, több füzet.
12. *Vegyes növénytani jegyzetek*.
- 13—15. *Herpetologai ichthyologiai és rovartani naplók*.
16. *Időjárási füzetek* 1843. novembertől kezdve.
17. *Nevelésünk ügyében* (röpirat).
18. *Ásványtan* (tankönyv-jegyzet az ifjúság számára).
19. *Kristallographia* " " " "
20. *Növénytan* " " " "
21. *Lélektan vázlat*.
22. *Gyermek lélektani megfigyelések*.

A 2/a, valamint a 17—22. számu kéziratok DR. SZILÁDY ZOLTÁN birtokában vannak N a g y e n y e d e n.

# Erdély madarai.

## RAGADOZÓK.

### DÖGEVŐK.

#### CATHARTES ILL.

##### 1. CATHARTES PERCNOPTERUS (*Neophron percnopterus* L.)

HOLLÓ KESELYÜ, DÖGKESELY, TÖRÖK KESELYÜ.

Ritka. 1823-ik nyárban Hunyad vármegyében láttam egy kiszinezett példányt. Ez oly vigyázó volt, hogy nem lehetett elejteni. Alig ült egyhuzamban ő perczet a dögön s megint körülnézte magát. 1847 szeptember közepén mutatta magát kettő Enyeden egy dögön. Ezek is kiszinezettek voltak, de nem oly félénkek, mint a fentebbi. Hihetőleg csakis az év melegebb részében vetődnek el hozzáink. Többször Erdélyben e fajt nem tapasztaltam s még a felhözött esetek közül is a másodikról nem kezeskedhetek, mert azt segédem után irom, ki e fajt csak rajzokból és leírásokból ösmerte, bárha leírása szerint nagyon valószínű, hogy nem tévedett.

### VULTUR.

##### 2. VULTUR FULVUS (*Gyps fulvus* HABLIZL.)

FAKÓ VAGY FEHÉRNYAKU KESELYÜ.

Nem ritka. Télben sohasem láttam, de az évnek meleg részében gyakori jelenés, valahol csak dög van. Legtöbbször mutatkozik a Mezőségen, de a nagyobb völgyekben is láthatni. Néha 15—20-ból álló, sőt néha nagyobb csapatokban is jelenik meg a dögöknél. Valódi tanyája az Erdélyt környező nagy havasok, melyek közül a Radnai havasokban láttam legtöbbet. NAUMANN kapott itt utaztában egy fészekből kivett fiókát a Mehádiai havasokról. Hihetőleg minden nagyobb havasainkon fészkezik. Nehézsége 15 font, széle 8 és 9 láb között. Fakó színe de még inkább *hoszru fejér* nyaka távolról megkülönbözteti ezen fajt.

##### 3. VULTUR CINEREUS (*Vultur monachus* L.)

FEKETE KESELYÜ, KESELYFEJÜ SAS.

Nem ritka. Dögénél nem találtam oly nagy csapatokban, mint a fakót, de a havasokban jóval gyakrabban találkoztam ezen fajjal. Azt hiszeni, hogy ezen faj eleven állatok megfogására nagyobb képességgel bír, mint a másik. Hogy nálunk fészkeznék, biztos adatom nincs rá, ámbár nagyon hihető. Ezen faj télben is mutatkozik nálunk. A Tisza mentén télen által gyakori jelenés. Nyaka viszonyosan rövidebb, mint a fakónak, feje nagyobb, testben is nagyobbat mutat, ámbár nem nagyobb, mert nehézsége ennek

is 15 font körül jár. Gyakran találhatni ezen fajt udvarokon megszelidítve, hol két gazdát is kiél. Tudok bizonyos esetet rá, hogy nagyon teli éve magát néha bottal is agyon lehet verni.

**Jegyzés.** A szárny vége minden a két keselyű fajnál csaknem elcsapott, s mikor kering 1-ső rendű evezőtollai szerte állanak,\* a mint azt még az egyébaránt a keselyűkhöz sokban közelálló *F. albicillánál* sem tapasztaltam, annál kevésbé más sasoknál. Ez és a hosszú nyak távolról ismertető a keselyűt.

## ÖLÖK.

### GYPAËTOS.

#### 4. GYPAËTOS BARBATUS (*Gyppaëtus barbatus grandis* STORR.)

SASKESELYÜ, SZAKÁLLAS KESELYÜ.

Erdélyben sohasem láttam, ámbár nagyon hihető, hogy lakja hazánkat. **KÜSZTEL** GUIDÓ birja lábait és fejét egynek, mely a mehádai havasokban, tehát a HÁTSZEGVIDÉKI havasok szomszédságában lövetett. **BUDA ELEK** azt irja nekem, hogy a RETYEZÁT megett látott egyet s távcsővel megbizonyosodott, hogy nem tévedik a fajban. Kedvencz eledele a saskeselyünek a zerge, délisélbeli havasainkat nagy számmal lakja (évenként körülbelül 40—50 darab ejtetik el) juhok is nagy számmal legelnek tavasztól őszig a legmagasabb havasokon s gyakran hord el bárányokat a sas (hihetőleg ezen faj s tán a *F. fulvus*). A hegyi egér (Marmotta alpina) is gyakori havasainkban; egyszóval minden feltétele megvan létezhetésének.

## FALCO.

### SOLYMOK, SZÉLLELJÁDZÓK.

#### 5. FALCO CENCHRIS (*Cerchneis Naumannni* FLEISCH.)

SZÉLLELJÁDZÓ, KICSINY VERCSE, DÉLI VERCSE V. SZÉLLELJÁDZÓ.

Nyárban és télben nem láttam, csak költözökdéskor tavasszal. Kezemben csak kettő volt (egyik kiszinezett, másik ifiu) minden kettő ENYEDNÉL lövetett 1841-ben Martius utolsó hetében. Nem lehetetlen, hogy *F. rufipesek* közt többször is láttam, anélkül, hogy megbizonyosodhattam volna róla. Mondják, hogy HÁROMSZÉKEN 2 vercse faj fészkelnék, ha ez való, akkor az egyik ezen faj lehet.

#### 6. FALCO TINNUNCULUS (*Cerchneis tinnunculus* L.)

SZÉLLELJÁDZÓ, TORONYI VERCSE, VERCSE.

Mindenütt. Fészkezik jócska számmal tornyokra, sziklára, és berkekben nagy fákra. Martiusban és szeptemberben és októberben észrevehetőleg költözik, csakugyan télben is mindig lehet egyeseket látni, bár mekkora legyen is a hideg és hó. A fészkezés ideje alatt főleg, de máskor is nagyon veri a ragadozó madarakat és bagolyhoz is rendesen legelőbb

\*) A kéziratban a röpképről ZEYK-nek egy bár parányi és kezdetleges de egyébként igen találó tollrajza található.

jelenik meg. Fijai juliusban már ki vannak repítve, de szeptemberig néha tovább is együtt tart a család.

### 7. FALCO VESPERTINUS BSKE (*Cerchneis vespertinus* L.)

VERESLÁBÚ VERCSE, KÉK SZÉLLELJÁDZÓ.

Nyárban és télen nem tapasztaltam soha, csak tavasszal és összel költözökönök. Tavasszal rendesen átköltözökönök hazánkon és pedig nagy vagy erősen nagy csoportokban. Ilyenkor erdőszéleken, berkekben és a mezőkön gyakran megállapodik, főleg ha már jár a csere és a szentgyörgy bogár és késő östvig bogarászik. Tavaszi költözökönöké áprilisnak utolsó és májusnak első hetében van, leggyakrabban április 25. és 30. között találtam. Őszi költözését csak 1848-ban szeptember 20-án tapasztaltam. Ekkor mintegy 30-ig való csapat mutatta magát az Enyedi határon. A felbontottaknak gyomrában csupán szentgyörgy és cserebogarakat találtam. Hangja, melyet Magyarországon a Tisza mellett\*) ösmertem meg, hol jécska számmal fészkezik, leginkább hasonlít a *F. subbuteo*-nak hangjához s főleg, mikor ifjait kirepít, gyakran hallható. A fészkekből kivett fiaknak, melyeket a Tisza mellett láttam, lába világos sárga volt, színezetben alig voltak megkülönböztethetők az ifjú *subbuteo*-tól.

### VALÓDI SOLYMOK.

### 8. FALCO AESALON (*Falco aesalon* TUNST.)

PUJA SOLYOM.

Tavaszi és őszi költözéskor, mely rendetlenül történik, gyakran lát- hatni egyenként, alant és sebesen a mezők felett elsietni, vagy határ- köveken doroncsokon pihenni. Télen is tapasztaltam néha egyeseket, de nyárban sohasem láttam, ámubár BIELTZ azt állítja, hogy fészket lelte volna a szébeni havasaljban. Igen bajos lővésre keríteni futékonyssága miatt, különben nem nagyon félénk. Kiszinezetet nagyon ritkán lehet látni nálunk. Kezemben csak egy példány volt, mely 1841-ben tél vége felé lövetett Mocs-nál a Mezőségen; ifjú volt.

### 9. FALCO SUBBUTEO (*Falco subbuteo* L.)

MADARÁSZ V. KIS SOLYOM, PACSIRTA SOLYOM.

Nem ritka, szinte gyakorinak nevezhető. Télen észrevehetőleg kisebb számban mutatkozik, honnan azt következtethetni, hogy részint délebbre húzódik, anélkül azonban, hogy költözése kitüntő lenne. Tudtomra minden fán fészkezik, néha gyümölcsösekben, falvakhoz közel. Leggyakoribbnak találtam Hátszeg vidékén, Gáld és Diód körül. Nem félénk, az ifiak pedig augusztusban a balgatagságig bizodalmasak, befogatva is rendkívül könnyen szelidülnek. Hangja néha rendkívül hasonlít a *nyaktekeres*-éhez.

\*) Tiszaroff vidékén, a hová az oláh fölkelés elől elmenekült. Sch. J.

10. FALCO PEREGRINUS (*Falco peregrinus* TUNST.)

VÁNDOR SOLYOM, FOGJÁSZ SOLYOM.

Csak egyszer láttam tél vége felé két solymot Gáld és Tövis között, melyeket peregrinusnak tartottam. A BUDA ELEK, STETTER és KNÖPLER hazai gyűjteményeikben is hiányzott ezen faj. Hogy Háromszéken a Brassó vidékét nem lakja-e nagyobb számmal, nem tudom, de ha ezen minden solymokra nézve nagyon kedvező helyen nem honol, úgy Erdélyt bizonyosan nem lakja s még vándorlásában is nagyon ritkán érinti ezen bércez vidéket.

FALCO LANIARIUS (*Falco cherrug* GRAY.)

KERECSSEN SOLYOM.

A Brassói gymnasium gyűjteményében van egy nagy solym faj kitöltve, mely a vidéken lövetett, de magam nem láthatván, nem vagyok bizonyos laniarius-é vagy candicans. Ök az utolsónak tartják, én hajlandó vagyok ellenkező véleményt tüplálni. A többi hazai gyűjteményekben nem találtam egy nagy solymot is. A szabadban is csak egyszer láttam nagy solymot (1848-ban augusztus 26-án) a Tövisi mezön. *Falco pulumbarius* nagyságú volt és sebesen haladott végig a mezön. Háromszéken a Brassó vidékén ha meg nem található ezen faj, a többi Erdélyben bizonyosan rendkívüli ritkaság.

## FALCO CANDICANS.

Vadász solym, izlandi, északi solym, Fejéresű solym.

Lásd a *F. lanarius*ról mondottakat.

## SASOK.

11. FALCO HALYAÉTOS (*Pandion haliaetus* L.)

HALÁSZ SAS.

Ritka. Kezemben csak egy példány volt, mely a kercesedi tónál lövetett áprilisban 1843-ban. A nagyobb mezőségi tavaknál hihetőleg gyakrabban mutatkozik.

12. FALCO ALBICILLA (*Haliaetus albicilla* L.)

FEJÉRFARKU SAS, SÁRGA ORRU SAS, TENTERI SAS.

A leggyakoribb sasok közé tartozik Erdélyben. Fészkezve találtam Hunyad vármegyében a Bánpataki erdőben, Alsófejér v. megyében Csesztvén és a Kecskékő megett. Tapasztalatom szerint legnagyobb számmal mutatkozik Hunyad vármegyében, Radna környékén és Háromszéken. A Marost, Oltot s más nagyobb vizeket gyakran meglátogatja s örömmel műlát a folyók partjain és szigetein, de halászni nem láttam soha. Ellenben nyúlat vettet el tőle és dögnél is sokszor találtam. Azon pár, mely a Csesztelei erdőben fészkezik, majd minden

nap látható volt Enyedenél, szorgalmasan felkereste a városból kihányt dögöket s más állati hulladékot, melyeket a patak leszállított. minden sasok között ezt láttam leggyakrabban földre szállani. Egy, melyet fészekből vettettem ki s felnevelve 7 évig tartottam kalitkában, gyakran szóllott s csengő ugató hangja nagyon messze halszott. Távolról fejér farka és nagyon világos barna felső része könnyen ösmerhetővé teszi.

### 13. FALCO FULVUS (*Aquila chrysaëtos* L.)

KÖVI SAS, PARLAGI SAS, FEKETE SAS.

Nem ritka, főleg a havasokon és sziklás helyeken. **BUDA ELEK**, **STETTER**, **KNÖPFLER** s én is birtunk gyűjteményeinkben szép példányokat. Az enyém Toroczkó mellett lövetett a Rákosi határon, amidőn egy nyúlnak evésével foglalkoznék. A Kákovai köven rendesen fészkezik egy pár. Egyébaránt megjegyzendő, hogy a szabadban, főleg távolról rendkívül bajos ezen fajt megkülönböztetni egy nehány atyafias fajoktól, milyenek *F. imperialis*, a még problematicai *Aquila clanga* (**PETÉNYI** és **NAUMANN**) s még *Falco naevius* is, úgy hogy biztosan csak akkor fogjuk tudhatni az itt nevezett fajok viszonyos gyakoriságát, amidőn a hazai sasokból számos példányokat fogunk gyűjteményeinkben birni. Szárnya vége észrevehetőleg lekerekített s így butább, mint az ezután következő sasfajoknál, színe pedig távolról nézve csaknem fekete.

### 14. FALCO IMPERIALIS (*Aquila heliaca* SAVIGN.)

HAVASI, KIRÁLY-, BARNA SAS.

Eddigi tudomásom szerint nagyon ritka. **STETTER** talált egyet egy kapura szegezve Zaránban, **PETÉNYI** látott egy másit, de csak távolról, a Verestoronynál. A hazai gyűjteményekben, tudtomra, mindenütt hiányzott ezen faj. Csakugyan lásd a *F. fulvus*ról mondottakat.

### 15. FALCO NAEVIUS (*Aquila pomarina* BREHM.)

RÉCZESAS.

Nem nagyon ritka. **BUDA ELEK** és **KNÖPFLER** birtak egy egy példányt gyűjteményeikben, én is neveltem fel egy fiókát, melyet *F. naeviusnak* tartottam. Ez mindig nagyon felegyeneseedve szeretett állani, nem szólott gyakran és mind végig vad volt.

### 16. FALCO PENNATUS (*Hiraaëtus pennatus* Gm.)

PUJA SAS.

Ritka. **STETTER** lőtt egyet a Radnai havasokon, **BUDA ELEK** egy másit a Hátszegi hegyen. Hogy többször kézre került volna, nincs tudomásomra.

### 17. FALCO LEUCOPSIS (*Circaëtus gallicus* Gm.)

KIGYÓ SAS.

Nagyon ritka. **STETTER** lőtt egyet Hunyad megyében, többször tudtomra nem került kézre.

### A sasokról általánosan.

A sas Erdélyben igen gyakori jelenés. A havasokban mindenkor lehet többeket látni, keringve és bércek mentén vizsgálódva vagy szíklákon és oldalakon pihenve. A Toroczkói, Remetei, Kákovai s más hasonló szíklás helyeken hasonlólag. De a völgyekben sem hiányoznak, Martiusban és Októberben leggyakoribb jelenések mindenütt. Augusztusban is mindenkor láthatni sasokat a mezőkön, főleg mig a boglyák békére nem hor-datnak. De megkülönböztetni a fajokat a szabadban, az már nagyon bajos. *F. albicillát* megösmerteti fejér farka, a nőstény *F. fulvust* nagysága, a többieknel legfennebb a szárnyaknak szabása szolgálhat némi ösmeretet jelül. Annyi bizonyos, hogy a kicsiny fajok jóval gyakoribbak, mint a nagyok. Eleinte én azt hittem, hogy *F. naevius* a leggyakoribb, de az ujabb időkben kételni kezdettem rajta, mert többek kerültek előmbe, melyekre *F. naeviusnak* leírása ép oly kevésre illett, mint a többi apró sasfajoké, kivéve *A. clanga* név alatt PETÉNYI és NAUMANN által ujonnán felállított faját. Meg vagyok győzökve róla, hogy a hazai apróbb sasfajok koránt sincsenek még jól megkülönböztetve, legalább én sok példányoknál bizonytalan voltam, hogy mely fajnak tartson azokat. Ezért fennebb az egyes fajoknál csupán oly eseteket hoztam fel, melyeknél a determinálásban teljesen bizhattam. Jobb keveset biztosan tudni, mint sok meg nem alapított véleménynek igazság gyanánti felvétele és közrebecsítása által zavarni a tudományt s terhesíteni a későbbi vizsgálódóknak munkáját.

Jelenlegi véleményem szerint *Aquila pennata* és *A. clanga* (ha ezen faj megálland) leggyakoribbak a hazai apró sasfajok között. De ez csak vélemény, mert biztosan csak annyit tudok, amennyit fenn az egyes fajoknál megjegyeztem, ahol *A. clangát* is hallgatással mellőztem, mivel mint faj még nincsen megállapítva.

Egykor löttem kemény télben egy sasat egy farkasnak dögén, zömök termetű, de nem nagy sas volt. Zömökebb *naeviusnál*, kisebb *fulvusnál*, nagyobb *pennatusnál*.

### KARULYAK.

#### 18. FALCO PALUMBARIUS (*astur palumbarius* L.)

NAGY, GALAMBÁSZ KARULY.

Gyakori mindenütt. Fészkészés ideje alatt ritkán lehet látni, kivéve a hegyallyi nagy erdőket, ahol fészke van. Augusztusban már megjelennek, az ifiak szép tollazatban, egyes vének is a legrongyosabb tollazatban, a völgyekben. Szeptemberben s Októberben mindenkor jönnek le s telepednek meg a falvak körüli berkekben. Legnagyobb számmal azonban télben mutatkoznak, mikor az első hó lehull. Összel több ifiut mint vénet láthatni, télben alig emlékszem, hogy ifiut láttam volna; tán délebbre vonulnak. A völgyekből és falvak közeléből későre mennek vissza, tavaszszal, álló helyekre, rendesen Aprilis elejére.

#### 19. FALCO NISUS (*Accipiter nisus* L.)

KIS-VEREBÉSZ-, MADARÁSZ-KARULY.

Gyakori mindenütt. Nyárban csak a havasallyi erdőkben láthatni, hol jöcska száminál fészkzik. Ösz felé kezd leereszkedni, de későbbre, mint a nagy karuly, úgy hogy Októberig nagyon keveset láthatni a falvak körül, főleg himet, télben mindennap, ám bár akkor is kevesebb him kerül kézre, mint nőstény. Láttam egykor Kémenőn, hogy egy kis karuly, (hihetőleg

him, mert a *szarkánál* kisebb volt) nehány *szarkától* üldöztetve, rögtön megfordult, egyet megfogott s vele együtt a földre esve szerte tépte és részint megette. A többi szarkák, ahogy a veszedelmet észrevették, pillanatilag hallgatva eltüntek.

### KÁNYÁK.

#### 20. FALCO BUTEO (*Buteo communis* LESSON.)

##### EGERÉSZ KÁNYA.

Gyakori. Majd minden nagyobb erdőkben fészkezik, de nem nagy számmal. A bugjákon nyárban mindenütt láthatni. Őszi költözködése Septemberben, de főleg Októberben van, mikor 20—30-ból álló csapatokban is mutatkozik. Télben is mindig láthatni, ámbár nem nagy számmal. Tavaszi költözködése nem oly észrevehető. Az egeren kívül nagyon vadássza a prücsköket. Ilyenkor a földön leskelődik utánuk s futva vagy ugorva hajhássza ázokat.

#### 21. FALCO LAGOPUS (*Archibuteo lagopus* BRÜNN.)

##### NADRÁGOS- GATYÁS- FEJÉR KÁNYA.

Gyakori. Fészkezve sohasem találtam, nyárban nem is láttam. Ősszel későbben érkezik le, mint az egerész, de télen minden felé láthatni és pedig nagyobb számmal, mint az egerész kányát. A hogy a hó elmenjen, megint eltünik. Ez és az egerész kánya legörömestebb száraz magános vagy tetőző vékony ágakon nyugszik. Ritkán ugyan, de még is lehet néha a *F. lagopust* látni (és *buteot* is) repülés közben megállapodva olyanformán verni szárnyaival, mint a széljeljádzók. Mind ezt, mint *buteot* lőtem dögnél télen.

#### 22. FALCO APIVORUS (*Pernis apivorus* L.)

##### MÉHÉSZKÁNYA.

Ritka. Kezemben csak egy volt, mely Alsófejérben Diódon lövetett 1844 Septemberben. Azután egy pár évvel még láttam egyet ugyanott Októberben, ez is bizonyosan *F. apivorus* volt, a mint fejének nagy tollairól és feje tartásáról ösmerni lehetett. Még többször is láttam a fenn említett hónapokban s tavasszal Aprilisban s nyár elején kányákat, melyeket hajlandó voltam méhészkanýának tartani, annélkül, hogy meggyőződhettem volna véleményem igazságáról. Nézetem szerint gyakoribb lehet, mint eddigi biztos adataimból lenni láttatik. A hazai gyűjteményekben tudtomra mindenütt hiányzott. Hihetőleg fészkel nálunk. Gyakran repül minden szárnyverés nélkül, nyaka csigolyáját bélhúzva csörét előre (nem lefelé) nyújtva s szárnya hegét kevessé hátra szegve. Mikor nyugszik, rendesen a fa koronájának közepében valamely vastag ágra ül (mit a többi kányák nagy ritkán tesznek) s a legnagyobb sürűségbe rejtezik.

## HÉJJÁK.

23. FALCO MILVUS (*Milvus ictinus* SAVIGN.)

FECSKEFARKU HÉJJA, RÓSDAFARKU HÉJJA.

Gyakori. Fészkeznek a magasan fekvő nagy erdőkben (p. o. az Ajtoni s többi Feleki erdőben) de nem a Havasokban. Összel és tavasszal nagyon észrevehető költözése van s ilyenkor leggyakoribb t. i. Martius és Aprilis s September és Október hónapokban. Kemény és hóval gazdag télben nagyon ritka jelenés. Kevés ragadozó madár van, melyet oly bajos volna lövésre keríteni, mint ez. Kétszer találtam dögön.

24. FALCO ATER (*Milvus migrans* BODD.)

BARNA HÉJJA.

Nem ritka, de minden esetre ritkább, mint *F. milvus*. Fészkezéséről nem tudok bizonyost, ámbár hajlandó vagyok hinni, hogy *F. milvussal* fészkez ez is, mert néha láttam ezen fajt is nyáron a magas erdőkben. Összel és tavasszal, mikor *F. milvus* költözik, mindig lehet ezen fajt is látni kisebb számmal. Ez is nagyon vigyázó. Repülése nem oly szép és könnyű, mint *F. milvusé*. Sötét színű (nem kellemes rósda veres) és kevésbé kivágott farka távolról megkülönbözteti.

## ÖLYVEK.

25. FALCO RUFUS (*Circus aeruginosus* L.)

NÁDI ÖLYV, TÓI ÖLYV.

Nagyon gyakori, mindenütt, hol nádas tavak vannak s ha a hely kedvező, néha nagyon kicsiny terjedelmű tavaknál is megtelepedik. Összel Septemberben már elmenyen; tavasszal Aprilisban kerül vissza. Fiait julius végén rendesen kirepít, Augusztus elején minden esetre. Télben egyet sem láttam soha.

26. FALCO PYGARGUS (*Circus cyaneus* L.)

MEZEI ÖLYV, BAGOLY FEJŰ, FEJÉR ÖLYV.

Gyakori. Fészkezve nem találtam, ám bár kétségtelen, hogy jöseksa számmal fészkel mezeinken. Augustusban már bolyonganak az ifiak, Septemberben és Októberben még nagyobb számmal láthatni ifiakat és véneket. Tavasszal Martiusban legészrevehetőbb költözésök. Csakugyan télben is mindig lehet egyeseket látni, főleg véneket. A rigók s apró éneklő madarak nagyon félnek tőle.

27. FALCO PALLIDUS (*Circus macrourus* Gm.)

PETÉNYI SALAMON találta egyszer Erdélyben, ha a determinálásban valami csalódás nem volt.

28. FALCO CINERACEUS (*Circus pygargus* L.)

HOSSZU SZÁRNYU MEZEI ÖLYV.

Nem nagyon ritka. Hogy fészkelne Erdélyben nincs tudomásom felölle, nem is tartom hihetőnek. Nyárban Augustusban minden lehet kevés számmal ifiakat látni, néha Septemberben is. Kezemben csak kettő volt, egyik Aug. 16-án, másik 21-én lövetett Alsófejér megyében Diódon, minden kettő ifiu volt, alatt egyszinű semlyesárga. Kiszinezettet kétszer hiszem, hogy láttam, összel és tavasszal egyet, ám bár nem bizom magam-ban, hogy távolról biztosan megkülönböztessem ezen fajt *F. pygargus*-tól. **KNÖPFLER** és **BUDA ELEK** is birták ezen fajt gyűjteményeikben (tán ifiu példányokban). Gyomrában azon kettőnek, melyeket felbontottam, csupán egereket találtam.

Általános jegyzés a *Falco* nemükről.

**H**ideg télen leggyakrabban mutatkoznak: *F. lagopus*, *palumbarius*, *nitus*, *buteo*.

Valamivel ritkábban és részint kevesebb számmal: *F. pygargus*, *tinnunculus*, *sasok* és *solymok* (*F. albicilla* és *apró sasok*, a *solymok* közül *F. aesalon*, *subbuteo* és *peregrinus*.)

Nagyon ritkán: *F. milvus*.

A meleg évszakban kora tavaszról késő őszig leggyakoribb jelenések: *F. tinnunculus*, *subbuteo*, *rufus*, *pygargus*, *milvus*, *ater* és *sasok*. Ritkábban mutatkoznak: *F. palumbarius* és *nitus* (legalább alant a völgyekben) *F. buteo*, *cineraceus*, *apivorus*.

Ősszel és tavasszal csak költözéskor tapasztaltam ezeket: *F. cenchris*, *rufipes*, *halyaetus*.

Még kétséges, ha lakkák-e hazánkat: *F. candicans*, *leucocephalus*, *melanopterus*. Ezekről még azt sem tudom biztosan, legalább jelenleg, ha meglátogatják-é Erdélyt valaha.

A sasokról lásd fentebb az általános megjegyzést.

## STRIX.

## NAPPALI BAGJAK.

STRIX NIVEA THUNB. (*Nyctea nivea* THUNB.)

HÓBAGÓJ.

29. STRIX URALENSIS (*Syrnium uralense* PALL.)

URÁLI BAGÓJ.

Nem ritka, ő évek alatt 6 példány került kezemhez. **KNÖPFLER**, **BUDA ELEK** és **STETTER** is birtak több példányokat ezen fajból. Ezekben kívül még láttam néhányat, melyeket nem tudtam elejteni. Én ezen fajt October elejétől Aprilis végéig találtam minden, leggyakrabban Decemberben. A meleg évszakban pedig sohasem láttam, mégis hajlandó vagyok hinni, hogy nálunk fészkezik. A felbontottaknak gyomrában csupán egereket találtam nagy számmal. Egész nap egerésztek egy berekben s a mezőkön, annálkül, hogy a varjaktól üldözöttetek volna. Repülésük könnyű és biztos, sokban hasonló a *F. apivorus*-höz.

STRIX NISORIA (*Surnia ulula* L.)  
KARUJ BAGÓJ.

30. STRIX PYGMEA (*Glaucidium passerinum* L.)  
PUJA BAGÓJ,

Nem nagyon ritka, azonban igen bajosan föllelhető. **BUDA ELEK**, **STETTER**, **KNÖPFLER** és én is birtunk egyes példányokat gyűjteményeinkben, melyek Hunyad vármegyében és Zalatna környékén lövettek. Magam sohasem láthattam a szabadban ezen fajt, bármekkora gondot is fordítottam felkeresésére. Ugy lehet, hogy az Enyed környékét nem lakja. Hogy fészkezik-é nálunk, nincs rá semmi adatom, azt sem tudom, mely évszakban lövettek a fenn említett példányok. Különösen szép kis madárka.

ÉJJELI BAGJAK.

31. STRIX NOCTUA (*Athene noctua* Scop.)  
HALÁL BAGOLY.

Ritka. **BUDA ELEK** lövetett kettőt Hunyad vármegyében, melyek közül egyet kitöltve nekem küldött. **STETTER** is mondja, hogy egyszer találta volna ugyanott. Többször nem tudom, hogy tapasztalhatott volna. Magam sohase láttam a szabadban. A Tiszamentén s az egész Alföldön, a mint mondják, nagyon gyakori, de öntapasztalatom nincs róla.

1852 Febr. Érdekes jelenet, hogy azon faj, mely a mint fennebbi jegyzeteim mutatják ritkán mutatkozott Erdélyben, jelenleg nem oly ritka jelenés, és pedig éppen azon helyeken, hol régebben nem tapasztaltam, p. o. Enyeden, Diódon. Tán a honban történt dulásak által előállított sok romnak és lataitlan házaknak tulajdonithatni elszaporodását, vagy ide telepedését. A diódi (1851 aug. vége) gyakran megjelent nappal is, órákig ült a kéményen, a fedelen, néha repdesett is, kevessé volt vigyázó. A varjak nem ügyeltek rá, a szarkák egy párszor körülvették, de vigyázva közeledtek hozzá, ő pedig bátran nézett szemökbe, csak egyszer menekült előlük a hijuba. Az apró madarak gyakrabban esárogtak rá illő távolból, a fecskek (főleg *H. urbica*) nagyon verték, ezek értesítettek mindenkit, mikor a hijuból kibátorodott. Nagyon ives repülését szárnyainak ritmusos tercsege tételesen okozza. Hangja puuha, vagy chuuuhu, messze hangzó, ámbár szuszogó és siket némileg.

32. STRIX ALUCO (*Syrnium aluco* L.)  
CSUVIK BAGOLY.

Leggyakoribb bagójfaj Erdélyben. Nyárban ritkán mutatkozik, hihe töleg mivel a nagyobb erdőkbe vonul vissza, ősszel és télen nagyon gyakori. A szürke varietás nálunk ritkább, mint a rósdásbarna. Kemény télen istálokba, sőt házakba is bejő, különben mindenkit az erdőket és

nagyobb gyümöltsöket lakja, hol legörömebb uduba rejtezik nappalra s csak ennek nem létében sürü falomb közé. Augustus végén és Septemberben kezd legelőbb a falvakhoz levonulni, a mikor könnyen utánozható hangját gyakran halszatja, melyet „kuvit, kuvit, kuvit, vagy kuhit, kuhit, kuhit” szavakkal lehet legjobban kifejezni. Az utolsó tagot megnyújtja és hangban igen felemeli utolján pedig majd minden egy némileg röfögő szuszogó hangon végzi a sajátos énekét.

33. STRIX DASYPUS (*Aegolius Tengmalmi* G.M.)

LOMBOS LÁBU, POFOTYOS, MACSKAFEJÜ BAGOLY.

Ritka. BUDA ELEK, KNÖPFLER és én birtunk egy-egy példányt gyűjteményeinkben, melyek mind Nagyág és Csertés környékéről kerültek be télben. Többször tudtomra nem tapasztaltatott.

34. STRIX FLAMMEA (*Strix flammea guttata* BREHM.)

TORONYI BAGÓJ, GÖNGÖYÖS BAGOLY, SIVÓ V. SIVITÓ BAGOLY.

Gyakori. Főleg télben, mikor néha kézzel engedi magát megfogatni, ha nagy hó és kemény hideg miatt elkényszeredik. Találtam fészkezve tornyokban, bástyákban és ház hijjakon, de erdőben és udurban ritkán tapasztaltam. Hangját csak Augustusban hallottam, mikor fijait kirepítette. Láttam egy igen szép varietast, melynek egész alsó része hófejér és selyemfényű volt.

35. STRIX OTUS (*Asio otus* L.)

ERDEI FÜLES BAGÓJ.

Gyakori. Többször kaptam, Juliusban, fészkekből kivett ifiakat. Ugy látszik fészket nem nagyon rejti el. Leggyakoribb összel és télben. Nappal jöcskán lát s az üldöző szajkók ellen oly ügyesen védi néha magát, hogy azokat megszalasztja. Házakban és udurban soha sem találtam, hanem minden fákon szabadon, legfennebb a törökhöz simulva. Összel és télben a berkekben és gyümöltsökben tanyázik, nyárban a hegyallji nagy erdőkben, hol Martiusban igen gyakran lehet huhogó hangját hallani. Birtam kitöltve egy nagyon világos, csaknem fejéreslő példányt. Hogy hová rakja fészket, még nincs adatom rá. Télben néha 6—7-et is lehet ugyanazon fán látni.

36. STRIX BRACHYOTUS (*Asio accipitrinus* PALL.)

RÉTI, MEZEI FÜLES BAGÓJ.

Nem ritka. Csak összel és télben találtam ezen fajt, de ezen évszakban minden évben is mutatkozik. Mindig a földről repitettem fel, hol néha kicsiny társaságban is találtam. Rendesen sás, vagy fű vagy apró bokrok közt nyugszik. Fészkelése körül nincs semmi tapasztalásom, de hihetőnek tartom, hogy itt-amott fészkezik.

37. STRIX SCOPS (*Otus scops* L.)

KICSINY FÜLES BAGÓJ.

Ritka. 1841 Septemberben mutatta magát kettő egy szőlőben, melyek közül az egyik elevenen megfogatva kezemhez került. Többet soha sem láttam. BUDA ELEK birt egyet gyűjteményében, mely a Sztrigymenti erdőkben lövetett, a mint tudom, nyárban.

38. STRIX BUBO (*Bubo ignavus* FORST.)

NAGY FÜLES BAGÓJ.

Gyakori. A Havasi bérceket kivéve minden sziklás helyeken honol Erdélyben jócska számmal. Fészkekből kivett ifiak is gyakran kerülnek piaczra. Egyébaránt találtam nagy erdőkben is s hajlandó vagyok hinni, hogy fészkezik is ott, főleg a Maross-menti százados fákkal biró berkekben.

## Általános jegyzés a bagjokról.

Leggyakoribbak: *St. aluco, otus, uralensis.*Gyakoriak: *St. flammea, bubo, brachyotus.*Ritkák, vagy nagyon ritkák: *St. dasypus, pygmaea, scops, noctua.*Még nem találtam ezeket: *St. nivea, nisoria, barbata.*

## ÉNEKLŐK.

## LANIUS.

39. LANIUS EXCUBITOR (*Lanius excubitor* L.)

NAGY SZARKAKERGETŐ — GÉBICS.

Nem ritka. Berkekben s erdőszéleken fészkezik nem nagy számmal, uly, hogy nyárban a lakottabb helyeken (gyümöltsökben, szőlőkben stb.) alig láthatni. Összel Septemberben, néha Octoberben jelenik meg a közelebbről emlitett helyeken s ez időtől fogva tavaszig mindig láthatni egyeseket a szőlőkben, gyümöltsökben és berkekben. Télben minden csak egérnek és madárnak maradványait találtam gyomrában. Egyszer egy általam lött rigót, mig hozzá érkeztem, meg kezdett. Apró madarakat (*Fringilla montifringilla, Parus caudatus* stb.) többször fogott szemem láttára s felbojgatva csörében elvitte.

40. LANIUS MINOR (*Lanius minor* Gm.)

CSEREGŐ SZARKAKERGETŐ. \* FEKETEHOMLOKU SZARKAKERGETŐ.

Gyakori. Csak nyári madár, összel Septemberben már elhagy minket, tavasszal Aprilis közepe, sőt vége felé érkezik vissza. Legörömebb a falvakban benn, vagy azoknak környékében fekvő gyümöltsökben fészkezik. Többnyire alma, vagy szilvafán találtam fészket, néha jegenye nyárfán. Többféle madárhangokat jól utánoz.

**41. LANIUS COLLURIO (*Lanius collurio* L.)**  
**VERESHÁTU SZARKAKERGETŐ, TÖVISSZURÓ.**

Nagyon gyakori. Fészkét erdőszéleken, szőlőkben rendesen bokrokon helyezi, ritkábban a falvakhoz közel eső gyümöltsökben. Septemberben már elhagy minket s tavasszal csak Aprilis végén vagy Május első napjaiban érkezik vissza. Fészkét a legnagyobb sürűségekben egész jól el tudja rejteni. Több madarak énekét tudja utánozni, p. o. a *feeskéét*, a *mezei verébét*.

**LANIUS RUFICEPS (*Lanius senator* L.)**  
**VERESFEJŰ SZARKAKERGETŐ.**

**CORVUS.**

**42. CORVUS CORAX (*Corvus corax* L.)**  
**HOLLÓ.**

Nem ritka. Fészkét magasan fekvő erdőkbe, milyen p. o. a *Felek*, *Ajtoni* sat. helyezi, de a hegyallji erdőkben is fészkel. Juniusban, legfennebb Julius elején már kirepíti fíjait. Kemény télen kevesebb számmal mutatkozik, mint máskor, ilyenkor kevésbé is vigyázó, főleg az országos utakon. Szelideket láttam macskával küzdeni hús felett és többnyire győztesek voltak. A kár, melyet a vadakban teszen, nem lehet nagy.

**43. CORVUS CORNIX (*Corvus cornix* L.)**  
**SZÜRKE VARJU.**

Gyakori mindenütt. Az alsó völgyekből a havasokig, hol csak emberlakik, mindenütt jó számmal honol. Fészkét örömmestebb helyezi a falvakhoz közel eső gyümöltsökbe, mint berkekbe vagy erdőkbe. Hogy télen elköltöznek, nem hihető. Nyárban (Augustusban főleg, mikor toll változása is van) sok kárt tészen a buzában, mig a kalangyák és keresztek künnyállanak. Többeknek találtam gyomrát tiszta buzával telve. Összel a török buzát látogatja meg s a diót hordja el. A többi évszakokban nagyon hasznos szolgálatot teszen a gazdának. Sok egeret, csimaszt, bogarat, sáskát pusztít el. Szereti a folyók partján, főleg árvizek alkalmával, szedegetni csigát, kagylót s minden mit a viz hajt. Főleg fészkezési ideje alatt dühösen üldöz minden ragadozó madarat a sasig. Nagy szemtelenséggel ragadozza el majorokban a tyuk s ludfiakat. Első a dögön a szarkával.

A fekete fajtát (*Corvus corone* auct.) sohasem láttam Erdélyben, de igen egyet, melynél a feketesség mején sokkal messzebb terjedett le, mint rendesen szokott.

**44. CORVUS FRUGILEGUS (*Corvus frugilegus* L.)**  
**FEKETE — TELEKI — VETÉSI VARJU.**

Nagyon gyakori a Mezőségen s a tágasabb völgyekben, de a hegyallján már alig láthatni, a hegyek és havasok közt pedig sohase

mutatkozik. Octoberben és Martiusban észrevehető költözése van, de télben is lehet minden jocska számmal látni. Fészkét berkekben és benn a falvakban nagy fákra rakja, melyeken néha 5—6 s több fészket is lehet látni — 18 fészket is egy fán. Teszen némi kárt a török buzában, egyéb-aránt a leghasznosabb madár, nélküle aligha gazdáink tönkre nem jutnának.

**45. CORVUS MONEDULA (*Coloeus monedula spermologus* Vieill vagy *Coloeus monedula collaris* DRUMM.)**

CSÓKA.

Nagyon gyakori. Fészkezik berkekben, hol százados udvas fákra szeret leginkább, továbbá kösziklára a hegyek közt is és tornyokra s bástyákra. Összel és télben észrevehető költözöködése van, de szabálytalan, egyébaránt jocska számmal telel nálunk is. Az oeconomiát illetőleg közel oly szerepet visel, mint a vetési varju, ámbár nem oly mértékben hasznos. Östve szereti apróbb nagyobb seregekben darabig bolyongani, mig végre hálóhelyeire (ősberkekben) letelepedik.

**46. CORVUS PICA (*Pica rustica* L.)**

SZARKA.

Mindennapi, de számra alig  $\frac{1}{6}$  annyi lakja Erdélyt, mint csóka vagy vetési varju, mert csupán az emberi lakok körül tartózkodik, hol fészkét többnyire gyümöltsösökbe helyezi, ha csak lehet magas fákra. Télben, nyárban hejt marad s mégis van némi költözöködése, mely főleg összel tapasztalható, mikor Novemberben néha nagy csapatokban bolyong. Tán az éjszakból jönnek le az odavalók. Rendkívül sok kárt teszen a tojás és ifiu majorságban, a miért a madarak éppen uly felnek tőle, mint a ragadozó madaraktól s nemely éneklők hasonlólag üldözök is. Czélszerü volna mentől inkább megkevesíteni számát. A dögöt minden időben felkeresi.

**47. CORVUS GLANDARIUS (*Garrulus glandarius* L.)**

SZAJKÓ, MÁTYÁS.

Gyakori. Lakja a makkos erdőket, honnan csak nyár vége felé ereszkedik le a szőlökbe, gyümölcsösökbe. Itt tölti aztán az őszt, télben pedig minden felé bolyong. Költözöködése észrevehető s mégis minden nem csekély számmal telel nálunk, tán az éjszakból jövök váltják fel az innen eltávozottakat. Hóval gazdag és kemény télben szükséget lát, ilyenkor a török buza kasokat szorgalmasan meglátogatja s a legnagyobb szükségen a dögöt is felkeresi. Utánzó tehetsége ösmeretes. Az egerész kányának nyávogását, a szarkának csengését, a varju-nak károgását s egyszer a kecskegidának mekegését is igen jól hallottam tőle utánoztatni, mind ezeket a szabadban.

48. CORVUS CARYOCATACTES (*Nucifraga caryocatactes* L.)

## HAVASI SZAJKÓ.

Gyakori a havasokban, hol a fenyvesekben tanyázik. Összel valamivel lejebb ereszkedik s néha, de nagyon ritkán, megtörténik, hogy egyeseket távol a havasuktól is lehet látni, így p. o. Marosvásárhelyt és Csombordon emlékszem, hogy ejtettek el egyesek, ha emlékezetem nem csal, összel Octoberben.\*). Hangja, módja, repülése nagyon közel helyezi ezen fajt *C. glandariushoz*, innen a nép száján forgó neve: havasi szajkó. Sápogó hangját minden lépten hallhatni a havasokban. Nagyon szereti a fáknak legmagasb csucsára szállani, mint *Coracias garrula*.

## GRACULA.

49. GRACULA ROSEA (*Pastor roseus* L.)

## RÓSASZIN RIGÓ, RÓSASZIN SEREGÉLY. — PÁSZTÓR.

Ritka. Csupán nyárban vetődik néha bé keletről. Magam a szabadban soha sem láttam. Az Enyedi gyűjteményben volt két kiszinezett példány, még néhai BENKŐ FERENCZ szerzette volt Szeben vidékéről (lásd BENKŐ F. Parnassusi időtöltés), hol a mint látszik, legelőbb lehet fel lelni, mikor bé jö. Marosvásárhelynél is mondják, hogy löttek volna egy párt, néhány évek előtt, mikor a sáskák (*Gryllus migratorius*) benn jártak. STETTER is birt példányokat Szeben környékéről. Zeyk falván lövetett egy félk kiszinezett példány 1843. június 4-én. Magányosan jelent meg s egy kerítésről lövetett le.

## STURNUS.

50. STURNUS VULGARIS (*Sturnus vulgaris* L.)

## SEREGÉLY.

Nagyon gyakori mindenütt. Fészkel berkekben s a völgyekhez közel fekvő erdőkben fa uduba. Julius elején már egybesereglenek a kirepített ifiak s meglátogatják a gyümölcsösöket, hol az epert és nyári körtvélyt, valamint cseresznyét és meggyyet keresik fel legelőbb. Későbbre a kaszálokban és legelőkön lehet őket látni mind nagyobb és nagyobb csapatokban. Ilyenkor hálni mindenig a nádasokba mennek. Összel October végén, sőt néha November elején hagy el minket, tavasszal Martius elején, néha Februárius végén már itt van, s megtelpedik a berkekben s erdőkben fészkelő helyein, annélkül, hogy seregelne a mezőken. Szereti utánozni sárgarigónak fütyölését, a fecskeinek s verébnek csevegését s még más madarak hangját is, mit főleg kora tavasszal teszen. Az ornithologus vigyázzon, ne hogy rászedje.

\*.) Tán *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* lehetett? Sch. J.

## SAXICOLA.

SAXICOLA STAPAZINA (*Saxicola hispanica xanthomelacna* HEMPR. & EHRENB.)

A Sii \*) völgyben a Vulkánon tul láttunk egy kövike fajt, mely a mennyeire kiösmerhettük, egyik sem volt a három közönségesen ösmeretes fajok közül, de nem ejthetvén el nem bizonyosodhattunk meg melyik faj lett légyen.

51. SAXICOLA OENANTHE (*Saxicola oenanthe* L.)

SZÜRKEHÁTU — MARTI KÖVIKE.

Gyakori. Martos, omladványos kopár helyeken és sziklák tövénél, ugyszintén a havasokon is, hol p. o. a Retyezáton a kopasz havasban is találtam (feljül az erdőken, sőt a futó fenyőn is) Augustus elején. Tavasszal Aprilisnak első hetében érkezik meg s tudatja bus, de kellemes énekével itt létét. Ilyenkor épületeken s közfalakon is megtelopedik, futólag fatönkre is száll, néha benn a városokban. Augustusban már el is hagyják fészkelő helyeiket s családonként bolyongnak a szántásokon, néha a rakott utakon is. Septemberben buesut vesznek tőlünk. Összel többször láttam bokrok tetejére szállani. Fészkét kövek alatt találtam 5—6 kellemes világos zöld tojásokkal.

52. SAXICOLA RUBICOLA (*Pratincola rubicola* L.)

\* FEKETETORKU KÖVIKE.

Gyakori. Réten vagy mivelt földekre rugó erdőszéleken, szőlőkben, gyümölcsösökben s valahol mivelt földek közt apró bokrok vagy messze bényuló eleven kerítések vannak. Martius első hetében rendesen már itt van (Mart. 12-nél tovább nem marad ki soha), még azon esetben is, ha nagy hó borítja a földet. September végén vagy October első felében elutazik. Nyár végén gyakran láthatni légykapó módjára magas fák tetejéről legyek után repkedni. Tavasszal könnyű fogni a *fülemile* hálóval. Fészkét a földre, vagy közel a földhöz rakja s Április végén már tollasodó fiai vannak. Őszi bolyongásakor a török buzákban telepedik meg legnagyobb számmal. Joeska utánzó tehetséggel bír, melyet főleg tavasszal gyakorol.

53. SAXICOLA RUBETRA (*Pratincola rubetra* L.)

Gyakori, de esupán a völgyekben fekvő réteken és törökbúza földeken s így jóval kevesebb számmal lakja Erdélyt, mint *Saxicola rubicola*. Áprilisban érkezik meg, Szeptemberben elmenyen. Magas fákon sohasem láttam, hanem apró bokrokon, kórókon s törökbúzákon.

\*) Zsil.

## TURDUS.

## ERDEI RIGÓK.

54. TURDUS MUSICUS (*Turdus musicus* L.)

## ÉNEKLŐ RIGÓ, HÚROS MADÁR.

Leggyakoribb rigó faj Erdélyben. Martius első felében már itt van s megtölti énekelével az erdőket. Fészkezés ideje alatt a hegyallyi bükkös és tölgyes erdőket lakja. Juliusban már kezdenek, főleg az ifiak a szőlőkbe és gyümölcsösökbe levonulni. Szeptemberben kezdődik valódi költözésük, melynek dereka October 12-ike körül esik s ez időtől fogva egész Novemberig minden tele vannak a szőlők éneklő rigóval. Novemberben nagyon meggyérülnek, Decemberben már csak nagyon ritkán lehet még egyeseket látni. Összel bodzagyümölcsel és szőlővel táplálkozik mindenek felett. Decemberben fordult meg kezemen egy példány, melynek lábai élénk viaszszárgák voltak. Kivétel-e ez vagy ezen évszakban szabály? nem tudom. Testben legkisebb a hazai rigófajok közt.

55. TURDUS VISCIATORUS (*Turdus viscivorus* L.)

## LÉPRIGÓ.

Gyakori. Kevesebb számmal, mint az éneklő rigó, de mindenütt fészkezik, hol az, t. i. a hegyallyi bükkös- és tölgyesekben és a hegyek közé messzebb felterjed. Költözése nagyon észrevehető Martiusban és Novemberben, mely alkalommal, főleg tavasszal messze kijár a mezőkre. Az ilyenkor lőtt példányoknak gyomrában földi gelesztákat találtam. Összel Octoberig nem igen lehet a szőlőkben látni s ekkor is csak kevés számmal és futólag jelenik meg ott. Amelyek télen által nálunk maradnak (ezeknek száma pedig nem csekély) azok a nagy erdőkben bolyongnak, hol sok a lépfa (*Viscum album*) s örö mest vegyülnek *Turdus pilaris* közé. Tavasszal néha *Turdus torquatus* társaságában költöznek.

56. TURDUS PILARIS (*Turdus pilaris* L.)

## FENYŐ RIGÓ.

Nem ritka. Csak téli madár. Összel majd minden évben lehet egyeseket vagy családokat látni szőlőkben és bogyókkal gazdag berkekben s erdőkben, hol *Ligustrum vulgaris* bogyóját eszik. Nagyobb számmal csak némely években, főleg hóval gazdag és hideg télen alkalmával jelentkeznek és telelnek nálunk. 1841-ről 42-re jó számmal tanyáztak berkeinkben. 1847-ről 48-ra még nagyobb számmal, amikor Decemberben több százra menő seregekben bolyongtak, Januárban már kevesebbet lehetett látni, azután egyet sem. Egyik hangja nagyon hasonlit a Libuczéhoz. Mig a hó le nem hull, a mezőkre is kijár. 1852 Április 7-én 40—50-ből álló

csapatokban találtam ezen fajt a szőlőkben; énekeltek és eledel után jártak, nem láttattak sietni.

TURDUS ILIACUS (*Turdus iliacus* L.)

Nagyon ritka. Egy ideig azt hittem, hogy első éves ifiakat találtam éneklő rigók közt, de utóbb meggyőződtem, hogy tévedésben voltam és soha egy *Turdus iliacus* is kezemen meg nem fordult.\*)

57. TURDUS TORQUATUS (*Turdus torquatus alpestris* BREHM.)

ÖRVES- HAVASI RIGÓ.

Gyakori a havosokban mindenütt. Közép magasságú hágakon, hő egyes fenyőfák közt gyalogfenyő (*Juniperus communis*) tenyészik, legnagyobb számmal laknak, egyébaránt a kopasz havason is lehet őket látni bolyongva a legmagasból csucsokig fel. Tavasszal Martiusban érkeznek meg, mindenütt a bérceket és hegyesorokat követve. Összel nem tudom, mikor mennek el, mert őszi költözéseket sohasem tapasztaltam, csak annyit tudok, hogy télben egy se mutatkozik nálunk. Tavasszal az erdők melletti legelőket és réteket meglátogatják seregekben s *léprigók* társaságában földi gelesztákat szedegetnek. Éneke kellemes, hasonlit valamit az éneklő rigóéhoz, de azon kívül sok van benne, mi a *Sylvia turdina* énekére emlékeztet.

58. TURDUS MERULA (*Turdus merula* L.)

FEKETE RIGÓ.

Gyakori. Fészkezés ideje alatt leginkább szereti a patakok mellett fekvő bükköseket, főleg hol sürű bokrok közt egyes terepély fák állanak, Augusztusban az ifiak lejönnek a szőlőkbe és gyümölcsösökbe, hol egész szüret utánig minden nevekedő számmal mutatkoznak. Költözése (mivel nem szeret seregelní s alig lehet 15—20-ból álló csapatokat látni) sokkal kevésbé feltünő, mint a többi rigóké, nem is mennek el soha. Az itt telelők a berkekben tanyáznak s főleg *Ligustrum* bogyóval élnek; ezek többnyire vének.

KÖVI RIGÓK.

59. TURDUS SAXATILIS (*Monticola ssp.* L.)

KÖVI RIGÓ.

Nem ritka a sziklás és szakadásos helyeken. A havasokban is lehet kissember számmal látni, néhol a fenyveseken felyül is. Fészkezve találtam a Turi, Tordai, Töröczkói és Kákovai köveken. STETTER szerint fészkezik a Dévai Várhegyen. Május végén már kirepített fíjai vannak.

\*) Tehát akkor az a két példáuy, amely gyűjtemény jegyzéke szerint 1841 október 8-án Diódon lövetett volna, szintén nem *T. iliacus*. Aquila XXIII. 1916. p. 178.

## SYLVIA.

## VERES FARKUAK.

60. SYLVIA TITHYS (*Erithacus titys* L.)

KÖVI VERESFARKU. \* KÖVI RÓSDAFARKU.

Gyakori a sziklás helyeken. A havasokat kivéve mindenütt, hol *Turdus saxatilis* lakik. Martius utolsó vagy Április első napjaiban érkezik meg és Szeptemberben elmenyen. Költözése nagyon észrevehetetlenül történik, csak azon veszi észre magát az ember, hogy kedvelt kövei közt megtelepedett. összel pedig, hogy eltünt.

61. SYLVIA PHENICURUS (*Erithacus phoenicurus* L.)

KERTI VERESFARKU. \* KERTI RÓSDAFARKU.

Gyakori. Martius utolsó hetében, vagy Április első napjaiban megérkezik. A fészkezés ideje alatt berkekben és hegyallyi erdőkben láthatni csak, főleg patakok közelében. Augusztusban már bolyongva indulnak az ifiak s ez időtől fogva szőlökben, gyümölcsösökben s erdőszéleken mindenütt számosan mutatkoznak, egész novemberig, mely hónapnak első felében (ha az idő sanyaru, előbb is valamivel) el hagynak minket. Összel a veteményes kerteket is meglátogatják. A fülemile hálóval tavasszal könnyű fogni. Észrevehetőleg nagyobb számmal lakja Erdélyt, mint *Sylvia tithys*.

## FÖLDIEK.

62. SYLVIA RUBECULA (*Erithacus rubecula* L.)

VERESBEGY, RÓSDABEGY.

Gyakori majd mindenütt. Lakja nyárban a hegyallyi erdőket, a legnagyobbakat is, kevesebb számmal a berkeket, a havasokban nem emlékszem, hogy láttam volna. Tavasszal korán érkezik meg. Martius közepe után már itt van (20—23-dika között legnagyobb költözését tapasztaltam több években). Az ifiak Augusztus vége felé kezdenek lejönni a szőlökbe és gyümölcsösökbe, hol mind nagyobb és nagyobb számmal mutatkoznak egész Novemberig, amikor aztán, főleg ha az idő sanyaru, délebbre vonulnak. Szélid időben, November közepe tájatt is lehet még egyes véneket látni. Nagyon szereti, összel főleg, az eleven kerítéseket, békerek oszodott árkakat, sáncokat s általában a sürűséget, mely tekinthetben nagyon hasonlít az ökörszemhez (*Troglodites*) s a csalogányhoz (*Accentor modularis*).

63. SYLVIA CYANECULA (*Erithacus svecica cyanecula MEYER & WOLF.*)  
KÉKBEGY.

Ritkácska. Gyernek koromban néhányszor láttam összel gyümölcsökökben, de kezemben csak egy példány volt, mely Tóháton (fekszik a Mezőségen s náddal gazdag nagy tavai vannak) lövetett Martius 25-én 1845-ben. KRÖPFLER, STETTER és BUDA ELEK is bírtak egyes példányokat gyűjteményeikben, de azokat is sok utánnajárás mellett voltak képesek beszerezni.

64. SYLVIA LUSCINIA (*Erithacus luscinia* L.)  
FÜLEMILE

Gyakori, de észrevehetőleg kevesebb számmal lakja Erdélyt, mint a mindenkor alább következő faj. Inkább az erdőkben, mint a berkekben telepedik meg.

Ezen kellemes énekü madárkákból sajnáltam sokat meglöni, mire egyébaránt szükség lett volna, hogy megtudhassam minden: *S. luscinia* vagy *S. philomela* közül tettek-e tapasztalásaimat, a szabadban pedig nem tudtam mindenkor a két fajt egymástól megkülönböztetni, azért hogy bizonyost bizonytalannal ne vegyítsek egybe, együtt mondom el a két fajról életük módját illető tapasztalatimat.

Áprilisban érkeznek meg, mikor a cserjék már ki vannak zöldelve s a galagonya kezd virágzni. Megérkezésük nagyon észrevehetetlenül történik, csak azon veszi észre magát az ember, hogy álló helyeiket elfoglalták. Augusztusban kezdenek bolyongani, főleg az ifiak s Augusztusnak utolsó felében, valamint Szeptembernek első napjaiban gyümölcsökben, szőlőkben, veteményesekben mindenütt nagy számmal bolyonganak s költöznek. Ilyenkor a bodzagyümölcs fő eledelök.

65. SYLVIA PHILOMELA (*Erithacus philomela* BECHST.)  
FATTYU FÜLEMILE, CSATTOGÁNY.

Nagyon gyakori, gyakoribb *S. luscinianál*. Inkább a berkekben, mint hegyallyi erdőkben tanyázik. Ha közel észreveszi az embert, sajáságos sápogó hangjával adja tudtul társainak a veszélyt vagy jelenti ki csodálkozását, néha két-három lábnyira közeledve is közben az emberhez. Sanyaru időben találtam a szabadban dögölve, hasonló esetben néha szobámba is bejött.

66. SYLVIA ABIETINA\*) (*Phylloscopus collybita* VIEILL.)  
\* HAVASI KIS DALÁR.

Igen gyakori. Fészkezés ideje alatt legnagyobb számmal a havasokat

\*) A *Phylloscopus* genusnak nem adott magyar nevet, de a kéziratból világosan látható, hogy nem sorolja az előző „Földíck“ alá.

lakja, de a hegyallyi nagy erdőkben is jócska számmal található, gyümölcsösökben, berkekben ilyenkor nem lehet látni. Martius közepén, néha néhány nappal korábban is, már itt van s ez időtől fogva Április vége feléig, mikor álló helyeit elfoglalja, mindenütt lehet hallani csalóka hangját és egyszerű énekét. Augusztusban bolyongani kezdenek előbb az ifiak, azután a vének is, s költözésük November közepe feléig tart. Tavasszal, ha ide érkezte után hó hull s az idő meghűl s nagyon megszigorodik, szinte kézzel lehet fogni.

#### 67. SYLVIA SIBILATRIX (*Phylloscopus sibilator* BECHST.)

Gyakorieska. Április végén és Május elején érkezik meg. Fészkeltő helyül a hegyallyi nagy erdőket választja, hol Májusban és Juniusban mindenig lehet egyszerű csipegő énekét hallani. Szeret a legmagasb fák lombjai között bujkálni, hol alig képes az ember őt meglátni. Őszi költözése alig észrevehető.

#### 68. SYLVIA HIPOLAIS (*Hippolais icterina* VIEILL.)

Ritka, legalább eddigi tapasztalatom szerint. Csupán ősz bolyongásakor, Augusztus második felében tapasztaltam néha gyümölcsösökben s eleven kerítéseknel, mindenig 3—11 tagból álló családokat. Kezemben esak egy volt, melyet Diódon lőttünk augusztus közepén. DR. KNÖPFLER és STETTER is kevés számmal találták. Híres szép énekét sohasem volt alkalma a szabadban hallani.

#### NÁDIAK.

#### 69. SYLVIA TURDINA (*Acrocephalus arundinaceus* L.)

NÁDI RIGÓ.

Jócska gyakori mindenütt a Mezőségi tavak nádasaiban.

#### 70. SYLVIA ARUNDINACEA B. (*Acrocephalus streperus* VIEILL.)

Gyakori. A Mezőségi nádas tavaknál a kisebbeknél is, ha sürü a náderdő.

#### 71. SYLVIA PALUSTRIS (*Acrocephalus palustris* BECHST.)

Nagyon gyakori. A vizenyős helyekkel határos vetesek közt s az apróbb tavak füzesei és nádasai közt.

#### 72. SYLVIA CARICETI (*Acrocephalus aquaticus* G.M.)<sup>\*)</sup>

Nem ritka. Apróbb tavaknál.

<sup>\*)</sup> Valószínűleg *Acrocephalus schoenobaenus* L.

73. SYLVIA LOCUSTELLA (*Locustella naevia* BODD.)

Nem lehet ritka álló helyein (de mivel még nem volt alkalomam nádas tavainkat jól megvizsgálni, általjában a nádi Sylviákról kevés tapasztalom van). Egyszer löttem\*) egyet késő tavaszon, költözködési ideje alatt Csombordon egy kicsiny tónál. Azután is tapasztaltam vagy kétszer költözés alatt, berkekben s egyszer egy hegyalji szőlőben sürü bokrok között. Hangja rendkívül hasonlít a sáskáéhoz, úgy hogy mikor legelőbb hallottam, egy új sáskafajt reménylettem kézre keríthetni, míg végre egy fűzágon megláttam a teli torokkal zizegő madárkát.

## CSALYÁNCSAPOK.

74. SYLVIA NISORIA (*Sylvia nisoria* BECHST.)

\* KARUJ CSAJÁNCSAP.

Gyakori. Sürü eleven kerítések, szőlők körüli bokrokat és felhagyott elbokrosodott gyümölcsösöket szeret fészkelő helyül. Ilyen helyeken 8—10 holdnyi helyen néha 4—5 pár is fészkezik, így p. o. Diódon Vojvoda nevű szőlőben, Enyeden is az Örhegyi szőlők között. Április második felében érkezik meg. Septemberben elmenyen. Április végén és egész Májusban cseng a hely teljes hangú kellemes énekétől. Csudálkozom, hogy STETTER nem ösmerte, legalább 1845-ben kiadott lajstromából kihagyta.

75. SYLVIA HORTENSIS (*Sylvia borin* BODD.)

\* KERTI CSAJÁNCSAP.

Gyakori. Fészkelő helyül eleven kerítések, szőlők közötti elvadult gyümölcsösöket választja főleg, de benn a városokban és falvakban ritkán telepedik meg.

76. SYLVIA CINEREA (*Sylvia communis* LATH.)

\* GYEPÜI CSAJÁNCSAP.

Nem ritka, mennyire eddigi tapasztalásaim terjednek, de tán mégis ritkább *S. hortensis*nél. Ezen két fajnál (*S. cinerea* és *S. hortensis*) kevés biztos tapasztalásom van. Nem lehetetlen, hogy a szabadban egybe is vétettem néha a két fajt.\*\*)

77. SYLVIA CURRUCA (*Sylvia curruca* L.)

\* CSÁCSOGÓ CSAJÁNCSAP.

Nagyon gyakori. minden csalyáncsapok között ezen faj szeret leginkább az emberi lakok közelében telepedni meg. Gyakran találtam fészket

\*) Gyűjteményében nem volt meg, s nem volt benne egyetlen egy *Acrocephalus*, vagy *Locustella* faj sem.

\*\*) Tényleg a jelen esetben is minden valószínűség szerint összetéveszti a két fajt, legalább a mit a *S. hortensis*ről mond, ráílik a *cinereára*, de nem a *hortensisre*. Sch. J.

halusi s városi kertekben a legjárattabb utakat környező veresszőlő spalierokban; egyébaránt szőlőkben s erdőszéleken is jócska számmal fészkezik. Április első hetében (legfennebb 10-ig) mindig megjő. Összel későre hágy el minket, néha még October vége felé is lehet egyeseket látni.

### 78. SYLVIA ATRICAPILLA (*Sylvia atricapilla* L.)

\* CSÜKLYÁS.

Gyakori. Április második felében érkezik meg s Septemberben elhagy minket. Állóhelyei berkek, hegyallyi nagy erdők, kevésbé a gyümölcsösök. Benn a falvakban és városokban nagyon ritkán telepedik meg.

### ACCENTOR.

#### 79. ACCENTOR ALPINUS (*Accentor collaris* Scop.)

Nem lehet ritka havasainkban, mert STETTER szerint minden évben többen jönnek le telelni a Déva Várhelyre s ott töltik Decembernek végét és Januáriusnak elejét. Két példányt birtam is, melyek a nevezett helyen lövették. Állóhelyeiken nem volt alkalmam öket fellelni, hihetőleg mivel Augustusban tettek expedicioimat, mikor már nem énekelnek és rendkívül sanyaru csuf idők zavartak minden vizsgálódásban.

#### 80. ACCENTOR MODULARIS (*Accentor modularis* L.)

CSALOGÁNY. \* KERTI CSALOGÁNY.

Nagyon gyakori. Tavaszi, de főleg őszi költözése alkalmával eleven kerítéseknel, hébokrosodott árkoknál, valamint szőlőkben és gyümölcsösökben minden lépten nagy számmal láthatni. Ilyenkor a falusi és városi kertekben is gyakori jelenés. Tavasszal, ha jól emlékszem, Martius második felében költöznek leginkább, összel már Augustus végén nagyon bolyongnak, Septemberben és Octoberben legnagyobb számmal költöznek. Egyébaránt télen is lehet minden egyeseket látni, bármekkor legyen a hó és hideg. Fészkezés ideje alatt alig lehet öket látni, hihetőleg a nagyobb hegyi erdőkbe vonulnak.

### TROGLODYTES.

#### 81. TROGLODYTES PARVULUS (*Troglodytes parvulus* Koch.)

\* ÖKÖRSZEM.

Gyakori. Költözése legészrevéhetőbb Martius végén és October végén. Egyeseket télen is lehet minden látni, főleg közel az emberi lakokhoz.

### REGULUS.

#### 82. REGULUS FLAVICAPILLUS (*Regulus cristatus* Koch.)

Nem ritka. Octoberben és Áprilisban (néha Martius utolsó 3-dában már nagyon költöznek — vonulnak vissza a havasokba), gyakran lehet

látni költözködő családokat erdőszéleken, szőlőkben és gyümölcsösökben. Télben nagyobb csoportokban bolyongnak a bokrosokban, néha a számos erdőkben is. Fészkelni a fenyvesekbe vonul s ez idő alatt a havasokon kívül nem láthatni.

### 83. REGULUS IGNICAPILLUS (*Regulus ignicapillus* TEMM.)

Kezemben csak egyszer volt. Enyed környékén lövetett 1846. Martius 23-án néhányok közül egy kiszinezett him. Meglehet, hogy többször is láttam a másik fajnak társaságában, anélkül, hogy tudtam volna. A szabadban könnyen egybe lehet véteni a két fajt.

## ORIOLUS.

### 84. ORIOLUS GALBULA (*Oriolus galbula* L.)

SÁRGA RIGÓ.

Nagyon gyakori. Fészkezés ideje alatt berkekben, szőlőkben, gyümölcsösökben tartózkodik, gyakran benn a falvakban. Függő fészkét\*) 6—7 lábnál magasban sohasem találtam. Április legutolsó, vagy rendesen Május első napjaiban érkezik meg. Augustus végén délebbre vonul, az utolsók még September közepéig itt-amott láthatók. Tavasszal csaknem kizártlag hernyókkal táplálkozik, nyárban az epret, meggyet, cseresznyét s nyári körtvélyt kedveli mindenek felett.

## CINCLUS.

### 85. CINCLUS AQUATICUS (*Cinclus aquaticus medius* BRHM.)

VIZI RIGÓ.

Gyakori, majd minden hegyi pataknál, főleg zuhatagok és malmok környékeiben. Mentől sziklásabb a környék, annál inkább szereti. Kemény télben minden zugókat felkeres a patakokon és nagyobb folyóinkon. Egy télen Diódon, benn a faluban 4-et löttünk kevés napok alatt. Bizonyosan tudom, hogy a viz alatt szárnyait éppen uly használja, mint a levegőben.

## MOTACILLA.

### 86. MOTACILLA ALBA (*Motacilla alba* L.)

BARÁZDABILLEGETŐ. FEHÉR BARÁZDABILLEGETŐ. LEÁNYKAMADÁR.

Nagyon gyakori. Megérkezik Martius első felében. A nyarat patakok és folyók mellett tölti. Septemberben bolyong már családonként s ilyenkor nagyon gyakori az udvarokon és fedeleken egész Octóber végéig. Egyeseket Novemberben is lehet még látni. Martiusban és Octoberben a mezőkön és néha nagy csoportokban telepedik meg.

\*) A kéziratban a fészeknek egy vázlatos, de igen jó találó rajza van.

87. MOTACILLA BOARULA LATH. (*Motacilla boarula* L.)

HAVASI- HOSSZUFARKU BARÁZDABILLEGETŐ.

Gyakori a havasallyban és hegyi patakok mellett. Ha nem csalódom, valamivel későbbre érkezik és hamarább elhagy minket, mint *M. alba*. Költöz-ködés közben a fennebbivel egyenlő helyeken nyugszik meg, sőt a telkekre is bejő néha és házfedelekre szál. A havasallyban *M. albarval* együtt lakik.

88. MOTACILLA FLAVA (*Motacilla flava* L.)

RÉTI, SÁRGAHASU BARÁZDABILLEGETŐ.

Gyakori a Mezőségi tavak környékén s vizenyős réteken.

## ANTHUS.

89. ANTHUS AQUATICUS (*Anthus spinolella* L.)

\* HAVASI PIPISKE.

Gyakori minden havasáinkban, hol legnagyobb számmal a hegy-hátkon, ha vizenyős helyek nem hiányoznak s a kopasz havason (az erdőken felyül) tanyázik. Főleg sanyaru esős időben mindenfelé lehet a havasban csipogó keserves hangját hallani. A völgyekben csak költözök-désekor lehet látni a folyók mellett, tavasszal Martiusban, de főleg összel Octobernek végén s November elején. Néha Decemberben is mutatkoznak egyesek.

90. ANTHUS PRATENSIS (*Anthus pratensis* L.)

\* RÉTI PIPISKE.

Nem ritka mocsáros tós helyeken. Összel és tavasszal a szántó-földeken is megtelepedik néha. Áprilisban, néha már Mártius közepén megérkezik. Octoberben, mikor elmenyen, sokkal észrevehetőbb költözése, mint tavasszal, „iszt, iszt, iszt“ hangja s repülése könnyen megösmerteti. Legügyesebb futó minden Anthusok között.

91. ANTHUS ARBOREUS (*Anthus trivialis* L.)

\* FÁI PIPISKE.

Gyakori. Fészkelő helyül a hegyallyi erdőket s a havasi alsóbb helyeket választja, hol az erdők közt és mellett tisztások vannak. Áprilisban és Octoberben nagy költözése van. Április vége felé eltünik a völgyekből, Augustusban már lejönnek egyes ifiak a szőlökbe, gyümölcsösökbe, azután mind nagyobb számmal mutatkoznak majd mindenütt, még a falusi s városi kertekben is, valamint a mezőken *mezei pacsirták* közt. Nagyon kellemes énekét Áprilisban már elkezdi és Junius vége feléig hallszatja. Igen szereti mély fű közt keresgálni, hanem felrepítetve rendesen fákra vagy szőlőkarókra száll.

92. ANTHUS CAMPESTRIS (*Anthus campestris* L.)

Nem ritka, mondhatni gyakori. Fészkelő helyeit eddig nem volt alkalmam felfedezni, de meg vagyok győződve, hogy magasabb téreinken s hegyallyi kopár oldalakon és kisebb hegyháton mindenütt fészkel, mert nyárban hamar és jócska számmal jelenik meg. Én ugyan eddig csak a Diódi, Tövisi, Gáldi és Felgyógyi határon tapasztaltam, de hiszem, hogy hasonló fekvésű helyeken másutt is mutatkozik. Diódon Augustusnak első napjaiban már lehet, főleg ifiakat a tarlókon és ugarokon látni, azután mind nagyobb számmal mutatkoznak, kivált az ugarokon egész September közepe feléig, amikor apránként eltünnek. Tavasszal csak egyszer tapasztaltam költözését ezen fajnak, de nem tudom megmondani mely hónapban. Hangja a fehérhasú *barázdabilge* tőnek és *mezei verébnek* hangja közt áll, néha pedig az utolsóéhoz annyira hasonlít, hogy alig lehet megkülönböztetni. Általában nem emlékszem, hogy hangját hallottam volna, melyet főleg akkor hallszat, mikor magasan repül, vagy mikor kötekedve kergetődzik a mezőkön, mint a *mezei pacsirta* is szokott tenni. Nyár végén a vének rendkívül sáppadt halvány földszinük. Csodálkozom, hogy DR. KNÖPFLER, STETTER és BUDA ELEK nem ösmerték, mint hazai madarat.

## ALAUDA.

93. ALAUDA ARVENSIS (*Alauda arvensis* L.)

MEZEI PACSIRTA.

Nagyon gyakori. Februárius végén már itt van, de Mártiusban is folytonosan tart költözése. Fészkét főleg vetések közzé helyezi s kisebb számmal réteken is. Összel Septemberben már kezd bolyongva költözni. Octoberben legnagyobb számmal utazik hazánkon által, ha erősekske délnyugati szél fú, a földhez közel repül. Egyeseket télen is lehet nálunk találni, ha hótlan lágy idők járnak.

94. ALAUDA ARBOREA (*Lullula arborea* L.)

FÁI PACSIRTA

Gyakori. Kopár oldalakat, hasonló minőségű hegyhákat és magas téreket lakik. Mártiusban, valamint későbbre, miután fijait kirepitette t. i. Augustus, September és October hónapokban majd mindenütt mutatkozik, a havasokat s a legalantabbi völgyeket kivevén. Rendkívül kellemes énekét a legelső szép tavaszi napokban már hallhatni. Az ifiak néha összel is énekelnek.

ALAUDA ALPESTRIS (*Otocorys alpestris flava* Gm.).

\* ÉJSZAKI PACSIRTA.

95. ALAUDA CRISTATA (*Galerida cristata* L.)

KONTYOS PACSÍRTA.

Gyakori télben, nyárban, de jóval kisebb számmal lakja Erdélyt, mint *A. arvensis*, vagy *A. arborea*. Észrevehető költözése nem igen van. Eledelét többnyire töltött utakon, udvarokon, csürösökben s szemétdombok körül keresi. Főleg télben gyakran száll épületekre is. Fészkkelő helyeire nézve nem tudok bizonyat mondani, de annyi bizonyos, hogy fészkelní sem távozik messze az emberi lakottól s a töltött utaktól.

## EMBERIZA.

96. EMBERIZA NIVALIS (*Plectrophenax nivalis* L.)

HÓSÁRMÁNY.

Nagyon ritka. 1847 December 4-én mutatta magát az Enyedi patak torkolatánál egy begyepesedett porondon egy 25—30-ból álló csapat. Sebesen futkostak s fümagvakat szedegették. Nem voltak félének. Felrepítetve darab idei bolyongás után délire elhaladtak. Hangjok hasonlított a szemeti pinty (*Fr. coelebs*) tavaszi hangjához „r r r r“. A repülő csapatnak hangja inkább a tengelicéhez volt hasonlitható. Három megkövetett közülök, mind három nőstény volt és nem nagyon fejéres. A gyomrokban és begyökben talált apró fényes fümagvakat nem ösmertem, elültettem, hogy a sajról meggyőződhessem, de nem keltek ki. Dr. KNÖPFLER is talált (ha nem csalódom ugyanazon időben) egy párt Zalatna körül s a nőstényt elejtette. Hogy többször Erdélyben megfordult volna, nincs tudomásom róla.

97. EMBERIZA CITRINELLA (*Emberiza citrinella* L.)

KÖZÖNSÉGES SÁRMÁNY. SÁRMÁNKÓ.

Nagyon gyakori. Fészkét a földre vagy bokrok tövébe közel a földhez rakja, erdőszéleken, tisztásokkal váltogató bokrosokba, szőlökbe, gyümölcsösökbe, valahol csak bokrok s eleven kerítések vannak. Augustusban már nagyon bolyonganak, főleg az ifiak, szőlökben, gyümölcsösökben s a szomszéd tarlókon. Később mind nagyobb számmal sereglenek a nevezett helyeken, mig végre a hó leestével temérdek számmal bénulnak a csürös kertekbe s falusi telkekre, honnan azonban legnagyobb részint hálni minden östve az erdőkre takarodnak. A hogy a hó elmenyen, hainar elszélednek s elfoglalják álló helyeket.

98. EMBERIZA CIA (*Emberiza cia* L.)

Nem nagyon ritka. A Toroczkói s Kákovai sziklák környékében fekvő tövises oldalakon többször láttunk néhányat az Enyedi határon is a Círafogadó felett Martiusban és Áprilisban. Télben főleg December-

ben, az Enyedi szőlökben is lehet néha apró csapatokat látni a gyepükben bujkálva.

99. EMBERIZA SCHOENICLUS (*Emberiza schoeniclus Canneti Brhm.*)  
NÁDI SÁRMÁNY.

Gyakori a nádas tavaknál. Igy a Mezőséget a legnagyobb számmal lakják, de a völgyekben levő kisebb tavaknál is (p. o. a Kapudi tónál), ha van nád és füzes bokor mindig több párok fészkeznek. Kora tavasztól tőlig nem igen hagyják el álló helyöket, legfennebb a környékbeli mezőkön bolyongnak. Télben (főleg nagy hidegben) mindenütt láthatni őket a völgyekben, sőt néha a szőlökben is, kisebb csapatokban bolyongani. A hideget nagyon jól állják.

100. EMBERIZA MILIARIA (*Emberiza calandra L.*)  
SORDÉ, SORDÉLY.

Gyakori mindenütt. Fészkezés ideje alatt a réteket lakja a völgyekben s a mezőségen, hol itt amott bokrok állanak. Ősz felé apró csapatokban kezd bolyongani a tarlókon, Octoberben kezdve pedig mind nagyobb és nagyobb csapatokba seregel egybe. Lágy és hótlan időben az egész telet a mezőken tölti a berkek körül, ha nagy hó hull, a csürösökbe s falusi telkekre vonul a sármánnal együtt, de mindenkor észrevehetőleg kisebb számmal, mint a sármány. Azt hiszem, hogy részint mindenkor költözik. Perczegő jelszavát, mely főleg mikor nagy csapatok szállanak fel, sajátságosan hangzik, csak összel és télben hallszatja.

EMBERIZA PITYORNIS PALL. (*Emberiza leucocephalos Gm.*)  
FENYŐSÁRMÁNY.

FRINGILLA.

FRINGILLA NIVALIS (*Montifringilla nivalis L.*)  
HÓPINTY.

101. FRINGILLA COELEBS (*Fringilla coelebs L.*)  
SZEMETI PINTY.

Nagyon gyakori. A fészkezés ideje alatt minden hegymagas erdőkben hallhatni énekét. Augustusban megindulnak az ifiak családonként bolyongani a szőlökben, gyümölcsösökben és veteményes kertekben. Septemberben még nagyobb számmal bolyonganak ugyanott. Septembernek második felében, de főleg Octoberben van valódi költözések, mely Novemberben is tart. Azonban sohasem hagynak itt minket mind, a legkeményebb télben is, még a hímek sem, ám bár azok észrevehetőleg kevesebb számmal

telelnek nálunk, mint a nőstények.\*.) Az itt telelők *Fr. montifringillával*, *Fr. campestrissel* s néha *Fr. cannabinaval* a melegebb oldalakon, szőlősekben s a törökbuza tarlón tartózkodnak, mig a hó lehull, aztán a falusi telkekre és csürösökbe vonulnak. Nagy hóban és hidegben nagyon szenvednek, néha az ember szemeláttára elfagynak. Tavasszal Februárius második és Martius első felében utaznak vissza. Martius közepe felé már lehet hallani „r r r r“ hangjokat.

### 102. FRINGILLA MONTIFRINGILLA (*Fringilla montifringilla* L.)

ÉSZAKI, HEGYI-PINTY, LUGOVICS.

Mint téli madár gyakori. minden évben rendesen meglátogat minket és általköltözökönök hazánkon. October elején már lehet apróbb költöző csoportokat látni, később nagyobb csapatokban költözik. Télben is mindenig maradnak nálunk, de egyenetlen mennyiségen, néha rendkívül kevzen, néha igen nagy számmal. Annyit sohasem láttam, mint az 1840/41-beli télen, mikor csürösökben, telkekben, utcákon még a városokban is mindenütt seregeltek. Februáriusban már kezdenek visszautazni, Martius első felében majd mind elhagynak minket. Martiuson túl soha egyet sem láttam. Az itt telelők a szőlőkben, gyümölcsösökben s törökbuza tarlókon tartózkodnak s csak nagy hó és hidegben vonulnak bé a telkekre.

### FRINGILLA ROSEA (*Carpodacus roseus* PALL.)

RÓZSASZIN PINTY.

### 103. FRINGILLA DOMESTICA (*Passer domesticus* L.)

HÁZI-, KÖZÖNSÉGES VERÉB, VERÉB.

Nagyon gyakori mindenütt, hol ember lakik. Álló madár, milyen kevés van rajta kívül. Fészkét szalmás fedelekhe s a középületeknél mindenennemű jukakba, néha elrabolt fecskefészekbe rejti. Tavasszal a vete-ményesekben és a telkek körül fekvő gyümölcsösökben keresi eledelét. Teszen némi kárt az ifiu borsóban s más veteményben is, de temérdek hernyónak, hamuféregnek s bogaraknak elpusztítása által 10-szerte többet használ. Nyárban a buzát veri, de csak a falvakhoz közel fekvő földeken. Télben major udvarokon, disznóölkök körül s csürösökben seregel a sármányokkal, mezei verebekkel. Nagyon szereti a sürü (Lythium, Berberis, sat) eleven kerítéseket. Ha ilyen nincs, a kerítésekhez hozott vessző és tövis

\*) Eleinte azt hittem, hogy ZEYK-nek az az állítása, hogy több nőstény telel, mint him, csak iráshiba, minthogy azonban más munkájában is ugyanazt állítja el kell azt fogadnom. Ez igen nevezetes jelenség, mert az én hosszu időre terjedő megfigyelésem szerint ennek éppen az ellenkezője az igaz, de viszont ZEYK-nek mint igen lelkismeretes megfigyelőnek az állítását igaznak kell elfogadni.

CSATÓ.

Néztem szerint ZEYK itt határozottan tévedett.

SCH. J..

közé rejtezik nagy sergekben s csiripolással néha megsiketíti az embert. Egyszer láttam két párt egy nagy diófának tetejére fészkelní.

104. FRINGILLA CAMPESTRIS SCHRK. (*Passer montanus* L.)

MEZEI, TÉLI VERÉB.

Nagyon gyakori. Ezen faj sem távozik messze az emberi lakottól, de nem épületekbe, hanem udvas fűz- és gyümölcsfákba helyezi fészkét, néha gyepük alá a földre. Ezen kívül lakja a falvakhoz és városokhoz közel fekvő fűz- s más berkekét, ugyyszintén szőlőket és külső gyümölcsösöket. Amelyek künn fészkeltek, télen is künn laktak (a szőlökben és berkekben a *kenderikékkel*, *szemeti* és *hegyipintyekkel*), mig nagy hó és hideg mindenjárat bészorítja; békölözve pedig egyszer a telkekre, ha meglágyul is az idő, többé ki nem mennek, mig a fészközés ideje bék nem áll. A sűrű eleven kerítéseket, töviset sat. éppen uly szereti, mint a *házi veréb*. A hideget igen jól türi ezen faj. Mikor seregestől szedeget a földön szokása, minden észrevehető ok nélkül gyakran felreppeni.\*

FRINGILLA PETRONIA (*Petronia rupestris* BREHM.)

KÖVI VERÉB.

105. FRINGILLA CARDUELIS (*Carduelis elegans* STEP.)

TENGELIC.

Gyakori. Fészkét szőlökben és gyümölcsösökben fákra, néha szőlőtökre helyezi. Lakja a berkekét is. Augustusnak második felében már kezd családonként bolyongani. Octoberben, főleg ezen hónapnak vége felé nagy költözésök van, annélkül, hogy minden idehagynának minket télire. Az itt telelők, nem nagy csoportokban, folytonosan bolyonganak a berkekben, szőlökben, országutak körül s a falusi- és városi kertekben is, valahol *Dipsacus*, *Arcticum*, *Onopordon* és *Carduus* tenyészik. Tavasszal megint nagy költözésök van Áprilisban, amikor a szőlökben és külső gyümölcsösökben főleg nagy számmal láthatni őket. Csinos fészkét rendesen ló- és marhaszörrel bélleli meg.

106. FRINGILLA SPINUS (*Chrysomitris spinus* L.)

CSIZ.

Gyakori. A fészközés ideje alatt csak a havasokban láthatni. Kölözökés közben és télen majd mindenütt megfordul, főleg hol éger és nyárfa van. Septemberben már láthatni apróbb bolygó csapatokat. Octoberben nagyon költöznek. Télen inkább csak ott tartózkodnak, hol éger- és nyárfákkal bővelkedik a környék, egyeseket azonban Decemberben és

\* Igen érdekes, finom megfigyelés. Hasonlit ez a szokása az egereknek ahoz a szokásához, hogy lakmározás közben, teljes sötétségben és zavartalanban is minduntalan beszöknek lyukaikba. SCH. J.

Januáriusban is láthatni, másutt is bolyongva. Martiusban, legfennebb Áprilisnak elején fészkkel helyeikre vonulnak. Mig a nyír- és égersának magva éretlen, főleg virágok magvaival táplálkoznak erdőszéleken és mezőken.

FRINGILLA CITRINELLA (*Chrysomitris citrinella* L.)  
HAVASI CSIZ.

107. FRINGILLA LINARIA (*Acanthis linaria* L.)

LENIKE, ÉJSZAKI CSIZ.

Nem nagyon ritka. Mint téli madár gyakran meglátogat minket, de nem minden évben és sohasem oly nagy seregekben, mint p. o. Németországban szokott megjelenni. Az 1840/41-beli és 1843/44-beli teleken kerültek kezemhez egyes példányok, az 1847/48-diki télen még nagyobb számmal mutatkoztak. Ez évben November 8-án lövetett az első egy szálas erdővel határos szőlőben. Azután November 13-án mutatta magát megint egy, December 8-án, 14-én és 24-én apróbb és nagyobb csapatok, Januárius 16-án és 18-án is 15—20-ból álló csapatokban bolyongott. Januárius 23-án benn a városban is láttunk egyet. Ez időtől fogva eltüntek. Egészen kiszinezett példány sohasem került kezemhez.

108. FRINGILLA CANNABINA (*Acanthis cannabina* L.)

KENDERIKE, PIROSBEGY.

Nagyon gyakori. Nem csekély számmal fészkezik szőlőkben, gyümölcsökben s erdőszéleken. Augustusban családonként bolyongnak. Septemberben már csapatocskákat lehet együtt látni, Octoberben és Novemberben legnagyobb csapatokban seregelnek a berkekben és szőlőkben s az azok körül fekvő mezőken. Télben ritkán lehet nagy csapatokat látni (hihetőleg részint délebbre mennek), de apróbb csapatok minden mutatkoznak egész télen által. Nagy hóban és hidegben igen elszigorodik s csaknem kézzel lehet fogni. Télben a törökbuza tarlókat s vizmenti apró fűzeseket keresi fel leggyakrabban.

109. FRINGILLA CHLORIS (*Ligurinus chloris* L.)

ZÖLDIKE.

Gyakori. Erdőszéleken, szőlőkben és gyümölcsökben fészkkel fel a havasallyig. Augustuson kezdve mindenfelé bolyong gyümölcsökben, veteményesekben és szőlőkben. Octoberben és November elején nagy csapatokban seregel a mezőken és szőlőkben és költözik. Téli kevesek maradnak nálunk, ám bár egyeseket a legnagyobb hóban és hidegben is mindig láttam. Ilyenkor a legnagyobb szükségben a pukkantónak (*Datura Stramonium*) magyát veszi ki. Ezt még csak a *szemeti pinty* (*Fr. coelebs*) teszi hasonló esetben. Különböző kedvenc eledele a zöldikének a kender

és napraforgó mag. Tavasszal Áprilisban megint nagy költözések van. Azután csakhamar állóhelyeikre vonulnak.

**110. FRINGILLA PYRRHULA (*Pyrrhula rubicilla europaea* VIEILL.)**  
HAVASI PINTY. SÜVÖTYÖ.

Neim ritka. Fészkelés ideje alatt csak a havasokban s magasb hegyi erdeinkben látta, hihetőleg csak ezen helyeken fészkezik. October második felében jelenik meg legelőbb a völgyekben. Martiusban megint visszavonul. Némely télen alig lehet egyet-kettőt látni sok vizsgálódás után is, máskor megint családonként s 10—15-ből álló csapatokban lehet őket mindenütt látni, hol *Ligustrum vulgare* és *Amaranthus hybridus* található.

**111. FRINGILLA COCCOTRAUSTES (*Coccothraustes vulgaris* PALL.)**  
MEGYGYVÁGÓ, MAGTÖRÖ.

Gyakori. Fészkező helye a hegyallyi erdők, külső gyümölcsösök és szőlők, de ezen utolsó helyeken csak kevesen fészkeznek. Az ifiak (tán családok) cseresnyeéréskor már megjelennek a kertekben, benn a falvakban és városokban. Miután a cseresnye és megygy elfogy, a somnak s összel a szilvának magvát török fel. Október végén és Novemberben, valamint Martiusban jócska költözések van. Rendesen kevesen telelnek nálunk, némely években azonban, és pedig mikor hóval gazdag és hideg telek vannak, nagy csapatokban seregelnek erdeinkben (hihetőleg az éjszakiak nyomulnak le ilyenkor nagyobb számmal) s a lépfának (*Viscum album*) magvával táplálkoznak. Kora nagy hó néha úgy elszigorítja, hogy kézzel lehet elfogni.

**LOXIA.**

**112. LOXIA CURVIROSTRA LINN. (*Loxia curvirostra* L.)**  
KERESZTORRU PINTY v. MADÁR,

Némely években nagyon gyakori havasainkban, p. o. 1843-ban összel a Borszéki havasokban roppant számmal tanyáztak. A Zalatna és A brudbánya környékén is mutatkoztak néhány évekkel ezelőtt. Mind ezen helyekről több példányok kerültek kezembe elevenen és kitöltve. Hir szerint a Székely Havasokban általjában gyakran jelennek meg.

**BOMBYCILLA.**

**113. BOMBYCILLA GARRULUS VIEILL. (*Bombycilla garrula* L.)**  
SELYEMFARK, FENYÖMADÁR, FENYÖPINTY.

Nem ritka, mondhatni gyakori, de rendetlen téli madár. 1827-ben (roppant hideg s hóval gazdag tél volt) nagy számmal tanyáztak egész télen által a Szében körüli havasokban. 1840-ben Decemberben találtam

egyeseket a Csombordi erdőben. 1844-ben Január végén több csapatok mutatkoztak Nagyenyeden, benn a városban, kertekben, hol bogyók voltak. 1848-ban Februárban többek jelentek meg a Bereszteleki erdőkben, ugyanez évben Martius 12-én egy csapat mutatta magát Nagyenyedhez nem messze a Miriszlói erdőn. Ezek a fatetőkről rovarok után repkedtek.

A közhiedelem, miszerint a himnek megkülönböztető jele volna, hogy azoknál az elsőrendbeli evező tollak egészen sárga szegővel vannak prémezve, tévedésen alapul. A vén himeknél igen is igaz a nevezett criterium, de ifu himeket többeket találtam, melyek e részben tökéletesen olyanok voltak, mint a nőstények, hogy pedig valósággal himek voltak, azt a sectio kétségkivülé tette. Több és igen szép példányokat birtam, de egyet sem, melynek kormánytollán is meg lettek volna a veres pikkelyek.

### PARUS.

#### 114. PARUS MAJOR (*Parus major* L.)

SÁRGAHASU CZINEGE.

Gyakori. Fészkét rendesen fauduba teszi, gyümölcsösöben és hegyallyi erdőkben, valamint berkekben. Juliusban (néha már Junius végén) bolyongani kezd családonként a gyümölcsösökben. Októberben és Novemberben jócska költözések van, valamint Martiusban is. Mindamellett rendesen jó számmal telelnek nálunk. Az itt telelők folytonosan bolyonganak gyümölcsösökben, berkekben s erdőben, honnan csak nagy hó és hideg kényszeríti őket, hogy részint a telkekre bévonuljanak. Temérdek hernyót pusztítanak el nyárban és télen, összel magvakkal táplálkoznak, melyek között a napraforgó, dinnye, tők és kender magot kiváltképpen szeretik. Hallottam egyeseket, melyek különösen jól utánozták a *mezei verébnek* csiripelését.

#### 115. PARUS LUGUBRIS (*Parus lugubris* TEMM.)

HAMVAS, HAMUSZIN VAGY GYÁSZCZINEGE.

Nem ritka. Fészkészéről semmi tapasztalásom nincs, de nagyon hihető, hogy fészkezik nálunk, mert Juniusban, tehát a fészkészés ideje alatt is találtam egyeseket. Septemberben néha mutatkozik egy-két pár a külső gyümölcsösökben s erdőszéleken, hol egyes vaczkor vagy vadalmafák állandak vagy ilyen fákból eleven kerítések vonulnak a gyümölcsösök felé. Októberben és Novemberben nem emlékszem, hogy láttam volna. Decemberben leggyakoribb, ezen hónapban majd minden nap láthatni a fennevezett helyeken apróbb csapatokat. Más évszakban nem tapasztaltam, kivéve egy esetet, amikor Junius 5-én láttam néhányat. Csergő hangjáról (mely némileg a *mezei verébnek* egyik hangjához, sokkal nagyobb

mértékben azonban a *Sylvia nisoria* kurrogó hangjához, melyet ád, ha embert veszen észre fészkéhez közel, hasonlit, könnyű messziről is ráismerni. A *Lanius collurio*-nak is van néha ily forma hangja. Egyszer láttam, hogy egy *Carduus* félének magvait szedegette.

116. PARUS PALUSTRIS (*Parus palustris stagnatilis* BREHM.)

FÉJÉRHASU CZINEGE.

Gyakori. Fészkezés ideje alatt a berkekben, füzesekben s hegyallyi erdőkben tartózkodik, bárhová is, ahol a fészekelési helyeket megkerülve mindenfelé bolyongnak. A kertekben a napraforgónak, töknek, ugorkának magvát szeretik mindenek felett. Októberben van némi költözésük, de télen által is mindig maradnak többek nálunk. Észrevehetőleg kisebb számmal lakja Erdélyt mint *P. major*, *caeruleus* és *caudatus*.

117. PARUS ATER (*Parus ater* L.)

FENYVESI CZINEGE.

Gyakori, minden havasainkon, hol szinte kizárolag a fenyvesekben tartózkodik. Másutt még költözködés ideje alatt sem tapasztaltam soha.

PARUS CRISTATUS (*Parus cristatus mitratus* BREHM.)

KONTYOS CZINEGE.

118. PARUS COERULEUS (*Parus caeruleus* L.)

KÉKFEJŰ CZINEGE.

Nagyon gyakori. A belső kerteket kisebb számmal látogatja meg, mint *P. major*, de a külső kertekben, szőlőkben, berkekben és edőkben nagyon gyakori, főleg Septembertől Áprilisig mindenfelé nagy csapatokban bolyong, nem ritkán más czinegefajokkal együtt, néha egyes *Sitták* is vannak a csapatban. Nagy hóban és hidegben erősen elszigorodik. Télen által csaknem kirekesztőleg pillangótojással és telelés végett fészkekbe rejtezett apró hernyókkal táplálkozik. Hogy magvakat evett volna, soha sem láttam. Összel nagyon jár a hamuférgek után.

PARUS CYANUS (*Parus cyanus tianschanicus* MENZE.)

KÉK CZINEGE, ÉJSZAKI, SIBÉRIA CZINEGE.

119. PARUS CAUDATUS (*Aegithalos caudatus europaeus* HFRM.)

HOSSZUFARKU CZINEGE.

Nagyon gyakori. Kevés számmal a szőlőkben és külső gyümölcsökben is fészkezik, legnagyobb részint azonban a hegyallyi nagy erdők széleire vonulnak, hol a gyéren bokrokkal benőtt oldalakat felhagyott irtásokat és tövis bokrosokat szeretik leginkább. Októberig ritkán s csak kevés számmal mutatkoznak az alsóbb völgyekben, de ez időtől fogva

egész Áprilisig mindenütt nagy csapatokban bolyongnak, erdőkben, berkekben, de főleg szőlőkben és gyümölcsösökben. Eledelére nézve teljesen megegyezik a *kékfejű czinegével*. Télben ez a leggyakoribb czinegefaj nálunk, amikor a *Lanius excubitor* legtöbb kárt teszen bennek. A telkekre soha sem jő bé.

120. PARUS PENDULINUS (*Anthoscopus pendulinus* L.)  
FÜGGŐ CZINEGE.

Nem ritka a nádas tavak mellett fekvő füzesekben. 1846 Junius első napján két fészket találtunk a Kapudi tónál. Az egyikben már tollasodó fiókák voltak. Azutáni évben Május végén megint találtunk ugyanott egy készülőben való fészket. BENKŐ FERENCZ a Fejérvári berekből kapott egy fészket. Másutt ugyan magam nem tapasztaltam, de hihetőleg csak azért, mivel nem volt alkalmam fészközö helyein utána vizsgálódni ezen kicsiny s elrejtett élete módjánál fogva bajosan észrevehető madárkának. Egy nőstényt férjével és fiaival együtt darabig szobámban tartottam. Nagy szorgalommal táplálta fijait hernyókkal, melyeket apró hernyókkal megrakott s a szobába helyezett ágakról szedegettet. Később az anya elszerencsétlenedvén, keményre főtt tojással és apróra vagdalt hússal még néhány napig tápláltam a fijakat, mig egyszer a meg-savanyodott eledeltől kevés órák alatt eldöglöttek.

121. PARUS BARBATUS (*Panurus biarmicus russicus* BREHM.)  
NÁDI-SZAKÁLLAS CZINEGE.

Gyakori a Mezőségi nagy nádasokban, hol télben nyárban nagy számmal laknak. Kölözése, sőt bolyongása is alig van, csakugyan néha megtörténik, hogy a nevezett helyektől messze is mutatkoznak egyesek füzesekben s vizmenti berkekben. Fészkét nem láttam.

SITTA.

122. SITTA EUROPAEA (*Sitta europaea caesia* WOLF.)  
TÜJTÜJ-KÜLLŐ, KÉK KÜLLŐ.

Gyakori. Nagy szálas erdőkben fel a havasokig. Nyár vége felé lejebb ereszkedik s itt-amott a gyümölcsösökben is látható. Ősszel, Octoberben és Novemberben leggyakoribb jelenés az alsóbb erdőkben, berkekben és gyümölcsösökben. Télben néha sok, néha kevés mutatja magát. Gyakran elegyedik a czinegék közé. Szereti a mogyorót, napraforgó és tökmagot.

TICHODROMA.

123. TICHODROMA PHOENICOPTERA (*Tichodroma muraria* L.)

Ritkácska. 1841 Juliusban került három darab kezemhez, melyek a Remetei sziklán (hol a Tövisi patak partjait alkotva meredeken

roppant magasan emelkedik) lövettek. 1848 Április 5-ik napján mutatta magát kettő a Kákovai köven. FRÄTSCHKER (a Brasso Gymnasium Rectora) azt állítja, hogy néha a városba bejönnek. A Vajda Hunyadi vár falán is mutatkoznak néha egyesek állítólag. DR. KNÖPFLER birt egy példányt gyűjteményében, de honnan szerezte nem tudom.

### CERTHTA.

#### 124. CERTHIA FAMILIARIS (*Certhia familiaris* L.)

FATETÜ.

Gyakori. minden nagy erdőkben, honnan őszire és télire az alsóbb erdőkbe, berkekbe és gyümölcsösökbe ereszkedik. Némely télen rendkívül nagy számmal bolyongnak a nevezett helyeken, máskor nagyon keveset lehet látni. Összel s még télben is néha egyesek a *czinegékhez* és *Regulusokhoz* tartják magokat hihetőleg a jelszónak némi hasonlatossága csatolja egybe ezen egyébaránt sokban különböző természetű madarakat.

### MUSCICAPA.

#### 125. MUSCICAPA PARVA (*Muscicapa parva* BECHST.)

KICSINY LÉGYKAPÓ.

Ritka. Kétszer találtam ezen fajt, mindig Augustusban Diódon egy gyümölcsösben. Előbbször csak egyet láttam Augustusnak 5-én egy nagy diófának koronájában repkedett, az alsóbb ágakon pihengetve. Egyszerű hangja, mely által figyelmemet magára vonta, sokban hasonlitott a *hosszufarkú czinegének* „trr trr” vagy „czrr czrr” hangjához. Módjában nemileg hasonlitott *Sylvia abietinához*, ámbár másfelől könnyű volt a légykapóra röösmerni. Félíg kiszinezett him volt, színezetben csaknem teljesen egyező az éneklő *rigóval*, kivéve a rigónak babjait, mely ennél teljesen hiányzott. Más alkalommal Augusztus 16-án találtam egy családot ugyanazon helyen, hasonlólag egy nagy diófa koronájának aljában repkedve. Amelyet meg-löttem ezek közül ifiu volt. Ezekből nagyon hihetőnek tartom, hogy nálunk fészkezik. Farkát gyakran billegeti s tartja felemelve, melyet *M. grisola* sohasem teszen s a többiek is ritkán és nem nagy mértékben. Mikor repül, nagyon kitűnő farkának fejéren szegett széle.

#### 126. MUSCICAPA LUCTUOSA (*Muscicapa atricapilla* L.)

GYÁSZ, FEKETEHÁTU LÉGYKAPÓ.

Ritkácska. 1845 Április 12-én lövetett kettő Enyedhez nem messze. Ezeken kívül még láttam és löttem is Augustusnak utolsó hetében szőlőkben nehány ifiu *Muscicapát*, melyek közül vagy kettő nagy hihetőséggel ezen fajhoz tartozott, annálkül azonban, hogy azt teljes bizonyossággal

állithatnám, mert *M. luctuosa* és *M. collaris* ifiu korokban rendkívül hasonlítanak egymáshoz. DR. KNÖPFLER birt egy példányt gyűjteményében.

127. MUSCICAPA COLLARIS (*Muscicapa collaris* BECHST.)

ŐRVES LÉGYKAPÓ.

Nem ritka. Tavasszal Áprilisnak 7-ike és 18-ika között főleg, minden lehet egyeseket látni a szőlők közti gyümölcsösökben. Sanyaru időben a falusi s városi belső kertekben is látható, hol a fülemile hálóval nagyon meg engedi magát fogatni. Fészkezés ideje alatt soha sem láttam, hihetőleg *M. luctuosa*-val együtt a nagy erdőkbe vonul. Augustusnak végén és Septembernek elején megint lehet látni gyümölcsösökben és szőlőkben, de többnyire csak ifiakat. Kiszinezett himet őszi tollazatban csak egyszer láttam. Ezen évszakban szereti szőlőkarókra szállani. Tavasszal és ősszel a berkeket is meglátogatja.

128. MUSCICAPA GRISOLA (*Muscicapa grisola* L.)

KÖZÖNSÉGES, SZÜRKE, NAGY LÉGYKAPÓ.

Gyakori. Fészkezve találtam a hegyallyi nagy erdőkben nem csekély számmal. Tavaszi költözökése nem nagyon észrevehető, csak itt amott lehet külső gyümölcsösökben, de főleg berkekben egyeseket látni Áprilisban. Ősz költözése ellenben rendkívül nagy, Augustusnak 10—14-dike körül már megjelennek a szőlőkben és gyümölcsösökben s ezentul mindenfelé lehet őket látni (néha egyszerre 7—8 van a levegőben) egész Octoberig, mely hónapnak első napjaiban rögtön eltünnek. Hüvös esős időben a városokban benn is látható az ablakok előtti fákon. „es, es-es“ hangját ősszel szünetlenül hallszatja, mindenkor felkapva szárnya végét.

HIRUNDO.

129. HIRUNDO RUSTICA (*Hirundo rustica* L.)

FÜSTI, FALUSI FECSKE.

Nagyon gyakori. Csupán házaknál találtam fészkét. Április 3-ika és 5-ike között érkeznek meg a legelsők, de csak Április 15—18 feljőnek meg mind. Megérkezésük észrevehetetlenül történik. Augustusnak második felében seregelnek és bolyongnak s ilyenkor ezerenként szállnak hálni a nádasokba. Septembernek első felében elhagynak minket, néha 18—20-ig mind tart költözésük. Apró elmaradott csapatokat láttam Octoberben is. Septemberi sanyaru esős idő igen szigorítja őket, annélkül, hogy nagyon sokat elpusztítja közülök.

130. HIRUNDO URBICA (*Delichon urbica* L.)

VÁROSI, FEJÉRTORKU FECSKE.

Gyakori. Köépületeken kívül meredek sziklákat is választ fészkező helyül, az alsóbb havasi völgyekig fel. Tavasszal egy pár nappal rendesen későbbre jő meg mint *H. rustica* és összel hamarabb menyen el. Hüvös esős időben sokan elpusztulnak, még nyárban is, annyival inkább Septemberben. Ennek igen kitüntő példáját látta 1848 Septembernek 17. és 18. napján. Sept. 14 és 15-én nagy költözö csapatokat lehetett mindenfelé látni. 16-án sanyaru esős idő állott bé, mely nagyon megszigorította őket, de még folyvást költöztek, 17-én és 18-án sok hó hullott még az alsóbb helyeken is és sanyaru széllel apró eső hullott csaknem folytonosan. Ezt már nem tudták kiállani. A hideg és étlenség miatt nem voltak képesek tovább költözni, hanem bádgyad repüléssel bolyongtak a házak közül és folytonosan hullottak el. Ereszek által védett nagy épületek párkányaira ezrenként gyültek halomba egymást melengetni s folytonosan hullottak le hidegtől dermedten és éhelholtan. Csupán egy helyen egy nagy épület párkánya alatt 60 döglött fecskét számláltam, az utcákon és piacokon is minden lépten lehetett döglötteket és haloklókat találni. A ragadozó madarak, még a vércsék is ezen napokban többnyire mind fecskével táplálkoztak. Ez alkalommal csak Erdélyben sok millió pusztulhatott el.

131. HIRUNDO RIPARIA (*Clivicola riparia* L.)

PARTI VAGY MARTI FECSKE.

Nagyon gyakori. Későbben jő meg, mint *H. urbica* és hamarabb elmenyen. Fézsét csak folyók martjaiba vési bé. Sokan pusztulnak el a martok bémolása miatt. Messze a folyóktól csak költözködés ideje alatt lehet őket látni, mikor más fecskék közé vegyülve néha még a hegyek közt is láthatni egyes bolyongókat.

HIRUNDO RUPESTRIS (*Clivicola rupestris* Scop.)

SZAKADÁSI FECSKE.

## HARKÁLY FÉLÉK.

## CYPSELUS.

132. CYPSELUS APUS (*Cypselus apus* L.)

VISITÓ, FEKETE, TORONYI FECSKE.

Nem ritka. Városainkban sehol sem találtam fészkelve (ha csak Brassóban és Székelyföldön nem fészkezik, hol nyárban nem utaztam) s általában fészkelő helyeket felfedezni nem voltam képes. Mint a mellett meg vagyok győződve, hogy Erdélyben több helyeken

fészkezik sziklás helyeken, mert Augustusban, sőt Juniusban is többször láttam egyeseket és csapatokat. Tavaszi költözkodések Májusban esik, az őszi Augustusnak második felében. Nyári hüves esős időben gyakran véletlenül nagy csapatok jelennek meg a völgyekben bolyongva. Ilyenkor könnyű lőni őket, máskor magasan repülnek és sebesen elhaladnak. Ha a sanyaru idő több napokig tart a városokba bejönek s uly elbágyadnak, hogy kézzel lehet egyeseket elfogni.

### CAPRIMULGUS.

#### 133. CAPRIMULGUS EUROPAEUS (*Caprimulgus europaeus* L.)

ÉJJELI FECSKE. LAPPANTYU.

Gyakorieska. Legnagyobb számmal lakja Havasaink allyát, hol öst-vénként néha 3—4-et lehet egyszerre látni. Lakik hegyi erdeinkben is; de az alsóbb, tágosabb völgyeket, kivéve a költözkodés idejét, ritkán látogatja meg. Tavasszal alig lehet észrevenni költözését. Nyár végén Augustusnak második és Septembernek első felében jócska költözésök van. Ilyenkor a völgyi réteket látogatják meg főleg. Egyeseknek, melyeket késő őstve löttem, néhány éjjeli pillangó mászott ki szájából s próbálta elrepülni.

### CUCULUS.

#### 134. CUCULUS CANORUS (*Cuculus canorus* L.)

KUKUK, V. KAKUK.

Gyakori. Gyümölesökben, berkekben s hegyallyi erdőkben. Április 8-ánál korábban sohasem láttam. Hangját Ápr. 12-dike és 16-dika közt kezdi hallszatni. Tavasszal, főleg az *Anthusok* nagyon verik és hajhásszák, Augustusban ellenben a tehetetlen ifiakat gondosan táplálják. A ródszinű varietás nem ritka Enyed környékén. Amelyeket megvizsgáltam mind nőstények voltak.

### CORACIAS.

#### 135. CORACIAS GARRULA BRÜNNICHII (*Coracias garrula* L.)

KÉK CSÓKA V. VARJU. SZALAKISTA.

Nem ritka. Fészkelő helyeikről semmilyet sem tudok. de költözkodési ideje alatt (Áprilisban s Május elején, valamint Augustusban s September elején) minden évben tapasztaltam majd mindenütt. Amennyire eddigi tapasztalásim terjednek De és környékén s az egész Szamos mentén gyakoribb, mint másutt. Hihetőleg a Mezőséget környező apróbb erdőkben fészkezik. Enyed és Diód vidékén a fenn nevezett hónapokban mindenig lehet költözködőket látni. Nagyon szereti egyedül álló

fáknak tetőzö ágaira szállani. Repülése a *libucéhoz* s a *galambéhoz* sok tekintetben hasonlit. Élete nagyon szíjas.

### MEROPS.

#### 136. MEROPS APIASTER (*Merops apiaster* L.)

GYURGYALAG, MÉHÉSZ BANKA.

Nem ritka. A Kükülli partjaiban, Mikáleczfalva és Oláh-Csesztele közt, főleg az Obrásai határon minden évben sokan fészkelnek. Májusban érkeznek meg, Augustusban elmennek. Május 29-én már nagyobbára ki voltak vésve mély barlangjaik, mely munkával csak nem kirekesztőleg a nőstények foglalkoztak. Augustus közepe tájatt elhagyva fészkelő helyeiket bolyongani indulnak s ilyenkor a marosmenti berkekben is mindenfelé lehet kisebb-nagyobb csapatokat látni vagy legalább éles hangjukat hallani egész Septemberig. Augusztus legutolsó napjaiban azonban mind elhagynak minket, úgy hogy Septemberben soha egyet sem láttam. Állítólag a Marosnál is fészkezik Kutyalvánál s a Szamos mentén is. Egy elevenen kezemhez került *méhészbanka* a legelső legyet, melyet eleibe tartottam, elvette, s minden sáskát, prütsköt, darást megegett, melyet eleibe vetettünk. Azután magától is fogdosta a körülte repkedő legyeket. Semmit sem nyelt le, mik nehányszor fel nem vetette s ujból ki nem kapta, vagy legalább többször meg nem forgatta szájában s jól egybe nem roncsolta. Csöre ilyenkor csattanó hangot ád, mely mikor sokan vannak együtt a gója kelepeléséhez hasonló, de gyengébb hangot állít elő.

### ALCEDO.

#### 137. ALCEDO ISPIDA (*Alcedo ispida* L.)

JÉGMADÁR.

Nem ritka, a nagyobb tiszta havasi folyóink mentén. Legtöbbet Zaránban a Körösnél, továbbá a Sztrigynél, Kenyérvizénél s a Szamosnál találtam. Nagy számmal sehol sem lakik. Az apróbb havasi patakoknál, hol *Cinclus aquaticus* szereti, fészkelve nem találtam, hihetőleg mivel nincsen partjok, hová fészekbarlangját bevéesse. Összel és tavasszal majd mindenütt bolyong s néha apró tavaknál is megállapodik, ilyenkor és télen a Marost is meglátogatja.

### JYNX.

#### 138. JYNX TORQUILLA (*Jynx torquilla* L.)

NAKTEKERCS.

Gyakori. Április 8-dika körül megérkezik, néha már 5-ikén itt van. Septembernek első felében elhagy minket. Egyeseket azonban néha

September 20-ika körül is lehet még látni. Egyszerű „hincs, hincs, hincs“ hangja, melyet tavasszal kifáradhatatlanul hallszat, néha a csalódásig hasonlit *Falco subbuteo* hangjához. Legkedvesebb eledele a hangya és hangyatojás (hangyaból) s mégis a midőn három ifiat, melyeket otthon neveltem egy hangyabój mellett ezen eleddel megvendégeztettem, eldöglöttek.

### PICUS.

#### 139. PICUS MARTIUS (*Dryocopus martius* L.)

FEKETE HARKÁLY.

Gyakoricska havasainkban, hol a fenyveseket s fenyvesekkel elegy erdőket lakja. Télire rendesen lejebb ereszkedik a havasallyi erdőkbe. A többi hegyi erdőkben és berkekben rendkivül ritka. Részbenről csak egyet találtam egy hegyallyi szálas erdőben 1843 December 7-ik napján.

#### 140. PICUS MAJOR (*Dendrocopos major pinetorum* BREHM.)

NAGY TARKA HARKÁLY, BARNAHOMLOKU TARKA HARKÁLY.

Gyakori minden tölgy és csere erdőkben. Fészkkelési ideje alatt a völgyi gyümölcsösökben egyet sem lehet látni. Augustusban jönek le a legsők s azután egész tavaszig mindenütt bolyonganak az alsóbb erdőkben, berkekben és gyümölcsösökben. Összel nagyon szereti a diót.

#### 141. PICUS MEDIUS (*Dendrocopos medius splendidior* PARROT.)

KÖZBELSŐ TARKA HARKÁLY.

Gyakori. Fészkkel ugyanazon helyeken, hol *P. major*, néha azonban a belső gyümölcsösökben is megtelepedik. Télen által nagy számban lakják a hegyallyi nagy erdőket, de a berkekbe és gyümölcsösökbe kevesebb számmal jönek le, mint *P. major*. Ha nem csalódom, ezen faj nagyobb számmal lakja Erdélyt, mint *P. major*.

#### 142. PICUS LEUCONOTUS (*Dendrocopos leucotos* BECHST.)

FEJÉRHÁTU TARKA HARKÁLY.

Ritka. Magam sohasem láttam a szabadban, pedig főleg az utolsó néhány években nagy gondot fordítottam felkeresésére. DR. KNÖPFLER a Nagyág és Zalatna vidékén, BUDA ELEK a Hátszegvidéki havasallyban tapasztalták s általok én is birtam azon vidékekről egy pár darabot. STETTER is találta, ha nem csalódom Radna vidékén.

#### 143. PICUS MINOR (*Dendrocopos minor hortorum* BREHM.)

KICSINY TARKA HARKÁLY.

Nem gyakori. Fészkész ideje alatt sohasem láttam, hihetőleg a legfélreesőbb nagy erdőkre vonul vissza. Octoberben kezdve lehet mindig

egyesekét látni a berkekben, alsó erdőkben, szőlőkben és gyümölcsösökben, néha benn a falvakban is, de egyenetlen számmal a különböző években, némely télen alig 3—4-ét.

144. PICUS TRIDACTYLUS (*Picoides tridactylus alpinus* BREHM.)  
HÁROM UJJÚ HARKÁLY.

Ritka. Én sohasem láttam a szabadban. DR. KNÖPFLER és BUDA ELEK birtak néhány példányt gyűjteményeikben. BUDA ELEK a Hátszegvidéki havasokban néhányszor találta. DR. KNÖPFLER nem tudom, hol szerzette példányait.

145. PICUS CANUS (*Picus canus* Gm.)  
SZÜRKÉSZÖLD KÜLLŐ, ZÖLDKÜLLŐ V. HARKÁLY.

Gyakori. Télben, de főleg összel Octoberben és Novemberben nagyon gyakori jelenés a berkekben; a hegyallyi erdőkön kevesebb számmal mutatkozik. Ilyenkor a belső gyümölcsösökben is megfordul s néha faépületeken, gémes kutakon is kopácsol. Láttam törökbuzza körökon is. Nyárára a nagy szálas erdőkre vonul.

146. PICUS VIRIDIS (*Picus viridis pinetorum* BREHM.)  
ZÖLD KÜLLŐ, V. ZÖLD HARKÁLY.

Nem ritka, de kevesebb számmal lakja Erdélyt, mint *P. canus*, ritkábban is jó bék a telkekre és belső gyümölcsösökbe. Télben, nyárban a hegyallyi nagy szálas erdőket lakja legnagyobb számmal.

UPUPA.

147. UPUPA EPOPS (*Upupa epops* L.)  
BÜDÖS BANKA, PUPUZA.

Gyakori. Megérkezik rendesen Április 5-dike és 10-dike között, elmenyen Augustusnak végén és September elején. Elmenetele nagyon eszrevehetetlenül történik. Fészkei helyéül nagy udvas fákat választ rétek és legelők mellett, néha közel a falvakhoz.

**GALAMBFÉLÉK.**

COLUMBA.

148. COLUMBA TURTUR (*Turtur communis* SELB.)  
GERLICZE.

Nagyon ritka. Április elején vagy közepe tájattérkezik meg, September elején elmenyen. Fészkezik a hegyallyi szálas erdőkben. Juliusban és Augustusban a kalangyákon és tarlókon minden nap jelenés.

149. COLUMBA OENAS (*Columba oenas* L.)

VADGALAMB, KÉK VADGALAMB.

Gyakori. Mártius végén, néha korábban is már itt van. Oktoberben menyen el. Fészkezik a hegyallyi szálas erdőkben, főleg azokban, melyek lapályosabb helyen feküsznek. Augustusban és Septemberben nagy csapatokban seregel a mezőken. Szereti a sós és szikes helyeken fekvő forrásokat.

150. COLUMBA PALUMBUS (*Columba palumbus* L.)

ÖRVES, NAGY VADGALAMB.

Gyakori. A nagy hegyi és hegyallyi erdőkben fészkezik, távolabb az emberi lakottól, mint a két fennebbi. A hegyek közt, aratás után, nagyon gyakori jelensé a tarlókon és réteken, de az alsóbb völgyekbe ritkán mutatja mágát.

COLUMBA LIVIA (*Columba livia* Gm.)

KICSI V. SZIKLAI GALAMB.

A Kákovai kösziklán (Alsófejér vármegye) fészkezik minden évben több galambpár, de hihetőleg csak elvadult házagalamb, nem pedig eredeti vad *C. livia*.

## TYÚKFÉLÉK.

## PERDIX.

151. PERDIX CINEREA (*Perdix cinerea* LATH.)

FOGOLYMAÐÁR, KÖZÖNSÉGES FOGOLYMAÐÁR.

Gyakori. Álló helyei berkek, erdőszélek, csiherek s egyes bokrokkal bénőtt kösziklás oldalak (ezen utolsó helyet a hegyek és havasok közt választja). Mikor fijai rigó nagyságuak felkeresi a közel fekvő vetéseket. Télen által a faluk és városok környékére vonul, szőlőkbe és gyümölcsökbe, főleg ha nagy a hó és hideg.

PERDIX SAXATILIS.

KÖVI FOGOLY.

152. PERDIX COTURNIX (*Coturnix communis* BONN.)

FÜRJ.

Gyakori. Megérkezik Május első napjaiban, egyesek gyakran már Április utolsó hetében; Septemberben elmenyen, de néha Octoberben is lehet még egyes elmaradottakat látni. A hegyekre nem igen magasan terjed fel, úgy hogy a magasban fekvő zab s tavaszi vetésekben sohasem láthatni. Leggyakoribb a nagyobb völgyekben.

## TETRAO.

153. TETRAO UROGALLUS (*Tetrao urogallus* L.)

FENYŐFAJD, VADPÁVA.

Gyakori, minden szélbeli havasainkban, úgy Zalatna, Abrud-bánya a vidékén és a Kalotaszegi havasokon. Enyedre a Topán-falvi járásból kerül legtöbb, hol Áprilisban vadásszák a hímeket, Augustuson tul a fiókákat és tyúkokat.

154. TETRAO TETRIX (*Lyrrurus tetrix* L.)

NYIRFAJD.

Ritkácska. A Radna vidékről került néhány példány kezemhez, másutt sehol sem tapasztaltam. Régebben a Kalotaszegi havason is találtatott.

155. TETRAO BONASIA (*Bonasa bonasia* L.)

MOGYORÓFAJD, CSÁSZÁRMADÁR.

Gyakori a havasallyi és hegyi erdőkben, hol főleg a mogyoróval gazdag bükkös erdőket választja álló helyül. Többnyire az árkokban tartózkodik.

TETRAO LAGOPUS (*Lagopus mutus* MONTIN.)

HÓFAJD, HÓTYUK.

## GLAREOLA.

156. GLAREOLA AUSTRIACA (*Glareola pratincola* L.)

Ritka. 1845 Május 1-jén lövetett Nagy-Enyed mellett egy vizenyős réten egy kiszinezett hím, ugyanazon évben Május 6-án megint mutatta magát ott egynéhány, melyek közül elejtetett egy nőstény, többször nem tapasztaltam Erdélyben. STETTER találta Dévánál 1846-ban.

## GÁZLÓLÁBUAK.

## OTIS.

157. OTIS TARDA (*Otis tarda* L.)

TÚZOK, NAGY KÖZÖNSÉGES TÚZOK.

Gyakori a Keresztes mezőn. Nem ritka a Kenyérmezőn, a Gáldi téren s hihetőleg a Háromszéki téren is. Néha Hunyad vármegyében is mutatkozik a Rézmezőn. Összel bolyongva meglátogatja a Mezőséget s a Maros völgyét. 1847 October 20-án az Enyedi határon is láttam 8-at.

OTIS TETRAX (*Otis tetrae* L.)

REZNEK, PUJA TÚZOK

OTIS HOUBARA (*Houbara Macqueeni* GRAY.)

GALLÉROS TÚZOK, ARAB TÚZOK.

## OEDICNEMUS.

158. OEDICNEMUS CREPITANS (*Oedicnemus scolopax* Gm.)

TÚZOKSNÉPF.

Nagyon ritka. Egyszer láttam Octoberben egy párt a Diódi határon a tarlókon.

## CHARADRIUS.

159. CHARADRIUS AURATUS Suckow. (*Charadrius apricarius* L.)

\* ARANYOS PORONDI FUTÓ.

Nem ritka, mint által költözködő madár. Novemberben néha nagy csoportok telepednek meg útközben a mocsáros réteken, egyeseket majd minden évben lehet a nevezett hónapban találni. Tavaszi költözködéskor soha sem láttam.

160. CHARADRIUS MORINELLUS LINN. (*Charadrius morinellus* L.)

Ritka. 1842 Novemberben lövetett egy Zeyk falván. Többször nem tapasztaltam Erdélyben, csakugyan hajlandó vagyok hinni, hogy *Ch. auratus*-sal együtt gyakrabban mutatkoznak, annélkül hogy észrevétetnék.

161. CHARADRIUS MINOR MEYER. (*Charadrius dubius* Scop.)

\* KICSINY PORONDI FUTÓ.

Gyakori. Majd minden nagyobb folyóinknak és sok patakainknak porondjain. Tavasszal és ősszel a patakokat is megkeresi.

## VANELLUS.

162. VANELLUS CRISTATUS (*Vanellus capella* SCHAEFF.)

LIBUCZ. BIBICZ.

Gyakori. Februárius 25—27-ike körül rendesen megérkezik. Octoberben elmenyen, elmaradókat Novemberben is lehet azonban látni. November 10-én egyszer nagy csapatokat is láttam a vetésekben megtételezve. Más alkalommal November 24-én is sokat láttam a réteken. Április 18-án a nagy rész már ül tojásain.

## HAEMATOPUS.

163. HAEMATOPUS OSTRALEGUS (*Haematopus ostralegus* L.)

BIELTZ találta egyszer a Szében víze mellett, de mely évszakban nem tudom. STETTER is találta 1846-ban Dévánál.

## MACHETES.

164. MACHETES PUGNAX (*Pavoncella pugnax* L.)

VEREKEDŐ MADÁR.

Gyakoricska. Fészkezve nem találtam, mégis hihetőnek tartom, hogy több helyeken fészkezik nálunk, mert 1846 Julius 6-án és 7-én nagyocska

csapatok mutatták magukat az Enyedi határon s azok közt több hímnek dísztollazatban, nemelyeknél a gallért alkotó tollak már hullani kezdettek, vagy egészen ki is hullottak. Összel minden évben jócska számmal átkölköznek Erdélyen, Augustusnak 2-dik felében már lehet egyeseket látni a vizenyős réteken és apróbb tavakon, de költözésüknek dereka szeptemberben van. Tavasszal sohasem láttam.

#### TRYNGA.

##### 165. TRYNGA SUBARQUATA (*Tringa ferruginea* BRÜNN.)

Gyakorieska, mint költöző madár, összel, a folyók partján, főleg az apróbb mellékvizek torkolatainál levő porondokon. Tavasszal sohasem tapasztaltam, ellenben egyszer (1846-ban) találtam nyári tollazatában Julius 20-án Maros-Ujvárnál, miért is hajlandó vagyok hinni, hogy ha nem is Erdélyben, de a közel szomszédságban fészkezik. Összel minden Septemberben találtam 3. és 18-dik közt. Leggyakoribb *Trynga* Erdélyben.

##### 166. TRYNGA ALPINA\*) (*Tringa alpina* L.)

Nem ritka ugyanazon helyeken, hol *T. subarquata* szereti. Ezen fajt csupán őszi költözködése alkalmával találtam Septembernek közepén és vége felé. Mindig apró (6—10-ből, legfennebb 20-ból álló) csapatokban költözik.

##### 167. TRYNGA MINUTA (*Tringa minuta* LEISL.)

Ritka. 1846 September közepén mutatta magát a Maros mellett egy csapatoeska, melyből nehány ellenötett. 1845-ben is találtam egyet *T. Temmingkii* társaságában, melyet *T. minuta*-nak tartottam, de annyira el volt lőve, hogy biztosan determinálni nem lehetett.

##### 168. TRYNGA TEMMINGKII (*Tringa Temminckii* LEISL.)

Ritka. Csak egyszer találtam 1845 Augustus 25-én egy kicsiny réti tónál a Tövisi határon nehányat, melyek közül egy meglövetett. Ugyanazon apró Carex fajokkal bénőtt apró tócsánál a többi *Trynga* fajok is örömet mulatognak, főleg éjjel.

#### TOTANUS.

##### 169. TOTANUS GLOTTIS (*Totanus nebularius* GUNN.)

\* NAGY VIZI FUTÓ.

Nem ritka, összel csaknem gyakorinak nevezhető. Fészkelve nem találtam. Tavasszal Április második és Május első felében költözik. Összel

\*) Valószínüleg *Tringa alpina Schinzii*, mert *T. alpina* Erdélyben eddig még nem fordult elő.

Csató J.

Septemberben költözik legnagyobb mértékben, csakugyan Augustus utolsó napjaiban és Octobernek elején is mutatkoznak egyesek.

170. TOTANUS CALIDRIS (*Totanus calidris* L.)

Igen gyakori tavaszi és őszi költözésekor. Április végén és Májusban, valamint Augustus végén és Septemberben. Tavasszal nagyobb költözése van, mint összel.

171. TOTANUS GLAREOLA (*Totanus glareola* L.)

Ritka.<sup>\*\*</sup>)

172. TOTANUS OCHROPUS (*Totanus ochropus* L.)

\* BABOS VIZI FUTÓ.

Gyakori kora tavasztól késő őszig. Néha Máritusnak 19-én már itt van kisebb nagyobb csapatokban, Mártius 26-dika körül mindenkor megérkezik. Összel October második felében is lehet még egyeseket látni.

173. TOTANUS STAGNATILIS (*Totanus stagnatilis* BECHST.)

Ritka. BUDA ELEK-től kaptam egy példányt, mely Hunyad vármegyében lövöttet, hol magam is löttem régebben Augustusban néhányat.

174. TOTANUS HYPOLEUCUS (*Actitis hypoleucus* L.)

\* KICSINY VIZIFUTÓ.

Gyakori. Inkább a folyó vizek mellett, mint a tavaknál. Áprilisban és Septemberben nagy költözése van, de sohasem jár nagy csapatokban, mint *T. calidris*, *T. glottis* és *T. ochropus*.

**RECURVIROSTRA.**

175. RECURVIROSTRA AVOCETTA (*Recurvirostra avosetta* L.)

Nagyon ritka. Dr. KNÖPFLER birt egy példányt gyűjteményében, mely az Aranyosnál Zalatna vidékén lövöttet.

**HIMANTOPUS.**

176. HIMANTOPUS RUFIPES (*Himantopus candidus* BONN.)

GÓJA SNEPF.

Ritkácska. Három került kezembe néhány évek alatt, mindegyik Április közepe tájatt lövöttet az Enyedi és Gáldi határákban. STETTER is találta Dévánál.

\*\*) Megfigyeléseim szerint gyakori.

## SCOLOPAX.

177. SCOLOPAX RUSTICULA (*Scolopax rusticola* L.)

SZALONKA. ERDEI SZALONKA.

Gyakori. Mártiusban és Octoberben költözik. Fészkelve is találtam az Enyedi körüli szálas erdőkben s hoztam békéjét Julius végén.

178. SCOLOPAX MEDIA (*Gallinago major* Gm.)

Ritkácska. Április végén és Májusban találtam néhányszor tavaknál. Kezemben csak kettő volt.

179. SCOLOPAX GALLINAGO (*Gallinago gallinaria* MÜLL.)

\* MOCSÁRI HOSSZÚCSÖRÜ SZALONKA.

Nagyon gyakori. Augustus utolsó felében már jöleska száminál jelentik meg a vizengős réteken s egész Septemberben és Octoberben folyvást költözik. Tavaszi költözése sokkal kevésbé észrevehető.

180. SCOLOPAX GALLINULA (*Gallinago gallinula* L.)

\* KIS MOCSÁRI SZALONKA.

Gyakori. Mártius végén és Áprilisben, megint Septemberben és Octoberben költözik, de néha egész Decemberig mindig lehet egyeseket látni.

## NUMENIUS.

181. NUMENIUS ARQUATA (*Numenius arquatus* L.)

\* GOIZER.

Ritkácska. Augustusnak utolsó felében és September elején néhány-szor találtam egyeseket, vagy 4—5-ből álló családokat a réteken a Tövisi és Enyedi határon. Tavasszal is hallszatja néha fütyülő hangját utkózben.

182. NUMENIUS TENUIROSTRIS (*Numenius tenuirostris* VIEILL.)

Ritka. STETTER találta M. Németinél Septemberben. Én is láttam egy párszor *N. arquatanál* kisebb *Numeniusokat*, de nem kerithetvén kézre, a fajra nézve bizonytalanságban vagyok.

## IBIS.

183. IBIS FALCINELLUS (*Plegadis falcinellus* L.)

Ritka. 1846 Julius 23-án mutatta magát egy család M. Ujvárnál, kettő (egy ifjú s egy vén nőstény) meglövettek. Ezenkívül még láttunk 4-öt Május elején az Enyedi határban. STETTER és BUDA ELEK is találták néhányszor Hunyad vármegyében.

## PLATALEA.

184. PLATALEA LEUCORODIA (*Platalea leucorodia* L.)

KALÁNOS GÉM.

Ritka. A mezőségi tavaknál néha lehet látni tavasszal és ősszel. Kezemben csak egy volt, mely a Kajáni tónál lövetett.

## CICONIA.

185. CICONIA ALBA (*Ciconia alba* BECHST.)

FEJÉR GÓJA.

Gyakori. Fészkelve csak a Mezőségen és a Maros és Küküllő közt egy néhány helyen találtam, a többi részeiben Erdélynek csak ősszel és tavasszal költözés alkalmával jelenik meg, Mártius 25—26-dika és Augustus 20—25-ika körül. Pontosan alig tartja meg költözésének idejét egy madár, mint a gója.

186. CICONIA NIGRA (*Ciconia nigra* L.)

FEKETE GÓJA.

Nem ritka. Augusban és Mártiusnak utolsó hetében minden évben mutatkoznak a Maros mentén s a hegyi patakok völgyeiben. Fészkelve nem találtam ugyan ezen fajt, de mivel Zarán d megyében nyár derekán is láttam egy párt, hajlandó vagyok hinni, hogy ott és hasonló helyeken fészkezik.

## GRUS.

187. GRUS CINEREA (*Grus communis* BECHST.)

DARÚ.

Nem nagyon ritka. Mártiusban és Septemberben költöznek által, ősszel útközben néha meg is telepednek, tavasszal nagyon ritkán. A Feketeügy mocsárait kivéve sehol sem fészkelnek Erdélyben.

## ARDEA.

188. ARDEA CINEREA (*Ardea cinerea* L.)

SZÜRKE-FOSÓ GÉM.

Gyakori. Fészkezik nagy számmal a Mezőségi tavak hozzájárulhatatlan nádassai közt és némely berkekben, p. o. a Megykeréki berekben, úgy szintén magas hegyi erdőkben, is p. o. az Ajtoni szálas erdőben. Augustusban már mindenfelé láthatni az ifjukat, folyamok és tavaknál egész October közepe tajáig. Tavasszal Mártius második felében érkezik meg.

189. ARDEA PURPUREA (*Ardea purpurea* L.)

BIBORGÉM.

Gyakori. Nagy számmal fészkezik a mezőségi tavak nádassai közt, a szürke, éjjeli és a nagy dobos gémmel együtt. Természeténél fogva

sokkal ritkábban lehet látni, mint a *szürke gém*, bárha közel akkora számmal lakja Erdélyt, mint amaz.

190. ARDEA EGRETTA (*Egretta alba* L.)

NAGY KÓCSOG. NAGY FEHÉR GÉM.

Ritka. Néhányszor tapasztaltam, kezemben csak egy volt, mely M.-Ujvárnál lövetett 1846 Julius 20-án. Nem hiszem, hogy Erdélyben soha fészkezzék.

191. ARDEA GARZETTA (*Egretta garzetta* L.)

KIS KÓCSOG.

Nem nagyon ritka. Főleg Augustusban és Septemberben mutatkozik nálunk, néha tavasszal is, de csak mint vándormadár, mely bizonyosan nem fészkezik itt. Kezemben csak egy volt, mely Septemberben lövetett Gyéres Szt. Királyt.

192. ARDEA STELLARIS (*Botaurus stellaris* L.)

DOBOS GÉM, NAGY DOBOS GÉM, NÁDI BÍKA.

Gyakorieska. Fészkezik minden nagyobb nádas tavainknál. Április közepe felé már fíjai vannak. Március elején itt van, October első felében elmenyen.

193. ARDEA NYCTICORAX (*Nycticorax griseus* L.)

VAKVARJU GÉM, ÉJJELI GÉM.

Gyakori. Fészkezik minden nádas tavainknál, a kisobbeknél is, közepes számmal, a mezőségi tavaknál nagy mennyiségben.

194. ARDEA COMATA (*Ardeola ralloides* Scop.)

Ritkácska s ahol van is bajosan észrevehető. Csak egy példány volt kezemben, mely Enyeden Május elején lövetett.

195. ARDEA MINUTA (*Ardetta minuta* L.)

PUJA GÉM.

Éppen nem ritka főleg Háromszéken. Kiszinezett példány csak kettő került kezembe Április végén és májusban. Ifiak gyakran mutatkoznak nyár végén és összel főleg September utolsó harmadában elmenő útjokban.

RALLUS.

196. RALLUS AQUATICUS (*Rallus aquaticus* L.)

Gyakori a nagyobb (Mezőségi) nádas tavaknál. Mártiusban már itt van s csak Octoberben költözik el.

## CREX.

197. CREX PRATENSIS (*Crex pratensis* BECHST.)  
HARIS.

Nagyon gyakori. Vizenyős sással bénölt réteken s az ilyen helyekkel határos búzaföldeken, néha távolabb is.

## GALLINULA.

198. GALLINULA CHLOROPUS (*Gallinula chloropus* L.)  
ZÖLDLÁBÚ VÍZITYÚK, NAGY, FEKETE VÍZITYÚK.

Gyakori. minden nádas tavaknál. Április második felében érkezik meg, September végével elmenyen.

199. GALLINULA PORZANA (*Ortygometra porzana* L.)  
FEHÉREN PETTYEGETTEK, PORCELLÁN VÍZITYÚK.

Gyakoricska a nagyobb nádas tavaknál. Mártiusban már itt van, Octoberben menyen el.

## FULICA.

200. FULICA ATRA LINN. (*Fulica atra* L.)  
HÓDA, SZÁRTSA.

Nagyon gyakori minden nádas tavaknál. Tavasszal nagyon korán megérkezik, néha már Mártius elején, minden esetre közepe tájatt; úgy hogy nem ritkán a jég nem bomlott még fel a tavakról. A nép állítása szerint némelyek itt is telelnek a forrásos helyeken conservákkal táplálkozva.

## PHALAROPUS.

201. PHALAROPUS TENUIROSTRIS (*Phalaropus lobatus* L.)

Rendkívüli jelenés. 1848-ban September 26-án mutatta magát kettő a Kapudi határon (Alsó Fejér megye) egy tócsában réczék közt uszkálva, melyek közül az egyik kezemhez került.

## USZÓK.

## COLYMBUS.

202. COLYMBUS CRISTATUS LINN. (*Podiceps cristatus* L.)  
KONTYOS SZÁRTSA VAGY VÖCSÖK.

Gyakoricska. Nem csekély számmal lakik és fészkezik a mezőségi nagyobb tavakon. Az apróbb tavakon csak összel és tavasszal mutatkozik egyenként, a folyókon még ritkábban. Tavasszal, mihelyt a jég a tavakról

felolvad, 8—10-ből álló csapatok jelennek meg. Mártius végén és Áprilisban legnagyobb számmal láthatni őket a mezőségi nagy tavakon.

203. **COLYMBUS RUBRICOLLIS** L. (*Podiceps griseigena* BODD.)

SZÜRKE TORKU VÖCSÖK VAGY SZÁRTSA.

Gyakoricska. Ugyanazon helyeken, hol a közelebbi, de mindenütt és minden egyenként. Összel és tavasszal a legkisebb tavakat is felkeresi. A folyókon ezt is ritkán lehet találni. A nagy nyílt vizen ritkán tartózkodik, hanem a nádak közti apróbb tisztás helyeken, hol veszedelem esetében, lebukva rögtön a nád közé menekülhetik.

204. **COLYMBUS AURITUS** LINN. (*Podiceps nigricollis* BREHM.)

COL. VAGY PODICEPS OBSCURUS AZ IFTU.

Nem gyakori, ámbár nem is ritka. Fészkezik a nagyobb mezőségi tavakon. Kölözök déskor inkább a folyókon mutatkozik és pedig rendesen kisebb-nagyobb csapatokban. Kiszinezett egyszer sem volt kezemben.

205. **COLYMBUS MINOR** LINN. (*Podiceps nigricans* SCOP.)

PUJA SZÁRCSA VAGY VÖCSÖK.

Nem ritka. Kölözök déskor inkább a folyókon mutatkozik, összel apró csapatokban. Fészkelni hihetőleg csak a mezőségi nagyobb tavakat keresi fel, hol csekély számmal már kora tavasszal látható.

**EUDYTES.**

206. **EUDYTES SEPTEMTRIONALIS** ILL. (*Colymbus lumme* GUNN.)

ÉJSZAKI BUVÁR.

Éppen nem ritka.\*.) Minden évben mutatkozik késő összel és kora tavasszal páronként vagy apró társaságokban, de legnagyobb részint ifiui (alól fehér, fenn szürke v. szürke alapon számos hosszú fejér babokkal békített) tollazatban. Összel a folyókon sem hiányzik soha, tavasszal inkább csak a mezőségi nagy tavakon található. Apróbb tavakon soha sem találtam. Csak téli madár,

207. **EUDYTES ARETICUS** ILL. (*Colymbus arcticus* L.)

SZÜRKEFEJŰ — FEKETETORKU BUVÁR.

Nem nagyon ritka. Kilenc évek alatt négy darab került kezembbe, minden kiszinezettek és pedig mindegyik Novemberben. Az ifiak az ifiui *Eud. septemtrionalissal* könnyen egybevéhetők lévén, tám czen vétség következtében nem tapasztaltattak eddig, mert rendesen minden északi

\*) Ezt és a következő fajt a szabadban részben összetévesztette, amit a következő fajnál ő maga is valószínűnek tart. *Sch. J.*

madárfajból több ifiu, mint vén szokott minket meglátogatni. A hozzámbéküldött négy példány közzül kettő a Sztrigyen, egy a Maroson, egy Hadadnál lövettet. Tavasszal nem tapasztaltam. Egyszer láttam Enyeden futólag egy ifiu *Eudytes* s a *septemtrionalis*hoz hasonlított, de szeme veres volt, valjon nem ifiu *Eud. arcticus* volt?

EUDYTES GLACIALIS LINN. (*Colymbus Immer* BRÜNK.)

ÖRVES V. NAGY BUVÁR.

HALIEUS.

208. HALIEUS CARBO ILL. (*Phalacrocorax carbo* L.)

KARAKATNA, KORMORÁN.

Ritka. 1825-ben mutatkozott késő tavasszal a Marosnál Hunyad-vármegyében egy csapat, 1827-ben ugyaneksz a Marosnál Marosvásárhelyen felyül, 1844-ben Augustusban kaptam egyet a Sztrigyről. Többször én nem tapasztaltam Erdélyben.

209. HALIEUS PYGMAEUS (*Phalacrocorax pygmaeus* PALL.)

Ritka, kell hogy legyen. Magam sohasem láttam Erdélyben. STETTER azt írja, hogy Mártiusban a Sztrigyen találta nem csekély számmal. DR. KNÖPFLER is birt egy példányt gyűjteményében.

PELECANUS.

210. PELECANUS ONOCROTALUS LINN. (*Pelecanus onocrotalus* L.)

KÖDÉNY, PELIKÁN, \* GÖDÉNY.

Nem ritka. 1817-ben (ha nem csalódom összel) nagy seregek mutatkoztak Erdélyben és többek lövették meg p. o. Hunyad vármegyében. 1823. közül Marosvásárhelynél jelent meg egynéhány és lövették meg egy. Alvincznál is lőttek hármat 1841. körül s az Olt mellett is néhányat kevés évekkel ezelőtt. STETTER találta Dévánál.

STERNA.

211. STERNA LEUCOPTERA SCHINZ. (*Hydrochelidon leucoptera* TEMM.)

FEJÉRSZÁRNYU SIRÁJ.

Gyakori. Nagy hihetőséggel fészkezik a mezőségi tavaknál. Tavasszi költözéskor, minden tavaknál láthatni néha 50—60-ból álló csapatokban, Májusban. Augustus 2-ik és September 1-ső felében is mutatkozik néha, de csak egyenként. Májusban gyakran egyesül *St. nigraval* és *St. leucopareiaval*.

212. STERNA NIGRA LINN. (*Hydrochelidon nigra* L.)

(ST. PLUMBEA jobb név vona.)

ÓNSZINŰ SIRÁJ.

Gyakori, legközönségesebb faj Erdélyben. Fészkezik jöcska számmal a Mezőségi tavaknál. Nyárban, mikor a szél a vizet felkavarja, nagy sergekben repked a tavak felett. Májusban (föleg ezen hónapnak derekán és második felében) az apróbb tavaknál és folyó vizek felett is gyakori jelenés, rendesen nagy társaságokban. September közepén túl soha sem láttam egyet is.

213. STERNA LEUCOPAREIA (*Hydrochelidon leucopareia* TEMM.)

Ritkácska. Kétszer találtunk egy-egy nagy csapatot, minden *St. leucoptera*val vegyesen, az Enyed-vidéki tavaknál s a Marosnál, Májusnak második felében.

214. STERNA HIRUNDO LINN. (*Sterna hirundo* L.)

Ritkácska. Néhányszor láttunk egyeseket a Maros mentén, de kezemben nem volt egy is. DR. KNÖPFLER birt egy hazai példányt gyűjteményében. Nem hiszem, hogy fészkezzék Erdélyben.

215. STERNA MINUTA LINN. (*Sterna minuta* L.)

PUJA SIRÁJ.

Ritkácska. julius második felében és Augustusban majd minden évben mutatkoznak egyesek a folyók és tavak felett. Kezemben csak kettő volt, mintkettő is, az egyik Julius 24-én, a másik Augustusban lövetett.

## LARUS.

216. LARUS RIDIBUNDUS LINN. (*Larus ridibundus* L.)

NEVETŐ CSÜLLŐ. \* KACAGÓ CSÜLLŐ.

Gyakori. Nem csekély számmal fészkezik a Mezőségi tavaknál. Már kora tavasszal itt van és későre menyen el. Octoberben még 20—25-ből álló csapatokat lehet a Mezőségi tavak felett látni. Egyszer kaptam egyet az Aranys-ról December 11-én kemény télen. Április elején még, October közepén már teli köntöshben van, a nyárit tehát kevés ideig viseli.

217. LARUS TRIDACTYLUS LINN. (*Rissa tridactyla* L.)

HÁROM UJU CSÜLLŐ.

Nagy ritkaság. 1843-ban Január 6-án (nagy hidegben) kaptam egyet elevenen az Aranys-ról. Annyira el volt gyengülve (és soványkodva)

hogy egy kézi hálóval borították le. A fogásban nem evett semmit és kevés napok mulva megdöglött

218. LARUS CANUS LINN. (*Larus canus* L.)

Ritka. Költözködés idejekor mutatkoznak néha egyesek Erdélyben. Én egyet kaptam Béthlen-ből (a Szamosról), Dr. KNÖPFLEB is birt egy hazai példányt gyűjteményében.

219. LARUS FLAVIPES MEYER. (*Larus fuscus* L.)

Nem nagyon ritka. Két darab került a kezembe, az egyik Április végén lövetett, mely alkalommal 5 mutatkozott a Maros-nál, a másik még később tavasszal, ha emlékezetem nem csal Junius elején. Mások is találták egyenként.

220. LARUS MARINUS LINN. (*Larus marinus* L.)

Nagyon ritka. 1847. October 8-án kaptam egy ifut az Aranyosról, többször nincs tudomásom róla, hogy Erdélyben tapasztaltatott volna.

LESTRIS.

221. LESTRIS POMARINA TEMM. (*Stercorarius pomarinus* TEMM.)

Nagyon ritka. 1841-ben Septemberben kaptam egy ifiu példányt Sáromberkéről a Maros-ról, többször nem tudom, hogy mutatkozott volna Erdélyben.

222. LESTRIS PARASITICA ILL. (*Stercorarius parasiticus* L.)

1851-ben késő ősszel löttek egyet a Mezőségen a czegei tón, (gerlice nagyságu, feketéslő színű, szarkafarkú, fekete uszólábu vizimadár, így írták le nekem, mert számomra kikészített bőrét egy kutya elszaggatta).

CYGNUS.

223. CYGNUS MUSICUS BECHST. (*Cygnus musicus* BECHST.)

Nem nagyon ritka. Kettő fordult meg kezemen, mindegyik Hunyad megyében lövetett tavasszal, az egyik Februárban, a másik késő tavasszal.

224. CYGNUS OLOR ILL. (*Cygnus olor* GM.)

Nem nagyon ritka. Egyszer öt mutatta magát a Maroson Csesztenél télben, melyek közzül egy ifiu meglövetett és kezemhez került. A mezőségi tavakon is, a mint mondják, mutatkozik néha, főleg kora tavasszal háttyu, de melyik faj, nem tudom.

## ANSER.

225. ANSER SEGETUM BECHST. (*Anser fabalis* LATH.)

Nem ritka. Inkább összel, Octoberben lehet látni rendesen nagyobb csapatokban a Maroson s vetésekben; nagy csapat ritkán telepedik le. Egyszer kaptam egyet Decemberben is a Maros-ról. Tavasszal nem láttam.

## ANAS.

226. ANAS CLYPEATA L. (*Spatula clypeata* L.)

KALÁNYOS RÉCZE.

Nem ritka. Költözködve jócska számmal mutatkozik összel is, de főleg tavasszal (Novemberben és Mártiusban s Áprilisban). Tavasz vége felé páronként jár. Nagy hihetőséggel fészkezik nálunk kevés számmal.

227. ANAS BOSCHAS LINN. (*Anas boschas* L.)

VÁKOGÓ, TÖKÉS RÉCE, KÖZÖNSÉGES VADRÉCE.

Gyakori. Jócska számmal költözik összel, de főleg tavasszal, mihelyt a hó elment s lakik minden időben nálunk. A legkeményebb hidegben is mindig lehet látni. Fészkel majd minden tavaknál a mezőségi eknél nagyocska számmal.

228. ANAS STREPERA LINN. (*Anas strepera* L.)

Nem ritka, mint költöző madár. Összel kevés számmal mutatkozik, tavasszal (a mezőségi tavakon) korán érkezik meg (apró 8—10-ből álló csapatokban) s műlat Április végéig. Nyárban nem láttam.

229. ANAS QUERQUEDULA LINN. (*Anas querquedula* L.)

CSÖRGŐ, KÖZÖNSÉGES PERGŐ RÉCE. \* SALLANGOS PERGŐ RÉCE.

Minden időben (a hideg telet kivéve) gyakori. Mártius vége felé érkezik meg *nagy* csapatokban, Augustusnak 2-dik felében és Septemberben elmenyen, ilyenkor, főleg Augustusban, mindenfelé láthatni. A hideg iránt nagyon érzékeny, ha tavasszal visszajötte után a hideg megujul, úgy megszigorodik, hogy 15—20 lépésre hévárja a vadászt.

230. ANAS CRECCA LINN. (*Anas crecca* L.)

APRÓ. NYÁRI PERGŐ RÉCE, KERCZE. \* KIS PERGŐ RÉCE.

Gyakori minden időben. Augustusban a nagyobb rész elhagy minket, csak maradozók költöznek még Septemberben. Tavasszal Mártius végén, részint Áprilisban jő meg.

231. ANAS ACUTA LINN. (*Anas acuta* L.)

Ritkácska. Menyire ösmeretem eddig terjed, csak költözve érinti

Erdélyt. Tavasszal Mártius végén s Április elején mutatkoznak néha apró csapatok. Más évszakban nem tapasztaltam, mások sem találták tudtomra.

232. ANAS PENELOPE LINN. (*Anas penelope* L.)

Nagyon gyakori, mint költöző madár. Septemberben, de főleg Octoberben s megint Mártius második felében s Április elején nagy seregekben költözik, nagyobbakban, mint minden más récefaj. Egyeseket Májusban is lehet néha látni, de nyárban és télen sohasem láttam.

233. ANAS LEUCOCEPHALA PALL. (*Erismatura leucocephala* Scop.)

Nem ritka, mint költöző madár. Mártius második felében jócska nagy csapatokat lehet látni a Mezőségi nyílt tavakon. Kevesen maradnak itt Április végéig. Más évszakban nem tapasztaltam, ám bár hihető, hogy összel is általköltözködik Erdélyben. Kezemben csak egy ifiú nőstény volt, mely Április 18-án lövett Tóháton.

234. ANAS FUSCA LINN. (*Oidemia fusca* L.)

Ritka. Csak átköltözködésekor látható néha. Csak egy (szép kiszinezetű) példányt bírtam, melyet DESIRÉ a Mezőségről hozott.

235. ANAS FULIGULA LINN. (*Nyroca fuligula* L.)

Ritkácska. Egy igen szép kiszinezetű hímét kaptam Mártius 13-án, egy mászt, melynek nagyon elviselt tollazata éppen vedlett Julius 30-án. Ezért nem tartom lehetetlennek, hogy kevés számmal itt-ott fészkezik is nálunk.

236. ANAS FERINA LINN. (*Nyroca ferina* L.)

Nem ritka, mint költöző madár. Tavasszal Mártius közepétől Április közepéig nagyon költözik, amikor a Mezőségi nyílt tavakon csaknem számosnak nevezhető. Néha Április végén, sőt Májusban is lehet egyeseket látni. Összel September végén és Octoberben költözik. Más évszakban nem tapasztaltam.

237. ANAS NYROCA (*Nyroca ferruginea* Gm.)

\* FEJÉRSZEMŰ RÉCE.

Gyakori. Majd minden évszakban lehet látni, inkább a nédas, mint nyílt tavakon, az apróbbakon is, csak hideg télen nem láttam egyszer is. Nagyon hihető, hogy fészkezik Erdélyben.

238. ANAS RUFINA PALLAS. (*Nyroca rufina* PALL.)

Ritka. Csak egy volt kezemben, mely Tövisen lövett tavasszal.

239. ANAS CLANGULA LINN. (*Nyroca clangula* L.)

\* SÜVÖLTÖ VAGY SIPOLÓ RÉCE.

Nem ritka, mint költözö és téli madár. November közepétől Mártius végeig mindig láthatni apró, ha a tél kemény, nagyobb csapatokban. Nagyon ritkán jelenik meg Septemberben, valamint az is rendkívüli eset, hogy a jég felbomlása után még itt mulatozzék. A kiszinezett hímek nagyon ritkák.

## ANAS PURPUREO VIRIDIS SCHINZ.

Egyszer kaptam Octoberben egy nagyon különös vadrécét, melyet több vadrécék közül lött a Maroson egy parasztpuskás. Egy ösmeretes récefajnak leirása is nem illett rá azonban sokban hasonlitott ahhoz, melyet a fennebből név alatt SCHINZ leír, s amely hihetőleg nem egy külön fennálló faj, hanem kores *A. boschas* és *A. moschata* közt. Ezen réce, valamint rajza és leirása, melyet, mielőtt kitöltöttem volna, róla készítettem Enyeden elpusztultak. Ezért csak emlékezetemből irhatom itt le.

Nagyobb *A. boschasi* nál, valamivel nyulánkabb is. Csöre erős, nem keskeny, de tőben magas, színére sárga és feketével tarka. Lábai nagyok, alkotásban mint a bukkó récék lábai, színükre sárgák, barna tarkasággal, sárga úszóbőrrel. Ruganyos tollakból alkotott hosszú farka hegyes. Feje, nyaka szürkésbarna, az utolsó finoman fejéren tarkázva. Testének egész felső része farkát is beleértve nagyon sötétbarna, gyenge acélfénnnyel. Ilyenek szárnyai is, de az evező tollakon szabálytalan nagy fejér foltok. Testének alsórésze, mint nyaka, t. i. szürkésbarna, finom fejér tarkasággal, hasánál csaknem fejéreslő.

## MERGUS.\*)

240. MERGUS ALBELLUS LINN. (*Mergus albellus* L.)

\* FÜRÉSZ BUVÁR.

Gyakori, mint költözö és téli madár. December elejétől Mártius végéig. Mártiusban 20—30-ból álló csapatokban bolyong a Mezőségi tavakon. Télben a folyóvizeken, hol a jégen nyilás van, de csak apróbb csapatokban vagy egyenként. Kiszinezettek és ifiak egyenlő gyakoriak.

241. MERGUS MEGANSER LINN. (*Mergus merganser* L.)

Nem ritka, mint téli madár. Folyóinkon, hol a jégen nyilás van, de csak a tél derekán és annál kevesebb számnál, mentől lágyabb a tél. Többnyire kiszinczetteket kaptam s főleg hímeket.

\*) Csodálatosképpen kihagyja a *Mergus serrator*-t, mely gyűjteményjegyzéke és naplója szerint is 1848 febr. 8-án lövetett volna a Maroson Nagyenyeden.

## Ornithologiai Napló.

Folytatás.

### IV. füzet.

A 3 első füzetek Enyeden elégték.

#### 1847. Nagyenyed. \*)

**Oct. 20.** *Otis tarda*, 8 a Hőtmaros mellett, minden futás nélkül, könnyen repültek fel, szárnyverésük lassabb a vadludénál és nagyon suhogó, szárnyok öblös. *Falco buteo* és *F. nisus* néhány. *Turdus viscivorus* sok. *Regulus* néhány. *Fr. montifri*. itt, ott. *Scolopax rusticula* költöznek. *Tengelic*, *Kenderike* nagy csoportokban bolyongnak, ezinegék is. — **Oct. 23.** Egy fejér *Csüllő*, tán *L. ridibundus* a Maros felett. *Réczék*, *Totanus*ok. — **Oct. 24.** *Anser segetum* 16 a Maroson. *Anas penelope* s egy más faj 3 nagy csapatban. *Tengelicz* és *Csiz* nagy csoportokban. *Emberiza schoen.* néhány. *Anth. aquat.* és *A. prat.* néhány. *Motacilla alb.* egy család. *Libuc* néhány. *Totanus* néhány. *Scolop. gallinag.* sok. *Sc. gallinula* néhány. *Sordé*<sup>1)</sup> csapatokban. — *Kányák*<sup>2)</sup> — **Oct. 29.** *Anthus australis* sok. *Csiz*, *Kenderike*, *Sordé* apró csapatokban *Ember. schoenic.* néhány. *Scolop. gallinago* sok. *Récze* néhány, *Vákogó*<sup>3)</sup> s más faj. *Kánya.*<sup>2)</sup> — **Oct. 30.** *Turdus musicus* egy, más és több nem volt a szöllőkben, csak az erdőben néhány. *T. merula*. Csak elakán is nagyon kevés *Rigó* mutatkozik az őszön. *Parus caudatus* sok. *Fring. carduelis*. *Fr. chloris*. *Fr. cannabina*. *Fr. spinus* minden pintyneműük nagy csapatokban. *Fring. montifring.* néhány. *Fr. pyrrhula* egy család. *Sylvia curruca* egy. *Falco nisus* egy. — **Nov. 1.** *Fring. pyrrhula* egy család. *Fr. spinus* költöző csapatok. *Troglodyt. parv.* a telken és kertben. — **Nov. 2.** *Falco pygar.*<sup>4)</sup> *Fring. carduelis* nagy csapatok. *Fr. chloris* többek. *Troglod. parvulus* majd minden nap találók vagy kettőt kertbenben. — **Nov. 4.** *Fring. montifr.* néhány. *Fr. chloris* néhány. *Troglodytes parv.* kertbenben. Czinégek főleg *P. major*. — **Nov. 8.** *Fring. linaria* egy. *Fr. carduelis* sok. *Fr. montifring.* sokacska. *Fr. chloris* családok. *Sármány*<sup>5)</sup> sok. *Turdus merula* néhány. *Troglod. parv.* kertbenben. *Falco palum.* és *F. nisus* minden nap 2—3 látható. — **Nov. 13.** *Fring. linaria* egy a Bükkös felé nyuló szöllőkben. *Scolopax gallinago* néhány a hideg kútnál. — **Dec. 4.** Nagy-Enyeden a patak torkolatánál a porondon mutatta magát egy 25—30-ból álló csapat *Emberiza nivalis*. Sebesen futkostak, nem voltak fénék, felrepítettve sokat bolyongottak ezen hely felett, végre délire elhaladtak, hangjuk hasonlított a *szemeti pintynek*<sup>6)</sup> tavaszi hangjához „rrrr”. A repülő csapatok hangja hasonlított a repülő *tengeliczekhez*. Hárrom közülük meglövetett. Mind a három nőstény, nem nagyon fejérek. — **Dec. 8.** *Fring. linaria* egy csapat, *Turdus viscivorus*, *T. merula* sok. *Alcedo isspida* Maros mellett. — **Dec. 10.** *Fring. linaria* (?) *Fring. spinus* bolyongva, *Troglod. parv.* kertbenben. — **Dec. 14.** *Turdus pilaris*, *Emberiza cia*, *Fringilla linaria*, két csapatocska. *Troglod. parv.* mindenfelé, közel a telkekhez. *Colymbus septentrionalis*, egy a Maroson

\*) Ezek az adatok részben HERMAN O. A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig ezümi művében „Erdély” alatt vannak közölve; bizonyos azonban hogy ZÉK ezeket a megfigyeléseit Nagyenyeden végezte, mert hiszen ott működött mint tanár.

<sup>1)</sup> *Emberiza calandra*. — <sup>2)</sup> *Buteo communis*. — <sup>3)</sup> *Anas boschas*. — <sup>4)</sup> *Circus cyaneus*. — <sup>5)</sup> *Emberiza citrinella*. — <sup>6)</sup> *Fringilla coelebs*.

lövetett, ifju példány, de szeme veres. — **Dec. 11.** *Larus ridibundus*, Gerenden lövetett az Aranyoson, lábai hússzinbe menő naranesszinüek, csöre töben veres, vége felé feketébe menve által. Ki van töltve 158 N.-rus alatt. — **Dec. 18.** *Anas clangula*, egy a Maroson. NB. a Maros az éjjel teljesen által állott, de még nem megjárható. *Turdus pilaris* és *T. viscivorus*, többek a Hótmaroson, egyes *T. merulák* is. — **Dec. 19.** *Turdus pilaris*, egy 150—200-ból álló csapat; *Turdus viscivorus*, többek; *Turd. merula* egyesek; *Fring. carduelis*, csapatocskák több helyeken; *Fr. chloris* egyesek; *Fring. pyrrhula* családok; *Parus coeruleus* egyesek mindenfelé; *Lanius excubitor* egy. Egy szélleljádzó (tán *F. tinnunculus*), sármányok, szemeti pinterék kevesen, ökörszem. Csóka és varju egy sem volt sem ma, sem tegnap, tán délire nyomultak. — **Dec. 21.** *Falco palumb.* kettő; *Szélleljádzó* egy; *Turdus pilaris* sok száz; *T. visciv.* sok; *T. merula* néhány; *Fr. pyrrhula* többek; *Fr. eannah* néhány; *Fr. coelebs* nem sok; *Fr. montif.* néhány; *Sórdé*,<sup>1)</sup> *Sármány*,<sup>2)</sup> csapatokban. *Parus coeruleus* többek; *P. major* kevés; *Certhia* néhány; *Csóka* nincs. *Lanius exc.* egy; *Sittát* egyet sem láttam. *Accentor modularis* egyesek. — **Dec. 22.** *Turdus pilaris* 15—20 a szöllőkben, széllel szemben ÉK-re haladva. *Szemeti pinter*,<sup>3)</sup> és sármány sok bolyong, *Tengelieze* családonként, hosszúszarkú ezinege sok, sárgahasú<sup>4)</sup> kevésbő. *Anas clangula* egy. — **Dec. 23.** *Parus lugubris* egy, *P. palustris* néhány, *P. coeruleus* többek, *P. caudatus* sok. *Tengeliezek*, sármányok, léprigók, ökörszem. *Sitta* és *harkály* nagyon kevés. Zöld küllőt az őszön egyet sem láttam. *Turdus pilaris* csak néhány, a nagy csapat elment. *Fr. pyrrh.* többek, *Fr. cannabina* nagy csapatok énekelnek a Hótmarosban. — **Dec. 24.** *Turdus pilaris* szöllőkben és Hótmarosban 100-nál több, mezőkben is; *T. visciv.* 15—20. *T. merula* néhány, *Parus palustris* néhány, *P. major* néhány, *P. coeruleus* és *caudatus* sok; *Fringilla linaria* néhány, *Havasi pinter*,<sup>5)</sup> *szemeti pinter*,<sup>6)</sup> tengelieze, sármány, sordé mindenfelé, *kenderike* családonként. *Picus minor* 2, *Picus medius* néhány, *Sitta* néhány, *Accentor*, *Troglodytes* itt-amott. — **Dec. 25—27.** *Mergus albellus* csapatok az Aranyoson és Maroson. — **Dec. 27.** *Turdus pilaris* nagyon sok, *T. visciv.* sokaeska, *Turd. merula* néhány, *Parus major* sok, *P. caudatus* sok, *P. coeruleus* többek. *Fr. pyrrhula* több családok, *Fr. coelebs* sok. Néhány csóka. *Anas clangula* négy. — **Dec. 28.** *Emberiza ciu* mintegy 20-ból álló csapat a szöllőkben, *Fr. pyrrhula* ugyanott. — **Dec. 29—30.** *Kánya*,<sup>7)</sup> egy, *Turd. pil.* néhány, *T. merula* többek. *Fr. pyrrhula* kevés. *Czinegék* mint fennebb. *Anas clangula* néhány. *Certhia* egy, *Fring. montif.* egy, *Fr. coelebs* és *Emb. citr.* között. NB. *Vákogós rézecét*,<sup>8)</sup> egész November és December hónapokban egyet sem láttunk, *Fr. montifringillát* általjában keveset, főleg Octóber óta. Zöld küllőket sem láttam az őszön.

#### 1848. Nagyenyed.

**Jan. 2.** *Fr. pyrrhula* több családok, *Fr. carduelis* családok, *Turdus pilaris* néhány, *T. visciv.* et *merula* néhány, *Parus caudatus* két nagy csapatok, köztük *P. coeruleus*, sok *P. major* és *palustris* néhány. *Picus major*, *P. medius* és *P. minor* egyenként, kevés. Kevés csóka.

NB. *Sittát*, *Certhiát* és *ragadozó madarakat* is nagyon keveset lehetett a közelebbi hónapokban látni. Ellenben kitünteti a közelebbi őszt az, hogy lejött *Emberiza nivalis*. *Fr. linaria* jócska számmal, *Larus marinus* juv. *Turdus pilaris* roppant számmal, *Mergus albellus* csapatocskák, *Anas clangula* páronként s egyenként is.

**Jan. 3.** *Fringilla pyrrhula* sok, *Mátyás* néhány, az őszön rendkívül keveset lehetett látni. *Csíz* egy, *Lép-* és *Fekete rigó* néhány, *Anas clangula* egy. — A diligenter

<sup>1)</sup> *Emberiza catandra*. — <sup>2)</sup> *Emberiza citrinella*. — <sup>3)</sup> *Fringilla coelebs*. — <sup>4)</sup> *Parus major*. — <sup>5)</sup> *Pyrrhula rubicilla* vagy *rub. europ.* — <sup>6)</sup> *Fringilla coelebs*. — <sup>7)</sup> *Buteo communis*. — <sup>8)</sup> *Anas boschas*.

béállván, már ezután ritkán fordulhatok meg a szabad ég alatt és sok jelenés fogja figyelmemet elkerülni. — **Jan. 7.** Az apró madarak (*pinty, sármány, hegyipinty*) nagyon kezdenek közeledni a telkekhez s velek egy-egy *F. nisus* is mutatja magát pár nap óta. *Czinegék* is nagy csapatokban a kertekben, főleg *P. caudatus*. — **Jan. 9.** *Turdus pilaris* 50—60-ból álló csapat, *Fringilla spinus* egy. — **Jan. 14.** *Turdus pilaris* 15—20, *Fr. spinus* egynéhány. — **Jan. 8—15.** *Fringilla pyrrhula* családok, *Fr. montif.* egyesek és családok, de kevés s nem minden nap, *Fr. carduelis* családok és nagy csapatok mindenig, *Fr. chloris* egyesek, *Fr. cannabina* egyesek. Továbbá fekete- és léprigó itt-ott. Sok *Fringilla coelebs*, *Emberiza citrinella*, *czinegék*, főleg hosszufarkú nagyon sok. Vagy két *Falco palumbarius* és egy *Buteo*. — **Jan. 16.** *Fringilla linaria* mintegy 20, *Emberiza schoeniclus* egyesek az Örhegyen más sármányok közt, *Turdus pilaris* egy jó csapat. — **Jan. 18.** *Fringilla pyrrhula* sok, *Fr. linaria* sok, *Circus cyaneus* kiszinezett, *Fringilla chloris* néhány, *Fr. cannab.* családok, *Fr. carduelis* néhány, *Parus caeruleus* néhány, nagyon elszigorodva. A telkeken sok apró madár. *F. nisus* egy. *Strix flammea* elevenen fogatott. — **Jan. 23.** *Fr. linaria* benn a városban. — **Jan. 28.** *Fr. pyrrhula* néhány, *Fr. card.* néhány. *Czinege* vagy kettő a Hólmároson, egyebet alig lehet látni a mezőn. *Falco lagopus*. Jan. 16. óta az Örhegyen a diófákon minden nap egész Februáriusig. — **Febr. 3.** Beresztelekén lövetett egynéhány *Bombycilla garrula*. — **Febr. 7.** *Fr. montifringilla* bolyong, miután rég nem mutatkozott. *Troglodytes p.* a telken, *F. lagopus*, *F. nisus*, *C. cyaneus* ifiu. — **Febr. 8.** *Mergus serrator* Maroson lövetett, sem. adult. — **Febr. 10.** *Turdus pilaris*, két jó csapat, egy darab idő óta mostanig nem láttuk. *Fr. pyrrhula* sok, *Parus caudatus* sok, másfélre czinegék is. Általjában sok apró madár, azok közt *Fr. montifring.* is bolyongva. — **Febr. 18.** *Strix uralensis* a bükköshen lövetett, *Certhia fam.* sok, *Fring. spinus* egy csapat. Fekete- és léprigó néhány. — **Febr. 25.** *Vanellus cristatus* megérkezett. — **Febr. 26.** *Alauda arborea* megérkezett. *Réczék* kezdenek bolyongani. — **Febr. 28.** *Alauda arvensis* megérkezett, *Réczék* csapatokban bolyongnak, *Emberiza schoeniclus* bolyongva. — **Mart. 4.** *Saxicola rubicola* megérkezett. — **Mart. 5.** *Saxicola rubicola*, szól kertemben. *Sturnus vulgaris* és *Motacilla alba* hasonlólag megérkezett. *Scolopax gallinago* most legelőbb. *Vanellus cristatus* néhány. — **Mart. 12.** *Bombycilla garrula* lövetett egy 3 közül a Miriszói erdőn. A fatetőkről rovarok után repkedtek. — **Mart. 13.** *Ardea cinerea* és *Anthus pratensis* megérkeztek. — **Mart. 14.** *Turdus musicus*, *Sylvia abietina*,<sup>1)</sup> *Sylvia rubecula* ezen 3 madár mutatta magát legelőbb, a rigó tán régebben is megjött, csak nem vettük észre. Nagyon énekelnek az erdőkben: *Fringilla coelebs* (rrrr hangját adja csak) *Fr. coccothraustes* költözök, *Czinegék*. Állítólag a szalonka is itt van. A seregely és *Saxicola rubicola* is énekelnek. Ma ösive jól járt a szalonka.<sup>2)</sup> — **Mart. 18.** A vércsék<sup>3)</sup> költöznek. — **Mart. 19.** Mintegy 40-ból álló *Totanus* csapat mutatta magát, egy *T. ochropus* meglövetett. — **Mart. 23.** *Anas fuligula* lövetett egy kiszinezett példány. — **Mart. 26.** *Ciconia alba* egy nagy csapat költözött által. — **Apr. 1.** Mutatta magát 2 *Anas acuta* az Inczédi tónál és **Apr. 2.** egy *Falco halcyon* (?) sas nagyságu és széleljádzott. — **Apr. 5.** *Sylvia tithys* többek, *Sylvia abietina* többek, *Saxicola oenanthe* néhány, tán most érkezett, *Emberiza cia* többek, *Tichodroma phoenicopt* kettő a Kákovai kősziklán, *Hirundo rustica* 2, most legelőbb. *Upupa* most legelőbb, vércsék s egy sas. — NB. Egy néhány hetek óta ritkán tehetvén excursiókat, naplóm nagyon hiányos. Ezután reménylem, hogy pontos figyelmet fordithatunk megint az ornithologai jelenésekre. — **Apr. 8.** *Hirundo rustica* 1, *Hir. urbica* 1, most legelőbb, *Junx torquilla* megjött, de még nem szóll, *Falco milvus*. — **Apr. 10.** *Sylvia curruca* most legelőbb, *Fecske* (tán *H. rustica*) egynéhány. — **Apr. 12.** *Anthus arboreus* most legelőbb, *Hirundo rustica*

<sup>1)</sup> *Phylloscopus collybita*. — <sup>2)</sup> *Scolopax rusticola*. — <sup>3)</sup> *Certhneis tinnunculus*.

néhány, *Falco milvus* 2, *Junx torquilla* énekel, *Cuculus canorus*, ma szöllött legelőbb, *Totanus ochropus*, *Hirundo rustica* és *urbica* többek. — **Május. 10.** lövetett Enyeden 1 *Anas penelope* kiszinezett him s egy *Anas ferina* ifiu vagy nőstény. — **Május. 11.** *Sterna leucoptera* többek mutatkoztak, egy lövetett. — **Május. 12.** *Anas ferina* kiszinezett him lövetett egy, többek között. — **Május. 14.** *Sterna nigra* a napokban lövettek az Enyedi határban, mint látszik nagyon járnak.

### 1848. Diód.\*)

**Aug. 2-**án Diódra mentem, miután az egész tavaszon és nyáron majd egy excursiót sem tehettem, de itt is csak Sept. 20-ig volt nyugtom. — **Aug. 2-3.** *Anthus campestris* többeket hallhatni az ugarokon. — **Aug. 6.** *Anthus arboreus* most legelőbb hallottam a Vojvodában. — **Aug. 7.** *Muscicapa grisola* ma legelőbb a szöllőkben. — **Aug. 15.** *Merops apiaster* néhány a Tövisi berekben. — **Aug. 17.** *Merops apiaster* Tövis-től Gáldtőig mindenfelé nagyon sok, most költöznek *Scolopax gallinago* temérdek, *Trynga pugnax* néhány. — **Aug. 19.** *Sylvia hypolais* néhány, legyek után kapodva. — **Aug. 26.** *Coracias garrulus* néhány, *Sylvia hypolais* néháuy, *Caprimulgus* egyesek, *Ciconia alba* két erősen nagy költözködő csapat. Egy nagy sólyom (*F. candicans* vagy *F. laniarius* lehetett). — **Aug. 30.** *Merops* 60-ig való csapat. *Trynga pugnax* néhány. *Totanus glottis* és *calidris* többek. — **Sept. 2.** *Coracias gar.* többek, *Parus lugubris* kettő. *Muscicapa gris.* néhány nap óta sok. *Hirundo rustica* nagy költöző csapat. — **Sept. 7.** *Caprimulgus* egy, *Anthus campestris* és *Anthus arboreus* mindenfelé sok. *Muscicapa collaris* ifiu. — **Sept. 11.** *Coracias gar.* egy, *Totanus glottis* sok. *Sitta* 9-ike óta a kertekben is. — **Sept. 13.** *Totanus glottis* sok, *Trynga subarculata* két csapatocska, *Trynga* egy más nagyobb faj, egy csapat. — **Sept. 15.** *Hirundo urbica* egy nagy csapat pihent utkózben a házfedelen, egyesek is költöznek. *Hirundo riparia* költöznek, *Trynga subarculata* többek, *Anas ferina* 30-ig való csapat. A réczék nagyon költöznek *Charadrius minor* s egy nagyobb faj. — **Sept. 16.** *Hirundo urbica* nagyon sok, utkózben elszigorodva a sanyaru idő miatt, *H. rustica* egyesek bolyongva. — **Sept. 17-18.** Rendkívül bolyong és költözik minden madár, nagyobbára elként szeredve az idő miatt. A mezőkön sok a szélléljádzó<sup>1)</sup> s más ragadozó. A Maroson sok *vadlud*, récze és *snepf.* (*Totanus* és *Scol. gallinago*). *Hirundo rustica* hideg és étlenség miatt kezd dögneni, *H. urbica* százanként döglött. Eszterkák alá párkányokra 100-anként halomba gyülnek egymást melengetni s folytonosan hullanak le hidegtől dermedten s éhenholtan. Az Enyedi kolégium párkányain sok ezer telepedett meg, alatta csupán egy helyen 60 döglöttet számláltam meg. A ragadozó madarak, a vércsék is többnyire mind fecskével élnek. *Motacilla alba* és *pintyneműek* seregelnek, de nem nagyon szemednek. *Muscicapa grisola* a városban a házak mellett nagyon elgyengülve. — **Sept. 20.** *Falco rufipes* 25-30-ig való csapat a mezőken, *Fecskek* egyesek elfáradva, *Junx* egy, *Motacilla alba* nagyon sok. — **Sept. 26.** *Phalaropus tenuirostris* kettő mutatta magát réczék közt egy tóban. Kapud-nál, az egyik meglövöttet s ki van töltve. — **Oct. 2.** *Ardea stellaris* néhány, egy *Kolesog.*<sup>2)</sup> — **Oct. 17.** Egy hétfőtől többször hallottam *Fringilla montifringillát*, egy pár nap óta jócskán költöznek.

NB. Eddig terjed naplóm e villangós évben, ez időtől fogva a hadi készületek és később a háborúzások minden munkásságomat és időmet igénybe vették. Nov. 8-án elhagyva N-Enyedet, a táborral jöttem B-Hunyadig. Innen 19-én indultam N-Várad

\* ) Hogy a jelen esetben és később is Diódra vonatkoztatott megfigyeléseket tényleg ott, vagy javarészükben, Nagyenyeden gyűjtötte-é Zeyk, azt nem lehet minden pontosan megállapítani, de ez nem is lényeges, mert a két hely oly közel van egymáshoz, hogy bizvált helyettesíthető egymással.

<sup>1)</sup> *Certhneis.* — <sup>2)</sup> *Egretta alba.*

felé s 25-én érkeztem Roffra. Decembernek 10 első napját Pesten töltöttem. Mindez alatt csak az uton s a Pesti Muzeumban szerezhettem néhány tudományos adatot. A Magyarországra vonatkozó tapasztalataimat külön naplóban jegyeztem fel. — Leendé valaha alkalmam ezen Erdélyi naplót folytatnom? Isten tudja! Én nem hiszem. Enyed nincs. Azon temérdek kines, melyet egy évtizeden keresztül a Muzeumban gyűjtöttem, papirosainak legnagyobb részével hamuvá lett.

### 1846. Diód. \*)

**Aug. 24.** *Hirundo rustica* nagyon seregel, ma több 100 ezernyi szállott belé a Tövisi tónáli nádiba. Ugyanott lövetett 2 *Anas leucophthalmos* ifiu. — **Aug. 25.** Mutatta magát *Sylvia trochilus* (v. *S. hippolais*?) s lövett egy *Coracias garrula*. — **Aug. 26.** Ma is láttam Vojvodában egy vén him *Lanius collurio*. A réczéknék, főleg *A. crecca* és *A. querquedula* fajoknak *nagy* költözése van a Maros mentén, a *Merops apiaster* nagy csapatokban bolyong ugyanott, tán költözök is. *Scolopax gallinago* mindenfelé, *Totanus ochropus* és *glareola* is sok. *Sylvia phoenicurus* sok, ifiui tollazatban *Parus major* és *coeruleus* mindenfelé bolyong. — **Aug. 28.** A fülemile erősen költözik (*Sylvia luscinia*) ugy *S. phoenicurus* is. *Sylvia rubecula* egy pár nap óta a fiókák megindultak. — **Aug. 29.** *Anas crecca* a Maros mentén nagy csapatokban erősen költözik, *Merops apiaster* seregel és költözik, *Totanus glottis*, *ochropus*, *glareola* és *hypoleucus* nem ritkán mutatkoznak több helyeken. — **Aug. 30.** Mutatták magukat ezek: *Anthus campestris* páronkint és 4—5-ből álló családokban az ugarokon, *Saxicola oenanthe* mióta itt vagyok mindig látható az ugarokon családonként, néha bokorra, sőt fákra is száll. *Muscicapa grisola* temérdek mindenfelé, *Lanius collurio* ifiui tollazatban elég, *Anthus arboreus* elég, *Sylvia rubecula* fiókák. Ezekben kívül sármány, czinegék, tengeliczek, csajáncsapók.<sup>1)</sup> *Emberiza miliaria* a mezőken csapatokban bolyong. — **Aug. 31.** A tövisi tónál láttam ezeket: *Anas leucophthalmos* ifiak és vének, *A. querquedula*, *Scolopax gallinago* sok, *Totanus glareola* nagyon sok, *Tryngia pugnax* 2, *Emberiza schoeniclus* mindenfelé, *Hirundo rustica* temérdek bolyongott a mező felett erre-amarra, de nem költözö modorborból. *Sordé* is van apró csapatokban. — **Aug. 29.** Jött kezemhez egy hihetőleg ifiu *Merops apiaster* elevenen. A legelső legyet, melyet eleibe tartottam elvette, azután is minden legyet, sáskát, prücsköt, darazsat megett, mit eleibe tartottunk vagy a földre vetettünk. Csakhamar a körülte repkedő legyek után is kapkodott s azokat igen nagy ügyességgel fogdosta, rendesen helyt ülve, néha egy nem nagy, de serény ugrással kapva utánnok. Semmit sem nyelt le egyszerre, hanem egy néhányszor felvetette s újból kikapta vagy legalább többször meghányta forgatta szájában s csörének éles órmai közt több helyen egyberonesolgatta, eközben vagy mikor valamihez kapott, minden hallható csattanással történt csörének bététele (amikor sokan vannak a gójáéhoz hasonló kelepelő hangot állít el). Hátrafelé és oldalt-félt apró de szapora lépésekkel ügyesen tudott futni, elé felé rendesen kicsiny serény ugrásokat tett. Nyugvásban minden sarkára ereszkedett. Gewöllét vetett ki időről-időre mint a *Lanius*ok és *Ragadozók*. Mikor hangot adott, száját a legkevésbé sem nyitotta ki. Harmadnapra megdöglött, tán régibb betegsége miatt.

\*) Ebben a füzetben volt egy magános lap az 1846-iki naplóból, amely a *Merops*-ra vonatkozó érdekes méghelyeket tartalmazza. Ezt szintén itt köztöm.

<sup>1)</sup> *Sylvia*.

## Ornithologiai napló.

Magyarországra vonatkozólag.

1848-ban Octob. 20-án jöttem ki a Királyhágón adataimat gyűjtém, főleg Roffon s környékén.

### 1848. Tiszaroff.

**Nov. 24.** *Otis tarda* néhány egy repcefölden. *Vanellus crist.* sok a réteken. — **Nov. 25.** *Numenius* többek Roff mellett a földeken. — **Dec. 11.** *Otis tarda* két csapat, egyikben 23, másikban 24, lővésre várták a szekeret. — **Dec. 15.** *Strix otus* ötöt láttam egy gyümölcösben, köztük tán *St. brachyotus* is; itt kevés lévén az erdő és gyümölcös, reménylem, hogy könyű lesz az erdei bagolyfajokat egybegyűjteni. — **Dec. 18.** *Strix otus* azóta minden nap megtaláltam ezen bagolycsaládot ugyanazon kertben. — **Dec. 22.** *Strix otus* minden nap a kertben találhatók. *Falco pulumbarius* és *nissus* 20-ika óta gyakran látom őket. A kertben *havasi pinty*,<sup>1)</sup> ökörszem, *fatetű*<sup>2)</sup> s más apró madarak. — **Dec. 23.** *Strix otus* ma 7-ét láttam ugyanazon kertben. A varjaktól nem sokat szennednek; egyszer, mikor felrepítettem őket, tüzöbe vették a varjak, de azután sokszor tettek ugyanazt, anélkül, hogy egy varju is jelent volna meg. Meglepő, hogy a legtisztább napfényen milyen ügyesen repülnek. *Fringilla pyrrhula* egy csapat. — **Dec. 25.** *Strix otus*, 6 a kertben. — **Dec. 26.** *Strix otus* 7 ugyanott. — **Dec. 27.** *Strix otus* detto, *Karuljak*<sup>3)</sup> néhány, *vérscs*<sup>4)</sup> 1, *sármány*<sup>5)</sup> néhány, *czinege* néhány, *sárgahasu*.<sup>6)</sup> — **Dec. 31.** *Strix otus* detto, *Parus major* néhány, Ökörszem 1.

### 1849. Tiszaroff.

**Jan. 2.** *Strix otus* 6, egyet akaratom ellen meglöttek. — **Jan. 5.** *Fringilla pyrrhula* sok, *czinegék* néhány. — **Jan. 10—26.** *Falco lagopus* többek, *F. tinnunculus* néhány, *F. pygargus*<sup>7)</sup> néhány, *Strix otus* 1, *Fringilla pyrrhula* sok, *Fr. chloris* néhány, *Fr. montifringilla* néhány, *Fr. coelebs* néhány, *Fr. cannabina* többek, *czinegék* főleg *sárgahasu*<sup>8)</sup> *Alauda cristata* sok a telkeken. — **Jan. 29.** *Vultur* tán *cinereus* 2, *vérscs* 1, *Tarka harkály* 1, *czinegék* néhány, főleg *sárgahasu*. — **Jan. 31.—Febr. 3.** *Sasok*, tán *F. fulvus*, *vérscék*, *kányák*,<sup>9)</sup> *Falco pygargus*. *Tuzok* többet láttam 100-nál a kakadai és fegyverneki határokon. *Kenderike* sok. — **Febr. 4—25.** *Fringilla pyrrhula* 10—15-ből álló csapatok, *Parus coeruleus* és *major* egyesek a kertekben. *Szemeti pinty*<sup>10)</sup> egész télen át alig láttam 5-öt. *Sármány*<sup>11)</sup> kicsiny csapatok, *Picus major* 1, *túzok* a *Gyendai* pusztán sok. — **Febr. 27.** *Vadlúd*<sup>12)</sup> néhány napok óta érkeznek gágogva hosszu sorokban. *Vanellus cristatus* megérkezett apró csapatokban. *Réczék* nagy csapatokban érkeznek, a télen egy sem volt a nagy hideg miatt. *Snepfélék* is jöttek, de nem tudom mely fajok. *Alauda arvensis* megérkezett és énekel. *Fringilla pyrrhula* egy jó csapat, *Fr. cannabina* többek. *Kontyos pacifista*, *szarka*, *varju* (fekete és szürke) csóka s *verebek* mint a télen. — **Mart. 1.** *Vadlúd* (*Anser cinereus* 150—200 a nagy tón es költözve). *Réczék* (*A. querquedula* és *crecca* legtöbb, de még vagy 5—6 másfél faj is több 100). *Numenius* (tán *arquata*) egy nagy csapat és egye-

<sup>1)</sup> *Pyrrhula rubicilla*. — <sup>2)</sup> *Certhia*. — <sup>3)</sup> *Accipiter nisus*. — <sup>4)</sup> *Certhneis tinn.* — <sup>5)</sup> *Emberiza citrinella*.

— <sup>6)</sup> *Parus major*. — <sup>7)</sup> *Circus cyanus*. — <sup>8)</sup> *Parus major*. — <sup>9)</sup> *Buteo communis*. — <sup>10)</sup> *Fringilla coelebs*. — <sup>11)</sup> *Emb. citrinella*. — <sup>12)</sup> *Bizonyára* *Anser ferus*.

sek. *Kányák*<sup>1)</sup> néhány, *sas*, *túzok* 9, *Sturnus vulgaris* jó csapatok, most legelőbb. — **Mart. 5.** *Sas* vagy *keselyű*. *Vadlúd* (tán *A. cinereus*) több nagy csapatok. *Vadrécze* sok száz, köztek tán *Mergusos* is, *Numenius arquata* két csapat és egyesek, *Vanellus* egy csapat. *Kenderike* s a rendes madarak. — **Mart. 10.** Egy nagy csapat *Grus cinerea* megérkezett. — **Mart. 21.** *Turdus musicus* néhány, *Fringilla pyrrhula* családok, *Fr. cannabina* néhány. *Mezei* és *kontyos* *pacsirta* elég, *Numenius* 4, *Vanellus* 1. *Réczék* csapatok a Tisztán, *Certhia familiaris* egyesek, *Motacilla alba* egy. — **Mart. 24.** *Ciconia alba* egy költözö csapat, most legelőbb. *Csüllők*, *darvak*. *Réczék* bolyongva nagy számmal. — **Mart. 26—28.** *Falco milvus* 1, *Falco pygargus*<sup>2)</sup> kiszinezett és ifiu néhány, *F. nisus* 1, *Turdus musicus* többek, énekelve részint, *T. merula* 1, *Parus major* sok, *P. coeruleus* néhány, *Fringilla pyrrhula* családok és párok, *Accentor modularis* 2, *Regulus* már több napok óta itt-ott néhány, *Fringilla coelebs* költöznek, *Kenderike* csapatocskák, *Anthus* (tán *pratensis* vagy *aquaticus*<sup>3)</sup>) nagy csapat és egyesek). *Totalanus ochropus* néhány, *Numenius arquata* mindenfelé a mezőken 4—5, egy nagy *snepf* (csapatok a tavak mellett). *Récze* sokféle, legtöbb *querquedula*, nagy és apró csapatok, *vadlúd* néhány, *Larus* (tán *ridibundus*) néhány, *Vanellus cristatus* többek. *Sylvia abietina*<sup>4)</sup> 1, *Ciconia nigra* néhány. — **Mart. 30.—Apr. 1.** Nagy fekete *sas* 1, *F. milvus* 1, *F. pygargus* kiszinezett s ifiu, *Troglodytes* 1, *Regulus* néhány, *Sylvia rubecula* 1, *S. abietina* 2, *Turdus musicus* 1, *Anthus pratensis* néhány, *Parus major* és *coeruleus* néhány. *Hirundo rustica* 5 s azután egyesek, én Apr. 1-én láttam legelőbb, de mások Mart. 30-án mondják, hogy látták. *Emberiza citr.* 2, *Fringilla coelebs* néhány, *Fr. cannabina* néhány itt ott. *Darvak* többek, *Numenius arquata* sok mindenfelé, *Totalanus ochropus* itt-ott egyesek. *Vadlúd* néhány. *Réczék* sok mindenfelé, *csüllő* 8—10, tán *ridibundus*. — **Apr. 3.** *Falco tinnunculus* néhány költözve, *F. pygargus* 1, *Saxicola oenanthe* most legelőbb, *Sylvia curruca* 1, most legelőbb, *Hirundo rustica* többek, *Parus major* néhány, *Emberiza miliaria* néhány énekel, *Turdus musicus* 1, *Fringilla pyrrhula* 1 pár, *Fr. cannabina* mindenfelé énekel, *Upupa epops* most legelőbb, *Numenius arquata* sok mindenfelé, *Numenius* — tán *phaeopus* néhány, *Ardea cinerea* 2. *Réczék* többek, főleg *A. boschas* és *clypeata*. — **Apr. 4—6.** *Falco pygargus* 1, *Regulus* többek, *Motacilla alba* 1, *Hirundo rustica* egyesek s egy 30—35-ből álló csapat a mezőken, *Hirundo urbica* 3, most legelőbb. *Turdus viscivorus* 1, *T. musicus* 8—10, *Saxicola oenanthe* 1. *Parus major* néhány, *Fringilla coelebs* néhány, *Fr. cannabina* többek. *Sármány* egy pár, *Vanellus* néhány, *Anas crecca* 6, *csüllő* 2 pár, de melyik faj? Hosszu hegyes szárnya feketésű végű farka egészen fejér, rövid, kicsiny és héjjaz. Hangja károgó és vinyákoló, nem nagyobb *Sterna hirundo*-nál.<sup>5)</sup> *Mezei veréb* és *szarka* sok a szőlők közti gyümölcsösökben. — **Apr. 7.** *Vercsék* többek fészknelnek, *kánya* — tán *egerész*, néhány, *Motacilla alba* 1, *Numenius arquata* többek itt-ott. *Libucz*<sup>6)</sup> elég, *Anas crecca* néhány s más más faj is kevés. *Limosa* lövetett 3 többek közül, *Himantopus rufigipes* 1. — **Apr. 8.** *Falco ater* 1, *Parus coeruleus* 2, *Hirundo rustica* néhány, *Kenderike* többek, *Ardea nycticorax* a kakadí berekben fészknel helyén megjelent. — **Apr. 13—14.** *Kakadí* és *Roff.* *Falco milvus* néhány, *F. rufus* 2, *F. tinnunculus* 2 pár, *F. buteo* néhány, egy nagy fekete *sas*. *Motacilla alba* néhány, *M. flava* mindenfelé a vizes réteken, *Anthus pratensis* sokacska, *Anthus arboreus* most legelébb néhány. *Saxicola oenanthe* sok a sáncok körül, *Sylvia curruca* 1, *Muscicapa collaris* most legelőbb, *Sylvia abietina* 1, *Parus coeruleus* néhány, *Parus major* néhány, *Turd. musicus* 1, *Sordé* elég, *Numeniusos* (csapatok), *Totalanus ochropus* és egy kisebb faj, néhány, *Anas boschas* és *A. querquedula* többek. *Ciconia alba* két bolygó csapat, 60-ig össze-

<sup>1)</sup> *Buteo communis*. — <sup>2)</sup> *Circus cyaneus*. — <sup>3)</sup> Bizonyára *pratensis*, mert csak ez szokott az Alföldön illetékteljesen csapatosan megjelenni. Az Alföldnek ez a faj ilyenkor typikus jelensége. — <sup>4)</sup> *Phylloscopus collybita*. — <sup>5)</sup> Legnagyobb valószínűséggel *Larus minutus*. — <sup>6)</sup> *Vanellus capella*.

sen. — **Apr. 15—16.** *Cuculus canorus* most legelőbb, de még nem szóll, *Muscicapa collaris* 1, *Sylvia curruca* 2, *Sylvia* (tán *hypolais* alatt nagyon fejér), *Sylria* (tán *sibilatrix*,<sup>3</sup>) éneke ip szipp szipp szipp szrrr, a sordé énekére emlékeztet, kevésbé a szemeti pintyére). *Anthus arboreus* néhány, *Trynga pugnax* sok, még nincs disztollok, legalább nem volt 2 himnek, mely kezembé került. *Numenius*ok többek.

#### 1849. Apr. 17—19. Sártóközi\*) expeditiós Ecseg mellett.

*Falco peregrinus* 1, *F. rufipes* néhány és egyesek, *F. tinnunculus* többek, *F. milvus* 2, *F. rufus* mindenütt a nádasoknál, *F. pygargus*<sup>2</sup>) többek mindenfelé. *Saxicola oenanthe* sok, énekelnek. *Sylvia* egy nádi már megérkezett, *Sylvia sibilatrix* a nádban néhány, tán *trochilus* is. *Motacilla flava* sok, minden réten, *M. alba* néhány, *Anthus pratensis* többek, *Sordé* elég, *Kenderike* sok. *Hirundok* (*urbica* is sok, már megtelkedve) *Glareola austriaca* többek a mezőken, sirájrepülése van. *Túzok* itt ott néhány és párok. *Trynga pugnax* több százakra menő nagy csapatok K a k a d és R o f f között, főleg a mezőken. *Totanus*<sup>3</sup>) kicsike, hosszu csöre és lábai, az utolsók barnásoló okkersárgák, fenn fényses szürke kevés sötét tarkasággal, háta fejér, nyaka és begye fejér kerekded gyéren álló apró babokkal. Fütyölése nagyon kellemes, a fái pacsirtára emlékeztet, éneklés közben néha helyt tartott szárnyakkal lassan halad, néha merőbe függ — ilyent 4—5 párt láttam, nem félénk. *Totanus*<sup>4</sup>) lábai és csöre nem oly hosszak, ez tőben, valamint lábai kláris veresek, háta hasonló, de még világosabb amazénál, sűrűbben bár keveset hullámzó barnás tarkasággal, nyakán és mejének elején nem gyér kerekded, hanem sűrűn álló hosszad, elmosott foltok és a mi legkitűnőbb, 2-od rendbeli evezői fejérek, hangja nem nagy és kevésbé fütyülő, nem is kellemes. Néhány párt látta. *Totanus glottis* néhány, *Totanus* egy nagyobb faj, egy pár. *Limosa* néhány, nem tudom melyik faj.<sup>5</sup>) A mezőkön valami zömök termetű, de nagyon rövid lábu snepf, sok százakra menő seregekben sebesen futkosnak.<sup>6</sup>) *Libucz* sok, részint már nagyocska embrio tojásaiiban, részint tojnak most, a rendes szám 4 tojás. *Numenius* néhány, *Platalea* 1, *Ciconia nigra* 1, a fejér gója már fészkezik mindenütt. *Ardea cinerea*, a hol a *karakatnák* halásznak, nagyon sok, *A. purpurea* 10—15, *A. stellaris* bög itt-ott, *A. egretta* 8—10, félének. *Fulica atra* nagyon sok. Egy kis vizityűk. *Podiceps cristatus* néhány, *P. subcristatus* néhány. *Carbo cormoranus* több százak költözve és halászva, részint kigyőző sorokban repülnek. *Sterna nigra* s még két faj, néhány. *Anas* párrával sokacska, *A. querquedula* néhány, *A. crecca* párrával többek, itt *kercze*, *A. leucophthalmus* egy pár száz, *Anas* — tán *fuligula*, nagyon fekete fenn, szép fehér tarkasággal, többek. *Anas strepera* néhány pár. Még vagy két ösmeretlen récefajból egyesek vagy apró csapatok. NB. A vizimadár költözés ezelőtt 2 héttel volt ott legnagyobb, a mint mondják. *Mergusok* *M. serrator* legtöbb, *albellus* is sokacska, köztük tán *merganser* is, összesen 50—60-ig való.

#### 1849. Tiszaroff.

**Apr. 20—23.** *Falco rufipes* egyesek mindenfelé szélleljádzva és apró csapatok. *F. ater* nagyon sötétszinű példány. *Muscicapa luctuosa* 1, *Muscicapa* No. 3. minden nap egy—kettő a gyümölcsösben. *Muscicapa grisola* most legelőbb 1. *Sylvia* (Laubvogel) nagyobb *abietinánál*, csibegő hangja „es es es es es“ vagy „csi csi csi csi csi csi“, néha „csibe csibe csibe csibe“ apránként nevekedő hangon, 8—10 bolyong a gyü-

\*) A bihari vagy Nagy Sárrét nyugati széle.

<sup>1)</sup> Tényleg *Phylloscopus sibilator*. — <sup>2)</sup> *Circus cyaneus*. — <sup>3)</sup> *Actitis hypoleucus*. Herman O. A madárvonulás elemei 1891-ig, p. 284 alatt tévesen mint *T. fuscus* van fölvéve. — <sup>4)</sup> *Totanus calidris*. — <sup>5)</sup> Biztosan *Limosa aegoccephala*. — <sup>6)</sup> Bizonyára *Paroncella pugnax*.

mölcsösben majd minden nap. *Sylvia curruca* már megtelepedett nem nagy számmal, *S. abietina* 4, *Sylvia* (csalyáncsapat), kicsike „es es” hangja jellemzi. *Fr. chloris* néhány, *Fr. cannabina* több, *Regulus* néhány, *Parus pendulina* néhány a gyümölcsösben majd minden nap látható, kékfejű czinege módjára szedeget a fákról tojást és hernyót, gyenge jelszava és alig hallható éneke teljesen czinegeszerű; a mint mondják nagy számmal fészkezik a Tiszai berkekben. *Cuculus canorus* rendes szinezetű és *rufus*, de még szólni nem hallottam. *Numenius* No. 1. apró 8—10-ből álló csapatok a mezőken. *Trynga pugnax* csapatok a mezőken és tócsáknál. *Mezei snepfek*<sup>1)</sup> zömök termetű, fenn sötét pacsirta szinű, alatt fejéres, egyesek a mezőn; ezt láttam nagy mennyiségen a Sártóközi expedítióban. — **Apr. 24.** *Falco subbuteo* 2, *Regulus* néhány, szemköze világos. *Sylvia* csalyáncsapat es es cs hangú. *Sylvia abietina* 1, *Muscicapa luctuosa* 1, *Muscicapa* No. 3. néhány, *Muscicapa grisola* 1, *Sylvia luscinia* legelőbb hallottam énekét. — **Apr. 25.** *Falco ater* 1, *F. pygargus* 1, *Lanius minor* most legelőbb, *Saxicol* *ocnanthe* elég, *Anthus patensis* elég, *Motacilla flava* elég, *Muscicapa collaris* egy him, *Cuculus* legelőbb hallottam szólni, *Fürj* legelőbb szólott, *Glareola torquata* 2, *Totanusok* sok, fejérszárnyu s még 4 faj, *Trynga pugnax* 90—100, *Numenius* No. 1. 3—400, ü ü ü ü gyenge, alig fütyülő hangon. *Anas boschas*, *crecca*, *querquedula* néhány mindegyikből, *vadlúd* 1 pár, *Sterna fissipes* 50—60-ig való. — **Apr. 28.** *Sylvia atricapilla* legelőbb, *Sylvia sibilatrix* néhány, *Lanius minor* többek, *Falco rufipes* 8—10 egyenként, *Numenius* No. 1. 30—35. — **Apr. 27.** *Falco rufipes* mindenfelé egyenként, *Glareola torquata* néhány, *Totanusok*, *Numeniusok*, *Sternák*. NB. Ez naptól Május 8-ig Pesten voltam. — **Május 8.** Béindultam Erdélybe. *Falco rufipes*, *Glareola*, *Saxicol* *rubicolá* N-V a r a d környékén láttam legelőbb. Visszaérkeztem Junius 2-án. — **Augustus**-ban megbojdultak a vizi madarak, főleg a gázlólábuak. **Aug.** közepén nagy sereg *kalános* géneket láttam a tavak mellett és folytonosan érkeztek új meg új csapatok északról. *Kormoránok* mindenfelé bolyongtak, néha több 100-ból álló seregek telepedtek le a mezőkre a tavak mellé. mindenütt lehetett látni *Ciconia albát* és *nigrát*. *Ardea cinereát*, *nycticoraxot* — itt-ott *purpureat*, *comata* és *garzettat*. A snepffélék közül: *Trynga pugnax*, a *Totanusok* csaknem minden faja, köztük *T. fuscus*. *Scopopax gallinago* nagy mennyiségen mutatkoztak. *Numenius arquata*, *Limosa* (tán *melanura*) kevesebb, de mégis elég. *Ibis falcinellus* 5—15-ből álló csapatok. Ezekben kívül még néhány ösmeretlen snepffajok, tán a *Trynga* és *Charadrius* nemekből. *Vadlúd*, de mely fajok nem tudom az *A. segetum* kívül, több *vadréce* fajok nagy sergekben. Néhány *Mergus* és *Podiceps*. Kétféle *csüllő*, tán *L. ridibundus* és *L. fuscus* vagy éppen *L. marinus* ifiak. Öt vagy hatfélle siráj, köztek *H. nigra*, *leucoptera*, *minuta*. Sok hóda. **Augustus** második felében az elköltözött gójákat kivéve ugy tartott a költözés, mint azelőtt, de a snepffélék száma szaporodott, *Ardea comata* és *garzetta* is több mutalta magát.

Az éneklőknél **Augustus**-ban kevés változást lehetett látni. *Hirundo rustica* és *urbica* nagyon seregeltek s néha-néha ugy eltüntek, hogy napokig alig lehetett néhányat látni a faluban. *Muscicapa grisola* és *collaris* aug. közepe óta minden mutatkoztak, mentől tovább, annál gyakrabban, de *grisola* kevesebb mint *collaris*. *Kenderike*, *Meggyvágó* és *Anthus arborius* aug. vége felé bé kezdettek jönni a kertekbe, de a két utolsó ritkán s csak egyenként. *Fülemile* egy néhány, kétféle *csaljáncsapat*<sup>2)</sup> nagyobbacska számmal költözgettett. *Sylvia phoenicurus* egy. Más éneklő ezen egész hónap alatt nem mutatkozott. Egy *tarka harkályt* láttam a gyümölcsösben egyszer.

A ragadozók között bolyongottak augusztusban nádi s *mezei ölyvek*,<sup>3)</sup> egy-egy héjja főleg *Falco ater*, továbbá *F. rufipes* sok, *F. tinnunculus* elég.

<sup>1)</sup> Bizonyára *Pavoncella pugnax* lesz, esetleg *Charadrius*. — <sup>2)</sup> *Sylvia*. — <sup>3)</sup> *Circus aeruginosus* és *cyaneus*.

**September**-ben a vizi madarak mind nagyobb mennyiségben bolyongtak és költöztek. Ezen hónapnak első felében: a *sírájok* nagyon megkevesedtek s rendje majd minden eltüntek. Septemberbenek második felében nagyon bolyongottak a *vadludak*, főleg *Lilík*.<sup>1)</sup> *Numeniusokat* is lehetett látni, *arquatát* és a *fejérhátut*. *Síráj*<sup>2)</sup> esak itt-ott mutatkozott, *esüllő*<sup>3)</sup> több. Mivel ezen idő alatt majd egyszer sem voltam a mezőn, keveset tudok a viziekről mondani.

Az **éneklők** **Sept.** első felében: bolyongnak és költöznek *Muscicapa grisola*, *collaris*, *luctuosa*, de mindenjában kevés számmal. *Csaljáncsapok* — *curruca* s tán *hortensis* vagy *cinerea* egy-egy *Anthus arboreus* béjő a kertekbe. **Sept. 12-én** és **13-án** erősen nagyon költöztek a *fejcskék*, főleg *H. urbica*; esaknem folytonosan mentek nagy csapatok el fejük felett, 14-én kevesebb számmal.

**Ragadozót** keveset lehetett látni, *verese*, *apró sólyom*, *kéjja*, *nádi* s *mezei ölyv* itt-ott kevés számmal.

**Sept. 2-ik felében.** *Muscicapa grisola* mind nevekedő számmal költözött ezen hónap vége feléig, azon túl egyet sem láttam. *Muscicapa luctuosát* csak vagy kétszer láttam 16-án s az azt követő napokban. *Muscicapa collaris* majd minden nap látható volt egyenként szept. 26-ig, azután egyet sem láttam. *Muscicapa parva*, néhányat láttam 18-án, 22-én, 24-én, 27-én azután eltünt. *M. parva* „*czrrrr*“ hangját néha hallszattam, mely rendesen hosszabban van nyújtva, mint *Parus caudatusnak* hasonló hangja. Farkát billegeti, melynek fejér szélei, főleg mikor repül jól kivehetők s gyakran felemeli; láttam kiszinezettet is veres torokkal. *Lanius collurio* ezen hónapnak végéig látható volt, aztán eltünt. *Lanius minor* még hamarabb elment. *Sylvia abietina* mind nevekedő számmal költözök ezen egész hónapban. *Sylvia rubecula* egyszer-másszor főleg szeptember vége felé. *Sylvia phoenicura* majd minden nap lehetett 2—3-at, néha többet is látni. *Sylvia cinerea* Sept. 25-én 2-öt láttam. *Sylvia curruca* egyenként néha, *Anthus arboreus* néha mutatkozott 2—3, *Turdus musicus* majd minden nap láthatni egyeseket, néha többet. *T. merula* csak egyszer hallottam hangját szept. végén. *Hirundo rustica* és *urbica* néhányszor láttam kisebb-nagyobb csapatokat bolyongani és költözni, még szept. utolsó napján és 2 esapat *urbicát*. *Regulus*, tán *flavicapillus* szept. 25-én kezdve gyakran hallottam hangjokat, 28-án láttam egy bolyongó családot, *Parus coerul.* Sept. 24-én láttam legelőbb egy családot a kertben, azután minden nap bolyongott családonként ezen hónapban. Más czinégefaj nem volt látható. *Fringilla coelebs* és *chloris* néhányszor mutatkoztak egyesek vagy csapatochkák. *Fr. cannabina* folytonosan nagy számmal látható. *Alauda arvensis* esaknem folytonosan költözgetett, főleg reggelenként, *Motacilla alba* hasonlólag.

**Ragadozók:** *Falco nisus* 25-ike óta egyenként, *sasok* néha keringnek a magasban egy-egy sólyom *F. subbuteo* és *verese* látható. *Harkály* nagyon kevés.

**October első felében.** **Viziek:** A vinyákoló *lilík* majd minden nap kisebb-nagyobb csapatokban bolyong vagy legel a mezőken, néha 100 is egy csapatban. *Gáyogó vadlúd* (*Anser cinereus* vagy *sgetum*, nem tudom) csak néhányszor volt látható egy-egy kicsiny csapatban. A *Réczék* erősen bolyongnak és költöznek, főleg *A. penelope* több 100-ból álló csapatokban, *A. nyroca* is nagy számban, köztek *A. clypeata*, *clangula*, tán *streptra* is (a hazai legközönségesebb réezéket nem láttam ez időben, milyenek *A. boschas*, *querquedula*, *crecca*). *Tryngia pugnax* minden nap nagy csapatokban látható a tavaknál s mezőken, néha sok 100. Hallottam hangját egy kisebb *Tryngia* fajnak is. *Numenius arquata* majd minden nap kisebb csapatokban. Több *Totanus*-fajok. Egy *Podiceps minor*. *Libucez* nagyon sok bolyongva. *Gémek*, *A. cinerea*, *A. nycticorax*.

**Éneklők:** *Parus coeruleus* minden nap lehet családot látni bolyongva. *Regulus* családonként bolyongva gyakran mutatkoztak. *Sylvia abietina* minden nap több-kevesebb.

<sup>1)</sup> *Ansor albifrons*. — <sup>2)</sup> *Sterna*. — <sup>3)</sup> *Larus*.

néha nagyon sok. *Sylvia phoenicurus* többször láttam néhányat vagy egyeseket, *Sylvia rubecula* néhányszor mutatkoztak egyesek. *Sylvia tán currucoides* egyet láttam. *Turdus musicus* majd minden nap láthattam 1—2-öt, néha többeket, *T. merula* egyet láttam. *Anthus aquaticus* egyesek vagy csapatoknak költözve, letelepedni a földre sohasem láttam. *Anthus orborus* csak egy mutatkozott. *Accentor modularis* egy-kettő minden nap. *Alauda arborea* kétszer egy-egy költöző csapat repülve. *Alauda arvensis* költöznek, főleg 11-ike körül sokan. *Fringilla coelebs* minden nap családok bolyongva s költözve. *Fr. chloris* néhányszor egyesek bolyongva. *Fr. carduelis* 8-dika óta néhányszor családok bolyongva. *Fr. montifringilla* 6-dika óta kétszer fenn repülve. *Fr. spinus* 10-én egy jócska költöző csapat s egyesek és azután is még egyszer halottam egyet. *Hirundo rustica* 2-án egy csapat sietve.

**Ragadozók.** *Falco buteo* kettő, *F. palumbarius* kettő, *F. rufus* néhány, *F. pygargus* néhány, *F. nisus* vagy kettő, apró sólyom tán *F. subbuteo* s egy még kisebb, tán *F. aescalon*.

*Picus major* néhányszor, más harkályfajt itt sohasem láttam.

**October második felében. Viziek.** *Tryngia pugnax* 17-én 60—70-ig való csapat, azután is csapatok 24-ig, azután egyet sem láttam. *Numenius arquata* minden nap lehetett többet-kevesebbet látni 8—20-ig való csapatokban. *Scolopax rusticola* egyet láttam a kerben 18-án. *Vanellus cristatus* eleintén mindenfelé, főleg a mezőkön temérdeket lehetett látni, 24-én tul csak apróbb csapatokban mutatkoztak főleg a tavak mellett s ezek is fáradtaknak látszottak. *Réczék* 17-én és 18-án nagy csapatok a tavakon *A. penelope* és *nyroca* s más északi fajok, azután alig lehetett egyet-kettőt látni. *Vadlúd*, *liliák* (vinyákoló) 17-én egy nagy csapat s apróbb csapatok, azután egyet sem láttam. *Gágo* nagy *vadlúd* 25-ig majd minden nap lehetett > alakban költöző csapatokat átvonulni látni, 24-én egy óra alatt 5 csapatot láttam. *Ardea cinerea* költöző csapatok > alakban repülve, főleg 18-án, azután keveset láttam. *Totanus-fajok* itt-ott.

**Eneklők.** *Regulus* folyvást bolyongott és költözött jó számmal 19—21 körül legnagyobb mennyiségben. *Sylvia abietina* 24-ig minden nap lehetett néhányat látni, azután egyet sem. *Sylvia rubecula* az utolsó napokat kivéve minden nap lehetett egyeseket látni, 20 körül néhányat. *Troglodytes* majd minden nap egy-kettő. *Sylvia phoenicurus* 25-ig majd minden nap egy-kettő. *Parus coccaudus* vagy kétszer láttam 1—2 családot bolyongani. *Parus major* 24-dike óta minden nap 1—2 vagy többek is. *Anthus arboreus* 16-án egy, azután nem láttam. *Anthus aquaticus* többször mutatkoztak családok. *Accentor modularis* vagy kétszer hallottam hangjukat. *Alauda arvensis* költözgetnek, főleg 24-dike előtt, azután kevés mutatkozott. *Fr. coelebs* majd minden nap csapatoknak s egyesek, nagyon csalogatva, 19—20-án legtöbb. *Fr. carduelis* az elein nagy csapatok, azután családok s egyesek 28-ig, későbbre nem láttam. *Fr. montifringilla* 16-án néhány, 19—20-án 10—12-ig való csapatok, azután 24-ig családok bolyongva. *Fr. spinus* majd minden nap költöző csapatoknak, 25-én legtöbb. *Fr. pyrrhula* minden nap családok s egyesek. *Alauda arborea* 26-án egy család. *Turdus musicus* többször egyesek vagy néhány. *T. merula* 1—2 többször mutatkozott. *Motacilla alba* néha-néha egyesek. *Varjak*, csókák, 21—22-ike óta temérdeket bolyong főleg östve háló helyet keresve, néha több ezernyi csapatok járkálnak.

**Ragadozók.** *Vultur fulvus* 29-én 1, *Falco buteo* 27-én és 29-én egyesek. *Falco palumbarius* vagy kétszer egyesek. *F. nisus* többször 1—2, *F. milvus* 1, *F. pygargus* majd minden nap egyesek, *F. rufus* 20-ig egy-kettő a mezőken.

**Harkály.** *Picus major* egyesek néha.

**November első felében. Viziek.** *Vanellus cristatus* nagy csapatokban s elszórva a mezőken, néha költözve. *Totanus*, tán *glareola* s más fajok is nem nagy számmal, néha. *Charadrius auratus* néhány 15-én. *Vadlúd* rendkívül sok a mezőken legelve

mindennap bolyongva, költözve > és — alakban nagyobbrésszint vinyákoló (*lilik*) közben csapatokban repülve gágozó nagyfélé ludak, a mezőkön legelők sötétszürkék voltak, farkuk alatt fejérek, fenn minden toll szélesen fejéren szegve. Láttunk egy néhány fejér ludat is, valyon nem *A. niveus*-é? Réczék. Nov. 13-a óta nagyon sok a tavakon, többfélék; *A. penelope* legtöbb, azután *A. nyroca*, néhány *clangula* és *boschas* s másfélék is, de nem lehetett öket megkülönböztetni, néha 400—500-ból álló csapatokban.

**Éneklők.** *Parus coeruleus* majd minden nap bolyongva, néhány vagy nagyocska családok. *Parus major* majd minden nap, de kisebb számmal, mint *P. coer.* *Troglodytes* egyenként majd minden nap. *Certhia fam.* néhány és egyesek a hónap első napjaiban. *Regulus flavigap.* minden nap, néha számos társaságokban. *Sylvia rubecula* Nov. 7-én, egy. *Turdus pilaris* háromszor láttam, egyszer egyet, azután egy párt és végre néhányat. *Corvus glandarius* nov. 9-én látott KEMÉNY G. kettőt, én Roffon egyet sem láttam egy kerek év alatt. *Fringilla spinus*, majd minden nap apró bolyongó csapatok. *Fr. pyrrhula* apróbb társaságok minden nap, néha sokkal. *Fr. coelebs* bolyongott kicsiny csapatokban többször. *Fr. montifringilla* kétszer láttam néhányat bolyongva. *Emberiza citrinella* egyszer láttam 7-öt, más alkalommal egyet. *Karujak*<sup>1)</sup> egyszer-másszor egyesek, *Kányák*<sup>2)</sup> kevés néha-néha. *Falco pygargus*<sup>3)</sup> egy-kettő a mezőken majd minden látható volt. *F. rufus* nov. 6-án kettő láttam. *Sas* egy. *Apró sólyom* kevés. *Fakó keselyű* egy.

**November második felében. Vizek.** *Vanellus cristatus* nov. 18-ig sok, azután nem láttam. *Numenius arqu.* nov. 22-én néhány. *Vadlúd* nov. 21-dikéig sok, azután csak költözökő csapatok. *Récze* nov. 18-ig sok, azután egyes költöző csapatok.

**Éneklők.** *Parus coeruleus* folytonosan jócska társaságokban bolyongott. *P. major* néhányszor kicsiny társaságokban. *Troglodytes* majd minden nap bolyongva egyesek. *Certhia fam.* egyesek és néhányok gyakran mutatkoztak. *Regulus flav.* apró társaságok többnyire. *Turdus pilaris* nov. 27 és 28 néhány. *T. torquatus* Nov. 27 óta egyesek és párok nagyon elszigorodva a veres kőris fákon a kertben s udvaron. *Fringilla spinus* egyszer hallottam egynek hangját. *Fr. coelebs* egyszer egy bolyongó család. *Fr. montifringilla* egyszer egyet láttam. *Fr. pyrrhula* jócska társaságok folytonosan a Sorbus aucuparián és Ligustrumon. *Fr. carduelis* néhány egyszer. *Anthus aquaticus* nov. 21-én egy. *Emberiza citrinella* kétszer láttam néhányat. *E. miliaria* nov. 27-én néhány.

**Ragadozók.** *Karujak*<sup>4)</sup> nem ritkák. *Kányák*<sup>5)</sup> néhány hébe-hóba. *Falco pygargus*<sup>6)</sup> néhányszor egyesek. *Vrcsék* egy pár.

**December első felében. Vizek.** Legnagyobb részint mind eltüntek, csak néha lehet egy-egy kicsiny csapat réczét látni.

**Éneklők.** *Certhia* kétszer néhány. *Troglodytes* egyenként. *Parus coeruleus* egyszer egy társaság. *P. major* néhány egyszer. *Turdus pilaris* egy dec. 1-én. *T. torquatus* egy ugyanakkor. *Fr. coelebs* többek költözve és bolyongva. *Fr. pyrrhula* sok folyvásl a nevezett helyeken s az *Amaranthus* hybriduson. *Fr. carduelis* nagy csapatok bolyongva. *Emberiza citrinella* apró csapatok. *E. schoeniclus* benn a kertekben sok, még a hideg idő tartott. *Fr. cannabina* nagy csapatok mindenfelé.

**Ragadozók.** *Karujak* néhány. *Falco tinnunculus* egy pár itt a kertben tartózkodott és madarakat is fogdosott. *F. pygargus* háromszor láttam egyeseket ifiui tollazatban.

**December második felében. Vizeknek** híre sincs. **Éneklők** a telkek körül nagyon kevesek, főleg *Fr. pyrrhula*, *Emberiza schoeniclus* és *citrinella* kevés, *kenderike*, *veréb* több. **Ragadozók.** *Karujak* és egy *Falco peregrinus*.

<sup>1)</sup> *Accipiter nisus*. — <sup>2)</sup> *Buteo communis*. — <sup>3)</sup> *Circus cyaneus*. — <sup>4)</sup> *Accipiter nisus*. — <sup>5)</sup> *Buteo communis*. — <sup>6)</sup> *Circus cyaneus*.

## 1850. Tiszaroff.

**Január.** Rendkívül kevés madár. *Varjak*, főleg *C. frugilegus* és csökák, verebek, *Fr. pyrrhula* és egy-egy család *Parus coeruleus*. Egyes ragadozók *Karujak* és sólymok. *Emberiza citrinella* kevés itt-ott. *E. schoeniclus* néhány egyszer. *Certhia fam.* vagy kettő. A nagy hó, hideg és dühöngő északkeleti szelek miatt nagyon elszigorodva. Mondják, hogy *kontyos pacsirtát* fagyva is lehetett az utakon találni. **Jancsó József** látott 3-szor egy-egy család *Fringilla serinust*. Ezen hónap vége felé *Fr. montifringilla* újból mutatkozott és néhány *Fr. coelebs*. Tán a vad idő és temérdek hó üzte ezeket éjszakabb tartományokból ide. Mondják, hogy a *tengelicze* is nagy csapatokban bolyong. — **Febr. 5.** *Bombycilla garrulus* egy. — **Febr. 7.** *Bomb. garr.* ugyanott egy, tán ugyanaz. *Fringilla montifringilla* 10—15-ből álló csapat a gabonás előtt. *Emberiza citrinella* 15—20 az istálló előtt. *Fringilla coelebs* néhány, *Fr. pyrrhula* néhány. — **Febr. 16.** *Alauda arvensis* most legelőbb, 12 egy csapatban s kettő külön bolyongva fenn. *Falco pygargus* ifju. Egy szép nagy sólyom, tán *F. peregrinus*. *F. pygargus* vén. — **Febr. 19.** *Réczék* a Tisza fölött most legelőbb. Ugy tetszett, hogy *vadludat* is láttam V így repülve ez napon, de a nagy távolság miatt kétes ez az észrevételem. *Falco nisus* egy him. — **Febr. 24—28.** *Vadlúd* nagy gágogó, tán *A. segetum*<sup>1)</sup> érkeznek sorokban 4, 8, 10 egy sorban, néha 20—24 is. *Réczék* nagy csapatok érkeznek s bolyongnak. *Vanellus cristatus* megérkezett, egyesek s csapatok sokfelé. *Scolopax rusticula* egyet mondják, hogy láttak volna. *Alauda arvensis* nagyon költöznek, énekelnek is.

**Martius első felében. Viziek.** *Vadlúd*<sup>1)</sup> nagyfélé, folytonosan érkeznek, 11-én legnagyobb költözések volt, néha 30—50-ből álló csapatok 10 minutányi közökre. *Réczék* nagyon érkeznek, főleg nagy csapatokban *A. penelope* s még *A. boschas* is. *Larus* néhány itt-ott. *Halieus carbo* Mart. 9-én legelőbb. *Fulica atra* Mart. 9-én legelőbb. *Numenius* Mart. 8—10-én néhány.

**Éneklők.** *Alauda arvensis* énekelnek, *Sturnus vulgaris* Mart. 3-án legelőbb, *Sylvia abietina* Mart. 5-én legelőbb. *Motacilla alba* Mart. 5-én legelőbb. *Anthus aquaticus*<sup>2)</sup> Mart. 5-én legelőbb. *Parus major* Mart. 1. sok, azután is folytonosan, *Parus coeruleus* 6-ika óta gyakran mutatkoztak. *Regulus flavicapillus* 11-én néhány költöző család. *Emberiza citrinella* 8-án néhány. *Fringilla coelebs* 6-dika óta mind nevekedő számmal költöztek, de sohasem nagy csapatokban. *Fringilla pyrrhula* 7-dike óta majd minden nap néhány, de még nem nagyon sietnek el. *Turdus merula* 9-én egy, 11-én kettő mutatkozott.

**Ragadozók.** *Falco aescalon* 3-án egy, *F. albicilla* néhány a tavak mellett. *F. buteo* és *F. lagopus* ezen hónap első napjaiban nagyon költöztek, főleg az utolsó mindenfelé látható volt. *F. nisus* 6-án egyet láttam. *F. pygargus* néhány.

**Martius második felében. Viziek.** Sanyaru hideg idők és havazások nagyon megzavarták a költözést 19-ig, úgy hogy ezen napok alatt semmi sem érkezett déliről, sőt a *vadludak* nagy sorokban folytonosan mentek vissza délire. A *Libucz* a faluk mellé vonult, benn a tolkeken is látható volt. 19-én és 20-án kezdett a lúd (nagy gágogó) érkezni apró csapatokban s *Réczék* is, ámbár a tavak még ekkor is bé voltak jól fagyva. Csak 25-én innen indult meg a költözés megint rendesen és folyt a következők szerint: *Vadlúd* (nagy gágogó) mind nevekedő számmal érkeznek és tanyáznak & mezőken és a nagyobb tavakon, ezen hónapnak utolsó napjaiban százakat lehetett naponta látni. *Anas acuta* több száz a tavakon. *A. boschas* több százak. *A. penelope* mind nevekedő számmal mutatkoztak a tavakon, utoljára ezerenként. *A. nyroca* itt-ott kevés. *A. querquedula* 29-dike óta apró csapatok mutatkoztak. *Csüllők* egyesek, *Larus*

<sup>1)</sup> Nagyobbára *Anser ferus* lehetett, mert ez a faj szokott az Alföld keleti részén nagy számmal átvonulni. — <sup>2)</sup> Valószínűleg *A. pratensis*.

*ridibundus* és nagyobb fajok is. *Scolopax rusticula* 20-án a kertben egy. *Tryngia pugnax* 29-dike óta csapatokban mutatkozott. *Numenius arquata* 29-én néhány. *Ardea cinerea* 29-én legelőbb. *Libucus* ezen hónap végén megit nagyon költözött.

**Éneklők.** A hideg idő miatt alig lehetett éneklő madarakat látni, *Anthus aquaticus*<sup>1)</sup> érkezett apró csapatokban, *Cziniegék* bolyongtak néha a kertekben s *veréb*, sármány mutatkozott a telkek körül, a megérkezett *Sylviák* hihetőleg mind elpusztultak.

**Ragadozók.** *Falco tinnunculus* néhány, *F. nisus* egy, *F. milvus* 29-én legelőbb egy, *F. rufus* egy, *sas* kettő.

**Április első felében. Vizek.** *Vadlúl* (gágogó, nagy) 9-ig mind jöttek apróbb csapatokban s bolyongtak, azután alig láttam néhányat. *Anas penelope* folytonosan érkeztek s alig mulatva egy éjjel a tavakon, megit tovább mentek; a tavakon rendesen 2—300-nyi, néha 5—600-nyi sergekben lehetett öket látni minden nap. *Anas acuta* nagyon költöztek, de számra alig  $\frac{1}{5}$  annyi mint *A. penelope*. *Anas clypeata* 8-dika óta mindig lehetett a tavakon látni 5—6-ot, néha 10—15-öt. *A. boschas* kevés, páronként, a legnagyobb rész már fészkelt helyre szállott. *A. querquedula* gyenge költözése volt, sohasem láttam egyszerre 25—30-nál többet, Erdélyben ezerenként szokott költözni. *A. nyroca* 20—25-ből álló csapatokat néhányszor találtam, rendesen alig lehetett egy néhányat látni. *A. strepera* 13-án láttam néhányat. *Larus* — több fajokat láttam, de mindig csekély számmal, leggyakoribb *L. ridibundus*. *Podiceps cristatus* összesen is alig láttam néhányat. *Numenius arquata* 12-ig keveset lehetett látni, ezután nagyon kezdték költözni és bolygani. *Numenius phaeopus* 12-dike óta majd mindenfelé. *Tryngia pugnax* folytonosan költözött, rendesen 60—70-ből álló csapatokban bolyongva. *Tryngia variabilis*<sup>2)</sup> 12-én egy csapatot láttam. *Glareola torquata* 7-én legelőbb hallottuk hangját. *Ciconia alba* 3-án legelőbb, nagyon későre érkeztek. *Ardea nycticorax* 12-én nagyon költöztek.

**Éneklők.** *Saxicola oenanthe* 2-án érkezett meg a legelső. *Sylvia rubecula* 2-án legelőbb, nagyon kevés számmal mutatkozott az egész tavaszon. *Sylvia sibilatrix* 10-én legelőbb. *Sylvia curruca* 13-án legelőbb. *Sylvia luscinia* 13-án hallottam egyet pihenés közben énekelni, másnap az is tovább ment. *Accendor modularis* kevés mutatkozott. *Turdus musicus* jócska nagy költözések volt, a nagyobb rész a Tisza-menti berkekét követte, gyümölcsösökben kevés mutatkozott. *Anthus campestris* 12-én egy nagyocska csapat. *Anthus aquaticus*<sup>3)</sup> egyesek, 13-án egy nagy csapat. *Muscicapa collaris* 12-én legelőbb, azután gyakran. *Motacilla flava* 7-én legelőbb. *Hirundo rustica* 3-án legelőbb. *Regulus flavigapillus* 8-dika óta nagyon költözött. *Regulus ignicapillus* 13, 14 és 15-én családonként. *Fringilla serinus* 12-én láttam egyet, a legelsőt a szabadban. *Anthus arboreus* kevés.

**Harkályfélék.** *Upupa epops* 12-én érkezett meg.

**Ragadozók.** *Mezci ölyvek*, *nádi ölyv* bolyganak nevekedő számmal. *Falco rufipes* 12-én legelőbb láttam. *F. lagopus* 12-én még láttam egy párt. *F. ater* 13-án legelőbb láttam egyet.

**Április második felében. Vizek.** *Vadlúd* (nagy gágogó) alig lehetett néhányat itt-amott látni, mind fészkezni takarodott. *Vadlúd*<sup>4)</sup> (vinyákoló) 18-án és 20-án nagy érkező csapatok, sem azelőtt, sem azután többet nem láttam, tehát sokkal kisebb volt a költözés, mint összel. *Anas penelope*, *A. acuta*, egy darabig még mutatkoztak, az első 50—60-ból álló csapatokban, a másik alig  $\frac{1}{3}$  akkora számmal, de 25-én tul majd egyet sem láttam, mind fészkelti mentek. *Anas clypeata* 8—10 gyakran volt látható. *A. boschas* és *A. querquedula* is nagyon csekély számmal mutatkozott itt-ott. *Larus ridibundus* mindenfelé, a nagyobb résznek feje 23-án már fekete volt. *Larus tan canus*

<sup>1)</sup> Bizonyára *A. pratensis*. — <sup>2)</sup> *Tringa alpina*. — <sup>3)</sup> Bizonyára *A. pratensis*. — <sup>4)</sup> *Lilik*, *Anser albifrons*.

vagy *flavipes* néhány. *Numenius*ok az elein még mind érkeztek, azután is mindenfelé láthatók voltak a mezőn egész 24-ig, azontul alig mutatkozott egy-kettő.

**Éneklők.** *Lanius minor* 28-án érkezett meg. *L. collurio* 30-án legelőbb. *Sylvia phoenicurus* egy, *Sylvia trochilus* 24-ig majd minden nap látta néhányat — hangját a szemeti *pinty*<sup>1)</sup>-ére lehet némileg hasonlítani: *Sylvia sibilatrix* az elein nagyon költözött, leginkább 18-án; a hónap vége felé keveset lehetett látni; hangja némileg a *sordé*<sup>2)</sup> énekéhez hasonlítható. *Sylvia cinerea* 23-án vettetem legelőbb észre, azután gyakori volt; a legközönségesebb *csaljánscsap* faj ezen vidéken, gyakoribb *S. curruca*nl is. *Sylvia curruca* meg van telepedve esekély számmal. *Sylvia luscinia* 29-én és 30-án hallottam egyet pihenés közben énekelni, mert ezen a földön nem tészkel. *Anthus arboreus* kevesen mutatkoztak. *Turdus musicus* 18-án még látta néhányat. *Fringilla serinus* 18-án 3 egy gyümölcsösben. *Parus pendulinus* 19-dikétől 24-dikéig minden bolygott családonként a belső gyümölcsösökben, azután csak a vizmenti berkekben volt látható. *Regulus flaricapillus* 24-én és 25-én látta az utolsó bolygó családokat. *Muscicapa collaris* 17-én legelőbb egyet; az idei költözés nagyon gyenge volt, tán a sanyarú idők miatt sokan elpusztultak. *Hirundo rustica* már megtelepedett *Hirundo urbica* 22-én látta a legelsőt Roffon.

**Harkályfélék.** *Cuculus canorus* 17-én látta a legelsőt, gyakori madár itt. *Cypselus apus* 23-án látta egyet. *Coracias garrulus* 23-án látta hármat, sem azelőtt, sem azután nem vettettem észre ezen a földön. NB. *Jégmadarakat*. *Nyaktekereset* egyet sem látta a Tisza mentén.

**Ragadozók.** *Falco rufipes* 23-ika óta jócska számmal mutatkoztak, de nem oly nagy seregekben, mint Erdélyben. *F. subbuteo* néhány gyakran mutatkozott. *F. nisus* egyesek vagy kétszer. *F. milvus* kevés. *F. ater* kevés. *F. rufus* többek.

**Május első fele. Vizek.** Vadlúd (nagy gágogó) négy. *Anas boschas, acuta* és *querquedula* már mind meg vannak telepedve. *Sterna nigra* sok mindenfelé. *Sterna*, más fajok is, de nem összemerű biztosan öket, puskám nincs. *Platalea* 7-én kettő.

**Éneklők.** *Lanius collurio* jócska számmal költözött. *Sylvia sibilatrix* 8-án még látta egyet, van egy siránkozó egyszerű hangja „tyij” vagy „tyie”. *Sylvia*<sup>3)</sup> (csaljánscsap) közel akkora, mint nisoria, fenn egyszínű világos szürkés barna, alatt szennyes fejér, éneke hasonlít *S. atricapilla*hoz, de vége nem oly fütyülő és hangos, minden állva énekelet, néha fülemile hangot is adott, gyakran repült egyik fáról a másikra, lassan haladva terengetett szárnyakkal; 6-dikától 12-dikéig gyakran látta. *Oriolus galbula* 1-én látta a legelsőt. *Muscicapa collaris* és *luctuosa* 6-dikáig látható volt még ezen a vidéken. *Muscicapa grisola* 16-án érkezett meg, összesen is alig látta néhányat.

**Harkályfélék.** *Merops apiaster* 7-én legelőbb látta egyet.

**Ragadozók.** *Falco rufipes* 9-dikéig nagyon sokat látta, de még sem oly egybetartó és nagy seregben, mint Erdélyben szokott költözni. *F. ater* gyakran lehetett egyet-kettőt látni.

**Május második fele. Éneklők.** *Lanius collurio* folytonosan költözik. **Harkályfélék.** *Merops apiaster* 16-án a Tisza mellett többek, tán fészkelnék is. **Ragadozók.** *Falco rufipes* nagy számmal fészkel. *F. subbuteo* néha látható. NB. június 8-án még látta egy *Lanius colluriót*, azután megint nem, gyanítom, hogy csak elmaradott volt, mert fészkelve tavaly nyáron sem találtam itt.

**1850 őszi költözés**, csak Oct. 8-ig voltam Roffon s általjában kevés naplóztam.

*Caprimulgus europaeus* Augustus végén nagyon költözött, a kerben is vertem föl egyet. Septembernek első harmadában is még nagyon tartott a költözés.

<sup>1)</sup> *Fringilla coelebs*. — <sup>2)</sup> *Emberiza calandra*. — <sup>3)</sup> *Sylvia borin*.

*Strix aluco*. Septemberben hallottam hangját östvénként.

*Parus ater* Sept. 19-én egy nagyocskás csapat bolyongott költözve a tiszamenti füzesekben s az azok mellett fekvő gyümölcsösökben. Nagyon bizakodók voltak, 5—6 lépésnnyire várták az embert. Azutáni napon is hallottam hangjokat. Ez, amint látszik, költözésük derekának ideje. Különös, hogy Erdélyben sohasem találtam őket költözve, csak nyárban, a havasokban.

**1851. Martius.** Ezen naplóknak<sup>1)</sup> kiegészítésére felhasználálandók a JÁCSÓ JÓZSEF levelei, aki 1850-beli Április óta Váronyban van, Szolnokhoz nem messze s több érdekes ornithologia tapasztalatait közölte velem egy levelében (egy 2-dik levele elveszett a postán). Közelebbről is vettetem levelét, melyben ígéri, hogy 1851-beli tavaszon a madarak megérkezéséről naplóját közlendívelem.

### 1851. Miskolcz.

A télen kevés adatot gyűjtöttem, nem is igen vannak közel jó helyek, a piaczra is ritkán hoznak madarakat.

*Fringilla pyrrhula* egész télen jócska számmal voltak a szőlősökben. A rendes *czinege* fajok is (*P. major*, *palustris*, *coeruleus*, *candatus*). Karuji láttam néhányat, más ragadozót nem. A hótlan lágy tél miatt nem is közeledtek a városhoz. — **Mart. 17.** sok *Bombycilla garrulus* hoztak a piaczra a falusi asszonyok. Lejött tehát ezen (legalább itt) hótlan s lágy télen is s Mart. 17-ig itt mulatott Erdélyben legkésőbbre Martius 12-dikén találtam 1848-ban. — **Mart. 23.** *Saxicola rubicola* 1. *Szemeti pintyek*, *kenderikék*, *mezei pacsirták*, *czinegék*. Gyenge költözés. *Picus minor* néhány. — **Mart. 24.** *Saxicola rubicola* néhány. *Regulus flavicapillus* sok. *Sylvia abietina* többek. *Pintyek*, *kenderikék*. *Accentor modularis* sok, énekelnek is. — **Mart. 29.** Egy ösmerősöm látott két feeskét. Én láttam egyet — *Hirundo urbicát*. Ily korán eddig nem láttam. *Sylvia rubecula* néhány nap óta többek. *S. abietina* többek. — **Mart. 30.** *Hirundo urbica* sok, egyszerre 15-öt is láttam repdesni, néhányat főleg délután, majd minden lehetett látni. Ugy tetszik, hogy láttam egy *Hirundo rusticát* is. — **Mart. 31.** *Bombycilla garrulus* kaptam a piacról egyet. Lábai, szárnyainak is utolsó ize teljesen szárazak, de nem bűdös. Ha egy hetűs, pedig lehetetlen, hogy ily meleg időben egy hét alatt meg ne bűdösödjék, azon esetben 24-dikén lövettet, tehát ily későre még itt volt. Ugy lehet, hogy 4—5 naposnál nem régibb, azon esetben 26—27-én lövettet. — **Apr. 4.** *Hirundo urbica* többek; *H. rusticát* is ugy tetszett nekem, hogy láttam egy párt, de a távolság miatt nem vagyok bizonyos benne. *Sylvia rubecula* többek, *Accentor modularis* többek, *Sylvia abietina* néhány, *Parus coeruleus* néhány, *Tengelicze* sok bolyong, *Zöldike* és *Kenderike* is. — **Apr. 9.** *Grus cinerea* egy nagy csapat > alakban ÉKre haladva csikorgó hangjokat hallszatva. *Fringilla coelebs* „rrrr” hangját nagyon hallszatja. *Hirundo urbica* többek. — **Apr. 18.** *Sylvia (hortensis?)* most legelőbb egy pár. *Kukukkot* még nem hallottam, *nyaktekereset* sem, rendkívül szegény az ornithologiala fauna. *Hirundo rustica* most legelőbb. — **Apr. 19.** *Sylvia curruca* ma legelőbb szólott.

### 1851. Tiszaroff.

**Apr. 25-től 30-ig** naponta több *Falco atert* láthatni, hordják a csirkéket a telekről. Anint látszik, itt ez a legkártékonyabb ragadozó madár. — **Apr. 24.** *Falco rufipes* ezen naptól fogva minden látók egyeseket vagy néhányat, de nagy csapatot az idén sem láttam (Apr. 30-ig). Hangja leginkább a *F. subbuteo*hoz hasonlít s így nemileg a *nyaktekereséhez* is, de gyengébb. *Sterna fissipes* nagyon sok bolyongott a

<sup>1)</sup> T. i. a Tiszaroffiaknak.

vetések felett. — **Apr. 26.** itt volt az *Oriolus galbula*, ily korán nem emlékszem, hogy megérkezését tapasztaltam volna. — **Május. 2.** Kaptam Roffon egy *Parus pendulinus* fészkét tojásokkal, két nyilása volt egymással átellenben, egyik nagyobb, mint a másik, mindenkető függőlegesen hosszukás kiálló cső nélkül. Anyaga is -ugyanolyan volt, mint a Junius 2-án E redélyben általam talált fészeknek. Ez hihetőleg füdfa barkából amaz nyár és füzfának gyapjas magvából volt készítve. — **Május 3—7.** *Lanius collurio* majd minden nap néhány. *Falco ater* gyakran, pájával is. *Falco rufipes* van egy hosszú nyújtott siránkozó hangja is; már tojása van. *Falco subbuteo* egyesek. *Csaljáncsap*<sup>1)</sup> két szélső farktolla fejér, éneke sokban hasonlit *Sylvia atricapilla*éhoz. *Muscicapa grisola* néhány, hallottam egy a meggyvágóéhoz hasonló éles hangját; eddig csak az ifiakat hallottam gyengén csipogni.

### 1851. Nagyenyed. \*)

**Május 27.** *Coracias garrula* egy, ilyenkor fészkének is kellene lenni, ha nem egyedül bolyong. Varjunak láttam kirepített fiait. — **Junius 3.** *Merops apiaster* kettő repülve a kert és Örhegy felett. Láttam, hogy egy *F. milvus* egy *F. palumbi*ust, mely egy csirkét vitt és hihetőleg fijainak akarta vinni, a varjaktól üzetve, nagy bajjal keringve emelkedni akart, erősen üzöbé vett, de hogy mire ment nem láthattam, mert az Örhegy megé haladtak. — **Aug. 11-én** hallottam legelőbb *fülemilét* kertemben, tehát már bolyongni indulnak.

### 1851. Diód.

**Aug. 19.** *Coracias* négy a Vojvodában, hihetőleg egy család. *Strix noctua* Retz. Az első, melyet Erdélyben láttam a szabadban: a szomszéd telken tartózkodik a hijakban, kétszer láttam nappal repkedni, a mint látszik, jól lát, a fecskék verték csak, de nem sokat feltétek, azt hiszem hogy fióka, s azért oly vigyáztatlan. *Fülemilék* nagyon bolyongnak s tartózkodnak, hol borza bogyó van, melynek érése az ő megbolydulásuk idejével egybe esik. *Anthus campestris* minden nap hallom hangjokat a tarlókon és látok egyeseket s családokat 17-dik óta, mióta Diódra jöttem. — **Aug. 23.** *Coracias* néhány, *Strix noctua* azután is láttam, többször fényes nappal kijárkálni s a fedél tetején vagy a kéményen huzamos ideig ülni. Nagyon ives repülését egyenetlen szárnyverése okozza. *Muscicapa grisola* az egész nyáron kettő láttam, ma néhány mutatta magát. *Parus caudatus* már bolyong a kertekben ugy a kékfejű<sup>2)</sup> sárga<sup>3)</sup> és fejérhasú<sup>4)</sup> czinegék is még régebb óta. — **Aug. 24.** *Sylvia rubecula* most legelőbb ifiakat bolyongva a kertben. — **Aug. 25.** *Coracias* kettő az alsó kertben. *Fülemile* nem nagy számmal. *Strix noctua*. A napokban láttam, a midőn nappal kijárkált, hogy a szarkák körülte gyűltek — vigyázva közlekedtek hozzá, anélkül hogy megtámadni merték volna. A bagoly bátran nézett velek szembe s még helyét sem változtatta. Egy más alkalommal, midőn a szarkák ujból megtámadták, a végén megunva a feszült helyzetet, a hijúba menekült előlök, de csakhamar megint előjött s általában majd mi félelmet sem mutatott. A verebek, czinegék, pintyek is lármáznak rá, midőn meglájták, de csak távolról, a fecskék leginkább verik. A varju rá sem néz. — **Aug. 30.** Czinegék nagy számmal bolyongnak,

\*) ZERK itt nem jegyezte be a helyváltozást s esak következtetni lehet, hogy Május 29-iki bejegyzése már Nagyenyed-re vonatkozik. Május 27 előtt az utolsó bejegyzés május 3. 7. még biztosan Tisza Roffon vonatkozik. Május 27. után az első bejegyzés Junius 3. már biztosan Nagyenyed-re vonatkozik, mert ott van az Örhegy, így minden valószínűség szerint 1851 május 27-én már Nagyenyeden volt.

<sup>1)</sup> *Sylvia borin*. HERMAN O. A madárvonulás elemei p. 233. alatt mint *Sylvia communis* tehát helytelenül van felvétve. Sch. J. — <sup>2)</sup> *Parus caeruleus*. — <sup>3)</sup> *P. major*. — <sup>4)</sup> *P. palustris*.

*P. caudatus* is, eszik a szilvát. *Fülemilék* naponta többek esalogatnak. — **Sept. 1.** *Muscicapa grisola* többek majd minden felé. *Muscicapa* — tán *collaris*! **Sept. 4.** *Merops apiaster* néhánynak hangját hallottam s ily későre sohasem tapasztaltam. Azután megláttam őket a Vojvodában 30—35-ön voltak, bolyongtak, azután keringve emelkedtek s délire elhaladtak. — **Sept. 5.** *Falco pygargus*<sup>4)</sup> kettő, most legelőbb bolyongva az ifiak a szőlősökben. *Muscicapa grisola* elég mindenfelé. *Muscicapa luctuosa* vagy *collaris* néhány ifiú. *Czinege* (*P. major, coeruleus*) sok, *caudatus, palustris* kevesebb. **NYÁR.** KÉMÉNY JÁNOS a Mezőségen látott nyár derekán *Falco rufipest*. — **Oct. 13.** *Fringilla montifringilla* ma legelőbb, *Sylvia abietina* költöznek. **Oct. 14.** östve vadludak gálogva repülték felettünk. — **Okt. 29.** *Anthus aquaticus* néhány bolyogva.

### 1852. Nagyenyed.

Tavaszi költözés. Csak töredék adatokat jegyezhetek fel, nem lévén puskám s ritkán járván a szabadba.

**Mart. 11.** *Falco milvus* most legelőbb kezdenek bolyongani, *Fringilla montifringilla* Mart. első hetében még láttam. — **Mart. 14.** *Saxicola rubicola* most legelőbb az idén. — **Mart. 29.** *Saxicola rubicola* mindenfelé, *Sylvia abietina* most legelőbb, *Turdus pilaris* 30—40-ből álló csapatok a szőlőkben. — **Apr. 1.** *Saxicola oenanthe* ma jött meg; esalóka hangja egy éles, de nem kellemetlen visitás s utána egy *Saxicola* félle esrr. — **Apr. 2.** *Sylvia rubecula* most legelőbb. — **Apr. 3.** *Hirundo rustica* most legelőbb 2, *Sylvia abietina* kevés. — **Apr. 4.** *Hirundo rustica* most legelőbb, többek. — **Apr. 5.** *Jynx torquilla* most legelőbb. *Hirundo rustica* és *urbica* többek. *Sylvia abietina* néhány. *Sylvia rubecula* kettő. *Turdus pilaris* 40—50-ből álló csapat, a szőlőben énekeltek a *Turdus musicus*éhoz némileg hasonlólag nem kellemetlenül. *Sylvia curruca* most legelőbb egy a kertben. — **Apr. 7.** *Falco milvus* 2, *Sylvia abietina*, *S. rubecula*, *S. curruca* itt-amott néhány. *Turdus pilaris* csapat énekelve ugyanott, hol 5-én. *Turdus merula* és *musicus* itt-ott a gyümölcsösökben. *Anthus arboreus* énekel a bükkös allyában, *Upupa* most legelőbb szóll már. *Fecske* minden nap többek, városi több, mint falusi. *Nyaktekeres* mindenfelé. — **Apr. 8—9.** *Falco milvus* sokan bolyongnak. *Hirundo rustica* többek énekelnek, *urbica* néhány. *Gója* egy északra haladva. — **Apr. 10.** *Turdus pilaris* éneköket hallottam az Órhegyen ablakomból. A hó és sanyaru idő miatt a visszaérkezett gyengébb madarak szennednek. — **Apr. 17.** *Turdus pilaris* itt-ott néhány, *musicus* mindenfelé. A 8 napok óta tartó sanyaru, részint téli idők miatt nagyon szennednek a visszaérkezett madarak. *Fecske* alig lehet látni, itt-ott néhány bolyong. Feltűnő volt ezen tavaszon általában, hogy kevés számmal érkeztek vissza a madarak és nagyobb részint későbbre mint szoktak. *Anthus campestris* 2 a Hollóson. — **Apr. 30.** *Fecske* alig lehet itt-ott néha látni, a melyek megjöttek volt vagy visszamentek, vagy elpusztultak. *Kukukkot* sem nem láttam, sem nem hallottam még. Egy barátom mondá ma, hogy 3 héttel ezelőtt látott volna egyet, hihetőleg, a mely itt volt, elpusztult. *Lanius minor* és *collurio* még nem jöttek meg. A *Sylviák* között is csak *S. abietina, phoenicurus, cinerea, curruca* s tán *trochilus* voltak ma láthatók. Hihetőleg a máreziusi szélvészek a Középtengeren, melyekről a hirlapok szólnak, sok gyengébb költözött madarat pusztítottak el és téritettek ki utójából, a mely pedig ekkor megmenekedett, azt az április derekán bélállott tél pusztította el. Ha *Anthus arboreus, Zöldike, Kenderike, Tengeliez* és a legujabban megijött *Sylvia cinerea* nem elevenítenék énekkkel a vidéket, ki lenne halva a természet. Ezekben kivül még a *nyaktekeres* és *pupusa* hallszatják hangukat itt-ott, de ritkán. Ily néma ápr. 30-dikára soha sem emlékszem. — **Május. 2.** Tegnap és má nagyon bolyongtak a *ragadozó* madarak. *Sasat* látta hetet (kicsinyfélét)

<sup>4)</sup> *Circus cyaneus*.

*Falco milvus* 9-et, *Falco ater* egyet, *Karulyi* néhányat. *Verese*-félét hasonlólag, *Solymot* (*F. subbuteo* vagy még nagyobb faj) egyet, mindezeket kertemből, anélkül, hogy rájok figyelmet akartam volna fordítni. Meleg és jó déli és délnyugati szél volt ezen napokban. *Fecsék* még most is alig lehet látni, ma egész nap csak egy *H. rusticál* láttam. — **Május 5.** *Fürj* megérkezett ma este s szolt. *Hirundo rustica* néhány. *Oriolus* mintha hallottam volna fütyörlését távulból tegnap. — **Május 6.** *Kukukk* ma hallám hangját legelőbb. *Fecsék* ma már többecskén mutatkoznak, főleg *H. rusticá*. *Fülemile* énekel. — **Május 10.** *Fülemile* énekel. *Fecsék* ma észrevehetőleg többen vannak, mint eddig s egyet hallottam esevegni is. *Sas*, *Héjják*<sup>1)</sup> s *F. subbuteo* mutatkoznak. — **Május 12.** *Cypselus apus*. Kettő gyorsan haladva fenn. *Haris* énekel. *Ragadozók* főleg *Héjják*<sup>1)</sup> sok bolyong. — **Május 15.** *Sárgarigó* három nap óta fütyörlő itt-ott. *Sylvia locustella* kertemben egy énekelve. *Cypselus* néhány. — **Május 17.** *Sylvia locustella* többek énekelve kertemben és a külső gyümölcösökben, *Fringilla coccothraustes* bolyongnak. Ekkor láttam egy madarat, melyet *Bombycilla*nak tartottam de nem bizonyosodhattam meg felőle. — **Május 18.** *Sylvia locustella* énekel kertemben *Merops* néhány költözve. *Sylvia* tán *palustris*<sup>1)</sup> pár napok óta énekel kertemben. *Kenderike*, *tengelizc*, *veréb*, *czinege*, *fecske* hangokat vegyit énekébe. *Lanius collurio* néhány napok óta sok, mikor érkezett, nem tudom, de nem régen. *Fekete gója* néhány szor láttam az Örhegy felett délután. *Toroczkó* felé repülni egyedül és párvával. — **Május 19.** Nagy *sas* *Falco fulvus* (?) egy, mikor ver szárnyaival, szerte állandak 1-ső rendű evezői, mikor *hering*, hegyesecskén egybe mennek, farka rövid, nyaka rövid. *Sylvia locustella* és *palustris*<sup>1)</sup> kertemben énekelnek. Egy nagyon *kicsiny sas*. — **Május 21.** *Cypselus apus* négy, bolyongva az Örhegy felett. *Sylvia locustella* többek a külső gyümölcösökben énekelnek. *Sylvia palustris*<sup>2)</sup> ugyanott énekelnek. *Héjják* (*M. regalis*). — **Sept 3.** Lőttek az Enyed vidékén egy nagy *kocsogat* (*Egretta alba*), *Sylvia abietina* és *phoenicurus* **Oct. 23-ig** mind költözött azután nem láttam egyet is; *Sylvia rubecula* **Oct. 26-án** láttam az utolsót. — **Nov. 3.** *Regulus* most legelőbb a kertemben. *Fringilla montifringilla* most legelőbb. *Accentor modularis* most legelőbb kertemben. — **Dec. 20.** *Turdus pilaris* az Örhegyen apró csapatok. *Accentor modularis* kertemben többek.

### 1853. Nagyenyed.

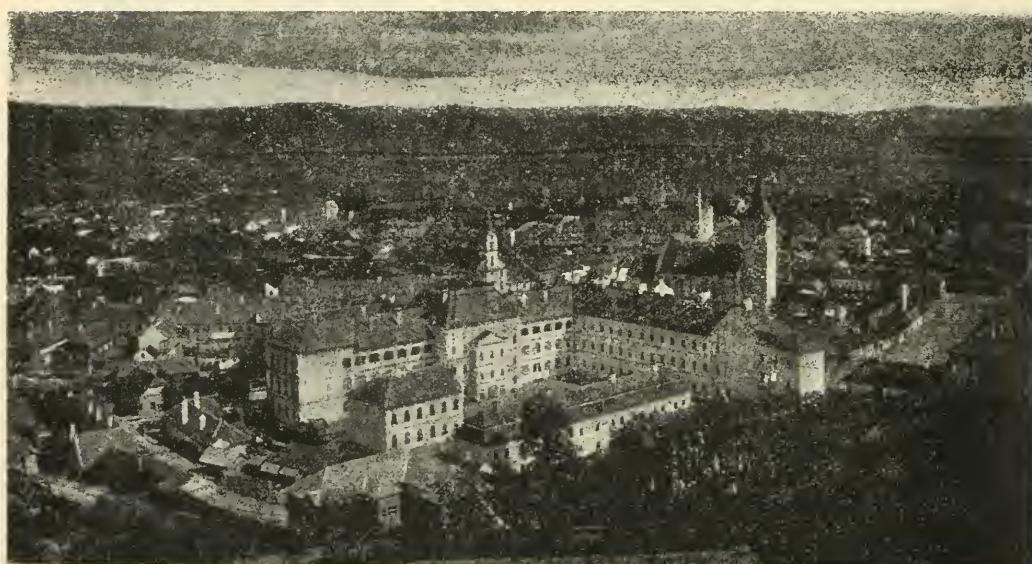
**Febr. 17.** *Fringilla montifringilla* néhány; november eleje óta most hallottam hangjokat az idő sanyarodásával. **Február.** Ezen egész hónapban sokat bolyongtak a *Hollók* az Örhegy felett, főleg szeles, különben langos napokon, néha egyszerre 12-öt is lehetett a széllel jáczadózva látni. — **Mart. 1.** néhány napok óta megjelent *Falco milvus*. — **Mart. 14.** *Saxicola rubicola* ma legelőbb, néhány; uly rémlett, hogy 5-6 napok előtt még hallottam kétszer-kétszer hangját, de nem lévén bizonyos felőle, nem jegyeztem fel. — **Mart. 15.** *Motacilla alba* legelőbb a városban, házfedeleteken. *Saxicola rubicola* többek. *Parus caudatus* bolyongva. — **Mart. 16.** *Saxicola rubicola* mindenfelé. — **Mart. 17.** *Mezei ölyv*<sup>3)</sup> most legelőbb. — **Apr. 1.** *Sylvia abietina* most legelőbb; 5 nappal ezelőtt uly tetszett, mintha hallottam volna. A szarkának fészke majd készen van; a *veréb* rakja azt. — **Apr. 2.** *Sylvia curruca* legelőbb. — **Apr. 4.** *Sylvia curruca* másodszor. — **Apr. 5.** *Saxicola oenanthe* legelőbb, *Regulus flavigaster* bolyongva. *Sylvia curruca* folytonosan. — **Apr. 7.** *Saxicola oenanthe* másodszor. *Regulus* bolyongva, többek, egész nap a kertemben. — **Apr. 8.** *Falco ater* néhány napok óta egyesek. *Sylvia curruca* egy énekelve. *Regulus* néhány. — **Apr. 11.** *Jynx torquilla* most legelőbb énekelve. — **Apr. 12.** *Sylvia rubecula* legelőbb. — **Apr. 24.**

<sup>1)</sup> *Mileus ictinus*. — <sup>2)</sup> Vagy tán *Hippolais icterina*? — <sup>3)</sup> *Circus cyaneus*.

*Hirundo rustica* legelőbb 3 — soha nem emlékszem, hogy ennyire elkeszett volna a fecske. *Jynx torquilla* mindenfelé volt. *Saxicola oenanthe* az idevalók is megérkeztek és megtételepedtek. — **Apr. 27.** *Hirundo rustica* többször néhány. *Pupusa*<sup>1)</sup> szólt. *Anthus arboreus* énekel itt-ott. *Parus caudatus* bolyongva néhány. — **Apr. 29.** *Hirundo rustica* többek énekelve is. — **Apr. 30.** *Ciconia alba* egy nagy csapat költözve, egyesek 3 hetekkel ezelőtt is mutatkoztak s apró csapatok. *Sylvia cinerea* legelőbb énekel az Örhegyen. — **Május 2.** *Ciconia alba* egy nagy csapat költözve magasan. *Kukukkot* én még nem hallottam, nem is láttam, mások mondják hogy ápr. 27. és 28-ai napjain hallották volna. Városi fecske-t sem láttam még egyet is. *Hirundo rustica* már sok; keresnek fészkelő helyet. — **Május 5.** *Hirundo urbica* most legelőbb, egy kicsiny csapat a város felett. *Kukukkot* ma már én is hallottam. — **Május 6.** *Ciconia alba* egy csapat, 25—30 költözve egyenesen éjszakra. Rendkívül rendetlenül és későre érkeznek haza a költözö madarak. — **Május 7.** *Ciconia nigra* 5 költözve magasan. *Sylvia palustris* ma legelőbb énekel kertemben. — **Május 8.** *Falco rufipes* néhány, — **Május 9.** *Hirundo urbica*, 5-ike óta esak most láttam megint kettőt. *Lanius collurio* legelőbb kertemben. — **Május 12.** *Ciconia alba* 25—30-ból álló költözö csapat. — **Aug. 31.** *Ciconia alba* 1.000-ból álló nagy csapat költözve. — **Sept. 10.** *Oriolus galbula* máig minden nap lehetett látni néhány ifiat. — **Oct. 1.** *Hirundo rustica* néhány bolyongva. — **Okt. 4.** *Sylvia abietina* még szólt itt-ott. — **Oct. 10.** Ökörsem legelőbb a kertben az őszön. **Okt. 12.** *Sylvia abietina* még láttam ma. *Fringilla montifringilla* ma érkezett meg az első. — **Oct. 20.** *Sylvia abietina* még má hallottam hangját. **Nov. 12.** Tegnap óta *Falco milrus* igen bolyong, 2—3-at is lehet egyszerre látni.

#### 1854. Nagyenyed.

**Jan. 5.** *Falco lagopus* egy keringve, első s egyedüli, melyet ezen a télen láttam.



Nagyenyed látképe, az előtérben a Bethlen-Kollégium épülete.  
Ansicht von Nagyenyed im Vordergrunde das Gebäude des Bethlen-Kolleg's.

<sup>1)</sup> *Upupa epops*.

# Die Vögel Siebenbürgens.

Hinterbliebenes Manuscript  
VON NIKOLAUS ZEYK.

Mit dem Bildnis des Verfassers, herausgegeben von JAKOB SCHENK.

## EINLEITUNG.

### **Das Leben und Wirken von NIKOLAUS ZEYK.**

Zu Ende des XVIII. und zu Beginn des XIX. Jahrhunderts durchrieselte ein Kräftestrom von wunderbarer Stärke den fast tausendjährigen Stamm der ungarischen Nation und liess demselben eine solche Menge der grössten und glänzendsten Talente entspriessen, wie nie zuvor und nachher. Die Arbeiten dieser hervorragenden Geister — Széchényi, Kossuth, Deák, Arany, Petőfi, Vörösmarty, um nur einige der allergrössten zu nennen — legten das Fundament des modernen Ungarns auf welches dann, trotz der Katastrophe des Jahres 1849, der moderne ungarische Staat aufgebaut werden konnte. Zu dieser, das Schicksal der Nation entscheidenden Leistung waren sie nicht nur durch ihre phänomenalen Talente befähigt, sondern auch durch ihre, bis zum tiefsten Inneren altruische und patriotische Gesinnung und durch ihren edlen Tatendrang, welche Eigenschaften die berufenen Männer des Ungartums vielleicht noch nie in solchem Masse und in solch hehrer Reinheit beseelten, als gerade in diesem Zeitalter.

Diese Erscheinung lässt sich auf allen Gebieten des nationalen Aufschwunges nachweisen, so auch in unserem bescheidenen Arbeitsfelde, auf dem Gebiete der ungarischen Ornithologie, für welche ebenfalls in diesem Zeitalter die ersten grossen Talente und die eifrigsten Apostel erstanden. Die erste Stelle gebührt unbestreitbar JOHANN SALOMON PETÉNYI, dem grossen Gelehrten und unermüdlichen Agitator, an die zweite Stelle muss NIKOLAUS v. ZEYK, Professor in Nagyenyed, der von den ausländischen Universitäten heimgekehrte Gelehrte und modernste Pädagoge seiner Zeit gestellt werden. Das innerste Wesen der beiden Forscher, ihre lodernde Vaterlandsliebe, ihre aufopfernde hingebungsvolle Tätigkeit zur Hebung der nationalen Kultur prägt sie zu tipischen Kindern ihres Zeitalters, mit welchen sie auch durch ihr tragisches Ende auf dass innigste

verknüpft sind. So wie alle Talente und die hebre Vaterlandsliebe der damaligen Staatsmänner und Heerführer, die unvergleichliche Selbstaufopferung und des Heldentum der ganzen Nation nicht durch den Erfolg gekrönt, sondern durch die Katastrofe bei Világos beendigt wurden, ebenso konnte auch die Tätigkeit der beiden Forscher das künftige Arbeitsfeld nicht befruchten und musste fast alles von neuem begonnen werden. Weder PETÉNYI noch ZEYK konnte sein Lebenswerk herausgeben und war ihnen das Schicksal nur insoweit hold, dass ihre Manuskripte wenigstens teilweise der Nachwelt überliefert und ihr Andenken für die Geschichtsschreibung erhalten werden konnten.

Der Zufall wollte es, dass gerade die Führer der ungarischen und siebenbürgischen Ornithologie des nächsten Zeitalters, nämlich OTTO HERMAN und JOHANN CSATÓ die Manuskripte und das Andenken ihrer Vorgänger in das neue Zeitalter überliefern sollten. OTTO HERMAN war es, der PETÉNYI's wertvollen handschriftlichen Nachlass mit glücklicher Hand entdeckte und mit unermüdlicher Energie und Ausdauer herauszugeben wusste dem gegenüber war es JOHANN v. CSATÓ, der den handschriftlichen Nachlass ZEYK's der Nachwelt überlieferte. Auf welche Weise er zu diesem Nachlasse und zu den biographischen Daten ZEYK's gelangte, erfahren wir weiter unten vom ihm selbst in der Einleitung, welche er zu einer beabsichtigten Ausgabe von ZEYK's wertvollstem Manuskripte schrieb. Der gute Wille CSATÓ's war jedoch noch immer nicht genügend, das ungnädige Schicksal vereitelte nunmehr schon zum zweitenmale die Herausgabe dieser wertvollen Schrift.

Es gehört jedenfalls noch zur Tragik ZEYK's, dass sein von so vielen Schicksalstücken verfolgtes Manuscript, welches ich als Festschrift für den XXV. Jubiläumsband der Aquila herauszugeben gedachte, erst jetzt veröffentlicht werden kann, nachdem die von Ungarn aufgebaute Kultur Siebenbürgens wieder von denselben Rumänen vernichtet oder expropriert werden soll, welche auch im Jahre 1848 sein Lebenswerk vernichteten, Nagyenyed, diese alte Stätte ungarischer Kultur einäschererten, ihn von der Stätte seiner erfolgreichen wissenschaftlichen und didaktischen Tätigkeit verjagten, heimatlos machten und dadurch auch seinen allzufrühen Tod verursachten. ZEYK's Schicksal symbolisiert den seit Jahrhunderten währenden sysifischen Kampf des Ungarntums für die Kultur in Siebenbürgen, welcher mit starrer Konsequenz immer und immer, einmal von den Tataren, dann von den Türken und nunmehr durch die Rumänen vereitelt wird.

Als ich zu meiner Abhandlung „Altberühmte siebenbürgische Vogelsammlungen“ (Aquila XXIII. 1916 p. 468 etc.) das Datenmateriale sammelte, fand ich den handschriftlichen Nachlass von NIKOLAUS v. ZEYK in der U. O. C., darin auch die erwähnte Einleitung Csató's und das in redestehende

Manuscript, dessen hoher Wert mir sofort auffallen musste. Damals wäre es freilich noch leichter gewesen dasselbe zu veröffentlichen, doch war es nicht druckfertig. Das Manuscript von Csató war nur halb fertig, nämlich teilweise nur in deutscher Sprache, teilweise ganz bedeutend abgekürzt. Es fehlten das System gänzlich, ebenso die ungarischen Trivialnamen der Arten die sehr interessanten Daten über die lokalen Verbreitungs-Verhältnisse u. s. w., so dass ich mich entschloss, das ganze Manuscript vollständig im originalen Wortlauten herauszugeben.

Indem auch die von Csató angegebenen biographischen Daten sehr lückenhaft waren, ergab sich die Notwendigkeit auch in dieser Richtung eingehendere weitere Erhebungen zu pflegen. Ich wandte mich diesbezüglich an DR. SZILÁDY ZOLTÁN, einen Nachfolger Zeyk's am BETHLEHEN-Kolleg zu Nagyenyed, ob es ihm nicht möglich wäre im Archive befindliche, oder aber eventuell auch mündlich überlieferte biographische Daten über Zeyk's Leben und Wirken zu erhalten. Szilády übermittelte mir nicht nur interessante Daten, sondern auch die Fotografie eines vom Meister BARABÁS stammenden Jugendbildnisses von Zeyk. Ausser diesen versprach er mir noch weitere Daten, auch ein anderes sehr schönes anziehendes Bildnis Zeyk's aus späterer Zeit, welches er in der Universitätsbibliothek zu Kolozsvár fand. Sein Schwiegervater begann Zeyk's Biographie zu schreiben, alles war im schönsten Gange, als die rumänische Besetzung von Nagyenyed erfolgte, vor welcher sich Szilády ebenso nach Ungarn flüchtete, wie Zeyk zur Zeit des Rumänen-Aufstandes im Jahre 1848.

Indem Zeyk 3 Jahre an der Berliner Universität verbrachte und allem Anscheine nach von dort seine ornithologische Bildung mit sich brachte, wandte ich mich an HERMANN SCHALOW den hervorragenden deutschen Kenner der ornithologischen Litteratur und Geschichte, zugleich ein ständiger Freund und Gönner unseres Institutes, in der Hoffnung, dass ich von ihm einige diesbezügliche Daten erhalten könne. In meiner Erwartung wurde ich auch nicht getäuscht, was die untenfolgenden interessanten und erschöpfenden biographischen Daten zur Genüge beweisen. Hier bleibt mir nur noch die angenehme Pflicht den Herrn SCHALOW und SZILÁDY herzlichsten Dank zu sagen für ihre erfolgreichen Bemühungen im Interesse der Apotheose des fast verschollenen ungarischen Forschers.

Die erwähnte Einleitung Csató's war wahrscheinlich in die „Zeitschrift für die gesammte Ornithologie“ bestimmt, konnte jedoch infolge, Eingehens dieser Zeitschrift nicht mehr erscheinen. Die spätere Veröffentlichung wurde durch derzeit nicht mehr eruierbare Ursachen vereitelt.

Die nur in deutscher Sprache vorhandene Einleitung Csató's lautet folgendermassen:

„Bereits im Jahre 1885 im IV-ten Hefte der „Zeitschrift für die

gesammte Ornithologie“ erwähnte ich in meinem Artikel „Über den Zug, das Wandern und die Lebensweise der Vögel in den Komitaten Alsófehér und Hunyad“, dass **NIKOLAUS v. ZEYK** einer der ersten und eifrigsten Ornithologen Siebenbürgens war. Da er aber seine ornithologischen Beobachtungen nicht veröffentlichte, waren sowohl andere, als auch ich der Meinung, dass sein handschriftlicher Nachlass in Verlust geraten ist. Gross war folglich meine freudige Überraschung, als seine hochgeehrte Witwe mich damit auszeichnete, dass sie die liebevoll aufbewahrten naturwissenschaftlichen Schriften ihres verewigten Gemahles mir zur Verfügung stellte.“

„Unter diesen Schriften befinden sich zwei grössere Arbeiten ornithologischen Inhalts, wovon eine den Zug der Vögel behandelt, die andere Beobachtungen über die in Siebenbürgen vorkommenden Vögeln enthält.“

„Letztere Arbeit, welche die mit der grössten Gewissenhaftigkeit gesammelten Beobachtungen unseres viel zu früh verstorbenen ersten Ornithologen enthält, ist auch aus dem Grunde für die siebenbürgische Ornithologie von grossem Interesse, weil diese Daten in einer Zeit gesammelt wurden, welche für die befiederte Welt in Siebenbürgen viel günstigere Verhältnisse bot, als die gegenwärtige.“

„Es war nämlich damals das Zeitalter des Dampfes in Siebenbürgen noch nicht eingezogen, die sich immer mehr ausbreitende Bodenkultur und der Holzhandel hatten noch nicht die letzten Gebüsche von den Feldern ausgerottet und unsere Waldungen zum Handelsartikel gemacht.“

„Wie viele der schönen schattigen Auen an unseren Flussufern haben seit jener Zeit dem Pfluge weichen müssen! — wie viele unsere hochstämmigen Waldungen sind der Axt verfallen und wie viele jener kleinen Teiche, an welchen zu jener Zeit noch ein reges Vogelleben den Naturforscher erfreute, sind bereits trockengelegt worden!! — auch die gesellschaftlichen Mahlzeiten der Geier und anderer Raubvögel haben ihr Ende gefunden, seitdem das gefallene Vieh sofort verscharrt werden muss. Wo vor einigen Jahrhunderten noch der Auerochs unter dem Schatten der Urwälder seinen Durst im klaren Gebirgsbache löschte, brausen jetzt schwerbeladene Eisenbahnzüge dahin, oder wird auf Kunststrassen ein reger Verkehr abgewickelt und in unseren breiten fruchtbaren Tälern findet dies in noch viel grösseren Masse statt.“

„Sehr viele der geeigneten Brutplätze und Standörter der Vögel bestehen jetzt nicht mehr und vermindern sich fortwährend und jene schönen Zeiten für die Vögel, in welchen **NIKOLAUS v. ZEYK** seine Lieblings-Wissenschaft pflegte, sind für Siebenbürgen verschwunden und werden auch nie mehr zurückkehren.“

„Ich glaube also im Interesse unserer heimatlichen ornithologischen Wissenschaft zu handeln, wenn ich im Folgenden die mir gütigst zur

Verfügung gestellten Beobachtungen, sowohl im Original-Texte, als auch ins Deutsche übersetzt hier veröffentlichte.“

„Bevor ich aber die Arbeit folgen lasse, möchte ich noch über die Biographie des Autors einiges mitzuteilen.“

„**NIKOLAUS v. ZEYK** war im Jahre 1810 in Wien geboren, wo sein Vater **JOHANN v. ZEYK** als Hofrat wohnte. Das Gymnasium und die höheren Klassen absolvierte er in Nagyenyed und nachdem er die Rechte in Marosvásárhely studiert hatte, besuchte er, um seine wissenschaftliche Ausbildung zu vervollständigen, durch zwei Jahre in Wien und drei Jahre in Berlin die Academie. Zum Professor der Naturwissenschaften in Nagy-Enyed wurde er im Jahre 1838 gewählt, welche Wahl von ihm nur aus Liebe zu den Wissenschaften angenommen wurde, u. z. mit dem schönen Vorsatze, je mehr Jünger für die Naturwissenschaften zu erziehen.“

„Er vermählte sich im Jahre 1842 und starb in Nagy-Enyed im Jahre 1854.“

Obwohl die hier niedergelegten biographischen Daten über das Leben und Wirken von **NIKOLAUS v. ZEYK** grossen Wert haben, so darf doch nicht verhehlt werden, dass dieselben noch sehr lückenhaft sind. Dieselben enthalten keinen Hinweis, wer der Meister **ZEYK's** gewesen, wer ihm die Liebe und Begeisterung für die Naturwissenschaften eingeflösst hat, wessen Einfluss es war, dass er Ornithologe wurde. In der einschlägigen Literatur suchen wir aber umsonst nach eingehenderen biographischen Daten. Das grosse Werk von **JOSEF SZINNYEI** „Ungarische Schriftsteller, deren Leben und Werke“ kennt nicht einmal **ZEYK's** Namen. Es wird zwar ein **NIKOLAUS ZEYK** senior, ebenfalls Professor zu Nagy-Enyed erwähnt, dessen Schriften ebenfalls in Nagy-Enyed der Feuerbrunst zum Opfer fielen, doch ist derselbe mit unserem **ZEYK** nicht identisch.

Die Zeitgenossen erwähnen zwar **ZEYK's** Namen überall lobend, geben jedoch keine biographischen Daten. **PETÉNYI** gedenkt seiner in der Abhandlung „Siebenbürgen in zoologischer Hinsicht“ (Arbeiten ungarischer Ärzte und Naturforscher, VI. Generalversammlung in Pécs 1846 p. 383) mit folgenden Worten: „Mit Recht glänzet an der Spitze der siebenbürgischen Ornithologen **NIKOLAUS ZEYK** Professor in Nagy-Enyed, dem die siebenbürgische Ornithologie die Entdeckung schon so mancher Seltenheit verdankt und sicher auch noch mehr verdanken wird.“ Bei **JOHANN HANÁK** finden wir in seinem Werke „Geschichte und Literatur der Zoologie in Ungarn 1849“ p. 180 folgende Stelle: „**NIKOLAUS ZEYK** jun. Professor zu Nagy-Enyed erforscht mit gründlichem Wissen und unermüdlichem Eifer die Tierwelt Siebenbürgens und vermehrt die Sammlung des Kollegiums.“

Von dieser Zeit angefangen sucht man fast 50 Jahre hindurch den

Namen **ZÉYK**'s umsonst in der Litteratur. Erst im Jahre 1885 erscheint eine Arbeit von **CSATÓ** „Über den Zug, das Wandern und die Lebensweise der Vögel in den Comitataten Alsó-Fehér und Hunyad (Zeitschrift f. d. ges. Ornith. II. 1885. p. 392—522), in welcher **ZÉYK** wieder gedacht wird. **CSATÓ** schildert ihn nicht nur als einen hochgelehrten Herrn, sondern auch als ausgezeichneten Beobachter, der jedoch seine Beobachtungen leider nicht veröffentlichte. **CSATÓ** scheint hier nur seine Reminiscenzen wiederzugeben, den handschriftlichen Nachlass **ZÉYK**'s besass er damals noch nicht und erst im Jahre 1889 veröffentlichte **DR. G. ENTZ** die von ihm erhaltene Abhandlung „Der Zug der Vögel“ im *Orvos. Természettud. Értesítő* p. 39—56.

Von nun an findet sich **ZÉYK**'s Namen fast ständig in der einschlägigen Litteratur. Aus seinen ornithologischen Tagebüchern veröffentlichte **OTTO HERMAN** verschiedene Daten in seinem Werke „Die Elemente des Vogelzuges in Ungarn bis 1891“ (Budapest 1895) und wird darin auch ein kurzer Auszug der Arbeit „Der Zug der Vögel“ gegeben, jedoch ohne biographische Daten. Im IV. Bande der *Aquila* (1897. p. 164—169) wird **ZÉYK** und sein handschriftlicher Nachlass wieder erwähnt und diesmal das Verzeichniss der ebenfalls im Jahre 1848 von den Rumänen vernichteten **DR. KNÖPFLER**'schen Vogelsammlung veröffentlicht.

Ausführlichere Daten enthält **DR. SZILÁDY**'s Abhandlung „Das Bethlen Kolleg und die Naturwissenschaften“ (Nagyenyed 1904), doch wird hier in erster Linie der hervorragende Lehrer und Pädagoge gewürdigt. Am bezeichnendsten für die Unkenntniß von **ZÉYK**'s Leben und Wirken ist vielleicht meine im Jahre 1914 abgeschlossene, aber erst 1917 erschienene Arbeit in dem Sammelwerke *Fauna Regni Hungariae*, welches von der königl. ung. Naturw. Gesellschaft zur Millenarfeier Ungarns herausgegeben wurde. Hier nannte ich neben **PETÉNYI** als einzigen wirklichen Ornithologen nur **WILHELM STETTER**. In meiner Arbeit Altberühmte siebenbürgische Vogelsammlungen (*Aquila* XXIII. 1916. p. 471) behandelte ich **ZÉYK**'s Leben und Wirken zwar schon zutreffender, aber noch immer sehr lückenhaft und gelang es mir erst im Jahre 1918 in der Abhandlung „Übersicht der Geschichte der Ornithologie in Ungarn“ **ZÉYK** seinem Verdienste nach zu würdigen.

Neben den von **SZILÁDY** und **SCHALOW** erhaltenen und ausser den in den obenangeführten Litteraturquellen befindlichen biographischen Daten bleibt nunmehr nur noch eine, jedenfalls die am meisten authentische Quelle übrig, nämlich seine eigenen Notizen, aus welchen sich noch einige Daten herausfinden lassen. Auf Grund dieser Daten kann es als feststehend angenommen werden, dass **ZÉYK** sein ornithologisches Wissen, vielleicht auch seine ornithologischen Neigungen aus Berlin mit sich brachte. An der Wiener Universität war er zwar Schüler des berühmten

Professors JOSEF HYRTL's, wo er sich auch das Herstellen von anatomischen Präparaten aneignete, die Vögel präparierte er jedoch nach der „*Berliner Methode*“ im Gegensatze zu den übrigen damaligen ungarischen Forschern, welche sich der Wiener oder französischen Methode bedienten.

Diese Aufzeichnung ZEYK's sondert ihm gänzlich ab von den damaligen Ornithologen Siebenbürgens, welche den Ansporn zur Ornithologie und die Anleitung zum Präparieren sämtlich von STETTER\*) erhielten und deshalb indirekt insgesamt PETÉNYI's Schüler waren. Sein Rezept zur Herstellung der Arsen-Seife war jedoch ganz dasselbe, welches auch PETÉNYI benützte und welches von diesem KARL HERMAN, der Vater OTTO HERMAN's erhielt, wie dies OTTO HERMAN eigenhändig auf ZEYK's Rezept aufnotierte. Dieses Rezept lautet folgendermassen:

Nehme: 1. Fein zerstossene Arsenische Säure mit Wasser nur so viel befeuchtet, dass dieselbe beim Zer- stossen nicht stäube . . . . .	4 Lot
2. Mit Messer zerschnittene Medizinal-Seife . . . . .	4 "
3. Kaustischen Kalk . . . . .	1 "
4. Pottasche . . . . .	3 "

Das ganze gebe in eine Reibschale, tröpfle Kampfer-Spiritus darauf, vermische es mittels Reibens, so dass es das Aussehen eines dichten milchigen Teiges erhalte.

Gebe es in einen Glas- oder Porzellanbehälter. Notiere es: Becsaur's Arsenik-Seife, zum Praeparieren ausgestopfter Tiere zu benützen auf meine Verantwortung NIKOLAUS ZEYK Professor.

Darunter die eigenhändige Aufzeichnung OTTO HERMAN's: „Dies ist PETÉNYI's Rezept und auch das meines Vaters.“

Was man auf Grund der ZEYK'schen Aufzeichnungen nur für wahrscheinlich halten durfte, dass er nämlich seine ornithologischen Neigungen und Kenntnisse, sowie sein museologisches Wissen aus Berlin mit sich brachte, ergibt sich aus SCHALOW's erwähnten brieflichen Daten mit vollständiger Gewissheit. Sein ornithologischer Lehrmeister kann niemand anders gewesen sein, als M. H. KARL LICHTENSTEIN, der zur Zeit als ZEYK in Berlin studierte an der dortigen Universität die ordentliche Professur der Naturwissenschaften innehatte. Man weiss von LICHTENSTEIN allgemein, dass er auf seine Schüler einen grossen Einfluss ausübte besonders deshalb, weil er bei seinen anregenden und lehrreichen Vorlesungen auch die betreffenden naturhistorischen Objekte vorlegte, dieselben durch die Hörer bestimmen liess, diese daher zu Bestimmungen anregte und auch tüchtig üben liess. Er besuchte auch mit seinen Stu-

\*) STETTER: Adatok Erdély ornithologiájához. A magyar orvosok és természetvizsgálók Kolozsvárt tartott V. nagygyűlésének munkálatai 1845 p. 141 und 159.

denten den auf seine Initiative begründeten Zoologischen Garten, dann Menagerien und machte mit ihnen auch praktische Excursionen, wobei er sie überall beehrte und sie im Erkennen und Bestimmen der Tiere unterrichtete. **LICHTENSTEIN** lieferte hauptsächlich ornithologische Beiträge und erscheint es deshalb natürlich, dass er seiner Schüler hauptsächlich in der Ornithologie unterrichtete. Ausser dem war **LICHTENSTEIN** auch Direktor des Berliner Zoologischen Museums und arbeitete gerade unter seiner Leitung der Präparator **RAMMELSBERG**, der die von einem gewissen **HOFFMANN** erfundene sogenannte Berliner Taxidermie ausbaute und vervollkomnte. Es dürfte auf Grund dieser Daten kaum ernst bezweifelt werden können, dass **ZEYK** seine naturwissenschaftliche und besonders ornithologische Bildung von **LICHTENSTEIN** erhielt und dass er unter seiner Leitung im Berliner Zoologischen Museum nach der „Berliner Methode“ präparieren konnte.

SCHALOW glaubt schliesslich auch darauf hinweisen zu müssen, dass **ZEYK** an der Berliner Universität wahrscheinlich mit **JEAN CABANIS**, dem grössten deutschen Ornithologen des XIX. Jahrhunderts zusammengekommen ist. Es ist dies sehr wahrscheinlich, zumal wenn man in Betracht zieht, dass **CABANIS** in den Jahres 1835—39. die Berliner Universität besuchte, daher waren sie 3 Jahre hindurch Studien Kollegen. Es wäre kaum glaublich, dass zwei für die Ornithologie begeisterte junge Männer — **ZEYK** war damals 25, **CABANIS** 20 Jahre alt — bei ihren gemeinsamen Studien nicht Fühlung mit einander genommen hätten.

Auf Grund von **ZEYK**'s eigenen Aufzeichnungen und den mündlichen Mitteilungen **SZILÁDY**'s lassen sich **ZEYK**'s biographische Daten noch durch die folgenden ergänzen: Am 8-ten November 1848 verliess er Nagy-Enyed infolge des Rumänenaufstandes. Er selbst griff auch zur Waffe und führte seine ebenfalls bewaffneten Schüler in der Schlacht bei Bánffy-Hunyad, in welcher mehrere seiner Schüler den Helden tod starben, was dem empfindlichen Gelehrten so sehr zu Herzen ging, dass er für sein ganzes übriges Leben erkrankte. Angeblich sollte er in dieser Schlacht die Keime seines allzufrühen Todes erworben haben. Nach dem unglücklichen Ausgange dieser Schlacht liess er sich als Flüchtling in Tiszaroff nieder, von wo er am 8-ten November 1850 nach Miskolc übersiedelte. Am 25-ten April 1851 kehrte er wieder zurück nach Tiszaroff. Laut seinen Notizen vom 27-ten Mai und 3-ten Juni war er wieder in Nagy-Enyed, von wo er am 7-ten August nach Diód übersiedelte, welches in nächster Nähe von Nagy-Enyed gelegen ist. Aus seinen Notizen lässt sich weiterhin keine Ortveränderung mehr nachweisen, doch scheint es ganz sicher zu sein, dass er doch in Nagy-Enyed seine ständige Wohnung hatte. Seine früheren und neueren Schüler besuchten ihn auch hier, aber ordentliche Vorträge hielt er keine mehr.

Nach seinen Aufzeichnungen war das grösste Hinderniss seiner Lehrtätigkeit nach dem Freiheitskriege der Mangel an den gewohnten reichhaltigen Sammlungen. Er begann zwar mehrmal zu dozieren, doch verlor er infolge dieser Mängel die Lust, behob auch seinen Gehalt nicht mehr, sondern beschäftigte die sich Interessierenden auf seiner Wohnung und begann auch hier im alten Professorhause in der Bethlengasse wieder zu präparieren. Er arbeitete auch einen Reformplan für das Kolleg aus, doch konnte dieser nicht mehr verwirklicht werden.“

Über seine Flucht aus Siebenbürgen und seinen weiteren Weg enthält sein ornithologisches Tagebuch wörtlich folgendes:

„Bisher reicht mein Tagebuch in diesen unruhigen Zeiten. Von diesem Zeitpunkte an nahmen die Vorbereitungen zum Kriege und später der Krieg selbst alle meine Zeit in Anspruch. Am 8-ten November verliess ich Enyed und gelangte mit den Truppen bis Bánffy-Hunyad. Von hier reiste ich am 19-ten gegen Várad und erreichte am 25-ten Roff. Die ersten 10 Tage des Dezembers verbrachte ich in Pest. Während dieser ganzen Zeit konnte ich nur auf der Reise und im Pester Museum einige wissenschaftliche Daten erwerben. Meine in Ungarn gemachten Beobachtungen habe ich in einem separaten Tagebuche aufnotiert. Ob es mir vergönnt sein wird dieses Tagebuch über Siebenbürgen noch einmal fortzusetzen, weiss Gott! Ich glaube es nicht. Enyed ist nicht mehr. Die vielen Schätze, welche ich während eines Dezenniums im Enyeder Museum aufstapelte, sind mitsamt dem grössten Teile meiner Papiere eingeäschert worden.“

Dieser Teil des ZEYK'schen Tagebuches ist neben den biographischen Daten auch noch deshalb von Wichtigkeit, weil dasselbe einige Haltepunkte zur Bestimmung der Zeit bietet, zu welcher ZEYK dieses Manuscript verfasste. Allem Anschein nach geschah dies während seines Aufenthaltes in Ungarn. Dafür spricht in erster Linie die obenangeführte Aussage ZEYK's, dass der grösste Teil seiner Papiere zugrunde ging. Doch gibt es auch unmittelbare Beweise dafür. So schreibt er bei der Befprechung von *Anas purpureo-viridis* wortgetreu das folgende: Diese Entenart, sowie deren Beschreibung und Abbildung, welche ich vor deren Ausstopfung gemacht hatte, sind in Nagy-Enyed vernichtet worden, weshalb ich dieselbe hier nur aus dem Gedächtnisse beschreiben kann.“ Freilich darf man das „hier“ nicht gleich auf Tisszaroff beziehen, dass er aber dieses Manuscript dennoch hier schreiben musste, geht ganz klar aus dem auf *Strix noctua* bezüglichen Texte hervor. Das Manuscript zeigt nämlich in seinem ganzen Verlaufe die haargenau gleiche Handschrift und Tinte und wurde daher allem Anschein nach in einer Flucht ohne Unterbrechung geschrieben und beendet, so dass sich nachträgliche Aufzeichnungen und Ergänzungen sehr scharf von der ursprünglichen

Schrift unterscheiden. Bei dem *Steinkauze* beginnt nun der Originaltext damit, dass derselbe in Siebenbürgen selten, im Tieflande entlang der Theiss aber häufig ist. Als er dieses niederschrieb, mussten ihm deshalb die ornithologischen Verhältnisse seines neuen Aufenthaltsortes Tiszaroff schon einigermassen bekannt sein. Nun folgt mit anderer Tinte und abweichender Schreibart, die ergänzende Notiz, laut welcher der *Steinkauz* nach seiner Rückkehr in Siebenbürgen viel häufiger war, als früher. Diese Beobachtung machte er laut seinem ornithologischen Tagebuche gleich am 19-ten und 25-ten August 1851, also fast sofort nach seiner Übersiedelung von Tiszaroff nach Siebenbürgen, woraus also klar hervorgeht, dass er diesen Teil seines Manuscriptes schon fertig mit sich gebracht haben musste. Eine genaue Vergleichung seiner ornithologischen Tagebücher mit den entsprechenden Stellen des Manuscriptes ergibt in jedem einzelnen Falle das Resultat, dass er dieses Werk in Tiszaroff und zwar aller Wahrscheinlichkeit nach Ende September des Jahres 1849 begann. Einen unmittelbaren Beweis dafür liefert die Beschreibung von *Muscicapa parva*, welche fast in wortgetreuem Texte seinem ornithologischen Tagebuche aus der zweiten Hälfte September des Jahres 1849 entnommen wurde und auch dieselbe winzige Abbildung der Schwanzhaltung des Zwergfliegenschnäppers enthält. Es ist feststehend, dass er diesen Teil seines Werkes nach der zweiten Hälfte des September 1849 niederschrieb. Für den annähernden Entstehungszeitpunkt seines Werkes haben wir daher zwei Grenzwerte, nämlich September 1849 und August 1851.

Dieser Zeitintervall wird einigermassen abgekürzt und noch näher bestimmt durch einen vom 23-ten Jänner 1850 datierten und an JOHANN GÁSPÁR in Budapest gerichteten ZEYK'schen Brief, den einzigen, welcher mir bekannt ist. Derselbe befand sich unter den Briefen PETÉNYI's und gelangte wahrscheinlich deshalb an ihn, weil er ihm behufs Erledigung übergeben wurde, da er der einzige war, der die darin enthaltenen Fragen und Wünsche ZEYK's beantworten, resp. erfüllen konnte. Dieser Brief ZEYK's hat folgenden Wortlaut:

„Lieber Herr Gáspár! Auf Grund meiner letzten Bitte möchte ich Sie ersuchen mir für einige Wochen die folgenden Bücher zu verschaffen. Ich werde alles gewissenhaft zurückschicken: Die Wirbeltiere Europas von G. KEYSERLINK und BLASIUS. Die Arbeiten der ungarischen Naturforscher und Ärzte auf der Generalversammlung vom Jahre 1844 in Kolozsvár. Vollständiges Handbuch der Naturgeschichte der Vögel Europas von L. GLOGER. Wenn diese Bücher auch nur für einige Wochen nicht zu erhalten wären, so möchte ich Sie bitten aus denselben die folgenden Daten zu excerptieren oder excerptieren zu lassen. Aus den Arbeiten der Naturforscher die Liste der von STETTER für Siebenbürgen nachgewiesenen

Vögel, aber nur die *Namen* derselben. Aus GLOGER alles, was über den Gesang der folgenden *Sylvia* Arten enthalten ist: *Sylvia palustris* B., *S. arundinacea* Lath., *S. fluviatilis* Wolf, *S. phragmitis* Bechst, *S. cariceti* Naum, *S. hortensis*, *S. cinerea*, *S. prasinopyga*, *S. trochilus*.“

Es folgt dann eine ziemlich lange Beschreibung zweier *Totaniden* und der *Limosa* behufs Bestimmung derselben.

„Ich hätte noch mehrere ähnliche Anliegen, doch möchte ich sie jetzt nicht mit denselben belästigen. Ich möchte, da ich nun schon über ein Jahr hier wohnhaft bin, diese Gegend in naturhistorischer Beziehung beschreiben, wenn auch nur fragmentarisch um dadurch die Kenntnis des Vaterlandes, wenn auch nur um einen Schritt vorwärts zu bringen, doch kann ich ohne Bücher und ohne wissenschaftliche Hilfsmitteln, in der letzten Zeit auch schon ohne Schiesswaffe nur sehr schwer vorwärtschreiten. Das Pester Museum, sowie die Naturwissenschaftliche Gesellschaft werden mein Vorhaben unterstützen, da dasselbe mit deren Zielen und Interessen übereinstimmt. Ich schreibe Ihnen dies deshalb, damit sie sich erkundigen, ob ich irgendwelche Unterstützung erwarten kann. Wenn man mir Hilfe angedeihen lässt, dann werde ich auch meine übrigen Bitten mitteilen.“

„Herrn VAJDA lassen wir bitten, uns von Zeit zu Zeit mit seinen Briefen zu besuchen, damit auch wir etwas von dem Laufe der Welt erfahren, denn wenn es schon schwer ist hier die Wissenschaft zu pflegen, so ist es noch schwerer etwas darüber zu erfahren, was über den Grenzen des Dorfes hinaus vor sich geht. Ihr Freund N. Z.“

Aus diesem Briefe geht es hervor, dass er sich Anfang des Jahres 1850 mit dem Gedanken beschäftigte die Gegend von Tiszaroff in naturhistorischer Hinsicht zu beschreiben, dass aber nicht nur dies sein Ziel sein konnte, geht auch schon aus der gewünschten Literatur hervor. Um die Vogelwelt von Tiszaroff zu beschreiben, hätte er wahrlich das STETTER'sche Verzeichnis der Vogelwelt Siebenbürgens nicht gar so besonders notwendig gehabt. Als Entstehungszeit des Werkes kann nun auf Grund des bisher gesagten der Anfang des Jahres 1850 festgelegt werden und zwar musste der auf die Singvögel bezügliche Teil schon vor dem April dieses Jahres fertig gewesen sein, da er im Manuscrite die verschiedenen Grasmücken im Freien noch zu verwechseln angibt, während er dieselben laut seinem ornithologischen Tagebuche in der zweiten Hälfte des April 1850 schon ganz gut von einander zu unterscheiden gelernt hat.

Noch eine Frage ist es, welche sich hier der eingehenderen Erörterung bietet. Nach den obenzitierten Tagebuchnotizen begab sich ZEYK nach seiner Flucht aus Siebenbürgen auf 10 Tage nach Pest, wo er auch dem Museum einen Besuch erstattete. Auch später kam er nach Pest und musste daher jedenfalls auch mit PETÉNYI zusammengekommen sein. Ich halte es nämlich für unzweifelhaft, dass er das von PETÉNYI und

NAUMANN feststellte Vorkommen von *Aquila clanga* in Ungarn nur aus einem mit PETÉNYI geführten Gespräch erfahren konnte, da ja in der damaligen Literatur diesbezüglich nichts enthalten war. Wie kam es dennoch, dass zwischen diesen beiden Männern, den ohne Zweifel hervorragendsten Ornithologen Ungarns zur damaligen Zeit, keine engere Verbindung oder Freundschaft entstand?! PETÉNYI war doch ein wahrer Apostel seiner Lieblingswissenschaft, der seinerzeit mit jedermann in Verbindung trat, jedermann aneiferte und unterstützte, der ihm auch nur einigermassen geeignet erschien der Sache der ungarischen Ornithologie zu dienen. Nicht einmal eine Korrespondenz konnte sich zwischen ihnen entwickeln, ZÉYK schrieb nicht an PETÉNYI sondern an GÁSPÁR, damit er sein Anliegen an das Museum und an die Naturwissenschaftliche Gesellschaft vermittelte. Es ist jedenfalls auffallend und ungemein bedauerlich, dass die beiden ersten wirklichen Ornithologen Ungarns, welche mit der gleichen Begeisterung und Hingabe im Interesse der Förderung der Naturwissenschaften in Ungarn wirkten und die auch durch das gleiche tragische Geschick ereilt wurden, dass sie an der Beendigung ihres Lebenswerkes zum unersetzlichen Verluste der ungarischen Ornithologie durch den allzufrühen Tod verhindert wurden, zu gemeinsamer Arbeit sich nicht inniger aneinander schliessen konnten. Was die Ursache davon war, ist uns nicht bekannt und besitzen wir auch nicht die mindeste Handhabe um auf diese Frage wenigstens durch eine Mutmassung zu antworten.

Auf Grund der voranstehenden biographischen Daten, hauptsächlich aber auf Grund seiner Notizen, welche sich in seinen ornithologischen Tagebüchern befinden, steht nun das von idealen Zielen durchdrungene arbeitsvolle Leben ZÉYK's klar vor uns. Der 28-jährige von den Wiener und Berliner Universitäten heimgekehrte Professor übernimmt den Lehrstuhl für Naturwissenschaften an der altherühmten Hochschule zu Nagy-Enyed, wo auch er selbst einst Zögling war. Natürlich findet er den westlichen Kulturstätten gegenüber eine grosse Zurückgebliebenheit, besonders auf dem Gebiete der naturwissenschaftlichen Erziehung und nimmt sich vor dem allen abzuhelfen. Mit jugendlicher Begeisterung und Ambition macht er sich an die grosse Arbeit seine im Auslande erworbenen Kenntnisse zum Frommen der heimischen Naturwissenschaft zu verwerten und dieser je mehr Jünger zu erziehen.

Als erste Aufgabe betrachtet er die im Jahre 1796 entstandenen und schon damals nicht unbedeutenden jedoch veralteten und nicht museologisch behandelten Sammlungen\*) des Kolleg's zu erweitern und zu modernisieren und tat dies mit solchen Eifer und Erfolge, dass die Schule

\*) DR. SZILÁDY Z. Bethlen Kollegiuma és a természettudományok. 1904. p. 19.

im Jahre 1848 schon eine wirklich grossangelegte und nur mit der Sammlung des National Museums vergleichbare wertvolle Sammlung besass. Diese Sammlung habe ich in meinem Artikel „Altherühmte Vogelsammlungen in Siebenbürgen“ (Aquila XXIII. 1916. p. 166.) ausführlich besprochen. Gleichzeitig mit dem Anlegen der Sammlungen schrieb er kleinere Lehrbücher über alle Zweige der Naturkunde. Erhalten sind uns diejenigen über Kristallographie, Mineralogie, Botanik und Mammalogie. Ausserdem begann er seine ornithologischen, meteorologischen und phytophaenologischen Beobachtungen, um durch dieselben die Kenntnis der naturwissenschaftlichen Verhältnisse Siebenbürgens zu fördern. Es kann hier nicht unerwähnt bleiben, dass ZEYK der erste Ornithologe in Ungarn war, der den Vogelzug systematisch beobachtete, seine Beobachtungen genau notierte und zwar schon vom Beginne der 1840-er Jahre an. Bemerkenswert ist noch, dass er *gleichzeitig auch die meteorologischen Elemente* beobachtete und zwar in Erkentnis des Zusammenhangs der ornithophagenologischen und meteorologischen Erscheinungen. Er schreibt diesbezüglich als Einleitung seines meteorologischem Tagebuches folgedes:

„Zweck dieser meteorologischen Notizen ist, dass die Erscheinungen des Wegzuges, der Rückkehr und der manchmal vorkommenden Verirrungen der Zugvögel mit der Wätterung verglichen werden können. Deswegen fehlt hier auch der Stand des Thermometers und Barometers, welche für diesen Zweck unnötige Details wären. Notwendig gewesen wäre die Windrichtung und die Windstärke, da aber entsprechende Instrumente fehlten, konnte ich die Winde nur annähernd aus der Richtung und Bewegung der Wolken und des Ranches bestimmen.“

Inmitten dieser vielseitigen und erfolgreichen Tätigkeit erreichte ihn dann der grosse Schicksalschlag, der Rumänenaufstand im Jahre 1848, welcher die wertvollsten Elemente seiner bisherigen Tätigkeit vernichtete, ihn selbst heimatlos machte. Während seines Aufenthaltes in Ungarn reift in ihm der Gedanke heran, seine Kenntnisse über die Ornithologie Siebenbürgens auch schriftlich niederzulegen. Die vernichtete ornithologische Sammlung war ihm auf Grund seiner Notizen aber auch nach dem Gedächtnisse wohl bekannt, ebenso konnte er die bedeutenderen Sammlungen seiner Zeitgenossen, namentlich DR. KNÖPFLE, WILHELM STETTER und ALEXIUS BUDA, so dass er das notwendige Materiale beisammen hatte. Diese Arbeit hatte er auch beendigt, obwohl er deren Erscheinen nicht erleben konnte. Während dieser Arbeit mag ihm auch der Gedanke gekommen sein, die naturwissenschaftlichen Verhältnisse seines neuen Aufenthaltes, der Theissgegend, zu beschreiben, da ja diese von Siebenbürgen so sehr verschieden war, besonders in Bezug auf die grosse Menge der Sumpf- und Wasservögel, doch konnte er diesen Plan nicht mehr durchführen. Es fehlte ihm das Schiessgewehr,

welches er zum Anlegen der notwendigen Sammlung benötigt hätte, es fehlte ihm die einschlägige Literatur, welche die Determinierung der ihm bisher unbekannten Arten ermöglicht hätte, ebenso fehlten ihm auch andere wissenschaftliche Hilfsmittel, so dass er sich auf das Führen seiner ornithologischen Tagebücher beschränken musste.

Nach seiner Rückkehr nach Siebenbürgen konnte er dann seine literarische Tätigkeit fortsetzen. Nachweislich stammen aus dieser Zeit seine Manuskripte über den Zug der Vögel in Siebenbürgen und über die schädlichen Tiere der Heimat. Von allen diesen Arbeiten konnte jedoch nichts erscheinen, jedenfalls unter dem Drucke der ungünstigen politischen Verhältnisse, welche nach dem Niederbruche des ungarischen Freiheitskampfes herrschten. Möglich, dass ihm auch seine Krankheit an der Veröffentlichung verhinderte. Seine Manuskripte wurden jedoch von seiner Wittwe aufbewahrt und der Vernichtung entzogen, indem sie dieselben an JOHANN CSATÓ auslieferte. Von ihm gelangten dieselben in das Königlich Ungarische Ornithologische Institut, von welchem sie schliesslich doch veröffentlicht werden konnten, um den Namen ihres verdienstvollen Verfassers vor dem Vergessen zu bewahren und demselben die ihm gebührende Stellung in der ungarischen Naturwissenschaft zu sichern. Neben PETÉNYI war in jenem Zeitalter ZEYK unser am gründlichsten gebildeter Ornithologe. Wenn er auch nicht ganz an die Grösse PETÉNYI's heranreicht, wenn sein Fachwissen auch nicht so gründlich und umfassend war, so war er dennoch ein nicht minder begeisterter Apostel der Ornithologie und der allgemeinen Naturwissenschaften, als sein grosser Zeitgenosse.

Es verbleibt mir nun noch die Aufgabe das wichtigste und wertvollste Stück seines handschriftlichen Nachlasses, welches die Vogelwelt Siebenbürgens behandelt, kurz zu charakterisieren. Dieses Manuskript wurde uns allem Anscheine nach in seinem ganzen Umpfange überliefert und war abgesehen von dem Fehlen des Titels und der Einleitung druckfertig. Bei der Durchsicht desselben musste man sofort die Überzeugung gewinnen, dass dasselbe eine Perle der ungarischen ornithologischen Literatur ist und dass dasselbe fast gleichwertig mit PETÉNYI's ornithologischen Nachlasse ist. Das Werk gibt ein klares Bild über den damaligen Bestand der siebenbürgerischen Ornithologie und das Niveau der damaligen ornithologischen Forschung und wäre berufen gewesen den Grundstein zur weiteren Entwicklung zu legen. Der Verfasser zeigt sich überall als gewiefter Fachmann, der schon damals den einzig richtigen Standpunkt vertrat, dass eine Vogelart nur dann als sicher vorkommend betrachtet werden kann, wenn von derselben in irgendeiner Sammlung ein Belegsexemplar vorhanden ist. Überall, das ganze Manuskript hindurch steht der sich stets streng überwachende Fachmann vor uns, der „lieber weniger, aber nur Sicherer niederschreiben will, als durch viele zweifelhafte Daten die

Wissenschaft zu trüben und die Arbeit der späteren Forscher zu erschweren.“ In seiner Arbeit über die Vogelwelt Siebenbürgens ist die peinlichste Einhaltung dieses Prinzipes wahrzunehmen. **ZEYK** wird nicht von dem Bestreben geleitet je mehr Arten aus Siebenbürgen nachzuweisen; so findet man zu B. bei ihm nicht die *Cypselus melba*, *Monticola solitaria*, *Lagopus mutus*, *Columba livia* u. s. w. Arten angeführt, welche die Glaubwürdigkeit der früheren ornithologischen Arbeiten so stark beeinträchtigen, im Gegenteil findet man bei ihm solche Feststellungen, welche erst nach gut einem Jahrhundert wieder von neuem entdeckt werden mussten. Er wusste schon ganz genau, dass in Siebenbürgen der *Sprosser* viel häufiger ist, als die *Nachtigall*, die Verbreitungsverhältnisse des *Birkwilden* schilderte er ganz in der Weise, wie dieselben später von **Csató** geklärt wurden, und gelang es mir erst im Jahre 1907 die Faunistik von *Syrnium uralense* in der Weise zu klären, wie sie ihm schon bekannt war. Sein Manuscript enthält durchwegs originale Beobachtungen und fast ausnahmslos nur solche Arten, deren Vorkommen durch Belegsexemplare in den damaligen Sammlungen (**STETTER**, **ALEXIUS BUDA**, **DR. KNÖPFLER**, sowie seine eigene Sammlung in Nagy-Enyed) einwandfrei festgestellt war. Es ist in erster Linie die höhere Glaubwürdigkeit und die Originalität, welche seine Arbeit über die einschlägigen Arbeiten von **STETTER** und **BIELTZ** erheben, trotzdem er eigentlich bedeutend weniger Arten für Siebenbürgen nachwies, als diese.

Was das nachstehende Manuscript für die heutige Forschung ganz besonders wertvoll macht ist der Umstand, dass **ZEYK** in erster Linie Faunistiker war, der kein Handbuch zur Bestimmung der Arten schreiben wollte, sondern das Hauptgewicht auf das Vorkommen legte und zum geringeren Teile auch die oekologischen Verhältnisse und die Ethologie berücksichtigte. Wahr ist jedenfalls, dass gerade dieser Umstand ein Mangel gewesen wäre, wenn sein Werk zu seiner Zeit erscheinen hätte können, da ja damals ein gutes brauchbares Handbuch notwendiger gewesen wäre, heut zutage sind uns jedoch die faunistischen Daten die wichtigeren, da nur diese eine annähernde Kenntnis der einstigen Verbreitungsverhältnisse ermöglichen, besonders bei jenen Arten, welche infolge der von Grund auf geänderten Verhältnisse einer rapiden Vernichtung anheimfielen. Je älter diese Daten sind, je weiter dieselben zurückreichen, umso wertvoller sind sie. **ZEYK**'s Manuscript ist eine wahre Schatzkammer solcher ornithohistorischer Daten und gehören dieselben trotz ihres verhältnismässigen geringen Alters — kaum 7 Dezennien — zu den wertvollsten Grundsteinen und Reliquien der ungarischen Ornithologie, da sie neben **PETÉNYI**'s Aufzeichnungen die ältesten systematischen Beobachtungen aus Ungarn darstellen.

Die Besprechung jeder einzelnen Art wird mit deren faunistischer Charakteristik begonnen. Es wird in gedrängter Form mit einigen Worten

angegeben, ob die betreffende Art häufig, oder selten ist, ob sie Zugvogel, Durchzügler, Wintergast, oder eine aussergewöhnliche Erscheinung ist, in welche Jahreszeit das Vorkommen, das Ziehen oder Durchziehen fällt, welches die bevorzugten, charakteristischen Aufenthaltsplätze sind u. s. w. Seine diesbezüglichen Daten sind sehr prägnant und genau, da dieselben seine eigensten Beobachtungen sind und vielfach auch noch die heutigen Verhältnisse zurückspiegeln. Neben den faunistischen werden noch die Zugsverhältnisse berücksichtigt, welche er ebenfalls aus eigener Beobachtung sehr gut kannte. Dieselben werden zwar ebenfalls nur in ganz gedrängter Form, aber sehr genau dargestellt. So war es ihm schon bekannt, dass es sehr wenig absolute Standvögel gibt. Unsere meisten Vögel sind in grösserem oder geringeren Massstabe Zugvögel und auch jene, welche den Winter bei uns verbringen, beziehen im Winter meistens andere Standörter, als sie im Sommer innehaben. Besonders die Zugvögel sind es, welche im Winter wegziehen und wird deren Stelle durch andere Exemplare derselben Art, welche aus nördlicheren Gegenden heranziehen, besetzt.

Neben den faunistischen und phaenologischen werden auch die nidologischen Verhältnisse geschildert, dann folgen oekologische, eventuell ethologische Wahrnehmungen und schliesslich Beobachtungen über die Nahrung der betreffenden Art, hauptsächlich auf Grund von Magenuntersuchungen.

Der Stil ist überall gedrängt, aber immer klar und ausdrucksvoll, so dass er mit nur wenigen Worten immer ein klares und komplettes Bild über die faunistischen und übrigen Verhältnisse irgend einer Art entwerfen kann. Seine Aufzeichnungen ergeben ein getreues Spiegelbild der Ornis Siebenbürgens vor dem Jahre 1848: das Ansammeln der *Geier* auf dem Aase, die Häufigkeit der *Adler*, die Menge der kleineren *Raubvögel*, das reiche rege Vogelleben in den Wein-, Obst-, Stadt- und Landgärten, die massenhaften *Kleinmöve* in Auen, Tälern, Tal und Hügelwäldern, das reiche Wasservogelleben an Seen und Flüssen, das Vogelleben im Hochwalde und schliesslich im bewaldeten und kahlen Hochgebirge — jede Art in dem für sie charakteristischen Gelände und Jahreszeit prächtig eingestellt.

Ausser dem schon angeführten hat das Manuscript noch einen ganz wertvollen Vorteil, nämlich die ausgezeichneten ungarischen *Trivialnamen* der Vögel, deren grosser Teil fast wörlich derselbe ist, welcher im Nomenclator Avium Regni Hungariae im Jahre 1898 Aufnahme fand. Auf Grund des bisher gesagten erscheint **NIKOLAUS v. ZEYK** mit dem Massstabe seines Zeitalters gemessen auch in internationaler Relation ein auf der Höhe seiner Zeit stehender hervorragender Forscher, und gehört als solcher zu den Grossen der ungarischen ornithologischen Forschung. Diese Erkenntnis liess mich auch nicht ruhen und rasten, bis ich trotz stetiger Krankheit und trotz mehrerer eigener unvollendeten Arbeiten sein wert-

volles Werk nicht unter Druck fertigstellte und zwar besorgte ich die Herausgabe in der Weise, dass ich weder in der Sprache noch in sonst irgend etwas eine Veränderung mache und nur diejenigen Arten nicht aufnahm, welche blass dem lateinischen Namen nach angeführt waren.

Mit der Veröffentlichung dieser Arbeit wäre nun mit Ausnahme seiner ornithologischen Tagebücher der ganze ornithologische Nachlass ZEYK's publiziert. Als erste erschien seine Abhandlung über den Zug der Vögel (Orvos-Természettudományi Értesítő XIV. 1889. II. Természettud. Szak. XI. p. 39—56), welche die erste moderne und auf dem Niveau des Zeitalters stehende ungarische Abhandlung auf diesem Gebiete ist und auch die Zugsverhältnisse Siebenbürgens ziemlich genau und ausführlich behandelte; weiters erschien das Materiale seiner ornithologischen Tagebücher in OTTO HERMAN's „*Die Elemente des Vogelzuges in Ungarn*“ und schliesslich wurde auch das bei ihm aufgefunde Verzeichnis der Vogelsammlung des DR. KNÖPFLER in Aquila IV. 1897 p. 164—169 publiziert. In meinem Artikel „*Altberühmte siebenbürgerische Vogelsammlungen*“ (Aquila XXIII. 1916. p. 468 etc.) veröffentlichte ich das Verzeichnis seiner Vogelsammlung und seine originalen Eintragslisten. Wenn ich jetzt die oben erwähnten Tagebücher nicht veröffentlichte, so kann es als sicher angenommen werden, dass dieselben niemals der Öffentlichkeit übergeben werden. Ich entschloss mich daher diese Tagebücher wenigstens in ungarischer Sprache als Anhang zum ungarischen Texte herauszugeben. Dieselben gehören mit zur Charakteristik der ornithologischen Tätigkeit und Bedeutung ZEYK's und besitzen zugleich hohen Wert als ornitho-historische Daten. Ein Teil derselben ist zwar schon in OTTO HERMAN's Werk: „*Die Elemente des Vogelzuges in Ungarn*“ erschienen, doch wurden hier nur die auf den Frühjahrszug bezüglichen Daten publiziert und auch diese bedürfen stellenweise einer Ergänzung und Korrektur, weil das Excerptieren der Daten ohne ein vorheriges eingehenderes Studium der Tagebücher erfolgte, weshalb mehrere Arten falsch bestimmt wurden. Unveröffentlicht blieben jedoch die Daten über den Herbstzug und die faunistischen Elemente und doch sind auch unter letzteren sehr wertvolle historische Daten erhalten, so besonders über die damalige Ornis der Theissgegend und des berühmten grossen Sumpfes Sárrét im Biharer Comitate. Wenn man es auch diesen Tagebüchern ansieht, dass ihr Verfasser die Grundlagen seines ornithologischen Wissens in Siebenbürgen erworben hat, dass nämlich seine Kenntnis der Kleinvogelwelt viel umfangreicher und genauer ist, als diejenige der Sumpf- und Wasservögel und dann schliesslich, dass er seine Kenntnis dieser infolge des Schiessgewehrverbotes nicht genügend erweitern konnte, so besitzen diese Tagebücher dennoch einen hohen historischen Wert und müssten auch schon deshalb veröffentlicht werden, weil es die ältesten auf uns verbliebenen systematischen Zugsbeobachtungen sind.

Bezüglich der Form der Publikation entschied ich mich diese Tagebücher ganz im Originaltexte, sowie dieselben von **ZEYK** niedergeschrieben wurden, zu veröffentlichen. Es bot sich zwar noch eine andere Form, nämlich das ganze Materiale zu bearbeiten und nach Arten gesondert zu veröffentlichen, doch gab ich der vorigen Publikationsweise den Vorzug, da man dadurch eine unmittelbare Einsicht in die Beobachtungsmethode **ZEYK**'s gewinnt und zugleich auch eine Kritik ermöglicht wird.

Es ist aus **ZEYK**'s Tagebüchern zu ersehen, dass er als bahnbrechender Forscher nicht nur die ausgesprochenen Zugerscheinungen notierte, sondern *sämtliche Bewegungserscheinungen* — ob phaenologische, ob faunistische — in der Vogelwelt, da es ja *seine* Aufgabe war festzustellen, welche Arten in Siebenbürgen Zugvögel, welche Strichvögel, welche Standvögel u. s. w. sind. Auch aus diesen Tagebüchern sehen wir **ZEYK** als genauen und gewissenhaften Beobachter, der nur das notiert, was er sicher weiss, oder wovon er zum mindestens die feste Überzeugung hegt, dass er es sicher weiss, der auch seine Zweifel anführt, ergänzende Notizen macht, wo sein Wissen unzureichend ist und dadurch die Bestimmung der zweifelhaften Arten auch nachträglich ermöglicht. Alle diese Eigenschaften stempeln seine Tagebücher zu den wertvollsten Quellenwerken der ungarischen ornithologischen Literatur.

Mit dieser Veröffentlichung erhält die Publikation des ornithologischen Teiles von **ZEYK**'s handschriftlichen Nachlasse ihren Abschluss. Unveröffentlicht bleiben nunmehr nur seine Vogelbilder, welche sich derzeit für uns unerreichbar in Nagy-Enyed befinden. Was sonst noch vorhanden ist, werde ich untenfolgend anführen, um die Aufmerksamkeit der zuständigen Fachkreise auf diese Reliquien zu lenken, damit dieselben zum Wohle und zur Ehre der ungarischen Wissenschaft verwertet werden können. Obwohl **ZEYK** vielleicht in erster Linie Ornithologe war, so verläugnet sich in keiner seiner Schriften der gründlich gebildete vielwissende Fachgelehrte, besonders aber der ausgezeichnete moderne Pädagoge, so dass jede seiner Arbeiten Beachtung verdient. Der handschriftliche Nachlass **ZEYK**'s besteht aus folgenden Teilen :

## I. Ornithologischer Teil.

1. *Die Vogelwelt Siebenbürgens.* Veröffentlicht im Rahmen dieser Publikation.
2. *Ornithologische Tagebücher.* Veröffentlicht im Rahmen dieser Publikation — aber nur in ungarischer Sprache.
- 2/a. *Vogelbilder.*
3. *Verschiedene Notizen über die naturwissenschaftlichen Sammlungen von dem Jahre 1849.* Die auf die Ornithologie bezüglichen veröffentlichte

ich in meiner Arbeit „Altberühmte siebenbürgerische Vogelsammlungen“ Aquila XXIII. 1916. p. 163.

4. *Tagebücher über den Zuwachs der Sammlungen* im Besitze des Bethlen-Kollegs zu Nagy-Enyed.

5. *Über den Zug der Vögel*. In ungarischer Sprache erschienen in Orvos Természettud. Értesítő XIV. 1889. II. Természettud. Szak. XI. p. 39—56.

6. *Die Sammlung siebenbürgerischer Vögel Dr. Knöpfler's* in Aquila IV. 1897. p. 164—169.

## II. Diverse Manuskripte.

7. *Über die schädliche Tierwelt der Heimat.*

8. *Über diejenigen Tiere, welche das Menschenleben gefährden.*

9. *Über diejenigen Tiere, welche in der ärztlichen Praxis Verwendung finden.*

10. *Kurze Beschreibung der Säugetiere der Heimat.* (Nicht ZEYK's Handschrift.)

10/a. *Beschreibung der in Siebenbürgen wild vorkommenden Säugetiere verfasst für seine Schüler von NIKOLAUS v. ZEYK Professor zu Nagyenyed im Jahre 1842.* Das Exemplar eines gewissen TÖMÖSVÁRI. Geschenk des Herrn DR. ANDREAS v. SZÜTS an das K. Ung. Ornith. Institut.

11. *Das Wachsen und Blüten der Pflanzen.* (Mehrere Hefte.)

12. *Diverse botanische Notizen.*

13—15. *Herpetologische, ichtyologische und entomologische Notizen.*

16. *Meteorologische Tagebücher vom November 1843 angefangen.*

17. *Im Interesse unserer Erziehung* (Flugblatt).

18. *Mineralogie* (Lehrbuch für die Jugend).

19. *Kristallographie* (Lehrbuch für die Jugend).

20. *Botanik* (Lehrbuch für die Jugend).

21. *Skizze einer Psychologie.*

22. *Beobachtungen über die Psychologie der Kinder.*

Die unter Nr. 2/a, 17—22 angeführten Manuskripte befinden sich im Besitze DR. ZOLTÁN SZILÁDY's in Nagy-Enyed.

# Die Vögel Siebenbürgens.

## R A U B VÖGEL.

### AASVÖGEL.

#### CATHARTES ILL.

##### 1. CATHARTES PERCNOPTERUS (*Neophron percnopterus* L.)

Selten. Im Sommer des Jahres 1823 habe ich einen ausgefärbten im Hunyader Comitate gesehen. Dieser war so scheu, dass er nicht erlegt werden konnte. Kaum sass er 5 Minuten lang auf dem Aase, als er wieder Umschau hielt. Im Jahre 1847 Mitte September zeigten sich zwei bei Nagyenyed auf einem Aase. Auch diese waren ausgefärbte Vögel, aber nicht so scheu als der obige. Wahrscheinlich kommen sie nur in der wärmeren Jahrzeit zu uns. Öfters habe ich diese Art in Siebenbürgen nicht beobachtet und auch für den zweiten der angegebenen Fälle kann ich mich nicht verbürgen, indem ich diesen nach der Angabe meines Assistenten schreibe, dem diese Art nur nach Beschreibung und Abbildung bekannt ist, obzwar nach seiner Beschreibung ein Irrtum kaum möglich erscheint.

### VULTUR.

##### 2. VULTUR FULVUS (*Gyps fulvus* HABILIZL.)

Nicht selten. Im Winter habe ich ihn nie gesehen, aber in der warmen Jahreszeit ist er eine häufige Erscheinung, wo es nur ein Aas gibt. Am häufigsten zeigt er sich auf der Mezőség\*), aber auch in den grösseren Täler ist er zu sehen. Er erscheint bei den Äsern manchmal in Gesellschaft von 15—20 Stücken, manchmal sogar in grösserer Anzahl. Seine wahre Heimat sind die Siebenbürgen umgebenden Hochgebirge, unter welchen ich ihn auf den Radnauer-Hochgebirgen am häufigsten beobachtet habe. NAUMANN erhielt bei Gelegenheit seiner hiesigen Reise von den Gebirgen bei Mehádia ein aus dem Neste genommenes Junges. Wahrscheinlich horstet er auf allen unseren höheren Gebirgen. Sein Gewicht beträgt 15 Pfund, sein Breite zwischen 8—9 Fuss. Seine lichte Färbung, vornehmlich aber sein langer weißer Hals lassen diese Art schon von weitem erkennen.

\*) Die waldlose hügelige Gegend in der Mitte Siebenbürgens führt den Namen Mezőség.  
Csató.

3. VULTUR CINEREUS (*Vultur monachus* L.)

Nicht selten. Beim Aase habe ich ihn nicht in so grosser Anzahl angetroffen als den *Gänsegeier*, aber auf den Hochgebirgen bin ich dieser Art viel häufiger begegnet. Dass er bei uns brüten sollte, darüber besitze ich keine sicheren Daten, obwohl es sehr wahrscheinlich ist. Diese Art zeigt sich auch im Winter bei uns. In der Theissgegend ist er im Winter eine häufige Erscheinung. Sein Gewicht beträgt ebenfalls ungefähr 15 Pfund. Öfters ist er auf Höfen gezähmt anzutreffen, wo er auch zwei Herren überlebt. Mir sind Fälle bekannt, dass er sich derart vollgefressen hatte, dass man ihn mit den Stock erschlagen konnte.

**Bemerkung.** Die Flügelspitzen scheinen bei diesen beiden Geierarten fast wie abgeschnitten und wenn sie kreisen, stehlen die Schwingen auseinander, was ich nicht einmal bei *F. albicilla*, welcher den Geiern ansonsten am nächsten steht, beobachten konnte, geschweige denn bei anderen Adlern. Diese Kennzeichen\*), sowie der lange Hals lassen die Geier schon von Weitem erkennen.

## SCHLÄGER.

## GYPAËTOS,

4. GYPAËTOS BARBATUS (*Gypaëtus barbatus grandis* STOBB.)

In Siebenbürgen habe ich ihn nie gesehen obwohl es sehr wahrscheinlich ist, dass er unser Vaterland bewohnt. **GILDÓ KÜSZTEL** besitzt die Fänge und den Kopf eines Exemplares, welches auf den Gebirgen von Mehádia, also in der Nachbarschaft der Hátzeg Hochgebirge erlegt wurde. **ALEXIUS** von **BUDA** schreibt mir, dass er hinter der Retyezát-kuppe einen gesehen habe und mit dem Fernrohre sich versicherte, dass er in der Art sich nicht getäuscht hat. Die Lieblings-speise des Bartgeiers, die Gemse bewohnt unsere südlichen Rand-Hochgebirge in grosser Anzahl (es werden jährlich ca 40—50 erlegt), auch Schafe weiden vom Frühjahr bis in den Herbst in grosser Anzahl auf dem Hochgebirge und werden von Adlern (wahrscheinlich von dieser Art und von *F. fulvus*) joft Lämmer geraubt. Das Murneltier ist ebenfalls häufiger Bewohner unserer Hochgebirge, so dass also sämtliche Lebensbedingungen des Bartgeiers vorhanden sind.

## FALCO.

## FALKEN.

5. FALCO CENCHRIS (*Cerchneis Naumanni* FLEISCH.)

Im Sommer und Winter habe ich ihn nicht gesehen, nur zur Zugszeit im Frühjahr. In meinen Händen habe ich nur zwei gehabt (einen

\*) In Manuscripte befindet sich hier eine von **ZEYK** stammende zwar winzige und primitive, aber ansonsten ganz gute zutreffende Feder-Zeichnung des Flugbildes. Sch. J.

ausgefärbten und einen jungen), beide wurden bei N.-Enyed im Jahre 1841 in der letzten Woche März erlegt.

#### 6. FALCO TINNUNCULUS (*Cerchneis tinnunculus* L.)

Überall. Horstet in ziemlicher Anzahl in Türmen, an Felsen, in Auen, auf grossen Bäumen. Im März, dann im September und Oktober hat er einen gut wahrnehmbaren Zug, doch sind auch im Winter, sei die Kälte und der Schnee noch so gross, einzelne zu sehen. Während der Brutzeit, aber auch zu anderen Zeiten verfolgt er die Raubvögel sehr stark und erscheint auch bei den Eulen zumeist als erster. Im Juli sind seine Jungen schon flügge, doch verbleibt die Familie noch bis September, oft auch noch weiter beisammen.

#### 7. FALCO VESPERTINUS Bske. (*Cerchneis respertinus* L.)

Im Sommer und Winter habe ich ihn nie beobachtet nur im Frühjahr und Herbst am Zuge. Im Frühjahr zieht er regelmässig immer durch unser Vaterland u. z. in grossen oder sehr grossen Flügen. Bei solchen Gelegenheiten verweilt er öfters an Waldrändern, in Auen und auf Feldern, besonders wenn die Mai- und Junikäfer herumfliegen, und geht denselben bis spät Abends nach. Sein Durchzug findet in der letzten Aprilwoche, oder in der ersten Maiwoche statt, am häufigsten fand ich ihn zwischen dem 25-ten und 30-ten April. Seinen Herbstzug beobachtete ich nur im Jahre 1848 am 20-ten September. Bei dieser Gelegenheit zeigte sich eine Gesellschaft von beiläufig 30 Stücken im Gebiete von Nagy-Enyed. In den Mägen der untersuchten Exemplare fand ich nur Mai- und Junikäfer. Seine Stimme, welche ich in Ungarn in der Theissgegend\*) kennen gelernt habe, wo er häufiger Brutvogel ist, gleicht am meisten der des *F. subbuteo* und lässt er dieselbe hauptsächlich zur Zeit des Ausfliegens seiner Jungen hören. Die aus dem Horste genommenen Jungen, welche ich in der Theissgegend sah, hatten hellgelbe Füsse und waren ihrer Farbe nach kaum von den Jungen des *subbuteo* zu unterscheiden.

#### EDELFALKEN.

#### 8. FALCO AESALON (*Falco aequalis* Tunst.)

Am Frühjahrs- und Herbstzuge, welcher sehr unregelmässig vor sich geht, sind einzelne des öfters zu sehen, wie sie niedrig und schnell über die Felder dahineilen oder auf Grenzsteinen und Erdschollen ruhen. Auch im Winter beobachtete ich mitunter einzelne, aber im Sommer

\*) In der Gegend von Tiszaroff, wo er nach dem Rumänenaufstande als Flüchtling lebte. J. Sch.

habe ich ihn nie gesehen, trotzdem BIELTZ angibt, dass er ihn in dem Szebener Gebirge brütend angetroffen habe. Er ist seiner Schnelligkeit wegen sehr schwer zum Schuss zu bekommen, trotzdem er ansonsten nicht scheu ist. Ausgefärzte kann man bei uns nur selten sehen, in meinen Händen befand sich nur ein Stück, welches im Jahre 1841 gegen Ende des Winters bei Mocs in der Mezöség erlegt wurde.

#### 9. FALCO SUBBUTEO (*Falco subbuteo* L.)

Nicht selten, fast kann man ihn häufig nennen. Im Winter zeigt er sich in auffallend geringerer Anzahl, woraus man folgern kann, dass er zum Teile südwärts zieht, ohne jedoch, dass er eine auffällige Zugsbewegung hätte. Meines Wissens horstet er immer auf Bäumen, manchmal in Obstgärten, in der Nähe der Dörfer. Am häufigsten sah ich ihn in der Hászeger Gegend, bei Gáld und Tövis. Ist nicht scheu und die Jungen sind im August bis zur Dummeit zutraulich, auch eingefangen sind sie äusserst leicht zu zähmen. Seine Stimme gleicht manchmal ganz ausserordentlich dem des *Wendehalses*.

#### 10. FALCO PEREGRINUS (*Falco peregrinus* TUNST.)

Nur einmahl habe ich gegen Ende des Winters zwei Falken zwischen Gáld und Tövis gesehen, welche ich für *peregrinus* ansprach. Auch die Sammlungen einheimischer Vögel von ALEXIUS v. BUDA, STETTER und DR. KNÖPFLER enthielten keine Exemplare dieser Art.

#### ADLER.

#### 11. FALCO HALYAËTOS (*Pandion haliaëtus* L.)

Selten. In meinen Händen befand sich nur ein Exemplar, welches am Teiche bei Kercsed im April des Jahres 1843 erlegt wurde. Auf den grossen Seen der Mezöség zeigt er sich wahrscheinlich häufiger.

#### 12. FALCO ALBICILLA (*Haliaëtos albicilla* L.)

Gehört zu den häufigsten Adlern in Siebenbürgen. Horstend fand ich ihn im Hunyader Comitate in den Wäldern von Bánpaták, im Alsófehérer Comitate bei Csesztve und hinter dem Kecskékő. Nach meinen Erfahrungen zeigt er sich in grösster Anzahl im Hunyader Comitate, in der Umgebung von Radna und im Háromszék. Besucht oft die Maros, den Alt und andere grössere Flüsse und verweilt gerne an deren Ufern und Inseln, aber fischen habe ich ihn nie gesehen. Hasen habe ich ihm jedoch schon abgenommen und auch beim Aase beobachtete ich ihn öfters. Jenes Paar, welches im Walde bei Csesztve gebrütet hat, war fast jeden Tag bei Nagy-

Enyed zu sehen und besuchte fleissig die aus der Stadt hinausgetragenen Aeser und andere tierische Abfälle, welche der Bach hinunter schwemmte. Unter allen Adlern sah ich diesen am öftersten auf der Erde sitzend. Ein Exemplar, welches ich aus dem Horste nahm und aufzog, lebte bei mir 7 Jahre lang im Käfige. Dieser hatte eine sehr helltönende bellende Stimme, welche sehr weit zu hören war. Von Weitem lässt er sich an seinem weissen Schwanze und lichtbraunen Oberkörper sehr leicht zu erkennen.

### 13. FALCO FULVUS (*Aquila chrysaëtos* L.)

Nicht selten besonders auf den Hochgebirgen und an felsigen Plätzen. **ALEXIUS BUDA**, **STETTER**, **KNÖPFLER** und auch ich besassen in unseren Sammlungen schöne Exemplare. Der meinige wurde nächst Toroeczkó auf dem Gebiete von Rákos erlegt als er mit dem Verspeisen eines Haasens beschäftigt war. Auf den Felsen bei Kákova horstet gewöhnlich ein Paar. Es muss übrigens bemerkt werden, dass diese Art im Freien von verwandten Arten, so von *F. imperialis* von dem noch problematischen *Aquila clanga* (**PETÉNYI** und **NAUMANN**), sogar auch noch von *F. naevius* sehr schwer zu unterscheiden ist, weshalb die relative Häufigkeit desselben erst dann ermittelt werden kann, wenn wir von unseren heimischen Adlerarten zahlreiche Exemplare in unseren Sammlungen haben werden. Sein Flügelende ist merklich abgerundet, daher viel stumpfer als bei den folgenden Arten, die Färbung erscheint von weitem fast schwarz.

### 14. FALCO IMPERIALIS (*Aquila heliaca* **SAVIGN.**)

Nach meinem bisherigen Wissen sehr selten. **STETTER** fand ein Exemplar auf einem Tore aufgenagelt im Zaránder Comitate. **PETÉNYI** sah einen anderen, aber von weiten beim Rothenthurm Pass. In den heimischen Sammlungen fehlt er meines Wissens überall.

### 15. FALCO NAEVIUS (*Aquila pomarina* **BREHM.**)

Nicht sehr selten. **ALEXIUS BUDA** und **KNÖPFLER** besassen je ein Exemplar in ihren Sammlungen, auch ich zog ein Junges auf.

### 16. FALCO PENNATUS (*Hiraëtus pennatus* **G.M.**)

Selten. **STETTER** schoss einen auf den Radnauer Hochgebirgen, **ALEXIUS BUDA** einen anderen auf dem Hátszeger Gebirge. Dass er noch öfters erbeutet worden wäre, darüber habe ich keine Kentniss.

### 17. FALCO LEUCOPSIS (*Circaëtus gallicus* **G.M.**)

Sehr selten. **STETTER** erlegte einen im Hunyader Comitate, öfters wurde er meines Wissens nicht erbeutet.

### Über die Adler in allgemeinen.

Die Adler sind in Siebenbürgen sehr häufig. In den Hochgebirgen sind deren immer mehrere zu sehen, über den Gipfeln kreisend und spähend oder auf Felsen und Lehnen ruhend. Eben so sind sie auch auf den *Toro czkóer*, *Remeeteer*, *Kákovaer* und anderen Felsen anzutreffen. Aber auch aus den Tälern fehlen sie nicht. Im März und October sind sie überall häufige Erscheinungen. Auch im August sind immer Adler auf den Feldern zu sehen, hauptsächlich so lange die Schober noch nicht abgetragen sind. Die Arten im Freien zu erkennen ist jedoch sehr schwierig. *F. albicilla* ist am weissen Schwanz, *F. fulvus* Weibchen an seiner Grösse zu erkennen, bei den übrigen könnte höchstens die Flügelform einigermassen als Kennzeichen dienen. So viel ist sicher, dass die kleineren Arten viel häufiger sind, als die grossen. Anfangs glaubte ich, dass *F. naevius* die häufigste Art sei, doch glaubte ich in neuester Zeit daran zweifeln zu müssen, da ich mehrere Exemplare in meinen Händen hatte, auf welche sich die Beschreibung von *F. naevius* ebensowenig beziehen liess, als auf die übrigen Kleinadler, mit Aunahme auf den von PETÉNYI und NAUMANN neu beschriebenen *A. clanga*. Ich bin überzeugt davon, dass unsere Kleinadler bei weitem noch nicht genau genug beschrieben worden sind, wenigstens war ich in vielen Fällen im Zweifel darüber, als welche Arten ich dieselben bestimmen sollte. Deshalb habe ich bei den oben angeführten Arten nur diejenigen Fälle angeführt, in welchen ich betreffs der Bestimmung mich ganz sicher fühlte. Es ist besser, weniger gut zu wissen, als viel ungewisses als Wahrheit aufzutischen und dadurch in der Wissenschaft Verwirrungen anzurichten und die Arbeit der späteren Forscher zu erschweren.

Nach meiner jetzigen Überzeugung sind *Aquila pennata* und *A. clanga* (falls diese Art als selbstständig anerkannt wird) die häufigsten Kleinadler in Siebenbürgen. Es ist jedoch dies nur eine Meinung, da ich nur so viel sicheres weis, als ich oben anführte, wo ich auch *A. clanga* stillschweigend überging, das die Artbeständigkeit desselben bisher noch nicht festgelegt wurde.

Einmal erlegte ich in einem strengen Winter auf einem Wolfaase einen Adler von gedrungener Gestalt, aber nicht von beträchtlicher Grösse. Derselbe war gedrungener als *naevius*, kleiner als *fulvus*, grösser als *pennatus*.

### HABICHTE.

#### 18. FALCO PALUMBARIUS (*Astur palumbarius* L.)

Häufig überall. Während der Brutzeit kann man ihn wenig sehen, ausser in den grossen Bergwäldern, wo er seinen Horst hat. Im August erscheinen bereits Junge in schönem und einzelne Alte in ganz zerschlossenem Gefieder in den Tälern. Im September und October folgen immer mehrere und nehmen Stand in den die Ortschaften umgebenden Auen. Am häufigsten aber zeigen sie sich im Winter nach dem ersten Schneefall. Im Herbst sind mehr Junge als Alte zu sehen, während ich mich fast kaum erinnern kann im Winter einen Jungvogel gesehen zu haben; wahrscheinlich ziehen sie südwärts. Aus den Tälern und aus der Nähe der Dörfer ziehen sie sich gewöhnlich Ende April an ihre Standörter zurück.

#### 19. FALCO NISUS (*Accipiter nisus* L.)

Häufig überall. Im Sommer ist er nur in den unteren Gebirgswäldern zu sehen, wo er in ziemlicher Anzahl brütet. Er zieht gegen den

Herbst und später als der Habicht nach den Tälern und zwar in der Weise, dass bis Oktober nur wenige und hauptsächlich nur Männchen in der Nähe der Dörfer zu sehen sind. Im Winter ist er tagtäglich zu sehen, doch werden jetzt weniger Männchen erlegt als Weibchen. Einmal beobachtete ich in der Gemeinde Kéménd, dass ein kleiner Sperber von einigen Elstern verfolgt, sich plötzlich umwandte, eine ergriff und mit derselben zu Boden fiel, wo er sie verriss und zum Teil aufzehrte. Die übrigen Elstern, wie sie die Gefahr bemerkten, verschwanden im selben Augenblicke stillschweigend.

#### BUSSARDE.

##### 20. FALCO BUTEO (*Buteo communis* LESSON)

Häufig. Horstet fast in jedem grösseren Walde, aber nicht in grosser Anzahl. Im Sommer ist er überall auf den Schobern zu sehen. Sein Herbstzug findet im September, hauptsächlich aber im Oktober statt; zu welcher Zeit Flüge auch von 20--30 Stücken sich zeigen. Im Winter ist er auch immer zu sehen, aber nicht in grosser Zahl. Sein Frühlingszug ist nicht so bemerkbar. Ausser Mäusen jagt er fleissig Grillen, nach welchen er auf dem Boden sitzend ausspäht und sie dann laufend oder springend verfolgt.

##### 21. FALCO LAGOPUS (*Archibuteo lagopus* BRÜNN.)

Häufig. Horstend habe ich ihm nie gefunden, im Sommer auch gar nicht gesehen. Im Herbste erscheint er später als der Mäusebussard, im Winter aber ist er überall zu sehen und zwar in grösserer Anzahl, als der Mäusebussard. Sobald der Schnee vergeht, verschwindet er wieder. Dieser, sowohl als der Mäusebussard, ruht gewöhnlich am liebsten auf einzelstehenden trockenen Gipfelästen. Zwar selten, doch kann auch diese Art (ebenso auch *F. buteo*) rüttelnd gesehen werden.

##### 22. FALCO APIVORUS (*Pernis apivorus* L.)

Selten. In meine Hände gelangte nur ein einziges Exemplar, welches in Diód, Komitat Alsó-Fejér, im September 1844 erlegt wurde. Dann beobachtete ich einige Jahre später ebendaselbst im October einen Vogel, welcher bestimmt *F. apivorus* war, was besonders an seinen grossen Kopffedern und an der Haltung seines Kopfes zu erkennen war. Auch sonst habe ich noch in den erwähnten Monaten und im Frühjahre im April, sowie zu Beginne des Sommers Bussarde beobachtet, welche ich für Wespenbussarde zu halten geneigt war, doch konnte ich mich über die Richtigkeit meiner Meinung nicht überzeugen. Ich glaube, dass er viel häufiger ist, als es sich nach meinen bisherigen sichereren Beobachtungen.

schliessen lässt. Meines Wissens ist er in den heimischen Sammlungen nirgends enthalten. Wahrscheinlich ist er bei uns Brutvogel. Er schwebt oft ohne Flügelschlag dahin, den Hals eingezogen, den Schnabel gerade aus (nicht abwärts) haltend und die Flügelspitzen etwas zurückgezogen. Aufbäumend setzt er sich gewöhnlich in die Mitte der Baumkrone auf einen dickeren Ast (was die anderen Bussardarten nicht zu tun pflegen) und versteckt sich immer im dichtesten Laube.

#### MILANE.

##### 23. FALCO MILVUS (*Milvus ictinus* SAVIGN.)

Häufig. Horstet in hochgelegenen zusammenhängenden Wäldern (z. B. im Ajtoner und Feleker Walde), aber nicht im Hochgebirge. Hat im Herbste und Frühjahre einen sehr auffälligen Zug und ist zu dieser Zeit im März und April, dann in September und October am häufigsten. In kalten schneereichen Winter ist er eine sehr seltene Erscheinung. Es gibt wenig Raubvögel, welche so schwer zum Schusse zu bekommen wären, als diese Art. Zweimal fand ich dieselbe auch am Aase.

##### 24. FALCO ATER (*Milvus migrans* BODD.)

Nicht selten, jedoch jedenfalls seltener, als *F. milvus*. Über sein Brüten ist mir nichts bekannt, obwohl ich anzunehmen geneigt bin, dass derselbe mit dem *F. milvus* zusammen brütet, da ich beide zusammen im Sommer in den Hochwäldern beobachtete. Im Herbste und Frühjahre zur Zugzeit von *F. milvus* ist auch diese Art immer zu sehen, aber in geringerer Anzahl. Auch diese Art ist sehr vorsichtig. Der Flug ist nicht so leicht und schön, wie der des *F. milvus*. Sein dunkler (nicht angenehm rostfarbener) und minder gegabelter Schwanz lassen ihn schon von Weiten von seinem Vetter unterscheiden.

#### WEIHEN.

##### 25. FALCO RUFUS (*Circus aeruginosus* L.)

Sehr häufig, überall, wo sich rohrbestandene Seen befinden und wenn die Verhältnisse günstig sind, lässt er sich auch an kleineren Teichen nieder. Im Herbste zieht er schon im September weg, im Frühjahr kehrt er im April zurück. Die Jungen sind Ende Juli gewöhnlich schon flügge, jedenfalls Anfangs August. Im Winter habe ich niemals einen gesehen.

##### 26. FALCO PYGARGUS (*Circus cyaneus* L.)

Häufig. Brütend habe ich ihn nicht angetroffen, obwohl ich es für unzweifelhaft halte, dass er auf unseren Feldern horstet. Im August

streichen schon die Jungen, im September und October sind noch mehr Jungvögel und Alte zu sehen. Der Frühjahrszug ist im März am meisten bemerkbar. Auch im Winter sind gewöhnlich einzelne zu sehen, besonders alte Vögel. Die Drosseln und kleinen Singvögel fürchten sich sehr vor ihm.

### 27. FALCO PALLIDUS (*Circus macrourus* Gm.)

Von **SALAMON PETÉNYI** einmal in Siebenbürgen angetroffen, falls die Bestimmung der Art richtig war.

### 28. FALCO CINERACEUS (*Circus pygargus* L.)

Nicht sehr selten. Dass er in Siebenbürgen brütet, ist mir nicht bekannt, auch nicht wahrscheinlich. Zur Sommerzeit im August sind immer in geringer Anzahl Jungvögel zu sehen, ebenso auch im September. In meine Hände gelangten zwei Exemplare, einer wurde am 16. August, der andere am 21-ten in Diód, Comitat Alsó-Fejér erlegt. Beide waren Jungvögel, an der Unterseite einfärbig semmelgelb. Ausgefärbte Exemplare glaube ich zweimal gesehen zu haben, einen in Herbste, den anderen im Frühjahr, obwohl ich dessen nicht ganz sicher bin, da ich diese Art von *F. pygargus* aus der Ferne nicht sicher unterscheiden kann. **KNÖPFLER** und **ALEXIUS** von **BUDA** besassen in ihren Sammlungen Exemplare dieser Art (wahrscheinlich Jngvögel). Im Magen der zwei Exemplare, welche ich untersuchte, waren nur Mäusereste vorhanden.

#### Allgemeine Bemerkungen über die Falkenarten.

In kalten Wintern sind am häufigsten anzutreffen: *F. lagopus*, *palumbarius*, *nissus*, *buteo*.

Etwas seltener und in geringer Anzahl: *F. pygargus*, *tinnunculus*, Adler und Falken (*F. albicilla* und *Kleinadler* von den Falken *F. aestivalis*, *subbuteo* und *peregrinus*.

Sehr selten: *F. milvus*.

In der warmen Jahreszeit sind von früh im Früjahr bis spät in den Herbst die häufigsten Erscheinungen: *F. tinnunculus*, *subbuteo*, *rufus*, *pygargus*, *milvus*, *ater* und Adler. Seltener sind zu sehen: *F. palumbarius* und *nissus* (wenigstens unten in den Tälern) *F. buteo*, *cineraceus apivorus*.

Im Frühjahr und Herbst nur während der Zugzeit beobachtete ich: *F. cenchris*, *rufipes*, *hulyaetus*.

Bisher noch zweifelhafte Bewohner Siebenbürgens sind: *F. candicans*, *leucocephalus*, *melanopterus*. Von diesen könnte ich derzeit nicht einmal das angeben, ob sie Siebenbürgen jemals besuchen dürften.

Bezüglich der Adler verweise ich auf die oben angeführten Bemerkungen.

## STRIX.

## TAGEULEN.

29. STRIX URALENSIS (*Syrnium uralense* PALL.)

Nicht selten. In fünf Jahren erhielt ich sechs Exemplare. KNÖPFLER, ALEXIUS BUDA und STETTER besassen auch mehrere Exemplare von dieser Art. Ausser diesen sah ich noch mehrere Exemplare, welche ich nicht erlegen konnte. Ich fand diese Art immer von Anfang Oktober bis Ende April, im Dezember am häufigsten. In der warmen Jahreszeit aber habe ich sie nie gesehen, doch glaube ich dennoch annehmen zu können, das diese Art hier brütet. In dem Magen fand ich bloss Mäuse. Den ganzen Tag hindurch stellten sie den Mäusen nach in einer Au und auf den Feldern, ohne dass sie von den Krähen verfolgt wurden. Der Flug ist leicht und sicher, vielfach dem des *F. apivorus* ähnelnd.

30. STRIX PYGMAEA (*Glaucidium passerinum* L.)

Nicht sehr selten aber sehr schwer aufzufinden. ALEXIUS BUDA, STETTER, KNÖPFLER und auch ich besassen einzelne Stücke in unseren Sammlungen, welche im Hunyader Comitate und in der Umgebung von Zalatna erlegt wurden. Im Freien konnte ich diese Art niemals beobachten, so eifrig ich auch nach ihr forschte. Wie es scheint, bewohnt sie die Umgebung von N.-Enyed nicht. Über das Brüten bei uns habe ich gar keine Daten und weiss auch nicht in welcher Jahreszeit die oben erwähnten Exemplare erlegt wurden. Ein ungemein schönes Vögelchen.

## NACHTEULEN.

31. STRIX NOCTUA (*Athene noctua* Scop.)

Selten. ALEXIUS BUDA erlegte zwei Stücke im Hunyader Comitate von welchen er mir ein ausgestopftes Exemplar übersandte. STETTER gibt an ebenfalls ein Exemplar dort gesehen zu haben. Öfters wurde er meines Wissens nicht beobachtet. Ich selbst sah ihn nie im Freien. In der Theissgegend und in der ganzen Tiefebene soll er sehr häufig sein, eigene Erfahrungen besitze ich jedoch diesbezüglich keine.

Feber 1852. Eine merkwürdige Erscheinung ist es, dass diese Art, welche laut meinen obigen Aufzeichnungen in Siebenbürgen selten war, heutzutage nicht mehr so selten ist und zwar eben an jenen Localitäten, wo ich sie früher nicht beobachtet habe, z. B. in Nagy-Enyed, Diód. Vielleicht gaben die durch die in den Jahren 1848—49 in unserem Vaterlande stattgefundenen Verheerungen entstandenen Ruinen und leergebliebenen Wohnungen Veranlassung zu ihrer Vermehrung oder Ansiedelung. Das Dióder Exemplar (Ende August 1851) zeigte sich sehr oft auch

zur Tageszeit und sass stundenlang auf dem Dache und Schornsteine, flog auch umher und war gar nicht scheu. Die *Krähen* kümmerten sich nicht um ihn, die *Elstern* umringten ihn zwar einigemale,<sup>2</sup> näherten sich ihm jedoch sehr vorsichtig. Er zeigte auch meistens keine Furcht und nur einmal flüchtete er sich vor ihnen auf den Speicher. Die Kleinvögel schriean ihn oft an aus geziemender Entfernung, die *Schwalben* (hauptsächlich *H. urbica*) stiessen stark nach ihm und gewöhnlich waren sie es, welche mich auf den Kauz aufmerksam machten, wenn er sich vom Speicher herausgetraute. Sein stark hogiger Flug wird durch den rythmischen Flügelschlag verursacht. Seine Stimme lautet puuhu oder chuuuhu, ist weittönend, doch auch etwas fauchend.

### 32. STRIX ALUCO (*Syrnium aluco* L.)

Die häufigste Eulenart in Siebenbürgen. Im Sommer zeigt sie sich selten, wahrscheinlich weil sie sich in die grösseren Waldungen zurückzieht. Die graue Variatät ist bei uns seltener als die rostbraune. In strengen Wintern kommt sie in die Stallungen und sogar in die Häuser, sonst bewohnt sie immer die Wälder und die grösseren Obstgärten, wo sie sich am liebsten in Baumhöhlen versteckt und nur, wenn solche nicht vorhanden sind, das dichte Laub aufsucht. Ende August und im September beginnt sie sich zuerst nach ben Dörfern zu ziehen wo sie oft ihren Lockruf hören lässt, welcher „kuvit, kuvit, kuvit“ oder „kuhit, kuhit, kuhit“ lautet. Die letzte Silbe wird sehr lange gezogen im Tone sehr stark überhöht und dann der ganze eigenartige Gesang mit einem grunzenden fauchenden Tone beendigt.

### 33. STRIX DASYPUS (*Aegolius Tengmalmi* Gm.)

Selten. ALEXIUS BUDA, KNÖPFLET und auch ich besassen je ein Exemplar in unseren Sammlungen, welche alle aus der Umgebung von Nagy-Ág und Csértés im Winter erbeutet wurden. Öfters ist sie meines Wissens nicht konstatiert worden.

### 34. STRIX FLAMMEA (*Strix flammea guttata* BRHM.)

Häufig, hauptsächlich im Winter, wenn sie bei starkem Frost und grossen Schneefällen so abgeschwächt wird, dass man sie mit der Hand fangen kann. Ich fand sie nistend auf Türmen und Hausboden, in Wäldern und Höhlen hingegen beobachtete ich sie selten. Ihre Stimme hörte ich nur im August beim Ausfliegen der Jungen. Habe eine sehr schöne Variatät geschen, deren ganze Unterseite schneeweiss und seiden-glänzend war.

35. STRIX OTUS (*Asio otus* L.)

Häufig. Habe öfters im Juli aus dem Horste genommene Junge erhalten. Am häufigsten ist sie im Herbste und Winter. Am Tage sieht sie ziemlich gut und verteidigt sich manchmahl gegen die sie verfolgenden *Häher* so geschickt, dass sie dieselben in die Flucht treibt. In Häusern und Höhlen habe ich sie nie angetroffen, sondern immer im Freien auf Bäumen, höchstens an den Stamm angelehnt. Im Herbste und Winter haust sie in Auen und Wäldern, im Sommer in den grossen Gebirgswäldern, wo man ihre Huhustimme im März sehr oft vernehmen kann. Ich besass ein sehr liches, fast weisses Exemplar. Wohin sie ihren Horst baut, konnte ich noch nicht feststellen. Im Winter sieht man oft 6—7 auf einem Baume.

36. STRIX BRACHYOTUS (*Asio accipitrinus* PALL.)

Nicht selten. Nur im Herbste und Winter fand ich diese Art, sie zeigt sich jedoch zu dieser Jahreszeit in jedem Jahre. Ich scheuchte sie immer vom Boden auf, wo ich sie manchmahl auch in kleiner Gesellschaft antraf. Gewöhnlich ruht sie im Schilfe in hohem Gras oder unter kleinen Sträuchern. Über das Brüten ist mir nichts bekannt, doch scheint es mir glaubhaft, dass sie hie und da bei uns brütet.

37. STRIX SCOPS (*Otus scops* L.)

Selten. Im September 1841 zeigten sich zwei in einem Weingarten, von denen die eine lebendig gefangen in meinen Hände kam. Sonst kam mir keine zu Händen. ALEXIUS BUDA besass eine in seiner Sammlung welche in den Wäldern des Sztrig-y-Tales. wie ich glaube, im Sommer erlegt wurde.

38. STRIX BUBO (*Bubo ignavus* FORST.)

Häufig. Die Hochgebirge ausgenommen bewohnt er in ziemlicher Anzahl alle felsigen Plätze in Siebenbürgen. Aus dem Horste ausgehobene Junge werden häufig auf den Markt gebracht. Auch in grossen Wäldern fand ich ihn und bin ich geneigt zu glauben, das er dort auch horstet, besonders in den Maros-Auen.

## Allgemeine Bemerkungen über die Eulen.

Am häufigsten sind: *St. aluco*, *otus*, *uralensis*.

Häufig sind: *St. flammea*, *bubo*, *brachyotus*.

Selten oder sehr selten sind: *St. dasypus*, *pygmaea*, *scops*, *noctua*.

Noch nicht vorgekommen sind: *St. nivea*, *nisoria*, *barbata*.

## S I N G V Ö G E L.

## LANIUS.

39. LANIUS EXCUBITOR (*Lanius excubitor* L.)

Nicht selten. Brütet in Auen und an Waldrändern in nicht grosser Anzahl derart, dass er im Sommer an bewohnteren Plätzen (Obst- und Weingärten u. s. w.) kaum sichtbar ist. Im Herbste erscheint er im September, manchmal im Oktober und von dieser Zeit bis zum Frühjahre sind einzelne in Wein- und Obstgärten, sowie in Auen immer zu sehen. Im Winter fand ich im Magen immer nur Mäuse und Vogelreste. Einmahl zerriss er eine von mir erlegte Amsel bevor ich hinkam. Kleine Vögel (*Fringilla montifringilla*, *Parus caudatus*) hat er vor meinen Augen oft gefangen und trug sie im Schnabel davon, wenn ich ihn störte.

40. LANIUS MINOR (*Lanius minor* Gm.)

Häufig. Nur Sommervogel, welcher uns im September schon verlässt und in Frühjahre Mitte oder Ende April zurückkehrt. Am liebsten nistet er in Obstgärten, welche in Dörfern oder in der nächsten Umgebung derselben gelegen sind. Sein Nest fand ich vorwiegend auf Apfel- und Birn-, seltener auf Pappelbäumen. Er imitiert mehrere Vogelstimmen ganz gut.

41. LANIUS COLLURIO (*Lanius collurio* L.)

Sehr häufig. Sein Nest baut er an Waldrändern in Weingärten, gewöhnlich auf Sträucher, seltener in Obstgärten ausserhalb der Dörfer. Im September verlässt er uns bereits und kehrt im Frühjahre erst Ende April oder in den ersten Tagen des Mai zurück. Sein Nest verdeckt er im dichtesten Gestrüppe sehr gut. Mehrere Vogelstimmen z. B. der *Schwalben* und *Feldsperlinge* kann er nachahmen.

## CORVUS.

42. CORVUS CORAX (*Corvus corax* L.)

Nicht selten. Seinen Horst baut er in hochliegenden Wäldern, wie z. B. in den Wäldern von Felek und Ajton, doch horstet er auch in den Wäldern des Mittelgebirges. Im Juni, oder höchstens Anfangs Juli hat er schon flügge Junge. Im strengen Winter zeigt er sich in geringerer Anzahl als sonst, auch ist er zu dieser Zeit weniger scheu, besonders auf den Landstrassen. Gezähmte sah ich oft mit Katzen wegen

Fleisches im Streite und blieben Sieger. Der Schaden, welchen er im Wildstande anrichtet, kann kaum bedeutend sein.

#### 43. CORVUS CORNIX (*Corvus cornix* L.)

Überall häufig. Von den unteren Tälern bis ins Hochgebirge, wo nur menschliche Wohnungen sich befinden, haust sie überall in bedeutender Anzahl. Den Horst baut sie lieber in die den Dörfern naheliegenden Obstgärten als in die Auen und Wälder. Dass sie im Winter wegziehen sollte, ist nicht wahrscheinlich. Im Sommer (besonders im August, wenn sie mausert) verursacht sie nicht geringen Schaden im Getreide solange die Fruchtkreuze draussen sind. Im Magen vieler fand ich reinen Weizen vor. Im Herbste besucht sie die Maisfelder und stiehlt die Nüsse. In den übrigen Jahrzeiten macht sie dem Landwirt nicht unbedeutenden Nutzen durch das Verzehren vieler Mäuse, Maikäferlarven, Käfer und Heuschrecken. Sehr gerne hält sie sich an den Flussufern auf besonders bei Hochwasser, wo sie dann Schnecken, Muscheln und alles, was im Wasser treibt auffischt. Hauptsächlich während der Brutzeit verfolgt sie jeden Raubvogel bis zum Adler mit grösster Vehemenz. In den Meierhöfen stiehlt sie mit der grössten Dreistigkeit die jungen Hühnchen und Gänsechen. Beim Aase pflegt sie mit der Elster als erste zu erscheinen.

Die *Rabenkrähe* (*Corvus corone* auct.) habe ich in Siebenbürgen nie beobachtet, wohl aber eine Nebelkrähe, bei welcher sich das Schwarze auf der Brust viel weiter herabdehnte, als es gewöhnlich der Fall zu sein pflegt.

#### 44. CORVUS FRUGILEGUS (*Corvus frugilegus* L.)

Sehr häufig in der Mezöség und in den weiten Flusstälern, im Mittelgebirge schon kaum, im Hochgebirge nie anzutreffen. Im Oktober und März hat sie einen auffallenden Zug, doch ist sie auch im Winter immer zahlreich zu sehen. Ihren Horst baut sie in Auen und im Inneren der Dörfer auf hohe Bäume, auf welchen manchmal 5—6 und mehrere Horste zu sehen sind, manchmal sogar 18 auf einem Baume. Einigen Schaden macht sie in den Maisfeldern, übrigens ist sie unser nützlichster Vogel, ohne welchen unsere Landwirte wohl zugrunde gehen müssten.

#### 45. CORVUS MONEDULA

(*Coloeus monedula spermologus* VIEILL oder *collaris* DRUMM.)

Sehr häufig. Nistet in Auen, wo sie die hundertjährigen hohlen Bäume bevorzugt, dann auf Felsen, auch im Gebirge und an Türmen und Basteien. Im Herbste und im Winter hat sie einen wohl bemerk-

baren aber unregelmässigen Zug, überwintert aber in beträchtlicher Anzahl bei uns. In oekonomischer Beziehung fällt ihr nahezu dieselbe Rolle zu, wie der Saatkrähe, doch ist ihr Nutzen geringerer. Abends liebt sie es in grösseren und kleineren Scharen noch vorher herumzustreichen, bevor sie sich auf ihre Schlafstellen in Auen mit uralten Bäumen begibt.

#### 46. CORVUS PICA (*Pica rustica* L.)

Häufige Erscheinung, welche jedoch Siebenbürgen kaum zum  $\frac{1}{6}$ -ten Teil wie die *Saatkrähe* oder *Dohle* bewohnt, da sie sich vorzüglich um die menschlichen Wohnungen aufhält und ihr Nest besonders in Obstgärten, womöglich auf hohe Bäume baut. Im Winter und Sommer hält sie Stand und doch hat sie einen, wenn auch geringen Zug, welcher besonders im Herbste bemerkbar ist, wenn sie im November manchmal in grösseren Flügen herumstreicht. Vielleicht kommen von Norden die dortigen herunter. Sie macht ungemein viel Schaden durch das Eierplündern und im Kleingeflügel, weshalb sie die Kleinvögel fast ebenso fürchten und ebenso verfolgen wie die Raubvögel. Es wäre angezeigt ihre Anzahl zu verringern. Das Aas sucht sie zur jeder Zeit auf.

#### 47. CORVUS GLANDARIUS (*Garrulus glandarius* L.)

Häufig. Bewohnt die Eichenwälder von wo er nur gegen Ende des Sommers in die Wein- und Obstgärten herabsteigt. Hier verbringt er dann den Herbst, im Winter aber streicht er überall herum. Er hat einen gut bemerkbaren Zug, doch überwintert er in nicht geringer Anzahl bei uns, vielleicht werden die von uns weggezogenen von den aus Norden kommenden abgelöst. In rauen und schneereichen Wintern leidet er oft Not, und besucht zu dieser Zeit die Maisscheuern und in der grösssten Not geht er auch auf das Aas. Sein Nachahmungstalent ist bekannt. Ich hörte ihn im Freien, wie er den *Mäusebussard*, die *Elster*, die *Krähe* und das Ziegenkitzlein sehr gut nachahmte.

#### 48. CORVUS CARYOCATACTES (*Nucifraga caryocatactes* L.)

Häufig in den Hochgebirgen, wo er sich in den Tannenwaldungen aufhält. Im Herbste steigt er etwas mehr herunter und manchmal, aber sehr selten, trifft es sich, dass man einzelne entfernt von den Hochgebirgen zu sehen bekommt, so z. B. erinnere ich mich, dass bei Maros-Vásárhely und Csombord einzelne erlegt wurden, wenn meine Erinnerung nicht täuscht, im Herbste im Oktober.\* Stimme, Haltung und Flug gleichen sehr dem des Eichelhämers. Seine Stimme ist im

\*) Es dürften dies vielleicht *N. c. macrorhynchos* gewesen sein. Sch. J.

Hochgebirge fast auf Schritt und Tritt zu hören. Er setzt sich mit Vorliebe auf die höchsten Spitzen der Bäume, wie *Coracias garrula*.

### GRACULA.

#### 49. GRACULA ROSEA (*Pastor roseus* L.)

Selten. Nur im Sommer verfliegt er sich zu uns aus dem Oriente. Selbst habe ich ihn im Freien nie gesehen. In der Sammlung in Enyed befanden sich zwei ausgefärzte Exemplare welche noch der verstorbene FRANZ BENKŐ von der Umgebung (siehe: BENKŐ FERENCZ: Parnassusi időtöltés) erhielt, wo man ihn, wie es scheint, am ehesten antreffen kann, wenn er zu uns kommt. Auch bei Maros-Vásárhely sollen vor einigen Jahren einige gesehen worden sein, als die Wanderheuschrecken dort auftraten. STETTER besass Exemplare aus der Nagyszeben er Umgebung. Bei Zeykfalva wurde im Jahre 1841 am 4-ten Juni ein halb ausgefärbtes Stück erlegt, welches allein erschien war.

### STURNUS.

#### 50. STURNUS VULGARIS (*Sturnus vulgaris* L.)

Sehr häufig überall. Nistet in Auen und in den an Tälern nahe liegenden Wäldern in Baumhöhlen. Anfang Juli sammeln sich schon die flüggen Jungen in Scharen und besuchen die Obstgärten, wo sie am ersten die Sommerbirnen, Kirschen und Weichsel anfressen. Später sind sie hauptsächlich auf den Wiesen und Weiden anzutreffen, schlafen aber in den Rohrwäldern. Im Herbste verlässt er uns Ende Oktober, manchmal sogar erst Anfang November, im Frühjahr ist er Anfang März, mitunter Ende Feber schon hier und besetzt dann sogleich seine Nistplätze ohne vorher auf den Feldern herumzustreichen. Er imitiert mit Vorliebe den Ruf des *Pirols*, das Zwitschern der *Schwalben* und *Sperlinge*, hauptsächlich im Frühjahr. Der Ornithologe muss achtgeben, damit er ihn nicht täusche.

### SAXICOLA.

#### SAXICOLA STAPAZINA. (*Saxicola hispanica xanthomelaena* HEMPR & EHRENB.)

Im Zsiltale über Vulkán hinaus beobachteten wir eine Steinschmätzerart, welche soweit wir sie erkennen konnten, keine der bekannten drei Arten war. Da wir den Vogel jedoch nicht erlegten, konnten wir auch seine Artzugehörigkeit nicht feststellen.

#### 51. SAXICOLA OENANTHE (*Saxicola oenanthe* L.)

Häufig. An abschüssigen Erdwänden und am Fusse von Felsen, aber auch im Hochgebirge, so im Retyezát, wo ich ihn im August

auf dem nackten Felsengebiete ober der Wald- und Krummholtzregion antraf. Im Frühjahre erscheint er in der ersten Aprilwoche. Zu dieser Zeit lässt er sich auch auf Gebäuden und Steinmauern nieder, vorübergehend setzt er sich auch auf Baumklötze und zeigt sich manchmal auch im Inneren der Städte. Im August verlässt er seine Niststätten und streicht familienweise auf den Äckern, manchmal auch auf dem Kunststrassen. Im September zieht er weg. Im Herbste beobachte ich ihn öfters, wie er auf Sträuchern aufbüumte. Das Nest fand ich unter Steinen angelegt mit 5--6 angenehm grün gefärbtem Eiern.

### 52. SAXICOLA RUBICOLA (*Pratincola rubicola* L.)

Häufig. An den an Wiesen oder bebauten Äckern grenzenden Waldrändern, in Wein- und Obstgärten und überall wo zwischen Äckern kleine Gebüsche oder weit hineinragende lebendige Zäune sich befinden. In der ersten Woche des März ist er gewöhnlich schon da (erscheint niemals später als am 12-ten März) auch in dem Falle, wenn die Erde noch mit Schnee deckt ist. Ende September oder in der ersten Hälfte Oktober reist er ab. Ende des Sommers kann man ihn oft sehen, wie er von Baumwipfeln nach Art und Weise der Fliegenschnäpper nach Fliegen jagt. Im Frühjahre lässt er sich leicht mit dem Nachtigallnetze fangen. Das Nest wird auf den Erdboden oder nahe über demselben angelegt und Ende April gibt es schon flügge Junge. Auf dem Herbststriche ist er in grösster Anzahl auf den Maisfeldern zu finden. Er kann ziemlich gut fremde Stimmen nachahmen, was hauptsächlich im Frühjahre zu geschehen pflegt.

### 53. SAXICOLA RUBETRA (*Pratincola rubetra* L.)

Häufig, aber nur auf den in den Tälern befindlichen Wiesen und Maisfeldern und kommt daher in Siebenbürgen in viel geringerer Anzahl vor als *Saxiola rubicola*. Er kommt im April an und zieht im September fort. Auf hohen Bäumen habe ich ihn nie gesehen, nur auf niedrigem Gesträuche auf Mais und anderen Stengeln.

## TURDUS.

### WALDDROSSELN.

### 54. TURDUS MUSICUS (*Turdus musicus* L.)

Die häufigste Drosselart Siebenbürgens. In der ersten Märzhälfte ist sie schon hier und erfüllt die Wälder mit ihrem Gesange. Während der Brutzeit bewohnt sie die Buchen- und Eichenwälder des Mittelgebirges. Im Juli beginnen die Jungen schon in die Wein- und Obstgärten hinabzusteigen. Im September beginnt der eigentliche Zug, dessen Höhepunkt

ungefähr auf den 12-ten Oktober fällt. Von dieser Zeit bis zum November sind die Weingärten immer voll mit Singdrosseln. Im November vermindert sich ihr Anzahl sehr, im December kann man nur höchst selten einzelne beobachten. Im Herbste sind Wein- und Hollundertrauben ihre Hauptnahrung.

### 55. TURDUS VISCIATOR (Turdus viscivorus L.)

Häufig, kommt aber in geringerer Anzahl vor als die *Singdrossel*. Brütet wie dieselbe in den Buchen- und Eichenwäldern, steigt jedoch höher hinauf als diese. Hat im März und November einem gut bemerkbaren Zug, bei welchem sie, besonders im Frühjahre, auch die Felder besucht. In den Mägen der zu dieser Zeit erlegten fand ich Regenwürmer. Im Herbste ist sie bis zum Oktober nur in geringer Anzahl und nur vorübergehend in den Weingärten zu sehen. Diejenigen, welche über Winter bei uns verbleiben — und deren Anzahl ist nicht gering — streichen in den grossen Wäldern herum, wo es viele Mispeln gibt und schliessen sich gerne den Wachholderdrosseln an. Im Frühjahre ziehen sie manchmal in Gesellschaften von *Turdus torquatus*.

### 56. TURDUS PILARIS (Turdus pilaris L.)

Nicht selten. Ist nur Wintervogel. Im Herbste kann man fast jedes Jahr einzelne oder Familien sehen in den Weingärten, Auen und Wäldern. In grösserer Anzahl erscheint sie und überwintert bei uns nur in manchen besonders kalten und schneereichen Jahren. Im Winter 1841/42 nahm sie in bedeutender Anzahl Zuflucht in unseren Auen und im Winter 1847/48 in noch grösserer Anzahl: im December wurde sie in Flügen von mehreren Hunderten beobachtet, im Jänner waren es schon weniger, dann verschwand sie gänzlich. Einer ihrer Rufe erinnert sehr an den des *Kiebitz*. Solange es nicht schneit, besliegt sie auch die Felder. Am 7-ten April 1852 beobachtete ich diese Art in Flügen von 40—50 Stück in den Weingärten, wo sie sangen und ihrer Nahrung nachgingen und es scheinbar durchaus nicht eilig hatten.

### TURDUS ILIACUS. (Turdus iliacus L.)

Sehr selten. Ich glaubte eine Zeitlang unter *Singdrosseln* einjährige Junge gesehen zu haben, doch überzeugte ich mich später, dass ich mich täuschte und dass ich nie eine *Turdus iliacus* in der Hand hatte.\*)

\*) Es sind daher die beiden am 8. Okt. 1841 bei Diód angeblich erlegten und in den Sammelkatalog aufgenommenen Exemplare (Aquila XVIII. 1916. p. 178) keine *T. iliacus*. Sch. J.

57. TURDUS TORQUATUS (*Turdus torquatus alpestris* BREHM.)

Häufig überall im Hoch- und Mittelgebirge, wo es zwischen einzelnstehenden Tannen Wachholder gibt, aber auch auf den kahlen Hochgebirgen bis zu den höchsten Kuppen kann man sie herumschweifend beobachten. Im Frühjahre erschienen sie im März überall den Gebirgswäldern und Bergzügen folgend. Wann sie im Herbste wegziehen, weiss ich nicht, da ich sie niemals am Herbstzuge beobachtete, nur so viel weiss ich, dass im Winter keine zu sehen sind. Im Frühjahre besuchen sie in Flügen die an den Waldrändern befindlichen Hutweiden und Wiesen, wo sie in Gesellschaft der *Misteldrosseln* Regenwürmern nachstellen.

58. TURDUS MERULA (*Turdus merula* L.)

Häufig. Zur Brutzeit liebt sie am meisten die an Bachufern liegenden Buchenwälder, besonders wenn zwischen dichtem Gesträuch einzelne grosse Bäume sich befinden. Im August erscheint die junge Generation in den Weingärten, und vermehrt sich hier ihre Anzahl bis zur Weinlese fortwährend. Da sie es nicht liebt in Flügen sich zu vereinigen und man kaum aus 15—20 Stücken bestehende Gesellschaften sehen kann, ist ihr Zug viel weniger auffallend, als bei anderen Drosselarten, es ziehen auch nie Alle weg. Die hier überwinternden sind meistens alte Vögel, welche sich von den Beeren des Ligusters nähren.

## STEINDROSSELN.

59. TURDUS SAXATILIS (*Monticola saxatilis* L.)

Nicht selten an felsigen und abschüssigen Plätzen. Auch im Hochgebirge kann man sie in geringerer Anzahl sehen, an manchen Orten sogar ober der Tannenregion. Nistend traf ich sie an den Felsen bei Tur, Torda, Toroczkó und Kákova. Nach STETTER brütet sie am Schlossberg bei Déva. Ende Mai gibt es schon flügge Junge.

## SYLVIA.

## ROTHSCHWÄNZE.

60. SYLVIA TITHYS (*Erithacus titys* L.)

Häufig an felsigen Plätzen, mit Ausnahme des Hochgebirges überall dort, wo auch *Turdus saxatilis* vorkommt. In den letzten Tagen des März oder in den ersten Aprils kommt sie an und zieht im September fort. Der Zug geht sehr unbemerkbar vor sich, man sieht es auf einmal an seinen Lieblingsplätzen und ebenso plötzlich ist er auch im Herbste verschwunden.

61. SYLVIA PHOENICURUS (*Erithacus phoenicurus* L.)

Häufig. In der letzten Märzwoche oder in den ersten Tagen des Aprils kommt es an. Während der Brutzeit ist es besonders in an Bachufern befindlichen Auen und in den Wäldern des Mittelgebirges zu sehen. Im August beginnt der Zug und sind seit dieser Zeit die Jungen in Wein- und Obstgärten und an Waldrändern in beträchtlicher Anzahl bis in die erste Hälfte des Monates November zu sehen. Im Herbste besucht es auch die Gemüsegärten. Im Frühjahr kann es mit dem Nachtigallennetze leicht gefangen werden. Bewohnt Siebenbürgen in merklich grösserer Anzahl, als *Sylvia tithys*.

## ERDSÄNGER.

62. SYLVIA RUBECULA (*Erithacus rubecula* L.)

Häufig fast überall. Bewohnt im Sommer die Wälder der Mittelgebirge, selbst die ausgedehntesten, in geringer Anzahl die Auen. Im Hochgebirge erinnere ich mich nicht es beobachtet zu haben. Erscheint schon zeitlich im Frühjahr. Nach Mitte März ist es bereits hier; in mehreren Jahren beobachtete ich den Hauptzug zwischen 20 und 23-ten. Die Jungvögel kommen vom August an in die Wein- und Obstgärten, wo sie sich in immer grösserer Anzahl bis November herumtreiben, bis die Witterung ungünstiger wird, worauf sie dann nach Süden ziehen. Bleibt das Wetter mild, so kann man auch noch Mitte November einige alte Vögel beobachten. Mit Vorliebe haust es — hauptsächlich im Herbste — in lebenden Zäunen, in buschbestandenen Gräben und in allen ähnlichen Dickichten und gleicht in dieser Beziehung sehr dem *Zaunkönige* (*Troglodytes*) und der *Heckenbraunelle* (*Accentor modularis*).

63. SYLVIA CYANECULA (*Erithacus svecica cyanecula* MEYER & WOLF)

Ziemlich selten. In meiner Kinderzeit sah ich es einigemale im Herbste in Obstgärten, in meine Hände gelangte jedoch nur ein einziges Exemplar, welches am 25-en März 1845 in Tóhát (in der Mezőség gelegen) erlegt wurde. KNÖPFLER, STETTER und ALEXIUS BUDA besasssen in ihren Sammlungen ebenfalls Exemplare, welche sie jedoch nur mit grosser Mühe erwerben konnten.

64. SYLVIA LUSCINIA (*Erithacus luscinia* L.)

Häufig, hewohnt jedoch Siebenbürgen in ganz bemerkbar geringerer Anzahl als folgende Art und lieber in Wäldern als in Auen.

Es war mir immer leid diesen herrlichen Singvogel abzuschiessen, trotzdem es oft sehr nothwendig gewesen wäre, um feststellen zu können, ob ich *S. luscinia* und *S. philomela* vor mir habe, da ich die beiden

Arten im Freien nicht genau von einander unterscheiden kann. Um daher nicht Gewisses mit Ungewissen zu vermengen, führe ich meine über beiden Arten gemachten Beobachtungen gemeinsam an.

Die Ankunft erfolgt im April, wenn die Sträucher schon grüne Sprossen haben und der Weissdorn zu blühen beginnt. Die Ankunft erfolgt sehr unbemerkt, auf einmal sieht man, dass sie ihre Standörter besetzt haben. Im August beginnt der Abzug, besonders seitens der Jungen und sind sie Ende August und Anfang September in allen Obst-, Wein- und Gemüsegärten in grosser Anzahl ziehend und streichend anzurecken. In dieser Zeit bilden Hollunderbeeren ihre Hauptnahrung.

#### 65. SYLVIA PHILOMELA (*Erithacus philomela* BECHST.)

Sehr häufig, häufiger als *S. luscinia*, Bewohnt mehr die Auen, als die Bergwälder. Nimmt sie den Menschen in ihrer Nähe wahr, so kündigt sie die Gefahr ihren Gefährten mit einem eigentümlichen gezogenen Tone an, wobei sie sich dem Menschen oft bis auf zwei-drei Schritte nähert. Bei schlechter Witterung fand ich sie oft tot im Freien, vielmals kam sie auch in das Zimmer.

#### 66. SYLVIA ABIETINA\*) (*Phylloscopus collybita* VIEILL.)

Sehr häufig. Bewohnt zur Brutzeit in grösster Anzahl das höhere Gebirge, aber auch in den niedriger liegenden grossen Waldungen ist er in bedeutender Anzahl zu finden, zu dieser Zeit kann man ihn in Auen nicht sehen. Mitte März, mitunter noch früher ist er hier und von dieser Zeit angefangen bis gegen Ende April, zu welcher Zeit sie ihr Standquartier beziehen, kann man überall ihren Lockruf vernehmen. Ihr Herbstzug dauert auch bis gegen Mitte November.

#### 67. SYLVIA SIBILATRIX (*Phylloscopus sibilator* BECHST.)

Ziemlich häufig. Ende April und Anfang Mai kommt er an. Zum Brutplatz wählt er die niedrig gelegenen grossen Bergwälder, wo man seinen einfachen Gesang im Mai und Juni stets zu hören bekommt. Mit Vorliebe pflegt er in den höchsten Baumkronen herumzuhüpfen. Der Herbstzug ist kaum bemerkbar.

#### 68. SYLVIA HIPOLAIS (*Hippolais icterina* VIEILL.)

Selten. Nur gelegentlich des Herbstzuges habe ich ihn manchmal beobachtet in Obstgärten und an lebenden Zäunen, in der zweiten Hälfte

\*) Der Autor hatte für die Laubsänger keine passende ungarische Benennung, doch ist es aus dem Manuscrite genau ersichtlich, dass er dieselben nicht zu den Erdsängern zählt.

Sch. J.

d. M. August immer familienweise zu 3—4 Stücken. In Händen habe ich nur ein Exemplar gehabt, welches Mitte August bei Diód erlegt wurde. Dr. KNÖPFLER und STETTER fanden ihn ebenfalls in geringer Anzahl. Seinen berühmten schönen Gesang konnte ich im Freien niemals hören.

#### ROHRSÄNGER.

##### 69. SYLVIA TURDINA (*Acrocephalus arundinaceus* L.)

Häufig überall in den Rohrwäldern der Mezöséger-Teiche.

##### 70. SYLVIA ARUNDINACEA (*Acrocephalus streperus* VIEILL.)

Häufig in den mit rohrbewachsenen Teichen der Mezöség.

##### 71. SYLVIA PALUSTRIS (*Acrocephalus palustris* BECHST.)

Sehr häufig zwischen den an feuchte Stellen grenzenden Saaten und in den Weidengebüschen und Röhrichten der kleineren Teiche.

##### 72. SYLVIA CARICETI (*Acrocephalus aquaticus* Gm.) \*)

Nicht selten an kleineren Teichen.

##### 73. SYLVIA LOCUSTELLA (*Locustella naevia* BODD.)

Dürfte an seinen Standorten nicht selten sein (da ich jedoch noch keine Gelegenheit hatte unsere Rohrteiche genauer zu untersuchen, habe ich über die Rohrsänger ziemlich wenig Erfahrungen). Einmal erlegte \*\*) ich einen spät im Frühjahr während der Zugzeit an einem kleinen Teiche bei Csombord. Später beobachtete ich ihn noch zweimal während der Zugzeit; einmal in einer Au, das andere mal in einem Bergwald im dichten Gebüsch. Seine Stimme ähnelt sehr dem Schwirren der Heuschrecke und als ich ihn das erstmal hörte, glaubte ich eine neue Heuschreckenart entdeckt zu haben, bis ich auf einem Weidenaste den mit voller Kehle schwirrenden Vogel erblickte.

#### GRASMÜCKER.

##### 74. SYLVIA NISORIA (*Sylvia nisoria* BECHST.)

Häufig. Liebt dichte lebende Zäune, Weingärten umgebende Gebüsche und nicht in Stand gehaltene Obstgärten als Brutplätze. An derartigen Stellen nisten auf 4—5 Hektar oft ebenso viele Paare, so z. B. in Diód in den

\*) Wahrsecheinlich ist hier *A. schoenobaenus* gemeint.

Sch. J.

\*\*) War in der Sammlung nicht ausgewiesen, auch keine einzige *Acrocephalus*- oder *Locustella* Art.

Sch. J.

Vojvoda-Weingärten und in Enyed in den Weingärten des Örhegy. Erscheint in der zweiten Aprilhälfte, verlässt uns im September. Von Ende April angefangen den ganzen Mai hindurch wiederholt der Brutplatz von ihrem volltönenden angenehmen Gesange. Es wundert mich, dass sie **STETTER** nicht bekannt war, wenigstens ist sie in seinem Verzeichnis vom Jahre 1845 nicht enthalten.

#### 75. SYLVIA HORTENSIS (*Sylvia borin* BOED.)

Häufig. Wählt als Brutplatz lebende Zäune, zwischen Weingärten gelegene verwilderte Obstgärten und lässt sich nur selten im Inneren der Städte und Dörfer nieder.

#### 66. SYLVIA CINEREA (*Sylvia communis* LATH.)

Nicht selten, so weit meine bisherigen Beobachtungen reichen, doch vielleicht etwas seltener als *S. hortensis*. Über diese beiden Arten (*S. hortensis* *S. cinerea*) habe ich wenig sichere Beobachtungen, da ich diese beiden Arten im Freien womöglich auch verwechselte.\*)

#### 77. SYLVIA CURRUCA (*Sylvia curruca* L.)

Sehr häufig. Von allen Grasmücken liebt diese Art am meisten die Nähe von menschlichen Wohnungen. Oft habe ich ihr Nest in Stadt- und Gemeindegärten entlang den meistbegangenen Wegen in Spalieren ange troffen, nistet aber auch in den Weingärten und an Waldrändern in bedeutender Anzahl. In der ersten April-Woche (spätesten bis zum 10-ten) kommt sie immer an, im Herbste verlässt sie uns spät, und sind manche noch Ende Oktober zu sehen.

#### 78. SYLVIA ATRICAPILLA (*Sylvia atricapilla* L.)

Häufig. In der zweiten April-Hälfte kommt sie an und verlässt uns im September. Ihre Standplätze sind Auen und grosse Bergwälder, weniger die Obstgärten. Im Inneren der Städte und Dörfer wird sie sehr selten angetroffen.

### ACCENTOR.

#### 79. ACCENTOR ALPINUS (*Accentor collaris* Scop.)

Dürfte auf unseren Hochgebirgen nicht selten sein, da sie nach **STETTER** in jedem Winter auf dem Schlossberge bei Déva überwintern. Ich besass zwei Exemplare, welche hier erlegt wurden. An ihren Stand-

\*) Stimmt. Aller Wahrscheinlichkeit nach hat er diese beide Arten auch im jetzigen Falle verwechselt, wenigstens stimmt das über *S. hortensis* gesagte mehr für *S. cinerea*. Sch. J.

örtern konnte ich sie nicht beobachten, wahrscheinlich deshalb, weil ich meine Excursionen immer im August machte, zu welcher Zeit sie nicht mehr sangen und immer sehr schlechte Witterung herrschte.

#### 80. ACCENTOR MODULARIS (*Accentor modularis* L.)

Sehr häufig. Bei Gelegenheit ihres Frühlings- besonders aber Herbstzuges an lebendigen Zäunen, bebüschten Gräben, so wie in Wein- und Obstgärten fast auf Schritt und Tritt zu sehen. Zu diesen Zeiten ist sie auch in Stadt- und Landgärten häufig anzutreffen. Im Frühjahr ziehen sie in der zweiten Märzhälfte, im Herbste beginnt der Strich schon im August während der Hauptzug auf den September und Oktober fällt. Aber auch im Winter kann man einzelnen immer sehen, wenn auch der Schnee und die Kälte gross ist. Während der Brutzeit sind sie kaum zu sehen, wahrscheinlich ziehen sie sich in die grösseren Bergwälder zurück.

#### TROGLODYTES.

#### 81. TROGLODYTES PARVULUS (*Troglodytes parvulus* KOCH.)

Häufig. Sein Zug ist Ende März und Oktober am meisten wahrnehmbar. Einzelne kann man auch im Winter immer sehen, hauptsächlich in der Nähe der Wohnungen.

#### REGULUS.

#### 82. REGULUS FLAVICAPILLUS (*Regulus cristatus* KOCH.)

Nicht selten. Im Oktober und April (manchmal ziehen sie sehr auffällig in dem letzten Märzdrüttel, wahrscheinlich in die höheren Lagen) kann man an Waldrändern, in Wein- und Obstgärten öfters wandernde Familien sehen. Im Winter streichen sie in grösserer Anzahl im Buschdickichte, manchmal auch im Hochwalde. Zum Brüten ziehen sie in die Tannenwaldungen und sind zu dieser Zeit an anderen Stellen nicht anzutreffen.

#### 83. REGULUS IGNICAPILLUS (*Regulus ignicapillus* TEMM.)

In der Hand habe ich nur ein ausgefärbtes Männchen gehabt, welches in der Umgebung von Nagy-Enyed am 23-ten März 1846 erlegt wurde. Möglicherweise sah ich diese Art auch ausserdem in Gesellschaft der vorigen, jedoch ohne sie zu erkennen, da im Freien, diese beiden Arten leicht zu verwechseln sind.

## ORIOLUS.

84. ORIOLUS GALBULA (*Oriolus galbula* L.)

Sehr häufig. Während der Brutzeit hält sie sich in Auen-, Wein- und Obstgärten auf, oft drinnen in den Dörfern. Das herabhängende Nest\*) fand ich nie höher als 6—7 Fuss. In den letzten Tagen des April oder in den ersten des Mai kommt er an, Ende August reist er ab, die letzten von ihnen sind aber hie und da bis Mitte September zu sehen. Im Frühjahr nährt er sich fast ausschliesslich mit Raupen, im Sommer liebt er Erdbeeren, Weichsel, Kirschen und Sommerbirnen über alles.

## CINCLUS.

85. CINCLUS AQUATICUS (*Cinclus aquaticus medius* BRHM.)

Häufig bei jedem Gebirgsbache, besonders bei Mühlen und Stauanlagen. Je felsiger die Gegend, umso mehr behagt sie ihr. In strengen Wintern besucht sie die offenen Stellen der Bäche und unserer grösseren Flüsse. In einem Winter erlegten wir in Diód innerhalb einiger Tage 4 St. Ich weiss ganz bestimmt, dass sie unter dem Wasser ihre Flügel gerade so gebraucht, als in der Luft.

## MOTACILLA.

86. MOTACILLA ALBA (*Motacilla alba* L.)

Sehr häufig. Kommt in der ersten Hälfte März an und verbringt den Sommer entlang der Bäche und Flüsse. Im September beginnt sie familienweise zu streichen und ist zu dieser Zeit in Gehöften und auf Hausdächern häufig bis Ende Oktober zu sehen. Einzelne bleiben bis November hier. Im März und Oktober sind auf den Feldern manchmal grosse Flüge anzutreffen.

87. MOTACILLA BOARULA (*Motacilla boarula* L.)

Häufig im Gebirge an Gebirgsbächen. Wenn ich mich nicht irre, kommt sie etwas später an und zieht etwas früher weg als *M. alba*. Während des Zuges hält sie sich an dieselben Stellen, wie die vorangehende Art, kommt sogar auch in die Gehöfte und auf die Hausdächer. Im Gebirge wohnt sie zusammen mit *M. alba*.

88. MOTACILLA FLAVA (*Motacilla flava* L.)

Häufig in der Umgebung der Mezóséger Teiche und auf nassen Wiesen.

\*) Im Manuscrite befindet sich eine sehr gute Zeichnung ZEYK's welche das Nest des Pirols darstellt. J. SCH.

## ANTHUS.

89. ANTHUS AQUATICUS (*Anthus spinolletta* L.)

Häufig auf unseren Hochgebirgen, wo er in grösster Anzahl an Gebirgsrücken, wenn feuchte Plätze nicht mangeln und ober der Baumgrenze auf den kahlen Höhen haust. Besonders bei kalter regnerischer Witterung ist auf den Alpen überall sein piepender, klagender Lockruf zu hören. In den Tälern kann man ihn nur während des Zuges an Flussufern sehen, im Frühjahr im März, hauptsächlich jedoch Ende October und Anfang November. Mitunter zeigen sich einzelne auch im December.

90. ANTHUS PRATENSIS (*Anthus pratensis* L.)

Nicht selten an sumpfigen Stellen. Im Frühjahr und Herbst lässt er sich mitunter auch auf Äcker nieder. Im April manchmal Mitte März kommt er an und zieht im Oktober weg, zu dieser Zeit ist der Zug viel mehr bemerkbar als im Frühjahr. Ist am Fluge und an seiner „ist, ist, ist“ Stimme leicht zu erkennen. Der beste Läufer unter den Anthusarten.

91. ANTHUS ARBOREUS (*Anthus trivialis* L.)

Häufig. Zum Brutplatze wählt er Bergwälder und die niedrigen Gebirge, wo zwischen und neben den Wäldern Lichtungen vorhanden sind. Im April und Oktober hat er einen starken Zug. Gegen Ende April verschwinden sie aus den Tälern, im August erscheinen dann die Jungvögel in den Wein- und Obstgärten. Später wächst ihre Zahl immer mehr an und sind sie dann überall, sogar in den Stadt- und Landgärten und auf den Äckern unter *Feldlerchen* zu sehen. Den sehr angenehmen Gesang beginnt er schon im April und lässt ihm bis Ende Juni hören. Er liebt es sehr im hohen Grase herumzusuchen, von wo er dann aufgescheucht gewöhnlich aufbäumt oder sich auf einen Weinstock-Pfahl niederlässt.

92. ANTHUS CAMPESTRIS (*Anthus campestris* L.)

Nicht selten, fast häufig zu nennen. Seine Brutstellen konnte ich bis jetzt nicht entdecken, doch bin ich überzeugt davon, dass er auf unseren Hochebenen auf den kahlen Lehnen des Mittelgebirges und auf den niederen Bergrücken überall nistet, weil er im Nachsommer sehr zeitig und zahlreich zu erscheinen pflegt. Bisher habe ich ihn zwar nur in der Gegend bei Diód, Tövis, Gáld und Felgyógy angetroffen, doch muss er an ähnlichen Geländen ebenfalls vorkommen. In Diód sind auf Brach- und Stoppelfeldern schon in den ersten Augusttagen hauptsächlich Jungvögel anzutreffen, dann mehrt sich ihre Anzahl fort-

während, besonders auf Brachfeldern bis Mitte September, von welcher Zeit angefangen sie dann allmählich verschwinden. Im Frühjahr traf ich diese Art nur einmal am Zuge an, doch kann ich nicht sagen, in welchem Monate. Seine Stimme liegt zwischen der der Feldsperlinge und der Bachstelze und gleicht der ersten oft in dem Masse, dass man die beiden fast nicht von einander unterscheiden kann. Ansonsten kann ich mich nicht entsinnen, dass ich seine Stimme während des Fluges in grösseren Höhen; oder aber wenn sie sich gegenseitig nach der Weise der Feldlerchen verfolgen, gehört hätte. Ende Sommer sind die alten Vögel ungewöhnlich blass erdfarbig. Es wundert mich, dass DR. KNÖPFLER, STETTER und ALEXIUS BUDA diese Art nicht als siebenbürgischen Vogel gekannt haben.

### ALAUDA.

#### 93. ALAUDA ARVENSIS (*Alauda arvensis* L.)

Sehr häufig. Ende Februar ist sie bereits hier, aber auch im März dauert ihr Zug an. Ihr Nest baut sie zwischen Saaten, in geringerer Anzahl auf Wiesen. Im Herbste ist sie im September schon am Striche. Im Oktober zieht sie in allergrösster Anzahl durch unser Vaterland. Wenn stärkerer Südwestwind weht, fliegen sie nahe der Erde. Einzelne sind auch in Winter bei uns anzutreffen, wenn dieser mild und schneearm ist.

#### 94. ALAUDA ARBOREA (*Lullula arborea* L.)

Häufig. Bewohnt kahle Lehnen und Berg Rücken, so wie hochgelegene Ebenen. Im März und nachdem die Jungen ausgeflogen sind, im August, September und Oktober zeigt sie sich, die Hochgebirge und die am tiefsten gelegenen Thäler ausgenommen, überall. Ihren sehr angenehmen Gesang lässt sie schon an den ersten schönen Frühlingstagen erschallen. Die Jungen singen manchmal auch im Herbste.

#### 95. ALAUDA CRISTATA (*Galerida cristata* L.)

Häufig im Sommer und Winter, bewohnt jedoch Siebenbürgen in merklich geringerer Anzahl als *A. arvensis* oder *A. arborea*. Zugsbewegungen habe ich keine bemerkt. Ihre Nahrung findet sie hauptsächlich entlang den Strassen, in Gehöften, Tennen- und Müllhaufen. Vornehmlich im Winter fliegt sie auch auf die Gebäude. Über ihre Nistplätze habe ich keine sicheren Daten, doch kann ich soviel dennoch behaupten, dass sie sich auch zur Brutzeit nicht weit von den Wohnungen und Strassen entfernt

**EMBERIZA,****96. EMBERIZA NIVALIS (*Plectrophenax nivalis* L.)**

Sehr selten. Am 4-ten December 1847 zeigte sich auf einer Grasfläche an der Mündung des Enyeder Baches ein Flug von 25—30 St. Sie liefen hier lustig herum, lasen Grassamen auf und waren durchaus nicht scheu. Aufgescheucht entfernten sie sich nach einem Herumfliegen in südlicher Richtung. Der Lockruf glich dem Frühjahrslockrufe „rrrr“ des Buchfinken. Die Stimme im Fluge glich mehr dem der Stiglitz. Drei Stück wurden erlegt, sämtliche waren Weibchen und nicht besonders weiss. Im Kropf und Magen hatten sie einen unbekannten Grassamen, welchen ich zwar aussäte, doch ging er nicht auf. Auch DR. KNÖPFLER traf (wenn ich nicht irre, zur nämlichen Zeit) ein Pärchen bei Zalatna an, von welchem er das Weibchen erlegte. Dass er ausserdem noch zu anderen Malen in Siebenbürgen vorgekommen, wäre mir nicht bekannt.

**97. EMBERIZA CITRINELLA (*Emberiza citrinella* L.)**

Sehr häufig. Das Nest steht auf der Erde oder im Gebüsch nahe zur Erde an Waldrändern im Niederwalde, wo häufig Lichtungen vorkommen und überall, wo es Gebüsche und lebende Zäune gibt. Im August streichen sie bereits herum, besonders die Jungvögel sind in Wein- und Obstgärten und benachbarten Stoppelfeldern anzutreffen, später schlagen sie sich immer in grössere Flügen zusammen, bis sie dann zuletzt nach dem Schneefalle in sehr grossen Scharen in die Umgebung der Scheuern und auf die Höfe in den Dörfern einfallen, von wo sie aber jeden Abend zum Schlafen nach den Wäldern ziehen. Nach dem Schmelzen des Schnees zerstreuen sie sich in kurzer Zeit und beziehen ihre Standörter.

**98. EMBERIZA CIA (*Emberiza cia* L.)**

Nicht sehr selten. Auf den mit Dornsgestrüppen bewachsenen, in der Umgebung der Toroczkóer und Kákovaer Felsen befindlichen Berglehnen haben wir öfters einige gesehen, so auch auf dem Gebiete von Nagy-Enyed im März und April, wo sie aber auch im Winter, besonders im December ober den Weingärten mitunter in kleiner Gesellschaft anzutreffen ist.

**99. EMBERIZA SCHOENICLUS (*Emberiza schoeniclus canneti* BRHM.)**

Häufig an rohrbewachsenen Teichen. So bewohnt sie die Mezőség in allergrösster Anzahl, aber auch die Teiche in der Flusstälern (so z. B. den Teich bei Kapud). Wo es Rohr- und Weidengebüsch gibt, brütet sie überall in mehreren Paaren. Von Frühjahrsanfang bis zum späten Herbst verlassen sie kaum ihre Standörter, höchstens streichen

sie auf den benachbarten Feldern herum. Auch im Winter kann man sie in den Tälern sogar mitunter in den Weingärten in kleineren Flügen herumstreichend sehen. Die Kälte vertragen sie sehr gut.

### 100. EMBERIZA MILIARIA (*Emberiza calandra* L.)

Häufig überall. Während der Brutzeit bewohnt er die buschbestandenen Wiesen. Im Herbste streicht er in kleinen Gesellschaften auf den Stoppelfeldern umher, von Oktober angefangen versammelt er sich in immer grösseren Flügen. Bei gelindem und schneefreiem Wetter verbringt er den ganzen Winter auf den Feldern in der Nähe von Auen, wenn grosser Schnee fällt, zieht er mit den Goldammern zu den Scheunen und in die Höfe in den Dörfern, aber immer in bemerkbar geringerer Anzahl als der Goldammer. Teilweise zieht er jedoch nach Süden weg. Seinen pirrenden Lockruf, welcher besonders beim Aufliegen einer Schar sehr eigentümlich klingt, lässt er nur im Herbste und Winter hören.

### FRINGILLA.

#### 101. FRINGILLA COELEBS (*Fringilla coelebs* L.)

Sehr häufig. Während der Brutzeit kann man in allen niedrigeren Bergwäldern seinen Schlag vernehmen. Im August beginnen die Jungen familien-weise herumzustreichen in Wein-, Obst- und Gemüsegärten. Im September streichen sie ebendort in noch grösserer Anzahl. Der eigentliche Zug findet in der zweiten Septemberhälfte und im Oktober statt, dauert aber auch noch im November an. Gänzlich verlassen sie uns alle nie, auch im strengsten Winter nicht, nicht einmal die Männchen, obwohl diese in merklich geringerer Anzahl bei uns überwintern als die Weibchen.\* Diejenigen welche hier bleiben, schaaren sich mit *Fr. montifringilla*, *Fr. campestris* und manchmal mit *Fr. cannabina* auf wärmeren Berglehnen in Weingärten auf Maisstorzenfeldern, bis der Schnee herabfällt, worauf sie sich an die Scheunen und in die Gehöfte zurückziehen. Bei strenger Kälte und vielem Schnee haben sie sehr viel auszustehen und erfrieren manchmal vor den Augen des Beobachter. Im Frühjahr kehren sie in der zweiten Feberhälfte und im März zurück. Mitte März kann man schon ihren „rrrr“ Lockruf hören.

\*) Ich wäre geneigt gewesen die Behauptung, dass mehr Weibchen als Männchen bei uns überwintern sollen einem Schreibfehler zuzuschreiben, aber auch in einer anderen Arbeit des Verfassers ist diese Behauptung aufrecht erhalten, was sehr bemerkenswert ist, indem nach meinen vieljährigen Beobachtungen eben das Gegenteil stattfindet, die gewissenhaften Aufzeichnungen der Verfassers hingegen vollen Glauben verdienen.

CSATÓ.

Zeyk hat sich hier ganz bestimmt geirrt. Sch. J.

102. FRINGILLA MONTIFRINGILLA (*Fringilla montifringilla* L.)

Als Wintervogel häufig. Jedes Jahr besucht er uns regelmässig, Anfang Oktober kann man bereits kleinere wandernde Flüge sehen, später zieht er in grösserer Gesellschaft. Auch im Winter verbleibt er bei uns, manchmal in ausserordentlich geringer, manchmal in sehr grosser Anzahl. So viele habe ich nie beobachtet als im Winter des Jahres 1840/1, zu welcher Zeit sie an Scheunen, in Höfen, auf den Gassen, sogar in den Städten überall herumschwärmt. Der Rückzug beginnt im Feber, in der ersten Märzhälfte verlassen uns alle, so dass ich später als im März niemals einen beobachtete. Die hier überwinternden halten sich in Wein- und Obstgärten auf, besuchen die abgeernteten Maisfelder und kommen nur bei sehr starken Frösten hinein in die Dörfer.

103. FRINGILLA DOMESTICA (*Passer domesticus* L.)

Sehr häufig überall wo Menschen wohnen. Standvogel, wie er wenig seines Gleichen hat. Sein Nest baut er in Strohdächer, in allerlei Mauerlöcher der öffentlichen Gebäude manchmal in Schwalbennester, aus denen sie die Eigentümer vertrieben. Im Frühjahre sucht er seine Nahrung in Gemüsegärten und in Obstgärten, welche in der Nähe der Dörfer gelegen sind. Er macht dabei einigen Schaden in den Erbsen und anderen Pflanzungen, doch macht er durch das Vertilgen von immensen Mengen von Raupen und anderen Schädlingen 10-mal mehr Nutzen. Im Sommer schädigt er den Weizen, jedoch nur auf jenen Feldern, welche sich in der Nähe der Dörfer befinden. Im Winter sammelt er sich in den Meierhöfen, bei den Schweinställen und Scheunen in Gesellschaft von Goldammern und Feldsperlingen. Er bezeugt grosse Vorliebe für alle Arten lebender Zäune (Lithium, Berberis u. s. w.). Falls solche nicht vorhanden sind, verkriecht er sich in das Dorngestrüpp und Reisig der Zäune. Hier sind sie manchmal in solcher Menge, dass sie einen ohrenbetäubenden Lärm machen. Einmal sah ich zwei Paare im Wipfel eines hohen Wallnussbaumes nisten.

104. FRINGILLA CAMPESTRIS SCHRK. (*Passer montanus* L.)

Sehr häufig. Auch diese Art entfernt sich nicht weit von den menschlichen Wohnungen, doch baut dieselbe ihr Nest nicht in Gebäude, sondern in die Höhlen von Weiden und Obstbäumen, manchmal auch in das Gestrüpp auf den Erdboden. Ausserdem bewohnt er die nahe an Dörfern und Städten gelegenen Weiden und andere Auen, ebenso auch die Wein- und Obstgärten. Diejenigen, welche ausserhalb der Ortschaften nisteten, verbleiben auch den Winter hindurch draussen (in Weingärten und Auen in Gesellschaft von *Häuflingen*, *Buch-* und *Bergfinken*), bis grosse Schneefälle und starker Frost alle in die Ortschaften drängen,

von wo sie sich dann auch nicht mehr entfernen, auch wenn milderes Wetter eintritt, bis sich nicht die Brutzeit einstellt. Die dichten lebenden Zäune, das Dorngestrüpp sind ihnen ebenso beliebt, wie den *Haussperlingen*. Den Frost verträgt diese Art auch sehr gut. Wenn diese Vögel in Schwärmen beisammen vom Erdboden etwas auflesen, haben sie die Gewohnheit ohne irgendwelche wahrnehmbare Ursache häufig aufzufliegen.\*)

105. FRINGILLA CARDUELIS (*Carduelis elegans* STEP.)

Häufig. Das Nest steht in Wein- und Obstgärten auf Bäumen, manchmal in Rebenstöcken. Bewohnt auch die Auen. In der zweiten Augusthälfte beginnen sie schon familienweise zu streichen. Im Oktober, besonders gegen Ende dieses Monates findet der Hauptzug statt, ohne jedoch dass uns alle verliessen. Die hier überwinternden streichen in kleinen Gesellschaften fortwährend herum in Auen, Weingärten, an Landstrassen, in Gärten der Dörfer und Städte, überall wo es *Dipsacus*, *Arcticum*, *Onopordon* und *Carduus* gibt. Im Frühjahr im April hat er wieder einen starken Zug und ist er dann in Wein- und draussen liegenden Obstgärten in grosser Anzahl zu sehen. Das hübsche Nest wird gewöhnlich mit Ross- oder Rinderhaar ausgepolstert.

106. FRINGILLA SPINUS (*Chrysomitris spinus* L.)

Häufig. Während der Brutzeit kann man sie nur im Hochgehirge sehen. Bei Gelegenheit ihres Zuges und im Winter erscheinen sie überall wo es Erlen- und Birkenbäume gibt. Im September sind schon kleinere streichende Flüge zu sehen. Im Oktober starker Zug. Im Winter sind sie hauptsächlich dort anzutreffen, wo es Erlen und Birken im Überflusse gibt, einzelne sind aber auch an sonstigen Orten im Dezember und Jänner auf dem Striche anzutreffen. Im März, spätestens Anfang April beziehen sie ihre Niststätten. So lange der Erlen- und Birkensamen nicht reif ist, ernähren sie sich vom Samen der Compositen auf den Feldern und an Waldrändern.

107. FRINGILLA LINARIA (*Acanthis linaria* L.)

Nicht sehr selten. Als Wintervogel besucht er uns öfters, aber nicht jedes Jahr und niemals in solchen Mengen wie z. B. Deutschland. In den Wintern von 1840/1 und 1843/4 erhielt ich einige Exemplare, im Winter von 1847/8 zeigte er sich zahlreicher. In diesem Jahre wurde

\*) Eine sehr interessante feine Beobachtung. Diese Gewohnheit gleicht derjenigen der Mäuse, welche ebenfalls während der Nahrungsaufnahme auch in völliger Dunkelheit und Ungestörtheit immer und immer wieder in ihre Löcher flüchten. Sch. J.

am 8-ten November der erste erlegt, im December und Jänner zeigten sich kleinere und grössere Flüge. Am 23-ten Jänner wurde auch im Inneren der Stadt ein Exemplar gesehen. Seit dieser Zeit wurden keine weiteren beobachtet. Ein ausgefärbtes Exemplar gelangte nie in meine Hände.

#### 108. FRINGILLA CANNABINA (*Acanthis cannabina* L.)

Sehr häufig. Brütet in Wein- und Obstgärten und an Waldrändern in nicht geringer Anzahl. Im August streichen sie schon familienweise, im September sind schon kleine Flüge beisammen, im Oktober und November schwärmen sie in grossen Flügen in Auen und Weingärten, sowie auf den anrainenden Feldern. Im Winter sieht man selten grosse Flüge (wahrscheinlich ziehen sie teilweise nach Süden), kleinere Flüge sind jedoch den ganzen Winter hindurch zu sehen. Bei stärkerem Frost und grossen Schneefällen haben sie viel zu leiden und können manchmal mit der Hand gefangen werden. Im Winter besuchen sie am liebsten die Weidenauen entlang den Gewässern und die abgeernteten Maisfelder.

#### 109. FRINGILLA CHLORIS (*Ligurinus chloris* L.)

Häufig. Brütet an Waldrändern in Obst- und Weingärten bis zur Grenze des Mittelgebirges. Von August an streicht er überall herum in Obst-, Wein- und Gemüsegärten. Im Oktober und Anfang November sammelt er sich in grössere Flüge auf Feldern und in Weingärten und beginnt wegzu ziehen. Im Winter verbleiben nur wenige hier, obwohl ich einige auch bei strengster Kälte und bei grossen Schneefällen beobachten konnte. Zu diesen Zeiten der höchsten Not ernährt er sich vom Samen der *Datura Stramonium*. Dies beobachtete ich nur noch beim *Buchfinken* in ähnlichen Fällen. Ansonsten sind seine Lieblingsspeisen Hanf- und Sonnenblumensamen. Im April haben sie wieder starken Zug, dann ziehen sie sich bald auf ihre Standörter zurück.

#### 110. FRINGILLA PYRHULA (*Pyrrhula rubicilla europaea* VIEILL.)

Nicht selten. Während der Brutzeit beobachtete ich diese Art nur in den höher gelegenen Gebirgswäldern und im eigentlichen Hochgebirge, und dürfte dieselbe wahrscheinlich nur hier brüten. In der zweiten Oktoberhälfte erscheint sie zuerst in den Tälern, im März zieht sie wieder hinauf. In manchen Winter sind trotz vielem Nachsuchen kaum ein-zwei Exemplare, zu anderen Zeiten wieder überall Flüge von 10—15 Stück und kleinere Familien zu sehen, hauptsächlich wo es *Ligustrum vulgare* und *Amaranthus hybridus* gibt.

111. FRINGILLA COCCOTRAUSTES (*Coccothraustes vulgaris* PALL.)

Häufig. Seine Niststätten befinden sich in den Wäldern des Mittelgebirges in den äusseren Obst- und Weingärten, an letzteren Örtlichkeiten jedoch nur in geringerer Anzahl. Die junge Generation (wahrscheinlich familienweise) erscheint schon zur Zeit der Kirschenreife in den Land- und Stadtgärten. Wenn es keine Weichsel und Kirschen mehr gibt, werden die Zwetschken- und Hartriegelkerne aufgebrochen. Ende Oktober und im November sowie im März haben sie einen bedeutenden Zug. Gewöhnlich überwintern nur wenige bei uns, in manchen besonders schneereichen und kalten Wintern aber schwärmen sie in grossen Flügen in unseren Wäldern (wahrscheinlich drängen sich bei solchen Fällen die nordischen weiter herunter) und nähren sich von den Früchten der Mispel.

## LOXIA.

112. LOXIA CURVIROSTRA LINN. (*Loxia curvirostra* L.)

In manchen Jahren sehr häufig auf unseren Hochgebirgen, z. B. im Herbste des Jahres 1843 hausten sie in den Gebirgen von Borszék in ungeheurer Anzahl. In der Umgebung von Zalatna und Abrudbánya zeigten sie sich auch vor einigen Jahren. Von allen diesen Stellen bekam ich mehrere Exemplare zu Händen, und zwar nicht nur ausgestopfte, sondern auch lebende. Angeblich sollen sie im Székelyer Hochgebirge ziemlich häufig erscheinen.

## BOMBYCILLA.

113. BOMBYCILLA GARRULUS. VIEILL. (*Bombycilla garrula* L.)

Nicht seltener, fast häufig zu nennender, aber unregelmässiger Wintervogel. In dem aussergewöhnlichen kalten und schneereichen Winter des Jahres 1827 hausten sie den ganzen Winter hindurch in grosser Anzahl in den Szebenier Alpen. Im December 1840 fand ich einzelne in dem Csomborder Walde. Ende Jänner 1844 zeigten sich mehrere Flüge bei Nagyenyed in den Stadtgärten. Im Feber 1848 erschienen mehrere in den Beresztelkeer Wäldern, in demselben Jahre am 12-ten März zeigte sich eine Gesellschaft im Miriszlóer Walde bei Nagyenyed, welche von den Baumwipfeln auf Insekten Jagd machten. Die allgemeine Auffassung, dass die gelbe Einfassung der Aussenfahne der Schwingen erster Ordnung ein Kennzeichen der Männchen sei, ist irrig. Bei den alten Männchen besteht dieses Kriterium tatsächlich, doch unter den durch Secieren genau festgestellten jungen Männchen fand ich mehrere, welche von den Weibchen nicht zu unterscheiden waren. Ich habe mehrere

sehr schöne Exemplare gehabt, aber kein einziges, welches die roten Schuppen auf den Steuerfedern gehabt hätte.

### PARUS.

#### 114. PARUS MAJOR (*Parus major* L.)

Häufig. Das Nest baut sie gewöhnlich in Baumlöcher in Obstgärten, in Wäldern des Mittelgebirges und in Auen. Im Juli (oftmals schon Ende Juni) beginnt der Strich familienweise. Im Oktober und November haben sie einen bedeutenden Zug, so wie auch im März, doch überwintern sie regelmässig in bedeutender Anzahl bei uns. Diejenigen, welche bei uns überwintern, streichen ständig in Obstgärten, in Auen und Wäldern herum, von wo sie sich nur bei strenger Kälte und grossen Schneefällen in die Dörfer zurückziehen. Vertilgen im Sommer und Winter eine ungeheure Anzahl von Raupen, im Herbste ernähren sie sich vom Samen der Sonnenblumen, Kürbis, des Hanfes und der Melonen. Ich hörte einige, welche das Gezirpe der *Feldsperlinge* annähernd nachahmten.

#### 115. PARUS LUGUBRIS (*Parus lugubris* TEMM.)

Nicht selten. Über ihr Brutgeschäft besitze ich keine Beobachtungen, aber es ist sehr glaublich, dass sie bei uns brütet, denn auch im Juni habe ich einzelne gesehen. Im September zeigen sich mitunter ein bis zwei Paare in Obstgärten und an Waldrändern, wo einzelne wilde Birn- und Apfelbäume stehen oder aus solchen Bäumen bestehende lebende Zäune sich gegen die Obstgärten hinziehen. Im Oktober und November kann ich mich nicht erinnern sie beobachtet zu haben. Im December ist sie an den obengenannten Örtlichkeiten am häufigsten, fast täglich anzutreffen. In den anderen Jahreszeiten habe ich sie nicht gesehen, ausgenommen einen Fall, in welchem ich am 5-ten Juni einige beobachtete. Man kann sie sehr leicht und schon von weitem an ihrem scharrenden Lockrufe erkennen, welcher einem Tone des *Feldsperlings*, vielmehr aber dem Angstrufe von *Sylvia nisoria*, wenn sie den Menschen bemerkt, gleicht. Auch *Lanius collurio* hat manchmal einen gleichen Ruf. Einmal beobachtete ich sie *Cardus*-Samen fressend.

#### 116. PARUS PALUSTRIS (*Parus palustris stagnatilis* BREHM.)

Häufig. Während der Brutzeit hält sie sich in Auen, Weidenbeständen und in den Wäldern des Mittelgebirges auf, wo sie wahrscheinlich brütet. Vom August angefangen streichen sie überall umher. In den Gärten suchen sie mit Vorliebe den Samen der Sonnenblumen, Kürbis und Gurken. Im Oktober haben sie einen geringen Zug, doch

bleiben auch über den Winter mehrere bei uns. Bewohnt Siebenbürgen in merklich geringerer Anzahl, als *P. major*, *caeruleus* und *caudatus*.

### 117. PARUS ATER (*Parus ater* L.)

Häufig in allen unseren Gebirgen, wo sie fast ausschliesslich in den Tannenwäldern sich aufhält. An anderen Stellen sah ich sie nicht einmal zur Zugzeit.

### 118. PARUS COERULEUS (*Parus caeruleus* L.)

Sehr häufig. Die inneren Gärten besucht sie in geringerer Anzahl als *P. major*, aber in den äusseren Gärten, Weingärten, Auen und Wäldern ist sie häufig, besonders vom September bis April, zu welcher Zeit sie überall in grossen Flügen herumstreicht, oft in Gesellschaft anderer Meisen; mitunter befinden sich auch einzelne *Kleiber* in der Gesellschaft. Im Winter ernährt sie sich fast ausschliesslich von Schmetterlingseichern und von zum Überwintern in Raupennestern sich versteckten kleinen Räupchen. Ob sie auch Sämereien verzehrt, weiss ich nicht.

### 119. PARUS CAUDATUS (*Aegithalos caudatus europaeus* HERM.)

Sehr häufig. In geringer Anzahl brütet sie auch in den Wein- und äusseren Obstgärten, zum grössten Teile aber ziehen sie zu den Rändern der grossen unteren Bergwälder, wo sie hauptsächlich die mit schütterem Gebüsch bestandenen Lehnen, Schläge und Dorngestrüpp bevorzugten. Bis Oktober zeigen sie sich selten in den untern Tälern, aber von dieser Zeit angefangen bis im April streichen sie in grossen Flügen überall in den Wäldern, Auen und besonders in den Wein- und Obstgärten umher. Ihre Nahrung ist ganz dieselbe, wie diejenige der *Blaumeise*. Im Winter ist die *Schwanzmeise* die häufigste Meisenart bei uns und zu dieser Zeit vertilgt *Lanius excubitor* die meisten von ihnen. In den Gehöften zeigt sie sich niemals.

### 120. PARUS PENDULINUS (*Anthoscopus pendulinus* L.)

Nicht selten in Weidenbeständen, welche sich am Ufer rohrbewachsener Teiche und Seen befinden. Am ersten Juni des Jahres 1846 fanden wir zwei Nester beim Teiche von Kapud, in einem befanden sich schon befiederte Junge. Ende Mai des folgenden Jahres fanden wir wieder am nämlichen Platze ein im Bau befindliches Nest. FRANZ BENKŐ erhielt aus einer Au bei Gyulafehérvar ein Nest. An anderen Örtlichkeiten konnte ich sie zwar nicht feststellen, doch ganz bestimmt nur deshalb, weil ich diesem kleinen sehr versteckt lebendem Vögelchen an seinen Brutstellen nicht nachforschen konnte. Ein Weibchen mit Nest und Jungen

hielt ich einige Zeit in meinem Zimmer. Mit grossem Eifer fütterte sie ihre Jungen mit kleinen Räupchen, welche sie von einem mit kleinen Räupchen besetzten und im Zimmer hingestellten Zweige abklaubte. Als dann später der Muttervogel verunglückte, fütterte ich die Jungen mit hartgekochtem Ei und klein zerschnittenem Fleisch, doch gingen dieselben nach einigen Tagen ein.

### 121. PARUS BARBATUS (*Panurus biarmicus russicus* BREHM.)

Häufig in den grossen Rohrwäldern der Mezösg, wo sie im Winter und Sommer in grosser Anzahl wohnen. Ziehen pflegt sie nicht, sogar kaum zu streichen, manchmal kommt es aber doch vor, dass sich einzelne weit entfernt von den erwähnten Lokalitäten in Weidenbeständen und entlang Gewässern befindlichen Auen zeigen. Ihr Nest bekam ich nicht zu Gesicht; es geschieht aber, dass in weit von den angegebenen Plätzen an Flüssen liegenden Auen mitunter einzelne sich zeigen.

### SITTA.

### 122. SITTA EUROPAEA (*Sitta europaea caesia* WOLF.)

Häufig in grossen hochstämmigen Wäldern bis hinauf ins Hochgebirge. Gegen Ende des Sommers steigt sie mehr herunter und ist hier und da in Obstgärten sichtbar. Im Herbste im Oktober und November ist sie am häufigsten in den unteren Wäldern, Auen und Obstgärten. Im Winter zeigen sich manchmal viele, manchmal wenige. Sie verzehrt mit Vorliebe Haselnüsse, Sonnenblumen- und Kürbiskerne.

### TICHODROMA.

### 123. TICHODROMA PHOENICOPTERA (*Tichodroma muraria* L.)

Etwas selten. Am 3-ten Juli 1841 erhielt ich drei Stücke, welche auf den Felsen bei Remete erlegt wurden. Am 5-ten April 1848 zeigten sich zwei am Felsen bei Kákova. Nach FRÄTSCHKEB (Rektor des Brassóer Gymnasiums) kommen sie manchmal auch in die Stadt herab. Auch auf den Mauern des Vajda-Hunyader Schlosses zeigen sich angeblich manchmal einzelne. DR. KNÖPFLER besass ein Exemplar in seiner Sammlung, von wo, kann ich jedoch nicht angeben.

### CERTHIA.

### 124. CERTHIA FAMILIARIS (*Certhia familiaris* L.)

Häufig in allen grossen Wäldern, von wo sie im Herbste und Winter in die unteren Wälder, Auen und Obstgärten herabsteigt. In manchen Wintern streichen sie an den angegebenen Plätzen in grosser Anzahl

umher, andersmal kann man nur sehr wenige sehen. Im Herbste und Winter schliessen sich einzelne den Meisen und Goldhähnchen an, möglicherweise hält die Ähnlichkeit des Lockrufes diese gemischten Gesellschaften zusammen.

### MUSCICAPA.

#### 125. MUSCICAPA PARVA (*Muscicapa parva* BECHST.)

Selten. Ich traf diese Art insgesamt zweimal in Diód, jedesmal im August an. Das erstemal sah ich nur ein Exemplar am 5-ten August, welches in der Krone eines grossen Wallnussbaumes herumflog und auf den niedriger stehenden Ästen ausruhte. Der einfache Lockruf, welcher meine Aufmerksamkeit erregte, glich dem „trr trr“ oder „zrr zrr“ der *Schwanzmeise*. Im Benehmen ähnelte der Vogel einigermassen an *Sylvia abitina*, doch war es anderseits ein Leichtes in dem Vogel den Fliegenfänger zu erkennen. Es war ein halbausgefärbtes Männchen in der Färbung fast genau der *Singdrossel* gleichend mit Ausnahme der runden Flecken, welche bei diesem Vogel gänzlich fehlten. Bei der anderen Gelegenheit fand ich am 16-ten August eine Familie ebendort und ebenfalls in der Laubkrone eines Wallnussbaumes umherfliegend. Ein von diesen erlegtes Exemplar war ein Jungvogel. Aus diesem Umstände glaube ich folgern zu dürfen, dass diese Art bei uns Brutvogel ist. Der Vogel wippt oft mit dem Schwanz und hält denselben aufrecht in die Höhe, was *Muscicapa grisola* niemals zu tun pflegt, die übrigen nur selten und nie in solchem Masse. Im Fluge ist der weisse Saum des Schwanzes sehr auffällig.

#### 126. MUSCICAPA LUCTUOSA (*Muscicapa atricapilla* L.)

Ziemlich selten. Am 12-ten April 1845 wurden 2 Exemplare unweit Enyed erlegt. Ausser diesen beobachtete und erlegte ich in der letzten Augustwoche in Weingärten einige junge Fliegenfänger, von welchen der eine oder der andere dieser Art zugehört haben konnte, da jedoch die jungen Exemplare von *M. luctuosa* und *collaris* einander sehr ähnlich sind, konnte ich mir darüber keine Gewissheit verschaffen. DR. KNÖPFLER besass in seiner Sammlung ebenfalls ein Exemplar.

#### 127. MUSCICAPA COLLARIS (*Muscicapa collaris* BECHST.)

Nicht selten. Im Frühjahr besonders zwischen dem 7-ten und 18-ten April kann man immer einzelne in den zwischen Weingärten befindlichen Obstgärten sehen. Bei rauhem Wetter ist er auch in den inneren Dorf- und Stadtgärten zu sehen und kann hier mit dem Nachtigallnetze leicht gefangen werden. Während der Brutzeit habe ich ihn nie gesehen, möglicherweise zieht er sich zusammen mit *M. luctuosa* in die grossen

Wälder zurück. Ende August und Anfang September ist er wieder in Obst- und Weingärten sichtbar, aber meistens sind es nur junge Vögel. Ausgefärzte Männchen im Herbstkleide habe ich nur einmal beobachtet. Im Herbste pflegt er auf Rebenpfählen aufzubäumen. Im Frühjahr und Herbste besucht er auch die Auen.

### 128. MUSCICAPA GRISOLA (*Muscicapa grisola* L.)

Häufig. Nistend habe ich ihn in den grossen unteren Bergwäldern in nicht geringer Anzahl angetroffen. Der Frühlingszug ist nicht besonders bemerkbar, nur hie und da kann man im April in den äusseren Obstgärten, besonders aber in Auen einzelne sehen. Der Herbstzug hingegen ist auffallend stark. Um Mitte August erscheinen sie bereits in den Wein- und Obstgärten und sind dann später überall zu beobachten bis im Oktober. In den ersten Tagen dieses Monats sind sie dann plötzlich verschwunden. Bei kühlem regnerischem Wetter ist er auch im Inneren der Städte vor den Fenstern zu sehen. Sein „tsch tsch tsch“ Lockruf ist im Herbste unaufhörlich zu hören und wird dabei jedesmal mit den Flügeln gezuckt.

### HIRUNDO,

### 129. HIRUNDO RUSTICA (*Hirundo rustica* L.)

Sehr häufig. Nur bei Häusern habe ich ihr Nest gesehen. Zwischen 3. und 5-ten April langen die allerersten an, aber nur gegen den 15—18-ten April treffen alle ein. Sie kommen ziemlich unbemerkt an. In der zweiten Augusthälfte sammeln sie sich und streichen herum. In dieser Zeit schlafen sie zu Tausenden in den Rohrwäldern. In der ersten Hälfte September verlassen sie uns, mitunter dauert ihr Zug bis zum 18—20-ten fort. Verspätete kleine Flüge sah ich auch im Oktober. Bei ungünstiger Witterung haben sie im September viel auszustehen, ohne jedoch in grösserer Anzahl zugrunde zu gehen.

### 130. HIRUNDO URBICA (*Delichon urbica* L.)

Häufig. Ausser Steingebäuden wählt sie auch steile Felsen zu ihren Brutplätzen bis hinauf in die unteren Täler der Hochgebirge. Im Frühjahr kommt sie um einige Tage später an als *H. rustica* und im Herbste reist sie früher ab. Bei kühler regnerischer Witterung gehen viele zugrunde selbst im Sommer, geschweige denn im September. Dafür erhielt ich am 17. und 18. September des Jahres 1847 ein eklatantes Beispiel. Am 14. und 15. September waren überall grosse ziehende Schaaren zu sehen, am 16. trat schlechtes Wetter ein, doch dauerte der Zug noch immer fort, am 17. und 18-ten starker Schneefall auch in den

niedrigen Lagen, dabei kalter Wind. Diese Witterung konnten sie schon nicht mehr aushalten, infolge der Kälte und Hungersnot mussten sie den Zug einstellen, flogen ermattet um die Häuser herum und gingen in einemfort zugrunde. Unter Vordächern auf den Gesimsen der grösseren Gebäude sammelten sie sich zu Tausenden um sich gegenseitig zu erwärmen, fielen aber von Hunger ermattet und Kälte erstarrt herunter. Unter einem einzigen Gebäude fand ich 60 tote Schwalben, und auf den Gassen und Plätzen waren überall tote und sterbende zu finden. Die Raubvögel, sogar auch die Turmfalken lebten während dieser Zeit hauptsächlich von Schwalben. Bei dieser Gelegenheit gingen nur in Siebenbürgen Millionen Schwalben zugrunde.

### 131. HIRUNDO RIPARIA (*Clivicola riparia* L.)

Sehr häufig. Kommt später an als *H. urbica* und zieht früher ab. Ihr Nest gräbt sie in die Ufern der Flüsse ein. Viele gehen zu Grunde in Folge das Einstürzens der Ufer. Entfernt von den Flüssen kann man sie nur zur Zugszeit sehen, bei welcher Gelegenheit sie mit anderen Schwalbenarten vermischt sogar im Gebirge auf dem Striche angetroffen wird.

## S P E C H T V Ö G E L.

### CYPSELUS.

### 132. CYPSELUS APUS (*Cypselus apus* L.)

Nicht selten. In unseren Städten habe sich ihn nirgends brütend angetroffen und habe auch sonstens nirgends die Brutstellen aufzufinden können, eventuell brüten sie im Székler-Lande oder bei Brassó. Von ihrem Brüten bin ich überzeugt, weil ich auch im August, sogar auch im Juni einzelne und Flüge angetroffen habe. Der Frühlingszug fällt auf den Mai, der Herbstzug auf die zweite Hälfte des August. Im Sommer bei kühlem regnerischen Wetter erscheinen unerwartet grosse Flüge in den Tälern herumstreichend. Bei dieser Gelegenheit sind sie leicht zu erlegen, während sie sonst sehr hoch und schnell fliegen. Bei schlechter Witterung ziehen sie sich in die Städte und ermatten so sehr, dass man sie mit der Hand ergreifen kann.

### CAPRIMULGUS.

### 133. CAPRIMULGUS EUROPAEUS (*Caprimulgus europaeus* L.)

Ziemlich häufig. In grösserer Anzahl bewohnt sie den unteren Gürtel der Gebirge, wo man abends 3—4 zugleich zu sehen bekommt. Bewohnt

auch die unteren Bergwäldern, die tiefliegenden weiten Täler besucht sie jedoch mit Ausnahme der Zugzeit selten. Im Frühjahre kann man ihren Zug kaum bemerken. In der zweiten Hälfte August und in der ersten Septembers haben sie einen ziemlichen Zug. Bei dieser Gelegenheit besuchen sie die Talwiesen. Einzelne, welche ich spät abends erlegte, hatten Nachtfalter im Schlunde.

### CUCULUS.

#### 134. CUCULUS CANORUS (*Cuculus canorus* L.)

Häufig in Obstgärten, Auen und in den unteren Bergwäldern. Vor dem 8-ten April habe ich ihn nie beobachtet. Seinen Ruf lässt er zwischen dem 12—16. April hören. Im Frühjahre werden sie besonders von den Anthusarten sehr stark befeindet, im August pflegen sie aber die unbefohlenen Jungen mit grosser Hingabe. Die rostfarbene Variatät ist bei Enyed nicht selten, diejenigen welche ich untersuchte, waren alle Weibchen.

### CORACIAS.

#### 135. CORACIAS GARRULA BRÜNNICH (*Coracias garrula* L.)

Nicht selten. Im April und in der ersten Hälfte des Mai, sowie im August und in der ersten Hälfte Septembers habe ich sie jedes Jahr fast überall beobachtet. So weit meine bisherigen Beobachtungen reichen, ist sie in der Umgebung von Deés und am ganzen Szamoslaufe häufiger als anderswo. Die Brutstellen sind mir nicht bekannt. Wahrscheinlich brütet sie in den kleinen Wäldern, welche die Mezőség umgeben. In der Gegend von Enyed und Diód kann man in den erwähnten Monaten immer Durchzügler antreffen. Sie setzt sich mit Vorliebe auf dürre Gipfeläste der Bäume. Der Flug gleicht dem des Kiebitzes und der Taube. Sie hat ein sehr zähes Leben.

### MEROPS.

#### 136. MEROPS APIASTER (*Merops apiaster* L.)

Nicht selten. In den Steilufern des Kis küküllő-Flusses bei Miháczfalva und Oláhcsesztve, hauptsächlich in der Gemarkung von Obrázzsa nisten alljährlich sehr viele. Im Mai kommen sie an, im August ziehen sie weg. Am 29-ten Mai sah ich sie ihre tiefen Nistlöcher schon ausgegraben. Diese Arbeit wird wahrscheinlich nur von den Weibchen verrichtet. Gegen Mitte August verlassen sie ihre Brutstätten und beginnen zu streichen, hauptsächlich in den Auen entlang des Maross-Flusses, aber auch anderswo sind sie überall zu sehen und zu hören bis

zum September. In den letzten Tagen des August verlassen uns alle und niemals habe ich im September auch nur einen einzigen Bienenfresser gesehen. Angeblich brüten sie auch an der Maros bei Kutyfalva, sogar auch an der Szamos. Einmal erhielt ich ein lebendes Exemplar; dasselbe nahm die erste ihm dargebotene Fliege und dann alle Gryllen, Heuschrecken, Wespen an und verzehrte sie. Später ergriff er auch von selbst die umher schwirrenden Fliegen. Der Vogel schluckte nichts, bevor er die Beute nicht einigemale in die Luft warf, dieselbe wieder erhaschte und mit dem Schnabel tüchtig zerstückelte. Sein Schnabel gibt hiebei einen klaffenden Ton und wenn viele bei einander sind, gleicht derselbe dem Geklapper des Storches, ist aber natürlich viel schwächer.

### ALCEDO.

#### 137. ALCEDO ISPIDA (*Alcedo ispida* L.)

Nicht selten an unseren grösseren klaren Gebirgsflüssen. Die meisten habe ich im Komitate Zaránd auf dem Körösflusse, ferner an den Sztrigy, Kenyérvize und Szamosflüssen gefunden, aber in grosser Zahl wohnt er nirgends. An den kleineren Gebirgsbächen, wo *Cinclus* wohnt, habe ich ihn nicht brütend gefunden, wahrscheinlich weil hier keine Ufer sind in welche er sein Nest eingraben könnte. Im Herbste und Frühjahr streicht er umher und lässt sich manchmal auch auf kleineren Teichen nieder, besucht auch bisweilen die Maros.

### JYNX.

#### 138. JYNX TORQUILLA (*Jynx torquilla* L.)

Häufig. Um den 8-ten April kommt er an, manchmal ist er schon am 5-ten hier, in der ersten Hälften Septembers verlässt er uns. Einzelne aber kann man mitunter auch um den 20-ten d. M. noch sehen. Seine einfache „hintsch, hintsch, hintsch“ Stimme gleicht der des *Baumfalken* oft zum Verwechseln. Seine Lieblingsnahrung bilden Ameisen und Ameiseneier.

### PICUS.

#### 139. PICUS MARTIUS (*Dryocopus martius* L.)

Ziemlich häufig auf unserem Hochgebirgen, wo er die Tannenwaldungen und die mit Tannen gemischten Bestände bewohnt. Im Winter kommt er gewöhnlich in die tiefergelegenen Wälder des Mittelgebirges. In den übrigen Gebirgswäldern und in den Auen ist er ausserordentlich selten. Ich fand ihn ein einzigesmal in einem Hochwalde des Hügellandes am 7-ten December 1843.

140. PICUS MAJOR (*Dendrocopos major pinetorum* BREHM.)

Häufig überall in den Eichenwäldern. Während der Brutzeit ist in den Obstgärten und in den Flusstälern kein einziger zu schen. Im August steigen die ersten herab in die Wälder der tiefergelegenen Gebiete und Streichen, dann bis zum Frühjahre überall in diesen Gebieten und Obstgärten herum. Im Herbste frisst er mit Vorliebe Wallnüsse.

141. PICUS MEDIUS (*Dendrocopos medius splendidior* PARROT.)

Häufig an den nämlichen Örtern, wo *P. major* sich aufhält, doch nistet er zuweilen auch in den Auen und Obstgärten. Im Winter haust er in grösserer Anzahl in den Wäldern des Hügellandes, die Auen und Obstgärten besucht er jedoch zu dieser Zeit in geringerer Anzahl als *P. major*. Wenn ich nicht irre, ist diese Art in Siebenbürgen häufiger als *P. major*.

142. PICUS LEUCONOTUS (*Dendrocopos leucotos* BECHST.)

Selten. Selbst habe ich ihn im Freien nie gesehen, trotzdem ich ihm besonders in den letzten Jahren eifrig nachstellte. DR. KNÖPFLER beobachtete ihn in der Umgebung von Nagyág und Zalatna, ALEXIUS BUDA in den Gebirgswäldern des Hátszeger Tales und durch sie erhielt auch ich einige Exemplare aus diesen Gegenden. Auch STETTER traf ihn — wenn ich nicht irre — in der Radauer Gegend an.

143. PICUS MINOR (*Dendrocopos minor hortorum* BREHM.)

Nicht häufig. Während der Brutzeit habe ich ihn nie beobachtet, wahrscheinlich zieht er sich zu dieser Zeit in die am meisten abseits gelegenen Wälder zurück. Vom Oktober angefangen kann man einzelne in den unteren Wäldern, Auen, Wein- und Obstgärten, sogar auch im Inneren der Dörfer sehen, aber in sehr ungleicher Anzahl, in manchen Wintern viele, in anderen nicht mehr als 3—4.

144. PICUS TRIDACTYLUS (*Picoides tridactylus alpinus* BREHM.)

Selten. Im Freien habe ich ihn nicht gesehen. DR. KNÖPFLER und ALEXIUS BUDA besassen einige Exemplare in ihren Sammlungen. ALEXIUS BUDA fand ihn in der Hátszeger Gegend des öfteren. Von wo DR. KNÖPFLER seine Exemplare her hatte, ist mir nicht bekannt.

145. PICUS CANUS (*Picus canus* GM.)

Häufig. Im Winter, besonders aber im Herbste, im Oktober und November ist er eine recht häufige Erscheinung in den Auen, während er in den tiefergelegenen Wäldern zu dieser Zeit in geringerer Anzahl

vorkommt. Im Herbst und Winter besucht er auch die inneren Gärten und klopft auf Gebäuden oder Brunnenschwengel herum. Ich sah ihn auch an Maisstengeln. Im Sommer zieht er sich in die grossen Hochwälder zurück.

#### 146. PICUS VIRIDIS (*Picus viridis pinetorum* BREHM.)

Nicht selten, bewohnt aber Siebenbürgen in geringerer Anzahl als *P. canus*, kommt auch seltener in die Auen und Obstgärten herunter. Im Winter und Sommer bewohnt er in grösster Anzahl die tiefergelegenen grossen Hochwälder.

#### UPUPA.

#### 147. UPUPA EPOPS (*Upupa epops* L.)

Häufig. Kommt regelmässig zwischen dem 5. und 10. April an, zieht Ende August und Anfang September fort. Die Abreise findet ganz unbemerkbar statt. Als Brutstellen dienen ihm grosse Bäume mit Höhlen, welche neben Wiesen und Weiden stehen, oft ganz in der Nähe der Dörfer.

### T A U B E N.

#### COLUMBA.

#### 148. COLUMBA TURTUR (*Turtur communis* SELB.)

Sehr häufig. Anfang oder um Mitte April kommt sie an und zieht Anfang September fort. Nistet in den unteren Bergwäldern. Im Juli und August ist sie auf den Stoppelfeldern und den Fruchtkreuzen eine gewöhnliche Erscheinung.

#### 149. COLUMBA OENAS (*Columba oenas* L.)

Häufig. Ende März, manchmal noch früher ist sie bereits hier, im Oktober reist sie fort. Brütet in den hochstämmigen unteren Bergwäldern, hauptsächlich in jenen, welche im Flachlande gelegen sind. Im August und September ist sie in Scharen auf den Feldern zu sehen. Sie liebt die auf salzigen oder natronhältigen Gebieten befindlichen Quellen.

#### 150. COLUMBA PALUMBUS (*Columba palumbus* L.)

Häufig. Brütet in den grossen Berg- und unteren Bergwäldern von den menschlichen Ansiedelungen gewöhnlich weiter entfernt als die beiden vorangehenden Arten. Im Gebirge ist sie nach der Ernte auf den Stoppelfeldern und Wiesen eine häufige, in den tiefergelegenen Tälern eine seltener Erscheinung.

## COLUMBA LIVIA.

Auf dem Felsen Kákova nisten jedes Jahr mehrere Taubenpaare, doch sind es wahrscheinlich nur verwilderte Haustauben und keine *Columba livia*.

## HÜHNERVÖGEL.

## PERDIX.

151. PERDIX CINEREA (*Perdix cinerea* LATH.)

Häufig. Die Standplätze sind Auen, Waldränder, Gesträuche und mit einzelnen Gebüschen bewachsene felsige Lehnen (letzteren Platz wählt es sich im Gebirge und Hochgebirge). Im Winter zieht es in die Umgebung der Dörfer und Städte in die Wein- und Obstgärten, besonders wenn starker Frost und grosser Schnee herrscht.

152. PERDIX COTURNIX (*Coturnix communis* BONN.)

Häufig. Erscheint in den ersten Maitagen, mitunter auch früher, im September zieht sie fort, man kann aber auch im Oktober zurückgebliebene antreffen. Im Gebirge steigt sie nicht weit hinauf, so dass man sie in den höher liegenden Hafer- und Halbfrucht-Saaten niemals antrifft. Am häufigsten ist sie in den breiteren Tälern.

## TETRAO.

153. TETRAO UROGALLUS (*Tetrao urogallus* L.)

Häufig auf allen unseren Rand-Hochgebirgen, dann bei Zalatna und Abrudbánya und im Kalotaszeger Hochgebirge. Nach Enyed gelangen die meisten aus dem Topánfalvaer Bezirke, wo man die Hähne im April, die Jungen und Hennen nach dem August zu jagen pflegt.

154. TETRAO TETRIX (*Lyrurus tetrix* L.)

Selten. Aus der Umgebung von Radna gelangten einige in meine Hände, anderswo habe ich diese Art nirgends beobachtet. Früher wurde dieselbe auch im Kalotaszeger Hochgebirge angetroffen.

155. TETRAO BONASIA (*Bonasa bonasia* L.)

Häufig in den Berg- und unteren Gebirgswäldern, wo es die an Haselnüssen reichen Buchenwaldungen zu seinem Standquartiere wählt.

## GLAREOLA.

156. GLAREOLA AUSTRIACA (*Glareola pratincola* L.)

Selten. Am 1-ten Mai wurde bei Nagyenyed ein ausgefärbtes

Männchen erlegt, am 16-ten selben Monats zeigten sich wieder einige, von welchen ein Weibchen geschossen wurde. **STETTER** fand ihn bei Déva im Jahre 1846.

## W A T V Ö G E L.

### OTIS.

#### 157. OTIS TARDA (*Otis tarda* L.)

Häufig auf dem Keresztesmező. Nicht selten auf dem Kenyérmező, in der Gálder Ebene und wahrscheinlich auch auf der Háromszéker Ebene. Manchmal zeigt er sich auch im Hunyader Komitate auf dem Rézmező. Auf dem Herbststriche besucht er auch die Mezőség und das Marostal. Am 20-ten Oktober 1847 traf ich bei Enyed 8 Stück an.

### OEDICNEMUS.

#### 158. OEDICNEMUS CREPITANS (*Oedicnemus scolopax* Gm.)

Sehr selten. Nur einmal sah ich ein Paar auf den Stoppelfeldern bei Diód im Oktober.

### CHARADRIUS.

#### 159. CHARADRIUS AURATUS SUCKOW. (*Charadrius apricarius* L.)

Nicht seltener Durchzügler. Im November lassen sich manchmal grosse Flüge auf den sumpfigen Wiesen nieder. Einzelne kann man fast jedes Jahr im angegebenen Monate sehen. Auf dem Frühjahrszuge habe ich ihn nie gesehen.

#### 160. CHARADRIUS MORINELLUS LINN (*Charadrius morinellus* L.)

Selten. Im November 1842 wurde einer bei Zeykfalva erlegt, öfters habe ich ihn in Siebenbürgen nicht beobachtet, doch glaube ich, dass er in Gesellschaft von *Ch. auratus* häufiger vorkommt ohne bemerkt zu werden.

#### 161. CHARADRIUS MINOR MEYER (*Charadrius dubius* Scop.)

Häufig auf den Sandplätzen fast aller unserer grösseren Flüsse und vieler Bäche.

**VANELLUS.****162. VANELLUS CRISTATUS (*Vanellus capella* SCHAEFF.)**

Häufig. Gewöhnlich kommt er um den 25—27-ten Februar an, im Oktober zieht er fort. Zurückgebliebene kann man aber auch im November sehen. Am 10-ten November sah ich einstmal einen grossen Flug auf den Saaten. Bei einer anderen Gelegenheit sah ich noch am 24-ten November viele auf einer Wiese. Am 18-ten April sitzt der grösste Teil schon auf den bebrüteten Eiern.

**HAEMATOPUS.****163. HAEMATOPUS OSTRALEGUS (*Haematopus ostralegus* L.)**

**BIELTZ** fand ihn einmal am Cibian Flusse, doch weiss ich nicht in welchem Jahre. **STETTER** traf ihn 1846 bei Déva an.

**MACHETES.****164. MACHETES PUGNAX (*Pavoncella pugnax* L.)**

Ziemlich häufig. Als Brutvogel habe ich ihn nicht angetroffen, doch halte ich es für wahrscheinlich, dass er an mehreren Stellen Siebenbürgens brütet, da sich am 6-ten und 7-ten Juli 1846 grössere Flüge auf dem Nagy-Enyed der Hotter zeigten, unter diesen mehrere Männchen im Prachtkleide, bei manchen von diesen begannen die den Kragen bildenden Federn auszufallen, oder waren bereits alle ausgefallen. Im Herbste ziehen sie jedes Jahr in ziemlich grosser Anzahl durch Siebenbürgen. In der zweiten Augusthälfte sind schon einige auf den bewässerten Stellen zu sehen, doch fällt ihre Hauptzugzeit auf den September. Im Frühjahre habe ich ihn nie gesehen.

**TRYNGA.****165. TRYNGA SUBARQUATA (*Tringa ferruginea* BRÜNN.)**

Ziemlich häufig als Durchzügler im Herbste auf den sandigen Ufern und Mündungsdeltas der Flüsse. Im Frühjahr habe ich ihn nie angekommen, einmal jedoch wurde er im Sommerkleide am 20-ten Juli 1846 bei Marosujvár erlegt. Im Herbste fand ich ihn immer zwischen dem 3-ten und 18-ten September. Es ist die häufigste *Tringa*-Art in Siebenbürgen.

166. TRYNGA ALPINA (*Tringa alpina* L.)<sup>\*)</sup>

Nicht selten an denselben Plätzen, welche *T. subarquata* liebt. Diese Art fand ich nur bei Gelegenheit des Herbstzuges Mitte und Ende Septembers in kleinen Gesellschaften.

167. TRYNGA MINUTA (*Tringa minuta* LEISL.)

Selten. 1846 Mitte Septembers zeigte sich neben dem Maross-  
flusse eine kleine Schaar, aus welcher einige erlegt wurden.

168. TRYNGA TEMMINCKII (*Tringa Temminckii* LEISL.)

Selten. Nur einmal fand ich im Jahre 1845 am 25-ten August auf einer Wiese bei einem kleinen Teiche im Töviser Hotter einige, von welchen einer erlegt wurde. An diesem kleinen mit *Carex*-Arten bewach-senen Teiche pflegen sich auch die übrigen *Tryngaa*-Arten mit Vorliebe aufzuhalten, besonders zur Nachtzeit.

## TOTANUS.

169. TOTANUS GLOTTIS (*Totanus nebularius* GUNN.)

Nicht selten, im Herbste fast häufig. Brütend habe ich ihn nicht angetroffen. Im Frühjahre zieht er in der zweiten April- und in der ersten Maihälfte, im Herbste zeigen sie sich in grösster Anzahl im September, einzelne aber auch im August und Anfang Oktober.

170. TOTANUS CALIDRIS (*Totanus calidris* L.)

Sehr häufig auf dem Frühlings- und Herbstzuge. Ende April und im Mai, sowie Ende August und im September.

171. TOTANUS GLAREOLA (*Totanus glareola* L.)

Selten.\*)

172. TOTANUS OCHROPUS (*Totanus ochropus* L.)

Häufig von Anfang des Frühjahrs bis spät im Herbste. Manchmal ist er am 19-ten März bereits hier und kann man auch in der zweiten Hälfte Oktobers noch einzelne sehen.

\*) Wird *Tringa Schinzii* sein, denn *T. alpina* fand ich bis jetzt in Siebenbürgen nicht. CSATÓ.

\*) Nach meinen Beobachtungen häufig. CSATÓ.

173. TOTANUS STAGNATILIS (*Totanus stagnatilis* BECHST.)

Selten. Erhielt von ALEXIUS BUDA ein Exemplar, welches im Hunyader Comitate erlegt wurde, wo früher auch ich im August einige erlegte.

174. TOTANUS HYPOLEUCUS (*Actitis hypoleucus* L.)

Häufig, mehr an den Flüssen als an Teichen. Wandert im April und September, aber nie in grosser Gesellschaft, wie *T. calidris*, *glottis* und *ochropus*.

## RECURVIROSTRA.

175. RECURVIROSTRA AVOCETTA (*Recurvirostra avocetta* L.)

Sehr selten. DR. KNÖPFLEB besass ein Exemplar in seiner Sammlung, welches am Aranyosflusse in der Zalatnaer Gegend erlegt wurde.

## HIMANTOPUS.

176. HIMANTOPUS RUFIPES (*Himantopus candidus* BONN.)

Etwas selten. Dreie kamen in meine Hände während einiger Jahre. Alle wurden um Mitte April auf dem Gebiete von Nagy-Enyed und Gáld erlegt. STETTER fand ihn bei Déva.

## SCOLOPAX.

177 SCOLOPAX RUSTICOLA (*Scolopax rusticola* L.)

Häufig. Wandert im März und Oktober, auch nistend habe ich sie in den hochstämmigen Wäldern um Nagy-Enyed gefunden, wo ich Ende Juli Junge fand.

178. SCOLOPAX MEDIA (*Gallinago major* Gm.)

Ziemlich selten. Ende April und im Mai fand ich sie einigemale an Teichen. Nur zwei Exemplare gelangten in meine Hände.

179. SCOLOPAX GALLINAGO (*Gallinago gallinaria* MÜLL.)

Sehr häufig. In der zweiten Augusthälfte erscheint sie bereits in ziemlicher Anzahl auf den sumpfigen Wiesen und den ganzen September und Oktober hindurch zieht sie fortwährend. Der Frühlingszug ist weniger bemerkbar.

180. SCOLOPAX GALLINULA (*Gallinago gallinula* L.)

Häufig. Ende März und im April, dann im September und Oktober zieht sie, aber auch bis im Dezember kann man manchmal einzelne sehen.

## NUMENIUS.

181. NUMENIUS ARQUATUS (*Numenius arquatus* L.)

Seltener. In der letzten Hälfte August und Anfang September fand ich einzelne oder aus 4—5 Stücken bestehende Familien auf den Wiesen in dem Töviser und Nagy-Enyeder Hotter. Ist manchmal auch im Frühjahre zu hören.

182. NUMENIUS TENUIROSTRIS (*Numenius tenuirostris* VIEILL.)

Selten. STETTER fand ihn bei Maros-Néméti im September.

## IBIS.

183. IBIS FALCINELLUS (*Plegadis falcinellus* L.)

Selten. 1846 am 23-ten Juli zeigte sich eine Familie bei Maros-Ujvár, aus welcher zweie erlegt wurden, ausser diesen sahen wir noch viere Anfang Mai bei Nagy-Enyed. STETTER und auch ALEXIUS BUDA fanden einige im Hunyader Comitate.

## PLATALEA.

184. PLATALEA LEUCORODIA (*Platalea leucorodia* L.)

Selten. Auf den Mezőséger Teichen kann man ihn manchmal beobachten im Frühjahre und im Herbste. In Händen habe ich nur einen gehabt, welcher auf dem Kajáner Teiche geschossen wurde.

## CICONIA.

185. CICONIA ALBA (*Ciconia alba* BECHST.)

Häufig. Brütend habe ich ihn in der Mezőség und an einigen Plätzen zwischen der Maros und Küküllő angetroffen, sonst kommt er in Siebenbürgen nur auf dem Frühjahrs- und Herbstzuge vor. Um den 25—26. März kommt er an und zieht um den 20—25-ten August fort. Pünktlicher hält seine Zugszeit kaum ein anderer Vogel ein als der Storch.

186. CICONIA NIGRA (*Ciconia nigra* L.)

Nicht selten. Im August und in der letzten Woche des März zeigen sie sich jedes Jahr am Laufe der Maros und in den Tälern der Gebirgsbäche. Brütend fand ich zwar diese Art nicht vor, da ich jedoch auch im Comitate Zaránd Mitte Sommer ein Paar angetroffen habe, bin ich geneigt zu glauben, dass der Schwarzstorch dort und an ähnlichen Stellen brütet.

## GRUS.

187. GRUS CINEREA (*Grus communis* BECHST.)

Nicht sehr selten. Im März und April ziehen sie durch, im Herbste während der Reise lassen sie sich auch nieder, im Frühjahre aber sehr selten. Ausser in den Sümpfen des Feketeügy-Flusses brüten sie nirgends in Siebenbürgen.

## ARDEA.

188. ARDEA CINEREA (*Ardea cinerea* L.)

Häufig. Brütet in grosser Anzahl in den unzugänglichen Rohrwäldern der Mezö-ség und in manchen Auen, z. B. in der Au bei Mogykerék, so auch in hohen Bergwäldern, z. B. in dem hochstämmigen Walde bei Ajton. Im Frühjahre kommt er in der zweiten Hälfte des März an. Im August sind schon überall Alte- und Jungvögel auf dem Striche zu sehen; an den Flüssen und Seen und verbleiben sie hier bis ungefähr Mitte Oktober.

189. ARDEA PURPUREA (*Ardea purpurea* L.)

Häufig. Brütet in grosser Anzahl in den Rohrwäldern der Mezö-séger Teiche in Gesellschaft des *Grauen-* und *Nachtreiher*, sowie der *Rohrdommel*, man kann ihn aber infolge seiner Lebensweise seltener sehen als den *Graureiher*, trotzdem er Siebenbürgen fast in derselben Anzahl bewohnt wie dieser.

190. ARDEA EGRETTA (*Egretta alba* L.)

Selten. Einigemal habe ich ihn beobachtet, in die Hände bekam ich nur einen, welcher 1846 am 20-ten Juli bei Maros-Ujvár erlegt wurde. Ich glaube nicht, dass er in Siebenbürgen jemals gebrütet hätte.

191. ARDEA GARZETTA (*Egretta garzetta* L.)

Nicht sehr selten. Vorzüglich im August und September zeigt er sich bei uns, manchmal auch im Frühjahre, aber nur als durchziehender Vogel. In Händen habe ich nur einen gehabt, welcher im September bei Gyéres-Szt.-Király erlegt wurde.

192. ARDEA STELLARIS (*Botaurus stellaris* L.)

Ziemlich häufig. Brütet auf allen unseren grösseren mit Rohr bewachsenen Teichen. Anfangs März ist er hier, in der ersten Hälfte Oktobers zieht er fort. Mitte April hat er schon Junge.

193. ARDEA NYCTICORAX (*Nycticorax griseus* L.)

Häufig. Nistet an unseren mit Rohr bewachsenen Teichen, an den kleineren in geringerer, an den Mezöséger Teichen in grosser Anzahl.

194. ARDEA COMATA (*Ardeola ralloides* Scop.)

Ziemlich selten. In Händen habe ich nur einen gehabt, welcher im Mai bei Nagy-Enyed erlegt wurde.

195. ARDEA MINUTA (*Ardetta minuta* L.)

Gar nicht selten, besonders in der Háromszék. Ausgefärzte Exemplare gelangten nur zwei in meine Hände Ende April und im Mai. Junge zeigen sich öfters zu Ende des Sommers und im Herbste, besonders im letzten Drittel Septembers gelegentlich ihrer Abreise.

## RALLUS.

196. RALLUS AQUATICUS (*Rallus aquaticus* L.)

Häufig an den grösseren Rohrteichen, besonders in der Mezösége. Im März ist sie schon hier und zieht erst im Oktober weg.

## CREX.

197. CREX PRATENSIS (*Crex pratensis* BECHST.)

Sehr häufig auf mit Binsen und Schilf bewachsenen Wiesen und in den an solchen Plätzen grenzenden Saatfeldern, mitunter auch weiter vom Wasser entfernt.

## GALLINULA.

198. GALLINULA CHLOROPUS (*Gallinula chloropus* L.)

Häufig an allen mit Rohr bewachsenen Teichen. In der zweiten Hälfte Aprils kommt es an, Ende September geht es fort.

199. GALLINULA PORZANA (*Ortygometra porzana* L.)

Häufig an den grösseren mit Rohr bestandenen Teichen. Im März ist es bereits hier, im Oktober zieht es fort.

## FULICA.

200. FULICA ATRA LINN. (*Fulica atra* L.)

Sehr häufig auf allen mit Rohr umgebenen Teichen. Im Frühjahr kommt es sehr früh an, manchmal bereits Anfang März, derart dass nicht

selten das Eis auf den Teichen noch nicht geborsten ist. Das Volk glaubt, dass einige an warmen Quellen auch hier überwintern und sich mit Conserven (?) ernähren.

### PHALAROPUS.

#### 201. PHALAROPUS TENUIROSTRIS (*Phalaropus lobatus* L.)

Aussergewöhnliche Erscheinung. Im Jahre 1848 am 28-ten September zeigten sich zwei bei Kapud auf einem kleinen Teiche unter Enten schwimmend, von welchen einer in meine Hände gelangte.

### S C H W I M M V Ö G E L.

#### COLYMBUS.

#### 202. COLYMBUS CRISTATUS LINN. (*Podiceps cristatus* L.)

Ziemlich häufig. In nicht geringer Anzahl wohnt und brütet er auf den grösseren Mezöséger Teichen, an kleineren Teichen zeigt er sich nur im Herbste und Frühjahre einzeln, auf den Flüssen noch seltener. Im Frühjahre, sobald das Eis auf den Teichen geschmolzen ist, erscheinen aus 8—10 Stücken bestehende Flüge. Ende März und Anfang April sind sie auf den grossen Mezöséger Teichen in grösster Anzahl zu sehen.

#### 203. COLYMBUS RUBRICOLLIS M. (*Podiceps griseigena* BODD.)

Ziemlich häufig, mit dem vorigen an gleichen Plätzen aber überall nur vereinzelt. Im Herbste und Frühjahre besucht er auch die kleinsten Teiche. An Flüssen kann man auch diesen nur selten sehen. Auf den grossen freien Gewässern sieht man ihn selten, gewöhnlich ist er in der Nähe des Röhrichtes in Lichtungen anzutreffen, wo er im Falle einer Gefahr durch Untertauchen alsbald den schützenden Rohrwald erreichen kann.

#### 204. COLYMBUS AURITUS LINN. (*Podiceps nigricollis* BREHM.)

Nicht häufig, jedoch auch nicht selten zu nennen. Er brütet auf den grösseren Seen der Mezöség. Während des Zuges zeigt er sich meistens auf Flüssen und gewöhnlich in kleineren Gesellschaften. Ein ausgefärbtes Exemplar konnte ich nicht erhalten.

#### 205. COLYMBUS MINOR LINN. (*Podiceps nigricans* SCOP.)

Nicht selten. Am Zuge zeigt er sich mehr an den Flüssen und zwar vorwiegend im Herbste in kleineren Gesellschaften, zum Brüten besucht er wahrscheinlich nur die Mezöséger Teiche, wo er bereits früh im Frühling in geringer Anzahl zu sehen ist.

## ENDYTES.

206. EUDYTES SEPTEMTRIONALIS ILL. (*Colymbus lumme* GUNN.)

Durchaus nicht selten.\*.) Zeigt sich jedes Jahr im Spätherbste und Vorfrühlinge paarweise oder in kleinen Gesellschaften, überwiegend aber nur im Jugendkleide (Unterseite weisslich, Oberseite grau oder auf grauer Grundlage mit länglichen weissen Tupfen übersät). Im Herbst fehlt er nie auf den Flüssen, im Frühjahre ist er vorwiegend auf die grossen Seen der Mezö ség beschränkt. Auf kleineren Teichen habe ich ihn nie gesehen. Er ist ein ausgesprochener Wintervogel.

207. EUDYTES ARCTICUS ILL. (*Colymbus arcticus* L.)

Nicht sehr selten. In einem Zeitraume von neun Jahren erhielt ich vier ausgefärbte Exemplare und zwar alle im November, von diesen wurden zwei an der Strich, einer am Maros-Flusse und einer bei Hadad geschossen. Im Frühjahre habe ich ihn nicht beobachtet. Die Jungvögel sind sehr leicht mit *E. septemtrionalis* zu verwechseln und wurde er wahrscheinlich infolge dieses Umstandes nicht öfters bei uns festgestellt. Von den nordischen Vögeln pflegen uns jährlich immer vielmehr junge als alte Exemplare aufzusuchen.

## HALIEUS.

208. HALIEUS CARBO ILL. (*Phalacrocorax carbo* L.)

Selten. Im Jahre 1825 spät im Frühjahre zeigten sich zwei auf der Maros im Hunyader Comitate. Um das Jahr 1827 gleichfalls am Maros-flusse eine Gesellschaft bei Maros-Vásárhely. 1844 im August erhielt ich einen vom Sztrigy-Fluss. Öfters habe ich sein Vorkommen in Siebenbürgen nicht feststellen können.

209. HALIEUS PYGMAEUS (*Phalacrocorax pygmaeus* PALL.)

Muss selten sein. Ich habe ihn in Siebenbürgen nie beobachtet. STETTER fand ihn im März am Sztrigy-Flusse in nicht geringer Anzahl, auch DR. KNÖPFLER besass ein Exemplar in seiner Sammlung.

## PELECANUS.

210. PELECANUS ONOCROTALUS LINN. (*Pelecanus onocratalus* L.)

Nicht selten. Im Jahre 1817, wenn ich mich nicht irre, im Herbste zeigten sich grosse Flüge in Siebenbürgen und wurden auch mehrere

\*) Diese und die nächstfolgende Art hat ZEYK im Freien vielfach verwechselt, was auch aus seinen Ausserungen bei *E. arcticus* erhellt.

erlegt, z. B. im Hunyader Comitate. Um das Jahr 1823 erschienen bei Maros-Vásárhely einige und wurde einer erlegt. Auch bei Al-Vincz hat man um das Jahre 1841 drei geschossen und neben dem Alt-Flusse auch einige vor einigen Jahren. STETTER fand ihn bei Déva.

### STERNA.

#### 211. STERNA LEUCOPTERA SCHINZ. (*Hydrochelidon leucoptera* TEMM.)

Häufig. Nistet sehr wahrscheinlich auf den Seen der Mezösgégen. Auf dem Frühjahrszuge ist sie im Mai bei allen Teichen manchmal in Flügen von 50—60 St. zu sehen. In der zweiten Hälfte August und in der ersten Septembers zeigt sie sich auch mitunter, aber nur einzelnweise. Im Mai gesellt sie sich oft zu *Sterna nigra* und *St. leucopareia*.

#### 212. STERNA NIGRA LINN. (*Hydrochelidon nigra* L.)

Häufig, die gemeinste Art in Siebenbürgen. Auf den Mezösgégen Teichen brütet sie in beträchtlicher Anzahl. Im Sommer, wenn der Wind die Gewässer aufpeitscht, schaart sie sich in grossen Flügen über den Seen. Im Mai, hauptsächlich in der zweiten Hälfte dieses Monats ist sie auch auf den kleineren Teichen und über den Flüssen eine gewöhnliche Erscheinung, meistens in grossen Flügen. Nach Mitte September habe ich sie nie gesehen.

#### 213. STERNA LEUCOPAREIA (*Hydrochelidon leucopareia* TEMM.)

Ziemlich selten. Zweimal trafen wir je einen grossen Flug an, immer vermischt mit *St. leucoptera* auf den in der Umgebung von Nagy-Enyed befindlichen Teichen und auf der Maros in der zweiten Hälfte März.

#### 214. STERNA HIRUNDO LINN. (*Sterna hirundo* L.)

Ziemlich selten. Einigemale beobachteten wir einzelne am Maroslauf, ich erhielt jedoch kein einziges Exemplar dieser Art. DR. KNÖPFLER besass ein einheimisches Exemplar in seiner Sammlung. Dürfte im Siebenbürgen kaum Brutvogel sein.

#### 215. STERNA MINUTA LINN. (*Sterna minuta* L.)

Ziemlich selten. In der zweiten Hälfte des Juli und im August zeigen sich fast jedes Jahr einzelne über den Flüssen und Teichen. In der Hand habe ich nur zwei Junge gehabt, von welchen das eine am 24-ten Juli, das andere im August erlegt wurde.

## LARUS.

216. LARUS RIDIBUNDUS LINN. (*Larus ridibundus* L.)

Häufig. Auf den Mezöséger Teichen brütet sie in nicht geringer Anzahl. Sie ist bereits früh im Frühling da und zieht spät fort. Im Oktober kann man sogar aus 20—25 Stücken bestehende Flüge über den Mezöséger Teichen beobachten. Einmal bekam ich vom Aranyos-Flusse eine, welche am 11-ten Dezember bei strenger Kälte erlegt wurde.

217. LARUS TRIDACTYLUS LINN. (*Rissa tridactyla* L.)

Grosse Seltenheit. Im Jahre 1843 am 6-ten Jänner bekam ich bei grosser Kälte eine lebendig vom Aranyos. Sie war derart abgeschwächt, dass man sie mit einem Handnetze überdeckte.

218. LARUS CANUS LINN. (*Larus canus* L.)

Selten. Zur Zugszeit zeigen sich mitunter einzelne in Siebenbürgen. Ich erhielt aus Bethlen vom Szamosflusse eine, auch DR. KNÖPFLER besass ein einheimisches Exemplar in seiner Sammlung.

219. LARUS FLAVIPES MEYER. (*Larus fuscus* L.)

Nicht sehr selten. Zwei Stücke kamen in meine Hände, das eine wurde Ende April erlegt, bei welcher Gelegenheit fünf Stücke sich bei der Maros zeigten, das andere noch später, wenn ich nicht irre, Anfang Juni. Sie wurde auch von anderen vereinzelt angetroffen.

220. LARUS MARINUS LINN. (*Larus marinus* L.)

Sehr selten. Am 8-ten Oktober 1847 bekam ich ein junges Exemplar vom Aranyos-Flusse, weitere Kenntnisse darüber, dass sie noch öfters in Siebenbürgen beobachtet worden wäre, habe ich keine.

## LESTRIS.

221. LESTRIS POMARINA TEMM. (*Stercorarius pomarinus* TEMM.)

Sehr selten. 1841 im September erhielt ich ein junges Exemplar aus Sáromberke vom Maros-Flusse. Dass sie sich in Siebenbürgen öfters gezeigt hätten weiss ich nicht.

222. LESTRIS PARASITICA ILL. (*Stercorarius parasiticus* L.)

1851 im Spätherbst schoss man eine auf der Mezöség am Czege-er Teiche. Der Vogel wurde mir als mitteltaubengrosser, schwärzlich gefärbter Wasservogel mit schwarzen Schwimmfüßen und Elster-

schwanz beschrieben. Der für mich präparierte Balg des Vogels wurde von einem Hunde zerrissen.

### CYGNUS.

#### 223. CYGNUS MUSICUS BECHST. (*Cygnus musicus* BECHST.)

Nicht sehr selten. Zwei habe ich in Händen gehabt, beide wurden im Hunyad der Comitate geschossen, einer im Feber, der andere spät im Frühjahre.

#### 224. CYGNUS OLOR ILL. (*Cygnus olor* GM.)

Nicht sehr selten. Einmal zeigten sich im Winter bei Magyarszécsesztve fünf Stücke auf der Maros, von welchen ein junger Vogel erlegt wurde und in meine Hände gelang. Auch auf den Mezőséger Seen sollen sich hauptsächlich im Frühjahre Schwäne zeigen, doch welche Art, weiss ich nicht.

### ANSER.

#### 225. ANSER SEGETUM BECHST. (*Anser fabalis* LATH.)

Nicht selten. Man kann sie hauptsächlich im Herbste im Oktober sehen, gewöhnlich in kleineren Gesellschaften auf der Maros und auf Saaten. Einmal erhielt ich auch im Dezember ein Exemplar vom Maros-Flusse. Im Frühjahre habe ich sie nie gesehen.

### ANAS.

#### 226. ANAS CLYPEATA L. (*Spatula clypeata* L.)

Nicht selten. Ziehend zeigt sie sich in ziemlicher Anzahl auch im Herbste besonders aber im Frühjahre (im November, dann im März und April). Gegen Ende des Frühjahres fliegt sie gepaart umher. Wahrscheinlich nistet sie in geringer Anzahl bei uns.

#### 227. ANAS BOSCHAS LINN. (*Anas boschas* L.)

Häufig. In ziemlich grosser Anzahl wandert sie im Herbste, besonders aber im Frühjahre, sobald der Schnee vergangen ist und wohnt zu jeder Zeit bei uns. Auch bei strengster Kälte kann man sie immer sehen. Sie nistet bei uns fast an jedem Teiche, in grösserer Anzahl an den Seen der Mezőség.

#### 228. ANAS STREPERA LINN. (*Anas strepera* L.)

Nicht selten als Durchzügler. Im Herbste zeigt sie sich in geringer Anzahl. Im Frühjahre kommt sie in kleinen Flügen früh an und verbleibt hier bis Ende April. Im Sommer habe ich sie nicht beobachtet.

229. ANAS QUERQUEDULA LINN. (*Anas querquedula* L.)

Häufig. In jeder Jahreszeit, ausgenommen in kalten Wintern. Gegen Ende März kommt sie in grossen Flügen an, in der zweiten Hälfte des August und im September zieht sie fort. Zur Zugszeit ist sie, hauptsächlich im August überall zu sehen.

230. ANAS CRECCA LINN. (*Anas crecca* L.)

Häufig zu jeder Jahreszeit. Im Frühjahre kommt sie Ende März, teilweise im April an, im August verlässt uns der grössere Teil, nur verspätete ziehen noch im September.

231. ANAS ACUTA LINN. (*Anas acuta* L.)

Ziemlich selten. Soweit meine Kenntnisse reichen ist sie in Siebenbürgen nur Durchzugsvogel. Im Frühjahre Ende März und April zeigen sie sich manchmal in kleinen Flügen, zu anderen Jahreszeiten habe ich sie nicht beobachtet.

232. ANAS PENELOPE LINN. (*Anas penelope* L.)

Sehr häufig als Durchzügler. Im September, aber besonders im Oktober, dann wieder in der zweiten Hälfte März und Anfang April wandert sie in grossen Flügen. Einzelne kann man mitunter auch im Mai sehen, im Sommer oder Winter jedoch habe ich sie niemals beobachtet.

233. ANAS LEUCOCEPHALA PALL. (*Erismatura leucocephala* Scop.)

Nicht selten als Durchzügler. In der zweiten Hälfte des März kann man sie in ziemlich zahlreichen Flügen auf den Mezösgéger offenen Teichen sehen, bis Ende April bleiben wenige hier. Während anderer Jahreszeiten habe ich sie nicht beobachtet, obzwar sie wahrscheinlich auch auf den Herbstzuge erscheint. In den Händen habe ich nur ein junges Weibchen gehabt, welches am 18-ten April bei Tóhát erlegt wurde.

234. ANAS FUSCA LINN. (*Oidemia fusca* L.)

Selten. Ist nur am Zuge manchmal zu sehen, ich besass nur ein ausgefärbtes Exemplar, welches in der Mezösgég erlegt wurde.

235. ANAS FULIGULA LINN. (*Nyroca fuligula* L.)

Ziemlich selten. Ein sehr schönes Männchen erhielt ich am 13-ten März, ein anderes, welches gerade in der Mauser war, am 30-ten Juli, weshalb ich ihr Brüten hie und da in geringer Anzahl nicht für ausgeschlossen erachte.

236. ANAS FERINA LINN. (*Nyroca ferina* L.)

Nicht selten als Durchzügler. Im Frühjahr von Mitte März bis Mitte April wandert sie in grosser Anzahl, zu welcher Zeit sie auf den offenen **M e z ö s e g e r** Teichen fast als zahlreich bezeichnet werden kann. Mitunter kann man auch Ende April, sogar im Mai einzelne sehen. Im Herbste wandert sie Ende September und im Oktober. In anderen Jahreszeiten habe ich sie nicht beobachtet.

237. ANAS NYROCA (*Nyroca ferruginea* Gm.)

Häufig. Fast zu jeder Jahreszeit kann man sie sehen, mehr auf den mit Rohr bewachsenen als auf freien Teichen, nur im kalten Winter sah ich sie niemals. Sehr wahrscheinlich ist sie Brutvogel in Siebenbürgen.

238. ANAS RUFINA PALLAS (*Nyroca rufina* Pall.)

Selten. Nur eine war in meinen Händen, welche im Frühjahr bei **Tövis** erlegt wurde.

239. ANAS CLANGULA LINN. (*Nyroca clangula* L.)

Nicht selten als Durchzügler und Wintergast. Von Mitte November bis Ende März sind immer kleine, wenn der Winter streng ist, grössere Gesellschaften zu sehen. Es kommt sehr selten vor, dass sie sich schon im September zeigt oder nach Beendigung des Eistreibens noch hier verbleibt.

## ANAS PURPUREO-VIRIDIS SCHINZ.

Einmal erhielt ich im Oktober eine sehr merkwürdige Wildente, welche ein Jäger am **Maros**-Flusse unter mehreren wilden Enten erlegte. Keine Beschreibung der bekannten Entenarten passte auf sie, aber in vielem ähnelte sie jener Ente, welche **SCHINZ** unter obigem Namen beschreibt und welche wahrscheinlich nicht eine selbständige Art, sondern ein Bastard von *A. boschas* und *A. moschata* ist. Diese Ente, sowie ihr Bild und Beschreibung, welche ich von ihr, bevor ich sie ausstopfte, anfertigte, wurde in **Nagy-Enyed** vernichtet\*), aus diesem Grunde kann ich sie hier nur nach meiner Erinnerung beschreiben.

Grösser als *A. boschas* zugleich auch etwas gestreckter. Schnabel stark, nicht schmal aber an der Wurzel hoch, von Farbe gelb und schwarz gelleckt. Füsse gross, in der Form den Füßen der Tauchenten gleichend, von gelber Farbe braun gescheckt mit gelben Schwimmhäuten. Der aus elastischen Federn gebildete lange Schwanz endet spitz. Kopf, Hals graulich-

\*) Im Jänner 1849 als der rumänische Landsturm **Nagy-Enyed** verwüstete. **Csató**.

braun. letzterer zart weiss gescheckt. Der ganze Oberkörper auch der Schwanz ist sehr dunkelbraun mit schwachem Stahlschimmer. Dieselbe Färbung haben auch die Flügel, aber an den Ruderfedern mit grossen unregelmässigen weissen Flecken. Der Unterkörper ist wie der Hals graulich-braun zart weiss gescheckt, am Bauche fast weisslich.

### MERGUS.

#### 240. MERGUS ALBELLUS LINN. (*Mergus albellus* L.)

Häufig als Durchzügler und Wintergast von Anfang Dezember bis Ende März. Im März streicht sie in aus 20—30 Stückchen bestehenden Flügen auf den Mezöséger Teichen umher. Im Winter sind sie auf den Flüssen, auf den eisfreien Stellen anzutreffen, aber nur in kleineren Flügen oder einzeln. Ausgefärbte und Jungvögel sind gleich häufig.

#### 241. MERGUS MEGANSER LINN. (*Mergus merganser* L.)

Nicht selten als Wintervogel auf unseren Flüssen, auf den eisfreien Stellen aber nur Mitte des Winters und in umso geringerer Anzahl je gelinder der Winter. Ich erhielt hauptsächlich ausgefärbte Exemplare und meistens Männchen.

## To the memory of the forgotten hungarian ornithologist Miklós de Zeyk (1810—1854).

By JAMES SCHENK.

MIKLÓS DE ZEYK professor at the College of Nagyenyed was one of the most renowned hungarian ornithologists. He occupied the second place by the side of PETÉNYI. absolved the University at Vienna and Berlin, being at the latter a pupil of LICHTENSTEIN, by whom he was instructed in practical and theoretical ornithology, especially the stuffing of birds, as well as museal knowledge. His great talent and enthusiasm for natural history urged him on to accept the place at the highschool at Nagyenyed, this ancestral domicile of hungarian culture, where in the year 1848 he was able to gather a large natural historic collection, which was next to the collection at the National Museum at Budapest the most precious one in the Kingdom. There he took different notes about his scientific explorations. His successful teaching and productive work was interrupted by the Roumanian revolt and the great fire at

Nagyenyed in the year 1848, when one part of his collection was robbed, the other, together with his notes, the result of 10 years of scientific explorations, destroyed by the fire.

During the war of liberty and after it's bloody end he lived in Hungary as a fugitive and it was there he began to write by memory, the results of his ornithological and scientific explorations; later on he returned to Transsylvania, where he continued his work, which however was interrupted by his untimely death at the age of 44 in the year 1854.

As his literary activity fell in the time of suppression, he could not publish anything. His widow preserved his manuscripts, which she handed over later on to JÁNOS DE CSATÓ, the renowned ornithologist of Transsylvania. He forwarded them to the Royal Hungarian Institute of Ornithology and at last in the year 1848, the most precious part of his ornithological legacy concerning the avifauna of Transsylvania could be published, with illustrations and a diary. The greatest merit of his work is, that he took into consideration only such notes, which were proved authentic by museal specimens, and that he published only selfdependant observations, so his work gives a true picture of the avifauna of Transsylvania as it was before the year 1848, which then was much richer in individuals as in the present, but in the relative abundance and rareness of the specimens we can see almost no difference. For instance *Gypaëtus* and *Neophron* were already then very rare, whereas the *Gyps fulvus* and the *Vultur monachus* very abundant. The *Syrnium uralense* was already then a nesting bird and the *Erithacus philomela* the most frequent Nightingale specimen in Transsylvania and not the *Erithacus luscinia*.

His work is the pride and most precious relic of the hungarian Ornithology. ZÉYK was the first, who made systematical notes about the migration of birds and who wrote a scientific dissertation on it. Besides he had notes concerning Phytophaenology, Botany, Meteorology etc. and was a very remarkable modern paedagog, who would have reformed the instruction of Natural History if he had lived longer.

Characteristic however for the tragical destiny of the scientific Hungarian endeavours is, that he could not realise any of his great plans and that his most precious work could only been published at the time, when the same Roumanians, who destroyed the work of his life in the year 1848 and hindered his future scientific activity and were the cause of his early death; are threatening to expropriate and destroy the self-made culture of Transsylvania.

## Kisebb közlemények.

**Adatok a Balaton és a Velencei tó madárafaunájához.** Szokott öszi tartózkodásom ideje Badacsonyban ez idén minden össze két hétre — szept. 17-től okt. 2-ig — terjedt s így eleve sem számítottam arra, hogy madártani naplómat bőséges anyaggal gazdagítassam. Ám megfigyeléscím eredményei még a legsoványabb reménységet sem váltották valóra. A tartós szép idő, sőt nyárias forróság miatt a vonulásból szinte semmit sem lehetett látni. A Balaton teljesen néptelen volt, csak szept. 18-án láttam 2 drb. *Ardea cinerea*-t ÉK → DNy.-nak vonulva, szept. 20-án pedig Badacsony és Balatonfüred közt a parti nádasokban rengeteg *Hirundo rusticá*-t, a partszegélyen pedig egy csapat *Numenius arquatus*-t, néhány *Vanellus capella*-t és *Larus ridibundus*-t. Badacsony táján az *Aquila chrysaetos* sem mutatkozott, csak a sümegi erdők fölött láttam egy izben (szept. 17-én) kóvályogni 1 drb-ot, jeléül, hogy a környéktől nem pártolt el. Lehetséges, hogy az utóbbi években a bazaltszíklák helyett erdőben telepedett meg s valamelyik hatalmas fára rakta fészkét.

Október 2-án pár napra Csabrendekre mentem s utközben Sümegnél 1 drb. *Corvus corone*-t figyelhettem meg. Ez körülbelül a fekete varju elterjedésének legkeletibb pontja hazánkban, mert eddig csak Sopron-, Vas- és Zala megye nyugati szélén, a Németausztria és Stájerország határával érintkező területeken került szem elé. Ugyanaznap érkeztek meg a vidékre az *Anser fabalis*-ok első csapatai s számauk két nap mulva már legalább 1.000 főnyire szaporodott. Nappal az Ukk és Csabrendek között elterülő mezőkön tartózkodtak, estére azonban a Balatonra huztak, mert szokott éjjeli tanyájukon a „Bertény“ nevű nagy legelő közepén levő fenékben, a máskor 20—30 holdnyi vizállás hiányzott.

Okt. 23. és 24-ik napját a Velencei tónál töltöttem. A madárvilág itt is feltűnő szegényesen volt képviselve. Száresát egyet sem láttam a tavon, búbos röcsköt csak 2 drb-ot, récét néhány csapatot s az „Öreg foknál“ 2 drb *Ardea cinerea*-t. A halászok beszélték, hogy az utóbbi faj a nyáron gyakoribb volt, mint más években s nem ritkán 25 drb. is halászgatott a tónak e délkeleti részén benyúló félszigetén. Előfordult a *kanalasgém* és a *batla*, sőt egy példányban a *nemes kócsag* is, mely fajból egyet okt. 15-én — talán ugyanazt, mely nyárszakán mutatkozott —

**SZÉCHÉNYI ZSIGMOND GRÓF** (Sárpentele) lött gyűjteménye részére a dinnyési vizeken. A nemes kócsag vajmi ritka vendég a tavon s az utóbbi 33 év során, mióta az ottani madárvilágot figyeltem, csak egyszer találkoztam vele, 1890. ápr. 30-án.

A tó madáréletét annyira jellemző *dankasirály* és *feketenyakú vöröskék* fészkelepei ez idén hiányoztak. Az ok közelfekvő: a halászat, tekintettel a rossz élelmezési viszonyokra, a tilalmas időszakban is meg volt engedve kivételeSEN, ugy hogy a halászság a madarak költésének évadján is keresztül kasul bolyonghatott a nádasokban s kipusztította a netán fészkelők tojásait. Egyébként sem voltak a fészkelésre alkalmas viszonyok a tavon, mert a békanyál, mely más években a kisebb tisztásokat, riákás nádasokat, a rigyás és buckás területeket ellepte, merőben kiveszett. Már pedig a *sírályok*, *vöröskék*, *szárcsák*, *halászcsérek*, *szerkők*, *récék* tanyájukat a békanyálnak a nap melegétől megkérgesedő felületén, az ott felhalmozódó avas nádtörmeléken, szemletes helyeken legszivesebben vetik meg.

Remélhetően a jövő évben a halászati tilalmak ismét érvényesek lesznek s a tóságokon ujból nyugalmat élvezhetnek a vizimadarak, kivált a *dankasirályok*, melyek halhatósan pusztítják a tókörnyéki szántóföldek kártékony rovarvilágát s a mezőgazdának szivesen látott munkatársai.

A késő őszi madárfaunát a velencei tavon *vetései ludak* és a *lilikek* rengeteg száma jellemzte. A két ludfaj körülbelül 5 : 1 arányban volt képviselve s esténkint ezernyi ezer huzott a szomszédos vetésekkel kivált a dinnyési és agárdi tisztásokra.

**CHERNEL ISTVÁN.**

**Adalékok az erdei szalonka vonulási viszonyaihoz.** 1920-ban Nagykanizsa vidékén a tavaszi huzás a következőképpen folyt le: III. 1. első húz; III. 2. húz 2 drb; III. 3. húz 3 drb; III. 4—11-ig húz 1—3 drb.; III. 12. húz 6 drb.; III. 13. húz 6 drb.; III. 14. húz 7 drb.; III. 15. húz 10 drb.; III. 16. húz 6 drb; III. 17—19. húz 6—6 drb.; III. 20—24. húz 4—4 drb.; III. 25. húz 9 drb; III. 26—27. nincs húzás; III. 28. húz 1 drb. — utolsó.

Ha a nappali vadászatoknál fölvert szalonkák számát arányba hozom az aznapi huzáson észlelt szalonkák számával, ugy az arány 10 : 4, vagyis 100 szalonka közül 40 volt huzáson. Két évtized óta igyekszem erre valamelyes törvényszerűséget találni, de a jelenség rendkívül ingadozó és változó. Lövetett összesen 31 drb erdei szalonka, ebből 8 huzáson.

Az időjárás száraz volt, szalonkát csakis az égeres laposokon találtunk. Ugyanitt fészkeltek is egy pár, mert erdőrőm ezidén fiait találta, magam pedig ugyanabból az erdőrészből VI. 12-én vertem föl egy példányt. A terület tengerszinfeletti magassága 80 méter.

**BARTHOS GYULA.**

## Madárvonulási adatok az 1901—1920. évekből Kaufbeuren, vidékéről.

Írta: DR. LAUBMANN ALFRÉD. Kaufbeuren városka Bajorországban fekszik az úgynevezett Algaiban  $47^{\circ} 52' 50''$  é. sz. és  $28^{\circ} 17' 15''$  k. h. (Ferro) alatt, 680 tengerszin feletti magasságban.

Az 1901—1917. évek adatai túlnyomó részben ERK DÁNIEL KERESZTÉLY avatott és gondos megfigyelőtől származnak, mik a későbbi megfigyelések vagy tölem valók, vagy pedig megbízható megbizottamtól. Megjegyzem, hogy minden az első mutatkozás időpontja lett féljegyezve, amely esetleg átvonuló példányra is vonatkozhatott, így az adatok nem vonatkoznak tisztán a megtelkedésre.

	<i>Sturnus vulgaris*</i>	<i>Alauda arvensis</i>	<i>Motacilla alba</i>	<i>Phylloscopus collybita</i>	<i>Hippolais icterina</i>	<i>Sylvia borin</i>	<i>Sylvia atricapilla</i>	<i>Sylvia curruca</i>	<i>Turdus viscivorus</i>	<i>Turdus musicus</i>
1901 . . .	II. 17.	II. 28.	II. 4.	III.31.	V. 9.	V. 2.	IV.20.	IV.13.	III. 4.	II. 17.
1902 . . .	II. 24.	II. 25.	II. 24.	III.23.	V. 12.	V. 8.	IV.17.	V. 5.	III. 2.	III. 6.
1903 . . .	II. 20.	II. 23.	III. 4.	III.22.	V. 8.	V. 8.	V. 1.	IV.15.	II. 23.	III.14.
1904 . . .	II. 3.	III. 5.	III. 5.	III.15.	V. 9.	V. 1.	IV.17.	V. 2.	III. 6.	III. 8.
1905 . . .	II. 24.	III. 5.	II. 28.	III.29.	V. 21.	V. 12.	IV.29.	IV.20.	III.13.	III.20.
1906 . . .	II. 27.	II. 28.	II. 29.	III.21.	V. 14.	V. 6.	IV.23.	V. 2.	II. 27.	II. 18.
1907 . . .	II. 23.	III. 3.	III.11.	IV. 1.	V. 3.	V. 12.	IV. 8.	V. 12.	III. 7.	III. 8.
1908 . . .	II. 18.	II. 23.	III. 4.	IV. 6.	V. 9.	V. 9.	V. 3.	IV.21.	III. 9.	III.22.
1909 . . .	II. 25.	III.11.	III. 8.	III.29.	V. 16.	V. 8.	IV.24.	V. 3.	III. 5.	III.29.
1910 . . .	II. 21.	II. 25.	III. 5.	III.27.	V. 14.	V. 6.	V. 2.	V. 1.	III. 4.	III. 9.
1911 . . .	II. 12.	III. 3.	III. 9.	IV. 2.	V. 10.	V. 10.	IV.20.	IV.20.	III. 6.	III. 2.
1912 . . .	II. 14.	II. 21.	III. 2.	III.29.	V. 8.	IV.30.	IV.18.	IV.23.	III. 1.	II. 28.
1913 . . .	II. 26.	II. 25.	II. 24.	III.20.	V. 5.	V. 5.	V. 3.	V. 10.	III. 9.	III. 6.
1914 . . .	II. 12.	II. 12.	III. 7.	IV. 3.	V. 12.	V. 9.	IV.29.	IV.27.	III. 5.	III.10.
1915 . . .	II. 20.	III.13.	III. 6.	III.29.	V. 9.	V. 12.	IV.18.	IV.25.	III.10.	III.15.
1916 . . .	II. 17.	III.15.	III.15.	III.25.	V. 6.	V. 4.	IV.22.	IV.18.	III. 9.	III. 7.
1917 . . .	II. 12.	II. 23.	III.12.	IV.11.	V. 8.	V. 5.	IV.20.	IV.19.	III. 3.	III. 2.
1918 . . .	II. 24.	II. 26.	III. 7.	III.24.	V. 9.	V. 6.	IV.21.	IV.16.	III. 4.	III. 8.
1919 . . .	III.12.	III.12.	III.12.	III.27.	V. 11.	V. 2.	V. 1.	IV.16.	III.12.	III.12.
1920 . . .	II. 20.	II. 18.	III. 1.	III.17.	V. 3.	V. 1.	IV.28.	IV.24.	II. 24.	III. 4.
L. (Fr.) **)	II. 3.	II. 12.	II. 4.	III.15.	V. 3.	IV.30.	IV. 8.	IV.13.	II. 23.	II. 17.
Lk. (Sp.) .	III.17.	III.15.	III.15.	IV.11.	V. 21.	V. 12.	V. 3.	V. 12.	III.13.	III.29.
I. (Sch.) .	38	32	40	28	19	13	26	30	19	41
K. (M.) .	II. 20.	II. 26.	III. 4.	III.27.	V. 10.	V. 6.	IV.23.	IV.25.	III. 6.	III. 8.

\*) A szerző más nomenklaturát használt, de az egységeség érdekében az Aquila nomenklaturáját használjuk.

Szerk.

\*\*) L. = legkorábbi adat.

Lk. = legkésőbbi adat.

I. = ingadozás napokban.

K. = középszám.

**Ankunftsdaten für die Umgebung von Kaufbeuren im bayrischen Algau aus den Jahren 1901—1920.** Von Dr. ALFRED LACBMAN. Durch die genauen, für eine lange Reihe von Jahren aufgezeichneten Ankunftsdaten CHRISTIAN DANIEL ERE's ist es mir möglich geworden, für eine staatliche Anzahl von Vogelarten ein Bild der Ankunftszeit für die Umgebung von Kaufbeuren ( $47^{\circ} 52' 50''$  n. B.,  $28^{\circ} 17' 15''$  ö. L. v. Ferro, 680 M. Seehöhe) zu entwerfen. Für die Jahre 1901—1917 wurde das Datenmaterial zum grössten Teile von ERE gesammelt, die späteren von mir selbst oder von meinen Gewährsmännern. Es wurde immer das erste Erscheinen notiert; die Daten beziehen sich daher nicht zugleich auf die erste Besiedelung.

<i>Erithacus phoeniceus</i>	<i>Erithacus titys</i>	<i>Hirundo rustica</i>	<i>Delichon urbica</i>	<i>Clivicola riparia</i>	<i>Cypselus apus</i>	<i>Cuculus canorus</i>	<i>Actitis hypoleucus</i>	<i>Columba palumbus</i>	<i>Columba oenas</i>	<i>Coturnix communis</i>	
III.30.	III.22.	IV. 4.	IV.21.	.	IV.23.	IV.12.	IV.21.	III. 8.	IV. 9.	V. 6.	1901
IV. 3.	III.21.	III.27.	IV.22.	.	V. 6.	IV.15.	IV.20.	III. 6.	IV.12.	V. 19.	1902
III.31.	III.25.	IV. 9.	V. 2.	.	V. 5.	IV.26.	IV.27.	II. 23.	III.18.	V. 18.	1903
IV. 4.	III.20.	IV. 9.	V. 9.	.	V. 9.	IV.15.	V. 2.	III. 8.	IV. 8.	V. 24.	1904
IV. 2.	III.22.	IV. 4.	IV.25.	.	V. 1.	IV.14.	IV.30.	III.15.	IV.12.	V. 25.	1905
IV. 3.	III.20.	IV. 7.	IV.28.	.	V. 1.	IV.16.	IV.24.	III.18.	IV.16.	V. 14.	1906
III.30.	III.30.	IV. 1.	V. 6.	.	V. 4.	IV.26.	IV.20.	III.24.	IV.11.	V. 18.	1907
III.23.	III.23.	IV. 3.	IV.29.	V. 12.	IV.29.	IV.23.	IV.20.	III. 6.	III.30.	V. 17.	1908
IV. 9.	III.29.	IV. 4.	IV.26.	IV.17.	IV.25.	IV.18.	IV.27.	III. 4.	IV.18.	V. 24.	1909
IV.14.	III.29.	IV.11.	V. 9.	V. 4.	V. 8.	IV.15.	IV.29.	II. 27.	III.22.	V. 19.	1910
IV. 4.	III.27.	IV. 2.	V. 8.	V. 12.	V. 7.	IV.17.	V. 2.	II. 23.	III.20.	V. 20.	1911
IV. 8.	III.24.	IV. 6.	IV.28.	V. 11.	IV.29.	IV.14.	IV.22.	III. 6.	IV. 6.	V. 9.	1912
IV. 4.	III.29.	III.31.	V. 18.	V. 8.	IV.30.	IV.16.	IV.25.	II. 27.	IV.10.	V. 16.	1913
IV.10.	III.30.	IV. 8.	V. 10.	IV.27.	IV.28.	V. 10.	IV.29.	III.30.	III.26.	V. 24.	1914
IV. 2.	III.25.	IV. 6.	V. 16.	IV.28.	IV.26.	V. 3.	V. 1.	III.19.	III.29.	V. 31.	1915
IV. 4.	III.26.	IV. 7.	V. 12.	IV.28.	IV.22.	IV.22.	IV.27.	III.15.	IV. 3.	V. 26.	1916
IV. 6.	III.28.	IV.22.	V. 11.	V. 19.	IV.29.	IV.20.	IV.27.	III.17.	IV. 9.	V. 28.	1917
IV. 4.	III.30.	IV.13.	V. 17.	V. 26.	V. 3.	V. 17.	IV.23.	III.13.	III.18.	V. 25.	1918
IV.13.	III.29.	IV.10.	V. 7.	V. 9.	IV.30.	V. 8.	IV.19.	III.12.	III.12.	V. 30.	1919
IV.12.	III.27.	IV.15.	V. 13.	V. 13.	IV.28.	IV.16.	IV.24.	II. 29.	III. 4.	V. 26.	1920
III.23.	III.20.	III.27.	IV.21.	IV.17.	IV.22.	IV.12.	IV.19.	II. 23.	III. 4.	V. 6.	
IV.14.	III.30.	IV.22.	V. 18.	V. 26.	V. 9.	V. 17.	V. 2.	III.30.	IV.18.	V. 31.	
23	11	27	28	40	18	36	17	36	46	26	
IV. 5.	III.26.	IV. 7.	V. 6.	V. 8.	V. 1.	IV.22.	IV.25.	III.14.	III.31.	V. 21.	

\*) Verfasser benützte eine andere Nomenklatur, doch wurde dieselbe im Interesse der Einheitlichkeit in die Nomenklatur der *Aquila* überschrieben. Red.

\*\*) Fr. = frühestes Datum.

Sp. = spätestes Datum.

Sch. = Schwankung in Tagen.

M. = Mittel.

**A dunnaréce magyarországi előfordulása.** Nagyon sokáig csak egyetlen példányunk volt ebből a fajból. Ezt 1871. május 2-án **KOCYÁN ANTAL** ejtette el Árvaváralján az Árva folyón. A jelzett időben két példány mutatkozott, állítólag mind a kettő le is lövetett, de csak egynek a sorsa ismeretes, amely egy ideig az árvaváraljai gyűjteményben volt, de utóbb a Nemzeti Muzeum gyűjteményébe került, ahol jelenleg is megvan (l. **DR. MADARÁSZ Gy.** Az egyptomi kánya a magyar madárszánban. Természetrájzi füzetek VII. 1883. p. 4). Az elejtés időpontját illetőleg nem egyeznek az idevágó források. Igy a legrégebbi forrás szerint — **Rowland W.** Beitrag zur Kentniss d. Ornith. d. Arvaer Kom. etc. Mittheil. d. Ornith. Verein in Wien II. 1878. p. 97. — nem 1871-ben, hanem 1872-ben lövetett volna a 2 példány. **KOCYÁN** szerint azonban (Die Vögel d. Nord Tatra etc. Mittheil. d. Ornith. Verein in Wien VII. 1883. p. 235.), aki maga ejtette el a madarat, 1871. május 2-án lövetett két példány s ugyanez a dátum van **RIVALDSZKY**-nál (Aves Hungariae p. 162.), amely dátum az eredeti vignettáról lévén véve, kétségtelenül a leghitelesebb. **DR. MADARÁSZ GyULA** adata (Magyarország Madarai p. 284.), hogy 1880 tavaszán lövetett volna, tehát bizonyára tévedés, amely aztán belejutott az u. n. Magyar Brehm-be is.

A következő hiteles példányt többen láttuk (**Csörgey, Dörning** és én is; l. **Dörning H.** A dunnaréce újabb előfordulása. Zool. Lapok XII. 1910. p. 10.) 1909. november 9-én Budapesten a Lágymányoson. Ezt egy-két nappal később lelőtték Szob mellett. A gyönyörű disztollazatú példányt ezidén az intézet gyűjteményének ajándékozta **IFJ. GRÓF TELEKI JÓZSEF**.

A harmadik hiteles példányt 1913. szept. 30-án lövetett Keszthely mellett (**DR. LOVASSY S.** Dunnaréce a Balaton vidékén. Természettud. Közlöny 1913. p. 805.) s a keszthelyi Balaton-Muzeum gyűjteményébe került.

A negyedik példányt 1915. szeptember 29-én lövetett Hárromháza vasmegyei községen és **NÁDASSY KÁLMÁN** szentgotthárdi megfigyelőnk gyűjteményében van (Aquila 1915. p. 437.).

Az 1920-as évben újból jelentkezett Szob-on\*) és pedig 4 példány. Ezek közül 2 példányt lött ifj. **GRÓF TELEKI JÓZSEF** s mind a kettőt húsból beküldte az intézetnek. Az elejtés körülményéről a következőket írja: „Löttem a két madarat Szob-on a Dunának a község mellett folyó részén 1920. szept. 28-án. Mind a kettő teljesen meghitten uszkált a községi szelid ludak között; közeledésemet föl sem vették, úgy hogy várnom kellett a lövessel, miközben kissé eltávolodtak, hogy szét ne löjjem őket.”

\*) A „Nimród-Vadászlap“ IX. 1921. évf. II. szám 7. lapja szerint Hevescsányban is lövetett egy példány 1920-ban, valószínűleg december havában. **Szerk.**

Mind a két madár fiatalkori tollazatban volt; nemük nem volt még állapotható. Méreteik a következők:

I. hossza 60, szárnya 29, farka 10, lába 5·5, csőre 5·5 cm., súlya 1·27 kgr.

II. hossza 64, szárnya 29, farka 10, lába 5·5, csőre 5·5 cm., súlya 1·5 kgr.

Az értékes adományért, amellyel a M. K. Madártani Intézet egyszerre 3 Somateria példány birtokába jutott, ezen a helyen is hálás közönetet mondok az intézet nevében.

Gróf TELEKI Jenő szóbeli értesítése szerint ugyanabban az időben Szob mellett még két példány mutatkozott, amelyek közül a halászmester el is ejtett egyet. Nem lehetetlen, hogy mind a négy példány egy családból volt s oly tanyáról kelt utra, ahol tenyészlik a dunnarécét, inert esakis így érthető a nagy szelidsege.

Ezek mellett a teljesen hiteles példányok mellett még számos hazai gyűjteményben vannak dunnarécék, de azok hazai származása nem bizonyos.

A poprádi Magyar Kárpátegyesület muzeumában van egy ismeretlen származású példány. Nem lehetetlen, hogy az a Nemzeti Muzeumban levő Árvavárral lőtt példánynak a társa, mert a Kárpátegyesület Muzeumában levő madarak nagy része Kocayán-tól való, aki elejtette s bizonyára ki is tömte a két árvavárral a példányt.

SZEMERE László szerint az egri cistercita-rendi gimnáziumban is van egy ismeretlen származású példány.

HEGYZEGHY DEZSŐ a győri Szt. Benedekrendi Főgymnázium madárgyűjteményében akadt egy példánya, amely vétel után került oda.

HALMAY MÁRIUSZ szerint (Zool. Lapok XI. 1909. p. 68.) a páncovali főgymnázium gyűjteményében is van egy példány, amely az aldunai réten vagy SZEMERE László féljegyzése szerint Zimonyban lövetett volna. Dr. LAMBRECHT KÁLMÁN megállapítása szerint ez a példány svédországi. Ugyancsak HALMAY (Zoologiai Lapok XII. 1910. p. 95.) látott volna 1909. dec. 21-én egy példányt az aldunai réten, de HALMAY adatai általában megbízhatatlanok.

Az utolsó kétes példány a zombori (Bács B. m.) főgymnázium gyűjteményében van s Dr. LOVASSY levélbeli adatai szerint az 1880-as években lövetett Bács-Bodrog vármegye területén. ZSUFFA VINCZE akkori természetrájzi tanár kapta volna kézhez és maga is tömte ki. A kérdést teljesen tisztázó adatok beszerzése a megszállás következtében elmaradt.

A hiteles példányok tanusága szerint az utolsó évtizedben föltétlenül gyakrabban látogat el hozzánk a dunnaréce, mint azelőtt. Hogy ez a megfigyelők nagyobb száma miatt van-e, vagy pedig azért, mert azokon a vidékeken, ahonnan a mi dunnarécéink utrakelnek, nagyobb számban kezdk tenyészteni őket s így több szelid, bizalmas példány érkezik hozzánk s

kerül puskavégre mint azelőtt, vagy pedig arról van-e szó, hogy a *dunna-réce* az utóbbi években korán beálló erős hidegek következtében tényleg kiterjeszti a téli szállását, azt egyelőre még nem tudjuk eldönteni. Az idei esztendőre, amikor egyszerre 5 példányról kaptunk hirt, tán elfogadhatjuk azt a feltevést, hogy a szokatlanul korán beálló erős hidegek sodorták le őket ilyen föltünő nagy számban, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy egyéb északi madárvendégeink (*Cygnus*, *Tadorna*, *Branta*) is föltünő nagy számban mutatkoztak.

SCHENK JAKAB.

**Cygnus musicus** 1920. őszén föltünő nagy számban látogatta meg Magyarországot, úgy hogy hasonló méretű invázió már régóta nem volt. Az elsők nov. 15. körül mutatkoztak Ináreskakues (2 drb) és Hernádnémeti vidékén. Mindkét helyről az elejtett példányok ARANYOSSY ANDRÁS budapesti vadkereskedésébe kerültek. Később még egy példányt hoztak Hernádnémetiről, amely a M. K. Madártani Intézet gyűjteményébe került. ARANYOSSY szerint a hernádnémeti vadász úgy nyilatkozott, hogy ott összesen 11 példány jelentkezett s ezek valamennyien terítékre kerültek. Ezekben kívül még a következő példányokról kaptunk hirt. A Nimród IX. 1921. évf. I. száma szerint dec. közepén a soroksári Dunaágon látottak egyet. VASVÁRI MIKLÓS szóbeli ertesítése szerint a somogymegyei Mike mellett is látottak egy „*hattyt*”, SZOMJAS GUSZTRÁV alábbi közleménye szerint nov. közepén Balmazujváros mellett mutatkozott egy példány, s későbbi levelei szerint decz. 31-én látottak egyet Tarcal és Szerencs között, majd 1921. jan. 21-én a debreczeni határban is mutatkozott s február havában a Hortobágyi halastavon 10 példány tartózkodott. ZERGÉNYI ANDRÁS levélbeli közlése szerint Keszthely mellett a Balatonon is jelentkezett egy 1921. január 10-én s WIRKER JÁNOS szerint 1920. deczember végén 3 darabot látott Rákoskereszturon. A Nimród-Vadászlap 1921. évf. 2. száma szerint 1921. jan. 16-án Berettyóújfalu mellett 9 darab akart leszállni s 1920. dec. 12-én lőttek egyet Körösladányban. Ez összesen 42 példány — Csonkamagyarországon! A megszállott területről csak egy hirtudott átjutni VITÁNYI BÉLA utján s e szerint 1920. decz. közepén jelentkezett egy példány Abara mellett Zemplén megyében. Ha mindezeket összeállítjuk és a be nem jelentettek valószínűleg nem csekély számát figyelembe vesszük, úgy oly hatalmas számot nyerünk, amely még egy századra visszamenőleg is imponálna. Biztosra kell venni, hogy az idei korán és hirtelenül beállott télen szorította le őket ily nagy mennyiségen.

SCHENK JAKAB.

**Tadorna cornuta** 1920. őszén föltünő gyakran mutatkozott. Míg azelőtt évek telnek el úgy, hogy egy se került szem elé, addig ezidén 4 példányról kaptunk hirt. A Nimród VIII. 1920. évf. p. 195. szerint

nov. közepén lövetett egy példány Fülöpszálláson. A Vadászat III. 1920. évf. p. 104 lapja szerint Jászdzózsa mellett is lövetett egy példány kb. nov. végén. ZERGÉNYI ANDRÁS szóbeli közlése szerint december elején Keszthely mellett a Balatonon mutatkozott 2 példány.

SCHENK JAKAB.

**Adalékok Budapest orniszához.** HERMAN OTTO a Budapesti Hirlap 1911 IV./27-iki számában „A székesfőváros madárkérdése” című cikkében a ligeti madárvilág pusztulására vonatkozólag azt írja: „Pontosan megjelölhetném a helyet, ahol az utolsó, éjjel zengő fülemile szólott.” HERMAN OTTO ezen cikkére a Magyar Nemzet 1911. VII./29-iki számában „A Városliget madárafaunája” címmel a Liget madárvilágának régi ismerője és alapos megfigyelője: HELTAI HELLINGER ISTVÁN hirlapiró reflektált s röviden vázolta a Liget akkori madárvilágát.

Azóta 9 esztendő mult el s bár ez idő alatt a főváros a Ligetben nem valósította meg a fenti közleményekben sürgetett intézkedéseket a madárvédelem, etetés és telepítés ügyében, egészben véve mégis meg lehetünk elégedve az itteni madárállománnyal, különösen az 1920. évi fülemile-állománnyal.

A Ligetben a fülemile az 1888—1895. években, ha nem is nagyon gyakori, de mégis rendes jelenségek volt mondható, kb. 8—10—12 pár szokott itt tartózkodni. A Liget mögötti villák kertjeiben is akadt egy-egy pár.

1895. őszén azonban a Millenáris Kiállításra való nagy előkészületek alaposan megváltoztatták, felforgatták az akkori „Városerdő” képét. Nagyon sok helyen kiirtották a fákat és bokrokat, hogy helyükbe ideiglenes pavillonokat vagy maradandó épületeket emeljenek s ennek következtében nemcsak a fülemilek, de egyébfajú madarak is elvesztették eddigi fészkelő területeiket.

Mig 1894. és 1895-ben egyformán IV./27-én, tehát elég későn érkeztek az első himek, addig 1896-ban csak V./1-én, nagyon későn jött meg az első him, de azért még ebben az évben is fészkeltek 2—3 pár a Kiállítás területén kívül maradt csalitos helyeken. 1897—1898—1899. években kimaradt, de 1900—1901. években ismét megjelent néhány párból. Az 1902—06. évekről nincsenek adataim, mert vidéken tartózkodtam.

1907-ben IV./24-én csak 2—3 pár jött, mig 1908-ban elég korán, IV./17-én jelent meg, mintegy 5—6 állandó helyen énekelt és valószínűleg fészkeltek is, de azután az 1909—1910—1911. években ismét teljesen kimaradt.

Az 1912. és 1913. években ismét távol voltam a fővárostól, az 1914—1918. években pedig katonai szolgálatot teljesítve megfigyelési adataim szintén nincsenek. Az 1919. évben IV./17-én jöttek meg a

fülemlék s a Ligetben 4 helyen állandóan énekelt, ugyanennyi párbán fészkeltek is. 1920-ban azután egész váratlanul oly tömegesen jelentek meg, hogy megtelkedésük a Városliget általános viszonyait tekintve jogosan inváziónak minősíthető. IV./18-án 4 helyen jelent meg, 23-án 6, 25-én 10, V./2-án 12, 13-án 16, 24-én 19, majd összesen 25 helyen énekelt s véleményem szerint legalább 20 helyen fészkeltek is.

Egyáltalán nem voltak vadak vagy félének, mert sokszor a sétáló közönségtől szinte hemzsegő helyeken, a játszó gyermeksereg lármás csoportjai, vagy a villamos csengése-bongása, autók tükörlese, kocsik robogása közepette énekelték s nem is rejtőzködtek, hanem szabadon mutatkoztak s a fa alatt esetleg megálló, a dalolást gyönyörködve hallgató járókelőkkel mit sem törödtek.

Minden egyes himnek, illetve párnak megvolt a maga saját, külön területe, *pásztája*, melyre féltékenyen vigyázott, de nagyon gyakran láttam, midőn egy-egy him átrepült a legközelebbi pásztába, viszont ilyenkor ha ezt megsejtette, észrevette a szóbanforgó him egy másik szomszédja, ugy ez a szomszédos terület himje rögtön átcsapott ennek a területére s a legtöbb esetben ott minden mintegy kihíván dalba is fogott. Ennek azután kergetözés, csetepaté lett a vége, mely legtöbbször a betolakodó kizavarásával végződött.

Sok érdekes megfigyelést tehettem a tömegesen jelentkezett fülemlék életmódjára vonatkozóan, különösen a párzási és költési időszak alatt és kiváncsian várom már a tavaszt, hogy vajon mennyi tér majd vissza belőlük. Az összel nagy alomgyűjtés folyt a Ligetben, az összes bokros helyek aljáról kertészeti célokra kigereblyézték a lehullott faleveleket s ezzel az intézkedéssel éppen a fülemléket fosztották meg a legnagyobb mértékben a fészkelési alkalmaktól.

Bezárólag még csak annyit tartok szükségesnek megemlíteni, hogy tudomásom szerint a fülemlile sein a budapesti Köztemetőben, sem az Ujtemetőben, sem a Margitszigeten, sem a budai oldalon eddig még egy esztendőben sem maradt ki.

A Városliget másik madártani nevezetessége volt az 1920. évben a nagy *vetési varju*-telep.

Ugyzolván 1888. óta kisérem állandó figyelemmel Budapestnek, főként a Városligetnek madárvilágát s így biztosan állíthatom, hogy 1919. előtt *vetési varju* nem fészkeltek a Ligetben. Csak 1—2 pár *dolmányos varju* fészkeltek a Platánosban, valamint a Fasor 32. számu ház kertjében, továbbá *csókák* az Iparcsarnok, Mezőgazdasági és Közlekedési Muzeum épületén, mig a *szarkák* a Liget mögött fekvő kertekben és a Lóversenytér fásításában fészkeltek. 1919. tavaszán a Fasor 32. számu villa kertjében 10—12 pár, a 35. számban 6—8 pár s a Városliget Platánosában 25—30 pár, tehát összesen kb. 50 pár *vetési varju* telepedett meg.

A Platánosban a költést háboritlanul sikeresen befejezték, junius közepén eltávoztak, de összel ujra megjelent néhány. 1920-ban ujra fölkeresték a telepet, de már jelentékenyen nagyobb mennyiségen. Április 4-én kb. 50 fészket számláltam s később 4—5 pár *csóka* is csatlakozott hozzájuk. Május 16-án a Platános fölött az eddig már szárnyra kelt fiókákkal együtt röpködő varjuféléket számszerint hozzávetőlegesen a következőként becsültem meg: *frugilegus* 140—150, *cornix* 40—50, *monedula* 60—80. A *cornix*-okról nem tudom, hol fészkeltek, a *csókák* ellenben a ligeti muzeumokon költöttek. Junius 3-án a *frugilegus*-ok száma kb. 350—400 volt. Mikor aztán 1920. őszén számbavettem a fészeket, a következő eredményre jutottam: Fasor 32. alatt egy se, 38. alatt 2 fészek, 35. alatt 5 fészek, 20. alatt 2 fészek, a Platánosban 75—80 fészek.

Midőn számbavettem a fészeket, találkoztam HINKÓ JÓZSEF kartársammal, aki a Fasor 32. szám alatt lakik gyermekkora óta s töle a következő adatokat kaptam a varjakra vonatkozólag: A vetési varjak 1916. és 1917-ben 6—6 fészekben, 1918-ban 25—30 fészekben és 1919-ben 56 fészekben költöttek. 1920-ban március elején *hamvas varjak* érkeztek először, de két tojó lelövetése és a vetési varjak állandó zavarása következtében elmentek. Április végén a vetési varjak fészkeit leszedték s akkor 41 fészket számláltak össze. Szerinte 1920-ban még a Fasor 28/A., 28/B., 28/C., 30. és 40. szám alatti kertjeiben is volt összesen kb. 40 fészek.

1920-ban tehát a Városligetben s a Fasorban kb. 130 pár *vetési varju* fészkelte.\*)

Nézetem szerint ezek a varjak a Rákospalota határában levő gróf KÁROLYI LÁSZLÓ-féle ákácerdőből telepedtek ide,\*\*) mert ezt az erdőt, ahol ezelőtt népes varjutelep volt, 1918/19. telén a nagy tüzifahiány következtében a nép majdnem teljesen kiirtotta.

Mint nemcsak budapesti, hanem országos ritkaságot 1920. augusztus 30-án a budakeszi Erzsébet-Szánatorium parkjában (mely a budapesti Jánoshegy nyugati oldalán fekszik) egy gyönyörűen kiszinezzett *fehérszárnyú kerti rozsdafarkút* (*Erithacus phoenicurus mesoleucus*) figyeltem meg. Közvetlen közelből 6-os Zeiss-szel kb. egy óra hosszat gyönyörködhettem a szép és ritka madárban. Színezete a következő volt: fejtető fehér, torok, begy és homlok fekete, melle vörös, a szárnyakon intenzív fehér, széles tükrök, épen olyan, mint a *titysnél*, egyébként teljesen a

\*) CREVA KÁROLY-tól hallottam, hogy a Felsőerdősor egyik kertjében szintén fészkeltek néhány pár.

SCH. J.

\*\*) A Budafok határában levő Hárosszíget erdejét szintén kiirtották, mert a szigeten hajógyárat akartak berendezni. Sok érdekes madár (pl. *Locustella fluviatilis*) mellett az itt honos varjusereg is elvesztette évtizedes fészkelő tanyáját, esetleg innen is kaphatott lakókat a városligeti telep.

SCH. J.

*phoenicurus*-hoz hasonlit, de felül inkább kékes, mint szürkés. Tévedés annál is inkább kizárt doleg, mert a budakeszi Szanatorium parkjában mind a két hazai rozsdafarkú elég gyakori fészkkelő madár, amelyeket szinte napról-napra bőségesen megfigyelhettem, úgy hogy az új jövevény körívőn eltérő színezete azonnal feltűnt.

Mint a budapesti ornisz egy érdekes alakját megemlítem még a *kis légykapót*, melyet szintén a budakeszi Szanatorium parkjában 1920. augusztus 27-én figyeltem meg. Öszi tollazatú him volt, mely a jelzett nap délelőttjét töltötte csak nálunk, délutánra már eltűnt, alighanem átvonuló volt.\*)

WARGA KÁLMÁN.

**A kerti sármány (*Emberiza hortulana*) budapesti előfordulásáról.** Bár e sármány előfordulása Pestmegyében régóta ismeretes, újabb biztos adataink nem voltak. Magam a főváros közvetetlen közelében 1919 májusában a Farkasvölgy elején és a Svábhegyen találtam. Az erdő szélet és mélyebben egyes tisztások környékét lakja. Kár, hogy ma ezek az erdőszakaszok a tüzelőanyag nagy hiánya következtében teljesen kopaszra vágattak. Igy vagyunk sajnos sok más erdővel is, ami a faunára is éreztetni fogja hatását. NAUMANN szerint ez a sármány a vizes területeket lakja; a „mocsaras bokrokat, a vizerektől átszelt mezei bozótokat, a folyók és patakok bokordús partjait” szereti. Ezzel szemben lakóhelye a Budai hegyekben nagyon száraz, ami ZIEMER németországi adataival egyezik.

DR. GRESCHIK JENŐ.

***Acanthis flavirostris.*** 1920. december elején a nagytétényi határban kenderikék között egy sárgacsőrű kenderikét fogtak. A madár elevenen a budapesti állatkertbe került. Állítólag még 3 sárgacsőrű kenderikét fogtak el ez alkalommal.

WARGA KÁLMÁN.

***Recurvirostra avocetta*** fészkelt 1920-ban 2 pár Pestszentimre-pusztán.

CERVA KÁROLY.

**Vörösfejű gébics**-et löttem 1919. június 25-én Dég veszprémmegyei község határában. Vén him volt. Ugyanott másnap BESSENYEI ISTVÁN lelőtte a páját is. Valószínűleg fészkkelő pár volt. Fészkét nem kerestük.

Ugyanitt 1919. okt. 21-én fiatal *Buteo ferox* példányt löttem.

NAGY LÁSZLÓ.

**Hortobágyi levél.** Ezidén (1920) a sólymok és rétisasok szokatlanul nagy számban mutatkoztak a Hortobágyon és környékén. László öcsém

\*) A *kis légykapót* a Zugligetben több ízben a fészkélés ideje alatt is megfigyeltem, valószínű, hogy itt fészkelt is. SCH. J.

a télen szép *vándorsólymot* lött a tiszai eszlári határban, majd én febr. 21-én Tiszalök határában egy *kerecsent*, amely praeparálva birtokkomban van. Eddig nem tudtam, hogy a *kerecsen* télen is megfordul nálunk.\*)

Okt. 8-án öcsémmel 1—1 szép öreg *vándorsólymot* löttünk a Pap-egyházerdőnél. Okt. 16-án öcsém egy *kis sólymot*, én pedig okt. 24-én egy *vándorsólymot*, melyet a Madártani intézetbe küldöttem.

Rétisas egész éven át oly sok volt, hogy eddig már 18 példányt löttünk. Igy okt. 8—9-én 5 öreg példány került terítékre. Szép világos színezetükön itélve leginkább öreg hímek lehettek. Egyik-másik szárnytere a 235 cm-t is meghaladta. De nemesak mi löttünk belőlük, hanem mások is. Jelenleg még mindig van itt 4 élő példány, melyek éjjeli szállása a faluvéghalmi, szászteleki, paperi és juhosháti erdőkben van. Ezenkívül láttam egy *röörös kányát* és megfigyeltünk 2 *pusztai ölyvet* is, egyiket Darakson, másikat a halastó mellett.

November 13—14-én feltűnően sok *Circus cyaneus* és *aeruginosus* láttunk. Azt hiszem, a sok egér ennek az oka. Hazafelé jövet a Balma-zújvárossal közvetlenül határos tavon, melyen házi kacsák és libák is szoktak tartózkodni, egy *hattynit* láttunk. 300 lépésről tett lővésem, sajnos, célt tévesztett s a madár déli irányban elszállt. Husszinű csöréről itélve fiaatal példány volt.

*Fekete gólya* ezidén is előkerült 10—15 példány; egyet Tiszai eszláron is láttam; kiméljük. Október elején Tiszai eszláron *Anser fabalis*-ok között *Branta berniclat* is láttam s novemberben a Hortobágyon is láttak egy példányt ebből a fajból. A Hortobágyon az idei őszön milliószámról van *Anser albifrons* és *erythropus*, kevés *ferus* és igen kevés *neglectus*. A szárazság miatt a homokos vidékekre járnak, ahol kikelt vetésre találtak. Sok volt a *daru* is; esti huzáson 30—40 darabot láttunk s ugyanannyi kószált állandóan a balma-zújvárosi határban is.

IPJ. SZOMJAS GUSZTÁV.

**Különféle adatok a buhuról.** 1910-ben Csíkszentmártonon láttam egy kitömött ♂ példányt, amelyet egy csírről löttek le. Párját az erdőn egy vadász lelőtte, ezután az emlitett buhu a faluig követte a vadászt, hol az egyik szélső csírre szállt, ahol lelőtték.

1910. április 16-án Csíkmegye Kászon felől határában, a Szarvaskő meredek, sziklás oldalában két kotolt tojású fészket leltem. A falu végén levő vizieréjű fürészmalom egész közel volt az amugy is kényelmesen megközelíthető fészekhez, mikor ott jártam, akkor ott járt egy kopó is, valószínűleg nem először, s valószínűleg azért, hogy a buhu tojásait elorozza. Lehet, hogy efféle okból volt az egyik tojás bezúzva.

\* ) Nem telelés, hanem a fajra jellemző korai érkezés. PETÉNYI észlelete szerint már februárban elfoglalja fészkét. Ugyanő telelését is jelzi Péteriből. SZEAK.

A jól elérhető sziklaodú elég boltozatos volt, kis mélyedésében az idők folyamán kevés föld gyült össze, ezen volt a két tojás. A fészek körül mókus, valamilyen egér, továbbá rák maradékokat találtam. A tojások méretei: 5·7—4·9 és 5·6—5·1  $\text{cm}$ . 1910. április 29-én ugyancsak Csík-megye Kozmás községében, illetve annak északi szélétől kb. egy kilométerre levő erdejében egy három tojásos fészekaljat találtam. Az u. n. Farkasvölgyre lenéző, kb. 60—70 fokos lejtő középmagasságában, déli lejtén, a földön volt a fészek, de egy kisebb szikla boltozatosan föléje hajlott.

A környék fenyővel gyéren, de mogyoró és fiatal tölgy aljnövényzettel sűrűn volt benőve.

A fészek környékén talált köpeteket szétszedtem, azok tulnyomórészt mókus és egér csontokból álltak, de rákpáncélt és ollót, halszálkát és sündisznótüskét is letem benne. A madárvilágból *császármadár*, *hamvas varju* és *szajkó* maradványai voltak láthatók.

Ha ott voltam, a fészekhez rítkán jöttek, egy izben ilyenkor az egyik, valószínűleg a ♀, kve-kve-kve-kvekk formán szolt. (szaporázva) mire társa hanyagul odavetett púvu-val válaszolt.

A tojásokat kotlós tyúk alá téttem, s május 10-én kikelt az egyik, mik a másik kettő zápon maradt, az egyik a tyuk alatt el is tört. Az épen maradt méretei: 5·8—4·7 cm.

Mikor kikelt a fióka, nem voltam odahaza, akkor állítólag egészen csupasz lett volna. Másnap azonban már mindenütt fehér pihe volt rajta. Az első 24 órában semmit sem adattam neki, azután 3 drb, frissen lőtt verébnek belső részeit és agyvelejét ette meg.

Csak éjjelre mertelem a bagolyfiat a kotló alá visszatenni, nappalon át egy lyukas oldalú dobozban volt, toll között. Ezen alkotmányt a konyhában a sütő felett mérsékelt temperatúrájú helyre tettek.

Hangja a kis buhúnak, amikor nincs baja, legfeljebb kissé éhes: jityityi—jityityi—jityityitye, vagy röviden is szolt: jityityi, máskor: jity—jityityi. Ha valami nagy baja volt, akkor zsé, zsszsé formán adott annak kifejezést. Megelégedettségét rövid tyi, tyiszerű pittyegéssel jelezte. 14-én már nem tettek vissza a tyúk alá. Vak volt május 24-ig, aznap reggel felhasadt a szeme, de azért lezártva tartotta másnapig, mert a hasadás nem volt elég hosszu. Piheje piszkosabb (szürkés) lett, hangja pedig érdesebb. Ökölnyi nagyságot ért el. 27-én gyomorromlás miatt (távollétemben nem megfelelően etették) elpusztult.

1911-ben nem ugyanazon a ponton, de a régi fészektől nem messze költött minden két pár. A kozmásit nem letem meg, a kászonfeltiziből június 15-én egy kinőtt fiókát kaptam, ezt schnevelve, tartottam egészen 1914. augusztus 1-ig, a háború kitöréséig. Buhuzáshoz 1912. őszétől használtam, mely célját jól betöltötte. A fészkénél (1911. jún. 15.) egy

egész süldő nyúl, s egy öregebb nyulnak a fele volt, azonkívül mókus vagy patkánymaradékok.

Az említetteken kívül Csíkszentmárton határában mutattak nekem ugyaneket meredek lejtőn, gyéren benőtt, alig sziklás hegyoldalban egy buhufészket 1910. május 13-án, mások azonban öregebb bükkfák odvából is szedték azon a vidéken.

A fentemlített buhum 1912. májusában kezdett vedleni, junius 11-ig kb. 10—20 arasznyi hosszu has és háti tolla hullott ki, azután egy szép, 36 cm. hosszú evezője. A buhupárok már januárban sűrűn szólnak, egyszer megfigyeltem, hogy röptében is szólta, de csak egy „buhu”-t. hamar leszállt, s ott aztán sűrűn szólta.

A kezemen megfordult lőtt buhuk testmérései:

1. 1911. dec. 30. Marosvásárhely. ♀. H:67·5 sz:49·5 f:28 1:9 cs:5·3.

2. 1912. Gernyeszeg (Marostorda m.) ♀. Súlya :2·8 kgr. H:70 sz:48 f:29·5 1:8·2 cs:3·8.

3. 1912. dec. 15. Zsögöd (Csik m.) Ad ♀. Súlya 2·1 kgr. H:66 sz:45 f:27 1:8·3 cs:3·7. Viaszhártyája csaknem fekete (sötét palaszürke). Ezen példány fiókszárnyain 6—7 mm-es szárnykarmok voltak.

4. 1913. Kovászna (Háromszék m.) ♀. Súlya 2·9 kgr. H:68 sz: 49 f:28 1:8 cs:4·2, vaskos, tömzsi. (E tekintetben különbösségekre vélek visszaemlékezni.) A lábkörmei is legyenek rögzítve és pedig ivben mérve a jobb láb hátsó ujj körme 4·2, a külső 3·9, a középső 4·5, végül a belső 4·6 cm. hosszú volt.

SZEMERE LÁSZLÓ.

**Ákácfán fészkelő kerti sármány.** Már 1919. óta észleltem, hogy a költési időszakban 1—2 pár kerti sármány (*Emberiza hortulana*) tartózkodik a Csömör községhoz tartozó szőlőkben. 1920. július 10-én egy kis ákácosban izgatott hangon hivogató kerti sármányt látta s viselkedéséből arra következtettem, hogy a fészkének ott kell lenni a közelben. Hamarosan rá is akadtam az egyik ákácfán alig embermagasságban. A fészek belül finomabb, kívül durvább fűszálakból készült. Öt tojás volt benne, melyek egyikéből éppen kibújt a fióka. A fészket a lomb elég jól takarta, de megerősítése nem volt elég szilárd, úgy hogy a szél oldalt fordította. Két nap mulva a fészek még jobban el volt fordulva s már csak 2 tojás volt benne. A fészket emiatt el is hagyták.

Dr. DORNING HENRIK.

**A búbosbanka fészkelése padlásokon.** Csömör község szőlőterületein minden évben fészkel 5—6 pár *búbosbanka*. Megfelelő odvasfák hiján a bankák itt majdnem mindig a szőlőkben levő házak padlásain költenek. Valószínűleg nem is rák itt külön fészket, hanem valami zugba,

vagy a puszta padlóra rakja a tojását. A banka itt is bebizonyítja, hogy egyáltalában nem válogatós a fészkelési hely tekintetében, hanem alkalmazkodik az adott viszonyokhoz.

Dr. DÖRNING HENRIK.

**Egyes madárfajok terjedése a városokban.** A hazánkban mindenki által erősödő madárvédelmi akciónak tulajdonítom, hogy egyes madárfajok a városokba is behuzódnak és kertekben, népes utcák fáin építik fészküket. Megfigyelések alapján beigazolt tény, hogy bizonyos madárfajokat, mihelyt a szükséges létfeltételek megvannak, a város zaja, forgalma sem tart vissza attól, hogy ott megtelpedjenek s fészket rakjanak.

Több éve tapasztalom, hogy Békéscsabán a városnak több pontján, udvari és kerti bokrokban a *Turtur communis* mint fészkelő állandóult meg. Udvarokba, az apró jáoszág közé száll le, ahol táplálékát könyen megszerzi, s nem csupán fák galyain, de tüzfal, kéménytetőn is hallatja ismert szerelmi nótáját.

Ugyancsak terjedőben van városunkban a *Muscicapa grisola* is. Azelőtt a nyár végén tünt föl csupán egy-egy városunkban, ma pedig már mint fészkelő is gyakori.

Mult évben házam nagy kapujának tolóvása zárkapcsába próbált fészket rakni egy pár s ez évben a mult évi fészkelő helye közelében a megnyesett korona akác elágazása tövén épült fészkében költ.

Nem hagyhatom szó nélkül, hogy évekkel ezelőtt az *Acanthis cannabina* volt városunk utcáin kedves énekesünk, pár év óta azonban eltünt onnan, s mintha helyét a *Carduelis elegans* töltené be.

Dr. TARJÁN TIBOR.

**A meggyvágó viselkedése a párzás alatt.** 1919. május 11-én Békéscsabán a városi népkertben megfigyeltem egy meggyvágó párét, amint a fák alatt a him a földön élelmet keresgetett, miközben nőstény párja mindenütt követte. A him a talált élelemmel kedveskedett a nősténynek, etette s etetés közben a nőstény szárnyát emelgetve úgy viselkedett, mint a fióka madár.

Hasonlót tapasztaltam évekkel ezelőtt a násznapokon *Parus palustris*, *Lanius collurio* és *Muscicapa grisola* párnál is.

Dr. TARJÁN TIBOR.

**A környezet hatása a vedlésre és a szineződésre.** A budapesti állatkert 1915. decemberében egy teljes disztollazatu ♂ *kis bukót* kapott, melyet eleinte külön kalitkába tétettem, s mivel kezdetben semmit sem akart enni, apró halaeskákkal tömettem. Midőn pedig már magától is evett, máshová szándékoztam elhelyezni. A kis tavat erre nem találtam alkalmASNak, ott madarunkat a patkányoktól és a tó nagyobb szárnyasaitól féltem. Előbbiek gyakran támadnak meg egyes, szabadban pedig a

tartott madarakat, pl. récéket, tyúkokat vagy fácánokat, utóbbiak, legkivált koronásdaru, ugyancsak bántalmazzák az apróbb madarakat. Ugyanebből az okból a *kócsagvoliér* sem lett volna alkalmas tanyája a bukónak, ugyanis a nagy kócsagok némelyike a hozzájuk tett jövevényt csörével alaposan megszigonyozza.

Mivel állatkertünknek nem volt több kis bukója, minden káros eshetőségnek elejét akarva venni, végtére is a nagy üveges voliérbe az u. n. „löszparti röpdé”-be tétettem.

Ezt a helyet télen állandóan fütjük. Itt madarunk egész télen át megtartotta disztollazatát. Csak tavasszal (áprilistől—májusig) vedlette azt le, s barnás-szürke nyári tollazatát vette föl.

Ezen tollazattal maradt nemesak őszig, de két télen át is! (1916 és 1917-ben.) Ekkor kísérletképpen, a fentebb vázolt veszedelmek ellenére, elhatároztam, hogy a következő télen a szabadban teleltetem. Tehát 1918. október végén biztonságos helyzetéből kilakoltattam, s a nagy kócsagok, s más gémfélék lakta, szabadban álló rácsos voliérbe tétettem.

Alig telt el két hónap, kísérleti madaram levetette barnásszürke ruháját, s csillgó szép fehér diszruhát öltött. Ilyen maradt a rákövetkező év nyarának derekáig, mikor is disztollait lassan-lassan kihullatta, mikor ismét a nyári tollazata elő nem tünt.

Ezen tanyáján a bukó, most már három éven át, télire szabály-szerüen minden kiszineződött, s nyárára átvedlett, mint irtam.

Hogy madaramnak két teljes télen és három nyáron át színe nem változott, azt annak tulajdonom, hogy a füthető voliérben télen és nyáron átlag egyenlő hőmérséklet volt, ezenkívül az idő viszontagsága (esőzés stb.) sem érte.

Másik érdekes megfigyelésem valódi szinbeli alkalmazkodásra vonatkozik. Egy *mezei pacsirta* fogásának egész ideje alatt (kb. 5 évig) egy szűk és sötét zugban tartózkodott. Ezen, esak 12—15 cm. széles térség azáltal keletkezett, hogy a vegyes pintyfélék által benépesített keittős ajtaju nagy kalitka külső ajtaja kinyitva egy falhoz alkalmasan támaszkodott. Csak éppen enni és inni jött ki, máskülönen, mint irtam, állandóan ott tanyázott. A sötét zárka eredménye szinbeli reakció lett 5 éven belül, amennyiben tollazata oly sötét lett, mint aminő a fekete rigó nőstényének rendes tollazata. Ezt tehát joggal melanismusnak mondhatjuk. Ezen pacsirta jelenleg kitömve a Magyar Nemzeti Muzeum termézetrajzi osztályában látható.

CERVA FRIGYES.

**Madárállományunk fölszaporodása.** Azután a nagy madárpusz-tulás után, amely madarainkat az 1914. aug. 17-iki itéletidővel érte, — amelyről annak idején az Aquilában többször történt említés — a Madártani Intézettől felszólítást kaptam arra nézve, hogy kisérjem

figyelemmel madaraink normális számának helyreállását. Erre vonatkozólag, ezuttal van szerencsém először jelentést tenni. Ez évben (1920) érték el madaraink a pusztulás előtti állapotot. Ez év nyarán, de különösen most ősszel láthatók olyan csapatok, mint a jelzett idő előtt voltak láthatók. *Sárgarigók, gerlék, mezei pacsirták* az előbbi éveknél jóval nagyobb számban megszaporodtak. A *verebek* most már hatalmas tömegekben láthatók. *Fürj, fogoly* csapatok sűrűn és nagy csapatokban jelentkeztek, illetve a *fogoly* csapatok nagyszámban láthatók határainkon, sőt a *fáczánok*, amelyeket a pusztulás óta alig láthattunk, most már minden bozótos helyen feltalálhatók. — Emilitést érdemel még a *harkály* nagyobb száma az idén, holott fészkkelő helyük is alig volt a nyáron, miután a kommunizmus alatt a határon minden számbavéhető fát kivágta. RÁCZ BÉLA Szerep.

**Cinegehéjú dió.** Dunántulon a papír vagy általában vékony héjú diófajtákat *cinegehéjú dió*-nak nevezik és pedig annál az egyszerű oknál fogva, mert annak a héját a cinege is föl tudja törni és bizony föl is törí. A cinegéknek ezt a kisméretű kártételeit 1920. augusztus és szeptember havában bőségesen megfigyelhettem a Balaton mellett fekvő Rendes községen. Prészáram mellett két diófám van; az egyik erős, a másik gyenge- vagy cinegehéjú. Az utóbbi, korábban érő alatt már augusztusban igen sok lehullott diót találtam. A mint fölszedettem és megvizsgálom őket, hát látom, hogy szinte valamennyinek ki van kopácsolva az eleje s a mag részben vagy egészben kiszedve. Mindjárt gondoltam, hogy a cinegék a bünösök s ezt hamarosan egész biztosan is megtudtak állapítani. Néhány *széncinege* állandóan ott tartózkodott a fán, hébe-korba egy-egy *kékcinoge* is előkerült s látta amint rászállnak a dióra és elkezdi azt kopácsolni. Főleg a rothadó elfeketült héjáról fölismerhető beteg diót választották ki. Addig kopácsolták s tágították folytonos lakkározás közben a kikezdett dió törési helyét, míg végre levált a száráról és lehullott. Igen nagyszámú diót vertek le ily módon, de főleg a beteg s nem kis részben azt a diót, a mely az almamoly (*Carpocapsa pomonella*) által volt megtámadva. Utóbbi ezidén meglehetős nagy számban kukacsoította meg a diót. A vastaghéjú dióval is próbálkoztak, de itt már kizárolagosan csak a beteg diót tudták kilyukasztani, míg a cinegehéjú dióról azt nem lehet mondani, mert abból bizony sok ép szemet is kikezdtek és határozott, bár nem jelentékeny kárt okoztak, amelyet azonban a dióba telepedett almamoly pusztításával részben jóvátettek. Ezt a kártételelt más években is megfigyeltem, de jóval kisebb mértékben. 1920-ban tán azért volt föltünöbb, mert a diótermés igen nagy volt s így természetesen beteg és hibás dió aránylagosan is, meg mennyiségre nézve is feltünően több volt a szokotnál.

SCHEINK JÁKAB.

**Tortrix viridana** és a madárvilág. A Budai Hegység egy tölgyfával beültetett erdőrészét, a főváros közelében ujabban minden eszten-dőben a tölgy iloncája támadta meg, úgy hogy a hernyók kopaszra rág-ták a fákat és azok később másodszor is kihajtottak. A *Calosoma inquisitor* L. bábrablón kívül, melynek társaságában igen gyakori volt a kék aberratio (a. *violaceum* WESTH.) is, különösen a madarak sereglettek a terített asztalhoz. Ámbár a baj májusban mutatkozott, amikor tehát madaraink már javában fészkelnek, apró énekeséink ennek ellenére még kisebb csapatokban gyűjtötték hol a hernyót, hol a bábot. Igy az erdő bejáratainál megfigyeltem a közeli majorokból ide gyült *házi verebet* többével magával a lakmározásnál. 5—8 drb.-ból álló *tengelicsapatok*, egy-egy *erdei pinty* zöldike, *meggyvágó* és *citromsármány* szintén ettek a csemegéből. A *seregély* első költéséből eredő fiókái apró rajokban tartózkodtak a fákon s felriasztva mindig visszatértek. A *feketerigót*, *fülemilét* és a *sárgarigót* is megfigyelhettem a hernyók fogdosásánál. A *Sylviák* közül különösen a *barátkának* izlett ez a táplálék. Egy különös énekéről felismerhető him példány, messze fészkelési helyétől, fél délelőttönként kóborolt a megtámadott fákon. A *kisposzárta* sem vetette meg a bőséges edelt. Néha megjelent a *széncinege*, *csuszka*, *csilp-csalp* *füzike* és *sisegő füzike* is. Ha már most ez a tarka madársereg nem is szüntethette meg a bajt, mégis alaposan megtizedelte a kártevőt.

A tölgy iloncájának sárgás-zöld hernyóját és — bár kisebb mértékben — bábját is a fogásában tartott *poszáták* és *fülemilék* is nagyon szivesen eszik, amint ezt szobamadaraimon megfigyelhettem. Ezen a nyomon elindulva etetési kísérleteket végeztem a *Hyponomeuta evonymella* Scop. hernyójával is, de csak egy *csiz* evett néhányat belőle, *tengelic*, *kenderike* és *énekes rigó* nem nyultak hozzá. Ezzel szemben az *Ephestia elutella* HÜBN. hernyója a *poszáták* és *rigók* számára valóságos csemege.

DR. GRESCHIK JENŐ.

**A házi veréb a selyemhernyót is megeszi**, amint azt 1920. nyarán Szekszárdon az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőség tenyésztő helyiségeiben megfigyeltem. Az épület udvarában fészkelő verebek a nyitott ablakon bejöttek a tenyésztő helyiségebe és még a negyedik vedlés utáni hernyókat is fölszedték. Ezeket azután vagy még a rácsokon, vagy elriasztva, a tetőn ették meg. A kibújt lepkét sem vetik meg.

DR. GRESCHIK JENŐ.

**Madarak kártételei az eredő szőlőben.** Mikor 1906. őszén a Fertő déli partjának madárvilágát tanulmányoztam\*) már föltünt, hogy az eredő szőlőt igen sok, egyébként hasznos madarunk tekinti terített asztal-

\*) Aquila 1917. p. 35.

nak. A seregélyek tömegei a fácánok, *rigók*, *erdei pintyek*, *poszáták*, sőt még a *cinegék* is rájártak a szőlöre. A Balaton mellékén már évek óta tapasztalom, hogy a korai szőlőt következetesen leszedik a madarak, úgy hogy korai csemege szőlő termelése csak ott ajánlható, ahol a terniés állandó felügyelet alatt tartható. Eddig a kutyák és rókák mellett a *rigó*-kat tartottam a tetteseknek, de 1920-ban egy teljesen új bünöst is sikerült kinyomozni az *Emberiza citrinella* személyében. Szőlőmnek erdő alatti részéből rendesen a *fekete* és *húros rigót* zavartam föl s lakmározásuk nyomait mindenkor meg is állapítottam a hiányzó és levert szőlőszemekről. A présházhoz közelebb, de domb által elföldött s ezért látó távolon kívül eső részékből azonban mindenig a *sármányt* zavartam föl. Eleinte nem gyanakodtam rá, de később már föltünt, hogy minden onnan surrant el, ahol egy kora éró csemegeszőlőtőke volt, amelyen aztán meg is állapítottam a hiányt. Az elfogyasztott szőlőt tán nem is bánná az ember, mert hiszen a madár nem fordul elő tömegesen, de az a baj, hogy minden egyes tőkét és majdnem minden egyes fejet kikezd — a legszebbeket egész biztosan — s ezáltal lehetetlenné teszi az értékesítést. Jelentékeny kárt ugyan nem okoz, de annál több bosszúságot, mert az ember előbb másban keresi a tettest, nem pedig ebben az ártatlannak tartott sármányban. Nagy szőlőkedvelőnek mutatkozott az idén még az *erdei pityer* is. Az idén már igen korán, aug. 15-én mutatkozott átvonulóban. Ezekkel szemben a *kenderike*, amely pedig gyakori fészkelő a szőlőben — 3.200 □-öles szőlő területen az idén 5 fészket találtam a szőlőtőkékbe rakva — az eredés idején már kiköltözök innen és a szőlőben semmi kárt se okoz.

SCHENK JAKAB.

**A madarak bogyó táplálékáról** szándékozik HENNEMANN V. német ornithologus behatóbb tanulmányt irni s annak érdekében fölhívjuk megfigyelőinket, hogy aki teheti figyelje meg, mely fajok milyen bogyókat fogyasztanak s erre vonatkozó megfigyeléseiket küldjék be. Most a télen is lesz még erre alkalom, de főleg a jövő évre vonatkozik ez a fölhívás, amikor kellően elő is készülhetnek erre megfigyelőink.

M. K. MADÁRTANI INTÉZET.

**A konyhakertet ásassuk fel minél későbben**, legalább is madárvédelmi szempontból. Hozzátehetem még, hogy ne egyszerre, hanem lehetőleg 5—10 négyszögölnyi darabokban. Ez már a következtetésem idei csekély kerteskedésemből. U. i. összel nem volt időm azt a nehány négyszögölnyi kertet, amely itt (Budapest, Pasarét) rendelkezésemre áll, felásni, s csak december első hetében, s akkor is 3 nap délutánjain dolgozva végezhettem el a munkát. Másnap reggel 5—6 *feketerigó*, ugyanannyi *széncinege* és *veréb* turkált nagy buzgón a felásott földecskén, s nem

eredménytelenül. Csak egy *feketerigó* maradt egy izben éhesen, az ugyanis lecspgett egy pár szem hólyagmogyorót (*Staphylea pinnata*) és förtös bodzát (*Sambucus racemosa*), mely gyümölcsöket pedig, amint eddig megfigyeltem, csak hébe-korba eszik meg itt. A hólyagmogyorót a földről felröhbenve csipte le, csőrével párszor összenyomta s úgy nyelte le egészen.

SZEMERE LÁSZLÓ.

**Hegyi billegetők (*Motacilla boarula L.*) az etetőn.** Bizonyára ritka eset, hogy e télviz idejére a hegyi patakok mellékéről a lapályba lehúzódó madárfaj az etetőt is látogatja. De hogy a megfelelő táplálékkal ezt a különben a csermelyekhez kötött madarat is oda csalogathatjuk magunkhoz s terített asztalunknál marasztalhatjuk, azt egy igazi barátja szárnýasainknak, övv. BARCZA LÁSZLÓNÉ, bebizonyította Csabrendeken (Zala m.). Folyó hó 9-én kelt soraiban ezt írja: „Nekem most egy *hegyi billegető*-párban van kedves kosztosom. A toronyablakban még mindig van elég sok légy, ezeket összefogdosom s kiszírom öket az ablakpárkányra, ahova a billegetők egész bizalommal megjönnek“. Megjegyzem, hogy az illető kastély magában a községen van s homlokfalával az utcára tekint, tornyának egyik ablaka előtt pedig etető van berendezve.

CHERNEL ISTVÁN.

**A béka mint madárfióka pusztító.** Folyó (1920) év május hó közepén a békéscsabai ásott Körös csatorna külső területén a vizszínén uszkáló több 1—2 hetes *tökés récefiókát* vettet észre, amint az iskolás gyermekek azokat üldözték. Az apró rucák hamarosan eltüntek a csatorna vizi bozóttal benőtt rejekeibe üldözöök elől. A gyermeket elintve letértem a parthoz s a parti sás között egy a víz színén hátán vergődő fióka récére lettem figyelmes. A vergődés okát első tekintetben abban kerestem, hogy a kis fióka récét a pajkos gyermek megdobálták. A sekély parti vizben utána nyulva felemeltem a fiókát s meglepetésemre látom, hogy a már alig vonagló réce fióka fejét egy nagy béka nyelte be, amely kiemelés közben néhány pillanatig még a fióka nyakán csüngött, majd ismét vissza pottyan a vizbe. Az áldozat csakhamar, még a kezem között kimúlt.\*)

DR. TARJÁN TIBOR.

\*) A Ferencz csatorna mellett igen gyakran figyeltem meg, hogy a béka bekapja a házi réce pár napos fiókáinak a fejét s a viz alá huzza azokat. Addig el nem ereszti őket, amíg meg nem fulladnak. Amikor már megfulladtak, akkor eleresztette őket s többé nem törödött velük, bizonyára azért, mert már nem mozdultak. Habár egészen bizonyos, hogy nem tudja elfogyasztani az ily módon elpusztított récefiókákat, mégis sokszor igen lényeges károkat okozott közöttük s nem is tartom valószínűlennék, hogy más madárfiókákkal is megtesszi ezt, — esetleg a kisebbeket tényleg le is nyeli.

### Népies madárnevek. — Ungarische Vogel-Trivialnamen.

*Bőjti réce*. Néhai FINKEY JÓZSEF sárospataki jogtanár egy plébános információjára visszaemlékezve azt mondotta, hogy a katholikusoknak a feketelábu, azaz sötétebb lábszinű récéket bőjtbén szabad enniök, azért azok gyűjtő neve a „*bőjti réce*“. Ebből kifolyólag, ha CHERNEL I. az *Anas querquedula*-ra alkalmazta a bőjti réce nevet, az a fenti megokolással is helyes, eltekintve attól, hogy bőjti időben, visszamenőlegesen is, bizonýára ez a réceféleség került a nem piros lábuak közül legsűrűbben terítékre.

NAGY IMRE szerint Olasztelek udvarhelymegyei közében a *Sitta* neve „*szotty*“, a *Caprimulgus*-é „*békaszáju madár*“, a *Cypselus apus*-é pedig „*pozsár fecske*“; utóbbi faj a nevezett vidéken elhagyott harkály-odvakban fészkel az erdőben.

A *Bombycilla garrula* neve Csik megye egyes községeiben „*jenige*“, az *Athene noctua* neve Csikcsékefalu ván „*súrló*“, valószínűleg hangutánzó.

A *Coccothraustes* neve Erdőbényén „*kusolló*“.

SZEMERE LÁSZLÓ.

## Kleine Mitteilungen.

**Beiträge zur Vogelfauna des Balaton- und Velenceer-See.** Mein diesjähriger (1920) Aufenthalt in Badacsony während des Herbstes war nur von kurzer Dauer, da ich bloss zwei Wochen — vom 17. September bis 2. Oktober — am Balaton-See verweilte. Meine Hoffnung auf ornithologische Ausbeute war daher nicht übermäßig gross; die Ergebnisse meiner Beobachtungen blieben aber noch hinter meinen bescheidensten Erwartungen zurück. Der See schien vollkommen ausgestorben und vom Zug war rein gar nichts zu bemerken. Freilich fiel mein Dortsein gerade in eine Zeit, wo ständiges Schönwetter herrschte mit geradezu sommerlicher Hitze. Nur am 18. September sah ich 2 St. *Ardea cinerea* von NO → SW ziehend und am 20. September zwischen Badacsony und Balatonfüred im Uferhügeln Unmassen von *Hirundo rustica*, ferner am Ufersaum einen Flug von *Numenius arquatus*, einige *Vanellus capella* und *Larus ridibundus*.

*Aquila chrysaëtus* fehlte auch heuer am Badacsony, doch konnte ich 1 Expl. bei Sümeg über den Wäldern kreisend am 17. Sept. beobachten. Also scheint der *Goldadler* die Gegend nicht verlassen zu haben, nur dürfte er seinen vorherigen Standort am Badacsony mit der Nachbarschaft vertauschend vom Felsenbrüter Baumbrüter geworden sein.

Am 2. Oktober fuhr ich für einige Tage nach Csabrendek und sah unterwegs bei Sümeg 1 Expl. von *Corvus corone*. Dieser Punkt dürfte die östlichste Verbreitungsgrenze der *Rabenkrähe* in Ungarn darstellen, weil sie bisher nur in den westlichen, an Deutschösterreich und Steiermark angrenzenden Teilen der Komitate Sopron, Vas und Zala gefunden wurde. Am selben Tage trafen auch in der Gegend die ersten Flüge von *Anser fabalis* ein. Nach zwei Tagen aber erreichte ihre Zahl wohl schon das Tausend. Tagsüber hielten sie sich auf den Feldern zwischen Ükk und Csabrendek auf um nach Sonnenuntergang zum Balaton-See zu ziehen.

Den 23. und 24. Oktober verbrachte ich am Velenceer-See. Die Vogelwelt war auch hier auffallend spärlich vertreten. *Fulica atra* sah ich überhaupt nicht, *Podiceps cristatus* bloss 2 St., einzelne Flüge von *Enten* und an der Landzunge bei Velence 2 St. *Ardea cinerea*. Laut Aussage der Fischer, war letztere Art im Sommer häufiger, als in früheren Jahren und konnte man oft bei der erwähnten Landzuge gleichzeitig 25 fischend beobachten. Als Sonnengäste erschienen heuer: *Platalea leucordia*, *Plegadis falcinellus* und auch 1 Expl. *Egretta alba*. Wahrscheinlich war es dasselbe, welches am 15. Oktober GRAF SIGMUND SZÉCHENYI in den südlichen Teilen des Sees für seine Sammlung erlegte. Der Edelreiher gehört zu den seltesten Erscheinungen des Velenceer-Sees und bekam ich ihn während der verflossenen 33 Jahre — seit ich die Vogelfauna des Sees beobachtete — nur einmal, am 30. April 1890, zu Gesicht.

Die so sehr charakteristischen Brutkolonien der *Larus ridibundus* und *Podiceps nigricollis* fehlten heuer am See. Der Grund liegt nahe: es wurde nähmlich die Schonzeit für die Fischerei mit Rücksicht auf die misslichen Ernährungsverhältnisse, ausnahmsweise aufgehoben und konnten daher die Fischer auch in der Brutzeit der Wasservögel ihr Handwerk betreiben und den See stets fortwährend beunruhigend, nebstbei auch die Nester und Eier der Brutpaare zerstören. Aber auch die geeigneten Brutstellen fehlten dieses Jahr am See, weil die *Characeen*, welche in früheren Jahren weite Strecken der schütteren, lichteren Rohrbestände und die kleineren Wasserspiegeln zwischen den Rohrpartien gleichsam mit einer dicken Schichte bedekten und mit denselben angesammelten Überresten vertrockneter Wasserpflanzen eine sichere Unterlage für die Nester der *Lachmöven*, *Seeschwalben*, *Steissfüsse*, *Rohrhühner* und *Enten* bildeten, vollkommen verschwanden.

Hoffentlich wird nächstes Jahr die Schonzeit für Fische wieder gesetzmässig in Kraft treten und werden auch die Wasservögel die erwünschte Ruhe finden um sich unbeküstigt ihrem Brutgeschäfte widmen zu können, denn die Verminderung solcher Arten wie z. B. der *Lachmöve* und *Seeschwalben*, bedeutet einen empfindlichen Verlust für die Landwirt-

schaft, da sie durch massenhaften Besuch der Felder und Vernichtung der dort auftretenden schädlichen Insekten einen nicht zu unterschätzenden Nutzen anstreben.

Die spätherbstliche Vogelfauna am Velenceer-See wurde besonders durch die Unmasse von *Suat*- und *Bläsgänsen* charakterisiert. Die Zahl der beiden Arten verhielt sich im Verhältniss 5 : 1. Allabendlich strichen sie in nach tausende zählenden Flügen nach dem See, besonders auf die Gewässer von Dinnýés und Agárd.

STEFAN VON CHERNEL.

**Beiträge zur Kenntnis der Zugsverhältnisse der Waldschnepfe.** Im Frühjahr 1920 vollzog sich der Abendstrich der *Waldschnepfe* in der Gegend von Nagykanizsa in der folgenden Weise: 1. III. die erste zieht; 2. III. ziehen 2. St.; 3. III. ziehen 3 St.; vom 4—11. III. ziehen 1—3 St.; 12. III. ziehen 6 St.; 13. III. ebenfalls; 14. III. ziehen 7 St.; 15. III. ziehen 10 St.; 16. III. ziehen 6 St.; 17—19. III. je 6 St.; 20—24. III. je 4 St.; 25. III. ziehen 9 St.; 26—27. III. kein Zug; 28. III. zieht die letzte.

Die Anzahl der während der bei Tageszeit abgehaltenen Jagden bemerkten Waldschnepfen verhält sich zu den beim Abendstriche beobachteten wie 10 : 4. Seit zwei Jahrzehnten versuche ich diesbezüglich irgendeine Gesetzmässigkeit festzustellen, aber wegen den allzugrossen Schwankungen bisher vergebens. Es wurden heuer insgesamt 31 Waldschnepfen erlegt, davon 8 auf dem Abendstriche.

Die Witterung war trocken, weshalb man die Schnepfen nur in den Niederungen finden konnten, woselbst heuer auch ein Paar nistete, was die von einem Waldhüter gefundenen Jungen beweisen. Auch ich fand am 12. Juni eine Waldschnepfe. Die Höhe des Gebietes über dem Meeresspiegel beträgt 80 M.

JULIUS V. BARTHOS.

**Das Vorkommen der Eiderente in Ungarn.** Sehr lange Zeit hindurch besassen wir aus Ungarn nur ein einziges Exemplar dieser Art, welches am 2. Mai 1871 in Árvavárallyá auf dem Árvavárallyás von ANTON KOCYÁN erlegt wurde. Zur genannten Zeit zeigten sich zwei Exemplare und sollen beide erlegt worden sein, jedoch ist uns nur das Schicksal von einem bekannt, welches sich eine Zeit lang im Árvavárallyás Museum befand, später aber in das National-Museum zu Budapest gelangte, wo es sich auch noch heute befindet (DR. J. MADARÁSZ: Az egyptomi kánya a magyar madár faunában. Természetrajzi Füzetek VII. 1883. p. 4.). Bezuglich des Erlegungsdatums stimmen nicht alle Quellen überein. So soll nach der ältesten Quelle — W. ROWLAND Beitrag zur Kenntnis d. Ornith. des Árvaeer Kom. etc. Mitteil. d. Ornith. Verein in Wien

II. 1878 p. 97 — das Erlegungsjahr nicht 1871 sondern 1872 gewesen sein. Nach KOCYÁN jedoch (Die Vögel der Nordtátra etc. Mitteil. d. Ornith. Verein in Wien VII. 1883 p. 235), der den Vogel erlegte und präparierte, zeigten sich die beiden Vögel am 2. Mai 1871, und muss daher dieses Datum, welches auch mit dem in FRIVALDSZKY *Aves Hungariae* 1891 p. 162 befindlichen, von der Originalvignette stammenden übereinstimmt als das richtige angenommen werden. Laut einer späteren Angabe von DR. J. MADARÁSZ (Die Vögel Ungarns p. 575) soll der Vogel im Frühjahre 1880 erlegt worden sein; es ist dies jedenfalls ein Irrtum, welcher sich dann auch in die ungarische Bearbeitung von BREHM's Tierleben hineinschllich.

Das zweite Belegsexemplar wurde zuerst von uns mehreren geschenkt (Csörgéy, DORNING) und zwar am 9. November 1909 in Budapest auf dem Lágymányoser Altwasser (DORNING A dunarécze ujabb előfordulása. Zool. Lapok XII. 1910. p. 10). Ein-zwei Tage später wurde dasselbe bei Szob erlegt und gelangte in den Besitz der Familie TELEKI. Der schön präparierte Vogel im Prachtkleide wurde nun vom Grafen JOSEF v. TELEKI jun. der Vogelsammlung des K. Ung. Ornith. Institutes geschenkt.

Das dritte Exemplar wurde am 30. September 1913 in Keszthely erlegt (DR. A. v. LOVASSY Dunnarécze a Balaton vidékén Természettud. Közlöny 1913. p. 805) und gelangte in das Balaton-Museum zu Keszthely.

Das vierte Exemplar wurde am 29. September 1915 in Hárromháza, Komitat Vas. erlegt und befindet sich in der Sammlung unseres Beobachters KOLOMANN v. NÁDASSY in Szentgotthárd (Aquila 1915. p. 437).

Im Jahre 1920\*) erschien die Eiderente wieder in Szob u. zw. waren es diesmal 4 Exemplare. Von diesen erlegte Graf JOSEF v. TELEKI jun. 2 St. und übergab beide noch im Fleisch unserem Institute. Über die Erlegung der Vögel berichtete er folgendes: „Die Vögel wurden am 28. September 1920 bei Szob auf einem Donauabschnitte neben der Gemeinde erlegt. Beide schwammen ganz zutraulich zwischen den *Hausgänsen* umher; meine Annäherung störte sie nicht im mindesten, so dass ich mit dem Schusse abwarten musste, bis sie sich etwas entfernten, um sie nicht gänzlich zu zerschiessen.“

Beide Vögel sind im Jugendkleide, das Geschlecht liess sich nicht ermitteln. Die Masse der beiden Exemplare betrugen:

I. Länge 64, Flügel 29, Schwanz 10, Lauf 5·5, Schnabel 5·5 cm.  
Gewicht 1·27 Kg.

\*) Laut „Nimród“ IX. 1921 p. 7 wurde im Herbst 1920 auch in Hevesesány ein Exemplar erlegt, wahrscheinlich im December.

H. Länge 64, Flügel 29, Schwanz 10, Lauf 5·5, Schnabel 5·5 cm, Gewicht 1·5 Kg.

Für diese wertvolle Spende, durch welche unser Institut auf einmal 3 ungarische Eiderenten-Exemplare erhielt, spreche ich auch hier den aufrichtigsten Dank des Institutes aus.

Laut einer mündlichen Mitteilung des Grafen EUGEN v. TELEKI haben sich zur selben Zeit noch zwei Exemplare in Szob gezeigt, von welchen der Fischer eines erlegte. Es scheint nicht ausgeschlossen, dass alle 4 Exemplare zu einer Familie gehörten und dass sie von einem solchen Brutplatz stammten, wo die Eiderenten gehegt werden. Nur so ist ihre auffallende Zutraulichkeit verständlich.

Neben diesen einwandfrei festgestellten Exemplaren befinden sich noch manche andere in den ungarischen Sammlungen, doch ist deren ungarische Provenienz nicht vollkommen sicher.

Im Ungarischen Karpathen-Museum zu Poprád befindet sich ein Exemplar von unbekannter Herkunft. Es ist nicht ausgeschlossen, dass dieser Vogel der Genosse des im National-Museum befindlichen Árvaváralyaer Exemplares ist. Die Vögel des Karpather-Museums wurden zu einem grossen Teile von KOCVÁN geliefert, der die Árvaváralyaer Eiderenten erlegte und präparierte.

Nach LADISLAUS SZEMERE befindet sich in dem Zisterziten-Gymnasium zu Eger ein Exemplar von unbekannter Herkunft.

Im Benediktiner-Gymnasium zu Györ fand DESIDERIUS HEGYMEGHY ein Exemplar welches im Kaufwege dorthin gelangte.

Nach MARIUS HALMAY (Zoologiai Lapok XI. 1909. p. 68.) befindet sich ein Exemplar in der Sammlung des Gymnasiums zu Pancsova, welches im unteren Donauriede — nach LADISLAUS SZEMERE bei Zimony — erlegt wurde. Nach der Feststellung von DR. K. LAMBRECHT ist dieses Exemplar schwedischer Herkunft. Ebenfalls nach M. HALMAY wurde ein anderes Exemplar am 21-ten Dez. 1909 im unteren Donauriede gesehen, aber nicht erlegt (Zoologiai Lapok XII. 1910. p. 95). HALMAY's Daten sind jedoch von problematischer Glaubhaftigkeit.

Das letzte Exemplar von unbestimmter Herkunft befindet sich im Obergymnasium zu Zombor, Kom. Bács-B. Nach brieflichen Daten von DR. A. v. LOVASSY sollte dieses Exemplar in den 1880-er Jahren auf dem Gebiete des Komitates Bács-B. erlegt worden sein und zu Handen des damaligen Lehrers der Naturhistorie WENZEL ZSUFFA gelangt sein, der es präparierte. Die endgültige Klärung der Frage musste infolge der serbischen Besiedelung Zombor's unterbleiben.

Auf Grund der einwandfrei festgestellten Fällen scheint uns die Eiderente in den letzten Jahren häufiger zu besuchen, als in der vorangehenden Zeit. Ob dieses häufigere Vorkommen auf die grössere Anzahl

der Beobachter, zurückzuführen ist, oder aber dadurch bedingt wird, dass in den Gegenden, aus welchen unsere Eiderenten stammen, das Hegen der Eiderenten in grösseren Dimensionen betrieben wird und wir deshalb immer in grösserer Anzahl zutrauliche und leicht erlegbare Exemplare erhalten, oder aber ob die Eiderente infolge der jetzt immer sehr früh eintretenden starken Frösten ihr Winterquatier mehr nach Süden ausbreitet, muss vorläufig noch unentschieden bleiben.

Für das heurige Erscheinen — auf einmal 5 Exemplare — kann wohl die Annahme akzeptiert werden, dass es der ungewöhnlich früh eingetretene Winter war, welcher das Erscheinen der Eiderente hervorrief, besonders wenn man in Betracht zieht, dass auch andere nordische Wintergäste (*Cygnus*, *Tadorna*, *Branta*) in auffallend grosser Anzahl erschienen.

JAKOB SCHENK.

**Cygnus musicus** besuchte im Herbste 1920 Ungarn in ganz auffallend grosser Anzahl, so dass eine Invasion von gleicher Dimension schon lange nicht stattfand. Die ersten erschienen Mitte November und wurden damals in Ináreskakucs 2 und in Hernádnémeti ebenfalls 2 St. erlegt. Von diesen gelangten 2 Exemplare in eine Budapester Wildprethandlung. Von Hernádnémeti gelangte später noch ein Exemplar in die nämliche Wildprethandlung und von hier in die Sammlung der K. Ung. Ornith. Institutes. Laut dem Erleger sollen sich in Hernádnémeti insgesamt 11 Exempl. gezeigt haben und wurden alle 11 Stücke erlegt. Ausser den genannten erhielten wir noch von den folgenden Nachricht: Laut No. I. des Jahrganges IX. 1921 der Jagdzeitschrift „Nimród“ wurde Mitte December ein Exemplar im Soroksári Donauarme gesehen. Nach mündlichem Berichte von NIKOLAES VASVÁRI wurde in Mike Kom. Somogy ein „Schwan“ beobachtet. Laut der untenfolgenden Notiz von G. SZOMJAS wurde Mitte November in Balmazujváros ein Exemplar gesehen und nach späteren brieflichen Mitteilungen wurden am 31. Dezember 1 St. zwischen Tarcal und Szerencs am 21. Jänner 1921 einer in der Gemarkung von Debreczen und in Feber 10 Stück im Fischteiche der Hortobágypuszta gesehen. Laut ANDRÉAS ZÉRGÉNYI erschien am 10. Jänner 1921 auch ein Exemplar auf dem Balaton See bei Keszthely und laut JOHANN WIRKER zeigten sich in Rákoskeresztur 3 Exemplare. Nach No. 2 der Jagdzeitschrift Nimród-Vadászlap wurden am 16 Jänner 1921 bei Berettyóújfalu 9 Exemplare beobachtet und am 12 Dez. 1920 bei Köröstanján einer erlegt. Es sind dies insgesamt 42 Exemplare für — Rumpf-Ungarn! Auch aus den besetzten Gebieten konnten wir durch Vermittelung von BÉLA VITÁNYI eine Nachricht erhalten, laut dieser wurde Mitte Dezember 1921 ein Exemplar bei Abara im Komitate Zemplén

beobachtet. Zählt man alle diese zusammen und nimmt man auch die kaum unbeträchtliche Anzahl der nicht angemeldeten hinzu, so erhält man eine solche Zahl, welche selbst ein Jahr hundert früher imponiert hätte. Es dürfte wohl kaum zu bezweifeln sein, dass der früh und plötzlich hereinbrechende Winter diese auffallende Invasion verursachte.

JAKOB SCHENK.

**Tadorna cornuta** besuchte Ungarn im Herbste 1920 ebenfalls in auffallend grosser Anzahl, Mitte November wurde ein Exemplar in Fülöpszállás erlegt, Ende November ein anderes in Jászdósa, Anfang Dezember wurden zwei in Keszthely auf dem Balaton-See beobachtet.

JAKOB SCHENK.

**Beiträge zur Ornis von Budapest.** Die *Nachtigall* war im Budapester Stadtwäldchen in den Jahren 1888—95 ein zwar nicht häufiger aber jedes Jahr in 8—10—12 Paaren vorkommender Vogel, ausserdem hielten sich auch in den Villagärten der Umgebung einige Paare auf. Im Herbste 1895 wurden jedoch durch die Vorbereitungen zur Millenniums-Ausstellung grössere Veränderungen hier durchgeführt, so dass die Nachtigallen ihre bisherigen Brutstellen einbüssen. Im Jahre 1896 brüteten noch etwa 2—3 Paare auf den von der Ausstellung verschont gebliebenen Gebieten. In den Jahren 1897—99 blieb die Nachtigall ganz aus, in den Jahren 1900, 1901 erschienen aber wieder einige Paare. Aus den Jahren 1902—1906 besitze ich keine Daten.

Im Jahre 1907 kamen am 24. April 2—3 Paare an, im Jahre 1908 stellten sich die ersten am 17. April ein und waren in diesem Jahre 5—6 Paare vorhanden. In den Jahren 1909—1911 blieb die Nachtigall wieder aus. In den Jahren 1912—18 war ich abwesend.

Im Jahre 1919 erscheinen die ersten am 17. April und nisteten in diesem Jahre 4 Paare. Im Jahre 1920 erschien nun die Nachtigall in solcher Anzahl, dass man fast von einer Invasion sprechen kann. Am 18. IV. hörte ich an 4, am 23-ten an 6, am 25-ten an 10, am 2-ten Mai an 12, am 13-ten an 16, am 24-ten an 19 und schliesslich an insgesamt 25 Stellen den Gesang und glaube ich, dass sie mindestens an 20 Stellen auch gebrütet hat. Die Nachtigallen waren nicht im mindesten scheu, versteckten sich auch nicht und zeigten sich und sangen ganz frei in Baumgruppen, welche von spielenden Kindern, Passanten umgeben waren. Jedes Männchen hatte sein bestimmtes Revier, welches eifersüchtig bewacht wurde. Bezuglich der Lebensweise zur Brutzeit konnte ich viele interessante Beobachtungen machen und erwarte ich mit Spannung den Frühling des nächsten Jahres, wie viele von den heurigen Vögeln wohl zurückkehren werden. Leider ist die Aussicht recht ungünstig, da im

Herbst 1920 das herabgefallene Laub überall peinlich zusammengesammelt wurde, so dass gerade die Nachtigallen keine entsprechenden Nistplätze haben werden.

Zum Schlusse möchte ich noch erwähnen, dass die *Nachtigall* auch noch im Central-Friedhofe, im Neuen Friedhofe, auf der Margarethen-Insel und auf der Budaer Seite bisher noch immer ständiger Brutvogel ist.

Die zweite ornithologische Merkwürdigkeit des Budapester Stadtwäldchens im Jahre 1920 war die grosse *Saatkrähen*-Kolonie. Seit 1888 beobachte ich die Ornis des Stadtwäldchens und kann ich dacher ganz bestimmt behaupten, dass sich vor dem Jahre 1919 daselbst keine Saatkrähen-Kolonie befand. Einige *Nebelkrähen*, dann *Dohlen* und auch einige *Elstern* waren hier die Repräsentanten der Corviden. Im Jahre 1919 jedoch erschienen im Parke des Hauses Fasor Nr. 32 etwa 10—12 Paare, im Hause Nr. 35 ebenfalls 6—8 Paare und auf den hohen Platanen des Stadtwäldchens 25—30 Paare, also insgesamt etwa 50 Paare der *Saatkrähe*. An letzterem Orte konnten sie auch die Brut grossziehen. Mitte Juni verliessen sie die Kolonie, einige kehrten jedoch im Herbst zurück. Im Jahre 1920 erschienen auf den Platanen wieder *Saatkrähen*, aber in viel grösserer Anzahl. Am 3-ten Juni zählte ich mit den inzwischen ausgeslogenen Jungen 350—400 Saatkrähen. Als ich im Herbst 1920 die Horste zählte, fand ich folgende Ziffern: auf den Platanen etwa 80, in dem Garten des Hauses No 38 waren 2, unter No 35 fünf, unter No 20 zwei Horste. Im Garten des Hauses No 32 fand ich keinen einzigen Horst, erhielt jedoch von dem hier wohnenden JOSEF HINKÓ die folgenden Daten: Im Jahre 1916 und 1917 horsteten hier je 6 Paare, im Jahre 1918 horsteten 25—30 Paare, im Jahre 1919 insgesamt 56 Paare. Anfang März 1920 erschienen einige *Nebelkrähen*, doch wurden diese von den *Saatkrähen* vertrieben. Ende April wurden die *Saatkrähen*-horste zerstört und betrug die Anzahl derselben insgesamt 41. Laut seinen Angaben horsteten außerdem die Saatkrähen in den Häusern Fasor No 28/A, 28/B, 28/C, 30 und 40 in ungefähr 40 Paaren.

Die Anzahl der Brutpaare betrug daher im Jahre 1920 im Stadtwäldchen und in den erwähnten Häusern etwa 130 Paare\*).

Meiner Ansicht nach kamen diese *Saatkrähen* aus einem Akazienwäldchen in Rákospalota. Dieses Wäldchen wurde im Winter 1918/19 infolge des Mangels an Heizmaterial fast gänzlich ausgerodet.\*\*)

\*) Von Herrn KARL CERVA erhielt ich die Nachricht, dass in der Gasse Felsőerdősor in einem Garten ebenfalls einige Paare horsteten. J. SCH.

\*\*) Der Wald auf der Insel Háros bei Budafok wurde ebenfalls ausgerodet, wodurch die vielen Vögel der Insel, namentlich *Locustella fluviatilis* und auch eine grosse *Saatkrähen*-kolonie heimatslos wurde. J. SCH.

Als eine Seltenheit nicht nur von Budapest, sondern des ganzen Landes, beobachtete ich am 30. August 1920 im Parke des Sanatoriums zu Budakesz ein schön ausgefärbtes Exemplar von *Erithacus phoenicurus mesoleucus* das dritte Exemplar, welches bisher in Ungarn registriert ist.

Als eine interessante Erscheinung der Budapester Ornith. möchte ich noch den *Zwergfliegenfänger* erwähnen, welchen ich am 27-ten August wahrscheinlich auf dem Herbstzuge\*) beobachtete.

KOLOMANN WARGA.

**Zum Vorkommen der Gartenammer (Emberiza hortulana L.) bei Budapest.** Obzwar das Vorkommen dieser Ammer im Komitate Pest seit langem bekannt ist, fehlten doch neuere sichere Daten. Ich fand diese Art in der unmittelbaren Nähe der Hauptstadt im Mai 1919 am Anfang des Wolftales (Farkasvölgy) und am Schwabenberge. Sie bewohnt die Waldesränder und einzelne lichtere Stellen weiter im Walde. Schade dass heute auch diese Stellen, wie fast alle Waldungen in Folge des grossen Mangels an Heizmaterial kahl ausgeschlagen sind, was auch auf die Fauna nicht ohne Einfluss bleiben wird. Nach NAUMANN soll sie Gegenden mit Wasser, „sumpfiges Gesträuch, mit Wassergraben durchschnittene Feldhecken, die buschreichen Ufer der Flüsse und Bäche“ bevorzugen. Dem entgegen ist ihr Aufenthaltsort im Ofner Gebirge sehr trocken, was mit den deutschen Beobachtungen ZIEMER's übereinstimmt.

DR. EUGEN GRESCHIK.

**Acanthis flavirostris.** Anfang Dezember 1920 wurde in Nagytétény ein Exemplar gefangen, welches lebendig in den Budapester Zoologischen Garten gelangte. Angeblich sollen bei dieser Gelegenheit noch 3 Exemplare mitgefangen worden sein.

KOLOMANN WARGA.

**Recurvirostra avocetta** brüteten 2 Paare im Sommer 1920 in Pestszentimre.

KARL CÉRVA.

**Rotköpfiger Würger.** Am 25. Juni 1919 erlegte ich in Déz Komitat Veszprém ein Männchen des Rotkopf-Würgers. Ebendaselbst wurde am nächsten Tage von STEFAN v. BESENNEYÉ ein Paar erlegt. Wahrscheinlich war es ein Brutpaar. Das Nest wurde nicht gesucht.

Ebendaselbst erlegte ich am 21. Oktober 1919 einen jungen *Buteo ferox*.

LADISLAUS NAGY.

\*) Den Zwergfliegenfänger beobachtete ich im Zugliget schon mehrmals, auch während der Brutzeit und halte ich es für wahrscheinlich, dass er hier brütet. J. SCH.

**Brief aus der Hortobágy Puszta.** Heuer (1920) zeigten sich die *Falken* und *Seeadler* in auffallend grosser Anzahl im Gebiete der Hortobágy-Puszta. Während des Winters wurde ein schöner *Wanderfalk* in Tiszaeszlár erlegt, am 21-ten Feber ein *Würgfalk*, welcher sich in meiner Sammlung befindet.

Am 8-ten Oktober wurden 2 *Wanderfalken*, am 16-ten Okt. ein *Merlin* und am 24-ten Okt. wieder ein *Wanderfalk* erlegt.

*Seeadler* waren das ganze Jahr hindureh so häufig, dass wir bisher schon 18 Exemplare erlegten. Am 8. und 9-ten Okt. gelangten 5 alte Exemplare zur Strecke, von welchen einige bis zu 235 em. klafferten. Ausserdem wurden auch noch von anderen *Seeadler* erlegt und sind jetzt noch immer 4 lebende Exemplar hier.

Am 8—9-ten Okt. erlegte ich noch eine *Gabelweihe* und beobachtete zwei *Buteo ferox*.

Am 13—14 Nov. zeigten sich auffallend viele *Circus aeruginosus* und *cyaneus*, wahrscheinlich weil wir heuer viele Mäuse haben. Am 14. Nov. beobachtete ich bei Balmazujváros auf einem Gewässer, welches sich knapp neben dem Dorfe befindet, einen *Schwan*, welcher einen fleischfarbenen Schnabel hatte, daher wohl ein junges Exemplar des *Singschwanes* war.

*Schwarzstörche* wurden auch heuer 10—15 Exemplare beobachtet; einen sah ich in Tiszaeszlár, wir schiessen diesen Vogel nicht. In Tiszaeszlár beobachtete ich Anfang Oktober unter mehreren *Saattäubern* auch eine *Branta bernicla* und wurde von dieser Art im November auch im Hortobágy ein Exemplar erlegt. Im Hortobágy waren im heurigen Herbste Millionen von *Anser albifrons* und *erythropus*, nur wenige *A. ferus* und ganz wenig *A. neglectus*. Wegen der grossen Trockenheit besuchen sie die sandigen Gegenden, wo sie schon aufgeschossene Saat finden. Häufig war auch der *Kranich*; am Abendstriche bemerkten wir 30—40 St. auch sonst sind in der Gegend von Balmazujváros immer 30—40 Exemplare zu sehen.

GUSTAV SZOMJAS jun.

**Allerlei Beobachtungen über den Uhu.** Im Jahre 1910 sah ich in Csikszentmárton ein ausgestopftes *Uhu* ♂. Das ♀ dieses Vogels wurde im Walde von einem Jäger erlegt; auf dem Wege in das Dorf folgte diesem das ♂ bis an den Dorfeingang, wo es sich auf eine Scheime niederliess. Hier wurde es dann erlegt.

Am 16-ten April fand ich in Kászonfélitz an der Steilwand des Szarvaskő einen Horst mit zwei bebrüteten Eiern. Der Horst war leicht ersteigbar und befand sich in nächster Nähe eines Sägewerkes. Zur Zeit als ich dort war, besuchte auch ein Hund den Horst, wahrscheinlich um

die Eier zu rauben. Die Schale eines Eies war eingebrochen, möglicherweise war der Hund der Täter.

Die leicht erreichbare Felsenische war gewölbt und hatte sich darin im Laufe der Zeit etwas Erde angesammelt, auf welcher die beiden Eier in einer kleinen Vertiefung lagen. In der Nähe des Horstes fand ich Eichhörnchen, Maus- und Krebsreste. Die Masse der Eier sind:  $5\cdot7 \times 4\cdot9$ ,  $5\cdot6 \times 5\cdot1$  cm.

Am 29-ten April fand ich in einem Walde der Gemeinde Kozmás, Komitat Csik, ebenfalls einen Horst. Derselbe fand sich auf dem Erdboden in der Mitte eines unter 60—70 Grad herabfallenden Südhanges. Die Umgebung war spärlich mit Nadelhölzern und sehr dicht mit Haselnuss und Jungeichen bestanden. In den Gewölben, welche in der Nähe des Horstes herumlagen, fand ich Eichhörnchen- und Mäuseknochen, Krebspanzer und Krebsscheren, Fischgräten und Igelstacheln, *Haselhuhn*, *Nebelkrähen* und *Eichelhäherreste*. Wenn ich mich in der Nähe des Hortes befand, erschienen sie selten und gab bei einer solchen Gelegenheit wahrscheinlich das ♂ folgende Töne: „que-que-que-que-quekk“ (rasch nacheinander), worauf das ♀ mit einem nachlässig hingeworfenen „puhvu“ antwortete.

Die Eier gab ich unter eine Gluckhenne, aber nur ein Ei war befruchtet. Eines zerbrach die Gluckhenne, die Masse des dritten betragen  $5\cdot8 \times 4\cdot7$  cm.

Als das Junge am 10. Mai ausschlüpfte, war ich nicht zu Hause. Dasselbe soll angeblich ganz kahl gewesen sein. Am nächsten Tage war es jedoch schon überall mit weissem Flaum bedeckt. In den ersten 24 Stunden erhielt es gar keine Nahrung, dann verzehrte es die inneren Teile und das Gehirn von drei frischerlegten Sperlingen. Über die Nacht gab ich es unter die Glucke, tagsüber hielt ich es in einer Schachtel auf Federn. Diese Schachtel befand sich in der Küche ober dem Herde, wo es immer eine gemässigte Temperatur gab. Wenn ihm nichts fehlt, so schreit der junge Uhu „jitjitijitjiti-jitjiti-jitjiti“ oder „jitjiti“, auch „jitjiti-jiti“. Passiert ihm irgend ein grösseres Malheur, so schreit er „sche, schsche“. Seiner Zufriedenheit gab er durch ein kurzes „tji, tji“ Ausdruck. Vom 14-ten an gab ich ihn nicht mehr unter die Henne. Bis zum 24-ten Mai war er blind, am Morgen dieses Tages platzte die Hülle, aber nicht ganz, weshalb er die Augen bis nächsten Tag geschlossen hielt. Der Flaum wurde etwas schmutziggrau, die Stimme rauher. Bis zum 27-ten, wo er infolge Darmkatarrhs einging — in meiner Abwesenheit wurde er schlecht gefüttert — erreichte er Faustgrösse.

Im Jahre 1911 horsteten die beiden Paare in der Nähe ihres vorjährigen Horstes wieder. Den Horst des Kozmáser Paars konnte ich nicht auffinden, aus dem Kászonfeltizer erhielt ich am 15-ten Jun

ein ausgewachsenes Junges, welches ich bis zum 1-ten August 1914, also bis zur Mobilisierung lebend erhielt. In der Uhuhütte begann ich denselben im Herbste 1912 zu verwenden und erfüllte er seine Aufgabe recht gut. Am Horste fand ich am 15-ten Juni 1911 einen ganzen Junghasen und die Hälfte eines älteren Hasen, ausserdem Eichhörnchen oder Rattenreste.

Ausser den genannten zeigte man mir in Csikszentmárton ebenfalls an einem steilen Abhange einen Horst, andere fanden die Eier in den Höhlen alter Buchen.

Die Mauser begann mein Uhu im Mai 1912. Bis 1-ten Juni verlor er 10—20 etwa spannenlange Bauch- und Rückenfedern, dann eine 36 cm. lange Steuerfeder. Die Uhupaare beginnen einander schon im Jänner anzurufen und beobachtete ich auch einmal einen, welcher im Fluge sein „buhu“, aber nur ein einzigesmal hören liess.

Die Masse der Uhu's, welche zu mir gelangten, sind die folgenden:

1. 30-ten Dez. 1911 Marosvásárhely ♀. L. 67·5, Fl. 49·5, Schw. 28, L. 9, Schn. 5·3 cm.

2. ? 1912 Gernyeszeg ♀. L. 70, Fl. 48, Schw. 29·5, L. 8·2, Schn. 3·8, Gewicht 2.8 Kg.

3. 15. Dez. 1912 Zsögöd ad ♀. L. 66, Fl. 45, Schw. 27, L. 8·3, Gewicht 2·1 Kg. Die Wachshaut war fast schwarz (dunkel schiefergrau). An den Afterflügeln dieses Exemplares fand ich 6—7 Millimeter lange Flügelkrallen.

4. ? 1913 Kovászna ♀. L. 68, Fl. 49, Schw. 28, L. 8, Schn. 4·2, Gewicht 2·9 Kg. Ein sehr gedrungenes Exemplar (ich glaube mich diesbezüglich an gewisse Unterschiede erinnern zu können). Die Krallen des rechten Fusses hatten, im Bogen gemessen, folgende Masse: Hinterkralle 4·2, Aussenkralle 3·9, Mittelkralle 4·5 und schliesslich die innere Kralle 4·6 cm.

LADISLAUS SZEMERE.

### Das Nisten der Gartenammmmer auf einem Akazienbaum.

Schon im Jahre 1919 machte ich die Beobachtung, dass sich in den Weingärten, welche zur Gemeinde Csömör gehören, 1—2 Paare des Ortolans aufhalten. Am 10. Juli 1920 fand ich nun das Nest mit 5 Eiern in einen kleinen Akazienwalde auf einer Akazie in kaum Manneshöhe.

DR. HEINRICH DORNING.

### Das Nisten des Wiedehopfes auf dem Dachboden der Häuser.

In den Weingärten der Gemeinde Csömör nisten jedes Jahr 5—6 Paare des *Wiedehopfes* in Ermangelung an geeigneten Höhlen auf dem Dachboden der Häuser. Es wird kein eigentliches Nest gebaut, sondern die

Eier werden auf den blossen Boden gelegt. Es zeigt sich auch hier, dass der Wiedehopf in der Wahl seines Nistplatzes wenig wählerisch ist.

DR. HEINRICH DÖRNING.

**Der Einzug einiger Vogelarten in die Städte.** Es ist eine durch Beobachtungen festgestellte Tatsache, dass gewisse Vogelarten, wenn sie sonst ihre Lebensbedingungen dort finden, auch in die Städte einziehen, und sich dort häuslich niederlassen. Dass sich dieses in der heutigen Zeit öfters beobachten lässt, glaube ich der immer mehr fortschreitenden Vogelschutz-Aktion zuschreiben zu können. So beobachte ich schon seit mehreren Jahren, dass die *Turteltaube* in der Stadt Békéscsaba sich in Höfen und Gärten niedergelassen hat. Ihre Nahrung kann sie hier leicht erwerben, da sie mitsamt dem Kleinvieh das diesen vorgestreute Futter frisst. Ebenfalls im Wachsen ist der Bestand des *Grauen Fliegenschnäppers* begriffen. Früher beobachtete ich denselben hauptsächlich als Durchzügler, während er jetzt schon häufiger Brutvogel ist. Demgegenüber muss ich bemerken, dass früher der *Hänfling* ein häufiger Brutvogel war, jetzt aber ist er ganz verschwunden und hat es den Anschein, dass seine Stelle der *Stieglitz* einnimmt.

DR. TIBERIUS TARJÁN.

**Das Verhalten des Kirschkernbeissers während der Paarungszeit.** Am 11. Mai 1919 beobachtete ich in Békéscsaba ein Paar des *Kirschkernbeissers*, welches nach Nahrung suchte. Eigentlich suchte nur das Männchen, während das Weibchen demselben überall nachfolgte, die von dem Männchen dargebotene Nahrung verzehrte und dabei dieselben Flügelbewegungen ausführte wie der flügge Vogel, wenn er seine Eltern um Nahrung anbettelt. Dieselbe Erscheinung beobachtete ich auch bei *Parus palustris*, *Lanius collurio* und *Muscicapa grisola*.

DR. TIBERIUS TARJÁN.

**Einfluss der Umgebung auf Mauser und Färbung des Gefieders.** Im Dezember des Jahres 1915 erhielt der Budapesti Tiergarten ein Männchen des kleinen Sägers im vollen Prachtkleide. Ich liess das Tier in einen separaten Käfig unterbringen und mit kleinen Fischen, da er die ersten Tage jede ihm dargebrachte Nahrung verweigerte, stopfen. Als der Vogel allein zu fressen anfing, kam ich in Verlegenheit, wo ich denselben unterbringen soll. Der kleine *Weiher* schien mir nicht genug passend zu sein, denn nicht nur die Furcht vor Ratten, welche oft in der verwegsten Weise Enten, Hühner, Fasanen und andere frei herumlaufende Tiere angreifen, liessen mich von diesem Gedanken abweichen, sondern auch die grösseren Teichbewohner, besonders *Halsbandkraniche*

pflegen oft mutwillig kleinere Arten zu insultieren. Auch die *Edelreiher*-Voliere schien mir nicht ganz geeignet zu sein, denn unter den Edelreihern befinden sich Individuen, welche frische Ankömmlinge mit wuchtigen Schnabelhieben gerne traktieren. Da wir nur das einzige Exemplar besassen, so wollte ich es vor jeder Unbill schützen und beschloss daselbe in die grosse Glasvoliere des Vogelhauses, welche verschiedene Strandläufer und kleine Sumpfhühner beherbergt, unterzubringen. In dieser geheizten Voliere behielt der Säger sein Prachtkleid den ganzen Winter hindurch. Bei Antritt des Frühjahrs (es war zwischen April und Mai) verlor er sein weisses Gefieder und nahm seine bräunlich-graue Sommerfärbung an. So verging der Sommer und kam der nächste Winter, die Färbung aber blieb die alte. Es verflossen 2 Jahre (1916—17) ohne dass der Vogel sein Sommerkleid gewechselt hätte. Nun kam ich zu dem Entschluss den Vogel Ende Oktober des Jahres 1918 aus seinem gegenwärtigen Asyl zu entfernen und trotz der bevorstehenden Gefahr, eines böswilligen Angriffes von Seite der Edelreiher ausgesetzt zu wissen, denselben in die runde Edelreihervoliere zu unterbringen. Kaum waren 2 Monate verstrichen als der Säger seine bräunlich-graue Färbung allmählig verlor und an deren Stelle ein blendend weisses Kleid hervortrat. Diese Färbung wurde bis Mitte Sommer des nächsten Jahres bewahrt, wo sie dann nach und nach zu schwinden begann, bis das Sommerkleid gänzlich zum Vorschein kam. Seit 3 Jahren, seitdem der Vogel in seinem Standquartier ist, geht die Verfärbung jeden Winter und Sommer regelrecht von statten, und wenn auch ab und zu kleine Verzögerungen stattfinden, bekommt der Säger dennoch jeden Winter sein blended weisses Gefieder, welches er im Sommer, oder Spätsommer durch ein graues vertauscht. Dass der Säger durch 2 volle Winter und 3 Sommer seine Farbe nicht wechselte, vermute ich die Ursache darin zu finden, dass die Temperatur in der Glasvoliere im Winter, als auch Sommer eine gleichmässige war, und der Vogel wegen Mangel an äusseren Einflüssen und Feuchtigkeitwirkungen seine Färbung nicht wechselte.

Ein zweiter, nicht weniger interessanter Fall spielte sich bei einer *Feldlerche* ab, welcher ebenfalls einen Beweis für den Einfluss der Umgebung liefert.

Diese Lerche hatte die Gewohnheit sich während der ganzen Dauer ihrer Gefangenschaft (ca. 5 Jahre) in einem engen, ganz dunklen Raum aufzuhalten. Dieser Raum entstand dadurch, dass die Doppelthür einer Gesellschaftsvoliere, wo sich einheimische kernfressende Vögel befinden, stets offen blieb und sich, durch das Offenhalten an die Seitenmauern anschloss, so, dass zwischen Tür und Mauer nur ein ca. 12—15 cm. enger Raum entstand. In diesem gangartigen Raum hielt sich die Lerche, mit Ausnahme der Zeit, wo sie Nahrung und Trank zu sich nahm, fort-

während auf. Das Ergebniss davon war, dass innerhalb dieser Zeit eine auffallende Farbenreaktion eintrat und das ganze Gefieder so dunkel wurde, wie das eines Schwarzdrossel-Weibchens, welches mit Recht als Melanismus angesprochen werden kann. Das Exemplar befindet sich heute in der naturwissenschaftlichen Abteilung des National-Museums.

FRIEDRICH CERVA.

**Die Vermehrung unseres Vogelbestandes.** Nach dem Unwetter vom 17. August 1914, welches so grosse Verheerungen in unserem Vogelstande ansichtete, erhielt ich von dem K. ung. Ornith. Institute den Auftrag das allmähliche Anwachsen des Vogelbestandes mit Aufmerksamkeit zu verfolgen und darüber gelegentlich zu berichten. Erst jetzt bin ich in der Lage darüber etwas zu berichten, da der Vogelbestand unserer Gegend erst heuer, im Jahre 1920 seine gewesene Höhe vom Jahre 1914 wieder erreicht hat. *Pirole*, *Turteltauben*, *Feldlerchen* haben sich stark vermehrt, die *Sperlinge* sind wieder in grosser Menge zu sehen und auch die *Wachtel* und das *Rebhuhn* beleben unsere Felder in grosser Anzahl, besonders sind viele *Rebhuhn*-Ketten zu sehen und sind auch die *Fasane*, welche nach dem Unwetter fast gar nicht zur Beobachtung gelangten, wieder häufig geworden. Auch die grössere Anzahl der *Elstern* ist bemerkenswert, da seit dem Kommunismus fast gar keine Horstbäume vorhanden sind, alle wurden nämlich abgehauen.

BÉLA RÁCZ, Szerep.

**Meisenschalige Nüsse** nennt man in den Gebieten jenseits der Donau die dünnchaligen oder Papirnüsse und zwar auf Grund der Beobachtung, dass diese von den Meisenarten angepickt und teilweise angefressen werden. Diesen geringfügigen Schaden der Meisen konnte ich im August und September 1920 in der Ortschaft Rendes am Balatonsee sehr ausgiebig beobachten. Unter einem früh reifenden Nussbaume beobachtete ich schon im August viele herabgefallene Nüsse, welche an der Spitze aufgehackt und teilweise angefressen waren. Der Sache nachgehend, beobachtete ich dann ständig einige *Kohlmeisen*, hie und da aber auch eine *Blaumeise*, wie sie die wahrscheinlich von *Peronospora* befallenen an ihrer schwarzen erweichten Hülle erkennbaren Nüsse beflogen und dieselben aufhackten, bis diese sich schliesslich vom Stiele ablösten und herabfielen. Natürlich vergriffen sie sich auch an dem gesunden Obst. Wenn die vielen Nüsse, welche sie auf diese Weise anhackten, alle gesund gewesen wären, so hätten die Meisen hier einen nicht geringen Schaden verursacht, so aber kann derselbe kaum in Betracht gezogen werden, zumal sie diesen Schaden durch das Verzehren vieler Raupen der Apfelmotte (*Carpocapsa pomonella*), welche heuer in

ziemlich grosser Anzahl auftraten, wettmachten. In viel geringerem Masse beobachtete ich diesen Schaden auch schon in anderen Jahren, im Jahre 1920 war derselbe wahrscheinlich deshalb auffallender, weil in diesem Jahre ein ausnahmsweiser grosser Ertrag war, weshalb die Menge der kranken Nüsse relativ und absolut bedeutend grösser war, als in anderen Jahren.

JAKOB SCHENK.

**Tortrix viridana und die Vogelwelt.** Eine Waldpartie mit Eichenbeständen des Ofner Gebirges in der Nähe der Haupstadt wurde in letzterer Zeit alljährlich von Grünwicklerraupen befallen, so dass die Bäume nach dem Kahlfrass ein zweites Mal austrieben. Neben *Calosoma inquisitor* L., in dessen Gesellschaft auch die blaue Abart dieses Puppenräubers (*a. violaceum* WESTH.) sehr häufig auftrat, waren es besonders die Vögel, welche diese reichliche Nahrung an sich lockte. Obzwar diese Kalamität im Mai sich einstellt, wo also unsere Vögel bereits zur Brut schreiten, waren doch unsere kleinen Singvögel meistens noch in kleineren Gesellschaften mit dem Abklauben teils der Raupen, teils der Puppen zu beobachten. So bemerkte ich gleich beim Eingange des Waldes unseren Haussperling in grösserer Anzahl von den nahen Meierhöfen dieser leckeren Kost sich bedienend. Stieglitze in kleinen Truppen von 5—8 Stücken, einzelne Buchfinken, Grünlinge, Kernbeisser und Goldammern waren gleichfalls mit dem Ablesen des Schädlings beschäftigt. Die bereits ausgeflogenen Staare der ersten Brut bildeten kleine Flüge und waren so erpicht auf diese Nahrung, dass sie aufgescheucht, immer wieder zurückkehrten. Schwarzdrossel, Nachtigall, Pirol konnte ich auch beim Ablesen der Räupehen beobachten. Besonders beliebt waren sie unter den Sylvien dem Schwarzplättchen. Ich bemerkte ein Männchen dieser Art, das sich durch seinen besonderen Gesang auszeichnete, weit von seinem Brutplatze sich den halben Vormittag hier herumtreiben. Auch die Zaungrasmücke sprach dieser Nahrung zu. Manchmal kamen Kohlmeisen, Kleiber, Weidenlaubvögel und Waldlaubvögel von dieser Nahrung zu naschen. Wenn diese gemischte Vogelgesellschaft nun der Kalamität auch nicht Herr werden konnte, so trug sie doch zur Dezimierung des Schädlings nicht unwesentlich bei.

Die grünlichgelben Räupehen und — wenn auch weniger gern genommen — die Puppen dieses Kleinfalters werden auch von den in der Gefangenschaft gehaltenen Sylvien und Nachtigallen sehr gern genommen, wie ich dies an meinen Käfigvögeln beobachten konnte. Hierdurch angeregt stellte ich Fütterungsversuche auch mit den Raupen der Spindelbaum-Gespinstmotte (*Hyponomeuta evonymella* Scop.) an, dieselben wurden jedoch nur von einem Zeisig in einigen Exemplaren angenommen, Stieglitz und Hänfling, sowie Singdrossel rührten sie nicht an. Dagegen wurden

die Raupen des Dörrobstzünslers (*Ephestia elutella* HÜBN.) sehr gern verzehrt, sie bilden wahre Leckerbissen für Grasmücken und Drosseln.

DR. EUGEN GRESCHIK.

**Der Haussperling verzehrt auch Seidenraupen**, wie ich das im Sommer 1920 in Szekszárd in den Zuchtlokalitäten des Seidenbau-Landesinspektorates beobachten konnte. Die im Hofe des Gebäudes nistenden Sperlinge kamen durch die offenen Fenster in die Zuchträume und holten sich Raupen selbst nach der vierten Häutung, um sie entweder auf den Hürden oder verscheucht auf dem Dache in aller Ruhe zu verzehren. Auch die ausgeschlüpften Falter wurden nicht verschmäht.

DR. EUGEN GRESCHIK.

**Vogelschaden im Weingarten.** Als ich im Herbst 1906 am Südufer des Fertö-Sees die Vogelwelt beobachtete, fiel es mir auf, dass der Weingarten zur Zeit der Reife der Weintrauben von so manchen unseren ansonsten nützlichen Vögeln als gedeckter Tisch betrachtet wird. Die *Staaren*-Massen, dann die *Fasanen*, *Drosseln*, *Buchfinken*, *Grasmücken*, sogar auch die *Meisen* machten sich alle über die süßen Weintrauben her. In den Weingärten in der Balaton-Gegend mache ich schon seit Jahren die Beobachtung, dass die frühreifenden Tafeltrauben von den Vögeln konsequent verzehrt werden und dass sich die Tafeltraubenkultur nur dort rentiert, wo man dieselben ständig unter Aufsicht halten kann. Vorwiegend waren es die *Drosseln* (aber auch Hunde und Füchse), welche ich bisher als die Missetäter erkannte. Im Sommer 1920 konnte ich jedoch auch *Emberiza citrinella* als ständigen Verehrer der frühen Weintrauben nachweisen. Während in der Nähe des Waldes gewöhnlich die *Singdrossel* und *Amsel* an der Weintrauben naschten, scheuchte ich in den unteren, aber vom Wohnhause aus nicht sichtbaren Lagen immer den *Goldammer* auf. Anfangs war er mir nicht verdächtig, später aber fiel es mir doch auf, dass ich ihn immer dort fand, wo angenascht frühe Tafeltrauben waren. Von einem grossen Schaden kann jedenfalls keine Rede sein, da der Vogel nicht massenhaft vorkommt, ärgerlich ist nur der Umstand, dass jeder Stock und jeder Hengel — die schönen ganz gewiss — angenascht wird, so dass von einer Verwertung der Tafeltrauben gar keine Rede sein kann. Selbst den Gästen legt man nur ungern solehe abgebeerte Weintrauben vor. Wenn auch keinen grossen Schaden, aber ziemlich viel Ärger verursacht der *Goldammer* durch dieses Abbeeren und zwar auch dadurch, weil man den Missetäter anfangs in ganz anderer Richtung sucht.

Als grosser Liebhaber der Weintrauben zeigte sich auch *Anthus trivialis*, besonders im Herbst 1920, als sie schon am 15-ten August

in Menge auf dem Durchzuge angetroffen wurden, während der *Hänfling* welcher bei uns schon ein typischer Weingartenvogel geworden ist — in einem Weingarten von 1 Hektar brüteten nicht weniger als 5 Paare — in den reifenden Weintrauben gar keinen Schaden anrichtet, da er zur Zeit der Reife schon längst andere Standörter bezogen hat.

JAKOB SCHENK.

**Das Aufgraben des Küchengartens** sollte aus vogelschützlerischen Gründen je später und womöglich nicht auf einmal, sondern in kleineren Partien nacheinander geschehen. Unseren kleinen Küchengarten in Budapest konnte ich diesen Herbst (1920) nicht bei Zeiten aufgraben und jetzt, da ich dazukomme, finde ich jeden Tag auf dem frischgegrabenen Erdboden 5—6 *Amseln*, ebenso viele *Kohlmeisen* und *Sperlinge*, welche dort nicht erfolglos nach Nahrung herumstöbern. Nur eine *Amsel* hält sich separat und verzehrt die Beeren des roten Hollunders (*Sambucus racemosa*) und die schwammingen Beeren von *Staphylea pinnata*, welche Beeren von den Vögeln bisher nicht besonders gewürdigt wurden.

LADISLAUS V. SZEMERE.

**Gebirgsstelzen (*Motacilla boarula L.*) am Futterplatz.** Es dürfte wohl ein gewiss seltener Fall sein, dass diese im Winter von den höheren Lagen in das Tiefland hinunterziehende Art sich an einer Futterstelle einfindet. Dass man aber auch diese treue Begleiterin der Gebirgsbäche und Wasserläufe mit entsprechenden Nahrungsmitteln anlocken kann, davon geben die nachstehenden Zeilen einer beherzten Vogelfreundin, der Wittwe LADISLAUS VON BARCZA, in Csabrendek (Kom. Zala) einen Beweis. Vom 9-ten d. M. schreibt Sie: „Jetzt habe ich in einem Pärchen der *Gebirgsstelze* liebe Kostgänger. Im Turmfenster gibt es noch eine ganze Menge von Fliegen, welche ich sammle und auf dem Fenstervorsprung ausstreue. Die Gebirgsstelzen kommen nun ganz vertraulich zum gedeckten Tisch.“

Es sei bemerkt, dass die Villa der Frau von BARCZA mitten im Ort gelegen mit<sup>z</sup> der<sup>z</sup> Front nach einer Gasse schaut und dass an einem Fenster des Turmes ein ständiger Futterplatz eingerichtet ist.

STEFAN VON CHERNEL.

**Der Frosch als Vogel-Schädling.** Mitte Mai 1920 beobachtete ich in Békésesaba im Körös-Kanale mehrere Jungen der *Stockente*, welche etwa 1—2 Wochen alt sein konnten. Dieselben wurden von Kindern beworfen und flüchteten sich in den dichtbewachsenen Uferrand. Als ich den Entchen hier nachstöberte, sah ich eines auf dem Rücken liegen

und kramphaft strampeln. Sofort nahm ich dasselbe auf und hing daran zu meiner grössten Überraschung ein dicker Frosch, welcher sein Opfer erst losliess, als er schon ziemlich hoch über dem Wasser war. Das Entchen ging bald darauf ein.\*)

DR. TIBERIUS TARJÁN.

## Levelezés.

A „*Gordon Memorial College*“ (Khartum, Angol-Szudán) asszisztense J. E. M. MELLOR úr a következő levelet intézte SCHENK JÁKAB adjunktushoz:

„Éppen most kaptam egy levelet H. F. WITHERBY úrtól (London) az afrikai vagy *berki veréb* (*Passer hispaniolensis*) ügyében. Nekünk itt Angol-Szudánban a verébkérdés igen súlyos problema és WITHERBY úr azt a tanácsot adta, hogy forduljak Önhöz s ha vannak idevágó tapasztalatai, uly kétségtelenül közölni fogja azokat velünk. Mindenesetre nagyon örülünk, ha tanácsát vagy észrevételeit közölné velünk ebben a kérdésben, amely annyi gondot okoz nekünk.

Ezek a verebek 1914 óta minden esztendőben sáskarajokhoz hasonló roppant tömegekben érkeznek, néha már szeptemberben, de legtöbbször október vége felé. Északról jönnek a Nilus mentén és Dongola tartományban elpusztítják a „durra“ vetéseket. Kiszámították, hogy ebben a tartományban minden esztendőben a gabonatermés felét tönkre teszik. De esak átvonulóban vannak nálunk; itt nem fészelnek.

A legutóbbi években próbáltunk védekezni ellenük és pedig fegyverrel, mérgezett magvakkal, nagy hálókkal és fénnel.

A madaraknak ugyanis az a szokásuk, hogy napközben elszélednek a vetéseken, amiért is nehezen hozzáérhetők, de este 6 óra felé összegyűlőkéznek bizonyos bozótokban. Ez a legkedvezőbb pillanat a rajtaütésre, mert aránylag kis területre szoktak ilyenkor összezsufolódni. Elég nagy tömegeket pusztítottak el a fentemlített módszerekkel s a lámpákkal és hálókkal is néhány százat. De hogy vidékünket ezektől a pusztítótól megmenthessük: vagy tökéletesíteni kellene ezeket a módszereket, vagy pedig ujakkal pótolni.

\*) Am Franzenskanal (Kom. Bács-B.) konnte ich häufig beobachten, dass der Frosch den Kopf der kleinen Hausentchen einschnappt, dieselben unter das Wasser zieht und solange dort hält, bis sie ersticken. Nachdem sie erstickt sind und leblos auf der Oberfläche liegen, kümmert er sich weiter nicht mehr um dieselben, meine Ansicht nach deshalb nicht, weil sie sich nicht mehr bewegen. Obwohl es ganz sicher ist, dass er diese Entchen nicht verzehrt, nicht verzehren kann, verursacht der Frosch dennoch oft empfindlichen Schaden und bin ich überzeugt, dass er auch die Jungen anderer Wasservögel auf diese Weise tötet — kleinere eventuell auch verschluckt.

JAKOB SCHENK.

Nekem az a nézetem, hogy miután ezek a madarak nem fészkelnék itt Szudánban, hanem csak vendégek, azért az itteni tartózkodásuk alatt alkalmazott pusztítási módszerek nem érhetnek el teljes eredményt.

Azt mondják, hogy a berki veréb Déleurópából jön s irtam is erre nézve **WITHERBY** úrnak, vajon az tényleg igaz-e, egyuttal arra is kértem lépjén érintkezésbe a déleurópai kollégákkal, hogy megtudhassuk hol fészkelnék és miként lehetne azokat a fészkelési területen pusztítani. Fönökönök is azt tanácsoltam, hogy csináltassunk jelölő gyűrűket, amilyeneket **WITHERBY** úr is nagy számban alkalmazott már, hogy ezekkel a szezon végén, amikor kártevőink visszavonulnak észak felé, megjelölhessük őket. Irtam is **WITHERBY** úrnak, hogy csináltasson részünkre néhány ezer alkalmas gyűrűt „Gordon College Sudan“ főlirattal.

**KING** úr, a fönökön egy hónapja **Dongolába** utazott, sajnos nem tudtam elkitérni. **KING** úr katonai fényszóróval és óriási hálókkal szerelte fel magát s reményli, hogy ezekkel éjnek idején nagy tömegeket foghat.

**WITHERBY** úr azt a megjegyzést tette, hogy a gyűrük alkalmazásával is bizonyos nehézségekkel találkozunk majd. Valószínűnek tartja ugyanis azt, hogy ezek a verebek Kisázsiaban fészkelnék és nem Déleurópában, s ebben az esetben, minthogy a törökök nem pusztítják az apró madarakat, esetleg nagyon kevés hirt kapunk majd a gyürüs madarakról. Azt tanácsolja tehát, hogy inkább a fészkelési helyen kisereljük meg a gyűrűzést. Ez a terv persze költségesebb volna, mert hiszen sokkal több gyürüre volna szükség. De ha az ember találhatna oly ornithologusokat, vagy más embereket, akik a dolog iránt érdeklődnek, ők azok tán elvégeznék a gyűrűzést.

Ugy tudom, hogy Ön igen sok madarat gyűrűzött hazájában. Nagyon örülnénk, ha tanácsát közölné velünk és esetleg közreműködését is megnyerhetnők. Tudna-e esetleg érintkezésbe juttatni olyan Kisázsiaban vagy Déleurópában lakókkal, akik a kérdés iránt érdeklődnek?“

Fogadja stb.

A levére az intézet a következő választ küldte:

„A verébkérdés megoldására a M. K. Madártani Intézet a gyűrűzési kísérletet tartja a legalkalmasabbnak, mert csak ezzel véli megoldhatónak az első és legfőbb kérdést, hogy *hol fészkelnék* ezek a kellemetlen vendégek és milyen területeken vonulnak át, mielőtt Szudánba érkeznének.

A pusztítást azután a fészkelő területen lehet kezdeni, az átvonulási terület alkalmas pontjain folytatni és Szudánban befejezni.

Minthogy a csapás 1914-ben kezdődött, közel fekszik az a föltekés, hogy ez is a háborús gazdálkodással van összefüggésben. Lehetséges, hogy valamely új termelési ág föllendülése nagyon kedvezett az elszapo-

dásuknak, esetleg egy másik termelési ág beszüntetése készteti őket kivándorlásra, esetleg minden a két ok egyidejű hatása idézi elő a tömegesen elszaporodott madarak vándorlását. Ezt a kérdést csak a fészekelési helyen lehet tanulmányozni s ennek eredményeként esetleg ideiglenesen meg kell szüntetni azt a bizonyos termelést, ami a verebek tömeges elszaporodásának kedvez, hogy ily módon gyökerében támadhassuk meg a verébkérdést.

Budapesten erre vonatkozólag igen tanulságos esetünk van. A háboru előtt Budapest külvárosában Kőbányán nagy sertéshizlalók voltak, amelyek rendkívül kedveztek az itteni verebek elszaporodásának, ugy hogy Budapest belső területére estefelé nagy seregekben jöttek éjszakai szállásra. Egyes nagyobb fás tereken milliószámról koncerteztek esténként s ürülékük mint sűrű eső hullott a vigyázatlan járókelőkre. A háboru alatt a tengeri zárolása következtében ezek a hizlalók beszüntették működésüket s ma Budapesten a verebek száma ismét normális. Csak annyi van, a mennyit a malmok redukált üzeme el tud tartani.

Ezeknek a megfontolásoknak az alapján az intézet azt javasolná, hogy a gyűrűzést Szudánban kell kezdeni s egyszerre minél nagyobb mennyiségi verebet kell gyűrűzni. Minthogy a gyűrűk nem lehetnek nagyok, azért ügyelni kell arra, hogy a fölirat tiszta s jól olvasható legyen. A gyűrűzési kísérletet ismertetni kell a szudáni s az attól északra fekvő területek napi sajtójában, egyuttal fölhívandó rá a valószínű fészekelési és átvonulási területeken működő összes konzulátusi hivatalok figyelme, hogy ezek is értesithessék expozitúrákat és levelezőiket. Az intézetnek sajnos kevés összeköttetése van a szóbanforgó területekkel, de föltétlenül ajánlja SCHMITZ E. pátert Tabgha-ban, a Genesarethi-tó mellett, akit jó volna egyuttal gyűrűkkel is ellátni, mert éppen legujabbban írt a berki verebek kártételeiről és rendkívüli szaporaságáról. Ezenkívül ajánlhatjuk az összeköttetést BÉDÉ P. urral Sfax-ban, Tunisban, aki már sok tudósítást küldött gyűrűs madarainkról. Igen ajánlatos volna a kérdést a számításba jöhető Vadászlapokban is ismertetni.

A fészekelési területen azonban nemesak a termelési viszonyok ideiglenes megváltoztatásával lehetne megtámadni a verebeket, hanem más módokon is. Magyarországon ezelőtt törvény kényszerítette a lakosságot arra, hogy évenként és fejenként bizonyos számnú verébfejet és verébtojást szolgáltasson be a hatóságnak. Ez rendes adó volt. Valószínű azonban, hogy ennél sokkal jobb eredményt lehetne elérni a fészekelési területek elpusztításával. Ezek a verebek a szakkönyvek szerint nagy tömegekben együtt fészekelnek mocsaras berkekben, bozótokban stb. Alkalmas szél idején gáztámadással lehetne ily együttfészekelő tömegeket az egész szaporulattal együtt elpusztítani. Erre vonatkozólag természetesen csak a helyszinén végzett vizsgálatok lehetnek mérvadók.

A gyűrűzési kísérletek révén az átvonulási területek is megismerhetők s kedvező körülmények összetalálkozása esetén itt is eredményesen pusztíthatók az átvonuló verebek, nevezetesen ha valahol keskeny szorosokon halad át az utvonal. Ezeken a helyeken mesterséges pihenő-, itató- és etetőhelyeket lehet berendezni, azután ragadozó madarakat imitáló sárkányokkal (repülőgépekkel), fényszórókkal, vagy más alkalmás eszközzel leszállásra birni a vonuló tömegeket és az olasz mintára készítendő, esetleg a helyi viszonyoknak megfelelő ujonnan föltalált fogóeszközökkel tömegesen összefogdosni.

Végül a Szudánba érkező maradékot ott kell megtámadni és a hálótanyákon szintén mérges gázokkal elpusztítani — ha azt a helyi viszonyok megengedik. Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy KING ur pusztítási módszerét primitivebb formában Magyarországon már az 1718. évben alkalmazták a *seregelyek* ellen, melyek a Fertő-tó nádasaiban szoktak tömegesen éjjeli szállásra gyülekezni, nappal pedig a partmenti szőlöket pusztították. Az éj beálltával az erre a cédra kirendelt emberek a hálótanyák mögött zajt csaptak és a madarakat a hálók felé hajtották, amelyek közelében égő fáklyák is csalogatták a felriadt madarakat. (Aquila XXIV. p. 103.) Ily módon tömérdek madarakat tudtak összefogni s nem kételkedem benne, hogy KING ur is igen jó eredményeket fog elérni.

Amennyiben a területen vizhiány volna, ugy még azt az eljárást is ajánlanám, hogy a madarak részére mesterséges itatókat kell berendezni alkalmas helyeken s ugyanott tömeges fogóeszközöket is felállítani. Ily módon az egész pusztítási hadjáratot központosítani lehetne.

Nagy örömkünkre szolgálna, ha tanácsaink valamelyikének hasznát vehetné. Kérjük egyuttal, hogy a rendkívül érdekes problémára vonatkozó kísérleteit és azok eredményeit velünk közölni sziveskedjék.

Á mellékelt gyűrűket kérem felhasználni jelölésekre s a felhasználás után közölni, hogy 1. mikor, 2. hol, 3. mily korú, 4. milyen fajta madár jelöltetett minden egyes gyűrűvel, hogy ezeket az adatokat madárjelölési törzskönyveinkbe bevezethessük s ha ilyen gyűrű visszakerül hozzáink, a kérdezőnek a fölvilágosításokat megadhassuk.”

Fogadja stb.

## Correspondance.

M. J. E. M. MELLOR, assistant au „*Gordon Memorial College*”, Khartum, Soudan Anglais a adressé la lettre suivante à M. J. SCHENK, adjoint de l’Institut royal ornithologique, Budapest:

„Je viens de recevoir une lettre de M. H. F. WITHERBY, London, au sujet des *Moineaux Espagnols* (*Passer hispaniolensis*) dont je l'avais écrit il-y-a un mois.

Nous avons ici au *Soudan Anglais* un problème redoutable ; et M. WITHERBY vient de me donner l'avis de m'adresser à vous, Monsieur, en écrivant que sans doute vous auriez la grande bonté de nous faire part de votre expérience et peut-être de votre concours, si par hasard vous avez jamais éprouver une difficulté pareille. Toutes fois il nous fera grande honneur de recevoir votre avis et vos remarques quelconques au sujet qui nous donne tant de souci.

Chaque année depuis 1914 ces Moineaux sont venus en bandes immenses, comme celles des Sauterelles, vers la fin du mois d'Octobre ou même en septembre. Ces vastes troupes viennent du nord suivant le Nil et ravageant les récoltes de Durra au Province de Dongola.

On a fait calcul que la moitié de la récolte des grains de ce Province est prise chaque année.

Ces oiseaux viennent seulement en migration et pas pour nicher.

L'année dernière on a tâché de les combattre avec des grains empoisonnés ; avec des fusils ; avec de grands filets et des lumières.

Les oiseaux ont l'habitude de se disperser le jour dans les récoltes, qui fait que ce soit difficile de les toucher ; mais le soir vers 6 heure ils se font réunion dans certains buissons. C'est le moment le plus favorable pour l'attaque aux oiseaux, car ils se sont assemblés dans un espace beaucoup réduit. On a tué un assez grand nombre par les méthodes ci-dessus, quelques centaines avec les lampes et les filets. Mais pour que le Province se débarrasse de ces ravageurs, il faut ou perfectionner les méthodes dont on s'est servies jusqu'à présent, ou désormais trouver un moyen meilleur.

Il me semble que comme les oiseaux ne sont que des visiteurs au Soudan et ne s'y font pas de nids, avec les moyens pris pendant leurs séjours ici on ne peut pas arriver à des résultats satisfaisants.

On dit que l'espèce de „Moineau Espagnol“ vient du Midi de l'Europe et je viens d'écrire à M. WITHERBY l'interroger si c'est bien un fait établi ; et de lui prier de me mettre en rapport avec des collègues du Midi de l'Europe pour que je m'informe s'il serait possible de découvrir où ces oiseaux ont l'habitude de nicher ; et, d'ailleurs, si on pourrait les y harasser.

Je viens de suggérer à mon chef que nous faisions faire de petites bagues (les mêmes dont M. WITHERBY a fait tant d'usage) afin de les mettre aux oiseaux à la fin de la saison lorsqu'ils commencent à repartir vers le Nord. A ce but j'ai écrit à M. WITHERBY en le priant d'avoir la

bonté de nous faire faire quelques milles bagues marquées de „Gordon College, Soudan“.

M. KING, mon chef, est parti pour Dongola, il-y-a un mois. Il s'est fourni d'un „search-light“ militaire et de très grands filets sur perches, avec lesquels il espère attraper grands nombres la nuit.

M. WITHERBY nous fait remarquer qu'il-y-aura quelques difficultés en se servant de bagues ; par exemple il nous dit qu'il est probable que les oiseaux nichent en Asie Mineure (il ne croit pas qu'ils le font au Midi de l'Europe) et, en ce cas, comme les Turcs tirent très peu aux petits oiseaux, et de plus, comme ils seront soupçonneux d'un oiseau avec bague, nous recevrions peut-être très peu de nouvelles d'oiseaux attrapés. Il nous suggère que nous tâchions de trouver moyens de mettre les bagues aux Moineaux aux pays où ils nichent et d'où ils peuvent venir au Soudan.

Ce plan serait naturellement plus couteux car on aurait besoin de beaucoup plus de bagues. Mais si on pourrait trouver un Ornithologue ou des gens assez intéressés aux oiseaux pour s'en occuper, peut-être ça vaudra la peine d'un essai.

Je comprends que vous vous êtes beaucoup servi de bagues aux oiseaux dans votre pays. Nous serions très heureux de recevoir votre avis fort estimé et peut-être de gagner votre concours. Est-ce que vous pouvez nous mettre en rapport avec quelqu'un qui pourrait s'intéresser à ce sujet dans le Midi de l'Europe et en Asie Mineure ?

Il nous fera grand plaisir de vous envoyer des Moineaux empaillés pour comparaison.

Agréez, etc.

J. E. M. MELLOR.

Sur la lettre ci-dessus notre institut a donné la réponse suivante :

„L'institut royal ornithologique de Hongrie tient de son côté les expérimentations avec les bagues comme le moyen le plus susceptible pour la solution de la question des Moineaux Espagnols, parce que ce doit être le moyen unique pour trouver la réponse sur la question première et la plus importante c'est-à-dire la découverte du pays de nidification de ces hôtes désagréables et de ceux qu'ils traversent en migration, avant d'arriver au Soudan.

En l'ayant découvert, on peut commencer leur ravage par les combattre dans le pays où ils nichent, le continuer à des points convenants des pays qu'ils traversent et l'achever au Soudan.

Comme cette question a commencé à exister en 1914, il est probable, qu'elle est en cohésion avec un résultat quelconque économique de la guerre. Il est possible qu'une branche de production était très favorable pour la multiplication extraordinaire des moineaux ou par hasard la cessation d'une autre les a forcé à quitter leur ancien pays, ou peut-être ces deux causes l'une avec l'autre ont résulté la migration en masses de ces oiseaux.

On ne peut d'ailleurs étudier cette question que dans le pays où ces moineaux ont l'habitude de nicher et il y faudrait par hasard suspendre par intérim cette production, qui a causé la multiplication si extraordinaire des moineaux; ce serait la solution la plus radicale de cette question.

Nous avions ici, à Budapest, concernant ce problème, un cas bien édifiant. Avant la guerre il-y-avait à un faubourg de Budapest, à Kőbánya de grands établissements pour engraisser les porcs, qui étaient bien favorables pour la multiplication de nos moineaux. Vers le soir ils venaient en grandes troupes vers le centre du métropole pour y passer la nuit. Sur des places assez grandes ils faisaient chaque soir leurs concerts et leurs déjections tombaient comme une pluie épaisse sur des passants imprévoyables. Pendant la guerre, le maïs étant réservé pour l'alimentation de l'habitation, ces établissements ont cessé de fonctionner et dès ce moment-là le nombre des moineaux à Budapest est redevenu normal.

D'après ces considérations notre institut se permet de vous donner le conseil de baguer les moineaux au Soudan; il en faudrait charger une telle quantité, qu'il est possible. Mais comme les bagues ne doivent pas être grandes, il faut prendre garde à ce que l'adresse soit bien lisible.

Il faut alors publier cet expériment avec les bagues dans la presse périodique de Soudan et des pays situés au nord de Soudan, puis en avertir les consulats des pays où les moineaux peuvent nicher et qu'ils doivent traverser, afin qu'ils pourraient avertir de leur tour les expositions et leurs correspondants.

Notre institut a — bien regrettable — peu de relations avec les pays susdits, mais nous proposons toutefois de vous mettre en rapport avec M. Pater SCHMITZ E. à Tobgha, sur le lac de Génézareth, qui devrait être aussi muni d'une quantité de bagues, parce qu'il a écrit nouvellement du ravage et de la multiplication extraordinaire des moineaux Espagnols; puis avec M. P. BÉDÉ, à Sfax, Tunisie, qui a déjà envoyé des communications nombreuses sur nos oiseaux bagués. Il serait encore convenable de publier cet expériment dans quelques journaux de chasseurs.

Mais le changement temporaire de la production d'agriculture ne

doit pas être la méthode unique, avec quoi on peut combattre les moineaux ; il-y-a aussi d'autres moyens. En Hongrie par exemple, la population était obligée autrefois par loi à contribuer à la magistrature un nombre définitif de têtes et d'oeufs des moineaux ; c'était une contribution ordinaire.

Il est probable pourtant qu'on peut atteindre des résultats beaucoup meilleurs en attaquant les endroits où les moineaux ont l'habitude de faire leurs nids. D'après les œuvres spéciales ces moineaux nichent dans les buissons paludéens. Alors, s'il fait du vent convenable, on pourrait attaquer ces oiseaux à l'aide du gaz véneneux. Pour l'effectuation de ce projet, on ne peut naturellement faire des résolutions détaillées, qu'après une inspection personnelle du terrain.

Nous espérons qu'à l'aide des expériments avec des bagues on peut aussi découvrir les pays que ces oiseaux viennent de traverser pendant leurs migrations et si les conditions y sont favorables, on y pourrait aussi organiser avec un succès bien satisfaisant le ravage systématique, comme si par exemple la voie de migration coule sur des passages étroits. A ces lieux on peut établir des endroits aménagés pour nourrir et abreuver les oiseaux et il faut y faire descendre les migrants avec des cerfs-volants, imitants des oiseaux de proie, avec des aeroplans, avec de la lumière ou par hasard d'autres manières et puis les attraper avec des appareils faits d'après les types italiens ou nouvellement construits, correspondants aux circonstances locales.

Enfin, si pourtant le reste des moineaux arriverait au Soudan, il les y faut attaquer et les ravager à leur gîte aussi à l'aide du gaz, si les circonstances spéciales le permettent.

Je trouve d'ailleurs intéressant que la méthode de M. KING était déjà employé en Hongrie, bien que dans une forme plus primitive, en 1718 contre les étourneaux qui avaient l'habitude de faire leurs gîtes en bandes dans les roselières du lac Fertő, tandis que pendant le jour ils ravageaient les cultures de la vigne au bord de ce lac. Vers le soir, les employés ont fait du tapage et ils chassaient ainsi les oiseaux vers les filets, auprès desquels aussi des flambeaux brûlants alléchaient les oiseaux sursautés (Voir: *Aquila* XXIV. 1917 page 103.) On a réussi de telle manière d'attraper une grande quantité d'oiseaux et je ne doute point que M. KING, de son tour, atteindra aussi des résultats satisfaisants.

Comme nous tenons cette partie de l'Afrique en général pour un pays un peu indigent de l'eau, nous croyons pouvoir donner encore le conseil d'établir aux lieux convenants des abreuvoirs artificiels pour les oiseaux et de placer à ces endroits les appareils pour les attraper. On y pourrait ainsi concentrer cette campagne entière, menue contre les moineaux.

Il nous fera grand plaisir si vous pouviez faire usage d'un ou d'autre de nos conseils. Nous vous prions à la fois de nous faire part de vos expérimentations concernant ce problème bien intéressant et des résultats des moyens pris.

Nous vous prions de faire usage de ces bagues ci-jointes et de nous communiquer les dates suivantes :

1. quand, 2. où, 3. de quel âge, 4. de quel espèce d'oiseaux furent marqués avec une bague spéciale, pour que nous les puissions introduire dans notre grand-livre de baguement et que nous pourrions donner des renseignements précis si on nous renverra les bagues.\*

Agréez, etc.

## Intézeteti ügyek.

*A M. kir. Madártani Intézetet új elhelyezése.* A világháboru kitörése idején az Országos Szőlészeti Intézet debrői uti telepe, melynek egyik pavillonját a M. kir. Madártani Intézet foglalta el, mint annyi más intézmény is, hadikorház céljaira lett igénybe véve, később pedig a háborúban megvakult katonák lettek ide helyezve. Ezen igénybevételek következtében mi is elvezítettük helyiségeink tetemes részét, úgy hogy mindezideig az intézet könyvtára s különböző gyűjteményei annyira össze voltak zsufolva, hogy szinte hozzáférhetetlenek voltak s így a kellő gondozás hiján is sokat szennedtek. A megvakult katonák kitelepítése után a fölszabaduló helyiségeket újból átadják tudományos rendeltetésüknek s ebből az alkalmából az intézet is új elhelyezést nyer és pedig a főépület II. emeletén, ahol egy szintben 8 tágas világos helyiséget nyerünk, amelyek igen alkalmasak gyűjteményeink elhelyezésére. Végre talán megvalósíthatjuk azt a régi tervünket, hogy gyűjteményeinket a nagy közönség számára is megnyithatjuk.

Az „Aquila“ 1920-as évfolyama a sokféle nehézség ellenére is a mult évinél jóval nagyobb terjedelemben jelent meg. Köszönhető ez egyrészt annak, hogy az 1920/21. évi költségvetésünkben az Aquila tétele lényegesen fölemeltetett, másrészt azonban főleg annak, hogy az előállítását a M. kir. Állami Nyomda volt szives elvállalni, minek következtében az Aquila a mostoha viszonyok dacára is még mindig elégé tetszetős különben és a körülmenyekhez képest jelentékeny terjedelemben szolgálhatja hivatását. Becsületbeli kötelességet rovunk le akkor, amikor hálás köszönetet mondunk DRÉHR JÁNOS ministeri tanácsos urnak a M. kir. Állami Nyomda igazgatójának, hogy a magyar tudomány válságos állapotát föl-

ismerve megengedte az Aquilának a M. kir. Állami Nyomdában való előállítását. Köszönetet mondunk egyuttal **ILLÉS ISTVÁN** főosztályvezető úrnak is, aki mindig a legnagyobb előzékenységgel és szivességgel intézi el a kiadás körül fölmerülő ügyes-bajos dolgainkat.

Itt emlitjük meg, hogy **FERNBACH KÁROLYNÉ**, az intézet levelező tagja, a magyar madárjelölés céljaira 500 koronát adományozott. Meghatottan mondunk köszönetet ezért az adományért, amely az intézet iránt érzett szeretetnek és munkája megbecsülésének a jele.

## Institutsangelegenheiten.

*Das neue Heim des Institutes.* Zu Anfang des Krieges wurden die wissenschaftlicheu Institute welche sich auf der Debröer Strasse Nr. 15 befinden, darunter auch mehrere Räumlichkeiten des Institutes als Kriegs-Spital in Anspruch genommen, später aber den im Kriege erblindeten Invaliden als Heimstätte zugewiesen. Nachdem nun diese anderwärts disloziert wurden, können sich auch die hier untergebrachten wissenschaftlichen Institute weiter ausbreiten. Gelegentlich dieser neuen Dislozierungen erhielt auch unser Institut ein neues Heim und zwar in der zweiten Etage des Hauptgebäudes, wo uns 8 grosse lichte Räumlichkeiten zugewiesen wurden, welche zur Unterbringung unserer Sammlungen etc. sehr gut geeignet sind. Vielleicht werden wir nunmehr im Stande sein unsere Sammlungen auch dem grossen Publikum zugänglich zu machen.

Der Jahrgang 1920 der „Aquila“ konnte trotz der enormen Schwierigkeiten heuer in grösserem Umfange erscheinen, einerseits deshalb, weil man den diesbezüglichen Posten unseres Etats bedeutend erhöhte, andererseits aber deshalb, weil die Herstellung durch die Königl. ung. Staatsdruckerei erfolgte. Wir erfüllen eine Ehrenpflicht, indem wir Herrn Ministerialrat **JOHANN DRÉHR**, Direktor der Staatsdruckerei für sein Vorgehen im Namen der ungarischen Wissenschaft unseren tiefgefühlten Dank aussprechen. Ebenso danken wir auch Herrn Sectionschef **STEPHAN ILLÉS** für die stets bereitwillige Hilfe.

Gerührt und herzlichst dankend gedenken wir hier noch der 500 Kronen Spende der Frau **KARL FERNBACH** zu Zwecken der Vogelmarkierungen. Wir erblicken darin eine Ehrung unseres Institutes und eine Anerkennung unserer Arbeit.

## Personalia.

A M. K. Madártani Intézetnél ezidőszerint mint önkéntesek Dr. SCHERMANN SZILÁRD középisk. helyettes tanár és VASVÁRI MIKLÓS tanár-jelölt teljesítenek szolgálatot egyelőre minden külön díjazás nélkül, esupán a tudomány iránt való lelkesedésből.

Dem Königl. Ung. Ornith. Institute haben sich als Volontäre vorläufig ohne Gebühren Dr. SZILÁRD SCHERMANN Gymnasial - Hilfslehrer und NIKOLAUS VASVÁRI stud. rer. nat. angeschlossen.

A következő kinevezések történtek:

Folgende Ernennungen fanden statt:

### 1. Tiszteletbeli tagokká: — Zu Ehrenmitgliedern:

BAKER E. C. STUART London.

DR. HARTERT E. Tring.

DR. HELLMAYR C. E. München.

LUCANUS FB. Berlin.

SCHALOW H. Berlin.

SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG R. CH. báró Doorn.

### 2. Levelező taggá: — Zum correspondierenden Mitgliede:

DR. STRESEMANN E. München.

### 3. Rendes megfigyelőkké: — Zu ständigen Beobachtern:

DR. DOBNING HENRIK Budapest.

KIRÁLY IVÁN Bogyoszló.

SZABÓ LAJOS Balatonszentgyörgy.

DR. SZLÁVY TIBOR Vágbánya — Budapest.

VITÁNYI LÁSZLÓ Nagyatád.

WARGA KÁLMÁN Budapest.

# NEKROLOGUS.

## Fürbringer Miksa.

1846—1920.

1920. március 6-án hunyt el Heidelbergben Dr. FÜRBRINGER Miksa professzor alig hogy 74. életévét január 30-án átlépte. Az anatomiának volt a tanára előbb Amsterdamban, azután Jenában, majd GEGENBAUR nyugalomba vonulása után 1901. ápr. 1-én annak heidelbergi tanszékére került. FÜRBRINGER-rel egyikét a legkiválóbb morphologusoknak vesztettük el a nagy GEGENBAUR iskolájából. Munkásságának java része a gerincesek mellső végtagja izmainak és idegeinek összehasonlító anatomiája terén mozgott. A mult század 60-as éveinek a végén, amikor a fiatal FÜRBRINGER munkásságát megkezdte, erről a sokszor földolgozott tárgyról ugyan már nagy irodalmunk volt, de ez az irodalom nem az összehasonlító bonetan nézőszögéből vizsgálta az izmokat, hanem tisztán az izmok leírására szoritkozott. Ennek következtében gazdag sikert igért oly méretű összehasonlító anatomusnak, amilyen FÜRBRINGER volt és csakhamar megjelenő munkái valóban úttörők. Úttörők, mert ő volt az első, aki hangsúlyozta, hogy az izmok földolgozásánál az izmokat beidegző idegekre is tekintettel kell lenni, ideg és izom együvé tartozik és motorikus egységet képez. Az izmok az idegek végkészülékei. Csak az idegek segítségével hasonlíthatók össze rendszeresen az izmok. Az idegek a külső és belső alkalmazkodási feltételeknek kevésbé vannak kitéve, mint az izmok, ezért jobban megtartják az eredetibb vonásokat. Segítségükkel könnyebben mutatható ki tehát az izmok homologiája. Nem feladatom e helyütt a morphologus FÜRBRINGER tudományos működésének további vázolása, a következő sorok az ornithotomust illetik.

FÜRBRINGER az ornithologusok körében 1888-ban megjelent hatalmas műve révén vált ismeretessé: *Untersuchungen zur Morphologie und Systematik der Vögel. Zugleich ein Beitrag zur Anatomie der Stütz- und Bewegungsorgane.* I. II. Amsterdam und Jena. Ebhez a munkához — évekig tartó folytonos munka eredménye — a gazdag anyagot az amsterdami „Natura Artis Magistra“ című királyi zoológiai társulat állatkertje szolgáltatta. Vele az eddig csak egyes hélyegekre támaszkodó ornithológiai rendszertant biztos tudományos alapra helyezte. A vállöv, mellesont, felsőkarcson, a váll és felsőkar idegeinek és izmainak alapos alaktani tárgyalása után kritikailag megvilágítja a madártest külső alkatrészeit, az oologiai, bonetani, ontogenetikai, biológiai, palaeontológiai,

földrajzi kutatások eredményeit és megvizsgálja rendszertani értéküket, miközben a fősulyt a belső bonctani bályegekre fekteti. Mindezen vizsgálatok alapján, tehát nem csupán az izmok és idegek alapján, azután egy genealogiai madárrendszert állít föl. Ebben **FÜRBRINGER** csak kivételesen terjeszkedik ki az alcsaládokra és nemekre, a fajokra pedig egyáltalában nincs tekintettel. Ki kell emelnem, hogy ebben a művében a madaraknak a többi sauropsidához való viszonyát is fejtegeti, ahogy ez benne munkássága közben kialakult. A munka minden sorából a kiváló képzetségű összehasonlító anatomanus szól hozzánk, aki közli velünk kétélyeit is az egészen oly szerénység ömlik végig, mely ritkitja párrját. Már 1751. foliooldalas és 30 táblával diszitett munkája előszavának végén mondja: „Ha csak egy ember merit buzdítást belőle további gyümölesöt fakasztó munkához, akkor célját elérte.“ E munkával új korszak kezdődött a tudományos madártanban és minden időre megmaradt a madáralaktan és madárrendszertan egyik legbecsesebb forrásának. Hisz belőle fakadt egész mai rendszertanunk.

A *Journal für Ornithologie* 1889. 37. kötetében megjelent töle: *Einige Bemerkungen über die Stellung von Stringops und den eventuellen Herd der Entstehung der Papageien, sowie über den systematischen Platz von Jynx* és az *Ornith. Monatsschrift* 1890. 15. kötetében: „Über die systematische Stellung der Hesperornithidae“.

Az 1891-ben Budapesten megtartott és eredményeiben oly gazdag II. nemzetközi madártani kongresszus magyar tudományos bizottsága fölkérte **FÜRBRINGERT**, hogy a 3. sectio, a madarak anatomiája részére vállalja a referensi tisztséget. **FÜRBRINGER** nagyon örült, hogy ez a kongresszus elsőnek a madáranatoma részére külön sectiot biztosított és felejthetetlen **HERMAN OTTÓN** szavait idézve „csodálatra méltó körültekintéssel és világossággal megfogalmazott“ referátumot küldött be a madarak anatomiájáról, mely az 1887—1890. évek irodalmát felöleli. Maga személyesen betegsége folytán nem vehetett részt a kongresszuson.

1902-ben egy nagyobb munkában: „Zur vergleichenden Anatomie des Brustschulterapparates und der Schultermuskeln der Vögel“ még egyszer visszatért egykor tárgyához.

A Magyar Királyi Madártani Intézet a nagy ornithotomusban tiszteletbeli tagját gyászolja. Emlékét mindenkor tisztelettel őrizzük.

Dr. GRESCHIK JENŐ.

### Hauer Béla.

1847—1920.

Áldásos munkás életének 74-ik évében 1920. augusztus 8-án halt meg **HAUER BÉLA** harta földbirtokos, intézetünknek 1898 óta levelező

tagja és törekvéseinknek mindenkoron szives és kézséges támogatója. 1847 február 27-én született Budapesten a keszthelyi gazdasági akadémia sikeres elvégzése után egyideig mint uradalni intéző működött, majd pedig saját hatali gazdaságát vezette. Igazi szinmagyar jelént volt, aki élénk részt vett községe és megyéje közéletében, vagy fejlesztő nobile officiumot viselt, de jövedelmező tagságot egyet sem. Távoli rokonság és mély barátság fűzte HERMAN OTTO-hoz, akinek néprajzi gyűjtéséhez igen sok adattal járult hozzá. Melegszívű madárvédő és élesszemű megfigyelő volt, amiről tanúságot szolgáltat egyetlen nagyobb madártani közelménye: „A vetési varju életmódja és gazdasági jelentősége kishartai gazdaságomban“, mely az Aquila 1904. évi XI. évfolyamában p. 318—327 jelent meg. Ebben mintaszerű gondos, az év minden egyes napjára kiterjedő megfigyelések alapján vázolja a *vetési varju* életmódját és gazdasági szerepét, úgy hogy az idevonatkozó irodalom legértékesebb közleményei közé tartozik. Mint Pestmegye közéletének egyik igen tekintélyes tagja természetesen szálka volt a gyászos emlékű vörös uralom szemében, amelynek pribékjei őt is halálra itélték, melytől csak öngyilkossági kísérlete mentette meg. Megérte még a rémuralom összeomlását a gondos ápolás még egy ideig talpraállította. de a kiállott izgalomnak idő előtt sirba vitték. Emlékét kegyelettel örizzük.

SCHENK JAKAB.

## NECROLOG.

### Max Fürbringer

1846—1920.

Am 6. März 1920 verschied in Heidelberg Prof. Dr. MAX FÜRBRINGER; nachdem er kaum sein 74. Jahr (am 30. Januar) überschritt. Als Professor der Anatomie erst in Amsterdam, dann in Jena tätig, wurde er nachdem GEGENBAUR in den Ruhestand trat, als dessen Nachfolger nach Heidelberg berufen, welche Stelle er am 1. April 1901 antrat. Mit FÜRBRINGER ist einer der bedeutendsten Morphologen aus der Schule des grossen GEGENBAUR's heimgegangen. Sein Hauptarbeitsgebiet war die vergleichende Anatomie der Vorderextremität der Wirbeltiere mit ihren Muskeln und Nerven. Zu Ausgang der 60. Jahre des vorigen Jahrhunderts, in welcher Zeit der junge FÜRBRINGER zu arbeiten begann, lagen zwar schon viele Muskelbeschreibungen dieses so oft behandelten Gebietes vor, diese waren jedoch blosse Beschreibungen, ohne vergleichend anatomisch verwertet zu sein. Ein reiches Feld winkte hier einem vergleichenden Anatomen vom Schlage FÜRBRINGER's und seine bald darauf erscheinenden Arbeiten

wirkten bahnbrechend. Bahnbrechend, weil er als erster betonte, dass bei der Bearbeitung der Muskeln auch die dieselben innervierenden Nerven berücksichtigt werden müssen, Nerv und Muskel gehören zusammen und bilden eine motorische Einheit. Die Muskeln sind als Endorgane der Nerven zu betrachten. Eine methodische Vergleichung der Muskeln ist nur mit Hilfe ihrer Nerven möglich. Die Nerven sind weniger den äusseren und inneren Anpassungsbedingungen ausgesetzt, als die Muskeln und darum zeigen sie ein ursprünglicheres Verhalten. Mit ihrer Hilfe ist es daher leichter die Homologie der Muskeln festzustellen. Es ist hier nicht der Ort weiter auf die wissenschaftliche Tätigkeit **FÜRBRINGER's** als Morphologen einzugehen, die nachstehenden Zeilen seien dem Ornithotomen gewidmet.

**FÜRBRINGER** wurde den Ornithologen durch sein im Jahre 1888 erschienenes Riesenwerk: Untersuchungen zur Morphologie und Systematik der Vögel. Zugleich ein Beitrag zur Anatomie der Stütz- und Bewegungsorgane I—II. Amsterdam und Jena, bekannt. Mit diesem Werke, an welchem er jahrelang arbeitete und zu welchem das reiche Material der Zoolog. Garten der kgl. Zoolog. Gesellschaft „Natura Artis Magistra“ in Amsterdam lieferte, wurde die bisherige nur auf einzelne Merkmale sich stützende ornithologische Systematik eigentlich erst auf eine sichere wissenschaftliche Basis gestellt. Es werden darin Brustgürtel, Brustbein, Oberarmknochen, Nerven und Muskeln der Schulter und des Oberarms eingehend morphologisch behandelt, dann werden die äusseren Bestandteile des Vogelkörpers, die oologischen, anatomischen, ontogenetischen, biologischen, palaentologischen, geographischen Untersuchungen kritisch beleuchtet und ihr taxonomischer Wert geprüft, wobei auf die inneren anatomischen Merkmale das Hauptgewicht gelegt wird. Auf Grund aller dieser Untersuchungen wird hierauf ein genealogisches Vogelsystem gegeben. Hierbei geht **FÜRBRINGER** nur ausnahmsweise auf Subfamilien und Gattungen ein, die Behandlung der Species lag ihm fern. Hervorzuheben ist, dass er hier auch seine Anschauungen über die Beziehungen der Vögel zu den anderen Sauropsiden niederlegte. Aus jeder Zeile spricht der durch und durch geschulte vergleichende Anatom, der uns auch seine Zweifel nicht vorenthält mit einer Bescheidenheit, die ihresgleichen sucht. Sagt er doch gleich am Ende des Vorwortes zu dem 1751 Folioseiten und 30 Tafeln umfassenden Werke: „Gaben sie auch nur einem Menschen Anregung zur weiterer fruchtbringender Arbeit, so haben sie ihre Bestimmung erfüllt“. Mit diesem Werke begann eine neue Epoche in der wissenschaftlichen Vogelkunde und es wird für alle Zeiten eines der wertvollsten Quellen der Vogelmorphologie und Vogelsystematik bleiben. Ruht doch auf demselben unsere ganze heutige Systematik.

Im Journal für Ornithologie Bd. 37, 1889 erschien von ihm: „Einige

Bemerkungen über die Stellung von *Stringops* und den eventuellen Herd der Entstehung der Papageien, sowie über den systematischen Platz von *Jynx*“ und in der *Ornith. Monatschrift*, Bd. 15, 1890: „Über die systematische Stellung der *Hesperornithidae*“.

Vom ungarischen wissenschaftlichen Comité des an Ergebnissen so reichen II. Internat. Ornitholog. Congresses zu Budapest 1891 wurde **FÜRBRINGER** zum Referenten der 3. Section, Anatomie der Vögel aufgefordert, welcher Aufforderung er mit grosser Freude Folge leistete — da dieser Congress der erste war, der eine besondere Section für die Anatomie der Vögel aufstellte — und ein „wundervoll umsichtig und klar verfasstes“ — (Worte unseres unvergesslichen **OTTO HERMAN'S**) — Referat über die Anatomie der Vögel der Jahre 1887—1890 einsendete; aus gesundheitlichen Rücksichten konnte er am Congress persönlich nicht teilnehmen.

Im Jahre 1902 kam **FÜRBRINGER** in einer grösseren Arbeit: „Zur vergleichenden Anatomie des Brustschulterapparates und der Schulter-Muskeln der Vögel“ noch einmal auf sein einstiges Thema zurück.

Das Königl. Ungarische Ornithologische Institut betrautet in dem grossen Ornithotomen sein Ehrenmitglied. Sein Andenken werden wir stets in Ehren halten.

DR. EUGEN GRESCHIK.

### Béla von Hauer.

1847—1920.

Am 8-ten August 1920 starb im 74-ten Lebensjahr **BÉLA v. HAUER**, Grundbesitzer in Harta, seit 1898 correspondierendes Mitglied des Institutes, ein stets bereitwilliger Förderer unserer Bestrebungen. **HAUER** wurde am 27-ten Feber 1847 im Budapest geboren, betätigte sich nach der erfolgreichen Absolvierung der landwirtschaftlichen Akademie zu Keszthely einige Jahre als Gutsverwalter und bewirtschaftete dann seinen eigenen Grundbesitz in Harta. Er war ein typischer ungarischer Charakter, nahm regen Anteil am öffentlichen Leben seiner Gemeinde und des Pester Komitates und bekleidete als solcher ein halbes Hundert Ehrenstellen, aber keine einzige, welche ihm ausser der Ehre noch irgend etwas eingetragen hätte. Mit **OTTO HERMAN** verband ihn eine weitläufige Verwandschaft und eine ungemein innige herzliche Freundschaft, welche von der Zeit ihres gemeinschaftlichen ethnographischen Sammelns datierte. Er war ein warmherziger Vogelfreund und scharfsichtiger Beobachter, wovon seine einzige grössere ornithologische Pubheation: „Lebensweise und landwirtschaftliche Bedeutung der Saatkrähe auf meinen Landgute

bei Kisharta", welche im XI. Jahrgange (1904) der Aquila p. 318—327 erschien, ein beredtes Zeugnis ablegt. In dieser wird die Lebensweise und die Rolle der *Saatkrähe* in der Landwirtschaft von Tag zu Tag in mustergültiger Weise geschildert und gehört dieselbe zu den wertvollsten Produkten der einschlägigen Literatur. Als leitende Persönlichkeit der ganzen Umgebung war er natürlich dem roten Regime im Wege und wurde er auch zum Tode verurteilt, welchem er nur durch einen misslungenen Selbstmordversuch entgehen konnte. Den Zusammenbruch der roten Herrschaft konnte er noch erleben, die sorgsame Pflege hielt ihn auch noch einige Zeit lang aufrecht, infolge der ausgestandenen Aufregungen ereilte ihn jedoces der Tod vor der Zeit. Ehre seinem Angedenken.

JAKOB SCHENK.

# INDEX ALPHABETICUS AVIUM.

A zárójelben levő számok az idegen nyelvű szövegre vonatkoznak, ha az illető fajok egyuttal a magyar szövegben is megvannak. — Die eingeschweiferten Zahlen beziehen sich auf den fremdsprachigen Text, wenn die betreffenden Arten auch im ungarischen Texte angeführt sind; die Seitenzahl der im gemeinsamen Texte befindlichen Namen wird ohne Klammer angeführt.

**Acanthis cannabina** 40, 115, 116, 117, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 160, 162, 163, (215), 258, 261, 262, (276), (279), (280).  
— **flavirostris** 254, (272).  
— **linaria** 117, 145, 146, 147, (214).  
**Accentor collaris** 109, (206).  
— **modularis** 40, 42, 52, 54, 109, 146, 151, 154, 155, 158, 160, 163, (207).  
**Accipiter nisus** 9, (13), 56, 92, 95, 145, 147, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, (189), (192).  
**Acrocephalus aquaticus** 79, 107, (175), (205).  
— **arundinaceus** 42, 43, 44, 45, 50, 52, 53, 79, 107, (175), (205).  
— **palustris** 53, 79, 107, 163, 164, (175).  
— **schoenobaenus** 50, 79, 107, (175), (205).  
— **streperus** 43, 107, (205).  
**Actitis hypoleucus** 42, 50, 133, 149, 152, (231); 247.  
**Aegithalos caudatus europaeus** 54, 120, 145, 146, 147, 154, 159, 160, 161, 162, 163, 164, (218).  
**Aegolius Tengmalmi** 97, 98, (194), (195).  
**Alauda** 112.  
— **arvensis** 40, 42—45, 47—54, 112, 147, 150, 151, 154, 155, 157, 160, (210), 246, 259, 260, (277), (278).  
**Alcedo ispida** 126, 145, 159, (224).  
**Anas acuta** 43, 142, 147, 157, 158, 159, (240).  
— **boschas** 40, 42, 43, 44, 45, 49, 142, 145, 146, 151, 153, 154, 156, 157, 158, 159, (239), 263, (281).  
— **crecca** 40, 43, 44, 45, 142, 149, 150, 151, 152, 153, 154, (240).  
— **penelope** 40, 47, 143, 145, 148, 154, 155, 156, 157, 158, (240).  
**Anas querquedula** 43, 45, 142, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, (240), 264.  
— **purpureo-viridis** 78, 144, (173), (241).  
— **strepera** 43, 142, 152, 154, 158, (239).  
**Anser albifrons** 154, 155, 158, 245, 255, (266), (273).  
— **erythropus** 255, (273).  
— **fabalis** 40, 46, 49, 55, 142, 145, 153, 154, 157, (239), 244, 245, 255, (265), (266), (273).  
— **ferus** 43, 44, 47, 61, (70), 150, 151, 154, 155, 157, 158, 159, 255, (273).  
— **hyperborens** 156.  
— **neglectus** 255, (273).  
**Anthoscopus pendulinus** 121, 153, 161, (218).  
**Anthus campestris** 42, 50, 112, 148, 149, 158, 161, 162, (209).  
— **pratensis** 42, 43, 50, 52, 111, 145, 147, 151, 152, 153, 157, 158, (209).  
— **spinolletta** 111, 145, 151, 155, 156, 157, 158, 162, (209).  
— **trivialis** 40, 50, 51, 52, 111, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 158, 159, 162, 164, (209), 262, (280).  
**Aquila clanga** 80, 91, 92, (188), (189).  
— **chrysaëtus** 88, 91, 92, 150, 163, (188), (189), 244, (264).  
— **heliaca** 68, (70), 91, (188).  
— **pomarina** 55—60, 91, 92, (188), (189).  
**Archibuteo lagopus** 40, 42, 93, 95, 147, 150, 157, 158, 164, (190), (192).  
**Ardea cinerea** 9, (14), 42, 43—48, 51, 67, (70), 135, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 158, (233), 244, (264), (265).  
— **purpurea** 9, (14), 43, 50, 51, 135, 152, 153, (233).  
**Ardeola ralloides** 136, 153, (234).

**Ardetta minuta** 43, 136, (234).  
**Asio accipitrinus** 97, 98, 150, (195).  
 — *otus* 97, 98, 150, (195).  
**Astur palumbarius** 9, (13), 92, 95, 145, 146, 147, 150, 155, 161, (189), (192).  
**Athene noctua** 78, 96, 98, 161, (174), (193), (195), 264.

**Bombycilla garrula** 118, 147, 157, 160, (216), 264.

**Bonasa bonasia** 130, (227).

**Botaurus stellaris** 43, 44, 45, 47, 135, 136, 148, 152, 163, (233).

**Branta bernicla** 255, (273).

**Bubo ignavus** 98, (195), 255 — 257, (273—275).

**Buteo communis** 40, 42, 44, 48, 50, 52, 56, 93, 95, 100, 145, 146, 147, 150, 151, 155, 156, 157, (190), (192).  
 — *ferox* 254, 255, (272), (273).

**Caprimulgus europaeus** 44, 46, 48, 52, 53, 125, 148, 159, (222), 264.

**Carduelis elegans** 116, 145, 146, 147, 149, 155, 156, 157, 160, 162, 163, (214), 258, 261, (276), (279).

**Carpodacus roseus** 115.

**Certhneis Naumannni** 9, (14), 88, 95, (185), (192).  
 — *tinnunculus* 9, (14), 42, 44, 46, 48, 49, 52, 53, 54, 88, 95, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 158, (186), (192).  
 — *vespertinus* 9, (14), 46, 88, 89, 95, 148, 152, 153, 158, 159, 160, 161, 162, 164, (186), (192).

**Certhia familiaris** 122, 146, 147, 150, 151, 156, 157, (219).

**Charadrius apricarius** 43, 131, 155, (228).  
 — *dubius* 44, 46, 131, 148, (228).  
 — *morinellus* 131, (228).

**Chrysomitris citrinella** 117.

— *spinus* 53, 55, 116, 145, 146, 147, 155, 156, (214).

**Ciconia alba** 42—51, 53, 54, 135, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 158, 162, 164, (232).  
 — *nigra* 42, 48, 135, 151, 152, 153, 163, 164, (232), 255, (273).

**Cinclus aquaticus medioides** 40, 110, (208).

**Circaetus gallicus** 55, 56, 91, (188).

**Circus** 9, (13), 68, (70).  
 — *aeruginosus* 43, 94, 95, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, (191), (192), 255, (173).  
 — *cyanus* 40, 43, 52, 94, 145, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 162, 163, (191), (192), 255, (273).  
 — *macrourus* 43, 48, 94, (192).  
 — *pygargus* 95, (192).

**Clivicola riparia** 43, 45, 47, 50, 124, 148, (222), 247.

— *rupestris* 124.

**Coccothraustes vulgaris** 118, 147, 153, 160, 163, (216), 258, 261, 264, (276), (279).

**Coloeus monedula** 146, 150, 155, 157, 252, 253, (271).  
 — — *collaris* 100, (197).  
 — — *spermologus* 100, (197).

**Columba livia** 82, 129, (179), (227).  
 — *oenas* 40, 42, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 129, (226), 247.  
 — *palumbus* 40, 42, 43, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 129, (226), 247.

**Colymbus** 9, (14).  
 — *articus* 138, (236).  
 — *Immer* 139.  
 — *lumme* 138, 145, (236).

**Coracias garrula** 42, 46, 47, 48, 50, 53, 125, 148, 149, 159, 161, (199), (223).

**Corvus corax** 99, 163, (196).  
 — *cornix* 9, (13), 16, 20, 21, (22), (26), (27), (28), (29), (30), 54, 99, 150, 155, (197), 252, 253, (271).  
 — *corono* 9, (14), 99, (197), 244, (265).  
 — *frugilegus* 20, 21, (26), (28), 47, 54, 99, 146, 150, 157, (197), 247, 252, 253, (271), 295, (297).

**Coturnix communis** 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 129, 153, 163, (227), 260, (278).

**Crex pratensis** 45, 46, 48, 50, 52, 53, 137, 163, (234).

**Cuculus canorus** 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 125, 148, 152, 153, 159, 160, 162, 163, 164, (223), 247.

**Cygnus musicus** 141, (239), 250, 255, (269), (270), (273).  
 — *oler* 141, (239).

**Cypselus apus** 40, 46, 48, 52, 53, 124, 159, 163, (222), 247, 264.  
 — **melba** 82, (179).

**Delichon urbica** 34, 35, (37), (38), 42—55, 96, 124, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 159, 160, 162, 164, (194), (221), 247.

**Dendrocopos leucotos** 127, (225).  
 — **major** 36, 150, 155.  
 — — **pinetorum** 54, 127, 146, (225).  
 — **medius splendidior** 127, 146, (225).  
 — **minor** 32, 160.  
 — — **hortorum** 127, 146, (225).

**Dryocopus martius** 127, (224).

**Egretta alba** 42, 47, 51, 67, (70), 136, 148, 152, 163, (233), 244, (265).  
 — **garzetta** 67, (70), 136, 153, (233).

**Elanus caeruleus** 95, (192).

**Emberiza calandra** 42, 44, 52, 114, 145, 146, 149, 151, 152, 156, 159, (211).  
 — **cia** 113, 145, 146, 147, (212).  
 — **citrinella** 113, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 156, 157, 158, (211), 261, 262, (279), (280).  
 — **hortulana** 254, 257, (272), (275).  
 — **leucocephalus** 114.  
 — **schoeniclus** 42, 145, 147, 149, 156, 157.  
 — — **Canneti** 114, (211).

**Erismatura leucocephala** 143, (240).

**Erithacus luscinia** 20, 42, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 82, 106, 149, 153, 158, 159, 161, 162, 163, (179), (203), (243), 251, 252, 261, (270), (271), (279).  
 — **philomela** 47, 49, 82, 106, 161, 162, 163, (179), (203), (204), (243).  
 — **phoenicurus** 18, 19, (25), 40, 42, 43, 45, 46, 48, 51, 52, 54, 55, 105, 149, 153, 154, 155, 159, 162, 163, (203), 247, 254.  
 — — **mesoleucus** 253, (272).  
 — **rubecula** 40, 42, 45, 46, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 105, 147, 149, 151, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 163, (203).  
 — **svecica cyanecula** 50, 106, (203).  
 — **titys** 40, 42, 48, 50, 52, 53, 105, 147, (202), 247, 254.

**Falco** 9, (14), 88.  
 — **aesalon** 42, 89, 95, 155, 157, (186), (192), 255, (273).  
 — **candicans** 90, 95, 148, (192).  
 — **cherrug** 90, 148, 255, (273).  
 — **peregrinus** 40, 90, 95, 148, 152, 156, 157, (187), (192), 255, (273).  
 — **subbuteo** 42, 48, 89, 95, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 163, (187), (192).  

**Fringilla coelebs** 40, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 114, 116, 145, 146, 147, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 159, 160, (187), (212), 261, 262, (279), (280).  
 — **montifringilla** 42, 115, 116, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 155, 156, 157, 162, 163, 164, (213).

**Fulica atra** 42, 43, 45, 46, 48, 50, 51, 62, (70), 137, 152, 153, 157, (234), 244, 245, (265).

**Galerida cristata** 113, 150, 151, 157, (210).  

**Gallinago gallinaria** 43, 46, 47, 48, 50, 52, 134, 145, 147, 148, 149, 153, (231).  
 — **gallinula** 43, 44, 45, 47, 134, 145, (231).  
 — **major** 43, 134, (231).

**Gallinula chloropus** 42, 43—46, 53, 137, (234).

**Garrulus glandarius** 9, (14), 100, 146, 156, (198).

**Glareola pratincola** 130, 152, 153, 158, (227).

**Glaucidium passerinum** 96, 98, (193), (195).

**Grus communis** 44, 45, 49, 51, 68, 135, 151, 160, (233), 255, (273).

**Gypaëtus barbatus** 88, (185), (243).

**Gyps fulvus** 87, 156, (184), (243).

**Haematopus ostralegus** 131, (229).

**Haliaëtus albicilla** 68, (70), 88, 90, 92, 95, (187), (192), 254, 255, (273).

**Himantopus candidus** 133, 151, (231).

**Hippolais icterina** 40, 50, 51, 52, 53, 54, 107, 148, 149, 152, 163, (204), 246.

**Hiraaëtus pennatus** 91, 92, (188), (189).

**Hirundo rustica** 40, 42—55, 123, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 162, 163, 164, (221), 244, 247, (264).

**Houbara Macqueeni** 130.

**Hydrochelidon leucopareia** 140, (237).  
 — **leucoptera** 139, 148, 153, (237).  
 — **nigra** 140, 148, 152, 153, 159, 160, (237).

**Jynx torquilla** 18, 19, (25), (26), 31, 32, (36), (37), (38), 42, 47—55, 89, 126, 147, 148, 159, 160, 162, 163, 164, (224).

**Lagopus mutus** 82, 130, (179).

**Lanius collurio** 40, 42, 44—48, 50—55, 99, 149, 154, 159, 161, 162, 163, 164, (196), 258, (276).  
— **excubitor** 9, (14), 98, 146, (196).  
— **minor** 40, 42, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 98, 153, 154, 159, 162, (196).  
— **senator** 99, 254, (272).

**Larus canus** 141, 158, (238).

— **fuscus** 141, 153, 159, (238).  
— **marinus** 141, 146, 153, (238).  
— **minutus** 151.  
— **ridibundus** 42, 44, 135, 140, 146, 151, 153, 158, (238), 244, 245, (264), (265).  
**Ligurinus chloris** 40, 42, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 117, 145, 146, 147, 150, 153, 155, 160, (215).

**Limosa aegoccephala** 79, 151, 152, 153, (175).

**Locustella fluviatilis** 41, 79, (175), 253, (271).  
— **naevia** 108, 163, (205).  
— **luscinioides** 51, 53.

**Loxia curvirostra** 41, 118, (216).

**Lullula arborea** 45, 112, 147, 155, (210).

**Lusciniola melanopogon** 51.

**Lyrrurus tetrix** 82, 130, (179), (227).

**Mergus** 9, (14), 151.

— **albellus** 144, 146, 152, (242), 258, 259, (276), (277).  
— **merganser** 144, 152, (242).  
— **serrator** 144, 147, 152.

**Merops apiaster** 51, 126, 148, 149, 159, 161, 162, 163, (233).

**Milvus ictinus** 42, 52, 94, 95, 147, 148, 151, 152, 158, 159, 161, 162, 163, 164, (191), (192), 255, (273).

— **migrans** 52, 54, 94, 95, 151, 152, 153, 158, 159, 160, 161, 163, (191), (192).

**Monticola saxatilis** 104, (202).

— **solitaria** 82, (179).

**Montifringilla nivalis** 114.

**Motacilla alba** 41—54, 110, 145, 146, 148, 151, 152, 154, 155, 157, 163, (208), 246.

**Motacilla boarula** 41, 49, 55, 111, (208), 263, (281).  
— **flava** 41—46, 49, 50, 111, 151, 152, 153, 158, (208).

**Muscicapa atricapilla** 52, 53, 54, 55, 122, 152, 153, 154, 159, 162, (220).

— **collaris** 41, 42, 46, 49, 50, 52, 53, 54, 123, 148, 151, 152, 153, 154, 158, 159, 162, (220).  
— **grisola** 41, 47, 49, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 123, 148, 149, 152, 153, 154, 159, 161, 162, (221), 258, (276).  
— **parva** 52, 78, 122, 154, (174), (220), 254, (272).

**Neophron percnopterus** 87, (184).

**Nucifraga caryocatactes** 101, (198).

— **macrorhynchos** 101, (198).

**Numenius arquatus** 43, 134, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, (232), 244, (264).

— **phaeopus** 151, 153, 154, 158.

— **tennirostris** 134, (232).

**Nyctea nivea** 95, 98, (195).

**Nycticorax griseus** 67, (70), 136, 151, 154, 158, (234).

**Nyroca clangula** 42, 144, 146, 154, 156, (241).

— **ferina** 43, 143, 148, (241).

— **ferruginea** 43, 143, 149, 152, 154, 155, 156, 157, 158, (241).

— **fuligula** 42, 143, 147, 152, (240).

— **rufina** 143, (241).

**Oedemia fusca** 143, (240).

**Oedienemus scolopax** 42, 131, (228).

**Oriolus galbula** 41, 42, 44—54, 101, 110, 159, 161, 163, (208), 260, 261, (278), (279).

**Ortygometra porzana** 44, 137, (234).

**Otis tarda** 130, 145, 150, 151, 152, (228).

— **tetraz** 130.

**Otocorys alpestris flava** 43, 112.

**Otus scops** 98, (195).

**Pandion haliaetus** 90, 95, 147, (187), (192).

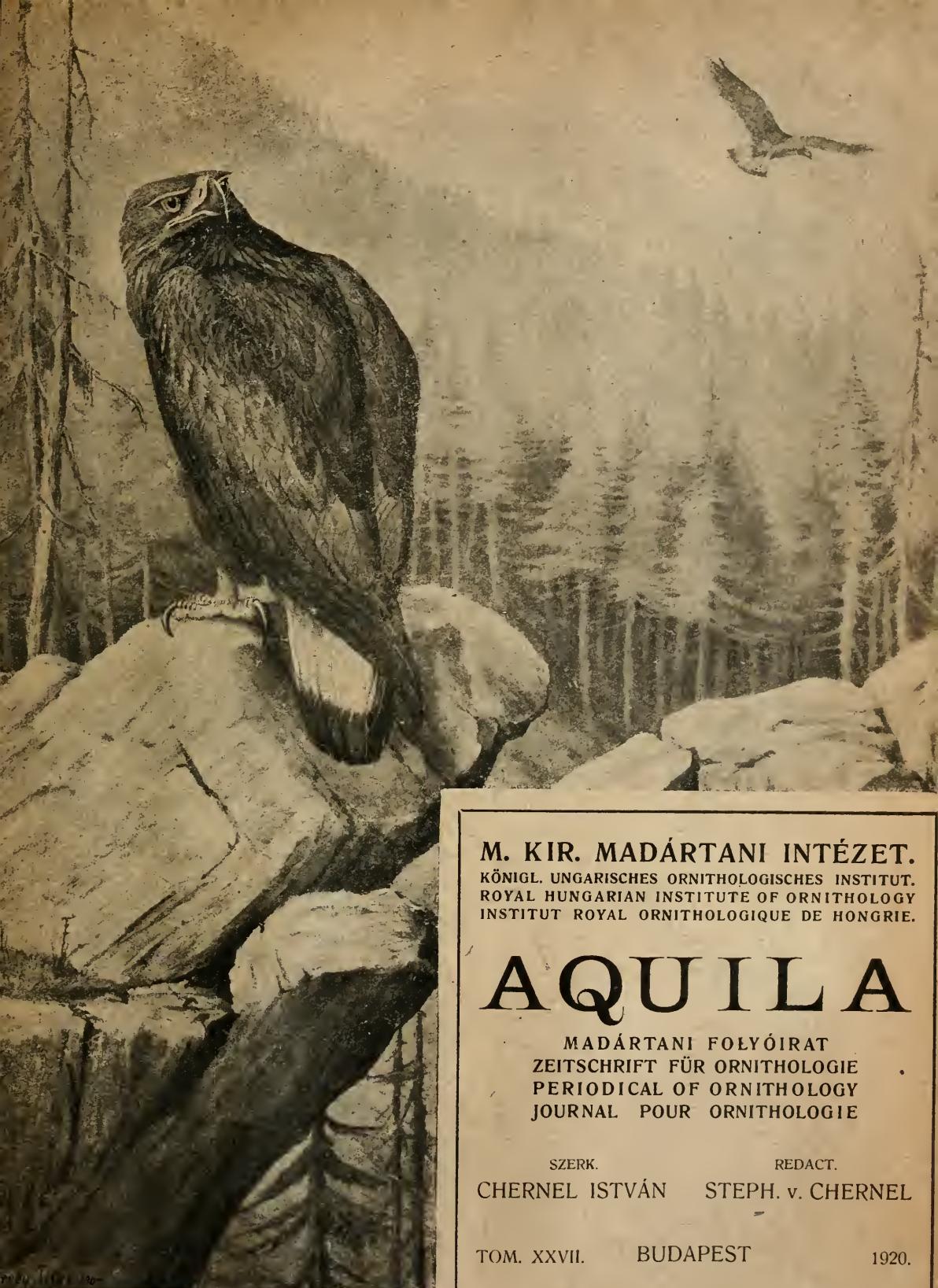
**Panurus biarmicus russicus** 121, (219).

**Parus ater** 48, 120, 160, (218).

— **caeruleus** 18, 19, (25), 33, 34, 35, (37), (38), 55, 120, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 162, (218), 260, (278).

**Parus cristatus mitratus** 120.  
 — *cyanus tianschanicus* 120.  
 — *lugubris* 119, 146, 148, (217).  
 — *major* 18, 19, (25), (26), 31, 32, 33, 34, 35, 36, (37), (38), 48, 55, 119, 145, 146, 149, 150, 151, 155, 156, 157, 160, 161, 162, (217), (218), 260, 261, 262, (278), (279), (281).  
 — *palustris* 33, (37), (38), 146, 160, 161, 162, 258, (276).  
 — *stagnatilis* 120, (217).  
**Passer domesticus** 9, (14), 32, 33, 34, 35, (37), (38), 55, 115, 150, 156, 157, 161, 163, (213), 260, 261, 262, (278), (279), (280), (281), 284, 288.  
 — *hispaniolensis* 282—285, (286—290).  
 — *montanus* 9, (14), 18, (25), 32, 33, 34, 35, (36), (37), (38), 55, 99, 115, 150, 151, 156, 157, 161, (213).  
**Pastor roseus** 101, (199).  
**Pavoncella pugnax** 42, 43, 47, 131, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 158, (229).  
**Pelecanus onocrotalus** 139, (236).  
**Perdix cinerea** 129, (227), 260, (278).  
**Pernis apivorus** 93, 95, (190), (192).  
**Petronia rupestris** 116.  
**Phalacrocorax** 9, (14).  
 — *carbo* 48, 139, 152, 153, 157, (236).  
 — *pygmaeus* 67, (70), 139, (236).  
**Phalaropus lobatus** 137, 148, (235).  
**Phasianus colchicus** 260, 262, (278), (280).  
**Phylloscopus Bonellii** 79, (165).  
 — *collybita* 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 106, 147, 151, 153, 154, 155, 157, 160, 162, 163, 164, (204), 246, 261, (279).  
 — *sibilator* 47, 51, 52, 53, 54, 55, 107, 152, 153, 158, 159, (204), 261, (279).  
 — *trochilus* 41, 42, 51, 52, 54, 55, 79, 149, 152, 159, 162, (175).  
**Pica rustica** 9, (14), 16, 20, 21, (22), (27), (28), (29), (30), (37), 93, 96, 100, 150, 151, 163, (194), (198).  
**Picoides trydactylus alpinus** 128, (225).  
**Picus canus** 128, (225).  
 — *viridis pinetorum* 128, 146, (226).  
**Platalea leucorodia** 47, 52, 67, (70), 135, 152, 153, 159, (232), 244, (265).  
**Plectrophenax nivalis** 43, 113, 145, 146, (211).  
**Plegadis falcinellus** 42, 47, 67, (70), 134, 153, (232), 244, (265).  
**Podiceps cristatus** 9, (14), 43, 51, 137, 153, 158, (235), 244, (265).  
 — *griseigena* 43, 138, (235).  
 — *nigricans* 42, 43, 138, 154, (235).  
 — *nigricollis* 43, 138, 152, (235), 245, (265).  
**Pratincola rubetra** 42, 50, 52, 102, (200).  
 — *rubicola* 42, 48, 50, 52, 102, 147, 153, 160, 162, 163, (200).  
**Pyrrhula rubicilla** 41.  
 — — *europaea* 55, 118, 145, 146, 147, 150, 151, 155, 156, 157, 160, (215).  
**Rallus aquaticus** 42, 43, 44, 45, 46, 136, (234).  
**Recurvirostra avocetta** 133, (231), 254, (272).  
**Regulus cristatus** 41, 49, 54, 55, 109, 145, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 163, (207).  
 — *ignicapillus* 55, 110, (207).  
**Rissa tridactyla** 140, (238).  
**Saxicola hispanica xanthomelaena** 102, (199).  
 — *oenanthe* 42, 43, 47, 48, 49, 50, 52, 102, 147, 149, 151, 152, 153, 158, 162, 163, 164, (199).  
**Scolopax rusticola** 41, 42, 44—53, 134, 145, 147, 155, 157, 158, (231), 245, (266).  
**Serinus canarius hortulanus** 41, 43, 47, 51, 52, 54, 157, 158, 159.  
**Sitta europaea caesia** 19, 55, 121, 146, 148, (218), (219), 261, (279).  
**Somateria mollissima** 248—250, (266—269).  
**Spatula clypeata** 41, 43, 142, 151, (239).  
**Stercorarius parasiticus** 141, (238).  
 — *pomarinus* 141, (238).  
**Sterna hirundo** 44, 140, 151, 153, (237).  
 — *minuta* 140, 153, (237).  
**Strix flammea guttata** 97, 98, 147, (194), (195).  
**Sturnus vulgaris** 18, 41, 43, 44—48, 50, 52, 53, 101, 147, 151, 157, (199), 246, 261, 262, (279), (280), 285, (289).  
**Surnia ulula** 96, 98, (195).  
**Sylvia atricapilla** 41, 42, 44, 45, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 109, 153, 159, 161, (206), 246, 261, (269).

**Sylvia borin** 45, 51, 54, 108, 154, 160, 161, (175), (206), 246.  
 — **communis** 41, 50, 51, 55, 80, 108, 154, 159, 161, 162, (175), (206).  
 — **curruca** 41, 42, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 108, 145, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 162, 163, 164, (206), 246, 261, (279).  
 — **nisoria** 41, 51, 52, 54, 108, 159, (205).  
**Syrnium aluco** 96, 98, 160, (194), (195).  
 — **uralese** 82, 95, 98, 147, (179), (193), (195), (243).  
  
**Tadorna cornuta** 250, 251, (270).  
**Tetrao urogallus** 130, (227).  
**Tichodroma muraria** 121, 147, (219).  
**Totanus** 79, 145, 147, 153, 154, 155.  
 — **calidris** 43, 45, 50, 133, 148, 152, (230).  
 — **fuscus** 42, 152, 153.  
 — **glareola** 133, 149, 155, (230).  
 — **nebularius** 133, 148, 149, 152, (230).  
 — **ochropus** 43, 53, 133, 147, 148, 149, 151, (230).  
 — **stagnatilis** 133, (231).  
**Tringa alpina** 132, 158, (230).  
 — — **Schinzii** 132, (230).  
 — **ferruginea** 132, 148, (229).  
  
**Tringa minuta** 132, (230).  
 — **Temminckii** 132, (230).  
**Troglodytes parvulus** 109, 145, 146, 147, 150, 151, 155, 156, (207).  
**Turdus** 103, 145.  
 — **iliacus** 41, 47, 104, (202).  
 — **merula** 44, 45, 47, 54, 55, 104, 145, 146, 147, 151, 155, 157, 162, (201), 261, 262, (279), (280), (281).  
 — **musicus** 41, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 103, 145, 147, 151, 155, 158, 159, 162, (200), 246, 261, 262, (279), (280).  
 — **pilaris** 41, 42, 47, 103, 145, 146, 147, 156, 162, 163, (201).  
 — **torquatus alpestris** 103, 104, 156, (201).  
 — **viscivorus** 103, 145, 146, 147, 151, (201), 246.  
**Turtur communis** 42, 43, 46—54, 128, (226), 258, 260, (276), (278).  
  
**Upupa epops** 42—54, 128, 147, 151, 158, 162, 164, (226), 257, (275).  
  
**Vanellus capella** 42—53, 131, 145, 147, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, (229), 244, (264).  
**Vultur monachus** 87, 150, (185), (243).



**M. KIR. MADÁRTANI INTÉZET.**  
KÖNIGL. UNGARISCHES ORNITHOLOGISCHES INSTITUT.  
ROYAL HUNGARIAN INSTITUTE OF ORNITHOLOGY  
INSTITUT ROYAL ORNITHOLOGIQUE DE HONGRIE.

# AQUILA

MADÁRTANI FOLYÓIRAT  
ZEITSCHRIFT FÜR ORNITHOLOGIE  
PERIODICAL OF ORNITHOLOGY  
JOURNAL POUR ORNITHOLOGIE

SZERK. REDACT.  
CHERNEL ISTVÁN STEPH. v. CHERNEL

TOM. XXVII. BUDAPEST 1920.

## ÁRA HATVAN KORONA.

MEGRENDELHETŐ A M. KIR. MADÁRTANI INTÉZETNÉL — ZU BEZIEHEN VOM K. UNG. ORNITHOLOGISCHEN  
INSTITUTE (BUDAPEST, II. KERÜLET DEBŘOI-UT 15. SZÁM).  
PREIS 200 KRONEN. — PRICE 200 CROWNS. — PRIX 200 COURONNES.

## Munkatársainkhoz!

Az Aquilába szánt összes közleményeket kérjük mindenlegkésőbb az illető év november hó 1-ig a M. Kir. Madártani Intézet „Aquila szerkesztősége” címére Budapest, II., Debrői-út 15. beküldeni. E határidőn túl beérkező közlemények csak a következő évfolyamba vehetők fel. Rendes és magánmegfigyelőinket kérjük, hogy vonulási jelentéseikben lehetőleg a madarak latin neveit használják és már betürendben szedve küldjék be. minden közleményt az íynek csak egyik oldalára sziveskedjenek írni. Korrekturát csak hosszabb cikkekről küldünk, azt is csak egyszer. A korrekturában hosszabb javítások vagy átdolgozások kerülendők. Hosszabb közleményekről a szerzők 30—40 drb különlenyomatra tarthatnak igényt.

*Az Aquila szerkesztősége.*

## An unsere Mitarbeiter!

Sämtliche Beiträge für die Aquila bitten wir jedesmal spätestens bis zum 1. November des betreffenden Jahres an die Adresse des Königl. Ung. Institutes für Ornithologie, „Redaktion der Aquila“ Budapest, II., Debrői-út 15. einzusenden. Die nach diesem Termin einlaufenden Beiträge können nur für den folgenden Jahrgang Aufnahme finden. Unsere Beobachter bitten wir, die Vogelzugsdaten nach den lateinischen Namen der Vögel alphabetisch geordnet einzusenden. Die Manuskripte sind nur einseitig beschrieben einzuliefern. Korrekturbogen werden nur von grösseren Abhandlungen und nur einmal gesendet. Bei der Korrektur sind grössere Verbesserungen oder Umarbeitungen zu meiden. Von grösseren Abhandlungen erhalten die Verfasser 30—40 Stück Sonderdrucke.

*Die Redaktion der Aquila.*

## **Magyar Ornithologusok Önéletrajzai.**

Minthogy a M. kir. Madártani Intézetben a fenti cím alatt össze akarjuk gyűjteni a hazai ornithologusok, főképpen pedig megfigyelőink és munkatársaink önéletrajzait, azért felkérjük őket életrajzi adataik megírására és beküldésére. Tartalmazza ez az önéletrajz a szorosan vett életrajzi adatok rövid foglalatját, főképpen azonban azt, hogy milyen körülmények, vagy kinek a hatása tették ornithologussá, milyen helyeken és mióta figyeli a madárvonulást, mi volt a főműködési iranya. tartalmazza azonkívül teljes irodalmi működésének s esetleges gyűjteményeinek jegyzékét, amelyek évről-évre kiegészítendők s minden életrajzhoz mellékelendő egy fénykép, amelyhez a későbbi években újabbak is járulhatnak.

Nem kételkedem benne, hogy megfigyelőink és munkatársaink örömmel tesznek majd eleget ennek a felhívásnak s ebben az a belátás vezérli őket, hogy ezekkel az életrajzokkal bocses és szivesen fogadott kulturtörténeti okmányokat szolgáltatnak a magyar madártan jövő történetirói számára, akik alig tudnák azt megérteni, hogy a magyar madártani kutatás magas fejlettsége mellett miért részesült éppen a történetre vonatkozó rész ily viszonylag mostoha elbánásban. A beszolgáltatott életrajzok gondozásáért és kiegészítéséért felelősséget vállal

*Schenk J.*

## **Autobiographien Ungarischer Ornithologen.**

Es werden alle ungarischen Beobachter und Mitarbeiter ersucht ihre Autobiographien, Literatur un Sammlungen-Verzeichnise, sowie Portraits für die diesbezügliche Sammlung des K. Ung. Institutes für Ornithologie behufs Aufbewahrung einzusenden.

## **Kérelem az intézet tiszteletbeli és levelező tagjaihoz.**

Az intézet eddigel tisztára a szaktudások iránt való megbecsülése jeléül küldte meg „Aquila” folyóiratát a külföldi tiszteletbeli és levelező taguknak, a viszonzásnak minden várás és reménykedése nélkül. A jövőben se kívánunk ezen változtatni. Átmenetileg azonban kénytelenek vagyunk figyelmét fólihivni országunk súlyos gazdasági helyzetére, pénzünk majdnem teljes elérte telenedésére és arra, hogy ebből kifolyólag az intézet képtelen a külföldi szakmunkák beszerzésére. Abban reménykedünk, hogy tagjaink áterzik az intézet súlyos helyzetét s külön lenyomataik, valamint önálló műveik beküldésével legalább részben lehetővé teszik könyvtárunknak a szakirodalom termékeinek való gyarapítását.

## **Eine Bitte an unsere Ehren und Korrespondierenden Mitglieder.**

Das k. ung. Ornithologische Institut überreichte bisher seinen Mitgliedern die Zeitschrift „Aquila“ ausschliesslich nur als Würdigung der Tätigkeit des Fachgelehrten, ohne dafür irgendeine Entschädigung zu hoffen oder zu erwarten. Wir vertreten auch jetzt und für die Zukunft diesen Standpunkt, doch finden wir uns interimistisch gezwungen die Aufmerksamkeit unserer geehrten Mitglieder auf die schwierige wirtschaftliche Lage unseres Landes und auf die fast gänzliche Wertlosigkeit unserer Valuta aufzurufen, da uns dadurch das Beschaffen der ausländischen Fachlitteratur zur Unmöglichkeit wird. Wir glauben die Hoffnung liegen zu dürfen, dass uns unsere Mitglieder in dieser schwierigen Lage beistehen werden und durch das Zusenden ihrer Separata und selbständigen Arbeiten wenigstens einen Teil der mangelienden Fachlitteratur beschaffen helfen.

## **Request to our honorary and corresponding members.**

The Royal Hungarian Institute of Ornithology had the custom to send the periodical „Aquila“ to its honorary and corresponding members, as a sign of estimation, expecting no return whatever. We dont intend to change this custom neither now nor in future, but considering the great economical difficulties, as well as the actual incredible low value of our money, so that we are unable to purchase the foreign publications, we are obliged to call the attention of our honoured members to this fact, hoping that they will kindly help us and enrichen our ornithological library with those separate publications and independent works which they are going to publish in the future.

## **Requête a nos membres d'honneur et nos membres correspondants.**

L'institut Royal Ornithologique de Hongrie avait l'usage d'envoyer sa publication périodique „Aquila“ à tous ses membres, comme preuve de son estime, sans attendre aucune revanche. Nous n'avons pas l'intention de changer cette habitude, ni maintenant, ni au futur; mais considérant les grandes difficultés de notre position économique actuelle ainsi, que l'état déplorable de nos finances, nous sommes obligés d'appeler l'attention de nos membres très honorés sur ce fait, dans l'espérance qu'ils nous enverront tous leurs ouvrages séparés et indépendants, nous aidant de cette façon d'enrichir notre bibliothèque ornithologique, autrement imparfaite.

## **MAGYAR KIRÁLYI MADÁRTANI INTÉZET**



KÖNIGLICH UNG. ORNITHOLOGISCHES INSTITUT —  
ROYAL HUNGARIAN INSTITUTE OF ORNITHOLOGY —  
INSTITUT ROYAL ORNITHOLOGIQUE DE HONGRIE.

**BUDAPEST, II. KER., DEBRÖI-ÚT 15. SZÁM.**











AMNH LIBRARY



100099802